

Orhan Pamuk
MA NUMESC ROŞU

Pentru Rüya

Ați omorât pe cineva și vă învinuiți unii pe alții.

Coranul, „Vaca”, 72

Orbul și văzătorul nu sunt deopotrivă.

Coranul, „Creatorul”, 19

Ale lui Dumnezeu sunt Răsăritul și Asfințitul.

Coranul, „Vaca”, 115

Nota traducătorului

Romanul lui Orhan Pamuk este consacrat unei lumi complexe, aproape necunoscute pasionatului de carte din România. Am simțit, prin urmare, nevoia de a-i pune la dispoziție virtualului cititor nu numai informații practice privitoare la sistemul fonetic al limbii turce, ci și scurte precizări legate de istoria frământată a Imperiului Otoman, în contextul civilizației islamice.

Alfabetul latin utilizat de limba turcă contemporană care l-a înlocuit, din 1928, pe cel arab — este asemănător cu alfabetul actual al limbii române. Excepție fac câteva grafeme care traduc sunete specifice sau cărora li s-a atribuit o altă valoare fonetică decât cea cu care este familiarizat cititorul român: *o* — pronunțat ca *a* lung; *c* — pronunțat, în funcție de vocala următoare, *gea*, *ge*, *gi*, *giu*; *ç* — pronunțat, conform aceluiași criteriu, *cea*, *ce*, *ci*, *ciu*; *ğ* — nepronunțat, în limba literară, dar marcat, de obicei, fonetic prin lungirea vocalei precedente; *i* — pronunțat ca *î* din limba română; *î* — pronunțat ca *i* lung (și nu ca *î*) din limba română; *o* — pronunțat ca *o* din limba germană; *ti* — pronunțat ca *ti* din limba germană.

Pentru a nu genera confuzii și a facilita lectura, am preferat să păstrăm forma turcă a unor nume și toponime din spațiul islamic formă de care se folosesc și personajele operei lui Orhan Pamuk. În cazul numelor ori al toponimelor relativ bine cunoscute, am optat pentru forma consacrată în spațiul românesc, mai lesne identificabilă. Această manieră de abordare se reflectă și în glosar, unde lipsesc atât semnele diacritice presupuse de transliterarea riguroasă din alfabetul arab în cel latin, cât și semnele specifice vocalelor lungi. Informațiile succinte din glosar și din note sunt menite să întregască informația și să contribuie la o lectură mai nuanțată a romanului.

L.M

1.Eu sunt Cadavrul

Acum sunt un om mort - un cadavru pe fundul unui puț. A trecut multă vreme de când mi-am dat ultima suflare, inima mi s-a oprit demult, însă nimeni, în afară de ticălosul meu ucigaș, nu are habar de câte mi s-au întâmplat. Iar el, nenorocitul acela, spre a fi sigur că m-a ucis, mi-a ascultat răsuflarea, mi-a luat pulsul, apoi mi-a tras un picior în coaste, m-a cărat la puț, m-a săltat și mi-a dat drumul în el de-a berbeleacul. În vreme ce mă prăvăleam în puț, capul meu, pe care-l spărsese mai întâi cu o piatră, s-a făcut fărâme, iar chipul, fruntea, obrajii mi s-au făcut zob, s-au făcut una cu pământul. Mi s-au frânt oasele, iar gura mi s-a umplut de sânge.

De patru zile nu m-am mai întors acasă; mă caută nevasta, copiii. Fata mea s-a prăpădit de atâta plâns, tot stă și se uită la poarta grădinii; toți stau cu ochii țintă la drum, la poartă.

Oare stau, într-adevăr, cu ochii țintă la poartă? Nici asta nu știu. Poate că s-au obișnuit deja, ce e rău în asta? Câtă vreme se află aici, omul are simțământul că viața continuă să se scurgă la fel ca mai înainte.

Înainte de a mă naște eu, în spatele meu exista un timp fără zăgazuri. Și după moartea mea va fi un timp nemărginit. Pe când trăiam, nu mă gândeam deloc la aceste lucruri; îmi continuam viața fericit, între două timpuri întunecate.

Eram fericit, se pare că eram fericit; acum pricep asta. Eu eram cel care făurea cele mai izbutite auriri din atelierul Padișahului Nostru și nici un miniaturist nu mă întrecea în măiestrie. Din lucrările pe care le împlineam în afara

atelierului câștigam nouă sute de aspri¹ . Desigur că toate aceste lucruri îmi fac moartea și mai greu de îndurat.

Eu înfăptuiam doar decorațiunile și aurirea; împodobeam marginile paginilor, pictam interiorul ramei, desenam frunze multicolore, ramuri, trandafiri, flori, păsări, vâlătuci de nori, în genul celor chinezești, frunze care se întrepătrundeau, păduri pline de culoare și gazele care se piteau în ele, padișahi, copaci, seraiuri, cai, vânători... Pe vremuri, desenam uneori și motive decorative pe fundul câte unei farfurii; alteori, o făceam pe spatele vreunei oglinzi, în scobitura unei linguri, în vreo vilă de pe Bosfor, pe tavanul vreunui conac ori pe vreun cufăr... Iar în anii din urmă am lucrat doar pe pagini de carte, deoarece Padișahul Nostru oferea foarte mulți bani pentru cărțile pictate. Nu voi spune că, atunci când m-am confruntat cu moartea, am înțeles că banii n-au nici o importanță în viață. Omul cunoaște însemnătatea banilor, chiar și când nu se mai află în viață.

Știu că acum, constatând că îmi auziți vocea în starea în care mă găesc, confrunțați cu acest miracol, gândiți în felul următor: mai lasă-ne cu cât ai câștigat în timpul vieții. Povestește-ne mai degrabă ce ai văzut acolo. Ce este după moarte, unde se află sufletul, cum sunt Raiul și Iadul, ce vezi pe acolo? Cum este moartea, oare suferi? Aveți dreptate. Știu că omul se întreabă mereu, în răstimpul vieții, ce se întâmplă dincolo. Mi s-a istorisit povestea unui om care rătăcea printre cadavre, pe câmpuri de luptă însângerate, mânat doar de o asemenea curiozitate... Acest om, care căuta, printre luptătorii răniți aflați în agonie, o persoană care să fi murit și să fi înviat, spre a-i dezvălui tainele lumii de dincolo, a fost confundat de ostașii lui Timur cu un inamic și retezat pe din două cu o lovitură de sabie, așa încât a crezut că, pe lumea cealaltă, omul este despărțit în două.

Așa ceva nu există. Ba chiar pot spune că sufletele care

---

¹ Monedă otomană de argint (tr. *akge*), înlocuită în 1687, după deprecieri succesive, cu piastrul (tr. *kuruş*).

viețuiesc împărțite în lumea pământescă se reîntregesc aici. Dar, slavă Domnului, spre deosebire de ceea ce pretind păgânii lipsiți de credință ori ereticii și hulitorii care se pleacă Diavolului, există și lumea cealaltă. O dovedește faptul că mă adresez dumneavoastră de acolo. Am murit, dar, așa cum ați văzut, nu am dispărut. Pe de altă parte, sunt nevoit să vă spun că nu am dat de acele încăperi ale Raiului, din aur și argint, despre care se vorbește în Preasfântul Coran și pe sub care răzbat râuri, de copaci doldora de fructe și de frunze uriașe, de fecioare preafrumoase. Or, îmi aduc foarte bine aminte cum am fost cuprins adeseori de-nfocare și cum le-am zugerăvit pe acele hurii ale Raiului, cu ochii lor mari, despre care se povestește în sura „Faptul”. Desigur că n-am dat nici de cele patru râuri de lapte, vin, apă dulce și miere, despre care Preasfântul Coran nu vorbește, dar la care se referă cei cu fantezie bogată, precum Ibn-i Arabi. Deoarece nu vreau să-i împing spre necredință pe nenumărații oameni care trăiesc, pe bună dreptate, cu nădejdea și cu iluzia lumii de dincolo, trebuie să arăt de îndată că toate aceste lucruri se leagă de situația mea specială; orice credincios care are parte chiar și de cea mai neînsemnată cunoștință despre moarte pricepe faptul că o persoană tulburată, așa cum sunt eu în starea în care mă aflu, se va strădui zadarnic să zărească râurile Raiului.

Pe scurt: eu, cel cunoscut în breasla miniaturiştilor și printre maeștri drept Delicat Efendi, am murit, dar n-am fost îngropat. Aceasta este și pricina pentru care sufletul meu nu s-a putut desprinde pe de-a-ntregul de trup. Pentru ca sufletul meu să se poată apropia de Rai, de Iad, după cum o fi să-mi fie soarta, trebuie să poată răzbate din mizeria trupului. Această stare neobișnuită, în care s-au aflat și alți oameni, îi pricinuieste sufletului meu suferințe îngrozitoare. Chiar dacă nu simt că mi-e capul făcut praf, că jumătate din trupul meu putrezește într-o apă rece ca gheața, făcut fărâme și năpădit de răni, percep durerea profundă a sufletului care se zbate să-mi părăsească trupul. Pare că întreaga lume

începe să se micșoreze, ghemuindu-se undeva în mine.

Pot asemui această impresie de micșorare doar cu uimitoarea senzație de spațiu pe care am încercat-o în momentul incomparabil al morții. Când lovitura aceea neașteptată mi-a spart capul, nu mi-a venit să cred că aveam să mor, deși am înțeles pe dată că nelegiuitul voia să măucidă. Eram plin de speranțe, dar nu-mi dădeam seama de acest lucru pe vremea când îmi duceam viața searbădă, între atelierul de pictură și casă. M-am agățat de viață cu degetele, cu unghiile și cu dinții cu care l-am mușcat, plin de patimă. N-am să vă mai plictisesc cu durerea pricinuită de celelalte lovituri pe care le-am încasat.

Când am priceput, întristat, că urma să mor, un sentiment ciudat de spațiu mi-a cuprins sufletul. Am trăit clipa trecerii cu acest sentiment; am ajuns aici domol, așa cum se întâmplă când te visezi dormind. În clipa din urmă, am zărit încălțările pline de zăpadă și de noroi ale nelegiuitului meu ucigaș. Am închis ochii, ca atunci când adormi, și am ajuns aici într-o trecere lină.

Acum, nu mă plâng de faptul că dinții îmi cad în gură precum boabele de năut prăjit, că fața mi-e atât de terciuită încât a devenit de nerecunoscut, ori că stau îngrămădit pe fundul unui puț; nici măcar de siguranța celorlalți că încă mai sunt în viață. Ceea ce-mi macină sufletul fără odihnă este faptul că cei care mă iubesc se gândesc adeseori la mine, amăgindu-se cu ideea că-mi petrec, în continuare, vremea cu vreo îndeletnicire prostească, într-un ungher al Istanbulului, ori chiar că m-am dus după vreo altă femeie. Măcar de mi s-ar găsi mai repede trupul, ca să mi se facă rugăciunea cuvenită, să-mi fie săltat cadavrul și să fiu îngropat! Mai însemnat chiar decât asta, măcar de-ar fi descoperit ucigașul meu! Vreau să știți că, până ce nu va fi aflat nelegiuitul acela, am să mă răsucesc neîncetat în groapă, fără tihnă, chiar de-o fi să mă pună în cel mai fățos mormânt, și am să vă insuflu tuturor neîncredere. Găsiți-l pe puiul de târfă care va deveni ucigașul meu, iar eu am să vă povestesc, rând pe

rând, tot ce voi vedea prin lumea de dincolo! Dar, după ce-l veți găsi, trebuie să-l puneți la cazne cu menghina, să-i frângeți câteva oase - mai cu seamă coastele -, trosnindu-i-le binișor, iar apoi să-i smulgeți, unul câte unul, firele acelea de păr scârboase și slinoase, găurindu-i pielea cu șişurile călailor (anume făcute pentru această treabă) și făcându-l să urle de durere.

Cine este ucigașul - meu cel față de care mă încercă atâta mânie - și de ce m-a ucis în felul acesta neașteptat? Puneți-vă toate aceste întrebări. Spuneți că lumea e plină de ucigași nelegiuți, de două parale, că ce mi-e unul, ce mi-e altul? În cazul acesta, vă înștiințez de pe-acum: în spatele morții mele se ascunde o dezgustătoare uneltire împotriva credinței noastre, a datinilor noastre, a modului nostru de a privi lumea. Deschideți ochii, aflați de ce m-au ucis dușmanii vieții în care credeți și pe care o trăiți, dușmanii islamului, de ce vă pot ucide și pe voi într-o bună zi. Spusele marelui predicator Husret Hogea din Erzurum, căruia îi sorbeam cuvintele cu lacrimi în ochi, se împlinesc, una câte una. Să vă mai spun și că toate cele câte ni se întâmplă, chiar de-ar fi să fie povestite și scrise într-o carte, nu vor putea fi înfățișate niciodată, nici măcar de cei mai iscusiți dintre miniaturişti. Așa cum se întâmplă și cu Preasfântul Coran să nu se înțeleagă greșit, Doamne ferește! -, puterea cutremurătoare a acestei cărți vine și din faptul că ea este cu neputință de ilustrat vreodată. Mă îndoiesc că ați izbutit să pricepeți acest lucru.

Luăți seama, nici eu nu mă plecăm, pe vremea uceniciei mele, asupra adevărului din adâncuri, asupra vocilor care răzbăteau din lumile de dincolo; făceam haz de asemenea lucruri, chiar dacă mă temeam de ele. Și mi-am aflat sfârșitul pe fundul acestui puț înfricoșător! Asta vi se poate întâmpla și vouă; fiți cu ochii în patru! Acum nu-mi mai rămâne altceva de făcut decât să nădăjduiesc că, poate, dacă putrezesc zdravăn, mă vor găsi din pricina mirosului meu dezgustător. Și, de asemenea, să-mi închipui caznele la care

îl va supune un om cumsecade pe nemernicul meu de ucigaș, atunci când va fi aflat acesta.

2. Mă numesc Negru

Am intrat în Istanbul, orașul în care m-am născut și în care am crescut, ca un somnambul. Despre cei care urmează să moară se spune că i-a tras pământul; pe mine m-a tras moartea. La început, când am ajuns în oraș, credeam că nu există decât moarte; mai apoi însă m-am întâlnit cu dragostea. Dar dragostea, la vremea când am intrat pentru prima oară în Istanbul, era ceva la fel de îndepărtat și de uitat ca și amintirile mele legate de oraș. Cu doisprezece ani în urmă, mă îndrăgostisem, la Istanbul, de verișoara mea, aflată la vârsta copilăriei.

La doar patru ani după ce am părăsit Istanbulul, mi-am dat seama că, în vreme ce cutreieram prin stepa nesfârșită, prin munții năpădiți de zăpezi și prin orașele posomorâte din Țara Persanilor, purtând scrisori și strângând dări, uitasem treptat cum arăta chipul iubitei mele nevârstnice rămasă la Istanbul. Cuprins de îngrijorare, am încercat din răspuțeri să rememorez acel chip, însă am priceput că, oricât de mult ar iubi, omul uită, cu timpul, un chip pe care nu-l vede deloc. În cel de-al șaselea an petrecut în Orient, ca scrib prin cancelarii, călătorind ori în serviciul vreunui pașă, știam deja că acel chip pe care-l însuflețeam în închipuirea mea nu era chipul iubitei mele de la Istanbul. Mai apoi, în cel de-al optulea an, am înțeles că uitasem încă o dată chipul pe care mi-l aminteam în mod greșit în cel de-al șaselea an și că îmi amintisem, din nou, de el ca de un cu totul alt chip. După doisprezece ani, la vârsta de treizeci și șase de ani, când am revenit în orașul meu, eram conștient că, încetul cu încetul, uitasem demult chipul iubitei mele.

Cei mai mulți dintre prietenii, rudele, cunoștințele mele

din cartier răposaseră în acești doisprezece ani. M-am dus la cimitirul ce dădea spre Cornul de Aur și m-am rugat pentru mama și pentru unchii mei, care muriseră în lipsa mea. Mirosul pământului noroios s-a amestecat cu amintirile; cineva spărsese un ulcior pe buza mormântului mamei și, nu știu de ce, privind acele cioburi, am început să plâng. Habar n-am de ce plângeam: pentru cei morți, pentru că, după atâta amar de vreme, mă aflu încă la începutul vieții, sau tocmai pentru că simțeam contrariul, pentru că simțeam că ajunsese la capătul călătoriei proprii mele vieți? începuse să se cearnă o ninsoare abia vizibilă. Am plecat, cufundându-mă în fulgii răzleți, purtați de colo-colo. Rătăcisem drumul, absorbit de îndoielile vieții, când am zărit, într-un ungher întunecos al cimitirului, un câine negru, care se uita la mine.

Lacrimile mi-au secat. Mi-am șters nasul. Am văzut câinele dând prietenos din coadă înspre mine și am ieșit din cimitir. Mai apoi, am închiriat o casă locuită pe vremuri de una dintre rudele mele dinspre tată și m-am așezat în cartier. Stăpâna casei m-a asemuit cu fiul ei, ucis în luptă de soldații Safavizi. Ea urma să-mi țină casa în rânduială și să-mi facă de mâncare.

Curios să văd cum arăta orașul, de parcă nu m-aș fi stabilit la Istanbul, ci, vremelnic, într-unul din acele orașe arabe aflate la celălalt capăt al lumii, am ieșit pe stradă și am rătăcit îndelung, cu nesaț. Se îngustaseră oare străzile, sau îmi păreau mie astfel? În unele locuri, pe ulițele înghesuite între casele înclinate una spre cealaltă, am fost nevoit să mă strecur pe lângă ziduri și porți, spre a nu mă izbi de caii încărcăți cu poveri. Sporise oare numărul celor bogăți, sau doar mi se părea mie? Am văzut o caleașca arătoasă, cum nu se afla alta nici în Arabia, nici în Țara Persanilor; semăna cu o fortăreață trasă de cai falnici. La Coloana Arsă, în duhoarea care venea dinspre Târgul de Păsări, am zărit cerșetori fără rușine, în zdrențe, îngrămădiți unul în altul. Unul dintre ei era orb și surâdea, uitându-se la zăpada care se cernea.

Dacă mi s-ar fi spus că, pe vremuri, Istanbulul era mai

sărac, mai mic, mai fericit, poate că n-aș fi crezut, dar așa îmi grăia inima. Casa iubitei mele părăsite se afla în același loc, înconjurată de tei și de castani, dar când am întrebat de ea, din poartă, am aflat că aici locuia acum altcineva. Mama iubitei mele – mătușa mea - murise, iar soțul și fata ei se mutaseră și, așa cum spuneau oamenii aflați la poartă, care nici măcar nu băgau de seamă cât de nemilos îți puteau frânge inima în asemenea împrejurări, avuseseră parte de ceva necazuri. Dar să nu vă istorisesc acum toate astea; am să vă spun doar că de ramurile teilor din vechea grădină atârnau țurțuri de gheață de mărimea degetului meu mic și că grădina de ale cărei zile calde, văratice, scăldate în verdeață și soare, încă îmi aminteam, evoca moartea prin dezolare, prin zăpadă și prin neorânduială.

De fapt, aflasem câte ceva despre cele ce se abătuseră asupra rudelor mele din scrisoarea pe care mi-o trimisese Unchiul la Tabriz. În ea, Unchiul mă chema la Istanbul, povestindu-mi că pregătea o carte tainică pentru Padișahul Nostru și că dorea să-l ajut. Unchiul auzise că mă îndeletnicisem o vreme cu meșteșugul cărților, la Tabriz, pentru diverse pașale otomane, pentru guvernatori, pentru împătimitii de la Istanbul. Ceea ce făceam era să iau bani gheață de la doritorii care-mi comandau cărți, să dau de urma miniaturistilor și a caligrafilor care se plâneau de războaie și de soldații otomani, dar care nu părăsiseră încă orașul pentru a pleca la Kazvin și în celelalte orașe persane și să le cer acestor mari maeștri, care deplâneau lipsa banilor și faptul că nu erau băgați în seamă, să caligrafieze paginile, să le picteze, să le lege, iar mai apoi să trimit cărțile la Istanbul. De n-ar fi fost dragostea pentru miniatură și pentru cartea frumoasă, pe care mi-o insuflase Unchiul în tinerețe, n-aș fi intrat defel în asemenea afaceri.

Meșterul bărbier de la colțul străzii care dă în piață - stradă pe care locuise cândva Unchiul - era tot în prăvălia lui, printre aceleași oglinzi, brice, ibrice și săpunuri. Am dat nas în nas cu el, dar n-am de unde să știu dacă m-a

recunoscut. Văzând cum vasul de spălat pe cap, în care se turnase apă caldă, continua să se legene înainte și înapoi, trasând același arc de cerc la capătul lanțului care atârna din tavan, m-am înveselit.

Unele cartiere, unele străzi pe care pășisem în copilărie arseseră în cei doisprezece ani, preschimbându-se în scrum, iar locul le fusese luat de ruine negre ca tăciunele, printre care câinii îți tăiau calea, iar nebunii îi speriau pe copii; în altele, în schimb, se ridicaseră conace bogate, care stârneau uimirea celor veniți de departe, ca mine. La ferestrele unora dintre ele erau montate geamuri venețiene colorate, dintre cele mai scumpe. După balcoanele ce atârnav peste zidurile înalte mi-am dat seama că, în lipsa mea, se construiseră nenumărate case mărețe, cu două caturi.

Așa cum se întâmpla în multe alte orașe, nici la Istanbul banul nu mai avea aproape nici o valoare. În anii în care am plecat eu în Orient, existau cuptoare care scoteau o ditamai pâinea de patru sute de drahme¹ care costa un aspru, pe când acum, cu aceiași bani, se scotea o pâine pe jumătate cât aceea, al cărei gust nu-ți mai amintea cu nimic de copilărie. Dacă răposata mea mamă ar fi văzut că trebuie să dea trei aspri pe duzina de ouă, ne-ar fi spus s-o ștergem în altă parte, înainte de-a ni se ușura găinile în cap. Dar știam că banii aceștia cu valoare scăzută se aflau pretutindeni. Se spunea că vasele de negoț care veneau din Flandra și de la Veneția erau pline de cufere cu astfel de bani calpi. Odinioară, la monetărie, din o sută de drahme de argint se băteau cinci sute de aspri, pe când acum, din pricina războaielor care nu mai conteneau, cu Safavizii, începuseră să se bată opt sute de aspri. Ienicerii, văzând că asprii pe care-i primiseră căzuseră în Cornul de Aur, plutind pe apă ca boabele de fasole uscată și revărsându-se dinspre debarcaderul negustorilor de legume spre mare, s-au

---

¹ Măsură de greutate, echivalentă cu 3,207 grame (a 400-a parte dintr-o oca).

răsculat și au împresurat palatul Padișahului Nostru ca pe o cetate inamică.

Un predicator pe nume Husret, care ținea predici la Moscheea Beyazit și care pretindea că este un sfânt ce descinde din neamul Profetului Mahomed, dobândise faimă tocmai în aceste vremuri de depravare, de scumpete, de crime, de jafuri. Predicatorul, căruia i se spunea Cel-din-Erzurum, puneă toate catastrofele care pustiiseră Istanbulul în ultimii zece ani - incendiile din cartierele Bahcekapi și Kazancilar, ciurma care provoca zeci de mii de morți de fiecare dată când se arăta în oraș, faptul că, după ce muriseră atâția oameni, nu se ajunsese la nici un rezultat în războiul cu Safavizii, faptul că, în Occident, creștinii recucereau micile bastioane otomane și stârneau revolte - pe seama abaterilor de la calea Profetului, a îndepărtării de la poruncile Preasfântului Coran, a îngăduinței cu care erau priviți creștinii și a faptului că în lăcașurile de derviși¹ se vindea vin fără opreliște și se cânta la instrumente muzicale.

Vânzătorul de murături care îmi vorbea cu însuflețire despre predicatorul din Erzurum și care îmi dădea aceste vești mi-a spus că banii calpi, noii ducați, florinii falși împodobiți cu lei, asprii a căror cantitate de argint se reducea treptat și care împânziseră piețele îi purtau pe cei asemenea cerchezilor, abhazilor, mingrelienilor, bosniecilor, gruzinilor, armenilor, ce umpleau străzile, spre o pierzanie sigură și fără de întoarcere. Desfrânații și răzvrățiții se adunau, chipurile, prin cafenele și clevețeau neconținut, până la ziuă. Inși cu capete chiluge, fără identitate precisă, nebuni morți după

---

¹ Membri ai unui ordin mistic musulman care se caracteriza prin practici rituale extravagante, prin aspectul și vestimentația stranie, prin morala foarte laxă. Deși aveau lăcașuri răspândite în întreaga lume islamică, duceau o viață preponderent itinerantă și practicau cerșitul ritual. Au început să dispară treptat de la sfârșitul secolului al XVI-lea, fiind absorbiți de alte confrerii mistice, cu doctrine asemănătoare, dar oarecum agreeate și controlate de statul otoman.

opium, Kalenderi întârziați care pretindeau că aceasta era calea Domnului cântau la instrumente până la ziuă, prin lăcașurile de derviși, își străpungeau trupurile cu țepușe și, după ce săvârșeau tot felul de alte fapte necuviincioase, se împreunau unii cu alții și cu băieți nevârștnici.

Am auzit un sunet plăcut de lăută, dar nu știu dacă eu am fost cel care l-a căutat și l-a urmat, sau dacă nu cumva amintirile și dorințele mele, tulburarea de care spuneam că îmi stăpânea mintea au fost cele care m-au făcut să intuiesc în el o scăpare, căci nu-l mai răbdam pe înveninatul negustor de murături. Ceea ce știu este că, dacă ți-e drag un oraș, dacă te plimbi îndelung prin el, după ani și ani, nu numai sufletul, ci și trupul tău îi recunoaște străzile și o face astfel încât, într-un moment de dezolare în care zăpada se vălătuțește trist, picioarele ajung să urce de la sine un povârniș de care te simți apropiat.

Astfel se face că am plecat de la Târgul Potcovarilor și am contemplat, din preajma Moscheii Suleymaniye, ninsoarea care cădea peste Cornul de Aur; pe acoperișurile orientate spre miazănoapte, prin ungherele cupolelor măturate de crivăț se depusese de-acum zăpada. Pânzele unei corăbii care intra în port coborau fâlfâind în chip de salut, împrumutând culoarea plumburie, cețoasă a Cornului de Aur. Chiparoșii și platanii, acoperișurile, tristețea amurgului, sunetele care răzbăteau din inima cartierelor aflate în vale, strigătele vânzătorilor și țipetele copiilor care se jucau în curtea Moscheii - toate mi se învălmășeau în cap și mă făceau să simt, într-un mod care nu-mi stârnea deloc mirarea, că, de acum încolo, nu voi mai putea trăi nicăieri altundeva decât în orașul vieții mele. Pentru o clipă am crezut că înaintea ochilor mi se ivește chipul iubitei uitate de ani de zile.

Am coborât de pe povârniș. Am pătruns în mulțime. După rugăciunea de seară mi-am ostit foamea în prăvălia unui negustor de măruntaie. Am ascultat cu luare-aminte ceea ce îmi povestea stăpânul prăvăliei pustii, care îmi dădea să mănânc urmărindu-mi cu duioșie îmbucăturile, de parcă ar

fi hrănit o pisică. Îndemnat și îndrumat de el, am pornit-o, după ce s-a întunecat binișor, pe străzile înguste din dosul Târgului de Sclavi și am găsit cafeneaua.

Înăuntru era înghesuială și cald. Povestitorul, de felul căruia se află mulți la Tabriz ori prin alte orașe persane, unde nu se numesc însă *meddah*¹, ci *perdedar*, era așezat în spate, lângă sobă, pe un podium; atârname pe perete o singură imagine - cea a unui câine, desenat în fuga condeiului, pe hârtie grosolană, dar cu har - și, arătând din când în când înspre animalul din imagine, își puna povestea în gura aceluia câine.

---

¹ Povestitor și mim public itinerant.

3.Eu, Câinele

După cum vedeți, am dinții atât de ascuțiți și de lungi, încât cu greu îmi încap în gură. Știu că asta-mi dă o înfățișare fioroasă, dar mie îmi place. Odată, băgând de seamă cât de mari îmi sunt colții, un măcelar a zis:

— Aoleu, ăsta e porc, nu câine!

L-am mușcat atât de tare de picior, încât am simțit, în vârful dinților, tăria femurului, acolo unde se sfârșea carnea împănată cu grăsime. Pentru un câine, nimic nu e mai plăcut decât să-și înfigă colții, cu mânie și ură sinceră, în carnea unui dușman dezgustător. Când se ivește un asemenea prilej, când victima care merită să fie mușcată se preumblă prostește prin fața mea, mi se-ntunecă privirea de plăcere; parcă mi se strepezesc dinții și, fără să-mi dau seama, încep să scot din gâtlej niște mârâituri care vă bagă-n sperieți.

Eu sunt câine și, pentru că voi nu sunteți făpturi la fel de înțelepte ca mine, o să spuneți că un câine nu vorbește. Dar, pe de altă parte, păreți a crede o poveste în care morții vorbesc, în care eroii se folosesc de cuvinte pe care nu le cunosc. Câinii vorbesc, dar le vorbesc celor care știu să-i asculte.

A fost odată ca niciodată, pe când *dârmonul era în paie*¹, așadar odată, într-una din cele mai mari moschei ale capitalei - hai să zicem că se numea Moscheea Beyazit -, a sosit din provincie un predicator fără experiență. Poate numele lui trebuie tănuțit, de aceea haideți să-l numim, de pildă, Husret Hogea, dar ce mai atâtea minciuni, omul acesta era un predicator mărginit. Pe cât de puține idei avea în cap, pe atât îi era limba de bogată. La fiecare rugăciune de vineri

---

¹ Formulă introductivă în basmele populare turcești.

ii tulbura pe cei de față și îi făcea să plângă atât de amarnic, încât unora dintre ei le secau lacrimile și-și pierdeau cunoștința, li se făcea rău. Iertare, să nu se înțeleagă greșit; la fel ca și ceilalți predicatori înzestrați cu darul vorbirii, el nu plângea defel. Dimpotrivă, în vreme ce toată lumea jelea, el nici măcar nu clipea, ba puneă și mai multă elocință în vorbire, de parcă ar fi certat adunarea. Plăcându-le, pesemne, să fie muștrați, toți grădinarii, toți feciorii de pe moșiile sultanului, toți halvagiii, gloatele care alcătuiau talpa țării și mulți alții asemenea lor fuseseră înrobiți de acest predicator. Iar el, deh, nu era câine, ci un om supus greșelii; în fața acestei mulțimi admirative, și-a pierdut de tot cumpătul și a băgat de seamă că nu era plăcut doar să faci comunitatea să plângă, ci și s-o înspăimânte, ca să mănânci o pâine mai bună. Așadar, scăpând hățurile, a început să spună că singura pricină a scumpetei, a ciumei, a înfrângerilor din războaie era faptul că uitaserăm de islamul de pe vremea Preasfântului Profet, că începuserăm să credem în alte cărți, în minciuni, socotind că acesta era islamul. Existau oare, pe vremea Preasfântului Mahomed, recitățile de *mevlit*¹ ? Exista ceremonia de pomenire a morților la patruzeci de zile, se împărțeau halva și bucate pentru sufletele lor? Oare pe vremea Preasfântului Profet se psalmodia Preasfântul Coran, precum o melodie? Rostea, oare, cineva chemarea la rugăciune din minaret, ca pe un cântec, fandosindu-se cu vocea sa minunată, cu araba sa într-atât de asemănătoare cu a arabilor și afișând un zâmbet fals de curtezană? Oamenii se perindă pe la morminte și se roagă fierbinte, speră în ajutor de la morți, se duc pe la mausoleele sfinților și se închină la pietre, ca idolatrii, agață cârpe, aduc jertfe. Existau, oare, pe vremea Preasfântului Mahomed, sectanții - cei care le dădeau asemenea idei? Ibn-i Arabi, călăuza sectanților, a devenit un păcătos când a jurat

---

¹ Poem referitor la nașterea profetului Mahomed; era, în general, psalmodiat de interpreți specializați în acest gen (tr. *mevlid-hân*).

că faraonul a murit în credință. Sectanții *Mevlevi*, *Halveti*, *Kalenderi*¹, cei care recită Preasfântul Coran în sunetul instrumentelor muzicale, care dănțuiesc laolaltă cu flăcăiandrii sunt cu toții niște păgâni. Lăcașurile dervișilor trebuie dărâmate, la temelii lor trebuie să se sape o groapă de șapte *arșini*², iar pământul scos din ea trebuie aruncat în mare, în așa fel, încât doar prin locuri astfel primenite să se mai poată face rugăciunea.

Acest Husret Hogeia le spunea, muștrându-i și mai dihai și împrășcându-i cu salivă:

— Ei, credincioșilor, vi se oprește să beți cafea. Preasfântul nostru Profet, înțelegând că aceasta amorțește mintea, găurește stomacul, provoacă vătămătură și te face sterp, că este amăgirea Diavolului, nu a băut așa ceva. Acum, mai cu seamă, cafenelele devin locuri în care cei dornici de distracții, bogații iubitori de plăceri stau față în față și săvârșesc tot felul de necuviințe; cafenelele ar trebui chiar închise, înaintea lăcașurilor sufite. Ce, parcă săracii au bani de cafea? Se duc prin cafenele, își amorțesc mintea cu cafea și scapă în așa hal hățurile din mâini, încât chiar cred că javrele și câinii vorbesc cu adevărat, ba chiar stau să-i asculte; iată, câine este cel ce aruncă anatema asupra mea și a credinței mele, spunea acest Husret Hogeia.

Cu voia dumneavoastră, doresc să răspund la ultimele vorbe ale acestui domn predicator... Vă este cunoscut, fără îndoială, faptul că noi, câinii, nu îndrăgim deloc tagma hagiuhoge-predicator-imam. Din punctul meu de vedere, problema se leagă de faptul că, spre a nu trezi o pisică adormită în poala sa, Preasfântul Mahomed a cerut să i se taie straiul. Când se pomenește de faptul că nouă nu ne-a fost arătată aceeași bunăvoință ca pisicii - ca să nu mai vorbim de veșnica noastră gâlceava cu această creatură, cunoscută chiar și de cel mai prost dintre oameni ca o

---

¹ Membri ai unor ordine (sau confrerii) mistice islamice (tr. *tarikati*).

² Veche unitate de lungime turcească, măsurând 68 cm.

făptură nerecunoscătoare -, se dorește să se spună că Trimisul Domnului avea o scârbă față de câini. Faptul că n-am mai fost lăsați prin moschei, pentru că ne facem nevoile pe-acolo, bătăile care ne-au fost administrate secole de-a rândul cu măturile haite ale îngrijitorilor de prin curțile moscheilor sunt consecința acestei interpretări greșite și rău intenționate.

Doresc să vă aduc aminte de una dintre cele mai frumoase sure ale Preasfântului Coran, sura „Grotă”. Nu pentru că în această frumoasă cafea, printre noi, s-ar afla persoane neîn stare să citească Preasfântul Coran, ci doar așa, ca să ne reîmprospătăm memoria. În această sură se povestește despre șapte tineri care s-au săturat să mai viețuiască printre idolatri. Aceștia se adăpostesc într-o grotă și se culcă. Dumnezeu le pecetluiește, fiecăruia, urechile și îi face să doarmă vreme de taman trei sute nouă ani. Când se trezesc, unul dintre cei șapte tineri se duce printre oameni și pricepe că au trecut atâția ani după faptul că banii pe care-i are asupra sa nu mai sunt buni; cu toții se miră peste măsură. În cel de-al optsprezecelea verset al surei - pe care am să vi-l reamintesc, dacă îmi îngăduiți, și care se referă la atașamentul omului față de Dumnezeu, față de miracolele Sale, la trecerea timpului, la plăcerea unui somn adânc -, se vorbește de un câine care stă la intrarea în grotă. Bineînțeles că oricine se poate mândri cu faptul că este pomenit în Preasfântul Coran. Eu, ca un câine ce mă aflu, mă mândresc cu sura aceasta și zic să dea Dumnezeu să le vină mintea la cap adepților Celui-din-Erzurum, care-și numesc dușmanii „câini vagabonzi”.

Atunci, care să fie temeiul acestei uri împotriva câinilor? De ce spuneți despre câine că e murdar, de ce vă spălați cu de-amănuntul casa, hainele, vasele când vă intră un câine în casă? De ce se spurcă cei care ne ating, de ce, dacă ștergeți cu pulpana caftanului blana umedă a unui câine, puneți să fie spălat acel caftan de șapte ori, ca niște muieri băgate-n boale? Doar cositorarii puteau scorni minciuna potrivit căreia

o cratiță linsă de un câine trebuie să fie ori zvârlită, ori cositorită. Și poate pisicile.

De câte ori a plecat cineva de la țară, de prin stepă, de câte ori s-a dezis de viața nomadă și s-a mutat la oraș, câinii ciobănești au rămas la țară; prin urmare noi, câinii, am ajuns să fim spurcați. Înainte de islamizare, una din cele douăsprezece luni ale anului era „luna Câinelui”. Acum însă, câinele a devenit o piață rea. Nu vreau să vă supăr pe voi, prietenii mei, la acest ceas de seară, când voiți să vă alegeți cu oarece învățătură morală; supărarea mea este pricinuită de faptul că domnul predicator se ia de cafenelele noastre.

Dacă vă voi spune că tatăl acestui Husret din Erzurum este necunoscut, ce-o să credeți? Și mie mi s-a spus:

— Păi, ce fel de câine mai ești și tu, maestrul tău a atârnat o imagine într-o cafenea și istorisește povești în chip de *meddah*, iar tu, ca să-l aperi - marș! -, scoți limba la domnul predicator.

Atenție, eu nu scot limba! Cafenelele noastre îmi sunt foarte dragi. Știți, mă plâng că imaginea mea a fost pictată pe o hârtie atât de ordinară sau că nu pot sta și eu, ca oamenii, cu voi la masă, să beau cafea, deși nu mă supără faptul că sunt câine. Noi murim pentru cafelele și cafenelele noastre... Dar și ăla, ce... Ia te uită, maestre, îmi dă să beau cafea din ibric! Să nu spuneți: se poate, oare, ca o pictură să bea cafea? Ia priviți cum mai lipăie câinele din cafea!

Ah, da' bine mi-a mai prins, m-a încălzit pe dinăuntru, mi-a ascuțit privirea, mi-a deschis mintea și să vedeți ce mi-a venit în gând. Știți ce i-a trimis în dar Dogele Venetiei lui Nurhayat Sultan, fata Padișahului Nostru, pe lângă maldăre de stofe și vase chinezești împodobite cu flori albastre? Un câine franțuzesc dichisit, cu blana mai moale ca mătasea, ca samurul. Câinele acesta era atât de răzgâiat, încât avea până și un veșmânt din mătase roșie. Știu de la un prieten de-al meu, care s-a împerecheat cu el, că acest câine nici măcar de împerecheat nu se împerechea fără haină. În țara aceasta a frâncilor toți câinii purtau, de fapt, asemenea haine. Se

povestește că acolo, o anumită doamnă frâncă - cea mai nobilă dintre nobile - ar fi văzut habar n-am ce, un câine despuiat, ori poate rușinea câinelui ei, căci a zis: „Aoleu, câinele e gol!" și a leșinat.

De fapt, în țara ghiaurilor frânci fiecare câine are un stăpân. Se pare că bieteile animale sunt târâte pe străzi, fiecare cu lanțul de gât, precum cei mai nefericiți dintre sclavi. Apoi, oamenii aceștia îi vără, se zice, pe bieții câini în casă cu forța, ba chiar îi iau cu ei în pat. Nu numai că ei, câinii, nu se adulmecă și nu se împerechează între ei, dar nici măcar nu se plimbă împreună. Când se întâlnesc pe străzi, în lanțuri, în această stare jalnică, se privesc galeș, de departe, cu ochi întristați și cam atât. Faptul că noi suntem niște câini care hoinărim în voie pe străzile Istanbulului, în haite, la grămadă, faptul că nu avem parte de stăpâni și că, la nevoie, vă atragem în cursă, faptul că ne putem încovriga în vreun ungher cald ori că putem dormi tihniți, la umbră, după cum ne vine nouă, faptul că ne putem slobozi unde vrem și că putem mușca ori de câte ori vrem - toate acestea sunt lucruri pe care mintea ghiaurilor nu le poate pricepe. Dacă, dincolo de dușmănia față de câini, gândul lor este mai cu seamă să ne creștineze, am să vă reamintesc că dușmănia față de tagma câinească este, de fapt, ea însăși un soi de creștinare. La execuțiile acestor nenorociți - care sper să nu fie prea departe! -, prietenii noștri, călăii, au să ne cheme și pe noi să îmbucăm câte ceva, așa cum fac uneori, ca să le servească altora drept pildă.

Am să vă mai spun, în încheiere, că stăpânul meu de dinainte era un om foarte drept. Când plecam la jafuri de noapte, ne împărțeam treaba: eu începeam să latru, iar el îi tăia gâtlejul victimei și, în felul acesta, urletul nu se auzea. Drept mulțumire, el îi hăcuia pe împricinați, îi punea la fiert și-mi dădea și mie să mănânc; nu îmi place carnea crudă. Chiar dacă gealatul predicatorului din Erzurum se gândește deja la asta - să dea Dumnezeu să fie așa! -, n-am de gând să-mi stric stomacul cu carnea crudă a acestui mizerabil.

4.Voi fi numit Ucigașul

Dacă mi-ar fi spus cineva, chiar și cu puțin înainte de a-l ucide pe prostănacul ăla, că voi lua viața cuiva, nu l-aș fi crezut. De aceea, uneori, ceea ce am făcut se îndepărtează treptat de mine, ca un galion străin care se pierde în zare. Alteori mă simt ca și cum n-aș fi săvârșit nici o crimă. Sunt patru zile de când l-am ucis fără să vreau pe bietul meu frate, Delicatul, și m-am obișnuit de-acum, într-o oarecare măsură, cu această împrejurare.

Doream nespus de mult să pot aranja tărașenia mizerabilă cu care m-am trezit confruntat pe neașteptate fără a ucide vreun om, dar am priceput pe dată că nu exista altă cale. Am rezolvat-o pe dată, acolo; am luat asupra mea întreaga răspundere. N-am îngăduit ca breasla miniaturiştilor să fie, în întregime, pusă în pericol de cleveteala unui neghiob.

Totuși, e greu să te obișnuiești cu crima. Nu pot sta acasă, așa că ies pe stradă; nu pot sta pe stradă, așa că o cotesc pe altă stradă, apoi pe cea următoare și, privind chipurile oamenilor, văd că, neavând încă prilejul de a săvârși vreo fărădelege, foarte mulți dintre ei se socotesc puri. Datorită acestei mărunte chestiuni de șansă și de soartă, îmi este greu să cred că majoritatea lor sunt mai cinstiți sau mai buni decât mine. În cel mai fericit caz, pentru că n-au săvârșit încă nici un omor, chipurile le sunt ceva mai tâmpe și, asemenea tuturor proștilor, par mânați de bune intenții. Mi-au fost de ajuns cele patru zile de peregrinări pe străzile Istanbulului, după ce l-am ucis pe nefericitul acela, ca să pricep că toți cei în ai căror ochi am zărit o sclipire de inteligență, pe al căror chip am zărit o umbră izvorâtă din

suflet sunt niște ucigași ascunși. Numai proștii sunt puri.

În seara asta, de pildă, în vreme ce mă încălzeam cu cafeaua mea caldă la cafeneaua din dosul Târgului de Sclavi, în vreme ce priveam imaginea unui câine atârnată pe peretele din fund și mă pregăteam, alături de toți cei de față, să ascult ceea ce povestea el, în vreme ce râdeam, am avut simțământul că insul de lângă mine e un ucigaș. Și el putea să râdă, ca și mine, la spusele *meddah-ului*, dar, nu știu de ce, poate datorită faptului că brațul lui se odihnea frățeste lângă brațul meu, poate datorită neastâmpărului degetelor cu care ținea ceașca, am decis că era și el de același soi cu mine și m-am întors brusc, uitându-mă fix la el. S-a speriat pe dată, iar chipul i s-a tulburat. În vreme ce se împărțea cafeaua, unul dintre cunoscuții lui l-a apucat de braț:

— De-acum, pe-aici calcă adepții lui Husret Hoge, i-a spus.

I-a făcut celuilalt semn, din ochi și din sprâncene, să tacă. Teama lor m-a molipsit și pe mine. Nimeni nu are încredere în nimeni; fiecare se așteaptă, în orice clipă, la vreo josnicie din partea celui aflat în fața sa.

Vremea se răcise și mai tare, iar pe la colțuri de stradă, la temelii zidurilor, zăpada se depusese binișor, era înaltă. În întunericul orb, trupul meu găsea drumul anevoie, băjbâind pe străzile înguste. Uneori, din ungherul vreunei case cu obloanele bine trase, cu ferestrele acoperite de scânduri negre ca smoala, se strecura, reflectându-se pe zăpadă, lumina palidă a vreunei lămpi încă aprinse, însă în cea mai parte a timpului, nezărind nici o licărire, nimic, găseam drumul ciulind urechile la zgomotele făcute de bătele paznicilor, izbite de pietre, la urletele haitelor de câini înnebuniți, ori la suspinele care răzbăteau din case. Câteodată, la miez de noapte, străzile înguste și dătătoare de fiori se înveșmânta într-o lumină miraculoasă, răspândită parcă de zăpadă, și am impresia că zăresc în întuneric, printre ruine și copaci, umbrele acelea care-i împrumutau Istanbulului o proastă faimă, cu sute de ani în urmă. Alteori,

din case răzbate zvonul nefericiților: fie că tușesc pe rupte, fie că sforăie, fie că plâng și țipă în somn, fie că la mijloc se află doi soți care încearcă să se strângă de gât unul pe altul, în vreme ce copiii plâng lângă ei.

Pentru a-mi aminti de viața fericită pe care o duceam înainte de a deveni ucigaș, pentru a mă înveseli, am dat vreo două seri pe la această cafenea, ca să-l ascult pe *meddah*. Majoritatea confrăților mei miniaturişti, alături de care mi-am petrecut întreaga viață, vin pe aici în fiecare seară. De când l-am făcut însă fărâme pe un neghiob cu care pictam de pe vremea copilăriei, nu mai vreau să văd pe nimeni. Multe lucruri mă fac să mă rușinez de existența confrăților mei, care nu se pot întâlni fără să stea la bârfă, în atmosfera mizeră de petrecere de aici. Am făcut și eu vreo două picturi pentru *meddah*, ca să nu se spună că umblu cu nasul pe sus, dar nu cred că asta le va amuți invidia.

Au însă dreptate să mă pizmuiască. Eu sunt cel mai iscusit în combinarea culorilor, în trasarea liniilor, în orânduirea paginii, în alegerea subiectului, în desenarea chipurilor, în aranjarea scenelor de luptă și de vânatoare, în zgrăvirea animalelor, a padișahilor, a corăbiilor, a cailor, a soldaților, a îndrăgostiților, în transpunerea poeziei sufletului în imagine, ba chiar și în aurire. N-o spun ca să mă laud, ci ca să mă înțelegeți. La fel ca și culoarea, invidia devine, cu timpul, inseparabilă de existența maestrului miniaturist.

În toiul peregrinărilor mele - care, din pricina tulburării, devin din ce în ce mai lungi -, mă întâlnesc uneori nas în nas cu vreunul dintre frații mei de credință, simpli și puri, iar în minte mi se strecoară deodată o idee ciudată: dacă mă gândesc acum că sunt un ucigaș, cel din fața mea va citi acest lucru pe chipul meu.

Mă străduiesc, prin urmare, îndată să meditez la alte lucruri, așa cum mă forțam, în anii primei tinereți, zvârcolindu-mă de rușine, să nu mă gândesc la femei în vreme ce-mi făceam rugăciunea. Dar, spre deosebire de crizele de tinerețe, în timpul cărora nu izbuteam cu nici un

chip să-mi scot din minte ideea împreunării, acum pot uita crima pe care am săvârșit-o.

Pricepeți că vă povestesc toate aceste lucruri pentru că ele se leagă de starea mea. Este de ajuns să mă gândesc la ceva pentru ca voi să pricepeți imediat. Asta mă face să nu fiu un ucigaș care umblă printre voi fără nume, fără o identitate limpede, ca o fantomă, ci mă pune în situația unui criminal de rând, arestat, cu o identitate precisă, care urmează să fie descăpățânat. Dați-mi voie, deopotrivă, să nu mă gândesc la tot, să păstrez câte ceva și pentru mine; oamenii subțiri, ca voi, trebuie să se străduiască să afle cine sunt, luându-se după cuvintele și după culorile mele, așa cum afli un hoț după amprenta picioarelor sale. Iar această idee ne poartă către chestiunea stilului, foarte la modă acum: are, oare, miniaturistul un stil personal, un stil propriu, o culoare, o voce numai și numai a lui? Trebuie el, oare, să aibă așa ceva?

Să luăm o imagine realizată de Behzad, cel mai mare maestru, întemeietorul breslei miniaturiştilor. Am descoperit acest lucru uluitor - care se brodește foarte bine cu situația mea, deoarece zugrăvește o crimă - în paginile privitoare la povestea lui *Husrev și Şirin* dintr-o carte fără cusur, veche de nouăzeci de ani, care provine din biblioteca unui prinț persan, ucis într-o nemiloasă confruntare pentru tron. Cunoașteți sfârșitul poveștii *Husrev și Şirin* - vorbesc despre ceea ce istorisește Nizami, nu Firdevsi:

Cei doi îndrăgostiți se căsătoresc după numeroase aventuri și evenimente furtunoase, dar tânărul Şiruye, fiul lui Husrev din căsătoria dinainte, este foarte deștept și nu le oferă nici o clipă de răgaz. Acest prinț stă cu ochii ațintiți asupra tronului tatălui său și asupra tinerei soții a acestuia, Şirin. Şiruye, despre care Nizami spune că „îi mirosea gura urât, ca la lei”, găsește o cale de a-l face pe tatăl său prizonier și de a se înstăpâni pe tron. Într-o noapte, intră în camera în care dorm tatăl său și Şirin, dă de ei, băjbâind pe întuneric, în patul în care dorm, și îi înfige tatălui său hangerul în

piept. Acesta va sângera până în zori și se va stinge în patul pe care-l împarte cu frumoasa Șirin, ce doarme tihnită alături de el.

Pictura marelui maestru Behzad privește o spaimă reală, pe care am purtat-o în mine ani de zile, așa cum am purtat această poveste: groaza de a mă trezi în întuneric, la miez de noapte, și de a-mi da seama că în odaie se mai află cineva, care iscă zgomote în încăperea cufundată într-o beznă fără margini. Imaginați-vă că în mâna aceluia cineva se află un hanger și că v-a apucat de gât cu cealaltă mână. Motivele decorative de pe pereți, de pe geam, de pe rama ferestrei, lucrute, toate, cu modele delicate, cutele și rotunjimile covorului roșu, de aceeași culoare cu țipătul tăcut care izbucnește din gâtlejul vostru strâns, florile galbene și mov, lucrute cu incredibilă delicatețe și bucurie pe minunea de plapumă pe care ucigașul o calcă nemilos cu piciorul lui gol și scârbos, în vreme ce vă omoară - toate acestea servesc aceluiași țel: accentuează, pe de o parte, frumusețea imaginii pe care o priviți și vă amintesc, pe de altă parte, cât de frumoasă este camera în care muriți, ca și lumea pe care o părăsiți. Privind tabloul, înțelegeți deodată indiferența frumuseții tabloului și a lumii față de moartea voastră, faptul că sunteți singur, chiar dacă soția vă este alături.

— Este a lui Behzad, spusese, cu douăzeci de ani în urmă, bătrânul maestru care se uita la cartea din mâna mea, ce tremura odată cu mine și chipul i se luminase, nu atât din pricina lumânării aflate alături de noi, cât a plăcerii de a vedea miniatura. Este în asemenea măsură a lui Behzad, încât nici nu mai are nevoie de semnătură.

Știind și el acest lucru, Behzad nu-și pusese semnătura în vreun colț tănuit al picturii. Potrivit bătrânului maestru, această purtare a lui Behzad trăda sfioșenie și stinghereală. Adevăratul dar, adevăratul meșteșug constă atât în a înfățișa ceva ieșit din comun, ceva de neegalat, cât și în a nu lăsa, în această minune, vreun indiciu care să dezvăluie identitatea miniaturistului.

Am ucis-o pe nefericita mea victimă cu o metodă ordinară și grosolană, pe care am descoperit-o în disperare de cauză. Spre a cerceta dacă a mai rămas sau nu vreo amprentă personală din opera mea, care să mă dea de gol, am început să vin noaptea în acest loc pustiit de incendiu și să-mi frământ mintea cu probleme de stil. Ceea ce trece drept stil nu este decât un cusur care deschide calea amprentei personale.

Aș fi descoperit maidanul acesta chiar dacă n-ar fi fost luminozitatea zăpezii. Aici se află locul pustiit de incendiu în care mi-am ucis prietenul, în vârstă de douăzeci și cinci de ani. Zăpada a acoperit, a distrus toate urmele care ar putea fi socotite semnătura mea. Aceasta demonstrează că până și Dumnezeu este alături de mine și de Behzad în chestiunea stilului și a semnăturii. Dacă am fi săvârșit un păcat de neiertat pictând cartea, chiar fără să ne dăm seama de acest lucru, așa cum pretindea în urmă cu patru nopți neghiobul acela, Dumnezeu nu ne-ar fi arătat nouă, miniaturiştilor, această dragoste.

În noaptea aceea, când am ajuns cu Delicat Efendi la locul pustiit de incendiu, încă nu ninge. Auzeam cum răsunau de departe urletele câinilor.

— De ce am venit aici?, m-a întrebat nefericitul. Ce ai să-mi arăți la vremea asta?

— În fața noastră se află un puț, iar la zece pași de el sunt îngropați banii pe care i-am adunat de ani de zile, i-am zis. Dacă n-ai să spui nimănui ce ți-am povestit, te vom fericii atât Unchiul, cât și eu.

— Așadar, recunoști că ai știut de la bun început ce a făcut..., a zis el cu însuflețire.

— Recunosc, am mințit eu, neavând încotro.

— Știi că imaginea pe care ați pictat-o este un foarte mare păcat?, a zis el cu naivitate. Este o blasfemie, o erezie la care nu ar fi cutezat nimeni. O să ardeți în fundul Iadului. Chinurile și suferințele voastre vor fi fără sfârșit. M-ați făcut și pe mine părtaș.

Auzind aceste cuvinte, pricepeam cu groază că foarte mulți oameni aveau să le creadă. De ce? Pentru că aveau o asemenea forță, o asemenea putere de atracție, încât, vrând-nevrând, li se deștepta interesul și doreau să se vădească adevărate în privința altor ticăloși, nu a lor înșile. La drept vorbind, din pricina caracterului tainic al cărții pe care o pregătea și a banilor primiți pentru ea, soiul acesta de bârfe la adresa Unchiului erau foarte numeroase. Mai-marele miniaturistilor, Maestrul Osman mai cu seamă, avea o aversiune față de el. Mă gândeam și la faptul că pusese cu viclenie clevețele fratelui meu auritor pe seama acestor zvonuri. Cât de sincer era?

L-am pus să repete vorbele care ne asmuțeau unul împotriva altuia. Nu s-a pierdut într-o lungă explicație, molfăindu-și cuvintele ca de obicei. Parcă se ruga de mine ca să-i acopăr vreo greșală, să scăpăm de bătaia Maestrului Osman, în anii uceniciei petrecute împreună. Pe vremea aceea, socoteam sinceritatea lui demnă de crezare. Și în anii uceniciei făcea ochii la fel de mari, dar pe atunci nu i se micșoraseră încă din pricina auririi. Însă nu mi-am dorit nicidecum să simt dragoste față de el, căci era gata să le istorisească totul celorlalți.

— Uite, i-am zis, cu prefăcută gravitate. Facem aurirea, găsim modelul pentru chenar, tragem linia, împodobim paginile cu culori și aur sclipitor; noi suntem cei care făurim cele mai frumoase imagini, care înviorăm dulapurile, cutiile. Sunt ani de zile de când facem toate aceste lucruri. Este munca noastră. Ni se fac comenzi pentru picturi și ni se spune: „Așază în chenar o corabie, o gazelă, un padișah, păsări de felul acesta, oameni ca aceștia, scena aceasta din poveste să fie așa, și așa”, iar noi facem ce ni se spune. De data asta, Unchiul mi-a spus: „Desenează un cal care să vină dinlăuntru tău.” Vreme de trei zile am desenat sute de cai, asemenea marilor maeștri din vechime, ca să deslușesc ce înseamnă o imagine de cal care să vină dinlăuntru meu.

Am scos un șir de cai desenați pe hârtie groasă de

Samarkand, ca să-mi fac mâna, și i i-am arătat. Cuprins de interes, a luat hârtia și, apropiind-o de ochi, a început să contemple, la lumina palidă a lunii, caii desenați în alb și negru.

— Vechii maeștri din Șiraz, din Herat, am spus, afirmau că, pentru a putea desena calul dorit și văzut de Dumnezeu, miniaturistul trebuie să deseneze cai vreme de cincizeci de ani, fără contenire, și adăugau că, de fapt, cea mai bună imagine a unui cal va fi cea desenată pe întuneric. Asta pentru că, în cincizeci de ani, adevăratul miniaturist își pierde vederea, lucrând din greu, și învață pe de rost calul pe care-l schițează mâna sa.

Privirea inocentă pe care i-o văzusem încă din anii copilăriei se pierduse printre caii desenați de mine.

— Ni se fac comenzi, iar noi doar ne străduim să desenăm cel mai tainic, cel mai neasemuit cal, așa cum făceau vechii maeștri. Este nedrept să fim socotiți răspunzători după ce am împlinit ceea ce ni s-a cerut.

— Nu știu, așa să fie?, a zis. Avem și noi răspunderi, avem o voință. Eu nu mă tem de nimeni; doar de Dumnezeu. Iar El ne-a dat minte ca să despărțim binele de rău.

Era un răspuns potrivit.

— „Dumnezeu știe tot, aude tot...”¹, am spus eu în arabă. Vor înțelege că tu, eu, noi am făcut lucrul acesta fără a ști despre ce e vorba. Cui ai să-l torni pe Unchiul? Nu socotești că în spatele acestei afaceri se află voința Preasfântului Nostru Padișah?

A tăcut.

M-am gândit: era oare atât de mărginit, ori vorbea aiurea pentru că își pierduse sângele rece, de frica lui Dumnezeu?

Ne-am oprit lângă puț. Mi s-a părut că-i văd, o clipă, ochii în întuneric și am înțeles că era speriat. Mi s-a făcut milă de el. De-acum, nu mai exista întoarcere. M-am rugat lui

---

¹ Citat coranic.

Dumnezeu să mă-ntărească în convingerea că omul din fața mea nu era doar fricos, ci și ticălos.

— Numeri de aici doisprezece pași și apoi sapi, i-am zis.

— Și ce-ai să faci după aceea?

— Am să-i spun Unchiului să ardă picturile. Ce altceva putem face? Dacă se află în comunitatea lui Husret Hoge din Erzurum că s-a iscat un asemenea zvon, n-o să rămânem teferi nici noi, n-o să rămână întreg nici atelierul de pictură. Cunoști pe careva dintre ei? Ia acum banii ăștia, ca să fim siguri că n-ai să ne părăști.

— În ce sunt puși banii?

— Într-un vas vechi de murături. Sunt șaptezeci și cinci de galbeni venețieni.

Cu ducații venețieni mai treacă-meargă, dar ce mi-o fi venit cu vasul de murături? Era atât de lipsit de noimă, încât a fost convingător. Am înțeles în felul acesta, încă o dată, că Dumnezeu era cu mine, deoarece tovarășul meu de ucenicie, care, pe măsură ce treceau anii, devenea tot mai lacom de bani, începuse deja să numere cu însuflețire doisprezece pași în direcția pe care i-o arătasem.

În clipa aceea mă gândeam la două lucruri. Nici vorbă de galbeni venețieni în pământ! Dacă nu-i voi putea da banii, neghiobul ăsta nemernic o să ne distrugă! O clipă, mi-a venit să-l îmbrățișez, așa cum făceam uneori pe vremea uceniciei, dar anii ne îndepărtaseră unul de altul. Mintea-mi stăruia asupra felului în care urma să sape în pământ. Oare cu unghiile? M-am gândit la toate astea într-o clipă, dacă gândire se poate numi.

Am apucat neliniștit piatra de lângă gura puțului. Pe când se afla pe la al șaptelea sau al optulea pas, l-am ajuns din urmă și l-am lovit în ceafă, cu toată puterea de care eram în stare. Piatra a coborât cu o asemenea iuțeală și violență asupra capului lui, încât m-am speriat de parcă m-ar fi lovit pe mine; ba chiar m-a durut.

Dar, în loc să sufăr pentru ceea ce săvârșisem, am dorit să termin ce începusem cu o clipă mai devreme. Căci pornise

să se zbată atât de amarnic pe jos, încât, vrând-nevrând, te cuprindea o și mai mare neliniște.

La multă vreme după ce l-am prăvălit în puț, am început să mă gândesc că în ceea ce săvârșisem era ceva ordinar, care nu se potrivea deloc cu delicatețea miniaturistului.

5. Eu sunt Unchiul vostru

Eu sunt Unchiul dinspre mamă al lui Negru, dar și ceilalți tot „Unchiul” îmi spun. Cândva, cea care dorea ca el să mi se adreseze astfel era chiar mama lui Negru, dar mai apoi nu numai Negru, ci toată lumea a ajuns să folosească acest nume. Negru a început să dea pe la noi acum treizeci de ani, după ce ne-am mutat pe strada aceea întunecoasă și umedă, umbrită de castani și tei, din spatele Aksarayului. Era casa de dinaintea celei pe care o avem acum. Când eu, Mahmud Pașa, plecam vara în campanie, îi regăseam la întoarcere, toamna, pe Negru și pe mama lui, refugiați în casa noastră. Răposata lui mamă era sora mai mare a răposatei mele soții. Alteori, când mă-ntorceam acasă în serile de iarnă, le găseam pe mama lui și pe nevasta mea strâns îmbrățișate, făcându-și destăinuiri, cu ochii în lacrimi. Tatăl lui, care era *muderris*¹ pe la mici școli coranice de periferie, fără a fi putut rămâne mai mult timp în vreuna dintre ele, era un om arțăgos, nervos, și, pe deasupra, mai obișnuia și să bea binișor. La vremea aceea, Negru avea șase ani; când plângea maică-sa, plângea și el; când maică-sa tăcea, tăcea și el și se uita cu teamă la mine, Unchiul lui.

Sunt mulțumit să-l văd acum în fața mea, hotărât, matur, cu aerul unui nepot respectuos. Cinstirea pe care mi-o arată, grija cu care mi-a sărutat mâna, precizarea pe care a făcut-o când mi-a dat călimara mongolă adusă în dar „Este numai pentru cerneală roșie” -, felul cumpănit în care stă așezat în fața mea, cu genunchii strâns lipiți, toate acestea îmi arată, o dată în plus, nu doar că el este omul cumpănit, copt care se dorește a fi, ci și că eu sunt bătrânul care îmi doream să fiu.

---

¹ Director de școală coranică (tr. *medrese*, ar. *madrasa*).

Seamănă cu tatăl lui, pe care l-am văzut o dată sau de două ori: este înalt, subțire și are o oarecare nervozitate în mișcările mâinilor și ale brațelor, care însă îl prinde. Felul în care își așează mâinile pe genunchi, privirile care spun: „înțeleg, înțeleg cu respect” când eu rostesc ceva însemnat și privirea arzătoare care se cufundă în ochii mei, felul în care clatină din cap, potrivit unui ritm tainic, care urmează măsura vorbelor mele, sunt foarte la locul lor. Ajuns la această vârstă, știu că adevăratul respect nu izvorăște din inimă, ci din rânduiești mărunte și din supunere.

În anii în care mama sa îl aducea adeseori pe aici, cu orice pretext, deoarece socotea că fiul ei avea un viitor în casa noastră, am descoperit că îi plăceau cărțile, ne-am legat unul de altul și, după cum spuneau cei din casă, mi-a devenit învățăcel. Îi povesteam cum, trasând linia orizontului spre chenarul de sus al miniaturii, maeștrii din Șiraz scoseseră la lumină un nou stil. Îi povesteam cum, în vreme ce toți îl înfățișau pe Mecnun, nebun din dragoste pentru Leyla sa, rătăcind prin deșert, Marele Maestru Behzad izbutea să-l reprezinte printre grupuri de femei care făceau mâncare, care se trudeau să ațâțe focul suflând în el ori care pășeau printre corturi, dar nu mai puțin singur. Îi spuneam cât de ridicoli erau majoritatea miniaturiştilor care, fără a fi citit poezia lui Nizami, ilustrau momentul în care Husrev o contempla pe Șirin goală, la miez de noapte, în vreme ce se scâldea în lac, colorând caii și veșmintele îndrăgostiților în culorile care le treceau lor prin minte și-i mai spuneam că miniaturistul care este atât de indiferent încât nici măcar nu citește cu băgare de seamă, inteligent, textul pe care îl ilustrează, nu pune mâna pe condei și pe pensulă decât pentru bani.

Acum văd cu bucurie că Negru și-a însușit și o altă lecție importantă: dacă nu dorești să ai deziluzii în pictură și în artă, trebuie să ai grijă să nu-ți faci o meserie din ele. Oricât de talentat și de iscusit ai fi, caută banii și puterea în altă parte, astfel încât să nu te superi pe artă dacă nu te alegi cu nimic de pe urma harului și a muncii tale.

Mi-a povestit că maeștrii miniaturiști și caligrafii din Tabriz, pe care-i cunoscuse pe rând, deoarece le comandase cărți pentru pașalele și pentru bogătașii din Istanbul și din provincie, se zbăteau în lipsuri și deznădejde. Ca urmare a lipsei banilor și a dezinteresului, foarte mulți miniaturiști din Tabriz, dar și din Meșhed, din Alep, lăsaseră deoparte decorarea cărților și începuseră să deseneze imagini pe o singură foaie de hârtie, să înfățișeze ciudățeni care stârneau amuzamentul călătorilor frânci și să picteze imagini necuviincioase. Auzise, legat de cartea pe care Șahul Abbas i-o dăruise Padișahului Nostru cu prilejul tratatului de pace, că începuse încă de pe-acum să fie risipită, iar paginile ei, folosite pentru altă carte. Padișahul Indiei, Akbar, prinsese să cheltuiască atâția bani pe o nouă carte de mari dimensiuni, încât cei mai străluciți miniaturiști din Tabriz și din Kazvin își lăsaseră baltă lucrările și dăduseră fuga la palatul lui.

Pe când îmi istorisea toate acestea, mai strecura la răstimpuri, cu plăcere, și alte istorii; îmi relata, de pildă, zâmbind, istoria hazlie a unui fals Mehdi¹, sau îmi vorbea despre îngrijorarea care se stârnise când Safavizii i-l dăduseră uzbekilor, ca ostatic și zălog de pace, pe un nevolnic de prinț, ce căzuse bolnav și murise de fierbințeală după trei zile. Înțeleg însă, din umbra strecurată în privirea lui, că acea pricină complicată care ne înspăimântă pe amândoi și despre care e greu să vorbești a dispărut.

Asemenea tuturor tinerilor care veneau des pe la noi, care auziseră ce se spunea pe socoteala noastră și care, chiar de la distanță, știau de existența ei, Negru se îndrăgostise și el,

---

¹ Personaj care, conform unei credințe necanonice, dar populare în mediile sunnite, își va face apariția înainte de Sfârșitul Lumii, în Ziua Judecâții de Apoi, pentru a restabili islamul în litera sa, înainte ca personajul malefic Deccâl (ar. Dajjâl) să ducă omenirea la pierzanie. În șiiismul duodeciman (imamit), acest personaj dobândește o dimensiune mistică și escatologica, fiind identificat cu cel de-al doisprezecelea imam, aflat în ocultare.

desigur, de unica și frumoasa mea fiică, Şeküre. Pentru că la vremea aceea toți erau îndrăgostiți de minunea mea de fată, cei mai mulți dintre ei chiar fără să o fi văzut, socoteam că nu era vorba de ceva primejdios, care să merite atenție. Dragostea pe care o nutrea Negru era însă pasiunea fără de speranță a unui tânăr care venise adeseori în casa noastră, care fusese acceptat, care se bucurase de dragoste și care aflate prilejul de a o zări pe Şeküre. N-a izbutit să-și înăbușe pasiunea, așa cum nădăjduiam, și a făcut greșeala de a-i dezvălui deschis fetei mele vâlvătaia care-l mistuia.

Din această cauză, a fost silit să nu ne mai calce pragul.

Și Negru știe acum, pesemne, că, la trei ani de la plecarea sa din Istanbul, fata mea, aflată în floarea vârstei, s-a măritat cu un spahiu, că acest războinic slab de minte a plecat în campanie, după ce i-a făcut fetei mele doi băieți, că nu s-a mai întors și că, de patru ani, nu mai are nimeni știre de el. Simțeam că aflate acest lucru, și asta nu pentru că la Istanbul asemenea bârfe și vești se răspândesc repede, ci din felul în care mă privea în adâncul ochilor, în momentele de tăcere care se așterneau între noi. Chiar în această clipă îmi dau seama că, în vreme ce-și aruncă ochii pe *Cartea sufletului*, deschisă pe suportul de carte, ciulește urechea la vocile copiilor care se foiesc prin casă, deoarece știe, la fel de bine, că, de doi ani, fata mea a revenit cu cei doi băieți în casa părintească.

Nu v-am vorbit deloc despre această casă nouă, clădită în absența lui Negru. Fără îndoială că, asemenea oricărui tânăr plin de năzuințe care și-a pus în minte să facă avere și să dobândească respectabilitate, Negru socotește și el că este jenant să aducă vorba despre asemenea lucruri. Cu toate acestea însă, de cum a pătruns în casă, de pe scări chiar, i-am spus că al doilea cat este întotdeauna mai uscat și că strămutarea aici mi-a mai alinat durerile de oase. Mă încerca o stranie stânjenală când vorbeam de catul al doilea, dar ar trebui să mai știți că, în curând, până și celor care au o avere cu mult mai modestă decât a mea, chiar și simplilor spahii

care stăpânesc o mică feudă le va sta în putință să-și ridice case cu două caturi.

Ne aflam în camera pe care o folosesc iarna ca atelier de pictură. Mi-am dat seama că Negru simțise prezența lui Șeküre în camera de alături. Am intrat pe dată în subiectul la care mă refeream în răvașul trimis la Tabriz, spre a-l chema la Istanbul.

— Așa cum făceai și tu cu caligrafii și cu miniaturiștii din Tabriz, pregătesc și eu cărți, i-am zis. Cel care mi-a comandat cartea este Preasfântul Nostru Padișah, Temelia Lumii. Deoarece cartea este secretă, Padișahul Nostru a pus să se scoată bani pentru mine în taină, de la Mai-marele vistiernicilor. M-am înțeles în parte cu fiecare dintre cei mai iscusiți miniaturiști din atelierul Padișahului Nostru. Îi puneam să deseneze - pe unul un câine, pe altul un copac și motivele decorative ale chenarului, pe altul cai. Doream ca lucrurile pe care le ceream să le deseneze să întruchipeze întregul univers al Padișahului Nostru, ca în tablourile maeștrilor venețieni. Dar aceste lucruri nu urmau să devină întruchiparea avuției pământești, așa cum se întâmplă la venețieni, ci a bogăției interioare, a bucuriilor și a spaimelor care însuflețesc universul Padișahului Nostru. Dacă am pictat monede de aur, am făcut-o spre a îngradi valoarea banilor; am pus, în schimb, acolo Diavolul și Moartea pentru că ne temem de ele. Nu știu ce se zvonește. Am dorit ca veșnicia copacilor, osteneala cailor, neobrăzarea câinilor să-l reprezinte pe Padișahul Nostru, laolaltă cu lumea lui. Am dorit ca miniaturiștii mei, porecliți Barză, Măslină, Delicatul și Fluture, să-și aleagă subiectele după placul inimii. Chiar și în cele mai reci, mai nefericite nopți de iarnă venea pe ascuns câte unul dintre miniaturiștii Padișahului Meu, ca să-mi arate ce plăsmuise pentru carte.

— Nu pot spune acum pe de-a-ntregul cum făuream picturile și de ce purcedeam astfel. Nu pentru că ți-aș ascunde acest lucru sau pentru că n-aș putea să ți-l spun. Este ca și cum nici măcar eu n-aș ști pe de-a-ntregul la ce se

referă ele. Știu, însă, ce fel de picturi trebuie să fie.

Auzisem de la bărbierul care locuia pe fosta noastră stradă că, la patru luni de la primirea răvașului meu, Negru se întorsese la Istanbul, așa că îl chemasem acasă la mine. Știam că în povestea mea exista promisiunea unei suferințe și a unei fericiri care urmau să ne lege unul de altul.

— Fiecare imagine spune o poveste, i-am zis. Spre a spori frumusețea cărții pe care o citim, miniaturistul zugrăvește cea mai frumoasă scenă din poveste. Momentul în care îndrăgostiții se zăresc pentru prima dată; cel în care eroul Rustem taie capul fiarei demonice; durerea lui Rustem, care înțelege că străinul pe care l-a ucis este fiul său; Mecnun, cel care și-a pierdut mințile din dragoste, în mijlocul naturii pustii și sălbatice, printre lei, tigri, cerbi, șacali; clipa în care Alexandru vede, în pădurea în care se duce înainte de luptă pentru a-și afla viitorul de la păsări, cum îi este sfărtecat sitarul de un vultur uriaș și durerea pe care o încearcă... Ochii noștri, oboseți de lectura acestor povești, se odihnesc mai apoi privind ilustrațiile. Dacă există în poveste un amănunt pe care mintea și imaginația noastră s-au trudit zadarnic să îl întruchipeze, miniatura ne vine pe dată în ajutor. Miniatura este înflorirea poveștii prin culoare. Nimeni nu se poate gândi la o miniatură fără poveste. Credeam că nimeni nu se poate gândi la așa ceva, am adăugat eu cu regret. Dar lucrul acesta se poate întâmpla. În urmă cu doi ani, m-am dus încă o dată la Veneția, ca sol al Padișahului Nostru. Mă uitam mereu la portretele realizate de maeștrii italieni. Fără a cunoaște istoria ori mediul celui înfățișat acolo, dar străduindu-mă să-i pricep și să-i deslușesc povestea. Într-o zi, am rămas pironit în fața unui tablou atârnat pe peretele unui palat.

— Înainte de toate, tabloul era imaginea cuiva - a unui om ca mine. Desigur, a unui păgân, nu a unuia dintre noi. Dar privindu-l, aveam impresia că-mi seamănă. De fapt, nu semăna deloc, dar absolut deloc cu mine. Avea o față carnoasă, rotundă, cu totul lipsită de pomeți și, totodată, de

minunata mea bărbie. Nu semăna deloc cu mine, dar nu știu cum se face că, privindu-l, îmi tresaltă inima, de parcă ar fi fost propriul meu portret.

— Am aflat de la domnul venețian care-mi arăta palatul lui că portretul de pe perete era al unui prieten, al unui domn de neam mare, ca și el. Poruncise să i se pună în portret tot ceea ce avea însemnătate în viața lui: câmpul, satul și pădurea care părea adevărată, din pricina culorilor ce se pierdeau una în alta, toate cuprinse în peisajul ce se zărea pe fereastra deschisă din spate. Pe masa din fața lui se aflau un ceas, cărți, timpul, râul, viața, condeiu, harta, busola, cutii cu galbeni, alte obiecte, mărunțișuri, lucruri al căror rost nu-l pricepeam ori pe care-l ghiceam, probabil, așa cum se întâmplă în foarte multe tablouri... Umbra ginnului, a Diavolului, și apoi preafrumoasa lui fiică, fiica lui de vis, care stătea alături de tatăl ei.

— Pentru înfrumusețarea și întregirea cărei povești fusese creat acel portret? Privindu-l, înțelegeam că el era însăși povestea. Nu era prelungirea vreunei povești, ci un lucru împlinit pentru el însuși.

— Nu mi-am mai putut scoate din minte portretul, în fața căruia rămăsesem așa, încremenit. Am ieșit din palat, am revenit în casa în care eram găzduit și m-am gândit toată noaptea la el. Și eu îmi doream să pot fi înfățișat în acest fel. Nu, asta nu mi se cuvine mie; Padișahul Nostru trebuie să fie pictat astfel! Padișahul Nostru trebuie să fie reprezentat cu tot ceea ce stăpânește, cu tot ceea ce amintește de universul lui și cu tot ceea ce îl înconjoară. M-am gândit că se poate ilustra o carte cu această idee.

— Maestrul italian pictase în așa fel portretul seniorului venețian, încât pricepeai pe dată că îl înfățișa pe acel senior. Dacă nu l-ai fi văzut niciodată pe omul acela și dacă ți s-ar fi cerut să-l afli într-o mulțime, ai fi izbutit să-l găsești și să-l deslușești dintre mii de oameni, doar mulțumită portretului. Maeștrii italieni au descoperit modalitățile și iscusința de a zugrăvi pe oricine în așa fel, încât să poată fi deosebit de

altcineva nu prin veșminte și însemne, ci prin chip. Este ceea ce numesc ei portret.

— Dacă chipul ți-e reprezentat măcar o dată astfel, nu te mai poate uita nimeni. Chiar dacă ești foarte departe, cel care-ți privește portretul te simte ca și cum te-ai afla în preajma lui. Până și cei care nu te-au văzut niciodată, în viață fiind, îți pot privi chipul, de parcă te-ai afla în fața lor, la ani de zile de la moartea ta.

Am tăcut îndelung. Prin partea de sus a ferestruicii care dădea dinspre vestibul înspre stradă, pe care o acoperisem de curând cu pânză cerată și ale cărei obloane de jos nici măcar nu le deschisesem, pătrundea o lumină care-ți stârnea fiori, în culoarea frigului de afară.

— Aveam un miniaturist, am zis. La fel ca și alți miniaturști, venea seara pe la mine, în taină, pentru această carte secretă a Padișahului, și lucram împreună până dimineața. El făcea cea mai bună aurire. Bietul Delicat Efendi a plecat de aici într-o seară, dar n-a mai ajuns acasă. Mă tem că maestrul meu auritor a fost ucis.

6.Eu, Orhan

— Să fi fost ucis? a întrebat Negru.

Negru era înalt, subțire și oarecum înspăimântător. Mă duceam către ei, când bunicul a zis:

— Se pare că a fost ucis, și m-a văzut. Ce faci aici?

Se uita în așa fel la mine, încât m-am dus la el, fără nici o sfială, și m-am așezat în brațele lui; m-a dat însă jos pe dată.

— Sărută mâna lui Negru, mi-a zis. I-am sărutat mâna. N-avea nici un miros.

— E foarte drăguț, a spus Negru, și m-a sărutat pe obraz. O să fie vânjos ca un leu.

— Acesta este Orhan și are șase ani. Mai avem și un băiat mai mare, pe Șevket, care are șapte ani. Acela e un copil foarte căpos.

— Am fost iar pe strada din Aksaray, a zis Negru. Era frig, zăpada și gheața stăpâneau pretutindeni, dar nimic nu părea să se fi schimbat.

— Toate s-au schimbat, totul a decăzut, a zis bunicul. Chiar foarte mult.

S-a întors către mine:

— Unde este fratele tău mai mare?

— Cu maestrul.

— Tu de ce ești aici? În

— Maestrul mi-a spus: Bravo, tu du-te.

— Ai venit singur?, m-a întrebat bunicul. Trebuie să te aducă fratele tău mai mare.

Apoi i-a zis lui Negru:

— Am un prieten legător de cărți, la care se duc de două ori pe săptămână, după școala coranică, și ucenicesc, învață legătoria.

— Ți place să faci picturi, ca bunicul?, m-a întrebă Negru.

Am tăcut.

— Bine, a zis bunicul. Hai să vedem despre ce e vorba.

Căldura care se răspândea din mangal era atât de plăcută, încât nu doream să mă dezlipesc de ei. M-am oprit o clipă, adulmecând mirosul de vopsea și lipici. Mirosea și a cafea.

— Este un alt mod de a picta, un alt mod de a vedea, a zis bunicul. De aceea a fost ucis nefericitul de auritor. Pe deasupra, făcea și aurire de tip vechi. Nici măcar nu știi dacă a fost ucis, doar că a dispărut. Ei ilustrează o carte a ceremoniilor pentru Padișahul Nostru, sub comanda Mai-marelui miniaturiștilor, Maestrul Osman. Toți lucrează acasă. Maestrul Osman este la atelier. Vreau să te duci mai întâi pe acolo și să vezi totul cu ochii tăi. Mă tem ca nu cumva ceilalți să se fi certat și să se fi omorât între ei. Fluture, Măslină, Barză, potrivit poreclelor pe care li le-a dat, cu ani în urmă, Osman, Maestrul lor, Mai-marele miniaturiștilor... Ai să te duci pe la ei pe acasă, să-i vezi...

În loc să cobor scările, m-am întors. Din camera cu dulap în perete în care dormea Hayriye noaptea se auzea un scârțâit și am intrat acolo. Înăuntru nu era Hayriye, ci mama. Când m-a văzut, s-a fâstâcit. Se afla cu jumătate de trup în dulap.

— Unde ai fost?, m-a întrebă.

Dar știa unde fusesem. În dulap este o gaură; de acolo se vede camera de pictură a bunicului, iar când ușa camerei este deschisă se vede holul, apoi, de cealaltă parte a holului, camera în care doarme bunicul - desigur, dacă și ușa ei este deschisă.

— Am fost la bunicul, am zis. Ce faci aici, mamă?

— Nu ți-am spus că are un musafir, că nu trebuie să intri la el? a țipat ea, dar nu foarte tare, pentru că nu voia s-o audă musafirul. Ce făceau?, m-a întrebă după aceea, pe un ton dulce.

— Stăteau jos. Dar nu erau cu vopselele. Bunicul povestea, iar celălalt asculta.

— Cum şedea?

M-am aşezat deodată, hopa, pe jos, şi l-am imitat pe musafir:

— Uite, mamă, acum sunt o persoană foarte serioasă; acum îl ascult pe bunicul cu sprâncenele încruntate şi clatin din cap plin de seriozitate, în ritm, de parcă aş recita *mevlit-ul*, ca musafirul acela.

— Du-te jos, a spus mama. Trimite-o pe Hayriye la mine. Imediat.

S-a aşezat şi a început să scrie ceva pe o hârtiuţă de pe tăblia de scris, pe care o ţinea în poală.

— Ce scrii, mamă?

— Nu ți-am spus să te duci imediat jos şi s-o chemi pe Hayriye la mine?

M-am dus în bucătărie. Venise fratele meu mai mare. Hayriye îi pusese în faţă o cratiţă cu pilaf, pe care-l luase din pilaful musafirului.

— Trădătorule! a zis fratele meu mai mare. M-ai lăsat cu meşterul şi ai plecat. Eu am răsucit toate firele. Mi s-au învineţit degetele de tot.

— Hayriye, te cheamă mama.

— Când termin de mâncat, te bat, a zis fratele meu mai mare. Am să te pedepsesc pentru lenea şi pentru trădarea ta.

Când a ieşit Hayriye, frate-meu s-a ridicat şi s-a repezit la mine, fără să-şi termine de mâncat pilaful. N-am apucat să fug. M-a prins de încheietura mâinii şi a început să mi-o răsucească.

— Nu face asta, Şevket, mă doare foarte tare!

— Ai s-o mai ştergi vreodată aşa, şmechereşte?

— N-am s-o mai şterg.

— Jură!

— Jur!

— Jură pe Coran!

— Jur pe Coran!

Dar nu mi-a dat drumul. M-a tras lângă tava lui și m-a pus să îngenunchez. Pe de o parte își mânca pilaful cu lingura, iar pe de alta, fiind cu mult mai puternic decât mine, îmi răsucea brațul și mai tare.

— Nu-ți mai chinui iar fratele, tiranule!, a zis Hayriye, care își pusese vâlul și ieșea. Lasă-l!

— Tu nu te-amesteca, fată de rob! a zis fratele meu mai mare, continuând să-mi răsucească brațul. Unde te duci?

— Să iau lămâi, a zis Hayriye.

— Mincinoaso! a zis fratele meu mai mare. E plin dulapul de lămâi.

Pentru că slăbise puțin strânsoarea brațului, am reușit să mă desprind, i-am dat un picior și m-am apucat de brațul sfeșnicului, dar s-a aruncat asupra mea și m-a prins sub el.

A lovit sfeșnicul, iar tava s-a răsturnat.

— Belelele lui Dumnezeu, a zis mama.

Nu striga, ca să n-o audă musafirul. Oare cum traversase holul și coborâse scările fără s-o vadă Negru? Ne-a despărțit.

— Ne faceți de răs, obraznicilor!

— Orhan a mințit astăzi, a zis Şevket. M-a lăsat cu toată treaba la meșter și-a fugit.

— Taci, a zis mama și i-a tras o palmă.

Îl lovise ușor; de aceea, fratele meu mai mare n-a plâns.

— Vreau la tata, a zis. Când o să se întoarcă tata, o să scoată din teacă sabia cea roșie a unchiului Hasan și o să plecăm din casa asta, o să ne întoarcem la unchiul Hasan.

— Taci, a zis mama.

S-a înfuriat deodată așa de tare, că l-a târât pe Şevket, pe care-l prinsese de braț, până în întunericul de la capătul vestibulului pietruit. Mă luasem și eu pe urmele lor. Mama a deschis ușa și, văzându-mă și pe mine, a zis:

— Intrați amândoi aici!

— Dar, mamă, eu n-am făcut nimic, am zis, însă am intrat. Mama a închis ușa în urma noastră. Înăuntru nu era chiar întuneric beznă; prin crăpăturile obloanelor care dădeau spre rodiu pătrundea o lumină abia vizibilă, dar mi s-

a făcut frică.

— Mamă, deschide ușa, am zis. Mi-e frig!

— Nu plânge, fricosule, a zis Șevket. O s-o deschidă acum.

Mama a deschis ușa.

— O să stați cuminți până pleacă musafirul? a întrebat. Bine atunci, până pleacă Negru stați în bucătărie, lângă sobă, și nu vă duceți sus.

Am auzit cum necheza ușor un cal în grajd. Apoi l-am mai auzit o dată. Nu era calul bunicului, era calul lui Negru. Ne-a cuprins un soi de veselie, de parcă ar fi început o zi de târg sau o dimineață de sărbătoare. Mama a surâs, dornică parcă să zâmbim și noi. A făcut doi pași și a deschis poarta dinspre noi a grajdului.

— Brrruu! a strigat.

S-a întors și ne-a așezat în bucătăria plină de șoareci a lui Hayriye, care mai mirosea și a ulei.

— Băgați de seamă, să nu-mi spuneți că vreți să ieșiți de aici până nu pleacă musafirul! Și să nu vă certați, ca să nu creadă cineva că sunteți niște copii răsfățați și fără educație.

— Mamă, i-am zis, înainte de a închide ușa. Mamă, trebuie să-ți spun ceva. Bietul auritor al bunicului a fost ucis.

7. Mă numesc Negru

Când i-am văzut copilul pentru prima oară, am înțeles pe dată ce anume reținusem greșit din chipul lui Şeküre, vreme de ani de zile. La fel ca și chipul lui Orhan, cel al lui Şeküre era delicat, iar bărbia îi era mai lungă decât mi-o aminteam eu. Din această pricină, gura iubitei mele era, trebuia să fie, desigur, mai mică și mai subțire decât crezusem eu de-a lungul timpului. Vreme de doisprezece ani, colindând din oraș în oraș, mărisem cu bună știință gura lui Şeküre, îmi închipuisem că buzele ei erau mai armonioase, dar și mai carnoase, mai încântătoare, ca o vișină mare și strălucitoare.

Dacă aş fi avut, prin urmare, pe la mijlocul peregrinărilor mele, care au durat doisprezece ani, o imagine a chipului lui Şeküre în stilul maestrilor italieni, nu m-aş mai fi simțit nicăieri dezrădăcinat, chinuit de gândul că nu-mi aminteam chipul iubitei lăsate în urmă. Deoarece, dacă în tine dănuie chipul unei iubite, pictat în inimă, îți este casă întreaga lume.

Văzându-l pe fiul lui Şeküre, vorbind cu el, privindu-l îndeaproape și sărutându-l pe obraz, în mine s-a născut acea tulburare proprie celor fără de noroc, ucigașilor și păcătoșilor. O voce dinlăuntru meu îmi spunea: „Haide, du-te acum s-o vezi pe Şeküre!”

La un moment dat, m-am gândit să ies din camera Unchiului și să deschid, una câte una, toate ușile care dădeau în hol - număraseram, cu coada ochiului, cinci uși întunecate, dintre care una era cea a scărilor -, până când aveam să dau de Şeküre. Dar, pentru că-i dezvăluisem imprudent, înainte de vreme, ce-mi stătea pe suflet, trăisem departe de iubita mea vreme de doisprezece ani. Am așteptat,

tăcut și umil, și l-am ascultat pe Unchiul, privind mindirele pe care cine știe de câte ori nu șezuse Şeküre, ori lucrurile pe care le-ar fi putut atinge.

Mi-a povestit că Sultanul voia ca această carte să ajungă până în anul 1000 al Hegirei. Padişahul Nostru, Refugiul Lumii, dorea să arate lumii că, până în anul 1000 al Hegirei, el și statul său aveau să se poată folosi, la rândul lor, de iscusința frâncilor. Padişahul poruncise ca maeștrii miniaturişti, despre care știa cât erau de ocupați, deoarece pusese să se pregătească și o carte a ceremoniilor, să nu-și părăsească locuințele, să lucreze acasă și nu în înghesuiala din atelier. Desigur că fusese înștiințat și de faptul că ei veneau pe ascuns la Unchiul.

— O să-l vezi pe Mai-marele miniaturiştilor, pe Maestrul Osman, a zis Unchiul. Se spune că a orbit, că s-a ramolit; după mine, este și orb, și ramolit.

Încercarea Unchiului de a alcătui o carte sub privegherea și la îndemnul Padişahului, deși nu este maestru miniaturist și nu acesta îi este, de fapt, meșteșugul, va primejdui, desigur, relația sa cu bătrânul Maestru Osman, Mai-marele miniaturiştilor.

Rememorându-mi copilăria, mi-am îndreptat atenția asupra lucrurilor din casă. Îmi aminteam de acum doisprezece ani de covorul albastru de Kula, de pe jos, de carafa din aramă, de tava, de vasul, precum și de ceștile de cafea, despre care răposata mea mătușă spusese de nenumărate ori, cu mândrie, că erau aduse tocmai din China, prin Portugalia. Aceste lucruri, la fel ca și suportul de carte cu intarsii de sidef aflat alături, ca și polița pentru turbane de pe perete, ca și perna de catifea roșie a cărei moliciune îmi revenise în minte când o atinsesem purtau urmele casei din cartierul Aksaray în care îmi petrecusem copilăria, alături de Şeküre, și purtau încă ceva din freamătul fericirii, al zilelor de pictură petrecute acolo.

Fericire și pictură. Aș dori ca dragii mei cititori, care se vor pleca atent asupra poveștii și tristeții mele, să poarte

mereu în gând aceste lucruri, ca punct de plecare al universului meu. Odată am fost foarte fericit aici, printre cărți, condeie și picturi. Apoi m-am îndrăgostit și, în urma acestei întâmplări, am fost izgonit din Rai. M-am gândit foarte mult, în anii în care am îndurat acest surghiun din dragoste, că îi sunt peste măsură de îndatorat lui și dragostei mele față de ea pentru faptul că nu am privit, în tinerețe, viața și lumea cu optimism. Plin de copilărească naivitate, socoteam că dragostea mea va primi neîndoios un răspuns, eram peste măsură de sigur și, privind lumea cu încredere, o vedeam ca pe un loc bun. Însuflețit de aceeași încredere, mi-am apropiat și cărțile pe care mă puneam atunci Unchiul să le citesc, învățăturile deprinse la școala coranică, miniatura și pictura, și m-am îndrăgostit de ele. După cum îi datorez dragostei față de Şeküre această primă parte a formării mele - nespuse de bogată, de însoțită și de plină de veselie -, tot astfel datorez cunoștințele întunecate, care au înveninat-o mai apoi, faptului de a fi fost respins de ea. Dorința de a mă pierde, de a mă face nevăzut odată cu flăcările care se stingeau în cămin, în nopți înghețate petrecute prin camere de han, faptul că mă vedeam adeseori, în vis, dispărând într-un abis pustiu, împreună cu femeia aflată întâmplător lângă mine, după ce făceam dragoste, ca și ideea că sunt un om de două parale - toate acestea i se datorează lui Şeküre.

— Știi că, după moarte, a zis Unchiul, după multă vreme, sufletele noastre se pot reîntâlni cu sufletele celor care dorm tihniți în paturile lor, în lumea aceasta?

— Nu știam.

— După moarte, urmează o lungă călătorie; de aceea nu mă tem de ea. Lucrul de care mă tem eu este să nu mor înainte de a isprăvi cartea Padişahului Nostru.

Eram cu gândul, pe de o parte, la faptul că, potrivit Unchiului, eram mai puternic, mai înțelept și mai plin de vigoare, iar pe de altă parte la scumpetea caftanului pe care îl promisem cu doisprezece ani în urmă venind la acest om care nu-mi îngăduise să mă căsătoresc cu fiica lui, la

harnașamentul de argint și la șaua ornamentată a calului pe care urma să-l scot din grajd și să-l încalec, după ce voi fi coborât scările.

I-am spus că aveam să-l înștiințez în legătură cu tot ceea ce aveam să aflu iscodindu-i pe miniaturişti. I-am sărutat mâna, am coborât scările, am ieșit în curte și mi-am dat seama că, deși simțeam cum mă năpădea răceala zăpezii, nu eram nici copil, nici bătrân; simțeam, fericit, universul în trupul meu. Când am închis ușa grajdului, s-a stârnit o pală de vânt. Când am trecut din vestibul în curte, calul meu alb, pe care-l țineam de zăbală, s-a înfiorat odată cu mine; știam că picioarele sale puternice, cu tendoane proeminente, nerăbdarea, felul nestăpânit de a fi erau și ale mele. Abia ieșisem în stradă și eram pe cale de a încăleca dintr-un salt, de a mă face apoi nevăzut pe străzile înguste, asemenea calului din basme care dispare fără urmă, când o femeie zdravănă, despre care habar n-aveam de unde apăruse - o evreică îmbrăcată în roz din cap până-n picioare, cu o boccea în mână -, s-a repezit spre mine. Era multă și mare la trup, ca un dulap. Dar era iute, plină de însuflețire, ba chiar cochetă.

— Leul meu, flăcăul meu, ești la fel de chipeș pe cât se spune, a zis. Că oi fi însurat ori holtei, nu vrei să iei niște batiste de mătase de la Ester, cea mai vestită vânzătoare de mărunțișuri femeiești din Istanbul, pentru iubita ta cea tainică?

— Nu.

— O cingătoare roșie din atlas?

— Nu.

— Nu, nu! Ia nu spune nu! Să n-aibă, adică, un leu ca tine o logodnică, o iubită tainică? Cine știe câte fete nu tânjesc după tine, cu ochii scâlțați în lacrimi!

O clipă, trupul ei s-a întins către mine, precum silueta delicată a unui acrobat, și s-a lipit de al meu, cu o grație uimitoare. În aceeași clipă, mâna ei a scos la vedere, cu iscusința unui scamator care dă la iveală tot soiul de lucruri,

un răvaș. L-am apucat cât ai clipi din ochi și l-am vârât la brâu cu îndemânare, de parcă m-aș fi pregătit ani de zile pentru această clipă. Era un ditamai răvașul și-l simțeam de-acum, între mijloc și buric, ca pe un foc pe trupul meu rece ca gheața.

— Urcă pe cal și mână-l în buiestru, mi-a zis Ester, vânzătoarea de mărunțișuri femeiești. Apucă pe strada care se face la dreapta zidului ăstuia, mergi fără să te uiți în jur, iar când ajungi la rodiu, întoarce-te și privește spre casa de care vei da acolo și spre fereastra din fața ta.

Și-a văzut de drum și s-a făcut pe dată nevăzută. Am încălecat, dar ca un ageamiu care încalecă pentru prima dată în viață. Îmi bătea inima de parcă aș fi alergat, eram cuprins de neliniște, mâinile nu mai știau cum să apuce frâul; de îndată ce picioarele mi s-au lipit însă strâns de trupul calului, atât el, cât și eu ne-am redobândit stăpânirea de sine și agilitatea și a fost nespus de plăcut când, întocmai cum spusese Ester, înțeleptul meu armăsar a pășit în buiestru și am cotit-o pe stradă, la dreapta.

Poate atunci mi-am dat seama că eram, într-adevăr, chipeș. Din dosul fiecărui oblon, al fiecărui grilaj, mă privea câte o femeie din cartier, ca în basme, iar eu simțeam că eram gata să mă las din nou cuprins de aceeași vâlvătaie. Asta era, oare, ceea ce doream? Reveneam, oare, la boala care mă mistuise atâta amar de vreme? Deodată s-a ivit soarele și m-a orbit.

Unde era rodiul? Să fi fost, oare, copacul acela amărât, plăpând? Da, acela era! Stând pe cal, m-am răsucit ușor într-o parte: chiar în fața mea se afla o fereastră, dar la ea nu era nimeni. Zgripturoaica de Ester m-a păcălit!

Pe când îmi spuneam asta, oblonul potopit de gheață s-a deschis brusc și, după doisprezece ani, am văzut-o acolo, în cadrul ferestrei care lucea în lumina soarelui, pe minunata mea iubită, cu chipul ei frumos pierdut între ramurile pline de zăpadă. Iubita mea cu ochii negri se uita, oare, la mine sau privea dincolo de mine, spre o altă viață? Nu-mi dădeam

seama dacă era melancolică, dacă zâmbea sau dacă surâdea plină de melancolie. Calule prost, nu-mi asculta inima, încetinește! M-am răsucit din nou în șa, fără nici o teamă, și am privit-o cu dor până în ultima clipă, până când chipul ei misterios, delicat și fin a dispărut dincolo de ramurile albe.

Când mi-am dat seama, mult mai târziu, pe când deschideam răvașul pe care mi-l dăduse Ester și mă uitam la pictura înfășurată în el, că întâlnirea noastră era foarte asemănătoare cu scena - de atâtea ori ilustrată - în care Husrev se arată sub fereastra lui Şirin (între noi se afla chiar și un copac trist, cu toate că era așezat ceva mai în spate), eram deja cuprins de vâlvătaia dragostei, ca în ilustrațiile acelor cărți pe care le îndrăgeam și după care ne dădeam amândoi în vânt.

8.Mă numesc Ester

Știu că toți sunteți curioși să aflați ce se găsea în răvașul pe care i l-am dat lui Negru. Pentru că mă încerca și pe mine oarece curiozitate, am aflat totul. Dacă voiți, dați paginile poveștii în urmă, ca să vedeți ce s-a întâmplat mai înainte de a-i da răvașul, iar eu am să vă istorisesc totul.

Acum suntem, iată, în faptul serii, iar eu stau cu bărbatul meu, Nesim, în casa noastră din cartierul evreiesc, aflat la capul Cornului de Aur - doi bătrâni rablagiți care încearcă să se încălzească, zvârlind lemne în foc. Nu luați seama la faptul că am spus că sunt bătrână pentru că, de îndată ce îmi pun în boccea batiste de mătase, mănuși, mantii, materiale colorate pentru cămăși aduse de corăbiile care vin din Portugalia, podoabe mărunte precum inele, cercei, coliere, ieftine sau scumpe, din cele care le fac fericite pe femei, mi-o pun pe braț și nu rămâne stradă pe care să nu răzbat, ca un polonic vârat în cazanul Istanbulului. Nu există răvaș ori bârfă pe care să n-o fi purtat din ușă în ușă; eu am căpătuit jumătate din fetele Istanbulului. Dar n-am adus acum vorba de asta ca să mă laud. Spuneam că stăteam așa, în faptul serii, când cioc, cioc, a bătut cineva la ușă, m-am dus să deschid și m-am trezit nas în nas cu proasta aia de Hayriye, roaba. Avea în mână un răvaș. Mi-a povestit, tremurând de frig sau de emoție, nu-mi dădeam seama, ce voia draga de Şeküre.

Mai întâi am crezut că răvașul trebuia dus lui Hasan și m-am mirat. Știți că frumoasa Şeküre are un bărbat care nu s-a mai întors de la război - după mine, de mult i-a fost pusă pielea pe băț! Ei, și bărbatul ăsta, soldatul, are un frate turbat de dragoste; îl cheamă Hasan. Am înțeles însă că

răvașul lui Şeküre nu era pentru Hasan, ci pentru altcineva. Ester, să moară de curiozitate, nu alta, să afle ce scria-n el! În cele din urmă, am izbutit să citesc scrisoarea.

Nu ne cunoaştem prea bine. Drept să vă zic, am simţit brusc așa, o sfioşenie. N-am să vă spun cum am citit răvașul. Poate îmi socotiți curiozitatea ruşinoasă - de parcă nu sunteți și dumneavoastră la fel de curioși, cel puțin ca bărbierii! -, poate chiar mă disprețuiți. Să vă spun doar degrabă ce am auzit când mi s-a citit răvașul. Dulceața de Şeküre scrisese așa:

„Negru Efendi, vii pe la mine pe acasă punând temei pe apropierea dintre tine și tata. Dar să nu crezi că vei primi vreun semn de la mine! De când ai plecat, s-au întâmplat multe. M-am măritat, am doi băieți vânjoși ca niște lei. Unul este Orhan; l-ai văzut când a intrat adineaori. Sunt patru ani de când îmi aștept bărbatul și la altceva nici nu mă gândesc. Cu doi copii și cu un tată bătrân, mă simt singură, neajutorată și slabă; s-ar putea să am nevoie de forța și de ocrotirea unui bărbat, dar să nu creadă cineva că va izbuti să profite de această împrejurare. De aceea, rogu-te, nu mai bate la ușa noastră! La drept vorbind, m-ai făcut o dată de rușine și câte suferințe n-a trebuit să îndur ca să-mi spăl obrazul în ochii tatei! Odată cu răvașul acesta, îți înapoiez și imaginea pe care ai pictat-o și pe care mi-ai trimis-o pe vremea când erai un tânăr fără minte. Asta ca să nu nutrești vreo speranță, să nu interpretezi greșit vreun semn. E o amăgire să crezi că oamenii s-ar putea îndrăgosti uitându-se la o imagine. Cel mai bine ar fi să nu mai calci prin casa noastră!”

Biata mea Şeküre nu este bărbat, bei ori pașă, ca să-și pună dedesubt pecetea cea arătoasă. Și-a pus doar, în josul hârtiei, prima literă a numelui, ca o păsăruică temătoare.

Am spus „pecete”. Probabil vă întrebați cum fac de deschid și închid la loc răvașele astea pecetluite. Doar răvașele nu sunt pecetluite! Draga de Şeküre gândește că Ester e o evreică neștiutoare și că nu poate desluși ce scrie ea. Asta e adevărat, nu pot citi ce scrie, dar pot pune pe

altcineva să-mi citească. Răvașul, însă, îl pot citi foarte bine eu însămi. V-am zăpăcit? Păi să vă explic în așa fel încât chiar și cei mai grei de cap dintre dumneavoastră să priceapă.

Ceea ce se numește „răvaș” nu se mărginește doar la scris. La fel ca și cartea, răvașul se citește prin aduldmeccare, pipăire, atingere. Din pricina asta, deșteptii spun: „Ia citește, să vedem ce zice scrisoarea!” Iar proștii spun: „Ia citește ce scrie!” Iscusința constă în a citi nu numai ceea ce stă scris, ci și răvașul, în întregime. Ascultați, să vedem ce altceva a mai zis Șeküre:

1. Chiar dacă trimit răvașul pe furiș, nu am de gând să fac din el o taină atât de mare, de aceea îl trimit prin Ester, care și-a făcut o îndeletnicire și o deprindere din purtatul răvașelor.

2. Îndoirea din cale afară a hârtiei, care aduce a plăcintă împletită, semnifică, la rândul ei, taina și secretul. Or, răvașul ei era deschis. Mai mult, îl însoțea o ditamai pictura. Țelul pare acela de a-i ascunde taina de ceilalți. Iar lucrul ăsta se potrivește mai degrabă cu un răvaș care cheamă la dragoste decât cu unul hărăzit să o alunge.

3. Căci însuși parfumul răvașului întărește acest lucru. Acest parfum, într-atât de nelămurit, încât celui care primește răvașul îi este greu să spună ceva (oare mireasma a fost pusă în el intenționat?), dar atât de atrăgător încât nu va putea rămâne nebăgat în seamă (este oare parfum de mușcată sau parfumul mâinii ei?), a fost destul ca să-i ia mințile nefericitului care mi-a citit răvașul. Presupun că și lui Negru îi va lua mințile în același chip.

4. Eu sunt Ester, o femeie fără carte, însă din felul curgător al caligrafiei - deși condeii scrie repede, fără a-i da prea mare însemnătate, prea mare atenție, din pricina grabei -, din tremurul delicat al literelor, care par să fi fost atinse, toate, de o adiere blândă de vânt, reiese că, în străfundurile sale, ea spune tocmai pe dos decât pare s-o facă. În pofida faptului că, grăind despre Orhan, folosește cuvântul

„adineaori”, de parcă ar sugera că acum ar fi scris, este limpede că s-a făcut o ciornă, deoarece fiecare rând trădează luare-aminte.

5. Pictura trimisă odată cu răvașul se leagă de scena în care frumoasa Şirin - cea din basmul pe care până şi eu, evreica Ester, îl ştiu - se îndrăgosteşte, privindu-i chipul, de chipeşul Husrev. Toate femeile visătoare din Istanbul se dau în vânt după povestea asta, însă este pentru prima dată când văd că i se trimite cuiva o pictură cu ea.

Vouă, fericiţilor ştiutori de carte, vi se întâmplă adeseori următorul lucru: cineva care nu ştie să citească vine la voi şi vă imploră să-i citiţi răvaşul pe care l-a primit. Cele scrise în el sunt atât de zguduitoare, atât de emoţionante, atât de stânjenitoare, încât stăpâna lui, ruşinată de faptul că îi împărtăşiţi taina, vă roagă plină de sficiune să i-l mai citiţi o dată. I-l recitiţi. În cele din urmă, răvaşul este citit de atâtea ori, încât amândoi îl învăţaţi pe de rost. Apoi, este luat în mână, sunteţi întrebat dacă aici e vorba de asta, dacă dincoace se zice asta, iar cele care întreabă privesc în punctul pe care li-l arătaţi voi cu buricul degetului, fără să priceapă literele aflate acolo. Uneori, când fiinţele astea se uită la mişcările întortocheate ale literelor ce alcătuiesc cuvinte pe care nu le pot citi, dar pe care le-au învăţat pe de rost, mă înduioşez atât de tare, încât uit că nici eu nu ştiu să citesc şi-mi vine să le sărut pe fetele fără ştiinţă de carte, care varsă lacrimi pe răvaşe.

Mai sunt şi nenorociţii cărora trebuie să aveţi grijă să nu le semănaţi. Uneori, când fata doreşte să ia în mână şi să atingă iar răvaşul, să vadă, fără să priceapă, care cuvânt a fost spus şi unde, unii dintre ticăloşii aceştia zic: „Ce-o să faci tu cu el, că doar nu ştii să citeşti, la ce să te mai uiţi” şi nici măcar nu i-l mai dau înapoi, de parcă le-ar aparţine; atunci, mie, Ester, îmi revine datoria să mă cert cu ei şi să-l iau înapoi.

Prin urmare, eu, Ester, sunt o femeie bună, iar dacă ţin la voi, vă mai şi ajut.

9.Eu, Şeküre

De ce eram oare acolo, la fereastră, când a trecut Negru tocmai prin fața mea, călare pe calul lui alb? De ce deschisesem, tocmai în acea clipă, cuprinsă de o presimțire, oblonul și de ce l-am privit lung, arătându-mă printre ramurile încărcate de zăpadă ale rodiului? Nu pot să vă spun foarte limpede. Eu le-am dat de veste lui Hayriye și lui Ester; într-adevăr, știam că Negru urma să treacă pe acolo. În clipa aceea, urcasem singură în camera cu dulap în perete, care dă înspre rodiu, ca să mă uit la feregelele din cufere. Mănată de un impuls, am împins avântată oblonul cu toată puterea, iar soarele a inundat, la început, camera; am stat la fereastră și m-am trezit față în față cu Negru, de parcă m-ar fi orbit lumina. A fost foarte frumos.

A crescut, s-a maturizat, a depășit perioada aceea de agitație și de neastâmpăr din tinerețe și s-a făcut chipeș. Uite, Şeküre, mi-a spus inima, Negru nu este doar chipeș. Privește-l în adâncul ochilor; are o inimă ca de copil, atât de curată, atât de singuratică! Mărită-te cu el! Dar eu i-am trimis un răvaș în care-i scriam taman pe dos.

Când aveam doisprezece ani știam că, deși el era cu doisprezece ani mai mare ca mine, eram mai coaptă decât el. Pe vremea aceea, în loc să stea în fața mea falnic ca un bărbat, în loc să spună: „Am să fac asta, am să fac ailaltă, am să sar de aici și am să mă cațăr acolo”, se cufunda și se ascundea în cartea din fața lui, în imaginile ei, de parcă i-ar fi fost rușine de toate. Apoi, s-a îndrăgostit și el de mine. Și-a mărturisit dragostea făcându-mi o pictură. De-acum, eram amândoi atinși de vrajă. Când am împlinit doisprezece ani,

am simțit că, atunci când ne întâlneam față în față, Negru nu mă mai putea privi în ochi, de parcă se temea să nu înțeleg că era îndrăgostit de mine. Spunea, de pildă: „Vrei să-mi dai cuțitul acela cu mâner de fildeș?”, însă, deși se uita la cuțit, nu era în stare, mai apoi, să ridice ochii și să mă privească de-a dreptul. Dacă eu întrebam: „E bună dulceața de vișine?”, nu putea să spună că era bună printr-un zâmbet plăcut, printr-o expresie a feței, așa cum facem cu toții când avem gura plină. Striga, cât îl ținea gura, de parcă ar fi vorbit cu surzii: „Da!!” Căci, de teamă, nici măcar nu mă putea privi în față. Eram foarte frumoasă pe atunci. Toți bărbații, toți cei care izbutiseră să mă vadă măcar o dată de departe, prin perdele, prin uși ori prin nenumăratele țesături în care eram înfășurată -, se îndrăgosteau pe dată de mine. N-o spun ca să mă laud, ci ca să-mi înțelegeți povestea și să-mi împărtășiți tristețea.

Există, în povestea lui Husrev și a lui Şirin, un moment pe care toată lumea îl cunoaște și despre care eu și Negru am vorbit foarte mult. Şapur năzuiește să-i facă pe Husrev și pe Şirin să se îndrăgostească unul de altul. Intr-o zi, când Şirin iese să se plimbe pe câmp cu însoțitoarele ei, Şapur atârnă pe ascuns imaginea lui Husrev de una din ramurile copacului sub care acestea se așază ca să se odihnească. Văzând portretul chipeşului Husrev atârnat de unul dintre copacii din livada aceea minunată, Şirin se îndrăgostește de el. S-au zămislit foarte multe picturi care înfățișează această clipă - această scenă, cum spun miniaturiştii: privirea plină de admirație și de uimire pe care o îndreaptă Şirin spre portretul lui Husrev, atârnat de o ramură roșie. Pe când lucra cu tata, Negru a văzut de foarte multe ori această miniatură, ba chiar a și copiat-o aidoma, o dată sau de două ori, după ce a admirat-o îndelung. Apoi, îndrăgostindu-se de mine, a mai pictat-o o dată, pentru sine. Însă, în locul lui Husrev și al lui Şirin, ne-a reprezentat pe mine și pe el, pe Şeküre și pe Negru. Dacă n-ar fi scris dedesubt că fata și bărbatul din pictură eram noi, aş fi putut înțelege acest lucru

doar eu, căci uneori ne înfățișa, în glumă, pe mine și pe el, cu aceleași linii și în aceleași culori: eu în albastru, iar el în roșu. Ca și cum asta n-ar fi fost de ajuns, scrisese chiar și sub siluetele lui Husrev și lui Şirin numele noastre. Lăsase pictura, ca din greșeală, într-un loc în care puteam s-o văd eu și fugise. Îmi amintesc că am privit-o și că mă urmărea, să vadă ce voi face după aceea.

Deoarece știam foarte bine că nu mă voi putea îndrăgosti de el ca Şirin, m-am prefăcut, la început, că nu-l bag în seamă. În seara acelei zile de vară, pe când încercam să ne răcorim cu siropuri de vișine răcite cu gheață - despre care se spunea că venea tocmai de la Uludag -, i-am spus tatei, după ce a plecat Negru acasă, că acesta mi-a făcut o declarație de dragoste. Pe vremea aceea, Negru era proaspăt absolvent de școală coranică. Dădea lecții prin cartiere mărginașe și încerca să se apropie de foarte puternicul, foarte respectatul Naim Pașa, nu atât din proprie dorință, cât obligat de tata, care îl considera cam fără minte. Tata, care făcea eforturi să-l apropie de Naim Pașa, sau cel puțin să-l ajute să înceapă o activitate de secretar și care spunea că Negru nu se străduiește prea mult în această privință, că este, cu alte cuvinte, nechibzuit, îi zisese în seara aceea mamei, referindu-se la noi: „Se vede că nepotul tău cel sărman țintește cu mult mai sus.” Fără să se sinchisească de ea, mai spusese și că „se vede că este mai deștept decât socoteam noi”

Îmi amintesc cu tristețe câte n-a făcut tata în zilele care au urmat, cum m-am ținut departe de Negru, cum a încetat el să mai vină, mai întâi în casa noastră, apoi în cartier. Dar nu doresc să vă povestesc toate astea, căci n-o să vă mai fim simpatici - tata și cu mine. Credeți-mă, nu exista altă cale! In asemenea împrejurări, oamenii la locul lor o taie scurt, spunând cu noblețe: „Nu eram socotiți potriviți” sau, cu îndreptățire: „Așa a fost să fie”, chiar dacă sufletul, care recunoaște că dragostea fără speranță este chiar fără de speranță, care nu ține seama de nici o rânduială, simte cât

de felurită este alcătuirea lumii. Trebuie să știți că mama a spus, de câteva ori: „Barem să nu-i frângeți sufletul copilului!” Negru, pe care mama îl numea „copil”, avea douăzeci și patru de ani, iar eu pe jumătate vârsta lui. Deoarece tata socotea că declarația de dragoste a lui Negru era o neobrăzare, este cu puțință să nu fi îndeplinit cu bună știință rugămintea mamei.

Când am primit vestea că plecase din Istanbul, îl scosesem deja cu totul de la inimă, deși nu-l uitasem pe de-a-ntregul. Deoarece ani de zile n-am mai primit vești de la el, din nici un oraș, m-am gândit că era nimerit să ascund imaginea pe care o pictase și pe care mi-o arătase, ca mărturie a amintirilor noastre din copilărie, a prieteniei noastre copilărești. Pentru ca la început tata, iar mai apoi bărbatul meu, soldatul, să nu găsească pictura și să se supere, să-i apuce gelozia, am împletit cu măiestrie partea de sus, aurită, a cuvintelor „Şeküre și Negru” sub forma unor flori prelungi, de parcă ar fi fost un strop din cerneala Hasan Paşa a tatei. De vreme ce astăzi i-am înapoiat portretul, aceia dintre voi care mă judecă pentru că m-am arătat la fereastră se vor rușina, poate, și vor mai sta puțin pe gânduri.

După ce m-am înfățișat lui pe neașteptate, la capătul a doisprezece ani, am mai zăbovit o vreme în fața ferestrei, în lumina roșiatică a soarelui de seară, și am privit plină de uimire grădina care dobândise și ea o culoare roșcată, portocalie, până când m-a cuprins binișor frigul. Nu era pic de vânt. Dacă m-ar fi văzut vreun trecător ori tata la fereastra deschisă, sau dacă s-ar fi întors Negru călare pe calul lui și mi-ar fi trecut pe dinainte, puțin mi-ar fi părut de ceea ce ar fi spus. Una dintre fetele lui Ziver Paşa, cu care mă duceam bucuroasă la *hamam*¹ o dată pe săptămână - acea Mesrur care, pe de o parte, râdea și făcea haz tot timpul, iar

---

¹ Baie publică, cu aburi, în stilul vechilor terme romane și bizantine. Avea un important rol de socializare, atât pentru bărbați, cât și pentru femei, cărora le erau rezervate secțiuni separate.

pe de alta rostea cele mai uimitoare vorbe, în cele mai neobișnuite momente -, îmi spusese odată că omul nu știe niciodată precis ce gândește el însuși. Eu socotesc astfel: uneori spun câte ceva, pricep că am gândit acel lucru în vreme ce îl rostesc, dar atunci când înțeleg acest lucru gândesc, cu convingere, taman pe dos.

M-a întristat faptul că bietul Delicat Efendi, unul dintre miniaturiştii aceia pe care îi chema tata acasă și pe care n-am să vă ascund că-i supraveghea în parte, a fost dat dispărut, la fel ca bărbatul meu. Dintre toți, el era cel mai urât și mai mărginit la suflet.

Am închis oblonul, am ieșit din cameră și am coborât în bucătărie.

— Mamă, Şevket nu te-a ascultat, a zis Orhan. În vreme ce Negru își scotea calul din grajd, a ieșit din bucătărie și s-a uitat la el prin gaură.

— Și ce-i cu asta! a zis Şevket, cu pisălogul de la piuliță în mână. Și mama se uita la el prin gaura din dulap.

— Hayriye, am zis, să le faci pentru seară pâine prăjită, cu pastă de migdale și cu zahăr.

Orhan a sărit în sus de bucurie, dar Şevket n-a scos o vorbă. Pe când urcam scara, ca să mă duc sus, m-au ajuns amândoi din urmă țipând, înghiontindu-se, plini de o veselie zgomotoasă; când treceau pe lângă mine, le-am spus:

— Încet, încet, izbucnind și eu în răs. La naiba! și le-am tras câte un pumn ușor în spinările delicate.

Ce plăcut este să te afli acasă, seara, cu copiii! Tata se cufundase, tăcut, în cartea lui.

— Ți-a plecat musafirul, am zis. Sper că nu te-a plictisit.

— Nu, a zis. M-a binedispus. Este la fel de plin de respect față de Unchiul lui ca pe vremuri.

— Asta e bine.

— Dar este, în același timp, reținut și chibzuit. Spusese toate astea nu atât ca să-mi vadă reacția, cât, mai degrabă, ca să închidă subiectul, cu aerul că nu-i acordă prea mare însemnătate lui Negru. Dacă ar fi fost vorba de un alt prilej,

i-aș fi dat un răspuns, cu limba mea ascuțită. De data aceasta însă m-am gândit la omul acela care continua, o simțeam, să înainteze pe calul lui alb, și m-am înfiorat.

Apoi, nu mai știu cum s-au întâmplat lucrurile în odaia cu dulap în perete. M-am trezit îmbrățișându-l pe Orhan. Şevket s-a lipit și el de noi; o clipă, s-au înghiontit între ei. Credeam că s-au luat la ceartă, când ne-am pomenit rostogolindu-ne cu toții pe divan. I-am dezmiertat ca pe niște cățeluși și i-am sărutat pe ceafă, pe frunte, i-am strâns la piept, le-am simțit greutatea pe sâni.

— Hm, am zis, vă miroase părul. O să vă duceți mâine cu Hayriye la hamam.

— Eu nu mai vreau să merg la hamam cu Hayriye, a zis Şevket.

— Da' mult ai mai crescut! am zis.

— Mamă, de ce ți-ai luat cămașa asta frumoasă, mov? a întrebat Şevket.

M-am dus în cameră și mi-am scos cămașa mov. Mi-am pus cămașa verde-pal, cu care mă îmbrăcam mereu. În vreme ce mă îmbrăcam, mi s-a făcut frig, m-am înfiorat, însă simțeam că trupul îmi ardea ca focul; mai mult, simțeam vigoarea și însuflețirea propriului meu trup. Îmi dădusem cu puțin roșu în obraji; în vreme ce mă hârjoneam și mă sărutam cu copiii, acesta se ștersese și se întinsese, dar am scuipat în palme și l-am întins mai bine. Știți, rudele de toate felurile, femeile cu care mă întâlnesc la hamam, toți cei care mă văd spun că nu arăt deloc a femeie de douăzeci și patru de ani, cu doi copii, trecută de prima tinerețe, ci a fată de șaisprezece ani. Vreau să-i credeți, vreau ca și voi să-i credeți, ați priceput? Altfel, n-am să vă mai povestesc nimic!

Să nu vi se pară ciudat că vorbesc cu voi. Sunt ani de când privesc miniaturile din cărțile tatei, de când caut mereu în ele femei, femei frumoase. Chiar dacă rareori, ele există totuși și sunt mereu sfoase, rușinoase, cu privirile ațintite înainte sau, cel mult, privind-se una pe alta, de parcă și-ar cere iertare. Nici una nu saltă capul să se uite drept la lume,

așa cum se întâmplă cu bărbații, cu războinicii și cu padișahii. Însă în cărțile ieftine, ilustrate în grabă, ochii unora dintre femei sunt îndreptați, datorită neglijenței miniaturistului, nu în pământ ori spre vreun alt amănunt din pictură - știu și eu, către vreo cupă, sau chiar către omul iubit -, ci de-a dreptul spre cititor. Mă gândesc mereu cine o fi cititorul pe care îl privesc.

Când îmi vin în minte cărțile vechi de două sute de ani, rămase tocmai de pe vremea lui Timur, și volumele pe care își risipesc galbenii ghiaurii pasionați, ca să le ducă tocmai în țara lor, mă trece un fior: poate că și povestea aceasta a mea va fi ascultată într-o bună zi de cineva venit de departe. Nu aceasta este oare dorința de a se vorbi despre tine în cărți, nu pentru acest fior le dau oare toți padișahii și vizirii pungi doldora de galbeni celor care povestesc despre ei, care scriu cărți închinatelor lor? Străbătută de acest fior lăuntric, am dorit și eu, asemenea acelor femei frumoase care privesc cu un ochi la viața din carte și cu celălalt dincolo de carte, să vorbesc cu voi - cei care mă priviți din cine știe ce loc și timp. Sunt frumoasă, deșteaptă și îmi place să mă priviți. Chiar dacă mai spun câte o minciună din când în când, lucrul acesta se întâmplă ca să nu vă faceți o idee greșită despre mine.

Poate v-ați dat seama că tata mă iubește foarte mult. Înaintea mea a mai avut trei fii, dar, deși Dumnezeu i-a luat pe aceștia la el unul câte unul, de mine, de fată, nu s-a atins. Tatei îi tremura sufletul pentru mine, însă nu m-am măritat cu vreun bărbat ales de el; m-am măritat cu un spahiu, pe care l-am văzut eu însămi și care mi-a plăcut. Dacă ar fi fost după tata, omul după care ar fi urmat să mă dea ar fi trebuit să fie, deopotrivă, cel mai mare învățat, să se priceapă la miniatură și la artă, să aibă parte de putere și să fie bogat precum *Karun*¹; or, cum așa ceva nu întâlnești nici măcar în cărțile lui, ar fi trebuit să rămân acasă și să aștept ani de

---

¹ Simbol al bogăției nemăsurate și al trufiei, în imaginarul islamic.

zile. Frumusețea bărbatului meu era vestită, așa că am dat și eu de știre prin pețitoare și am găsit un prilej de a-l vedea, atunci când mi s-a arătat pe drumul de întoarcere de la hamam; avea ochi focoși și m-am îndrăgostit de el pe loc. Era un bărbat minunat, brunet, cu pielea foarte albă și cu ochii verzi; avea brațe puternice, însă, de fapt, era neprihănit și întotdeauna tăcut, ca un copil adormit. Poate pentru că-și irosise întreaga forță ucigând oameni în luptă și adunând prăzi de război, aveam impresia nedefinită că mirosea a sânge; acasă însă, era supus și liniștit ca o femeie. Acest om, pe care tata nu l-a dorit la început, pe motiv că era un nepricopsit de războinic, și în legătură cu care și-a dat mai apoi consimțământul când i-am spus că o să mă omor, alerga voinicește de la un război la altul, săvârșea cele mai mari fapte de vitejie și astfel a dobândit o feudă de zece mii de aspri, pentru care toată lumea ne pizmuia.

La început n-am luat în seamă faptul că nu s-a întors odată cu armata din războiul cu Safavizii. Căci, pe măsură ce lupta, devenea tot mai dibaci, învățea afaceri pe cont propriu, aducea mai multă pradă, își pregătea terenul pentru feude mai mari și instruia mai mulți ostași. Existau și martori care spuneau că se despărțise, împreună cu oamenii lui, de trupele în marș, îndreptându-se spre munți. Am nădăjduit mai întâi că se va întoarce curând, însă după doi ani m-am deprins cu absența lui. Când mi-am dat seama cât de multe erau nevestele de războinici din Istanbul ai căror bărbați erau dați dispăruți, la fel ca al meu, m-am împăcat cu soarta.

Noaptea jeleam în pat, împreună cu copiii, ținându-ne strâns îmbrățișați. Ca să nu plângă, le spuneam câte-o minciună - cum că ar fi zis, de exemplu, cutare, care avea dovezi, că tatăl lor se va întoarce înainte de sosirea primăverii. Minciuna mea ajungea apoi să se răspândească, din gura lor, și să ajungă la urechile altora, revenind iar la mine în chip de „veste bună”, în care eu eram prima care să cred.

Locuiam împreună cu tatăl bărbatului meu, de origine abhază, care dusesese mereu o viață grea, dar care se bucura de un suflet nobil, și cu fratele lui, care avea, ca și el, ochii verzi, într-o casă cu chirie din Carșikapi. Când a dispărut soțul meu, care era stălpul casei, au început și lipsurile. Socrul meu a revenit la meseria de oglindar, pe care o abandonase după ce fiul lui mai mare se îmbogățise de pe urma nenumăratelor războaie. Fratele soțului meu, Hasan, care lucra la vamă și era holtei, a început să preia conducerea gospodăriei, pe măsură ce banii pe care-i aducea în casă se înmulțeau. Într-o iarnă, când se temeau că n-o să mai putem plăti chiria, au dus-o pe roaba care vedea de treburile casei la târgul de sclavi, au vândut-o în grabă și mi-au cerut să mă ocup eu de bucătărie, să spăl rufe, ba chiar să mă duc la piață și să fac târguieli. N-am spus că nu sunt felul de femeie orânduită pentru asemenea treburi, ci, călcându-mi pe inimă, le-am făcut pe toate. Însă atunci când cumnatul meu, Hasan, care nu mai avea nici o roabă cu care să-și petreacă noaptea, a început să-mi forțeze ușa, m-am întrebat ce aveam de făcut.

Desigur că aș fi putut să mă întorc de îndată aici, la tata, dar, potrivit cadiului, dat fiind că soțul meu era, după lege, încă în viață, dacă îi înfuriam, ar fi putut nu numai să mă readucă, obligat, la cumnatul meu, adică în casa bărbatului meu, împreună cu copiii, ci să ne și pedepsească și să ne umilească, pe mine și pe tata, care mă ținea la el. Adevărul este că aș fi putut face dragoste cu Hasan, pe care îl găseam mai uman și mai cu judecată decât soțul meu și despre care știam, cu siguranță, că era foarte îndrăgostit de mine. Dar făcând acest lucru fără a reflecta puțin, aș fi ajuns în cele din urmă nu soția, ci, Doamne ferește, roaba lui. Aceasta deoarece, temându-se că aveam să-mi pretind partea de moștenire, ba chiar să-i părăsesc, poate, și să revin la tata, împreună cu copiii, nici ei nu consimțeau să recunoască, în fața cadiului, că bărbatul meu murise. Desigur că dacă, potrivit acestuia, bărbatul meu nu murise, nu mă puteam

căsători cu Hasan, dar, pentru că nu mă puteam mărita nici cu altcineva, iar această împrejurare mă lega de casă și de căsnicie, statutul de „dispărut” al bărbatului meu și situația confuză care dăinuia erau preferabile pentru ei. Nu uitați că le țineam casa, că eu făceam totul, de la mâncare la spălatul rufelor, și că, pe de altă parte, cineva era îndrăgostit nebunește de mine.

Cea mai bună soluție, pentru socrul și pentru cumnatul meu, era să mă căsătoresc cu Hasan, dar pentru aceasta era obligatoriu ca mai întâi să tocmești martori, iar apoi să-l convingi pe cadiu. Dacă persoanele cele mai apropiate de bărbatul meu dispărut, adică tatăl și fratele lui, își dădeau consimțământul, dacă nu se ivea nimeni care să dezmintă că bărbatul meu se afla de-acum în rândul dreptilor, cadiul¹ urma să se prefacă și el, pentru câțiva aspri, că-i credea pe martorii mincinoși, care aveau să spună: „Am văzut trupul celui om pe câmpul de luptă.” Cea mai mare problemă era să mă înduplece pe mine să nu-i părăsesc după ce eram declarată văduvă, să nu-mi cer dreptul la moștenire sau să nu cer bani pentru a mă recăsători și, ceea ce era și mai important, să mă mărit cu Hasan din proprie voință. Înțelesesem, desigur, că pentru a-i întări încrederea în această privință, trebuia să mă culc cu el și să o fac într-un fel grăitor, iar asta nu pentru a dobândi învoirea de a divorța, ci pentru că eram sincer îndrăgostită de el.

Dacă aș fi făcut un efort, m-aș fi putut îndrăgosti de Hasan. Era cu opt ani mai mic decât bărbatul meu dispărut; pe vremea când bărbatul meu era acasă, Hasan îmi era ca un frate, iar acest simțământ mă apropiase de el. Îmi plăceau felul lui de a fi - simplu, dar plin de înfocare -, felul în care se juca mereu cu copiii și îi dezmierda și în care mă privea uneori, cu dor, de parcă el ar fi fost un om care se stingea de

---

¹ Judecător musulman care decidea, teoretic, în toate cauzele de ordin civil sau penal. În realitate însă, competențele sale priveau mai ales cauzele care aveau, într-un fel sau altul, legătură cu religia (de pildă, dreptul familial, cel succesoral, administrarea fundațiilor pioase etc).

sete, iar eu, un pahar cu șerbet rece de vișine. Dar știam, pe de altă parte, că, pentru a mă putea îndrăgosti de cineva care mă punea să-i spăl rufe, care nu era stânjenit de faptul că făceam târguieli, colindând piețele laolaltă cu sclavele, cu roabele, trebuia să fac multe eforturi. În vremea aceea, când mă duceam mereu pe la tata, când plângeam îndelung, uitându-mă la cratițe, la oale și tingiri, la cești, pentru ca noaptea să dorm strâns îmbrățișată cu copiii, spre a ne fi reazem unul altuia, Hasan nu mi-a oferit acest prilej. A încercat de câteva ori să mă prindă la înghesuială, să mă sărute, să mă pipăie, mi-a spus că soțul meu nu se va mai întoarce niciodată, că mă va ucide, a proferat amenințări, a plâns ca un copil, iar eu am înțeles că, date fiindu-i graba și nerăbdarea, nu mă voi putea mărita niciodată cu el, pentru că nu avea timp de acea dragoste adevărată și nobilă despre care se povestește în legende.

Într-o noapte, când a vrut să forțeze ușa camerei în care dormeam cu copiii, m-am sculat pe dată și, fără să țin seama de faptul că-i speriam pe ei, am urlat cât mă ținea gura că în casă au intrat niște *ginni răi*¹. L-am trezit pe socrul meu și, printre temeri legate de ginni și printre țipete, i l-am părât tatălui său pe Hasan, a cărui pornire violentă încă nu se stinsese. Printre urletele mele fără șir și vorbele despre ginni, fără cap și coadă, bătrânul și-a dat seama, lucid și rușinat, de dezgustătorul adevăr, de faptul că fiul său era beat și că se dăduse fără rușine la nevasta celuiilalt fiu al său, care mai avea și doi copii. Când am spus că n-am să mă mai culc până în zori, că am să-mi păzesc fiii împotriva ginnilor, stând în fața ușii, n-a scos o vorbă. Când am dat de știre, dimineața, că am să mă întorc pentru o lungă perioadă, împreună cu copiii, în casa tatălui meu bolnav, ca să mă ocup de el, și-a recunoscut înfrângerea. Mi-am luat, ca

---

¹ Entități malefice în mitologia islamică. Sunt imaginate ca ființe fără trup, invizibile, născute din foc, care au vocația răului, așa cum îngerii au vocația binelui. Cea de-a LXXII-a sura a Coranului este intitulată chiar „Ginnii”.

amintiri din viața de femeie căsătorită, ceasul cu cuc pe care mi-l adusese bărbatul meu, pradă de război de la unguri și pe care nu-l vândusem, biciul împletit din vinele celui mai năbădăios cal arab, jocul de șah din fildeș făcut la Tabriz ale cărui piese erau folosite de copii când se jucau de-a războiul - și candelabrele de argint aduse ca trofee din lupta de la Nahicevan, pentru care mă certasem zdravăn să nu fie vândute, și m-am întors în casa tatei.

După cum mă așteptam, părăsirea casei soțului meu dispărut a preschimbat dragostea stăruitoare, lipsită de prețuire pe care o nutrea Hasan față de mine într-o vâlvătaie neputincioasă, dar demnă de respect. Deoarece știa că tatăl său nu avea să-l sprijine, în loc să mă amenințe, a început să-mi trimită răvașe de dragoste, decorate la colțuri cu păsări, cu lei înlăcrimați și cu gazele nevinovate. N-am să vă ascund că, în ultima vreme, am început să recitesc aceste răvașe, care îmi dezvăluie bogata lume imaginară a lui Hasan, de care nu mi-aș fi putut da seama trăind sub același acoperiș cu el, dacă un prieten cu suflet de pictor și de poet nu le-ar fi scris și nu le-ar fi decorat. Deschisesem oblonul ferestrei, parcă pentru a putea slobozi un oftat către lume, pentru că felul în care îmi spunea Hasan, în ultimele răvașe, pe un ton respectuos, plăcut și glumeț, că n-avea să mă înrobească treburilor casei, deoarece câștiga mulți bani, ca și certurile nesfârșite și dorințele copiilor, precum și nemulțumirile tatei îmi făcuseră, toate, capul calendar.

Înainte de-a pune Hayriye masa, i-am făcut tatei o infuzie calduță din cele mai bune flori de curmal aduse din Arabia, am pus în ea o lingură de miere, am amestecat-o cu puțin suc de lămâie, i-am dus-o în tăcere și i-am așezat-o dinainte, așa cum dorea el, în vreme ce citea *Cartea sufletului*, fără să mă fac observată, ușoară ca un duh.

El m-a întrebat: „Ninge?”, cu o voce atât de tristă și de plâpândă, încât am înțeles pe dată că aceasta era ultima zăpadă pe care avea s-o mai vadă.

10. Eu sunt un Copac

Eu sunt un Copac și sunt foarte singur. Când plouă, plâng. Plecați-vă urechea, pentru Dumnezeu, la ceea ce am să vă povestesc. Beți-vă cafelele, ca să vă piară somnul, ca să vi se deschidă ochii, ca să mă priviți cu agerime, iar eu am să vă povestesc de ce sunt atât de singur.

1. Se spune că am fost desenat în grabă, pe hârtie grosolană, fără dimensiuni precise, doar pentru ca în spatele maestrului *meddah* să se afle un copac. Este adevărat. Acum, alături de mine nu se mai află nici alți copaci delicați, nici ierburi de stepă cu șapte frunze, nici stânci sinuoase - care aduc uneori cu Diavolul, alteori cu oamenii -, nici vălătuci de nori chinezești pe cer. Există pământul, există cerul, sunt eu și mai este linia orizontului. Dar povestea mea este ceva mai complicată.

2. Desigur că, fiind un Copac, nu trebuie cu orice preț să fac parte din carte. Dar mă simt cuprins de neliniște la gândul că, fiind imaginea unui copac, nu sunt o pagină de carte oarecare. Îmi trece prin minte că, de vreme ce nu am nici un rost într-o carte, imaginea mea va fi atârnată pe un perete, iar idolatrii și păgânii se vor pleca în fața mea. Sper să nu mă audă adepții hogeni din Erzurum, dar mă laud în taină cu acest lucru, pentru ca apoi imediat să mă înspăimânt, rușinat.

3. Iar motivul principal al singurătății mele este că nici măcar eu nu știu din ce poveste fac parte. Urma să fac parte dintr-o poveste, dar am căzut din ea ca o frunză. Să vă istorisesc:

Povestea căderii mele din poveste

asemenea căderii frunzei din copac

Acum patruzeci de ani, când a început să se ramolească, şahul persan Tahmasp - care a fost mereu cel mai însemnat dușman al otomanilor, dar și padișahul cel mai îndrăgostit de miniatură din întreaga lume - s-a îndepărtat de distracții, de vin, de muzică, de poezie, de miniatură, care erau cele mai de seamă îndeletniciri ale sale. Când s-a lăsat și de cafea, i s-a oprit și mintea-n loc. Cu mutra lui acră, cu umoarea întunecată a bătrânilor, și-a mutat capitala de la Tabriz, care se afla atunci în stăpânirea persanilor, la Kazvin, spre a fi departe de ostile otomane. Când a îmbătrânit și mai mult, a intrat într-o bună zi ginnul în el, și-atunci a zis că se căiește din adâncul sufletului pentru pasiunea față de vin, de flăcăi nevârstnici și de miniatură; aceasta este cea mai bună dovadă a faptului că, odată cu slăbiciunea pentru cafea, mărețul şah și-a pierdut și judecata.

Astfel se face că legătorii, caligrafii, auritorii, miniaturiștii cu mâini de aur care împlineau, de douăzeci de ani, la Tabriz, cele mai mari miracole ale lumii s-au risipit ca potârnichele. Sultan Ibrahim Mirza, nepotul și ginerele şahului Tahmasp, i-a chemat pe cei mai străluciți dintre ei la Meșhed, unde era guvernator, i-a rânduit în atelierul său și le-a cerut să copieze cele șapte *mesnevi* -uri¹ din *Cele șapte tronuri* opera lui Câmi, cel mai mare poet de la Herat, pe vremea lui Timur -, realizând o carte minunată, bogat ornamentată și ilustrată. Şahul Tahmasp, care pe de o parte îl iubea pe nepotul său cel deștept și plăcut, iar pe de alta îl pizmua, care avea muștrări de conștiință pentru că i-o dăduse de soție pe fiica lui, l-a invidiat auzind de această carte miraculoasă și, cuprins de mânie, l-a surghiunit, trimițându-l mai întâi de la Meșhed, din postul său de

---

¹ Poem narativ redactat sub formă de distihuri rimate și folosit în special pentru tratarea unor povești epice și de dragoste sau a unor teme de factură mistică și filozofică. De origine iraniană, genul a fost preluat și de alte culturi islamice, inclusiv de cea turco-otomană.

guvernator, în orașul Kain, iar mai apoi, într-un nou acces de mânie, în orașelul Sebzivar. În același chip, caligrafii și miniaturişti din Meşhed s-au risipit prin alte orașe, pe alte meleaguri, prin atelierile altor sultani și prinți.

Dar, ca prin miracol, minunata carte a lui Sultan Ibrahim Mirza nu a rămas neterminată, deoarece acesta avea un bibliotecar foarte devotat. Omul acesta încăleca pe cal, iar dacă exista la Şiraz vreun meşter care făurea cele mai bune auriri, mergea la Şiraz, lua de acolo cele două pagini sortite caligrafului care scria în cel mai rafinat stil *nestalik* și le ducea la Isfahan, apoi trecea munții, ajungând tocmai la Buhara, și-i cerea marelui maestru miniaturist aflat în serviciul hanului uzbek să orânduiască imaginea, iar oamenilor lui să o deseneze. Ajuns apoi la Herat, îl punea, de această dată, pe unul dintre vechii maeștri, pe jumătate orb, să deseneze din memorie mlădierea plantelor și a frunzelor; trecea după aceea pe la un alt caligraf, din Herat, pe care-l punea să scrie, în stil *rika* aurit, inscripția de pe tăblița de deasupra ușii din miniatură, pornea iarăși spre miazăzi, spre Kain, și tot călătorind astfel, vreme de șase luni, sfârșea prin a-i arăta lui Sultan Ibrahim Mirza jumătatea de pagină pe care izbutise să o isprăvească, primind, în schimb, din partea lui o exclamație admirativă.

S-a ajuns la concluzia că, prin plecarea lui Sultan Ibrahim Mirza, cartea nu avea să fie isprăvită niciodată, drept care au fost năimiți soli tătari. Fiecăruia dintre ei i s-a dat, odată cu pagina care urma să fie decorată și caligrafiată, o scrisoare în care se arăta ce anume se aștepta de la artist. În felul acesta, pe drumurile din Țara Persanilor, din Horasan, din ținutul uzbekilor și din Transoxiana s-au perindat soli care purtau asupra lor pagini de carte. Plăsmuirea cărții a fost și ea zorită, după cum au fost zoriți și solii. Uneori, în câte un caravanserai din care se auzeau urletele lupilor în noaptea năpădită de zăpadă, se întâlneau pagina cincizeci și nouă cu pagina o sută șazeci și doi, iar purtătorii lor, înțelegând în timpul taifasurilor că lucrau la aceeași carte, se

trudeau să priceapă de unde erau desprinse foile pe care le aduceau din odăile lor, cărui *mesnevi* îi aparțineau, unde le era locul.

Într-una din paginile acestei cărți, despre care am aflat cu tristețe astăzi că a fost încheiată, urma să mă aflu și eu. Din păcate însă, într-o zi rece de iarnă, tâlharii i-au tăiat calea solului tătar care străbătea o trecătoare aflată printre stânci. Mai întâi l-au bătut, apoi l-au despuiat după datină, l-au siluit și l-au ucis fără cruțare. De aceea, nici eu nu știu din ce pagină m-am desprins. Rugămintea mea este să vă uitați la mine și să-mi spuneți: ar fi trebuit să-l umbresc oare pe Mecnun, când a vizitat-o pe Leyla în cortul ei, în straie de cioban? Urma oare să mă pierd în noapte, spre a putea descrie întunericul din sufletul celui lipsit de speranță, de încredere? Aș fi dorit să fug de pretutindeni, să trec peste mări, să mă însoțesc cu fericirea celor doi iubiți care și-au aflat tihna pe o insulă doldora de păsări și de fructe! Aș fi dorit să fiu umbra ultimelor clipe ale lui Alexandru, care a fost vătămat de soare și a murit după ce a sângerat pe nas zile întregi, în vreme ce cucerea ținutul Indiei! Sau poate urma să-i fiu de folos aceluia tată care-i oferea fiului său sfaturi de dragoste și de viață, spre a face aluzie la forța și la vârsta lui? Care era povestea căreia urma să-i sporesc înțelesul și delicatetea?

Unul din tâlharii care l-au ucis pe sol, care m-au luat cu ei și m-au purtat pretutindeni, peste munți și prin orașe, îmi cunoștea oarecum însemnătatea, vădind gingășia de a pricepe că este mai plăcut să privești imaginea unui copac decât un copac în sine, dar, pentru că nu știa din ce poveste făcea parte copacul, s-a plictisit repede de mine. După ce m-a purtat din oraș în oraș, banditul acesta nu m-a rupt și nu m-a aruncat, așa cum mă temeam eu, ci m-a vândut, într-un han, unui om subțire, pe un ulcior cu vin. Acest amărât plin de simțire plângea, uneori, nopțile și mă privea la lumina lumânării. Când a murit de tristețe, i-a fost vândut tot avutul. Mulțumită maestrului *meddah* care m-a cumpărat,

am ajuns tocmai la Istanbul. Acum sunt foarte fericit, onorat să mă aflu în această seară printre voi, miniaturiştii și caligrafii cu mâini miraculoase, cu ochi de vultur, cu voință de oțel, cu încheieturi delicate ai Padişahului Nostru otoman și, pentru numele lui Dumnezeu, vă implor să nu-i credeți pe cei care spun că m-a desenat un maestru miniaturist pe hârtie proastă, ca să fiu atârnat pe perete.

Să vedeți ce minciuni, ce cleveteli, ce baliverne nerușinate se mai vântură! Chipurile, ieri noapte, maestrul meu ar fi agățat aici, pe perete, imaginea unui câine și ar fi povestit aventurile acestui animal obraznic; or el, în acest răstimp, povestea aventurile unui oarecare Husret Hogea din Erzurum! Acum, cei care țin la Preasfântul Husret Hogea din Erzurum au înțeles greșit acest lucru; chipurile, el ar fi fost subiectul poveștii! Dar cum am fi putut noi să spunem că tatăl marelui, preasfântului predicator este un necunoscut? Aș! Cum să ne treacă prin minte așa ceva? Ce fel de urzeală, ce invenție nerușinată mai e și asta?! De vreme ce Husret din Erzurum este confundat cu Nusret din Erzurum, am să vă spun povestea copacului lui Nedret Hogea cel Sașiu din Sivas.

Lăsând la o parte faptul că Nedret Hogea cel Sașiu din Sivas a proferat blesteme la adresa patimii pentru flăcăi frumoși și pentru miniatură, el ar mai fi spus că și cafeaua este lucrarea diavolului și că acela care o bea va sfârși în Iad. Ei, tu, cel din Sivas, ai uitat oare cum a ajuns să se plece ramura asta a mea, atât de uriașă? Am să vă povestesc, dar jurați să nu spuneți nimănui, căci să ne ferească Dumnezeu de calomnia vădită. Într-o dimineață, ce să vezi, un om cât un munte, un băiat de ispravă, înalt la trup, cu labe ca de urs, a urcat, cu cel pomenit mai sus, pe ramura asta a mea; cei doi s-au pitit în frunzișul ei bogat și, mă iertați, troscafleosca, și-au făcut treaba. În vreme ce i-o trăgea, uriașul, despre care am înțeles mai apoi că era Diavolul, îl săruta pe de o parte cu drăgălășenie pe omul nostru, pe frumoasele lui urechi, iar pe de alta parte îi șoptea:

— Cafeaua este oprită; cafeaua este un păcat...

Potrivit acestei întâmplări, cel care crede în însușirile dăunătoare ale cafelei nu crede în poruncile bunei noastre religii, ci în Diavol.

Am să vă vorbesc în final și despre pictorii frânci, astfel încât, dacă există vreun nelegiuit care îi imită, să ia aminte. Acum, pictorii aceștia frânci înfățișează într-un asemenea mod chipurile regilor, ale preoților, ale domnilor, ba chiar și ale doamnelor, încât, doar privindu-le portretele, poți să-i recunoști pe acei oameni pe stradă. De fapt, nevestele oamenilor ăstora umblă libere pe stradă, așa că judecați voi restul! Dar nici asta nu le-a fost de ajuns, căci au dus lucrurile și mai departe. Nu la codoșie mă gândesc, ci la pictură...

Un mare pictor frânc se plimba, cu un alt mare pictor, pe o pajiște frâncă, vorbind despre iscusință și despre artă. Le-a ieșit în cale o pădure. Cel mai iscusit dintre ei a spus:

— Pentru a picta după noul stil, ai nevoie de un asemenea talent încât, atunci când pictezi un copac dintr-o pădure, împătimitul care privește imaginea să poată veni aici, dacă voiește, și să deosebească acel copac de ceilalți copaci, să-l găsească.

Mulțumesc lui Dumnezeu că bietul de mine - copacul pe care îl aveți în fața ochilor -, nu am fost pictat cu o asemenea socoteală. Și asta nu pentru că, dacă aș fi fost înfățișat în stilul folosit de frânci, toți câinii din Istanbul și-ar fi făcut pe mine nevoile, crezându-mă un copac adevărat. Nu vreau să fiu însă un copac în sine; vreau să fiu esența lui.

11. Mă numesc Negru

Ninsoarea, care a început să cadă târziu, a ținut până dimineața. Am citit răvașul lui Șeküre iar și iar, toată noaptea. În vreme ce măsurăm cu pași nervoși camera pustie din casa la fel de pustie, mă apropiam de sfeșnic și contemplan, la lumina șovăitoare a lumânării, tremurul nervos al literelor pe care le trasese iubita mea, curbele pe care le descriau spre a ticlui minciuni, mișcarea lor unduioasă, de la dreapta la stânga. În acest răstimp, vedeam aieva în fața ochilor cum se deschidea pe neașteptate oblonul, vedeam fața și zâmbetul trist al iubitei care se arătase brusc privirii mele. Văzându-i chipul cel adevărat, uitasem îndată de toate acele figuri pe care le purtasem în mine, modificându-le mereu, cu gândul la Șeküre, de toate acele guri vișinii care se măriseră fără încetare, odată cu trecerea timpului.

M-am lăsat amăgit o vreme, la ceas de noapte, de gânduri de însurătoare. În visarea mea nu aveam nici un fel de îndoieli cu privire la propria-mi dragoste și la faptul că ea era împărtășită. Ne căsătoream, astfel, înconjuțați de o mare fericire, însă fericirea din visele mele se făcea praf și pulbere într-o casă cu scară. Ca să fiu mai limpede, nu izbuteam să găsesc nimic potrivit de lucru și mă ciondăneam mereu cu nevasta mea, neavând nici un cuvânt de spus în fața ei.

Înțelegând că o parte din visele mele încalcite își aveau obârșia în secțiunea privitoare la prejudiciile căsătoriei din cartea lui Gazali, *Reînvierea științelor religioase*, pe care o citeam în nopțile de holtei petrecute în Arabia, mi-a venit în minte, la ceas de noapte, că în aceleași pagini se vorbea și mai mult despre foloasele căsătoriei. Dar, în ciuda tuturor

acestor strădanii, n-am izbutit să-mi amintesc decât de două din aceste foloase. Când bărbatul se însoară, îi ține cineva casa în ordine; în casa cu scară din reveriile mele nu dăinuia însă nici un fel de ordine. În al doilea rând, scăpăm de masturbările vinovate și, mai mult, nu mai luam, plin de regrete, urma codoșilor, umblând după târfe pe ulițe dosnice și întunecoase.

Gândul acestei mântuiri mi-a readus în minte, în miez de noapte, masturbarea. Dorind să ușurez lucrurile, să-mi scot din cap cât mai curând acest gând stăruitor, m-am refugiat într-un colț al încăperii, așa cum obișnuiam să fac de fiecare dată, dar am înțeles, după o vreme, că nu mă mai puteam masturba. După doisprezece ani, mă îndrăgostisem din nou!

Această dovadă uluitoare mi-a stârnit o emoție atât de vie, o asemenea spaimă, încât am început să umblu prin încăpere, tremurând ca flacăra lumânării. De ce era nevoie de răvașul acela, care nu avea nici o noimă, dacă Şeküre urma să facă tocmai contrariul, arătându-se la fereastră, în văzul lumii? De ce mă chema tatăl ei, dacă fata lui era atât de nedornică de mine? Îmi jucau oare vreo festă, tatăl și fiica? Străbăteam încăperea de la un capăt la altul, simțind că ușa, peretele, podeaua care scârțâia, toate se opinteau din greu ca să-mi răspundă la fiecare întrebare și se bâlbâiau la fel ca mine.

Am privit pictura pe care o plăsmuisem cu ani în urmă cea care înfățișa momentul în care Şirin se îndrăgostea de Husrev, văzându-i portretul atârnat de ramura unui copac. O plămădisem inspirat de o miniatură dintr-o carte fără virtuți deosebite, primită de Unchiul de curând, de la Tabriz. Contemplarea ei nu m-a făcut nici să mă sfîesc, așa cum avea să se întâmple în anii următori ori de câte ori îmi aminteam de ea (din pricina simplității picturii și a declarației mele de dragoste), nu mi-a redat nici fericitele amintiri de tinerețe. Cum, spre dimineață, mintea mea a redevenit stăpână pe situație, am văzut gestul lui Şeküre de a mi-o retrimite ca pe o mișcare din acel joc de șah al dragostei pe

care îl urzea cu măiestrie pentru mine. M-am așezat și, la lumina sfeșnicului, i-am scris lui Şeküre un răvaş de răspuns.

Dimineață, după ce am dormit puțin, am vârat răvaşul la piept și am ieșit pe stradă, rătăcind îndelung. Zăpada lărgise ulițele înguste ale Istanbulului și eliberase, pe de altă parte, oraşul de îmbulzeală. Totul era tăcut și neclintit, ca în copilărie. Așa cum mi se întâmpla în zilele cu zăpadă de atunci, am avut sentimentul că acoperișurile, cupolele, grădinile Istanbulului erau năpădite de corbi. Mergeam repede, ascultând sunetul pașilor mei pe zăpadă și privind aburul care-mi ieșea din gură. Mă cuprindea emoția la gândul că atelierul de pictură al Seraiului, unde dorea Unchiul să mă duc, era la fel de tăcut ca străzile. Fără a pătrunde în cartierul evreiesc, i-am transmis printr-un copil lui Ester, care urma să-i ducă răvaşul meu lui Şeküre, unde urma să ne vedem înainte de rugăciunea de prânz.

M-am dus devreme la atelierul de pictură din spatele Aksarayului. La prima vedere, clădirea ce adăpostea atelierul de pictură în care ucenicisem o vreme în copilărie, în care intrasem prin mijlocirea Unchiului și pe care mai apoi o părăsisem, nu se schimbase cu nimic, dincolo de țurțurii de gheață care atârnavă pe la streșini.

Călăuzit de un ucenic tânăr și chipeş, am trecut printre legători bătrâni, amețiți de duhoarea lipiciului și a cleiului, printre maeștri miniaturişti gheboşați înainte de vreme, printre tineri care amestecau vopselele fără a se uita la bolurile de pe genunchii lor, căci stăteau cu privirile ațintite trist asupra flăcărilor din cămin. Am zărit, într-un colț, un bătrân care vopsea cu trudă oul de struț din brațele lui, un unchiaş care împodobea vesel un sertar, un tânăr ucenic care-i urmărea pe amândoi cu mult respect. I-am văzut, printr-o ușă deschisă, pe meșterii care-i mustrau pe tinerii ucenici și care, spre a-i face să-și priceapă mai bine greșeala, le apropiaseră chipurile stacojii de hărțile din fața lor, mai-mai să le-atingă. Într-o altă chilie, un ucenic îndurerat și trist

uitase de culori, de hârtii, de pictură și privea plin de însuflețire strada pe care pășisem eu ceva mai devreme. Miniaturiştii care copiau picturi, care pregăteau șabloane și vopsele în fața ușilor deschise ale chiliilor, care-și ascuțeau condeiele se uitau chiorăș, cu dușmănie la mine, cel străin.

Am urcat scările podite cu gheață. Am pășit pe sub porticul care dădea roată celor patru laturi ale celui de-al doilea cat al atelierului. Jos, în curtea interioară, doi ucenici aflați la vârsta copilăriei tremurau vădit de frig, în ciuda mantalelor lungi din postav gros cu care erau îmbrăcați; așteptau ceva, poate să fie pedepsiți. Mi-am amintit de bătăile pe care le mâncau, în anii primei noastre tinereți, ucenicii care leneveau sau care prăpădeau vopsele scumpe, de bastoanele pe care le încasau la tălpi până când le sângerau picioarele.

Am pătruns într-o încăpere în care era cald. Am zărit miniaturişti așezați tihnit pe genunchi, dar aceștia nu erau maeștrii din reveriile mele, ci tineri care abia-și sfârșiseră ucenicia. Această încăpere, care-mi inspirase cândva venerație și nemăsurată emoție, nu mai era acum atelierul unui padișah măreț și bogat, deoarece marii maeștri, cărora Maestrul Osman le dăduse felurite porecle, lucrau de-acum acasă; semăna mai degrabă cu încăperea spațioasă a vreunui caravanserai oriental, pierdut între munți pustii.

Mai-marele miniaturiştilor, Maestrul Osman, care era așezat chiar în margine, la un mic pupitru și pe care-l vedeam pentru prima dată după cincisprezece ani, semăna, mi s-a părut, mai degrabă cu o stafie decât cu o umbră. În lumina albă ca zăpada care pătrundea pe fereastra dinspre Sfânta Sofia, marele maestru - care, ori de câte ori visam, în timpul călătoriilor mele, la miniatură, la pictură, îmi apărea aievea în reverii, înconjurat de admirație, așa cum era și Behzad - părea să se fi contopit de multă vreme cu arătările de pe cealaltă lume.

I-am sărutat mâna, pe care am văzut-o acoperită de pete cafenii, și i-am povestit despre mine. I-am spus că Unchiul

m-a adus aici în copilărie, dar că, preferând condeiul, am plecat, că mi-am petrecut anii pe drumuri, în serviciul unor pașale din orașele orientale cărora le-am slujit ca scrib ori ca *defterdar*¹, că, alături de Serhat Pașa și de alte pașale, i-am cunoscut pe caligrafi și pe miniaturişti din Tabriz și că le-am cerut să pregătească diverse cărți, că am fost la Bagdad și la Alep, la Van și la Tiflis, că am luat parte la tot felul de războaie.

— Ah, Tiflis!, a zis marele maestru privind, prin pânza cerată de la fereastră, la lumina care se strecura înăuntru, venind dinspre grădina invadată de zăpadă. Oare acolo ninge acum?

Se purta ca vechii maestri persani, care orbeau pe măsură ce se desăvârșeau în arta lor, care, după o anumită vârstă, duceau o viață pe jumătate de sfinți, pe jumătate de ramoliți și despre care se istoriseau legende fără sfârșit; din privirea lui ageră am înțeles însă pe dată că nu-l avea deloc la suflet pe Unchiul și că se îndoia de mine. Cu toate acestea, i-am povestit că în deserturile arabe ninge nu doar la moscheea Sfânta Sofia, așa cum se întâmpla aici, ci și în amintiri. I-am povestit că atunci când ninge peste fortăreața din Tiflis, femeile care spală rufe îngână melodii smălțate ca florile, iar copiii își pun zăpadă sub pernă, ca să aibă înghețată vara.

— Povestește-mi ce miniaturi, ce picturi fac miniaturişti și pictorii de prin țările pe unde ai umblat, mi-a zis.

Tânărul miniaturist visător care se cufundase în reverie în vreme ce trasa, într-un colț, linii pe pagini și-a ridicat capul de pe suportul de carte și m-a privit, împreună cu ceilalți, de parcă mi-ar fi spus: „Ia povestește-ne acum cel mai adevărat basm!” Nu mă îndoiam că majoritatea acestor oameni, care habar n-aveau cine era băcan în cartierul lor, de ce era certat

---

¹ Conducătorul administrației financiare dintr-o provincie, dar și ministru de finanțe, în cazul statului otoman (acesta era plasat sub autoritatea marelui-vizir).

acesta cu vecinul lui zarzavagiu, cât costa ocaua de pâine, știa cine și ce fel de miniatură face la Tabriz, la Kazvin, la Șiraz și la Bagdad, care hani, șahi, padișahi, prinți risipeau bani pe cărți și cât dădeau pe ele, ori cel puțin că auziseră până la sastiseală de cele mai noi bârfe și zvonuri, care se răspândeau în aceste locuri cu iuțea ciumei. Le-am povestit, totuși. Asta deoarece veneam de acolo, din Răsărit, din ținutul persan, în care se războiau armate, în care prinții își tăiau gâtul unul altuia, prădând și dând foc orașelor, în care se vorbea zilnic despre război și despre pace și în care, de secole, se scriau cele mai minunate poeme, în care se împlineau cele mai bune miniaturi și picturi.

— În ultimii ani ai vieții sale, Șahul Tahmasp, care a domnit cincizeci și doi de ani, a uitat, după cum bine știți, de dragostea sa pentru carte, pentru miniatură, pentru pictură și, întorcându-le spatele poezilor, miniaturiștilor, caligrafilor, a murit ca un habotnic, iar locul i-a fost luat de fiul său, Ismail, am zis. Abia urcat pe tron, noul șah, pe care tatăl său îl ținuse în temniță vreme de douăzeci de ani, deoarece-i cunoștea relele apucături și firea certăreață, a înnebunit și le-a tăiat gâtul fraților săi, în vreme ce altora le-a luat vederea și i-a alungat. Dar, după ce l-au amețit cu opium, l-au otrăvit și au scăpat de el, dușmanii lui l-au adus la tron pe fratele lui mai mare, Muhammet Hudabende, cel slab de minte. În vremea lui, s-au răsculat toți prinții, frații, valiii¹, uzbekii și au prins să se lupte atât de amarnic între ei, precum și cu Serhat Pașa al nostru, încât Țara Persanilor a fost cuprinsă de neorânduială, de tulburare. Șahul de-acum, lipsit de bani, de minte și pe jumătate orb, nu mai era în stare să ceară cărți scrise ori ilustrate. În felul acesta, miniaturiștii legendari din Kazvin și din Herat - toți acei maeștri bătrâni și acei ucenici care săvârșeau miracole în atelierul Șahului Tahmasp, acei pictori ale căror peneluri făceau caii să o ia la galop și fluturii să străpungă pagina și

---

¹ Titlul de vali (tr. *vali*) era deținut de guvernatorii de regiuni.

să-și ia zborul, acei magicieni ai culorilor, acei legători iscusiți, acei caligrafi - au rămas fără lucru, fără bani, ba chiar fără un adăpost deasupra capului. Unii dintre ei s-au strămutat către miazănoapte, la Şaybanizi, alții în India, iar alții au venit încoace, la Istanbul. Unii dintre ei s-au apucat de alte lucruri și s-au pierdut, astfel, nu numai pe ei, ci și-au pierdut și onoarea. Alții au intrat în serviciul unor prinți ori valii mărunți, care se dușmăneau între ei, și au început să picteze cărți mărunte, care aveau cel mult trei-patru pagini ilustrate. Cărțile ieftine, scrise în grabă și ilustrate în fugă, pentru a fi pe gustul unor soldați de rând, al unor pașale fără educație, al unor prinți răsfățați s-au răspândit pretutindeni.

— Cât de departe merg lucrurile? a întrebat Maestrul Osman.

— Se spune că marele Sadiki Bey ar fi ilustrat o carte de *Făpturi ciudate* pentru un spahiu uzbek, în schimbul a doar patruzeci de galbeni. În cortul unui pașă necioplit, întors de curând la Erzurum din campania în Orient, am zărit un album plin cu picturi necuviincioase, între care se aflau și unele ieșite din mâna maestrului Siyavuş. Câțiva mari maștri, care nu s-au lăsat de miniatură, făuresc picturi izolate, care nu fac parte din nici o carte, din nici o poveste și apoi le vând. Când te uiți la acea unică imagine nu te mai întrebi ce scenă este și din ce poveste face parte; te uiți la ea doar pentru pictura în sine, pentru plăcerea de a privi îți spui, de exemplu: „Pare a fi un cal desăvârșit, ce frumos este!” și din această pricină îi dai bani pictorului. Se cer mult și scenele de luptă, și cele de împreunare trupească. O scenă de luptă cu multe personaje a scăzut la trei sute de aspri, iar cei care comandă asemenea picturi par să fi dispărut cu totul. Unii fac imagini pe bucăți de hârtie neșlefuită, fără luciu și fără a se mai folosi măcar de vopsele - desene în alb și negru, ca să fie mai ieftine și să li se ivească mușterii.

— Aveam un auritor peste măsură de fericit, peste măsură de talentat, a zis Maestrul Osman. Își făcea treaba cu o asemenea delicatețe, încât îl numeam Delicat Efendi. Dar și

el ne-a lăsat și a plecat. Sunt șase zile de când s-a făcut nevăzut. A dispărut.

— Cum poate omul să părăsească acest atelier, această fericită casă părintească, și să plece?, am zis.

— Cei patru tineri maeștri ai mei, Fluture, Măslină, Barză și Delicatul, își fac, de-acum, miniaturile la ei acasă, cu voia Padișahului Nostru, a zis Maestrul Osman.

La prima vedere, lucrul acesta era menit să-i facă să lucreze mai în tihnă la *Cartea ceremoniilor*, de care era absorbit întregul atelier. De data aceasta, sultanul nu mai pusese să se pregătească un loc special, în curtea atelierului, pentru acești maeștri miniaturiști, ci le poruncise să lucreze pe la casele lor. Venindu-mi în minte că această poruncă putea să privească, de fapt, cartea Unchiului, am tăcut. Cât de învăluit vorbea Maestrul Osman?

— Nuri Efendi, i s-a adresat unui miniaturist ghebos și palid, fă-i lui Negru Efendi o „înfățișare”!

În vremurile acelea pline de elan, în care Padișahul Nostru urmărea îndeaproape ceea ce se întâmpla în atelier, „înfățișarea” era o ceremonie care se rânduia o dată la două luni, când Padișahul vizita atelierul. Padișahului, aflat în tovărășia Mai-marelui vistiernicilor Hâzim, a Poetului de Curte Lokman și a Mai-marelui miniaturiștilor Osman, i se spunea la ce pagini lucrau maeștrii atelierului, pentru care cărți, cine ce fel de aurire făcea, cine ce imagine colora, i se dezvăluia, în parte, la ce anume lucrau magicienii culorilor, cei care trăgeau liniile, auritorii, cei mai iscusiți maeștri miniaturiști.

M-a întristat să constat că această ceremonie fusese înlocuită cu o maimuțareală, deoarece Poetul de Curte Lokman Efendi, care scria textele majorității cărților pictate aici, ajunsese să nu mai iasă din casă de bătrânețe, Mai-marele miniaturiștilor Osman căzuse pradă unei neconținute amărăciuni și mâinii, iar cei patru maeștri porecliți Fluture, Măslină, Barză și Delicat lucrau acasă, deoarece însuși Padișahul Nostru nu se mai putea înflăcăra copilărește când

venea la atelier. Așa cum li se întâmpla foarte multor miniaturişti, Nuri Efendi îmbătrânise zadarnic, fără a trăi deloc și fără a deveni un maestru în meșteșugul său, dar nu se gheboșase totuși degeaba, plecat ani de-a rândul asupra tăbliei sale de lucru; mereu fusese atent la ceea ce se întâmpla în atelier, la cine și ce pagină frumoasă ilustra.

Am privit, în felul acesta, pentru prima oară, cu emoție, paginile legendarei *Cărți a ceremoniilor*, care înfățișa festivitățile prilejuite de circumcizia prinților Padișahului Nostru. Auzisem, tocmai din Persia, pe vremea când încă se lucra la cartea care zugrăvea sărbătoarea, istorisiri privitoare la această ceremonie de circumcizie, care durase cincizeci și două de zile și la care luase parte întreg Istanbulul, alături de oameni reprezentând toate meșteșugurile, toate breslele.

În prima imagine care mi-a fost pusă dinainte, Padișahul Nostru, Refugiul Lumii, așezat la fereastra balconului din seraiul răposatului Ibrahim Pașa, urmărea, cu o privire plină de îngăduința, festivitățile care aveau loc jos, pe Hipodrom. Chipul îi fusese zugrăvit cu grijă, chiar dacă nu cu amănunte menite să-l deosebească de altele, din jur. În stânga Padișahului Nostru și în partea dreaptă a picturii, care se lăfăia pe două pagini, la ferestre, în arcade, se aflau viziri, pașale, soli persani, tătari, frânci și venețieni. Ochii tuturor, desenați în fugă, neglijent, fără a părea că se uită la ceva anume deoarece nu erau ochi de padișah - se aflau îndreptați către forfota din piață. Mai apoi am băgat de seamă că și în celelalte miniaturi se repetau aceleași poziții și aceeași orânduire a paginii, chiar dacă arabescurile zidurilor, copacii, țigla erau pictate în alt chip și cu alte culori. Astfel, când aveau să fie împlinite inscripțiile de către caligrafi, când aveau să fie desăvârșite imaginile, iar *Cartea ceremoniilor* legată, cititorul care îi răsfoia paginile urma să vadă de fiecare dată, în mereu alte culori, o cu totul altă forfotă la Hipodrom, privegheată de privirile Padișahului, care rămânea mereu în aceeași poziție și se uita mereu către aceeași piață, sub ochii mulțimii de invitați.

Și eu am văzut: i-am văzut pe cei care se năpusteau asupra sutelor de vase cu pilaf așezate acolo, la Hipodrom, i-am văzut pe cei care se speriau de iepurii și de păsările care se iveau din vacile puse la proțap, în vreme ce făceau pradă din ele. I-am văzut pe meșterii din breasla arămarilor care, urcați într-un car, în vreme ce treceau pe dinaintea Padișahului Nostru, băteau arama pe o nicovală pătrată, pusă pe pieptul dezvelit al unuia dintre ei, fără a-l nimeri cu ciocanele pe omul despuiat. I-am văzut, în vreme ce treceau în care pe dinaintea Padișahului Nostru, pe geamgiii care făureau garoafe și chiparoși pe geamuri, pe negustorii de zaharicale care rosteau poezii dulci, în vreme ce se înfățișau cu saci plini de zahăr pe cămile și cu papagali de zahăr rânduți în colivii, pe bătrânii lăcătuși care se perindau arătându-și feluritele lacăte cu toartă, cu apărătoare, cu limbă, dințate și care se plângeau de răutatea noilor vremuri și a noilor uși. La imaginea care-i înfățișa pe scamatori lucraseră, dintre maeștrii miniaturisti, atât Fluture, cât și Barză și Măslină: un scamator purta ouă în vârful unei sulite, fără a le scăpa, de parcă le-ar fi dus pe o placă mare de marmură, iar un altul îi cânta din tamburină. Amiralul Kilic Ali Pașa îi pusese pe creștinii prinși pe mări și preschimbați apoi în robi să ridice un „munte al necredinței” din ghips, îi urcase pe toți într-un car și, tocmai când acesta se afla în fața Padișahului, aruncase în aer pulberea pusă în „munte”, arătând, în acest chip, cum pricinuisese el, cu tunurile sale, nenumărate suferințe în țara păgânilor; am văzut aidoma în miniatură toate aceste lucruri. I-am văzut pe măcelarii cu satăre în mâini, îmbrăcați în veșminte trandafirii și vineții, cu chipuri netede ca de femeie, fără barbă și fără mustață, uitându-se zâmbind la oile rozalii, jupuite de piele, ce atârnavă în cărlige. Când leul adus în lanțuri dinaintea Padișahului Nostru a fost asmuțit și s-a făcut haz pe seama lui, i s-au aprins ochii de furie, spectatorii i-au aplaudat pe îngrijitori, iar leul, care închipuia islamul, a alungat un porc colorat în cenușiu și roz, care-i înfățișa pe păgâni. După ce i-

am privit pe săturate pe bărbierul care, în vreme ce trecea pe dinaintea Padişahului, îşi rădea muşteriul ce stătea atârnat cu capul în jos de tavanul prăvăliei sale aşezate într-un car şi pe ucenicul bărbierului care, îmbrăcat în roşu, îşi aştepta bacşişul ţinând la îndemâna muşteriului săpunul parfumat pus într-un bol de argint şi oglinda, am întrebat cine era minunatul miniaturist care înfăptuise toate acestea.

— Important este ca pictura, prin frumuseţea sa, să te îndemne să preţuieşti bogăţia vieţii, dragostea, culorile lumii create de Dumnezeu, să te îndemne la cugetare şi la credinţă. Nu identitatea miniaturistului este importantă.

Se comporta oare miniaturistul Nuri, care era cu mult mai ager la minte decât socotisem eu, cu prudenţă, pricepând că Unchiul mă trimisese aici să iscodesc, ori nu făcea decât să repete, pur şi simplu, cuvintele Maestrului Osman, Mai-marele miniaturiştilor?

— Cel care a făcut toate aceste auriri este oare Delicat Efendi? am întrebat eu. Cine face acum auririle în locul lui?

Prin crăpătura uşii deschise care dădea înspre curtea interioară au început să se audă strigăte şi ţipete de copii. Jos, una dintre căpetenii îi bătea la tălpi pe cei doi învăţăcei care aşteptaseră, ceva mai devreme, tremurând în frig şi care, fără doar şi poate, ascunseseră prin buzunare praf de cerneală roşie ori, poate, foiţe de aur învelite în hârtie. Tinerii miniaturişti, care prinseseră prilejul de a se distra, au alergat cu toţii la uşă, ca să urmărească spectacolul.

— Cu voia lui Dumnezeu, până la vremea când ucenicii vor fi isprăvit de colorat pământul din piaţă într-o nuanţă de roz crud, aşa cum a poruncit Maestrul Osman să se procedeze în această imagine, a zis Nuri Efendi, cu luare-aminte, se va întoarce şi fratele nostru, Delicat Efendi, de unde s-a dus şi va sfârşi aurirea celor două pagini. Maestrul nostru, Miniaturistul Osman, i-a cerut lui Delicat Efendi să coloreze în fiecare miniatură pământul de pe Hipodrom într-o altă culoare. În roz crud, în verde de India, în galben şofran sau în culoarea găinaţului de găscă. Aceasta deoarece ochiul

care privește va pricepe din prima imagine că acolo se află o piață, că aceasta urmează să aibă culoarea pământului, dar își va dori să vadă, spre a se desfăta, și alte culori în cea de-a doua, în cea de-a treia miniatură. Pictura este menită să însuflească pagina.

Am văzut, într-un ungher, o hârtie lăsată din mână de o calfă, pe care se afla o singură imagine. Calfă părea să lucreze la o pictură ce se lăfăia pe o singură pagină, pentru o carte a biruștelor care înfățișa plecarea flotei la război, dar era limpede că, auzind țipetele tovarășilor săi, bătuți crunt la tălpi cu ciomegele, dăduse fuga să privească spectacolul. Flota pe care o zugerăvise, cu corăbii desenate prin trecerea repetată a unui șablon pe hârtie, părea că nici măcar nu plutea pe mare, însă această neglijență, această încremenire a pânzelor neatinsse de vânt nu se datora șablonului, ci nepriceperii tânărului miniaturist. Am văzut cu tristețe că șablonul fusese tăiat și smuls cu sălbăticie dintr-o carte veche, despre care n-am izbutit să deslușesc ce anume era - poate un album. Era limpede că Maestrului Osman nu-i mai păsa de foarte multe lucruri.

Când i-a venit rândul să vorbească despre propria masă de lucru, Nuri Efendi a spus, plin de mândrie, că isprăvise aurirea unei monograme pentru Sultanul Nostru, la care lucra de trei săptămâni. Am privit cu respect monograma și aurirea, făurite pe o pagină goală, ca să nu priceapă nimeni cui și în ce scop urma să-i fie trimisă. Știam că, în Orient, foarte multe pașale îndărătnice au renunțat la revoltă când au văzut această frumoasă monogramă a Padișahului, plină de noblețe și de forță.

Mai apoi am văzut ultimele miracole pe care le împlinise și le lăsase în urma sa caligraful Cemal, dar le-am răsfoit în grabă, ca să nu dăm apă la moară vrăjmașilor culorii și ai picturii, care susțin că adevărata artă este caligrafia și că pictura nu este decât un pretext pentru a scoate în evidență caligrafia.

Miniaturistul Nasir curăța, pentru a o drege, o pagină

dintr-un *Cvintet* de Nizami, rămasă de pe vremea Timurizilor; miniatura îl înfățișa pe Husrev contemplând-o pe Şirin în vreme ce aceasta se scâldea, goală.

Un meşter bătrân, în vârstă de nouăzeci şi doi de ani şi pe jumătate orb, care nu mai ştia să povestească altceva decât că în urmă cu şaizeci de ani îi sărutase, la Tabriz, mâna Maestrului Behzad şi că la vremea aceea marele, legendarul maestru era orb şi cuprins de înflăcărare, mi-a arătat, cu mâini tremurânde, modelele de pe cutia de condeie pe care urma să o termine şi să i-o dăruiască Padişahului, drept dar de bairam, peste trei luni.

În chiliile strâmte din încăperile aflate la catul de dedesubt, în întregul atelier în care lucrau aproape optzeci de miniaturişti, învăţăcei şi ucenici, se aşternuse tăcerea. Era tăcerea care urma după o bătaie. Auzisem multe tăceri asemănătoare; uneori erau întrerupte de câte un hohot enervant sau de câte o glumă, alteori de câteva sughiţuri şi de un suspin care aducea a plâns înăbuşit, iar maestrul miniaturişti îşi aminteau de bătăile de care ei înşişi avuseseră parte în anii uceniciei. Meşterul cel orb, în vârstă de nouăzeci şi doi de ani, m-a făcut să simt o clipă un lucru mult mai profund, şi anume că aici, departe de toate bătăliile şi de forfota năucitoare a lumii, se sfârşea totul. O tăcere asemănătoare avea să se înstăpânească şi cu puţin înainte de sfârşitul lumii.

Pictura este tăcerea minţii, muzica ochiului.

În vreme ce sărutam mâna Maestrului Osman, în chip de rămas-bun, am simţit nu doar o mare preţuire, ci şi cu totul altceva, care mi-a tulburat sufletul: un fel de părere de rău amestecată cu admiraţie, de felul celei pe care o încerci faţă de un sfânt; un sentiment ciudat de vinovăţie. Poate pentru că Unchiul, care dorea ca meşteşugul maestrilor frânci să fie imitat în taină ori pe faţă, era potrivnicul lui.

În aceeaşi clipă, mi-a trecut prin minte că era pentru ultima oară în viaţă când îl vedeam pe Marele Maestru şi, grăbit să-i fiu pe plac, să-i fac o bucurie, i-am pus o

întrebare:

— Maestre, domnule, ce anume îl deosebește pe miniaturistul adevărat de cel de rând?

Credeam că Mai-marele miniaturiştilor, obișnuit cu asemenea întrebări, menite oarecum să-l măgulească, urma să-mi dea un răspuns de formă - de fapt, că în clipa aceea uitase cu totul de existența mea.

— Nu există un unic temei care să-l despartă pe miniaturistul adevărat de cel lipsit de înzestrare, de credință, mi-a spus el cu gravitate. Acest temei se schimbă potrivit vremurilor. În confruntarea cu toate relele care ne amenință arta, este important să aflăm dacă miniaturistul are virtute, dacă este înzestrat. Astăzi îl întrebam pe un tânăr miniaturist trei lucruri, spre a înțelege cât este de pur.

— Ce anume?

— Se supune el, oare, noului obicei și este dornic, vai, sub înrâurirea chinezilor și a frâncilor, să aibă un stil personal în pictură, un stil propriu? Dorește oare, ca miniaturist, să aibă un stil, un suflu propriu, deosebit de al tuturor celorlalți, și se străduiește el, oare, să o dovedească punându-și semnătura undeva în miniatură, precum maestrul frânci? Pentru a pricepe acest lucru, l-am întrebat mai întâi despre stil și despre semnătură.

— Apoi? l-am întrebat eu cu respect.

— Apoi am vrut să aflăm ce simte acest miniaturist când mor șahii și padișahii care ne comandă cărțile, când volumele - trec în alte mâini, - când sunt desfăcute și când miniaturile pe care le-am zămislit noi sunt folosite la alte cărți, în alte vremuri. Este o problemă delicată, peste care nu se poate trece, indiferent dacă o faci cu amărăciune sau cu bucurie. De aceea l-am întrebat pe miniaturist despre timp. Despre timpul miniaturii și despre timpul lui Dumnezeu. Înțelegeți, fiule?

Nu. Dar nu i-am spus asta, ci l-am întrebat:

— Și al treilea lucru?

— Al treilea lucru este orbirea! a zis Marele Maestru

Osman și, ca și cum ceea ce spusese nu mai cerea nici o lămurire, a tăcut.

— Ce anume, în legătură cu orbirea? am întrebat eu, încurcat.

— Orbirea este tăcere. Dacă îmbini primul lucru despre care ți-am vorbit cu cel de-al doilea, apare orbirea. Cel mai adânc aspect al picturii este să vezi ceea ce se vede în întunericul lui Dumnezeu.

Am tăcut și am ieșit. Am coborât fără grabă treptele acoperite cu gheață. Știam că urma să le pun cele trei mari întrebări ale Marelui Maestru lui Fluture, lui Măslină, lui Barză, nu doar pentru a deschide discuția, ci și pentru a-i desluși pe acești oameni de un leat cu mine, intrați în legendă încă din timpul vieții.

Nu m-am abătut însă imediat pe la casele măștrilor miniaturişti. M-am întâlnit cu Ester în apropierea cartierului evreiesc, într-o piață nouă, aflată pe o colină de unde se vedea locul în care Cornul de Aur se unea cu Bosforul. Cufundată în mulțimea de roabe care făceau târguieli, printre femei din cartierele sărmene, îmbrăcate în caftane largi și decolorate, printre grămezi de morcovi, gutui, ceapă și ridichi, Ester, cu veșmântul evreiesc de culoare roz pe care era nevoită să-l îmbrace, cu trupul ei uriaș în continuă mișcare, cu gura care nu-i stătea deloc, cu sprâncenele și cu ochii care-mi făceau tot felul de semne, jucând fără astâmpăr, era peste măsură de agitată.

Și-a vârat în șalvari scrisoarea pe care i-am dat-o, cu gesturi misterioase și foarte iscusite, de parcă toată piața era cu ochii pe noi. Mi-a zis că Şeküre se gândea la mine. Și-a luat bacșișul și, când i-am spus: „Pentru Dumnezeu, du-te degrabă și du-i-o direct!”, m-a lăsat să înțeleg, arătându-mi bocceaua, că mai avea încă multă treabă și mi-a spus că avea să i-o dea lui Şeküre abia spre prânz. I-am cerut să-i spună lui Şeküre că mă duceam să-i văd pe cei trei tineri măștri.

12. Mi se spune Fluture

Era înainte de rugăciunea de prânz. Cineva a bătut la ușă, am deschis și m-am uitat să văd cine era: Negru Efendi.

În anii uceniciei noastre s-a aflat, o vreme, printre noi.

Ne-am sărutat și ne-am îmbrățișat. Tocmai mă întrebam dacă adusesse vreo veste de la Unchiul lui, când a spus că voia să se uite la paginile pe care le pictam, la miniaturile mele, că venise din prietenie și că mă va pune la încercare cu o întrebare, în numele Padișahului Nostru.

Bine, am zis. Care este întrebarea care mi se pune? Mi-a spus. Bine!

Stilul și semnătura

Pe măsură ce se înmulțesc nelegiuții care nu pictează pentru plăcerea și credința ochiului, ci pentru bani și pentru faimă, am zis, vom mai vedea foarte multă urâciune și lăcomie, de felul patimii pentru stil și semnătură. Nu făceam această introducere din convingere, ci cu socoteală; deoarece adevărata pricepere și adevărata înzestrare nu sunt vătămate nici măcar de iubirea de galbeni și de faimă. Ba chiar, dacă e să spunem adevărul, banii și faima sunt răsplata care i se cuvine celui înzestrat și îi aduc acestuia dragostea, așa cum mi s-a întâmplat mie. Dacă voi spune însă acest lucru, miniaturiștii de rând din comunitatea noastră, turbați de invidie, vor tăbări asupra mea, pretinzând că am vrut să-i dau de gol; prin urmare, voi picta un copac pe o boabă de orez, spre a le arăta că acest lucru îmi place mai mult decât le place lor. Deoarece știu că, sub influența unor nefericiți de maeștri chinezi care au luat-o razna, înrâuriți de frânci și de

Occident, sub influența imaginilor aduse de preoții iezuiți, patima aceasta pentru stil, pentru semnătură și personalitate a ajuns, din Orient, până în preajma noastră, am să vă povestesc trei scurte istorii pe această temă.

Trei pilde privitoare la stil și semnătură

Elif¹

În fortăreața din munții aflați la miazănoapte de Herat, trăia odată un tânăr han pasionat de miniatură și de pictură. Hanul o îndrăgea doar pe una dintre femeile din haremul său. Această neasemuit de frumoasă tătăroaică, pe care o iubea nebunește, era și ea îndrăgostită de han. Făceau dragoste asudând, până în zorii zilei și erau atât de fericiți, încât doreau ca viața să li se depene mereu în același fel. Au descoperit că cea mai bună cale de a-și împlini această dorință era să se uite prin cărți și să privească ore, zile în șir, fără răgaz, imaginile miraculoase, desăvârșite făurite de vechii maeștri. Privind imaginile fără cusur care ilustrau aceleași istorii și care se repetau mereu, fără nici o abatere, simțeau că timpul se oprise în loc și că propria lor fericire se contopise cu fericitul timp al vârstei de aur, despre care se vorbea în poveste. În atelierul de miniatură al hanului trăia un miniaturist, maestru între maeștri, care făurea aceleași imagini, pentru aceleași pagini de carte, în același mod lipsit de orice cusur. Potrivit obiceiului, în vreme ce zugrăvea, pe o pagină, suferința încercată de Ferhat din pricina iubirii sale pentru Şirin, întâlnirea lui Mecnun cu Leyla și privirile pline de admirație și de dor pe care le schimbau aceștia, ori modul în care Husrev și Şirin se sorbeau din ochi aruncându-și priviri galeșe, pline de înțeles, el desena, de fapt, în locul

---

¹ *Elif(alif)*, *be (bā)* și *cim (jām)* sunt primele litere ale alfabetului arab, folosit de turci până în anul 1928; utilizarea lor este, așadar, similară, ca intenționalitate, cu utilizarea literelor inițiale ale alfabetului latin (*o*, *b*, *c*).

acelor îndrăgostiți, chipul hanului și pe cel al frumoasei tătăroaice. Privind acele pagini, hanul și iubita sa credeau cu ardoare că fericirea lor nu se va sfârși niciodată și-l copleșeau pe maestrul miniaturist cu laude și galbeni. Mulțimea favorurilor și a galbenilor l-au făcut, în cele din urmă, pe maestrul miniaturist să piardă măsura și, îmboldit de Diavol, a uitat că le datora vechilor maeștri desăvârșirea imaginilor sale, a socotit, plin de trufie, că dacă va pune în ele și ceva din propria-i personalitate, picturile sale se vor bucura de și mai multă prețuire. Dar hanul și iubita sa au văzut în izvodirile maestrului miniaturist, în pecetea stilului său personal tot atâtea cusururi și au fost cuprinși de tulburare. Simțind, în miniaturile pe care le priviseră îndelung împreună, că vechea lor fericire era știrbită pe ici, pe colo, hanul a fost mai întâi cuprins de gelozie față de frumoasa tătăroaică, zugrăvită în acele pagini. Apoi, pentru a-i stârni acesteia gelozia, s-a iubit cu o altă roabă. Frumoasa tătăroaică a fost năpădită de o asemenea tristețe când a aflat de acest lucru de la clevetitoarele din harem, încât s-a spânzurat fără o vorbă de cedrul aflat în curtea haremului. Iar hanul, dându-și seama de greșeala făcută și, mai apoi, de faptul că miniaturistul era înrobitor stilului său, a poruncit ca, în aceeași zi, maestrul amăgit de Diavol să fie orbit.

Be

Într-una din țările de la soare-răsare trăia un padișah pasionat de miniatură, fericit și bătrân, care viețuia în tihnă alături de preafrumoasa sa soție chinezoaică, cu care tocmai se căsătorise. Într-o zi, fiul cel chipeș pe care îl avusese padișahul cu prima nevastă și tânăra soție a padișahului s-au îndrăgostit unul de altul. Fiul, de teamă să nu-și trădeze tatăl și rușinat de dragostea sa oprită, s-a închis în atelierul de pictură și și-a închinat viața miniaturii. Deoarece picta cu tristețea și cu forța ce izvorau din propria dragoste, picturile

pe care le făurea erau atât de frumoase, încât cei care le priveau nu izbuteau să le deosebească de cele ale vechilor maeștri, iar padișahul însuși se mândrea peste măsură cu fiul său. În ceea ce o privește pe tânăra soție chinezoaică, aceasta privea picturile și spunea:

— Da, este frumos. Însă vor trece anii și, dacă nu-și va pune semnătura pe ele, nimeni nu va ști că el a fost cel care a înfăptuit un asemenea miracol.

— Dacă fiul meu își semnează pictura, nu își va însuși oare, pe nedrept, miniatura, zămislită prin imitarea vechilor maeștri? întreba padișahul. Mai mult, dacă se semnează, nu se va spune oare că pictura este purtătoarea propriilor sale cusururi?

Soția chinezoaică, pricepând că nu-l va putea convinge pe vârstnicul ei soț, a izbutit, în cele din urmă, să-i transmită tânărului fiu, care stătea închis în atelier, aceste spuse cu privire la semnătură. Ba mai mult, fiul - a cărui mândrie fusese rănită pentru că se văzuse nevoit să-și îngroape dragostea în adâncul sufletului -, încrezător în ideea pe care i-o dăduse frumoasa și tânăra sa mamă vitregă și îmboldit, pe de altă parte, de Diavol, și-a pus semnătura într-un colț al miniaturii, într-un ungher pe care-l socotea nevăzut, între un zid și niște buruieni. Prima pictură pe care a semnat-o astfel era o scenă cu Husrev și Șirin. O știți, de altfel, foarte bine: după ce Husrev se căsătorește cu Șirin, Șiruye, fiul din prima căsătorie al lui Husrev, se îndrăgostește de Șirin și, intrând într-o noapte pe geam, își înfige fulgerător hangerul în inima tatălui său, care doarme alături de Șirin. Privind miniatura care reprezenta această scenă, împlinită de fiul său, bătrânul padișah a băgat deodată de seamă un cusur; a zărit semnătura dar, așa cum facem mulți dintre noi, nu și-a dat seama că a zărit-o și l-a încercat doar simțământul că „este o pictură cu metehne”. Cum era vorba de o faptă pe care nu ar fi putut-o săvârși vechii maeștri, bătrânul padișah a fost cuprins de neliniște. Aceasta deoarece cartea pe care o citea nu mai era de-acum o poveste, o legendă, ci lucrul cel mai

nepotrivit pentru o carte, de vreme ce oglindea ceva adevărat. Cuprins de acest simțământ, bătrânul s-a înspăimântat. Tocmai în acea clipă, fiul său, miniaturistul, a pătruns pe fereastră, la fel ca în miniatura pe care o făurise, și, fără a se uita în ochii căscați de groază ai tatălui său, i-a împlântat acestuia hangerul în piept - un hanger la fel de mare ca acela din pictură.

Cim

Rașiduddin din Kazvin scrie cu plăcere în istoria sa că, acum două sute cincizeci de ani, la Kazvin, decorarea cărților, caligrafia și miniatura erau artele cele mai demne de prețuire și cele mai îndrăgite. Din păcate, șahul care se afla în acea vreme pe tron și care domnea peste patruzeci de țări, din Bizanț până în China (probabil că taina acestei mari puteri adăsta în dragostea sa pentru miniatură), nu avea nici un fiu. Dorind ca, după moartea sa, țările pe care le cucerise să nu se fărâmițeze, șahul a hotărât să-i găsească frumoasele sale fiice, ca soț, un miniaturist înțelept, așa încât a pus la cale o întrecere între cei trei tineri mari maeștri miniaturiști din atelierul său de pictură - cu toții holtei.

Potrivit istoriei lui Rașiduddin, tema întrecerii era foarte simplă: cine va realiza cea mai frumoasă pictură! Deoarece, la fel ca și Rașiduddin, tinerii miniaturiști știau că aceasta însemna să pictezi în felul vechilor maeștri, toți trei au zugerit cea mai îndrăgită scenă. O fată frumoasă, copleșită de tristețe din pricina dragostei, cu ochii în pământ, într-o grădină ca ruptă din Rai, printre chiparoși și cedri, printre iepuri temători și rândunele neliniștite. Unul dintre cei trei miniaturiști care au zămislit, fără a avea știre unul de celălalt, aceeași miniatură, întocmai ca vechii maeștri, a dorit să iasă în evidență și, spre a pune stăpânire pe minunăția picturii, și-a ascuns semnătura în colțul cel mai îndepărtat al grădinii, între niște narcise. Dar, din pricina acestei neobrăzări care-l înstrăina de modestia vechilor maeștri, a

fost izgonit pe dată din Kazvin, până în China. Apoi, între ceilalți doi miniaturişti a avut loc o altă întrecere. De data aceasta, fiecare dintre cei doi a făurit o pictură plină de poezie, care o înfățişa pe preafrumoasa fată călare pe un cal, într-o grădină fermecătoare. Nu se ştie de ce, poate pentru că i-a alunecat pensula, sau poate cu bună ştiinţă, unul dintre miniaturişti a zugrăvit oarecum ciudat nările calului alb al fetei care, asemenea chinezoaicelor, avea ochii traşi spre tâmples şi pomeţii ieşiţi în afară. Amănuntul acesta a fost privit pe dată de către părinte şi de către fată ca un cusur. Miniaturistul nu îşi pusese, de fapt, semnătura în imagine, dar strecurase cu dibăcie o meteahnă în minunata sa pictură, mai precis în modul de zugrăvire a nărilor calului, astfel încât să fie remarcat.

— Meteahna este mama stilului, a zis şahul şi l-a izgonit şi pe acest miniaturist până în Bizanţ.

Potrivit voluminoasei *Istorii* a lui Raşiduddin din Kazvin, în vreme ce se făceau pregătirile pentru nunta dintre talentatul miniaturist, care desenase întocmai ca vechii maeştri, fără a-şi pune nici o semnătură în pictură şi fără a vădi vreun cusur, şi fiica şahului, s-a mai ivit un ultim amănunt: cu o zi înainte de nuntă, aceasta a zăbovit ziua întreagă cu ochii aţintiţi, plini de tristeţe, asupra picturii pe care o făurise tânărul şi chipeşul maestru care a doua zi urma să-i devină soţ. Când s-a lăsat întunericul, i s-a înfăţişat tatălui ei:

— Vechii maeştri le desenau, în miraculoasele lor imagini, pe fetele frumoase ca pe nişte chinezoaice, iar aceasta este, ce-i drept, o rânduială de neclintit, venită din Orient, a zis ea. Însă atunci când iubeau pe cineva, puneau măcar o urmă, un amănunt din fiinţa frumoasă pe care o iubeau, în sprâncenele, în ochii, în buzele, în părul, în răsul sau chiar în genele acelei femei. Această meteahnă ascunsă în propriile picturi era semnul dragostei, semn pe care-l puteau recunoaşte doar ei şi iubitele lor. Tată, m-am uitat toată ziua la imaginea frumoasei fete aflate pe cal, dar în ea nu se află

nimic din mine. Poate că miniaturistul acesta e un mare maestru, ca să nu mai spun că e și tânăr și chipeș, dar nu mă iubește.

Așa s-a făcut că șahul a curmat de îndată nunta, iar cei doi, tatăl și fata, au trăit împreună până la sfârșitul zilelor.

— Prin urmare, potrivit celei de-a treia istorii, cusurul este cel care determină ceea ce noi numim stil, a zis Negru, cu o expresie plină de noblețe, de respect. Oare femeia de care este îndrăgostit miniaturistul se vedește după semnele ascunse în imaginea chipului, a ochilor, a râsului ei?

— Nu, am zis eu, pe un ton trufaș și sigur de mine. Ceea ce trece în pictură din fata pe care o iubește maestrul miniaturist nu este, în cele din urmă, cusurul, ci rânduială. Căci, după o vreme, toată lumea începe să-l urmeze pe maestru și să zugrăvească chipurile fetelor aidoma chipului acelei fete frumoase.

Am tăcut puțin. Văzând că Negru, care ascultase cu atenție deplină cele trei povestiri pe care i le spusese, ciulise urechea la zgomotele pe care le isca minunata mea nevastă în vreme ce umbla prin hol și prin încăperea alăturată, l-am privit în străfundul ochilor.

— Prima istorisire ne dovedește că stilul este un cusur, i-am zis. Cea de-a doua ne arată că miniatura desăvârșită nu cere nici o semnătură. În ceea ce privește cea de-a treia istorisire, ea îmbină ideile din prima și din cea de-a doua, așadar ne demonstrează că semnătura și stilul nu sunt altceva decât un chip de a te făli, plin de neobrăzare, prostește, cu propriul cusur.

Cât de bine se pricepea la miniatură acest om, căruia eu îi dădeam lecții? Am zis:

— Ai înțeles, din istorisirile mele, cine sunt eu?

— Am înțeles, mi-a zis, însă deloc convingător.

Nu încercați așadar să mă înțelegeți mărginindu-vă la privirile și la puterea lui de pătrundere, căci am să vă spun eu de îndată, direct, cine sunt. Totul îmi stă în putință. Desenez și colorez asemenea vechilor maeștri din Kazvin,

amuzându-mă și râzând. O spun zâmbind: sunt cel mai bun dintre toți. Iar dacă ceea ce-mi trece mie prin minte este adevărat, n-am absolut nimic de-a face cu dispariția lui Delicat Efendi, auritorul din pricina căruia a venit aici Negru.

Negru m-a întrebat cum se împacă arta și căsnicia. Trudesc din greu și o fac cu plăcere. M-am însurat de curând cu cea mai frumoasă fată din cartier. Când nu pictez, facem dragoste nebunește. Apoi mă apuc din nou de lucru. Nu i-am spus toate astea. Este o mare problemă, am zis. Dacă „unealta” miniaturistului săvârșește miracole pe hârtie, nu același lucru se întâmplă când i se alătură ea nevastei sale. Ba dimpotrivă, am adăugat: dacă „trestia” miniaturistului o ferește pe nevastă, cealaltă trestie, de pe hârtie, rămâne ștearsă. Asemenea tuturor celor care-l invidiază pe miniaturist pentru talentul său, și Negru a crezut aceste minciuni și s-a bucurat.

A spus că dorea să vadă ultimele pagini pe care le pictasem. L-am așezat la tăblia mea de lucru, printre vopsele, călimări, pietre de netezit hârtia, pensule, condeie și instrumente de ascuțit.

În vreme ce Negru admira imaginea, pe două pagini, Pe care o pictam pentru *Cartea ceremoniilor*, care înfățișa festivitățile prilejuite de circumcizia prinților noștri, m-am așezat pe mindirul roșu de alături, iar căldura acestuia mi-a reamintit că, puțin mai devreme, acolo stătuse frumoasa mea soție, cu coapsele ei minunate. În vreme ce schițam, cu condeiul meu de trestie, suferința nefericiților condamnați care stăteau dinaintea Padișahului Nostru, nevasta mea cea deșteaptă mă apuca de „trestia” bărbăției mele.

Scena pe care o pictam pe două pagini înfățișa iertarea datornicilor condamnați la închisoare și a familiilor lor, grație milosteniei Padișahului. Îi înfățișasem pe Suveran întocmai așa cum îl văzusem în timpul ceremoniei - așezat la marginea unui covor pe care se aflau nenumărate pungi cu arginți; ceva mai în spatele lui îl așezasem pe Mai-marele vistiernicilor, căruia îi pusesem în mână catastiful din care

citea șirul datoriilor, iar pe condamnații datornici legați unul de altul, cu lanțuri de fier la grumaz, îi pictasem în fața Padișahului, îndurerăți și suferinzi, încruntați, cu chipurile trase și, uneori, cu ochii în lacrimi. Pictasem cu roșu și decorasem în chip ales lăuta și tamburina care însoțeau rugăciunile și poemele pe care le rosteau cu toții, fericiți, la auzul veștii că Sultanul urma să dăruiască, din propria-pungă, acea milostenie care avea să-i izbăvească pe toți de închisoare. Deși lucrul acesta nu-mi intrase la socoteală de la bun început, pentru ca suferința și rușinea celor îngropați în datorii să fie bine zugrăvită, le așezasem, alături de ultimul dintre acești nefericiți, pe nevasta lui - înveșmântată în mov și urâtită de mizerie - și pe fermecătoarea lui fiică, îmbrăcată într-o mantie roșie, cu părul lung și copleșită de tristețe. Tocmai eram pe cale să-i povestesc și acestui Negru plin de ncruntare cum ajunseseră să se întindă pe două pagini șirurile de datornici puși în lanțuri, să-i vorbesc despre socoteala ascunsă a roșului din imagine, despre un lucru pe care vechii maeștri nu-l săvârșiseră niciodată - anume, despre faptul că zugrăvisem în aceeași culoare câinele de pe margine, pictat cu drag, și caftanul de atlas al Padișahului -, despre felul în care mă uitam mereu la picturi și râdeam cu nevasta mea, pentru a-l face să priceapă că existența miniaturistului înseamnă dragoste de viață, când m-am pomenit că îmi pune o întrebare foarte nelalocul ei.

Știam, oare, unde s-ar fi putut afla bietul Delicat Efendi? Care „bietul“!? Un imitator de două parale, un neghiob care nu face aurire decât pentru bani, care nu prea are inspirație. N-am zis însă toate acestea, am zis doar:

— Nu, nu știu.

Nu-mi trecuse, oare, prin minte că adepții predicatorului din Erzurum, bătaioși și fanatici, i-ar fi putut face vreun rău lui Delicat Efendi?

M-am stăpânit, ca să nu-i spun că se număra și el printre ei.

— Nu, i-am zis. De ce?

În orașul acesta numit Istanbul, sărăcia căreia i-am fost înrobiți, ciurma, relele moravuri, necuviința sunt cu neputință de explicat altfel decât prin faptul că ne-am îndepărtat de islamul din vremea Profetului Nostru, Trimisul lui Dumnezeu, că ne-am însușit deprinderi noi, ticăloase, și că printre noi s-au strecurat năravurile frâncilor. Predicatorul din Erzurum doar atâta spune, dar vrăjmașii lui susțin că cei care-l urmează au atacat lăcașurile de derviși în care se face muzică și că au provocat stricăciuni la mormintele sfinților, vrând să-l convingă de toate acestea pe Padișah. Acum, știind că eu nu nutresc aceeași dușmănie ca ei față de Preasfântul din Erzurum, vor să insinueze politicos: „Oare nu tu l-ai ucis pe Delicat Efendi?”

Mi-am dat seama de asta într-un moment în care asemenea zvonuri se iscaseră de mult printre miniaturiști. Tagma celor lipsiți de inspirație, de har, de virtuți răspândește acum cu mare plăcere ideea că nu sunt decât un ucigaș netrebnic. Cum neghiobul ăsta de Negru lua, pur și simplu, în serios clevetelile acelei gloate de miniaturiști invidioși, mi-a venit să-i trag una cu călimara în căpățâna lui de cerchez.

Negru se uită prin atelierul meu de pictură, luând seama la tot ceea ce vede; se uită la foarfecele cu care îmi tai hârtiile lungi, la străchinile pline cu apă de aur, la bolurile cu vopsele, la mărul din care mușc la răstimpuri în vreme ce lucrez, la ibricul aflat pe marginea sobei din fundul camerei, la ceșcuțele de cafea, la mindire, la lumina care se strecoară prin deschizătura ferestrei, la oglinda pe care o folosesc pentru a cerceta rânduiala paginii, la cămășile mele și la cingătoarea cea roșie a nevestei mele, care zace ca un păcat într-un ungher și pe care aceasta a scăpat-o din mână în vreme ce se grăbea să iasă din cameră, pe când bătea Negru la ușă.

În ciuda faptului că mi-am ascuns gândurile față de el, las pradă privirilor sale cutezătoare și iscoditoare picturile pe care le-am făurit, ca și această încăpere în care viețuiesc;

știu că trufia mea vă va uimi pe toți, dar eu sunt cel care câștigă cei mai mulți bani și, prin urmare, sunt cel mai bun miniaturist. Pentru că Dumnezeu a voit ca pictura să fie o sărbătoare, spre a-i arăta celui care știe să privească că lumea însăși este o sărbătoare.

13. Mi se spune Barză

Era la vremea rugăciunii de prânz. Cineva a bătut la ușă și am văzut că era Negru, cel din îndepărtata noastră copilărie. Ne-am îmbrățișat. Îi era frig; l-am chemat înăuntru și nu l-am întrebat nici măcar cum a găsit drumul spre casa mea. Îi trimisese la mine Unchiul lui, ca să mă iscodească de ce și unde a dispărut Delicat Efendi. Dar nu mi-a adus doar vești de la el, ci și de la Maestrul Osman.

— Și mai vreau să te întreb ceva, a zis. Maestrul Osman a spus că ceea ce îl deosebește pe miniaturistul adevărat de ceilalți ar fi timpul. Timpul miniaturii. Ce părere am eu despre asta? Ascultați!

Pictura și timpul

După cum bine se știe încă din vechime, miniaturiștii de pe meleagurile noastre - chiar și vechii miniaturiști arabi, de pildă - priveau lumea așa cum o privesc astăzi păgânii frânci și, contemplând-o din locul în care stau vagabonzii și câinii de pe stradă, băieții de prăvălie și țelina, zugrăveau absolut totul. Necunoscând meșteșugul perspectivei, cu care se laudă azi plini de trufie maeștrii frânci, lumea lor era mărginită și plictisitoare, atât cât să poată fi văzută de câine și de țelină. Apoi s-a întâmplat ceva și întregul univers al miniaturii noastre s-a schimbat cu repeziciune. Să vă povestesc degrabă, pornind de la toate aceste împrejurări.

Trei istorii despre miniatură și timp

Elif

Acum trei sute cincizeci de ani, pe când Bagdadul cădea în mâinile mongolilor și era prădat fără milă, într-o zi rece de februarie, Ibn-i Şakir era cel mai vestit și cel mai plin de har maestru, nu doar din lumea arabă, ci din toată lumea islamică și, în ciuda tinereții sale, în bibliotecile din Bagdad - renumite pretutindeni - se aflau douăzeci și două de volume caligrafiate de el, cele mai multe dintre ele fiind exemplare ale Preasfântului Coran. Deoarece socotea că aceste cărți vor dura până la sfârșitul lumii, Ibn-i Şakir trăia cu ideea unui timp adânc și fără sfârșit. Muncise o noapte întreagă, la lumina tremurândă a sfeșnicelor, la ultima dintre acele cărți legendare care aveau să fie mai apoi rupte, sfâșiate și arse, una câte una, de către ostașii hanului mongol Hulâgu, pentru a fi zvârlite după aceea în apele Tigrului, și de care nu se mai știe nimic astăzi. În răcoarea dimineții, Ibn-i Şakir a urcat în minaretul Moscheii Califilor - aceasta era metoda de care se foloseau, de cinci secole, spre a-și feri ochii de orbire, maeștrii miniaturişti arabi, întorcându-se cu spatele spre răsărit și privind spre apus, către linia orizontului, fideli ideii de datină și încrezători în veșnicia cărților - și a văzut, din galeria acestuia, tot ceea ce urma să pună capăt unei întregi tradiții scrise, vechi de cinci sute de ani. A fost primul care a zărit cum nemiloșii soldați ai lui Hulâgu au pătruns în Bagdad, drept care a rămas în minaret. A văzut cum era prădat și ars întregul oraș, cum zeci de oameni erau trecuți prin sabie, cum a fost ucis ultimul dintre califii islamului, care stăpâneau la Bagdad de cinci sute de ani, cum au fost siluite femeile, cum au fost arse bibliotecile, cum au fost azvârlite în Tigru zeci de mii de volume. La două zile după aceea, în vreme ce privea, în duhoarea cadavrelor și printre strigătele de agonie, apele Tigrului, care prinseseră o culoare roșiatică de la cerneala cărților aruncate în el, se gândea că nenumăratele tomuri pe care le caligrafiaseră cu scrisul lui frumos și care erau acum nimicite nu fuseseră de nici un folos pentru a opri măcelul înspăimântător și stricăciunile,

drept care s-a jurat să nu mai scrie niciodată. Ba mai mult, a fost cuprins de dorința de a-și împărtăși propria suferință și de a reda nenorocirea pe care o văzuse prin mijlocirea picturii, pe care până în ziua aceea o privise ca pe o răzvrătire împotriva lui Dumnezeu și pe care o disprețuisse, astfel încât a pictat pe hârtia de care nu se despărțea niciodată ceea ce zărise din minaret. Tocmai acestui fericit miracol îi datorăm forța dobândită de pictura islamică după invazia mongolă - forță care s-a vădit pe parcursul a trei sute de ani -, precum și ceea ce o deosebea de pictura idolatrilor și de cea a creștinilor - anume faptul că lumea era zugrăvită cu sinceră compătimire, de sus, din locul de unde o vedea Dumnezeu, prin simpla trasare a liniei orizontului. Ca de altfel și faptul că, după masacru, Ibn-i Şakir s-a îndreptat spre miazănoapte, cu miniaturile în mână și cu înverșunarea de a picta cuibărită în suflet, că s-a îndreptat, adică, în direcția din care sosiseră ostile mongole și că a aflat cum pictau maeștrii chinezi... Oamenii au priceput astfel că ideea timpului nemărginit, care mocnea de cinci sute de ani în sufletele caligrafilor arabi, nu avea să prindă viață în scriere, ci în pictură. O mărturie în această privință este faptul că volumele, cărțile au fost desfăcute în bucăți și nimicite, însă paginile pictate din cuprinsul lor au intrat în alcătuirea altor cărți, a altor volume, supraviețuind în veșnicie și continuând să înfățișeze lumea plăsmuită de Dumnezeu.

Be

Într-o vreme deopotrivă veche și nouă, în care totul se repetă și în care, din această pricină, dacă n-ai îmbătrâni și n-ai muri, nici măcar n-ai avea cum să bagi de seamă că există ceva numit timp, în care lumea este zugrăvită mereu prin mijlocirea aceluiași istorii și a aceluiași picturi, de parcă timpul nici n-ar exista, mica oaste a lui Fahir Şah i-a împrăștiat pe oștenii lui Selahattin Han, după cum povestește și Salim din Samarkand în scurta sa *Istorie*.

Primul lucru pe care l-a făcut învingătorul Fahir Şah după ce l-a pus la cazne și l-a ucis pe Selahattin Han, pe care îl luase prizonier, a fost să se abată, potrivit obiceiului, pe la biblioteca și pe la haremul răposatului, spre a-și pune pe ele propria pecete.

În bibliotecă, încercatul legător al lui Selahattin Han s-a apucat să descleieze cărțile şahului ucis, să le amestece paginile și să făurească noi volume, caligrafii au prins să schimbe, în colofoane, numele „Mereu Biruitorului” Selahattin Han cu cel al „Biruitorului” Fahir Şah, iar miniaturiștii să înlocuiască chipul răposatului Selahattin Han - realizat cu măiestrie în cele mai frumoase picturi ale cărților, dar care de pe-acum începuse să fie uitat - cu chipul mai tânărului Fahir Şah. Când a pătruns în harem, Fahir Şah nu a depus nici o strădanie ca s-o afle imediat pe cea mai frumoasă femeie, dar, în loc să o ia în stăpânire cu forța, a decis să-i cucerească inima, căci era o persoană delicată, care se pricepea la cărți și la pictură, și a stat de vorbă cu ea. În felul acesta, Neriman Sultan, preafrumoasa și înlăcrimata soție a răposatului Selahattin Han, i-a cerut lui Fahir Şah, care urma să-i devină bărbat, un singur lucru: ca imaginea răposatului ei soț, Selahattin Han, care fusese zugrăvit în locul lui Mecnun, așezat în fața soției sale - înfățișată, la rândul ei, în locul Leylei într-o carte ce istorisea dragostea lui Mecnun și a Leylei - să nu fie răzuită, ștearsă. Dreptul la nemurire, pe care se trudise să-l dobândească soțul ei prin mijlocirea cărților comandate ani de-a rândul, nu trebuia să-i fie refuzat răposatului, cel puțin în această ultimă pagină. Învingătorul Fahir Şah a primit generos această dorință simplă, iar miniaturiștii nu s-au atins de acea imagine. Prin urmare, Neriman și Fahir au făcut dragoste neîntârziat și, iubindu-se, au uitat în scurtă vreme de urgiile trecutului. Fahir Şah nu și-a putut însă șterge din minte imaginea din cartea despre *Leyla și Mecnun*. Ceea ce îi răpea tihna nu era faptul că soția sa fusese zugrăvită împreună cu fostul ei bărbat, ori chiar gelozia, nu! Ceea ce îl frământa era faptul

că, de vreme ce el nu fusese zugrăvit în vechile legende din miraculoasa carte, nu avea să se regăsească, în acel timp nemărginit, printre nemuritori, alături de soața sa. După ce, vreme de cinci ani, a fost ros de acest vierme al îndoielii, la capătul unei nopți fericite, în care se iubise îndelung cu Neriman, Fahir Şah a intrat în bibliotecă pe furiş, ca un hoț, cu sfeşnicul în mână, a deschis cartea despre *Leyla și Mecnun* și s-a apucat să-și picteze propriul chip, în locul celui al răposatului soț al lui Neriman, ca și cum el ar fi fost Mecnun. Dar, asemenea foarte multor hani care îndrăgeau miniatura, era un pictor cam nepriceput și n-a izbutit să-și deseneze trăsăturile cum se cuvine. Astfel s-a făcut că dimineața, bibliotecarul, cuprins de o bănuială, a deschis cartea și a dat de știre că în locul chipului răposatului Selahattin Şah, aflat față în față cu cel al Leylei, care împrumutase trăsăturile lui Neriman, se ivise un nou chip, dar că acesta nu era chipul lui Fahir Şah, ci al principalului său dușman - tânărul și chipeșul Abdullah Şah. Aceste vorbe au distrus, pe de o parte, moralul ostașilor lui Fahir Şah, iar pe de altă parte i-au dat curaj lui Abdullah Şah, tânărul și înverșunatul suveran al țării vecine, proaspăt urcat pe tron. Acesta l-a învins în prima sa bătălie pe Fahir Şah, l-a luat prizonier și a poruncit să fie ucis, și-a pus propria pecete pe haremul și pe biblioteca acestuia și a devenit noul soț al mereu frumoasei Neriman Sultan.

Cim

La Istanbul, povestea miniaturistului Mehmed cel Lung, cunoscut în Țara Persanilor ca Muhammed Horasani, este cel mai adesea istorisită printre miniaturiști ca o pildă de viață lungă și orbire, dar în ea este vorba, de fapt, despre miniatură și timp. Punând la socoteală că și-a început meseria ca ucenic la nouă ani, s-ar spune că cea mai însemnată particularitate a acestui maestru, care s-a ocupat de miniatură vreme de aproape o sută zece ani, fără a orbi,

era tocmai lipsa lui de particularitate. Nu fac un joc de cuvinte, ci îi aduc o laudă sinceră. Picta orice, la fel ca toată lumea, dar o făcea mai cu seamă în felul vechilor maeștri și, tocmai din această pricină, era cel mai mare maestru. Modestia sa, faptul că se dăruia pe de-a-ntregul miniaturii, în care vedea un mod de a-L sluji pe Dumnezeu, l-au ținut întotdeauna departe de gâlceville din atelierelor de pictură în care lucra și, deși avea vârsta potrivită, l-au ferit de ambiția de a deveni Mai-marele miniaturistilor. De-a lungul întregii sale existențe de artist a pictat cu răbdare tot felul de amănunte, prin unghere izolate - plante menite să umple colțuri de pagină, miile de frunze ale copacilor, vălătuci de nori, coame de cai care se cereau desenate fir cu fir, ziduri de cărămidă, nenumărate decorațiuni pe pereți, ce se repetau mereu, ca și zeci de mii de chipuri aidoma, cu ochi trași spre tample și bărbii delicate. Era foarte fericit și foarte tăcut. Nu a încercat deloc să iasă în evidență, n-a avut pretenții de stil și personalitate proprie. Pe vremea aceea, când lucra în atelierul vreunui han ori al vreunui prinț, socotea că acolo se afla și casa lui și se privea pe sine ca pe un simplu lucru din acea casă. În timp ce hanii și șahii își tăiau unii altora beregata, iar miniaturistii, la rândul lor, colindau din oraș în oraș, ca femeile din haremurii, îndreptându-se către noii lor stăpâni, ideea de pecete specifică unui atelier de pictură și-a făcut, pentru prima oară, apariția și în frunzele pe care le desena el, în iarbă, în conturul sinuos al stâncilor, în cutele tainice ale răbdării sale. Pe când avea optzeci de ani, oamenii au început să creadă că miniaturistul trăia în legendele pe care le ilustra, uitând că era muritor. Poate că tocmai din această pricină, unii dintre ei susțineau cu tărie că trăia în afara timpului și că, de aceea, deși urma să îmbătrânească, nu avea să moară niciodată. Existau persoane care arătau că nu orbise, deși își ducea viața rătăcitoare înnoptând prin încăperile și corturile atelierelor de pictură, cu ochii ațintiți asupra hârtiei, pentru că, datorită unui miracol, pentru el timpul se oprise în loc. Alții spuneau că de fapt orbise, dar

că, desenând totul pe dinafară, nu mai avea de-acum nevoie să vadă, pentru a putea picta. Când acest maestru legendar, care nu se căsătorise și nu făcuse dragoste niciodată, a întâlnit, la o sută nouă ani, în atelierul de pictură al Șahului Tahmasp - în persoana unui ucenic de șaisprezece ani, care plesnea de sănătate și care era o corcitură de chinez cu croat -, modelul acela de bărbat arătos, cu ochi trași spre tâmples, cu bărbie ascuțită și chip rotund pe care-l desenase vreme de o sută de ani, s-a îndrăgostit, pe bună dreptate, de el și, pentru a pune stăpânire pe tânărul ucenic de o neasemuită frumusețe, s-a lăsat prins în luptele pentru putere dintre miniaturisti; ca orice îndrăgostit, a țesut intrigă, s-a dat minciunii, înșelăciunii, vicleniei. Dacă înainte maestrul miniaturist din Horasan era mânat de dorința de a munci, spre a se supune cerințelor vremii sale, de care izbutise să se țină deoparte o sută de ani, acum s-a rupt de veșnicia vechilor timpuri legendare. Odată, când se cufundase, pe la vremea amiezii, în contemplarea fermecătorului ucenic, a răcit stând în fața ferestrei deschise, din pricina vântului rece care sufla la Tabriz. A doua zi a orbit într-un acces de strănutat și, după alte două zile, a murit, căzând de pe scara înaltă de piatră a atelierului de pictură.

— Am auzit de Mehmed cel Lung din Horasan, dar nu știam de această poveste, a zis Negru.

Rostise cuvintele cu delicatețe, pentru a da de înțeles că pricepuse că povestea s-a sfârșit și că-i împuiasem capul cu cele istorisite. Am tăcut puțin, ca să poată privi pe săturate. Deoarece mă deranja faptul că stăteam degeaba, îndată ce începusem să-i spun cea de-a doua poveste îmi continuasem miniatura din locul în care rămăsesem când bătuse el la ușă. Frumosul meu ucenic, Mahmud, care-mi stătea mereu la picioare, care-mi amesteca vopselele, care-mi ascuțea condeiele și care-mi îndrepta, din când în când, greșelile, stătea tăcut lângă mine, ascultându-mă și, totodată, urmărindu-mă, iar dinăuntru se auzeau zgomotele iscate de nevasta mea.

— Aha, a zis Negru, aici Padişahul s-a ridicat în picioare. În vreme ce privea uimit miniatura, m-am purtat ca şi cum motivul uimirii sale era lipsit de însemnătate, însă dumneavoastră am să vă spun, fără ocolişuri, următoarele: în toate cele două sute de ilustraţii, Măreţul Nostru Padişah, care a urmărit, vreme ce cincizeci şi două de zile, parada breslelor, a corporaţiilor, a gloatei, a soldaţilor şi a hoţilor, de la fereastra balconului construit pentru aceasta împrejurare, în timpul ceremoniei prilejuite de circumcizia pe care am zugrăvit-o în *Cartea ceremoniilor*, apărea aşezat. Doar în această miniatură împlinită de mine se vedea stând în picioare şi aruncând bani din pungi doldora de florini norodului adunat în piaţă. Am făcut acest lucru pentru a putea zugrăvi uimirea şi veselia mulţumii de oameni care, spre a pune mâna pe bani, îşi tăiau beregata, se băteau cu pumnii, îşi trăgeau palme şi îşi arătau fundul în vreme ce culegeau paralele de pe jos.

— Dacă într-o miniatură este vorba de dragoste, atunci miniatura însăşi trebuie zămislită cu dragoste, am zis. Dacă este vorba de suferinţă, suferinţa trebuie să se desprindă şi din miniatură. Dar suferinţa trebuie să reiasă nu din personajele miniaturii ori din lacrimile lor, ci din armonia lăuntrică a picturii, care nu se observă în primul moment, dar care poate fi descoperită. Asemenea sutelor de maeştri miniaturişti care pictează de secole imaginea uimirii, nici eu n-am desenat vreun personaj cu degetul arătător vârât în gură, ci am făcut în așa fel încât întreaga miniatură să se mire. Iar acest lucru se petrece prin ridicarea suveranului în picioare.

Cum atenţia mi se îndreptase asupra privirilor pe care le arunca asupra lucrurilor şi a uneltelor mele de pictură - de fapt, asupra întregii mele vieţi -, în căutarea vreunui semn, mi-am privit propria casă prin ochii lui.

Există, prin urmare, aici picturi care înfăţişează seraiul, hamamul, fortăreaţa, realizate cândva la Tabriz, la Şiraz; pentru ca miniatura să urmeze privirea scrutătoare a

Preaînaltului Dumnezeu, care vede și înțelege totul, miniaturistul zugrăvește seraiul în detaliu, până la cratițele și tingirile din el, la cupe, la decorațiunile de pe pereți - care nu se văd din afară -, la perdele, la papagalii din colivii și la cele mai tainice unghere, la perne și la fermecătoarele femei neatînse de lumina zilei, care stau așezate pe ele, de parcă un brici uriaș, miraculos, l-ar fi retezat prin mijloc, pe din două. Contemplam și eu, asemenea cititorului curios care privește uimit o miniatură, vopselele, hârtiile, cărțile, pe frumosul meu ucenic, paginile hărăzite unor „cărți de veșminte” și unor albume plăsmuite pentru călătorii frânci, scenele de dragoste și paginile necuviincioase pe care le încropisem pe furiș pentru vreun pașă, călimările multicolore de sticlă, bronz sau ceramică, ascuțitorile din fildeș pentru condeie, condeiele cu mâner de aur și ochii încântătorului meu ucenic.

— Spre deosebire de vechii maeștri, eu am văzut foarte, foarte multe lupte, am zis, ca să umplu tăcerea cu propria-mi prezență. Mașini de luptă, tunuri, armate, morți. Eu am decorat mereu tavanele corturilor de luptă ale Padișahului Nostru, ale pașalelor noastre. Odată revenit la Istanbul, după bătălii, tot eu eram cel care picta scene de luptă, pe care altfel le-ar fi uitat toată lumea, trupuri retezate în două, armate prinse în încleștare, bieți soldați frânci care se uitau cu teamă, prin crenelurile fortărețelor încercuite, la tunurile și la oștirile noastre, răzvrățiți cu capetele tăiate, însuflețirea cailor în galop. Țin minte tot ceea ce văd: o nouă râșniță de cafea, un mâner de fereastră cum n-am mai văzut, un tun, un trăgaci nou de pușcă frâncă, culoarea veșmintelor purtate de cineva în timpul unei petreceri, cine ce a mâncat, cine pe ce a pus mâna...

— Care este tâlcul celor trei istorii pe care mi le-ai spus? a întrebat Negru, pe un ton care însuma parcă totul și care îmi cerea, oarecum, socoteală.

— *Elif*, am zis. Prima istorie - cea cu minaretul - ne dovedește că, oricât de mare ar fi harul miniaturistului, cel

care desăvârșește imaginea este timpul. *Be*: cea de-a doua istorie - cu haremul și cartea - ne arată că singura cale de a ieși în afara timpului o reprezintă harul și arta miniaturii. Iar în ceea ce privește cea de-a treia istorie, spune-mi tu!

— *Cim*, a zis Negru, sigur de sine. Cea de-a treia istorie - a miniaturistului care are o sută nouăsprezece ani -, le reunește în sine pe *Elif* și pe *Be* și ne dovedește, iată, că timpul celui care se îndepărtează de existența desăvârșită și de pictură se isprăvește, iar miniaturistul moare.

14. Mi se spune Măslină

Era după rugăciunea de prânz; trasam în grabă, dar cu desfătare, chipuri plăcute de băieți, când a bătut cineva la ușă. Mâna mi-a tremurat de emoție și am lăsat condeiul jos. Am pus deoparte, cu mare băgare de seamă, tăblia de lucru, pe care o țineam în brațe, am alergat ușor ca un fulg și, înainte de a deschide ușa, m-am rugat: Dumnezeu meu... N-am să mă ascund de dumneavoastră, cei care veți afla din carte ceea ce vă voi povesti, căci sunteți cu mult mai aproape de Dumnezeu decât de această lume mârșavă, mizerabilă în care trăim și de netrebnicii robi ai Padișahului Nostru. Se zice că Padișahul Indiei, Akbar Han, cel mai bogat șah din lume, ar fi poruncit o carte care urmează să devină legendară și că ar fi dat de știre în cele patru zări ale tărâmurilor islamice ca miniaturistii cei mai străluciți din lume să vină la el. Oamenii pe care i-a trimis la Istanbul au venit ieri la mine și m-au poftit în Țara Indiei. Am deschis ușa, dar, de data asta, nu erau ei, ci Negru, de care uitasem încă din copilărie. Pe vremuri nu se amesteca cu noi, căci ne pizmuia.

— Da?

Chipurile, ar fi venit să vorbim, să ne împrietenim, să-mi vadă miniaturile. L-am poftit să se uite la toate lucrările mele. Chipurile, ar fi sărutat, de curând, și mâna Maestrului Osman, Mai-marele miniaturistilor. Marele Maestru i-ar fi spus o vorbă mare: adevărații miniaturisti se vădesc atunci când vorbesc despre orbire și memorie. Să se vădească, atunci:

Orbirea și memoria

Înainte de pictură era întuneric, iar după pictură tot întuneric va fi. Ne amintim că Dumnezeu ne-a spus „să fim”, laolaltă cu vopselele, cu harul și cu dragostea noastră. A-ți aminti înseamnă a ști ce ai văzut. A ști înseamnă a-ți aminti ce ai văzut. A vedea înseamnă a ști fără a-ți aminti. Prin urmare, a picta înseamnă a-ți aminti de întuneric. Dragostea de pictură a marilor maeștri este dorința de a reveni, odată cu culorile, la întunericul lui Dumnezeu, știind că văzul și culorile au fost zămislite din întuneric. Cel care nu are memorie nu-și amintește nici de Dumnezeu, nici de întunericul Său. Pictura tuturor marilor maeștri caută, în culori, acel întuneric profund din afara timpului. Să vă povestesc, ca să pricepeți ce înseamnă să-ți amintești de acel întuneric pe care l-au aflat vechii mari maeștri din Herat.

Trei istorii despre orbire și memorie

Elif

În varianta turcească a cărții *Darurile intimității*, tradusă de Lamii Celebi, în care poetul Câmi istorisește legende de sfinților, scrie că maestrul Şeyh Ali din Tabriz, care și-a dobândit faima în atelierul de pictură al lui Cihan Şah, suveranul Celor-cu-Oile-Negre, a pictat un minunat exemplar din *Husrev și Şirin*. Din câte am auzit eu, în această carte legendară, a cărei desăvârșire a durat exact unsprezece ani, maestrul între maeștri, miniaturistul Şeyh Ali, a vădit un asemenea har și a împlinit pagini atât de minunate, cum doar Behzad, cel mai mare dintre vechii maeștri, ar fi putut picta, încât Cihan Şah a priceput, chiar înainte de a fi ajuns lucrarea la jumătate, că era pe cale de a deveni stăpânitorul unei scrieri miraculoase, fără pereche în lume. Suveranului Celor-cu-Oile-Negre, Cihan Şah, care trăia cu spaima de tânărul suveran al Celor-cu-Oile-Albe, Hasan cel Lung, ce se declarase dușmanul său, dar care era totodată invidios pe el, i-a venit pe dată în minte că, după împlinirea acestei cărți, o

alta ca ea, și mai bună, putea fi pictată pentru Hasan cel Lung, suveranul Celor-cu-Oile-Albe. Deoarece făcea parte din rândul acelor persoane cu adevărat pizmașe, care-și otrăvesc propria fericire de teamă că și alții ar putea fi la fel de fericiți, Cihan Șah a simțit pe dată că, dacă maestrul miniaturist ar mai fi pictat un alt exemplar din acea carte, ba chiar unul mai bun, ar fi urmat să o facă pentru principalul său vrăjmaș, Hasan cel Lung. Prin urmare, a hotărât ca maestrul miniaturist Șeyh Ali să fie ucis după isprăvirea volumului, pentru ca nimeni în afară de el să nu mai stăpânească miraculoasa carte. Însă o cercheză frumoasă și inimoasă din haremul său i-a amintit că era de ajuns să-l orbească pe maestrul miniaturist. Această strălucită hotărâre, pe care Cihan Șah a îmbrățișat-o pe dată și pe care le-a împărtășit-o și lingușitorilor din jurul său, a ajuns și la urechea lui Șeyh Ali, însă acesta nu a lăsat cartea neisprăvită și nu a plecat din Tabriz, așa cum ar fi făcut miniaturiștii de rând. Ba nici măcar nu a urmat alte căi, încetinind lucrul spre a-și întârzia orbirea sau pictând prost, astfel încât cartea să rămână neîncheiată. A muncit cu o pasiune și o încredere și mai desăvârșite ca de obicei. Își începea lucrul după rugăciunea de dimineață, în casa în care locuia singur, și picta până la miezul nopții - când, la lumina sfeșnicelor, din ochii obosiți îi picurau lacrimi de durere - aceiași cai, chiparoși, îndrăgostiți, balauri și prinți chipeși. De cele mai multe ori, privea zile întregi la câte o pagină pictată de vechii maeștri din Herat, iar apoi zămislea aceeași imagine, fără a se uita măcar pe hârtie, întocmai așa cum era ea. În cele din urmă, cartea la care lucra pentru suveranul Celor-cu-Oile-Negre, Cihan Șah, a fost isprăvită, iar maestrul miniaturist a fost, după cum se aștepta, mai întâi lăudat și potopit cu aur, iar mai apoi orbit cu vârful ascuțit al unei pene. Chiar înainte de a i se fi ostit durerea, Șeyh Ali a părăsit degrabă Heratul și s-a dus la suveranul Celor-cu-Oile-Albe, Hasan cel Lung.

— Da, sunt orb, i-a zis. Dar am în minte toate miracolele cărții pe care am zămislit-o în ultimii unsprezece ani, până la

ultima trăsătură de condei, până la ultima tușă a pensulei, iar mâna mea poate să deseneze totul pe de rost, fără ca eu să mai văd ce fac. Suveranul meu, pot să-ți pictez cea mai frumoasă carte care s-a văzut vreodată. Deoarece ochii mei nu se mai lasă furați și amăgiți de ticăloșia acestei lumi, pot să desenez din amintire toate miracolele lui Dumnezeu, în alcătuirea lor cea mai pură.

Hasan cel Lung l-a crezut pe dată pe marele maestru miniaturist, iar acesta s-a ținut de cuvânt și i-a pictat suveranului Celor-cu-Oile-Albe, din amintire, cea mai miraculoasă carte văzută vreodată. După cum știe toată lumea, în spatele faptului că Hasan cel Lung, Cel-cu-Oile-Albe, l-a învins mai apoi și l-a ucis într-un atac, lângă Bingol, pe Cihan Șah, cârmuitorul Celor-cu-Oile-Negre, adastă puterea spirituală dăruită suveranului învingător de noua sa carte. Această operă miraculoasă a intrat în vistieria Padișahului Nostru, împreună cu o altă carte, pe care maestrul Șeyh Ali din Tabriz o pictase mai înainte pentru răposatul Cihan Șah, atunci când învingătorul Hasan cel Lung a fost, la rândul său, învins de răposatul Sultan Mehmed Cuceritorul, în lupta de la Otlukbeli. „Cei ce văd știu.”

Be

Deoarece sultanul Soliman Legiuitorul, Sălășluitor în Rai¹, le arăta mai multă prețuire caligrafilor, nefericiții miniaturişti ai vremii sale istoriseau povestea pe care o voi spune eu acum, ca dovadă că miniatura este mai însemnată decât caligrafia, dar, așa cum își va da seama oricine o va asculta cu atenție, ea se referă la orbire și la memorie. După moartea lui Timur, Stăpânul Lumii, primele lucruri pe care le-au făptuit, în orașele pe care le cuceriseră unii de la alții,

---

¹ Formulă folosită cu referire la persoanele decedate, în sensul de „slăvită fie-i amintirea”.

fiii și nepoții săi care s-au învrăjbit și s-au luptat nemilos între ei a fost să-și bată monedă și să pună să se citească predicile în moschei în numele lor. Următoarele lucruri pe care le-au făcut au fost să descleieze cărțile pe care și le trecuseră unii altora, să ceară să se scrie o nouă dedicație, care-l slăvea pe „stăpânul lumii”, și un nou colofon, și să le lege iarăși, în așa fel încât cei care le vedeau să creadă, privind cartea domnitorului cu pricina, că el era „stăpânul lumii”. Când unul dintre aceștia, Abdullatif, fiul lui Ulug Bey, nepotul lui Timur, a pus stăpânire pe Herat, i-a adunat laolaltă și i-a zorit atât de tare pe miniaturiștii, pe caligrafi și pe legătorii orașului, spre a zămisli de îndată o carte în cinstea tatălui său - un cunoscător într-ale meșteșugului cărților - încât, în vreme ce paginile scrise erau rupte și arse, picturile desprinse din cărțile descleiate s-au învălmășit. Deoarece legarea întâmplătoare a picturilor în albume, fără a lua seama la cartea și la povestea din care făceau parte, n-ar fi fost pe potriva iubitorului de miniatură care era Ulug Bey, fiul său i-a adunat pe toți miniaturiștii din Herat și le-a cerut să istorisească poveștile de care se legau miniaturile, spre a le putea orândui în chip firesc. Dar din fiecare minte s-a ivit o altă poveste, iar miniaturile s-au încurcat și mai rău. Atunci a fost căutat și aflat ultimul mare miniaturist - bătrânul care fusese uitat de toată lumea după ce-și risipise lumina ochilor trudind asupra cărților tuturor șahilor și prinților care stăpâniseră Heratul în ultimii cincizeci și patru de ani. Când au priceput că bătrânul maestru care privea miniaturile era orb, s-a stârnit o mare îngrijorare - ba unii dintre cei de față chiar au râs -, însă bătrânul maestru a cerut să fie aflat un copil mai mic de șapte ani, ager la minte și fără știință de carte. L-au găsit și i l-au adus pe dată. I-au pus copilului dinainte o miniatură, iar bătrânul miniaturist i-a spus acestuia:

— Povestește-mi ce vezi.

În vreme ce copilul povestea ceea ce vedea în miniatură, bătrânul miniaturist îl asculta cu băgare de seamă, cu ochii

săi orbi ațintiți spre bolta cerului, pentru a grăi mai apoi imediat:

— Scena din *Cartea șahilor*, de Firdevsi, în care Alexandru îl îmbrățișează pe Darius, aflat în agonie... Povestea învățătorului îndrăgostit de frumosul său învățăcel, din *Grădina de trandafiri* a lui Sa'di... întrecerea doctorilor din *Comoara misterelor* de Nizami...

Ceilalți miniaturiști, furioși pe bătrânul pictor orb, au zis:

— Pe acestea le-am fi numit și noi. Sunt cele mai cunoscute scene, din cele mai vestite povești.

De data aceasta, bătrânul miniaturist orb a cerut să i se pună copilului dinainte cele mai anevoioase miniaturi și l-a ascultat din nou cu băgare de seamă.

— Scena din *Cartea șahilor*, de Firdevsi, în care Hurmuz îi ucide pe miniaturiști, otrăvindu-i unul câte unul, a spus el din nou, privind către cer. Povestea urâtă și imaginea ieftină a bărbatului care îi prinde, în vârful unui păr, pe nevasta sa și pe ibovnicul acesteia, din *Mesnevi-ul* lui Mevlana.

Și astfel, recunoscând toate picturile pe care nu le putea vedea el însuși după descrierea copilului, a înlesnit legarea cărților. Când Ulug Bey a intrat cu oastea în Herat, l-a întrebat pe bătrânul miniaturist care era taina faptului că izbutise să deslușească, fără a vedea, poveștile pe care maeștrii miniaturiști, deși le vedeau, nu izbutiseră să le priceapă.

— Cauza nu se află în împrejurarea că, orb fiind, memoria îmi este mai cuprinzătoare, așa cum s-ar putea crede, a zis bătrânul miniaturist. Eu nu uit însă niciodată un lucru anume că îți amintești poveștile nu doar prin imagini, ci și prin cuvinte.

Ulug Bey a spus că, deși miniaturistii săi cunoșteau și ei acele cuvinte și acele povești, nu izbutiseră să potrivească miniaturile în ordinea lor firească.

— Deoarece, a zis bătrânul miniaturist, ei gândesc foarte bine miniatura care le oglindește harul și arta, dar nu știu că vechii maeștri zămisleau aceste miniaturi din amintirile lui

Dumnezeu.

Ulug Bey a întrebat cum de putea un copil să știe acest lucru.

— Copilul nu știe, a răspuns bătrânul miniaturist, numai că eu, care sunt un miniaturist orb și bătrân, știu că Dumnezeu a creat lumea în felul în care ar fi voit El să o vadă un copil ager la minte, în vârstă de șapte ani. Deoarece Dumnezeu a plămădit dintru început lumea pentru a se face văzut. Apoi ne-a dăruit cuvintele, ca să vorbim, să ne împărtășim unii altora ceea ce vedem dar, cum noi am preschimbat cuvintele în povești, am crezut că miniatura este menită tocmai acestor povești. Or, miniatura înseamnă să cauți de-a dreptul amintirile lui Dumnezeu, să vezi lumea așa cum o vede El.

Cim

Se știe că, înainte vreme, mânați de îngrijorarea de a nu orbi - teamă îndreptățită și eternă a breslei miniaturiştilor -, pe când răsărea soarele, miniaturiştii arabi își cufundau îndelung privirile spre apus, spre orizont și că, un veac mai târziu, la Şiraz, majoritatea acestora obișnuiau să mănânce dimineața, pe stomacul gol, o pastă pregătită din frunze de trandafir mărunțite și miez de nucă. Tot în aceeași epocă, bătrânii miniaturişti din Isfahan se deprinseseră să lucreze într-un ungher al încăperii, în semiîntuneric, de cele mai multe ori la lumina sfeșnicelor, pentru ca lumina soarelui, pe care o socoteau pricina orbirii de care erau atinși ca de ciumă, rând pe rând, să nu cadă de-a dreptul asupra tăbliei lor de lucru. În atelierelor de pictură ale uzbecilor din Buhara, maeștrii miniaturişti își spălau, la sfârșitul zilei, ochii cu o apă binecuvântată de șeici. Între toate aceste datini, cea care a privit orbirea la modul cel mai simplu cu puțință a fost, desigur, cea descoperită la Herat de maestrul miniaturist Seyyit Mirek, învățătorul marelui maestru Behzad. Potrivit maestrului miniaturist Mirek, orbirea nu este o năpastă, ci

este ultima fericire dăruită de Dumnezeu miniaturistului care-și închină întreaga viață propriului miracol. Pentru că miniatura este truda miniaturistului de a afla cum vede Dumnezeu lumea, iar această imagine nepereche nu se dobândește, prin amintire, decât atunci când ochii ostenesec, după o viață de muncă fără preget, și după ce miniaturistul ajuns la capătul puterilor este atins de orbire. Prin urmare, modul în care vede Dumnezeu lumea poate fi înțeles doar din amintirile miniaturiştilor orbi. Bătrânul miniaturist își muncește mâna de-a lungul întregii vieți, pentru ca atunci când i se arată această umbră, adică atunci când în fața ochilor săi atinși de întunericul orbirii se ivesc amintirile și priveliștea lui Dumnezeu, ea să poată așterne pe hârtie, de la sine, miraculoasa dezvăluire. Potrivit istoricului Mirza Muhammet Haydar Duglat, care a scris despre miniaturişti din Heratul vremii sale și despre legendele lor, maestrul Seyyit Mirek l-a dat drept pildă cu privire la acest mod de a pricepe pictura pe un miniaturist care dorește să deseneze imaginea unui cal. După spusele sale, până și cel mai nepriceput miniaturist pictează imaginea din memorie, chiar atunci când desenează calul uitându-se mereu la el, pentru că nu are nimic altceva în minte, la fel ca pictorii frânci de azi. Pentru că nimeni nu poate privi, în același timp, calul și hârtia pe care trasează imaginea calului. Miniaturistul se uită mai întâi la cal, iar apoi, imediat, desenează pe hârtie calul pe care-l poartă în minte. Chiar dacă răstimpul dintre cele două fapte este de o clipită, ceea ce așterne pe hârtie miniaturistul nu este calul pe care îl vede, ci amintirea calului pe care tocmai l-a văzut cu puțin înainte, ceea ce este o dovadă că, până și pentru cel mai slab dintre miniaturişti, miniatura poate fi zămislită doar din memorie. Ca urmare a acestui fel de a privi miniatura, care vede în viața însuflețită a miniaturistului pe tărâmul meșteșugului său o simplă pregătire pentru fericita orbire care va urma după aceea și pentru amintirile specifice orbilor, maștrii din Heratul vremii socoteau miniaturile zămislite pentru șahii și pentru prinții

iubitori de carte ca pe o simplă deprindere a mâinii, ca pe un exercițiu, iar truda, faptul că desenau fără răgaz și că stăteau zile întregi, fără a afla odihna, la lumina sfeșnicelor, cu ochii ațintiți asupra paginilor, ca pe o împrejurare fericită, care-l purta pe miniaturist spre orbire. Maestrul miniaturist Mirek a căutat, de-a lungul întregii sale vieți, cel mai potrivit moment pentru a cunoaște acest sfârșit fericit, apropiindu-se uneori cu bună știință și cu rezezițiune de orbire, atunci când desena pe unghii, pe boabe de orez, ba chiar și pe fire de păr, pomi încărcăți cu toate frunzele convenite, iar alții amânând cu prudență întunericul, atunci când desena grădini tihnite și înșorite. La vârsta de șaptezeci de ani, sultanul Huseyin Baykara, dorind să-l răsplătească pe acest mare maestru, i-a deschis calea spre miile de pagini de cărți adunate în vistieria sa, ferecată cu nenumărate lacăte. După ce a privit, vreme de trei zile și trei nopți, la lumina sfeșnicelor de aur din încăperea vistieriei - doldora de arme, mătăsuri, catifele și galbeni -, miraculoasele pagini ale legendarelor cărți izvodite de fiecare dintre vechii maeștri ai Heratului, maestrul Mirek a orbit. Odată ce a atins această nouă stare, pe care a primit-o cu înțelepciune și resemnare, de parcă s-ar fi întâlnit cu îngerii lui Dumnezeu, marele maestru nu a mai vorbit niciodată și nici nu a mai pictat miniaturi. Mirza Muhammet Haydar Duglat, autorul *Istoriei lui Rașid*, explică aceasta prin faptul că un miniaturist care a ajuns să vadă prveliștile nemuritorului timp al lui Dumnezeu nu se va mai întoarce niciodată la paginile de carte zămislite pentru simplii muritori, și mai spune: „Acolo unde amintirile miniaturistului orb ajung la Dumnezeu, stăpânesc tăcerea absolută, întunericul fericit și nesfârșirea paginii albe.”

Știam, desigur, că Negru nu voia atât să afle răspunsul la întrebarea Maestrului Osman cu privire la orbire și memorie, cât să se poată odihni privind-mi lucrurile, încăperea, miniaturile. Cu toate acestea însă, am fost mulțumit să văd că istoriile pe care i le relataseam îl mișcaseră adânc.

— Starea de orbire este o stare fericită, în care nu au cum să se strecoare Diavolul și păcatul, i-am zis.

— La Tabriz, a zis Negru, unii miniaturişti de stil vechi, care, sub înrâurirea maestrului Mirek, văd în orbire o binecuvântare a lui Dumnezeu și cea mai mare virtute, se prefac că sunt orbi, rușinați de faptul că, deși în vârstă, n-au orbit încă și temători ca acest lucru să nu fie tălmăcit ca o dovadă a nepriceperii și a lipsei lor de har. Din pricina acestui mod de a gândi, influențat și de Cemalettin din Kazvin, unii dintre ei, deși nu sunt cu adevărat orbi, se așază între oglinzi, pe întuneric, și privesc săptămâni în șir, la lumina palidă a unei lămpi cu ulei, fără a mânca și fără a bea nimic, paginile închipuite de vechii maeștri din Herat, spre a învăța să vadă lumea ca niște orbi.

A bătut cineva la ușă. Am deschis, m-am uitat cine este și am văzut un frumos ucenic de la atelierul de pictură, cu ochii lui plăcuți larg deschiși. Mi-a spus că trupul fratelui nostru auritor, Delicat Efendi, fusese găsit într-un puț sec și că înmormântarea avea să se petreacă la vremea amiezii la Moscheea Mihrimah, apoi a fugit degrabă să le dea de știre și celorlalți. Ajută-ne, Doamne!

15.Mă numesc Ester

Oare dragostea să fie aia care-l tâmpește pe om, sau doar tâmpiții se îndrăgostesc? De ani de zile fac negustorie cu bocceaua și pețesc, dar nu pot răspunde la întrebarea asta. Voiam tare mult să cunosc o pereche de oameni care, îndrăgostindu-se, să ajungă mai vioi la minte, mai șireți și să întindă curse mai deștepte, ba chiar să dau de un asemenea bărbat. Ceea ce știu e că un bărbat nu e nici pe departe îndrăgostit dacă se folosește de șiretlicuri, de mici capcane, de vicleșuguri. În ceea ce-l privește pe Negru Efendi, el arată că și-a pierdut de pe-acum sângele rece și că, până și atunci când vorbește cu mine despre Șeküre, scapă cu totul hăturile din mână.

I-am spus în piață că Șeküre se gândește neconținut la el, că m-a întrebat de răspunsul lui, că n-am văzut-o așa niciodată și altele la fel - refrenul pe li-l spun tuturor, pe de rost. Se uita în așa fel la mine, că mi s-a făcut milă de el. Mi-a spus să-i duc degrabă lui Șeküre răvașul pe care mi-l dăduse, fără să mă abat din drum. Toți proștii pun o armă în mâna celor de care sunt îndrăgostiți, socotind că în dragostea lor se află ceva care ar cere, parcă, o grabă cu totul aparte și dezvăluindu-și patima mistuitoare; dacă sunt deștepți, întârzie cu răspunsul. Morala: graba în dragoste amână roadele iubirii!

Prin urmare, dacă ar fi știut că urma să duc mai întâi în altă parte răvașul pe care mi-l dăduse, spunându-mi că e grabă mare, Negru Efendi mi-ar fi mulțumit. Înghețasem, așteptându-l în piață peste poate. Ca să mă încălzesc, m-am gândit să mă abat mai întâi pe la una din copilele mele, a cărei casă mi-era în drum. Fetelor cărora le-am purtat

răvașele și pe care le-am măritat cu mâna mea le spun „copilele mele”. Această fată boccie îmi e așa de recunoscătoare că, de fiecare dată când trec pe la ea, nu numai că-mi dă roată ca un fluture în jurul lumânării, dar îmi mai și pune în mână câțiva aspri. Zice că a rămas grea și e fericită. Mi-a făcut niște ceai de tei pe care l-am băut desfătându-mă îndelung. Când am rămas singură, am numărat și banii pe care mi i-a dat Negru Efendi. Douăzeci de aspri.

Am pornit iar la drum. Am trecut pe străzi dosnice, prin locuri prăpădite, devenite de neumblat din pricina noroiului înghețat. În vreme ce băteam la ușă, mi-a venit să fac haz și-am strigat:

— A venit negustoreasa cu bocceaua, negustoreasa cu bocceaua, am zis. Am tulpane răsucite, dintre cele mai bune, vrednice de un padișah, șaluri minunate sosite tocmai din Kașmir, cingători din catifea de Bursa, cămăși din cele mai dichisite, cusute din pânză egipteană și bordisite cu mătase, batice de muselină înflorate, cearșafuri pentru saltele și pentru pat, batiste de toate culorile - eu, negustoreasa cu bocceaua!

Ușa s-a deschis și am intrat. Ca de obicei, casa mirosea a pat, a somn, a ulei încins și a umezeală. Mirosul acela înspăimântător al bărbaților singuri, pe cale să îmbătrânească.

— Zgripturoaico! a zis. De ce strigi?

Am scos răvașul și i l-am dat, fără o vorbă. S-a apropiat de mine ca o umbră în semiîntunericul încăperii și mi l-a smuls din mână într-o clipită. S-a dus în odaia alăturată, căci acolo se afla o lampă mereu aprinsă. M-am oprit în pragul ușii.

— Tatăl matale nu e acasă? am întrebat.

Nu mi-a răspuns. Citea răvașul cu nesaț. L-am lăsat să-l deslușească. Cum stătea dincolo de lampă, îmi era peste putință să-i văd chipul. Când a terminat de citit, a prins să-l recitească.

— Da, am zis. Ce-a scris?

Hasan a citit:

„Draga mea Şeküre Hanâm. Deoarece am trăit şi eu, ani de-a rândul, cu imaginea unei singure persoane, înţeleg şi preţuiesc faptul că îţi aştepţi bărbatul, că nu te gândeşti la nimeni altcineva în afară de el. La ce altceva te poţi aştepta de la o femeie ca dumneata, dacă nu la dreaptă purtare şi virtute? (Hasan a izbucnit în râs!) Dar faptul că am venit să-l văd pe tatăl dumitale în probleme de miniatură nu a avut menirea să te tulbure. Nici măcar nu-mi trece prin minte așa ceva. Nu pot pretinde că semnul primit de la dumneata a fost o încurajare pentru mine. Când ți s-a ivit chipul la fereastră, ca o lumină, nu m-am gândit la nimic altceva decât la faptul că aceasta este, pentru mine, mană dumnezeiască. Deoarece fericirea de a-ți putea vedea chipul îmi este de ajuns. (Asta a scos-o din scrierile lui Nizami, a bombănit el mânios.) Dar, de vreme ce îmi ceri să nu mă apropii de dumneata, spune-mi, ești cumva înger, ca să-i fie teamă omului să ți se arate? Ascultă-mă, ascultă ce-ți spun: pe vremuri, când încercam să adorm în miez de noapte, ascultând urletele lupilor și privind lumina lunii care cădea peste munții pleșuvi de la ferestrele unor caravanseraiuri pustii, blestemate în care nu se mai afla nimeni în afara vreunui hangiu lipsit de orice nădejde și a tâlharilor care fugiseră ca să scape de pedeapsa cu moartea — singurii oameni mai nefericiți ca mine -, mă gândeam că ai să mi te înfățișezi întocmai așa cum mi te-ai înfățișat la fereastra aceea. Ascultă-mă: acum, că am revenit la tatăl dumitale pentru cartea aceea, îmi înapoiezi imaginea pictată în copilărie. Știu că, pentru mine, acesta este semnul regăsirii. Nu semnul morții! L-am văzut pe unul dintre fiii dumitale, pe Orhan. Bietul orfan! Voi fi, cândva, tatăl lui.”

— Să nu-i fie de deochi, am zis, că bine a scris. Asta a ajuns poet.

— Ești înger, ca să-i fie teamă omului să ți se arate! a zis Hasan. A luat cuvintele astea din Ibn-i Zerhani. Eu aș fi scris mai bine ca el.

A scos din buzunar și răvașul lui.

— Ia-l și du-i-l lui Şeküre.

Banii pe care mi i-a dat laolaltă cu răvașul m-au făcut, pentru prima oară, să mă simt prost. M-a încercat un soi de scârbă față de dragostea neîmpărtășită a acestui om care se lega atât de nebunește de Şeküre. Ca și cum ar fi dorit să-mi întărească simțămintele, Hasan mi-a spus grosolan, lăsându-și pentru prima dată deoparte, după multă vreme, aerele de domn:

— Spune-i că, dacă vrem, o aducem acasă cu hotărârea cadiului.

— Chiar vrei să-i spun asta? S-a așternut tăcerea.

— Nu-i spune, a zis.

Cum lumina lămpii din încăpere îi cădea pe față, am văzut că se uita drept înainte, ca un copil care știe că a greșit. Pentru că îi cunosc aceste stări, am un anume respect față de dragostea lui și-i port răvașele. N-o fac pentru bani, așa cum s-ar putea crede.

Tocmai ieșeam din casă, când Hasan m-a oprit la ușă:

— Ai să-i spui lui Şeküre cât de mult o iubesc? m-a întrebat sugrumat de emoție, cu un aer prostesc.

— Nu-i scrii tu asta în răvașele tale?

— Spune-mi, cum aș putea să-i conving pe ea și pe tatăl ei?

— Purtându-te ca un om bun, am zis, pășind spre ușă.

— După o anumită vârstă, este foarte târziu..., a zis, cu durere sinceră.

— Ai început să câștigi foarte mulți bani, Ceauș¹ Hasan. Asta îl face pe om bun..., am zis și am ieșit.

În casă era atâta întuneric, atâta tristețe, încât, atunci când am ieșit afară, mi s-a părut că vremea se mai îmbunase. Soarele mi-a scaldat fața. M-am gândit că vreau

---

¹ Soldat care asigura paza palatului imperial și care făcea parte, ca halebardier, din escorta personală a sultanului; era folosit, uneori, de către acesta din urmă și ca mesager. Același cuvânt putea avea și sensul aproximativ de „sergent”.

ca Şeküre să fie fericită. Dar, într-un anume fel, mi-era milă și de nefericitul pe care-l văzusem în casa umedă, rece și întunecoasă. Fără să-mi fi făcut vreun plan, pur și simplu pentru că așa mi-a venit, am luat-o spre Piața de Mirodenii de la Laleli, cu gândul că o să-mi mai vin în fire printre mirosurile de tarhon, șofran, piper; m-am înșelat însă.

Ajunsă acasă la Şeküre, aceasta m-a întrebat, după ce a luat răvașele, mai întâi despre Negru. I-am spus că focul dragostei l-a învăluit nemilos, iar asta i-a plăcut.

— Toată lumea, chiar și femeile care stau acasă și împletesc, se întreabă de ce a fost ucis bietul Delicat Efendi, am zis apoi, schimbând vorba.

— Hayriye, ia fă tu niște halva și du-i-o lui Kalbiye, soția bietului Delicat Efendi, a zis Şeküre.

— Se pare că la înmormântarea lui or să vină toți adepții ăluia din Erzurum și o mare mulțime de oameni, am zis. Rudele lui ar fi zis, se spune, că n-o să rămână nerăzbunat.

Dar Şeküre începuse să citească răvașul lui Negru. M-am uitat la chipul ei, cu băgare de seamă și mânie. Femeia asta are o asemenea experiență de viață, încât poate stăpâni modul în care i se vădesc simțămintele pe chip. În vreme ce citea, am simțit că-i plăcea tăcerea mea și că vedea în ea o aprobare a însemnătății speciale pe care o dăduse Negru scrisorii. Prin urmare, atunci când a sfârșit de citit și mi-a surâs, am fost nevoită s-o întreb, ca să-i fac plăcere:

— Ce zice?

— Ca în copilărie... E îndrăgostit de mine.

— Ce zici de asta?

— Eu sunt măritată. Îmi aștept bărbatul.

Împotriva a ceea ce credeți, nu m-am supărat deloc când a ticluit la repezeală această minciună, după ce dorise să-mi arăt interesul; ba chiar trebuie să spun că mi-a dat o stare de ușurare. Dacă nenumăratele fete și femei cărora le-am purtat răvașele și cărora le-am dat sfaturi de viață ar fi fost la fel de interesate ca Şeküre, atât povara mea, cât și a lor s-ar fi ușurat la jumătate, ba chiar ar fi putut avea parte de niște

bărbați cu mult mai buni.

— Ce zice ălălalt? am întrebat, totuși.

— Nu vreau să citesc acum scrisoarea lui Hasan, mi-a răspuns. Hasan știe că Negru s-a întors la Istanbul?

— Nici măcar nu știe de existența lui.

— Vorbești cu Hasan? m-a întrebat frumoasa mea, cu ochii ei negri larg deschiși.

— Pentru că ai vrut tu.

— Da?

— Suferă. Te iubește foarte tare. Chiar dacă inima ta se-ndreaptă către altul, va fi foarte greu să scapi de el mai apoi. Faptul că i-ai primit răvașele i-a dat mari nădejdi. Teme-te de el. Pentru că nu s-a pregătit doar să te readucă acasă, ci și să te silească să recunoști că fratele lui mai mare a murit și să te măriți cu el.

Am zâmbit, ca să îndulcesc izul amenințător al ultimelor cuvinte și să nu par o piază rea.

— Bine, iar celălalt ce spune? a întrebat, dar știa oare de care dintre ei întreba?

— Miniaturistul?

— Mi-e mintea tulbure, a zis deodată, speriată poate de propriile-i gânduri. Totul mi se pare din ce în ce mai încălzit. De-acum, tata îmbătrânește. Ce se va întâmpla mai departe cu noi, cu copiii mei orfani? Simt că de noi toți se apropie ceva rău, că Diavolul ne pregătește mari neazuri. Ester, spune-mi ceva care să mă facă fericită!

— Nu-ți face griji, draga mea Şeküre, am zis, cuprinsă de îngrijorare. Ești foarte deșteaptă și foarte frumoasă. Într-o bună zi o să te văd iar împărțind așternutul cu bărbatul tău cel chipeș; o să-l îmbrățișezi, o să uiți de toate suferințele și o să fii fericită. Citesc asta în ochii tăi.

M-a cuprins o asemenea dragoste față de ea, că mi s-au umezit ochii.

— Bine, dar care va fi bărbatul acela?

— Nu-ți spune oare inima ta cea deșteaptă?

— Sunt nefericită pentru că nu izbutesc să pricep ce-mi

spune inima.

S-a așternut tăcerea. M-am gândit o clipă că Şeküre n-avea deloc încredere în mine, că-și ascundea cu iscusință neîncrederea, spre a mă face să vorbesc, că-i era milă de ea însăși. Când am priceput că nu va răspunde pe dată la răvașe, mi-am luat bocceaua și m-am strecurat în curte, spunându-i ceea ce le spun tuturor fetelor mele, chiar și celor sașii:

— Dacă deschizi bine ochii aceștia frumoși, draga mea, n-o să ți se întâmple nimic rău. Nu-ți face griji.

16.Eu, Şeküre

Pe vremuri, ori de câte ori venea Ester, negustoreasa cu bocceaua, îmi imaginam că îndrăgostitul care va putea face să-i tresalte inima unei femei deştepte, frumoase, bine crescute, văduve şi cinstite ca mine va trece, în cele din urmă, la fapte, îşi va scrie răvaşul şi mi-l va trimite. Văzând că scrisorile pe care le primeam erau de la cavalerii mei dintotdeauna, mă înarmam, în orice caz, cu putere şi răbdare, ca să-mi aştept bărbatul. Acum însă, de fiecare dată după ce pleacă Ester, negustoreasa cu bocceaua, mintea mi se tulbură şi mă simt şi mai năpăstuită.

Am ascultat sunetele lumii. Din bucătărie se aude ceva clocotind şi vine miros de lămâie şi de ceapă; ştiu că Hayriye fierbe dovlecei. Şevket şi Orhan sunt în curte, se bat cu săbiile sub rodiu; îi aud ţipând. Tata stă tăcut în încăperea de alături. Am deschis răvaşul lui Hasan, l-am citit şi am priceput încă o dată că n-aveam de ce să mă mir. Doar că m-am mai înspăimântat puţin de el şi m-am bucurat încă o dată că, pe vremea când împărţeam aceeaşi casă, m-am împotrivit încercărilor lui de a se culca cu mine. Apoi am citit răvaşul lui Negru, ţinându-l cu grijă, de parcă ar fi fost un lucru fragil, şi mintea mi s-a înceţoşat. N-am mai recitat răvaşele. A ieşit soarele şi m-am gândit la următorul lucru: dacă, în vreuna din nopţi, m-aş fi culcat şi aş fi făcut dragoste cu Hasan, nimeni nu ar fi ştiut în afară de Dumnezeu. Seamănă cu bărbatul meu dispărut; ar fi fost acelaşi lucru. Uneori îmi trece prin minte un asemenea gând, nepotrivit şi ciudat. A ieşit soarele şi, încălzindu-mă dintr-odată, am simţit că aveam parcă un trup; îmi simţeam până şi pielea, gâtul, sânii. În vreme ce soarele mă străpungea

astfel prin ușă, a intrat deodată Orhan.

— Ce citești, mamă?

Bine, am mințit când v-am spus că n-am mai recitat ultimele răvașe aduse de Ester. Tocmai le reciteam. Dar de data asta le-am împăturit cu adevărat, le-am vârât în sân și i-am spus lui Orhan:

— Ia vino tu la mine în brațe, iar el a venit. Oof, să nu te deochi, da' greu mai ești, te-ai făcut mare, i-am zis, și l-am sărutat. Când i-am spus că e rece ca gheața, mi-a zis:

— Mamă, ce caldă ești! și s-a proptit cu spatele de sânii mei.

Ne plăcea amândurora să stăm strâns lipiți unul de altul, fără să vorbim. L-am adulmecat și l-am sărutat pe gât. L-am îmbrățișat și mai strâns. S-a făcut tăcere și am rămas așa.

— Mă gădili, mi-a zis după o vreme.

— Ia să vedem, i-am spus serios. Dacă vine padișahul ginnilor și-ți spune: „Cere-mi orice vrei să-mi ceri”, ce ți-ai dori tu cel mai mult în viață?

— Vreau ca Șevket să nu mai fie cu noi.

— Ce altceva vrei? Vrei să ai un tată?

— Nu. Când am să cresc, mă însor eu cu tine.

M-am gândit că rău nu este să îmbătrânești, să te urâtești ori chiar să rămâi fără bărbat și să sărăcești, ci să nu te invidieze nimeni în viață. L-am dat jos pe Orhan, care se încălzise. Gândindu-mă că o femeie rea la suflet, ca mine, ar trebui să se mărite cu un om bun, m-am dus la tata.

— Preasfântul Nostru Padișah te va răsplăti văzând cu ochii săi că a fost isprăvită cartea, i-am zis. Ai să te duci iar la Veneția.

— Nu știu, a zis tata. Crima asta m-a înspăimântat. Se vede că dușmanii ne sunt puternici.

— Știu că și situația în care mă aflu eu i-a încurajat, că a deschis calea răstălmăcirilor și a speranțelor fără temei.

— Cum adică?

— De-acum, trebuie să mă mărit cât mai repede.

— Ce? a zis tata. Cu cine? Dar tu ești măritată, a spus.

De unde-ai mai scos-o și pe-asta? a întrebat. Cine te cere? Ar trebui să se afle la mijloc un pețitor foarte înțelept, fermecător, a spus înțeleptul meu tată, dar nu cred că vom găsi cu ușurință un asemenea bărbat și că ne va plăcea, a adăugat, rezumând nefericita mea situație după cum urmează: Știi că, pentru a te putea mărita, avem de rezolvat probleme foarte încurcate.

Iar după o lungă tăcere, a continuat:

— Vrei să mă părăsești și să pleci, draga mea?

— Am visat ieri că bărbatul meu a murit, am zis, dar nu plângând ca o femeie care visase într-adevăr așa ceva.

— Trebuie să știi să talmăcești un vis, așa cum știi cunoscătorii să talmăcească o miniatură când se uită la ea.

— Crezi că e bine să-ți povestesc ce am visat?

O clipă, între noi s-a așternut un soi de încremenire și ne-am zâmbit unul altuia, așa cum fac oamenii deștepți care cercetează la iuțea urmările celor discutate înainte.

— Eu pot să cred că a murit, talmăcindu-ți visul, dar socrul, cumnatul tău și cadiul, care are datoria să-i asculte, vor cere alte dovezi.

— Au trecut doi ani de când mi-am luat copiii și m-am întors acasă, dar socrul și cumnatul meu n-au izbutit să mă readucă la ei.

— Pentru că știu prea bine că au un punct slab, a zis tata. Dar asta nu înseamnă că vor fi de acord să te despartă de bărbatul tău.

— Dacă am fi malekiți sau hanbaliți¹, am zis, cadiul ar putea să mă despartă de el, dat fiind că au trecut patru ani, ba chiar mi-ar putea asigura un mijloc de trai. Dar fiind, slavă Domnului, hanefiți, nici asta nu putem face.

— Nu-mi vorbi de locțiitorul șafiit al judecătorului din Uskudar. Astea sunt treburi necurate.

— Se pare că toate femeile din Istanbul cărora le-au

---

¹ Malekism, hanbalism, hanefism, șafiism - școli juridice islamice (vezi Glosar).

dispărut bărbații în război se duc la el să divorțeze. Cum este șafiit, le întrebă doar: „Ți-a dispărut bărbatul, de câtă vreme a dispărut, ai necazuri în traiul de zi cu zi, ăștia sunt, așadar, martorii tăi?” și le desparte cât ai zice pește.

— Cine-ți bagă în cap asemenea lucruri, draga mea fată? a zis el. Cine-ți ia mințile?

— Dacă, odată despărțită, va apărea cineva care să-mi ia mințile, sigur îmi vei spune ce crezi, iar eu n-am să ies niciodată din cuvântul dumitale în privința celui cu care mă voi mărita.

Șiretul meu tată, văzând că și fata lui era la fel de șireată ca el, a început să clipească din ochi. Acum, tata clipește așa în trei împrejurări: 1. Când este strâns cu ușa și își frământă mintea să găsească la repezeală un șiretlic. 2. Când îi vine sincer să plângă, de neputință și de tristețe. 3. Când este strâns cu ușa și îmbină prima împrejurare cu cea de-a doua, pentru a lăsa puțin mai apoi impresia că e gata să plângă de tristețe.

— Iți iei copiii și pleci, lăsându-l singur pe bătrânul tău tată? Știi că mă temeam să nu fiu ucis din pricina cărții noastre - a zis „cartea noastră”, da! - acum însă, dacă dorești să-ți iei copiii și să pleci, chiar vreau să mor.

— Tăicuțule, nu spuneai dumneata mereu că, pentru a scăpa de cumnatul acela al meu, care nu-mi folosește la nimic, ar trebui să divorțez?

— Nu vreau să mă părăsești. Bărbatul tău s-ar putea întoarce într-o bună zi. Și chiar dacă nu s-ar întoarce, nu e nici o pagubă că ești măritată. Ajunge să locuiești în casa asta, cu tatăl tău.

— Nu-mi doresc nimic altceva decât să locuiesc în această casă, cu dumneata.

— Draga mea, nu spuneai mai devreme, acum o clipă, că vrei să te măriți?

Iată, asta înseamnă să intri la discuții cu tata; în cele din urmă, ajung și eu să cred că n-am dreptate.

— Spuneam..., am zis, privind drept înainte, apoi, în

vreme ce mă abțineam să nu plâng, am prins curaj, socotind că ceea ce-mi venise în minte era îndreptățit și am urmat: Bine, dar n-am să mă mai mărit niciodată?

— Am să-l iubesc din inimă pe ginerele acela care nu mi te va lua să te ducă departe. Cine-ți este pețitorul? Va locui cu noi, aici în casă?

Am tăcut. Știam, desigur, amândoi că tata nu ar fi avut nici un fel de prețuire față de un ginere care ar fi locuit cu noi, în această casă, și că l-ar fi zdrobit, puțin câte puțin. Tata l-ar fi umilit cu atâta șiretenie și iscusință pe acel ginere care ar fi urmat să trăiască în casa socrului, încât nici măcar eu nu mi-aș mai fi dorit să mă dăruiesc unui asemenea om.

— În orice caz, dată fiind împrejurarea în care te afli, știi că e cu neputință să te măriți fără binecuvântarea tatălui tău, nu-i așa? Nu vreau să te măriți și nu-ți dau voie s-o faci...

— Nu vreau să mă mărit, vreau să mă despart.

— ...pentru că e în stare să te înduioșeze un dobitoc fără minte, căruia nu-i pasă de nimic altceva decât de propriile lui interese. Știi, nu-i așa, draga mea copilă, cât de mult te iubesc? Mai e și cartea asta, pe care trebuie s-o isprăvim.

Am tăcut. Căci, dacă aș fi început să vorbesc, m-ar fi îmboldit Diavolul, care va fi înțeles mânia mea, și i-aș fi spus tatei în față că știam că se culca noaptea cu Hayriye; era însă oare pe potriva unei fete ca mine să-i spună bătrânului ei tată că știa că se iubește cu roaba?

— Cine vrea să se însoare cu tine?

Am privit înainte și am tăcut, dar nu de rușine, ci de furie. Mai rău, deși știam că mă înfuriasem atât de groaznic, ceea ce mă mânia și mai tare era faptul că nu puteam să-i răspund. Mi i-am imaginat atunci, pe tata și pe Hayriye, în pat, în poziția aia caraghioasă și scârboasă. Tocmai mă podideau lacrimile când am spus, privind drept înainte:

— Sunt niște dovlecei pe plită, să nu se ardă.

Am trecut în încăperea de lângă scară, a cărei fereastră, care nu se deschidea niciodată, dădea înspre puț, mi-am

dibuit repede așternutul pe întuneric, l-am întins și m-am aruncat pe el: ah, ce bine este să fii copil și să poți zăcea în pat, plângând, când ți se face o nedreptate! Numai eu țin la mine, iar singurătatea mea este atât de dureroasă încât, în vreme ce plâng din pricina ei, dumneavoastră, cititorii care îmi auziți hohotele și țipetele, îmi veniți degrabă în ajutor.

Abia după aceea am băgat de seamă că Orhan se întinsese lângă mine în așternut. Și-a vârât capul între sâni mei și am văzut că suspina și vărsa și el lacrimi, drept care am oftat adânc și l-am strâns și mai tare.

— Nu plânge, mamă, mi-a zis după un timp. Tata o să se întoarcă de la război.

— De unde știi?

A tăcut. Dar l-am dezmiertat atât de stăruitor, l-am strâns atât de tare la piept, încât am uitat de toate necazurile. Acum, înainte de a adormi ținând în brațe trupul delicat al dragului meu Orhan, cu oasele lui atât de fragile, mai am o singură supărare, pe care am să v-o și împărtășesc. Mă căiesc de ceea ce v-am spus mai adineauri, la mânie, în legătură cu tata și cu Hayriye. Nu, nu era o minciună, dar tot mă rușinez de moarte că v-am spus, drept care uitați-mi vorbele, ca și cum n-ar fi fost spuse niciodată, ca și cum tata n-ar face asta cu Hayriye, căci, ia băgați de seamă, oare nu ni se poate întâmpla și nouă așa ceva?

17. Eu sunt Unchiul vostru

E greu, e foarte greu să ai o fată. Plângea înăuntru, îi auzeam hohotele, dar nu puteam face altceva decât să privesc paginile cărții pe care-o aveam în mână. În volumul pe care mă străduiam să-l citesc - era o pagină din *Cartea Apocalipsei* -, scria că, la trei zile după moarte, sufletul cere învoire de la Dumnezeu și colindă trupul în care a trăit mai înainte. Văzând în ce stare se află fostul său trup, cufundat în mormânt, năclăit de sânge, putred, plutind în apă, sufletul se întristează, plânge și se cernește, îngânând: Biet trup, bietul și iubitul meu trup dinainte! M-am gândit atunci o vreme la sfârșitul dureros al lui Delicat Efendi, la felul în care a zăcut el pe fundul puțului, la faptul că poate sufletul lui nu colindă în mormânt, ci în puț, întristându-se, desigur, peste măsură.

Când hohotele lui Şeküre au încetat, am lăsat deoparte cărțile despre moarte. Mi-am mai pus pe dedesubt încă o cămașă de lână, mi-am înfășurat strâns brâul gros din păr de capră, ca să-mi țină de cald la șale, mi-am luat șalvarii cu blană de iepure, am ieșit din casă și, când colo, la poartă am dat de Şevket.

— Unde te duci, bunicule?

— Ia intră tu în casă! La înmormântare.

Am pornit pe străzi troienite de zăpadă, printre case putrede, într-o rână, care cu greu mai stăteau în picioare, prin locuri pustiite de incendii. Am mers îndelung prin cartiere mărginașe, printre livezi și câmpuri cultivate, am trecut prin fața dughenelor căruțarilor, rotarilor, fierarilor, curelarilor, șelarilor, negustorilor de harnașamente, potcovarilor, înaintând către zidurile orașului cu pași

prudenți, de bătrân, străduindu-mă să nu alunec pe gheață și să nu cad.

Nu știu de ce înmormântarea avea loc tocmai la Moscheea Mihrimah, de la Poarta Edirne. La moschee m-am îmbrățișat cu frații mortului care aveau, cu toții, niște capete ca bostanii și arătau tulburați, mânioși și încrâncenați. În vreme ce se făcea rugăciunea de înmormântare, în toiul unei ceti plumburii care se lăsase pe neașteptate și care, pe măsură ce cobora, cuprindea totul, ochii mi s-au oprit asupra sicriului aflat pe lespede pe care era spălat trupul mortului și am încercat o asemenea mânie împotriva nemernicului care săvârșise acea faptă, încât până și rugăciunea *Allahumme Barik* mi s-a învălmășit în cap.

După rugăciune, când credincioșii comunității au luat sicriul pe umeri, eu mă aflam deja printre miniaturiști și caligrafi. M-am îmbrățișat cu Barzā, lăsând să ne scape încă un hohot de plâns și uitând că în unele nopți, când lucram împreună la cartea mea, zăbovind la lumina lămpii până dimineața, încerca să mă convingă cât de modestă era aurirea pe care o făcea Delicat Efendi, cât de lipsit de îndemânare era acesta în așternerea culorii - punealbastru închis pretutindeni, spre a înzestra pictura cu măreție -, în vreme ce eu, deși îi dădeam dreptate, spuneam mereu:

— Dar alt om nu avem.

Mi-a făcut atâta plăcere că Măslină mă privea prietenos, cu un soi de respect, și că mai apoi m-a îmbrățișat - omul care știe să îmbrățișeze e un om bun -, încât m-am gândit, încă o dată, că dintre toți miniaturiștii, dintre toți caligrafi, el era cel care credea cel mai mult în cartea mea.

Pe scările de la ușa dinspre curte m-am întâlnit nas în nas cu Maestrul Osman, Mai-marele miniaturiștilor, și n-am știut ce să ne spunem. A fost un moment straniu, plin de încordare; unul dintre frații răposatului a început să plângă cu sughițuri; cineva dornic de spectacol a spus:

— Dumnezeu e mare.

— La care cimitir? m-a întrebat el, ca să spună ceva. Am

fost cuprins de neliniște, deoarece răspunsul „nu știu” ar fi putut lăsa impresia că am o atitudine neprietenoasă, așa că, fără să mai stau pe gânduri, l-am întrebat și eu pe cel de lângă mine: la ce cimitir, la Poarta Edirne?

— La Eyup, mi-a răspuns un prostănac bărbos și arțăgos încă de tânăr.

— La Eyup, i-am zis eu Maestrului, întorcându-mă spre el, dar acesta auzise vorbele tânărului prostănac, bărbos și arțăgos. S-a uitat la mine în așa fel, arătându-mi că a înțeles, încât am priceput îndată că nu mai voia să lungească această întâlnire.

Faptul că Padișahul Nostru îmi încredințase mie scrierea, decorarea, ilustrarea cărții pe care o numeam „tainică” îl mână, desigur, pe Maestrul Osman. La mijloc se mai afla și pasiunea dobândită de Padișahul Nostru, sub înrâurirea mea, pentru metodele de pictură ale frâncilor. Odată, Padișahul Nostru îl silise pe Marele Maestru Osman să-i copieze portretul pictat de un italian. Știu că Maestrul Osman mă socotește pe mine răspunzător pentru pictura aceea stranie, pe care a făcut-o în scârbă, pentru copia după pictorul italian, pe care a numit-o „o caznă”. Are dreptate.

M-am oprit la jumătatea scării și am privit o vreme bolta cerului. Când m-am asigurat că rămăsesem binișor în urmă, am început să cobor scara acoperită de gheață. Nici nu apucasem să cobor, cu greu, două trepte, când cineva m-a luat de braț și m-a îmbrățișat: era Negru.

— E foarte frig, a zis. Nu vă e frig?

Nu mă îndoiam câtuși de puțin că el era cel care-i sucise mințile lui Şeküre. Însăși siguranța cu care mă luase de braț dovedea acest lucru. În felul lui de a fi era ceva care spunea: m-am străduit vreme de doisprezece ani și am devenit om. Am ajuns în josul scării. O să-mi povestească mai pe urmă ce-a aflat la atelier.

— Du-te înainte, fiule, i-am zis. Du-te să-i ajungi din urmă pe cei din comunitate.

S-a fâstâcit, dar s-a stăpânit. Ba chiar mi-a plăcut chipul

în care s-a desprins de brațul meu și a plecat, sigur de sine. Oare dacă i-o dau pe Şeküre, o să stea în aceeași casă cu noi?

Ieșisem din oraș pe la Poarta Edirne și am zărit, tocmai în vale, sicriul care dispărea într-un fel de negură, precum și mulțimea de miniaturişti, caligrafi și ucenici care-l purtau pe umeri înaintând cu repeziciune pe panta ce coboară spre Cornul de Aur. Merseseră atât de repede, încât trecuseră decum de jumătatea drumului mocirlos care ducea spre Eyup, prin valea îngropată în zăpadă. În stânga, coșul de la lumânăria *vakif*-ului¹ Hanim Sultan fumega voios, înconjurat de tăcere și de ceață. Pe lângă ziduri se aflau abatorul și pielării care munceau fără răgaz pentru măcelarii greci din Eyup. Mirosul de mortăciune se răspândise până în valea ce se întindea spre cupolele încețoșate ale Moscheii Eyup și spre chiparoșii din cimitir. După ce am mers puțin, am auzit țipetele copiilor care se jucau în noul cartier evreiesc din Balat.

Când am coborât spre locul viran de la Eyup, Fluture s-a înghesuit în mine. A intrat direct în subiect, zgomotos, cu înflăcărea lui dintotdeauna.

— Treaba asta au făcut-o Măslină și Barză, mi-a zis. Și ei știau, la fel de bine ca toată lumea, că eu nu eram certat cu răposatul; știau, de asemenea, că toată lumea a aflat de asta. Între noi exista o anume pizmă, ba chiar simțăminte de vrăjmășie și de dușmănie, legate de miniaturistul care-i va urma Maestrului Osman în fruntea atelierului. Ei socotesc acum că vina va cădea asupra mea sau că, cel puțin, Maimarele vistiernicilor și Padișahul Nostru, împins de acesta, se vor înstrăina de mine - adică nu, de noi.

— Cine sunteți voi, cei pe care tu îi numești „noi”?

— Noi spunem că în atelier trebuie să se păstreze vechea rânduială morală, că trebuie să pășim pe calea deschisă de maestrul persani, că nu trebuie să pictăm orice subiect, de

---

¹ Fundație pioasă.

dragul banilor. Noi spunem că armele, oștirile, robii, cuceririle trebuie înlocuite de vechile legende, de istoriile sfinților, de povești, că nu trebuie să ne lepădăm de vechile modele, că miniaturiștii de pe domeniile sultanului nu trebuie să plămădească picturi de două parale, să zugrăvească orice, pentru oricine, prin dughenele din târg, în schimbul câtorva aspri. Preasfântul Nostru Padișah ne dă dreptate.

— Te defăimezi zadarnic, i-am zis, ca s-o scurteze. Sunt sigur că nimeni din atelier nu are aplecare spre așa ceva. Sunteți cu toții frați. Zugrăvirea câtorva subiecte care n-au mai fost pictate până acum nu e un păcat demn de a fi dușmănit.

Am intuit în aceeași clipă un adevăr de netăgăduit, așa cum se întâmplase și atunci când auzisem vestea pentru prima oară. Ucigașul lui Delicat Efendi era unul dintre cei mai de seamă maestri din atelierul Seraiului și se afla în fața mea, în mulțimea care urca povârnișul spre cimitir. Eram convins în acea clipă și că ucigașul își va continua lucrarea diavolească și zavistia, că era vrăjmașul cărții pe care o plăsmuiam și că, foarte probabil, venea pe la mine pe acasă, să primească de lucru, făurind miniaturi și alte picturi pentru cartea mea. Oare Fluture era și el îndrăgostit de fata mea, la fel ca majoritatea miniaturiștilor, a pictorilor care se abăteau pe la noi? Uitase, oare, în vreme ce afirma cu tărie ce afirma, că uneori îi ceream picturi cu totul potrivnice ideilor sale, sau îmi făcea aluzii subtile?

Nu, m-am gândit mai târziu, nu poate fi vorba de aluzii. Așa cum se întâmpla și cu ceilalți maestri miniaturiști, Fluture avea și el, față de mine, un simțământ limpede de recunoștință; când banii din vistierie conveniți miniaturiștilor la fel ca și darurile, de altfel - încetaseră să mai sosească, din pricina războaielor și a lipsei de interes arătate de Padișahul Nostru, singurul câștig temeinic în plus le fusese asigurat o vreme, tuturor, de cartea mea. Aflasem că mă pizmuiam de la fiecare dintre ei, pe rând, ba chiar, din această pricină - nu

doar din această pricină! - mă întâlneam separat cu fiecare, la mine acasă, dar asta nu însemna nicidecum că nutreau dușmănie față de mine. Toți miniaturistii mei erau persoane îndeajuns de mature ca să fie în stare să îndrăgească sincer un om pe care fuseseră nevoite să-l iubească datorită foloaselor pe care li le aducea și ca să aibă inteligența de a găsi în acest simțământ o motivație mai umană.

Pentru ca tăcerea să nu se prelungească și să nu revenim la același subiect, am spus:

— Slavă Domnului că pot să urce sicriul pe povârniș cu aceeași iuțea cu care l-au coborât.

Fluture a surâs plăcut, dezvelindu-și toți dinții:

— Din pricina frigului.

Oare ar putea ucide acum un om? m-am întrebat în gând. De pildă, în invidie. Iar mai apoi să măucidă și pe mine? Poate să găsească degrabă un pretext: omul acesta îmi hulea credința. Dar este un mare maestru, cu adevărat plin de har; de ce săucidă? Bătrânețea trebuie să însemne nu doar truda de a urca un povârniș, ci și faptul de a nu te mai înspăimânta într-atât de moarte, o anume absență a dorinței, faptul de a te culca cu propria roabă fără nici un fel de însuflețire, în lipsă de altceva mai bun. Cuprins de o inspirație neașteptată, i-am trântit în față hotărârea pe care o luasem chiar în acea clipă:

— N-am să-mi mai continui cartea.

— Cum? a zis Fluture, schimbându-se la față.

— Aduce nenoroc. Iar Padișahul Nostru ne-a luat toți banii. Spune-le și lui Măslină și lui Barză.

Poate că m-ar fi întrebat mai multe, dar ne-am pomenit deodată lângă groapă, printre chiparoșii deși, printre ferigile înalte și pietrele de mormânt. Cum mormântul era înconjurat de mulțimea așezată pe mai multe rânduri, am priceput că trupul era coborât în groapă chiar atunci după exclamațiile de *bismillâhi*¹ și de *alâ milleti Resullulah*¹, precum și după

---

¹ În numele lui Dumnezeu (arabă coruptă).

hohotele care se întetiseră în mod vădit.

— Dezveliți-i bine, bine fața, a zis cineva.

Cei din față răsfrâng giulgiul și îl privesc pe mort în ochi, dacă se poate spune că din capul lui fărâmat a mai rămas vreun ochi; dar, aflându-mă în spatele lor, nu izbutesc să văd nimic. Eu nu am privit moartea în ochi la marginea unui mormânt, ci în cu totul altă parte...

O amintire: acum treizeci de ani, bunicul Padișahului Nostru, Sălășluitor în Rai, își pusese în minte să cucerească insula Cipru de la venețieni, iar *șeyh-ul-islam-ul*² Ebusuut Efendi a proclamat degrabă că sultanii mameluci hărăziseră cândva această insulă aprovizionării orașelor Mecca și Medina și a pronunțat o sentința religioasă prin care arăta că nu este drept ca o insulă ce hrănea cândva locuri socotite sfinte să rămână în stăpânirea ghiaurilor creștini. Astfel se face că, la prima mea însărcinare de sol, mi-a revenit o misiune anevoioasă - anume, aceea de a le aduce venețienilor la cunoștință această hotărâre neașteptată, faptul că trebuia să ne cedeze nouă insula. La Veneția am văzut bisericile, m-am minunat de poduri, de palate, am fost mai cu seamă fermecat de picturile din casele celor avuți, le-am înmănat venețienilor scrisoarea plină de amenințări și, în toiul uluielii pe care a stârnit-o, i-am înștiințat trufaș, încrezător în ospitalitatea pe care mi-o arătaseră, că Padișahul Meu dorea Ciprul. Venețienii s-au mâniat atât de tare, încât au hotărât în Marele Consiliu, care s-a adunat pe dată, că o asemenea scrisoare nici măcar nu merita atenție. Mai mult, mulțimile furioase au năvălit asupra mea în Palatul Dogilor, iar câțiva derbedei care trecuseră de paznici și de portari au vrut să-mi taie beregata, așa încât cele două gărzi de corp ale Dogelui m-au săltat și m-au purtat pe coridoarele palatului, scoțându-mă pe poarta din spate, care dădea înspre canal.

---

¹ Eminența neamului Trimisului lui Dumnezeu (arabă coruptă).

² Conducătorul demnitarilor cu atribuții juridico-religioase din Imperiul Otoman.

Acolo am crezut o clipă că barcagiul cel înalt și palid, îmbrăcat în alb, care m-a întâmpinat înconjurat de un fel de ceață și care m-a luat de braț, era însăși moartea, drept care, privindu-l în ochi, m-am zărit pe mine însumi.

Am visat cu ochii deschiși, sfâșiat de dor, să-mi sfârșesc cartea în taină și să mă mai duc o dată la Veneția. M-am apropiat de mormântul care fusese acoperit cu grijă; acum, îngerii îi cer socoteală mortului, îl întreabă despre viața sa trupească, despre credința sa, despre profetul pe care-l recunoaște. M-am gândit la moartea mea.

Un corb a țâșnit înspre mine. M-am uitat cu drag în ochii lui Negru și mi-am dorit să mă ia de braț, să mă însoțească la întoarcere. I-am spus că-l așteptam a doua zi devreme la mine acasă, pentru a lucra la carte. Căci, imediat ce m-am gândit la ea, am priceput, încă o dată, că trebuia să o isprăvesc cu orice preț.

18.Voi fi numit Ucigașul

Am jelit mai tare decât ceilalți când pământul noroios și rece a fost azvârlit peste trupul ciopârțit al bietului Delicat Efendi. Țipam:

— Lăsați-mă să mor și eu odată cu mortul, lăsați-mă să mă îngrop laolaltă cu el!

M-au apucat de mijloc, să nu cad în mormânt. Când am simțit că mă înăbuș, m-au frecat pe frunte și mi-au dat capul pe spate, să pot respira. Am priceput din privirile pe care mi le aruncau rudele răposatului că eram pe cale să întrec măsura cu hohotele și cu lacrimile, așa că m-am stăpânit. Deoarece plânsesem atât de tare, clevetitorii din atelierul de pictură ar fi putut începe să creadă că între mine și Delicat Efendi existase vreo legătură sufletească.

Spre a nu atrage atenția și mai tare, m-am ascuns, până la sfârșitul înmormântării, în dosul unui platan. Una dintre rubedeniile și mai nătânge ale nătângului pe care l-am trimis în Iad m-a țintuit în dosul platanului, privindu-mă în ochi într-un fel pe care-l socotea peste măsură de grăitor. M-a îmbrățișat îndelung. Apoi, prostănacul mi-a zis:

— Tu erai Sâmbătă sau Miercuri?

— Cândva, Miercuri era numele de atelier al răposatului, am zis, iar el s-a fâstâcit.

Povestea acestor porecle care ne leagă încă unul de altul, ca o taină, este simplă. În anii uceniciei noastre, nutream cu toții mult respect, multă admirație, multă dragoste pentru Maestrul Osman, care pe vremea aceea trecuse de curând de la rangul de calfă la cel de maestru. Era un mare miniaturist; el ne-a învățat totul, deoarece Dumnezeu l-a dăruit, deopotrivă, cu un har plin de vrajă și cu o minte ageră. Așa

cum se cuvine să facă ucenicii în fiecare dimineață, unul dintre noi trebuia să se ducă dimineața acasă la maestru și să-l însoțească pe jos, până la atelier, ducându-i cutia cu condeie, geanta și tașca de piele plină cu hârtii. Ne zbăteam atât de mult să-i fim prin preajmă, încât ne certam între noi, spunându-ne mereu unii altora: Astăzi mă duc eu!

Maestrul Osman avea un preferat, dar faptul că acesta venea în fiecare dimineața ațâțase în asemenea măsură bârfele și glumele fără perdea din breasla miniaturiştilor - care, la drept vorbind, nu se sfârșeau niciodată -, încât Marele Maestru a hotărât ca fiecare dintre noi să vină să-l ia o dată pe săptămână. Maestrul lucra vinerea, în schimb sâmbăta nu se ducea la atelier. Fiul său, pe care-l iubea foarte mult și care îi era ucenic, la fel ca noi, care, în anii următori, avea să ne trădeze - pe el și pe noi, deopotrivă - renunțând la miniatură, își însoțea tatăl duminica, precum ucenicii de rând. Mai aveam și un alt frate, Joi - cel mai priceput dintre toți, înalt și delicat -, care murise de tânăr, cuprins de fierbințeala pricinuită de o boală necunoscută. Răposatul Delicat Efendi venea miercuria, de aceea era numit Miercuri, dar mai târziu Marele Maestru ne preschimbase numele, din Marți în Măslină, din Vineri în Barză, din Duminică în Fluture, iar pe el îl numise Delicatul, făcând astfel aluzie, cu dragoste și tâlc, la delicatețea auririlor sale. Așa cum obișnuia cu fiecare dintre noi, Marele Maestru trebuie să-i fi spus, în fiecare dimineață:

— Bine ai venit, Miercuri! Ia să vedem, ce mai faci?!

Amintindu-mi cum mi se adresa și mie, mi s-au umezit ochii și am cugetat: pe când eram ucenici, trăiam ca în Rai, în ciuda tuturor bățăilor, deoarece Maestrul Osman ne iubea, ne săruta mâinile și brațele, cu ochii în lacrimi, văzând cât de frumoase ne erau picturile, iar când ne săruta el harul înflora, odată cu dragostea noastră. În vremea aceea, până și culoarea invidiei, care ne umbrea anii fericiți, era cu totul alta.

Vedeți că mă simt sfâșiat în două, asemenea acelor

oameni ale căror capete și mâini au fost croite de un meșter și ale căror trupuri și veșminte au fost plămădite și vopsite de un altul. Un om ca mine, cu frică de Dumnezeu, nu se poate împăca degrabă cu neașteptata idee că este un ucigaș. Spre a mă putea purta ca și cum vechea mea viață își urma mersul, m-am folosit de o a doua voce, mai potrivită cu starea unui ucigaș. Acum vorbesc cu cea de-a doua voce a mea - cea a batjocurii și trădării -, pe care nu o amestec nicidecum cu fosta mea viață. Desigur că mă veți auzi vorbind, uneori, și cu vechea voce - cea pe care aș fi întrebuițat-o dacă nu m-aș fi preschimbat într-un ucigaș dar folosindu-mă de porecla mea și nu spunând „eu, Ucigașul”. Să nu încerce nimeni să le alătore pe cele două, căci eu nu am un stil propriu și nici vreun cusur care să mă dea de gol, în meșteșug. Eu cred că stilul este acel cusur care-l deosebește pe un miniaturist de altul; nu de personalitate este vorba, așa cum se laudă și spun unii.

Recunosc însă că, în situația mea specială, asta iscă și o problema. Deoarece, dacă ar fi să folosim poreclele pe care ni le-a dat cu drag Maestrul Osman și pe care Unchiul le-a agreat și le-a folosit la rândul lui, n-aș vrea să vă dați seama cu nici un chip dacă sunt Fluture, Măslină sau Barză. Dacă deslușiți, o să veniți, foarte probabil, în fuga mare și o să mă dați pe mâna călăilor *Mai-marelui grădinarilor*¹.

De aceea, nu vă pot spune tot ce gândesc. De fapt, chiar în vreme ce cuget la toate acestea, știu că sunteți pe urmele mele. Nu pot să mă gândesc la toate mărunțișurile, la toate momentele de mânie ale vieții care m-ar putea da în vileag. În vreme ce povesteam cele trei pilde intitulate *Elif, Be, Cim* vă urmăream, totodată, cu un cotlon al minții, privirile.

Războinicii, îndrăgostiții, prinții și eroii legendari pe care i-am zugrăvit cu sutele de mii erau răsuciți cu o parte a

---

¹ Comandantul gărzilor imperiale otomane, care avea jurisdicție asupra țărmurilor și apelor Bosforului; era adeseori însărcinat și cu supravegherea execuției persoanelor de rang înalt.

trupului către ceea ce era înfățișat acolo, către dușmanii cu care se luptau în acea epocă legendară, către balaurii cu care se încleștau, către fermecătoarele fecioare pentru care vărsau lacrimi. Dar ceva din ei, o parte a trupului lor era, în același timp, răsucită către pasionații de miniatură care priveau minunata imagine. Dacă este să am un stil și o personalitate, acestea nu sunt tănuite doar în pictura mea, ci și în crima și în cuvintele mele. Haideți, aflați cine sunt urmându-mi culoarea cuvintelor!

Cred că, dacă mă prindeți, veți aduce pacea și asupra nefericitului suflet al bietului Delicat Efendi. Acum privesc, așezat sub copaci, în ciripit de păsări, apele aurii ale Cornului de Aur și cupolele Istanbulului și, în vreme ce pricep, încă o dată, ce plăcut este să trăiești, asupra lui se aruncă țărână cu lopețile. După ce bietul Delicat Efendi a început să se apropie de oamenii încruntatului de predicator din Erzurum, nu m-a mai simpatizat deloc, dar, în cei douăzeci și cinci de ani în care am pictat împreună cărți pentru Padișahul Nostru, a fost și o vreme în care ne-am simțit apropiați. Acum douăzeci de ani, pe când trudeam la *Cartea șahilor* pentru răposatul părinte al Padișahului Nostru, am fost o vreme prieteni, dar cel mai mult ne-am apropiat în timp ce plămădeam cele opt pagini cu miniaturi care urmau să însoțească *Divanul* lui Fuzuli. În epoca aceea, venisem taman în locul acesta pentru a răspunde cererilor sale îndreptățite, însă lipsite de judecată (miniaturistul trebuia să picteze textul urmând noima acestuia) și, într-un amurg de vară, ascultasem răbdător versurile pe care mi le recita, plin de afectare, din *Divanul* lui Fuzuli, în vreme ce stoluri de rândunele se năpusteau înnebunite asupra noastră. Din noaptea aceea, mi-a rămas în minte versul: „Eu nu sunt eu, ceea ce numesc eu ești tu, întotdeauna.” M-am întrebat în sinea mea, cum ar putea fi pictat acest vers.

La el acasă, unde am dat fuga de îndată ce i-a fost găsit trupul, am văzut că mica grădină în care zăbovisem cândva recitând poezii era plină de zăpadă și am simțit că, asemenea

tuturor grădinilor revăzute după mai mulți ani, se micșorase. Și cu casa se întâmplase același lucru. Din încăperea alăturată se auzeau țipete fără măsură, văicăreli de femei care parcă se întreceau între ele. L-am ascultat cu luare-aminte pe fratele lui mai mare, în vreme ce acesta povestea: chipul bietului nostru frate Delicat fusese făcut fărâme, capul îi fusese strivit. După ce-l scosese de pe fundul puțului, unde zăcea de patru zile, și după ce frații lui se străduiseră zadarnic să-l recunoască, biata lui nevastă, Kalbiye, fusese adusă de acasă și nevoită să deslușească, în bezna nopții, acel trup de nerecunoscut, după veșmintele zdrențuite pe care le purta. Am văzut aievea în fața ochilor scena în care Iosif, azvârlit în puț de frații săi pizmași, este scos la lumina zilei de negustorii din Madyan. Îmi place foarte mult să pictez această scenă din *Iosif și Zulayha*, întrucât ne reamintește că sentimentul fundamental al vieții este invidia între frați.

Când s-a făcut pentru o clipă tăcere, am simțit că se uitau drept la mine. Ce-ar fi să plâng? Dar ochii mi s-au ațintit asupra lui Negru. Nemernicul ăsta ne măsoară pe toți și se străduiește să dea impresia că a fost trimis printre miniaturişti de Unchiul, ca să cerceteze temeiurile acestei întâmplări.

— Cine putea să săvârșească această ticăloșie? a strigat fratele mai mare al răposatului. Ce ființă fără inimă ar fi putut să-l ucidă pe fratele nostru, care se ferea să facă rău până și unei furnici?

M-am alăturat cu sinceritate acestei întrebări la care el însuși răspunsese, plângând, și am căutat un răspuns în mine. Cine erau vrăjmașii Delicatlui? Dacă nu l-aș fi ucis eu, cine altcineva l-ar fi ucis? Îmi amintesc că odată - cred că prin anii în care se pregătea *Cartea harurilor* - s-a certat cu unii dintre noi, care îi reproșau că nu se sinchisea de meșteșugul vechilor maeștri și că strica, folosind culori proaste, spre a auri mai ieftin și mai repede chenarele paginilor pentru a căror desăvârșire noi, pictorii, depuneam

nenumărate strădanii. Cine erau aceia? Mai apoi apăruseră zvonuri potrivit cărora dușmănia împotriva lui nu se datora acestui fapt, ci dragostei unui frumos ucenic legător, de la catul de jos; era însă o poveste foarte veche. Mai erau apoi și cei sâstisiți de delicatețea, de finețea, de felul lui muieresc de a fi, însă toate acestea se legau de alte pricini. Ca, de pildă, de faptul că Delicatul era robul vechilor meșteșuguri, că despica firul în patru când era vorba de potrivirea între aurire și armonia culorilor în pictură, că vorbea cu nobilă prefăcătorie, în prezența Maestrului Osman, despre cusururile închipuite ale altor miniaturiști - mai cu seamă despre ale mele... Ultima sa gâlceava se lega de un subiect la care Maestrul Osman era foarte sensibil într-o vreme, și anume de faptul că miniaturiștii făceau, pe sub mână, lucrări pentru persoane străine, că acceptau pe furiș comenzi mărunte, din afara Seraiului. Ca urmare a micșorării interesului Padișahului Nostru, precum și a sumelor mici de bani care veneau de la Mai-marele vistiernicilor, toți miniaturiștii începuseră să se abată, în ultimii ani, pe la conacele cu două caturi ale necioplitelor de pașale îmbogățite peste noapte, iar cei mai iscusiți dintre ei au prins a-l vizita, noaptea, pe Unchiul.

N-am fost deloc mâhnit de faptul că Unchiul a decis să nu-și continue cartea - cartea noastră -, pretextând că aduce nenoroc. Bănuiește, desigur, că Delicat Efendi, cu mintea lui de găină, a fost curățat de unul dintre noi, cei care-i pictăm cartea. Dacă ați fi fost în locul lui, oare l-ați mai fi chemat acasă noaptea, o dată la două săptămâni, pe ucigaș, spre a picta alături de el? Sau poate ați fi cumpănit mai întâi asupra adevăratului ucigaș - asupra celui care este cel mai bun miniaturist? N-am nici o îndoială că va pricepe în scurtă vreme cine este cel mai iscusit dintre maestrii care vin la el acasă, cel mai priceput în toate, de la folosirea culorilor la aurire, de la trasarea liniilor la pictură, de la schițarea chipurilor la orânduirea paginii și că, de acum încolo, nu va mai dori să continue decât cu mine. Nu cred deloc că se va

coborî într-atât încât să se gândească la mine ca la un ucigaș de rând iar nu ca la un miniaturist înzestrat cu har adevărat.

Îl urmăresc cu coada ochiului pe Negru Efendi - netotul ăla pe care l-a adus cu el. În vreme ce plecau împreună de la cimitir, coborând către debarcaderul de la Eyup odată cu mulțimea care venise la înmormântare și care acum se risipea, am pornit-o și eu pe urmele lor. De la debarcader, au urcat într-o barcă cu patru vâsle, iar eu, într-una cu șase, alături de tinerii ucenici care uitaseră cu totul de mort și de înmormântare și râdeau între ei. Cum la un moment dat, în larg, pe la Poarta Fanarului, bărcile noastre s-au apropiat atât de mult una de cealaltă încât erau cât pe ce să se izbească la proră, am văzut bine, de aproape, că Negru îi povestea ceva Unchiului, șușotind, și m-am gândit brusc, încă o dată, ce ușor este să ucizi un om. Doamne, ne-ai dat tuturor această putere de necrezut, dar ne-ai dat totodată și spaima, ca să nu ne folosim de ea!

Dar, odată ce învingi această spaimă și treci la faptă, devii degrabă altul. Pe vremuri, nu eram înspăimântat doar de Diavol, ci chiar și de cea mai mărunță arătare a răului în mine. Acum însă, simt că răul poate fi răbdat, ba chiar că îi este trebuincios miniaturistului. Lăsând la o parte faptul că, vreme de câteva zile după crimă, mi-au tremurat mâinile, de când l-am ucis pe netrebnicul ăla desenez mai bine, aștern culori mai luminoase și mai îndrăznețe și, ceea ce este cel mai important, văd că forța închipuirii mele săvârșește minuni. Dar câți oameni sunt în stare să prețuiască, la Istanbul, miracolele pe care le pictez eu?

Am privit Istanbulul cu mânie, dinspre malurile de la Cibali până spre mijlocul Cornului de Aur. Cupolele acoperite cu zăpadă luceau în soarele ivit pe neașteptate. Cu cât un oraș este mai mare și mai plin de culoare, cu atât are mai multe cotloane în care să-ți poți tăinui vina și păcatul; cu cât este mai plin de lume, cu atât există mai mulți oameni între care te poți pierde, cu păcatul tău cu tot. Inteligența orașelor nu trebuie măsurată prin mijlocirea învățaților, a

bibliotecilor, a miniaturiștilor, a caligrafilor și a școlilor coranice pe care le adăpostesc, ci prin mulțimea crimelor săvârșite în taină, vreme de mii de ani, pe ulițele lor întunecoase. Potrivit acestei judecăți, n-am nici un fel de îndoială că Istanbulul este cel mai mintos oraș din lume.

Am coborât și eu din barcă, la debarcaderul de la Unkapani, după Negru și după Unchiul lui. Eram pe urmele lor în vreme ce suiau povârnișurile, sprijiniți unul de altul. S-au oprit într-un loc pârjolit de incendii din spatele Moscheii-Sultan Mehmed, pentru a-și mai spune ceva, și s-au despărțit. Rămas singur, Unchiul Efendi mi-a dat o clipă impresia unui bătrân neputincios. Mi-a venit să dau fuga la el, să-i povestesc despre scornelile ticălosului de la a cărui înmormântare tocmai veneam, despre ceea ce săvârșisem pentru a ne apăra pe toți de defăimare și să-l întreb: „Este oare adevărat ce spunea Delicat Efendi? Există oare, în picturile pe care le-am plămădit, vreo fărădelege care vatămă încrederea Padișahului Nostru, vreo trădare a deprinderilor noastre de a picta, vreo ocară la adresa credinței noastre? Ați isprăvit acea ultimă pictură, de mare întindere?”

La ceasul serii, m-am oprit în mijlocul drumului troienit și am privit spre capătul străzii întunecoase pe care copiii și tații o lăsau, ca și mine, pradă ginnilor, zânelor, haiducilor, tâlharilor și tristeții copacilor potopiți de nea. Acolo, la capătul străzii, în casa arătoasă cu două caturi a Unchiului, sub acoperișul pe care l-am zărit o clipă printre ramurile castanilor dezgoliți, se află cea mai frumoasă femeie din lume. Dar nu vreau să-mi pierd mințile.

19. Eu, Banul

Eu sunt sultaninul otoman de douăzeci și două de carate. Pe suprafața mea este imprimată falnica monogramă a Preasfântului Nostru Padișah, Refugiul Lumii. Deoarece Barză - unul dintre marii maeștri ai Padișahului Nostru - mi-a desenat imaginea acum, după înmormântare, la miez de noapte, în această cafenea îndurerată, dar plăcută, nu m-a putut polei și cu aur, dar pe acesta îl puteți adăuga dumneavoastră de pe acum, în minte. Imaginea mea stăruie aici, însă eu mă aflu în punga marelui maestru - fratele vostru, miniaturistul Barză. Acesta se ridică acum în picioare, mă scoate din pungă și mă arată celorlalți:

— Bună ziua, bună ziua, îi salut pe maeștrii artiști și pe oaspeți.

Atinși de strălucirea mea, ochii vi se măresc și, în lumina opaițului ce cade asupra-mi, se însuflețesc, iar voi îl invidiați pe Barză, cel din urmă stăpân al meu. Aveți dreptate, deoarece nimic altceva, afară de mine, nu măsoară harul miniaturistului.

În ultimele trei luni, maestrul Barză a câștigat exact patruzeci și șapte de galbeni de felul meu. Ne aflăm cu toții în această pungă și, priviți, Barză Efendi nu ne pitește de nimeni, știind totodată că nici un miniaturist din Istanbul nu câștigă mai mult decât el. Sunt foarte mândru că mă bucur de apreciere printre miniaturiști, ca unitate de măsură, și că am pus capăt cândva gâlcevilor fără rost. Pe vremuri, când nu li se deșteptase încă mintea de pe urma obiceiului de a bea cafea, miniaturiștii cu creier de găină nu se mulțumeau doar să se sfădească serile zicând ba că „nu, tu ai mai mult har!”, ba că, de fapt, „adevăratul maestru al culorii sunt eu”,

ba că „eu desenez cel mai bun copac”, ba că „nimeni nu mă întrece la pictatul norilor”, ci se mai și băteau noapte de noapte, de-și scoteau dinții unii altora. Faptul că socoteala mea stăpânește acum pretutindeni îi împrumută și rânduieții de lucru a atelierului de pictură o anume armonie, ba chiar o întâietate demnă de vechii maeștri din Herat.

Să vă înșir, folosindu-mă de armonia și de triumful acestei socoteli, feluritele lucruri pe care ați izbuti să le dobândiți în schimbul meu: piciorul unei roabe tinere și frumoase picior care ar reprezenta cam o cincizecime din prețul acesteia; oglinda cu ramă de os - mai bună decât cea de nuc a unui bărbier; un cuff bine vopsit, decorat cu nouăzeci de foi de argint, cu medalioane și având înăuntru sertare; o sută douăzeci de pâini proaspete; pământ și sicrie pentru un mormânt de trei persoane; o brățară de argint; o zecime dintr-un cal; picioarele unei roabe bătrâne și grase; un vițel; două farfurii chinezești de preț; plata pe o lună a Dervișului Mehmed din Tabriz și a multor altora asemenea lui, care se numără printre miniaturistii persani din atelierul de pictură al Padișahului Nostru; un șoim de vânătoare bun, cu colivie cu tot; zece ulcioare din vinul lui Panayot; o oră de vis petrecută cu Mahmud, unul dintre acei feciori faimoși în întreaga lume; precum și multe alte lucruri, cu neputință de cuprins într-o simplă înșiruire.

Înainte de a ajunge aici am petrecut, cândva, zece zile în ciorapul murdar al unui biet ucenic de cizmar. Sărmanul de el adormea în fiecare noapte numind, în așternut, rând pe rând nenumăratele lucruri pe care le-ar fi putut obține prin mijlocirea mea. Versurile acelei lungi litanii, blânde ca un cântec de leagăn, mi-au întărit simțământul că nu mai rămăsese cotlon în care să nu fi pătruns banul.

De cum am spus „cotlon”, mi-a și venit în minte... Dacă v-aș povesti toate aventurile prin care am trecut înainte de a ajunge aici, s-ar aduna nenumărate tomuri. Suntem noi între noi, față în față, și n-o să spuneți nimănui, iar dacă nici Barzâ Efendi nu se supără, am să vă dezvălui o taină. Jurați?

Bine. Mărturisesc. Nu sunt cu adevărat un sultanin otoman de douăzeci și două de carate, ieșit din tarapanaua de la Coloana Arsă. Sunt un ban calp. Am fost bătut la Veneția, din aur cu titlu scăzut, adus aici și strecurat pe piață ca galben otoman. Vă mulțumesc pentru înțelegerea pe care mi-ați arătat-o.

Din câte am aflat la tarapanaua de la Veneția, sunt ani buni de când se face acest lucru. Dar, până de curând, galbenii cu carate puține pe care îi aduceau și îi răspândeau în Orient păgânii erau ducați venețieni, făuriți la aceeași tarapana. Or, cum otomanii - plini de respect față de ideea că ceea ce scrie pe un lucru este chiar acel lucru - n-au luat seama la cantitatea de aur din ducat, de vreme ce pe el tot aia scria, falșii galbeni venețieni au năpădit tot Istanbulul. Apoi, oamenii au prins să deosebească banii calpi - care aveau puțin aur și mult cupru - de cei buni prin mușcătură, primii fiind mai tari. Bunăoară, ești cuprins de dogoarea dragostei, dai fuga la feciorul Mahmud - cea mai fermecătoare ființă, de care este îndrăgostită toată lumea -, iar el îți ia mai întâi în gură nu cocoșelul, ci banul, îl mușcă și te poartă prin Rai preț de o jumătate de ceas, nu de un ceas, spunându-ți că banul e calp. Păgânii venețieni, văzând că banii lor calpi aveau urmări atât de pustiitoare, ce și-au zis: „Barem să facem ca și galbenii otomani să fie calpi, că ăștia tot nu-și dau seama.”

Să vă atrag acum atenția asupra situației ciudate în care mă aflu eu. De-acum, păgânii aceștia venețieni nu mai fac pictură atunci când pictează, ci par să facă o copie adevărată a ceea ce pictează. Dar atunci când fac bani, nu fac bani adevărați, ci copii ale acestora.

Am fost puși în cufere de fier, sălțați pe corăbii și am ajuns, hâțându-ne pe mare, de la Veneția la Istanbul. Eu m-am trezit în dugheana unui zaraf, în gura duhnind de usturoi a unui meșter. N-am așteptat prea mult și a venit un țăran prost, care voia să schimbe galbeni. Meșterul zaraf Hinogluhin i-a zis:

— Ia să vedem, galbenul tău e oare fals, dă-mi-l să-l mușc, și i-a luat țăranului galbenul, zvârlindu-l la el în gură.

Când m-am petrecut în gură cu el, am văzut că galbenul țăranului era un adevărat sultanin otoman. Văzându-mă, în duhoarea aceea de usturoi, mi-a zis:

— Tu ești calp.

Era adevărat, însă trufia cu care a spus-o mi-a rănit mândria, drept care am mințit și eu:

— Adevăratul galben calp ești tu, i-am zis.

În vremea aceasta, prostul de țăran se tot lăuda:

— Se poate ca galbenul meu să fie fals?! L-am îngropat în pământ acum douăzeci de ani; exista oare pe vremea aia o asemenea ticăloșie?

Pe când mă întrebam ce-o să se întâmple, zaraful n-a mai scos din gură galbenul țăranului, ci m-a scos pe mine:

— Ia-l, căci galbenul tău e unul dintre banii ăia calpi ai jigodiilor de păgâni venețieni, iar eu nu vreau așa ceva, i-a spus. N-ai pic de rușine? i-a zis, mai și muștruluindu-l pe prostul de țăran.

Iar acela, deși i-a răspuns și el câte ceva, m-a luat și a plecat. Auzind asemenea vorbe și de la alți zarafi, s-a mâhnit și, fiind eu un galben cu titlu scăzut, m-a schimbat pe nouăzeci de aspri. Iată, așa au început, în urmă cu șapte ani, nefericitele mele peregrinări dintr-o mână în alta.

Am să vă spun, cu mândrie, că mi-am petrecut cea mai mare parte a timpului la Istanbul, colindând din pungă-n pungă și din brăie în buzunare, așa cum trebuie să facă orice ban deștept. Visul meu cel mai negru era să nu fiu pus cumva în vreun ulcior și îngropat cu anii în vreo grădină, sub vreo piatră - nu că nu mi s-ar fi întâmplat și așa ceva, dar, oricum, răstimpurile acestea supărătoare nu durau prea mult. Majoritatea celor care mă treceau din mână-n mână descopereau, în cele din urmă, că sunt calp și doreau să scape de mine cât mai repede. N-am întâlnit însă pe nimeni care să-l tragă de mânecă pe cumpărătorul fără minte și care să-i spună că sunt calp. Însă cei care nu băgau de seamă că

sunt fals și care mă schimbau pe o sută douăzeci de aspri își dădeau cu pumnii-n cap de îndată ce pricepeau că au fost trași pe sfoară și treceau prin izbucniri de mânie, de nefericire și nerăbdare, până ce scăpau de mine, înșelând, la rândul lor, pe altcineva. În ciuda faptului că încercaseră și ei, de nenumărate ori, să-i tragă pe alții pe sfoară în răstimpul acestor izbucniri (n-aveau niciodată spor, din pricina grabei și a mâniei), când mă dădeau mai departe îl suduiau sincer pe „ticălosul” care îi amăgise.

În acești ultimi șapte ani am schimbat, la Istanbul, cinci sute șazeci de mâini și n-a rămas casă, dugheană, piață, moschee, biserică, sinagogă în care să nu fi pătruns. Pe când mă perindam astfel, am băgat de seamă că pe socoteala mea umblau tot felul de vorbe, că se plăsmuiau mai multe fantezii și se rosteau mai multe minciuni decât aș fi crezut vreodată. Mi se spunea neîncetat, verde în față, că de-acum nu mai exista altă valoare în afară de mine, că eram nemilos, orb, că iubeam, la rândul meu, banii, că, din păcate, lumea a fost zămislită pe temelia mea, că sunt în stare să cumpăr orice, că sunt murdar, grosolan, nemernic. Cei care pricepeau că sunt calp se înfuriau și mai rău și-mi spuneau lucruri și mai urâte. Pe măsură ce valoarea mea adevărată scădea, cea metaforică sporea. Însă, în ciuda tuturor acestor metafore necruțătoare, a acestor baliverne rostite fără chibzuială, am băgat de seamă că o mare parte a oamenilor mă iubeau cu patimă sinceră. Cred că în aceste vremuri fără iubire, o asemenea dragoste izvorâtă din suflet, ca să nu spun covârșitoare, este un lucru care ar trebui să ne bucure pe toți.

Am cunoscut, stradă cu stradă, cartier cu cartier, fiecare ungher al Istanbulului, am făcut cunoștință cu mâinile tuturor, de la evrei la abhazi, de la arabi la mingrelieni. Odată am ieșit din Istanbul în punga unui hoge din Edirne, care se ducea la Manisa. Când ne-au tăiat calea tâlharii și ne-au cerut „banii sau viața”, bietul hoge, îngrijorat, m-a vârat în fund, ca să mă ascundă. Aici mirosea și mai urât

decât în gura omului căruia-i plăcea usturoiul, ca să nu mai spun că era și strâmtoare. Dar, curând după aceea, treburile au mers și mai rău, deoarece tâlharii nu i-au mai pretins hogelui „banii sau viața”, ci „virtutea sau viața” și i-au tras-o pe rând. N-am să vă povestesc câte am mai pățimit în găurica aia. De aceea nu-mi place deloc să plec din Istanbul!

Am fost foarte iubit la Istanbul. M-au sărutat fetișcanele, de parcă eu aș fi fost bărbatul visurilor lor, am fost ascuns în pungi de catifea, sub perne, între ditamai sâni, în izmene, și toți mă pipăiau în somn, ca să vadă dacă mai sunt acolo. Am fost tănuit într-o cizmă aflată pe marginea sobei unui hamam, pe fundul unei sticlute, în dugheana minunat mirositoare a unui negustor de mosc, într-un buzunar ascuns, cusut în sacul cu linte al unui bucătar. Am colindat tot Istanbulul, vârat în ungherele tainice ale chimirelor din piele de cămilă, ale căptușelilor din pânză cadrilată de Egipt, ale încălțărilor căptușite cu postav, ale șalvarilor multicolori. Maestrul ceasornicar Petro m-a pus în ascunzătoarea ceasului său cu pendulă, un băcan grec m-a strecurat direct în cașcaval; am fost înfășurat în bucăți de postav, laolaltă cu peceți, bijuterii și chei, și ascuns în coșuri, în sobe, sub pervazuri de geam, între mindire umplute cu paie ordinare, în despărțiturile ascunse ale cămărilor și ale cuferelor îngropate. Am văzut tați care se ridicau, una-două, de la masă și veneau să se uite dacă mai sunt ori ba acolo unde fusesem ascuns, femei care mă luau în gură și mă sugeau fără noimă, de parcă aș fi fost o căpățână de zahăr, copii care mă adulmecau și mă îndesau în nări, boșorogi cu un picior în groapă care n-aveau stare dacă nu mă scoteau din punga de piele și nu se uitau la mine de șapte ori pe zi. O femeie cercheză, după ce freca și mătura zilnic întreaga casă, ne scotea din pungă și ne lustruia cu peria de dușumele. Un zaraf chior de-un ochi clădea fără oprire turnuri cu noi, un hamal care mirosea a caprifoi ne privea, cu familia lui, de parcă s-ar fi uitat la un peisaj minunat, iar un auritor, care nu se mai află printre noi - nu e nevoie să-i dau numele! - ne

rânduia seara neconținut, în cele mai diverse feluri. M-am plimbat în bărci de mahon, m-am perindat mereu pe la Serai, am fost păstrat în cărți lucrute la Herat, în tocuri de încălțări cu mireasmă de trandafir, în cuverturi de samare. Am avut parte de sute de mâini murdare, păroase, plinuțe, slinoase, tremurătoare, îmbătrânite. M-am îmbăcsit de duhoarea adunărilor la care se fuma opiu, a atelierelor de lumânări, a scrumbiilor sărate, de mirosul de sudoare al întregului Istanbul. Când, după ce am trecut prin tot acest zbucium și prin toată această vânzoleală, nemernicul de tâlhar care mi-a dat drumul în punga lui i-a tăiat grumazul victimei sale, la adăpostul nopții, iar mai apoi, odată ajuns în cocioaba lui, m-a scuipat, zicând: „Ptiu, toate astea s-au întâmplat din pricina ta!", am fost atât de amărât, încât mi-am dorit să dispar de pe fața pământului.

Dar, cum în lipsa mea nimeni nu i-ar mai putea alege pe pictorii buni de cei slabi și, din această pricină, miniaturişti ar începe să se ucidă unul pe altul, nu numai că n-am dispărut, dar am și ajuns aici, pătrunzând în punga celui mai înzestrat, celui mai deștept dintre ei.

Dacă sunteți un miniaturist mai înzestrat chiar decât el, n-aveți decât să puneți dumneavoastră mâna pe mine.

20. Mă numesc Negru

Cât de multe știa tatăl ei despre răvașele pe care ni le trimiteam unul altuia, eu și Șeküre? Dacă ar fi fost să iau în seamă impresia aceea de fată fricoasă, care se teme peste măsură de propriul tată - impresie care s-ar fi putut desprinde din răvaș - ar fi trebuit să trag concluzia că între cei doi nu s-a rostit o vorbă privitoare la mine; simțeam însă că nu era deloc așa. Șiretenia din privirile lui Ester, negustoreasa cu bocceaua, vraja răspândită de apariția lui Șeküre la fereastră, hotărârea cu care m-a trimis Unchiul la miniaturistii lui și neputința pe care am surprins-o la el când m-a chemat în această dimineață - toate îmi dădeau un simțământ de stânjeneală.

Azi-dimineată, Unchiul nici nu mă așezase bine în fața lui, că a și început să-mi povestească despre portretele pe care le văzuse la Veneția. Se perindase prin nenumărate palate, case bogate, biserici, în calitatea sa de sol al Padișahului Nostru, Refugiul Lumii. Petrecuse zile întregi în fața miilor de portrete și văzuse mii de chipuri pictate, încadrate în rame, pe pânză bine întinsă, pe lemn, pe ziduri.

— Toate diferă unul de celălalt, sunt picturi de sine stătătoare, chipuri de oameni fără pereche! a zis.

Fusese fermecat de varietatea, de culorile, de moliciunea, de aspectul plăcut, ba chiar și de asprimea luminii care se răsfrângea asupra lor, de tâlcul din privirile lor.

— Toți își comandau portretele, de parcă ar fi dat o molimă peste ei, a zis. Toată Veneția. Cei care aveau bani și putere își comandau portrete atât ca să rămână o mărturie, o amintire a vieții lor, cât și pentru a-și arăta avuția, forța, puterea. Pentru a rămâne mereu acolo, în fața noastră,

pentru a-și arăta unul altuia că există, pentru a sugera că sunt diferiți și deosebiți de toată lumea.

Folosea cuvinte înjositoare, de parcă ar fi vorbit despre invidie, ambiție și lăcomie, dar, în vreme ce istorisea despre portretele pe care le văzuse la Veneția, chipul i se lumina uneori, preț de o clipă, asemenea chipului unui copil, și se umplea de viață.

Cei avuți, prinții, marile familii ocrotitoare ale artei preschimbaseră obiceiul de a cere să li se picteze chipul într-o molimă de asemenea întindere, încât chiar și atunci când puneau să se picteze, pe zidurile bisericilor, scene din Evanghelii ori din viețile sfinților, ghiaurii aceștia cereau ca în pictură să le fie strecurate propriile chipuri. Așa, bunăoară, te uitai la o pictură care înfățișa înmormântarea Sfântului Ștefan și vedeai că printre cei ce se tânguiau la buza mormântului se afla și prințul pe care ți-l înfățișau imaginile de pe zidurile propriului său palat, plin de fală, de veselie și voioșie. Apoi, la marginea unei fresce care arăta cum îi lecuisse Sfântul Petru pe cei betegi cu umbra sa, băgai de seamă că nefericitul bolnav care se zbătea în suferință era chiar fratele, sănătos ca un taur, al amabilului stăpân al casei, și te încerca o dezamăgire. Iar în ziua următoare, admirai trupul neînsuflețit al comeseanului pe care îl văzuseși ceva mai înainte, bine ghiftuit, la masa de prânz, de data aceasta într-o pictură care înfățișa învierea morților.

— Unii dintre ei au dus lucrurile atât de departe, a zis Unchiul cu teamă, de parcă ar fi vorbit despre ispita Diavolului, încât, pentru a avea parte de un loc în tablou, în mulțimea de oameni din pictură, se mulțumeau să fie simpli slujitori care turnau băutura în cupe, bărbați necruțători care zvârleau cu pietre în femei ce preacurviseră, ori chiar ucigași cu mâinile însângerate.

— Asta este întocmai, am zis eu, prefăcându-mă că nu pricep despre ce e vorba, ca în cărțile ce înfățișează vechi legende persane, dar în care îl vedem șezând pe tron pe

Șahul Ismail¹ . Ori ca în povestea cu *Husrev și Șirin*, în care băgăm de seamă că a fost zugrăvit Timur, care a domnit la multă vreme după ei.

Oare se auzea un zgomot venind de undeva, din casă?

— Dar acele portrete ale frâncilor sunt parcă zămislite ca să ne înspăimânte, a zis mai apoi Unchiul. Numai că nu ne sperie doar prin forța și bogăția celor care le-au comandat, încearcă, de asemenea, să ne convingă că viața în această lume este ceva foarte aparte și misterios. Caută să ne înspăimânte prin chipurile, prin ochii, prin ținuta și veșmintele lor cu pliuri cufundate în penumbră; toate acestea fac din ei ființe pilduitoare, pline de taină.

Mi-a povestit cum s-a rătăcit odată prin încăperile mărețe ale unei galerii cu portrete de pe proprietatea unui bogătaș, aflată pe malul lacului Como, în care un colecționar trăsnit adunase chipurile tuturor persoanelor de vază din istoria frâncilor, de la regi la cardinali, de la soldați la poeți.

— Când gazda mea cea primitoare m-a lăsat singur în încăperile casei pe care mi-o înfățișase cu fală, ca să mă plimb puțin în voie, am băgat de seamă că aceste personalități așa-zis importante ale ghiaurilor, care păreau în majoritatea lor reale și care mă priveau uneori drept în ochi, deveniseră și mai însemnate în lumea aceasta, doar pentru că fuseseră înfățișate în portrete. Faptul acesta se însoțea cu o asemenea vrajă, îi făcea să fie atât de fără seamăn, încât m-am simțit pentru o clipă, acolo, printre portrete, nedesăvârșit și neputincios. De parcă, dacă aș fi fost pictat potrivit acestui meșteșug, aș fi putut pricepe mai bine care mi-e rostul pe lume.

Înțelegând pe dată că pictura islamică, pe care vechii maeștri din Herat o zămisliseră desăvârșită și nesupusă schimbării, avea să ia sfârșit odată cu patima față de portret, s-a înspăimântat de dorința sa.

---

¹ Fondatorul dinastiei safavide din Iran, care a domnit în perioada 1501-1524.

— Dar năzuiam parcă, totodată, să simt că sunt altfel decât ceilalți, că sunt diferit, că sunt fără pereche, a zis el.

A simțit, așadar, o atracție puternică față de lucrul de care se temea, așa cum se întâmplă când te împinge Diavolul spre păcat.

— Cum să spun, parcă la mijloc se afla o dorință vinovată, parcă trebuia să te ridici împotriva lui Dumnezeu, să te socotești însemnat, să te așezi pe tine însuși în centrul lumii.

Mai apoi îi venise în minte că lucrul acela care, în mâinile maeștrilor frânci, devenise un fel de joc de copii orgolioși, putea să se preschimbe într-o forță plină de îndreptățire, care să-i fărmece pe toți privitorii, într-un obol adus credinței noastre, dacă în inima sa avea să se afle Preaînaltul Nostru Padișah.

Tocmai în vremea aceea s-a născut ideea de a pregăti o carte în care urmau să-și afle locul imagini ale Padișahului Nostru și ale tuturor lucrurilor însemnate pentru el. Când a revenit Unchiul la Istanbul și când i-a spus Preasfântului Nostru Padișah că, dacă se lăsa pictat potrivit meșteșugului urzit de maeștrii frânci, avea să facă o faptă foarte potrivită, acesta s-a împotrivit mai întâi.

— Importantă este povestea, a zis El. O pictură frumoasă întregește delicat o poveste. Când încerc să mă gândesc la imaginea care întregește o poveste, îmi trece prin minte că, în cele din urmă, acea imagine se va preschimba într-un idol. Căci, de vreme ce ne-ar fi cu neputință să credem o poveste care nu există, am începe să credem în acea imagine, în acel... lucru. Este ceva ce aduce cu închinarea la idoli a Profetului nostru - pacea și binecuvântarea asupra sa! -, săvârșită la Ka'ba, înainte de fărâmare lor. Cum ai picta, de pildă, această garoafă, sau cum l-ai picta pe acest pitic obraznic dacă ei n-ar face parte dintr-o poveste?

— Arătând frumusețea garoafei, faptul că nu are seamăn pe lume.

— Iar apoi, când s-ar orându-i pagina, ai pune-o chiar în

centrul lumii?

— M-am speriat, mi-a zis Unchiul. Văzând încotro mă purtau gândurile Padişahului Nostru, am fost cuprins, o clipă, de nelinişte.

Am simţit că Unchiul se speriasese pentru că rânduise în centrul lumii şi, astfel, al paginii altceva decât ceea ce urmărise Dumnezeu.

— Apoi vei dori să atârni pe perete imaginea în centrul căreia ai aşezat un pitic, a zis Padişahul Nostru, iar Unchiul s-a speriat iar, după cum presupuneam. Dar imaginea nu poate fi atârnată pe perete. Pentru că, oricare ar fi rostul cu care săvârşim acest lucru, vom începe să ne închinăm, după o vreme, la imaginea de pe perete. Dacă aş fi crezut, precum ghiaurii, că Sfântul Iisus este, în acelaşi timp, Dumnezeu - Doamne păzeşte! -, aş fi putut înţelege că Dumnezeu s-ar putea arăta în lume, ba chiar că s-ar putea încarna în om, aş fi putut îngădui să se picteze portrete de oameni, care să fie puse la vedere. Înţelegi, nu-i așa, că în cele din urmă vom începe să ne închinăm, fără să băgăm de seamă, la orice imagine de pe perete?

— Înţelegeam foarte bine asta, mi-a zis Unchiul, şi tocmai pentru că înţelegeam mă temeam de ceea ce gândeam amândoi.

— Acesta este temeiul pentru care nu pot îngădui ca portretul meu să fie atârnat astfel, a zis Padişahul Nostru.

— Dorea însă acest lucru, a şoptit Unchiul, surâzând către mine diavoleşte.

Acum îmi venise mie rândul să mă înspăimânt.

— Dar vreau, în acelaşi timp, să mi se şi facă portretul, a zis Padişahul Nostru. Portretul acela trebuie tănuţit între paginile unei cărţi. Tu eşti cel care-mi va spune ce fel de carte va fi aceea.

— M-am gândit o clipă, cuprins de uimire şi de admiraţie, a zis Unchiul.

Apoi mi-a zâmbit în așa fel - un zâmbet asemănător cu cel diavolesc de mai adineaori -, încât era cât pe ce să cred că

Unchiul devenise, într-o clipită, o cu totul altă ființă.

— Preasfântul Nostru Padișah mi-a poruncit ca lucrul la carte să înceapă de îndată. M-a apucat amețeala de bucurie. A poruncit totodată ca ea să fie pregătită în dar pentru Dogele Veneției, la care voiește să mă trimită din nou. Dorește ca, atunci când va fi isprăvită, în anul 1000 al *Hegirei*¹, cartea să devină mărturia forței de învingător a Califului islamului, Mărețul Nostru Padișah. Însă, pentru ca gândul nostru de a încheia o înțelegere cu venețienii să rămână ascuns și pentru a nu isca invidii în atelierul de pictură, mi-a poruncit să pregătesc cartea în taină. Iar eu am început, fericit, să-mi comand imaginile pe ascuns.

---

¹ Expatrierea" lui Mahomed, însoțit de un grup de adepți, de la Mecca la Medina, survenită în septembrie 622. Anul 622 a devenit, astfel, anul 1 al calendarului islamic.

21. Eu sunt Unchiul vostru

Prin urmare, vineri dimineață am început să explic ce fel de carte urma să fie aceea în care avea să fie strecurat portretul Padișahului Nostru, plâsmuit după modelul maeștrilor frânci. Punctul de pornire era felul în care-i povestisem Padișahului Nostru aceeași istorie și în care-l convinsesem să împlinim cartea. Dar ținta mea tainică era să-l pot convinge pe Negru să scrie poveștile potrivite picturilor - povești pe care eu nu apucasem încă să le scriu.

I-am spus că desăvârșisem majoritatea imaginilor din carte și că ultima dintre ele era și ea pe cale de a fi isprăvită.

— Cartea mea cuprinde imaginea morții, am zis, spre a arăta cât de tihnită este lumea Padișahului Nostru, cuprinde imaginea copacului - pe care i-am cerut lui Barză, miniaturistul cel mintos, s-o deseneze -, cuprinde imaginea Diavolului, cuprinde imaginea calului, care te poartă până hăt, departe; cuprinde câinele, întotdeauna chibzuit și înțelept, cuprinde banii... I-am pus pe maeștrii miniaturiști din atelier să zugrăvească toate acestea atât de frumos - i-am zis lui Negru -, încât ajunge să le vezi o dată ca să izvodești numaidecât povestea potrivită pentru fiecare pictură. Știi doar că poezia și pictura, culoarea și cuvântul sunt înfrățite.

Să-i spun oare că i-aș putea-o da pe fata mea de nevestă? m-am întrebat o vreme. O să stea cu noi, aici în casă? Să nu te-ncrezi în faptul că acum te ascultă cu toată luarea-aminte, să nu ai încredere în neprihănirea de pe chipul lui, mi-am spus mai apoi, căci nădăjduiește să ți-o ia pe Şeküre și să fugă cu ea. Dar nici nu am pe altcineva care să-mi poată isprăvi cartea, în afară de Negru.

În vreme ce ne întorceam de la rugăciunea de vineri, am

vorbit și despre cea mai mare găselniță din pictura maeștrilor italieni - umbrele.

— Dacă, am zis, ne-am plămădi pictura de acolo, din stradă, de parcă am privi oamenii în vreme ce pășesc, se opresc, flecăresc, așa cum fac maeștrii frânci, ar trebui să învățăm să strecurăm în imaginea pe care o zămislim și lucrul acela care se vede cel mai adesea pe stradă - umbra.

— Dar cum se poate picta umbra? a întrebat Negru. Am băgat de seamă uneori, la nepotul meu, o anumită nerăbdare în vreme ce mă ascultă. Se juca uneori cu călimara mongolă pe care o adusese el însuși. Alteori apuca vâtraiul și scormonea cu el în vatră. Îmi imaginam, la răstimpuri, că vrea să-mi dea cu vâtraiul în cap și să măucidă. Asta, pentru că urma să înstrăinez miniatura de privirea lui Dumnezeu. Pentru că urma să trădez picturile de vis ale maeștrilor din Herat și întreaga datină a miniaturii. Pentru că-l convinsesem și pe Padișahul Nostru să facă acest lucru. Uneori ședea îndelung fără să clipească, fără să-și desprindă ochii din ochii mei. Cred că se gândea: Am să-ți fiu chiar rob, până am s-o dobândesc pe fiica dumatăle. Odată l-am scos în grădină, întocmai cum făceam pe vremea copilăriei sale, și am încercat să-i deslușesc părințește copacii, lumina soarelui căzând pe frunze, zăpada care se topea, motivul misterios pentru care, pe măsură ce se îndepărtau, casele de pe strada noastră ne păreau tot mai mici. Dar am greșit făcând acest lucru: a fost destul ca să-mi arate că acel fel de legătură, oarecum părintească, ce exista pe vremuri între noi se sfârșise demult. Curiozitatea și pasiunea de a învăța pe care le vădea în copilărie fuseseră înlocuite acum de răbdarea față de aiureliile unui ramolit pe a cărui față pusese ochii. Greutățile și încercările la care fusese supus în țările, în orașele prin care rătăcise vreme de doisprezece ani se cuibăriseră temeinic în sufletul nepotului meu. Era obosit și de mine, și mi s-a făcut milă de el. Îl credeam încercat de mânie nu numai pentru că nu i-o dădusem pe Șeküre, cu doisprezece ani în urmă - era cu neputință, la vremea aceea -

, ci și pentru că visam la o pictură care n-avea nimic de-a face cu meșteșugul miniaturiștilor otomani, al legendarilor maestri din Herat, și că îi povestisem atât de stăruitor despre aceste aiureli. Așa am ajuns să-mi închipui că de la el mi se va trage moartea.

Dar nu mă temeam de el: dimpotrivă, la rândul meu, am încercat să-l înspăimânt. Deoarece simțeam că teama era prielnică pentru ceea ce doream să scrie. La fel ca în picturile acelea, omul se poate pune pe sine în mijlocul lumii, am zis, și am adăugat:

— Unul dintre miniaturiștii mei a pictat foarte bine moartea. Vrei să te uiți puțin aici?

Așa am început să-i arăt picturile pe care, vreme de un an, îi pusesem pe maestrii miniaturiști să le făurească pentru mine. La început, se cam codea; ba chiar se temea. Văzând că moartea fusese inspirată de acele scene binecunoscute care se regăsesc în foarte multe manuscrise din *Cartea șahilor*, de la tăierea capului lui Siyavuş de către Efrasiyab, până la uciderea lui Suhrab de către Rustem, care nu știa că acesta era fiul său, a devenit pe dată interesat de subiect. În pictura pe care-i pusesem pe miniaturiștii mei s-o plăsmuiască, în culorile triste și sumbre ale imaginilor ce înfățișau ceremonia de înmormântare a răposatului sultan Soliman, existau o gândire asupra orânduirii paginii care urma stilul maestrilor frânci și o strădanie de a crea umbre, care izvora din propriul meu condei. I-am arătat profunzimea demonică a picturii, ce făcea ca linia orizontului să se confunde cu norii. Am arătat că moartea fusese pictată ca o persoană fără seamăn, asemenea acelor nobili ai ghiaurilor ale căror portrete le văzusem în palatele de la Veneția și care se zbăteau, cu toții, ca acestea să fie aidoma cu ei:

— Doresc să fie atât de nepereche și atât de fără seamăn, doresc acest lucru cu atâta ardoare, am zis, încât, uite, uite, în ochii morții, omul nu de moarte se teme, ci de sălbăticia acestei dorințe de a fi nepereche, neasemenea, fără egal. Privește această pictură și scrie-i povestea! Fă moartea să

vorbească! Poftim hârtia, cutia cu condeie și călimări! Am să-i dau pe dată caligrafului să copieze ceea ce vei scrie tu.

A privit o vreme pictura, tăcut.

— Cine a pictat asta? a întrebat apoi.

— Fluture. El este cel mai iscusit. Maestrul Osman a fost ani de zile îndrăgostit de el; îl admira.

— Am văzut ceva aidoma cu imaginea acestui câine în cafeneaua în care își spune *meddah-ul* poveștile, dar pictura aceea era mai grosolană, a zis Negru.

— Miniaturiștii mei, care sunt, în majoritatea lor, legați sufletește de Maestrul Osman și de atelierul de pictură, nu cred în ceea ce pictează pentru cartea mea. Îmi închipui că atunci când ies de aici, la miez de noapte, își bat joc fără rușine atât de picturile pe care le plăsmuiesc pentru bani, cât și de mine. Într-o vreme, Padișahul Nostru i-a cerut unui tânăr pictor venețian, pe care-l adusese aici datorită strădaniilor mele, prin mijlocirea solului Veneției, să-i facă portretul. Mai apoi, i-a poruncit Maestrului Osman să-i facă o copie după acel portret în ulei, urmându-i stilul întocmai. Constrâns să-l imite pe pictorul venețian, Maestrul Osman m-a socotit pe mine vinovat de nefericita silnicie abătută asupra lui, de portretul rușinos pe care l-a pictat mai apoi. Avea dreptate.

I-am arătat, de-a lungul întregii zile, toate picturile, afară de ultima, pe care nu izbutisem nicicum s-o isprăvesc, l-am îmboldit să scrie povestea potrivită pentru fiecare dintre ele, i-am vorbit despre năravurile miniaturiștilor și i-am înșirat, pe rând, sumele de bani pe care le primiseră de la mine. Am vorbit atât de perspectivă, de măsura în care reprezentarea, micșorată treptat, a ceea ce se află în spate, în pictura venețiană, este sau nu lipsită de Dumnezeu, cât și de faptul că bietul Delicat Efendi putea fi ucis din invidie pentru paralele lui și din ură.

Seara, când Negru a plecat acasă, am fost încredințat că se va întoarce a doua zi dimineată, așa cum îmi promisese, și că va ciuli din nou urechea la poveștile din cartea mea. Pe

când ascultam, în fața ușii deschise, cum se stingeau zgomotele pașilor săi, în răceala nopții părea să stăruie ceva care-l făcea pe ucigașul meu cel fără de somn și fără de tihnă mai puternic, mai diavolesc decât mine și decât cartea mea.

Am zăvorât cu grijă ușa în urma lui, am așezat în dosul ei, așa cum făceam în fiecare noapte, vechiul chiup de apă, pe care-l foloseam acum drept ghiveci pentru busuioc și, înainte de a acoperi vatra cu cenușă și de a mă duce la culcare, am văzut-o ivindu-se în fața mea pe Șeküre, îmbrăcată cu o rochie albă care o făcea să arate, în întuneric, ca o nălucă.

— Ești pe deplin hotărâtă să te măriți cu omul acesta? am întrebat-o.

— Nu, tăicuțele. Ba chiar am renunțat de multă vreme să mă mai mărit. Pe deasupra, sunt măritată.

— Dacă vrei în continuare să te măriți cu el, acum pot să-ți dau învoirea mea.

— Nu vreau să mă mărit cu el.

— De ce?

— Pentru că nu vrei dumneata. Nu pot dori cu adevărat un bărbat pe care nu îl dorești dumneata.

Am văzut pentru o clipă, în întuneric, cum se reflecta jarul din vatră în ochii ei. Privirea i se umezise, dar nu de nefericire, ci de mânie; în vocea ei nu era însă nici urmă de disperare.

— Negru te iubește foarte mult, am zis, ca și cum i-aș fi dezvăluit o taină.

— Știu.

— A ascultat toată ziua ce i-am povestit, dar nu de dragul picturii, ci al tău.

— O să-ți închei cartea; asta e important.

— Bărbatul tău o să se întoarcă într-o bună zi, am zis.

— Nu știu de ce, poate din cauza tăcerii, în seara asta am înțeles foarte bine că bărbatul meu nu se va mai întoarce. Ceea ce am visat trebuie să fie adevărat: a fost ucis. De mult a căzut pradă lupilor și păsărilor.

A rostit aceste ultime cuvinte în șoaptă, de parcă ar fi putut-o auzi copiii, care dormeau, dar și cu o stranie mânie.

— Dacă mă vor ucide, am zis, vreau ca tu să isprăvești această carte, căreia i-am dăruit tot ce am. Jură-mi că ai s-o faci!

— Jur! Dar cine-ți va isprăvi cartea?

— Negru! Tu îl poți împinge să facă asta.

— La drept vorbind, dumneata îl împingi s-o facă, tăicuțule, a zis. Nu ai trebuință de mine.

— E adevărat, dar pe mine mă rabdă doar din pricina ta. Dacă mă vor ucide, se poate speria și poate renunța la carte.

— Iar atunci, nici cu mine nu se va mai putea însura, a zis fata mea cea deșteaptă, zâmbind.

De unde socot că zâmbea? În tot răstimpul acestei discuții, nu izbutisem să văd altceva decât lucirea care se ivea, la răstimpuri, în ochii ei. Stăteam în mijlocul camerei, înțepenit unu în fața altuia.

— Ții legătura cu el, vă trimiteti semne? am întrebat, neputându-mă stăpâni.

— Cum te poți gândi la așa ceva?

S-a așternut o tăcere lungă, dureroasă. Un câine a lătrat la mare depărtare. M-a luat ușor cu frig și m-am înfiorat. Acum încăperea era atât de întunecată, încât nu mai zăream nimic, simțeam doar cum stăteam unu în fața altuia. Apoi, deodată, ne-am îmbrățișat, ne-am strâns în brațe cu toată puterea. A început să plângă, a spus că-i era dor de mama ei. I-am sărutat părul care mirosea a mama ei, am mângâiat-o. Am dus-o în pat și am culcat-o lângă copii, care dormeau îmbrățișați. Gândindu-mă la ultimele două zile, n-am mai avut nici o îndoială că Șeküre păstra legătura cu Negru.

22. Mă numesc Negru

Noaptea, după ce m-am întors acasă și am scăpat de gazdă, care începuse să se socoată mama mea, m-am închis de îndată în odaie și, întinzându-mă în așternut, m-am gândit la Şeküre.

Să încep prin a vă descrie zgomotele casei, la care eram numai ochi și urechi, încercând o anumită plăcere a jocului; a doua oară când m-am dus pe la ei, după doisprezece ani de absență, nu mi s-a arătat deloc. Pe de altă parte, reușise să mă împresoare cu o asemenea vrajă, încât sunt încredințat că m-a avut neconținut sub ochi, că m-a măsurat și m-a răsmăsurat, cum faci cu un viitor bărbat, și că a încercat, pe această cale, plăcerea firească a jocului. De aceea, și eu aveam impresia că o văd neîncetat. Am înțeles astfel mai bine felul în care vorbește Ibn-i Arabi despre dragoste, ca despre putința de a-l face vizibil pe cel invizibil, ca despre dorința de a-l simți mereu alături pe cel ce nu se arată privirii tale.

Puteam pricepe că Şeküre mă urmărea neîncetat, pentru că ciuleam mereu urechea la zgomotele casei, la scârțâitul scândurilor. La un moment dat, am avut siguranța că se afla împreună cu copiii, în încăperea de alături - cea care dădea în hol; aceasta deoarece auzeam cum se înghionteau și se certau copiii și cum se străduiau să coboare vocile, din pricina privirilor amenințătoare și a sprâncenelor încruntate ale mamei lor. Din când în când îi auzeam șușotind nefiresc, așa cum faci ca să nu abați atenția cuiva care-și face rugăciunea, iar mai apoi râzând.

Ceva mai târziu, în vreme ce bunicul lor îmi vorbea despre miracolele luminii și ale umbrei, cei doi copii, Şevket și Orhan, au intrat în încăperea și, ținând în mâini o tavă, ne-au

oferit cafea cu gesturi măsurate și grijulii, care în mod limpede fuseseră plănuite, în amănunt, dinainte. Gândindu-mă că mama lor pusese la cale această treabă, pe care ar fi trebuit s-o facă Hayriye, ca să le dea copiilor prilejul de a-l vedea mai îndeaproape pe omul care urma să le fie poate, pe viitor, tată și ca să poată vorbi cu ei despre el, i-am spus lui Şevket:

— Ce ochi frumoși ai, și, simțind pe dată că fratele lui mai mic, Orhan, îl pizmuia, am adăugat: Am impresia că și ai tăi sunt la fel.

După care am lăsat pe tavă o garoafă ofilită, pe care am scos-o brusc din buzunar, și i-am sărutat pe cei doi copii pe obraji. Apoi, din casă s-au auzit râsete.

Uneori mă întrebam asupra cărei găuri din pereți, din ușile închise, ba chiar din tavan se fixase ochiul care mă urmărea, din ce unghi mă privea, făceam presupuneri în vreme ce mă uitam la crăpături, la noduri ori chiar la puncte inexistente, îmi închipuiam cum stătea Şeküre în dosul acelei crăpături, în vreme ce bănuielile mi se îndreptau zadarnic asupra altui punct întunecat și, pentru a vedea dacă ceea ce chibzuia era sau nu adevărat, mă ridicam de la locul meu - cu riscul de a comite o necuviință față de Unchiul, care povestea neconținut - și, străbătând încăperea de la un capăt la altul, cu un aer foarte preocupat, adâncit în gânduri, absent și meditativ, spre a dovedi că eram cu urechea la istoria pe care mi-o spunea, mă apropiam de punctul asupra căruia aveam bănuieli, de umbra nelămurită de acolo.

Eram dezamăgit să constat că, în dosul aceluia lucru pe care-l socoteam a fi un loc de observație, nu mă puteam întâlni cu ochiul lui Şeküre. Eram cuprins, pe moment, de un ciudat simțământ de singurătate, mă străbătea nerăbdarea celui care nu mai știe ce are de făcut în viață.

Alteori simțeam, deodată, în străfund, că Şeküre mă urmărea și credeam cu o asemenea tărie că eram țintuit de privirile ei, încât începeam să mă așez în felurite poziții, precum cel ce dorește să pară mai profund, mai puternic și

mai vajnic decât este, spre a o impresiona pe fata iubită. Mai apoi îmi venea în minte că Şeküre şi copiii mă asemuiau şi cu bărbatul ei - cu tatăl care nu se mai întorsese de la război - şi atunci gândurile mi se îndreptau asupra acelor noi şi vestiţi maestri de la Veneţia, despre care îmi povestea Unchiul. Doream să le semăn acelor maestri noi şi vestiţi, care dobândiseră faimă mulţumită vreunei cărţi scrise ori vreunei pagini pictate, iar nu din pricina suferinţelor îndurate, asemenea sfinţilor, prin chilii, ori a numărului mare de capete retezate prin forţa încheieturii şi tăişul spadei, asemenea bărbatului dispărut în luptă - şi asta doar pentru că Şeküre auzise de acei oameni de la tatăl ei. Mă străduiam atât de mult să văd aievea în faţa ochilor picturile acelor maestri vestiţi, care fuseseră inspirate, după cum spunea Unchiul, de forţa obscurităţilor vădite ale lumii şi de ungherele sale misterioase - miracole pe care Unchiul le văzuse şi pe care dorea să i le împărtăşească nepotului său, care nu le văzuse niciodată -, încât, în cele din urmă, neizbutind să-mi închipui nimic, încercam un soi de înfrângere şi mă simţeam neînsemnat.

La un moment dat, m-am pomenit iar cu Şevket în faţa mea. O clipă, când s-a apropiat cu hotărâre de mine, am crezut că, la fel cum se întâmpla la unele triburi arabe din Transoxiana ori la neamurile cercheze din Munţii Caucaz, băiatul cel mai mare obişnuia să-i sărute mâna oaspetelui nu doar la sosirea în casă, ci şi când acesta pleca, drept care, luat pe nepregătite, i-am întins mâna, ca să mi-o sărute şi să o ducă la frunte. Chiar atunci am auzit-o pe Şeküre, care nu se afla departe de locul acela, râzând. Rădea oare de mine? Am fost cuprins de nelinişte şi, ca să salvez ce se mai putea salva, l-am apucat pe Şevket şi l-am sărutat pe amândoi obraji, socotind că asta se aştepta de la mine. În vreme ce făceam acest lucru, i-am zâmbit pe de o parte Unchiului, spre a-i arăta că ştiam că-l întrerupsesem din vorbă, dar că, de fapt, nu voiam să fiu necuviincios faţă de el, iar pe de altă parte l-am adulmecat cu băgare de seamă pe copil, ca să văd

dacă nu exista în el vreo urmă din mirosul mamei sale. Când mi-am dat seama că-mi strecurase în mână o bucată de hârtie, Şevket îmi întorsese spatele și începuse deja să se îndepărteze.

Am ascuns bine hârtia în podul palmei, ca pe un giuvaier. Înțelegând limpede că era vorba de un scurt răvaș trimis de Şeküre, puțin mai lipsea să nu-i zâmbesc prostește Unchiului, de fericire. Nu era oare acest simplu fapt o dovadă sigură că Şeküre mă dorea cu ardoare? M-am văzut pentru o clipă în mod cu totul neașteptat, făcând dragoste nebunește cu ea. Credeam atât de nemăsurat că lucrul acesta de necrezut, la care visam cu ochii deschiși, urma să se împlinească în viitorul apropiat, încât mi-am dat seama că, în vreme ce stăteam în fața Unchiului, bărbăția mi se scula în chip necuvenit. Văzuse oare și Şeküre asta? Spre a-mi îndrepta atenția în altă parte, am ascultat vreme îndelungată ceea ce-mi povestea Unchiul.

Cu mult mai târziu, în vreme ce mă întindeam spre Unchiul, ca să-mi poată arăta o altă pagină din cartea cu miniaturi, am desfăcut hârtia care mirosea a caprifoi și am văzut că era cu desăvârșire goală. Nevenindu-mi să cred că nu scria nimic pe ea, o tot suceam pe o parte și pe alta.

— Fereastra, a zis Unchiul. Când te folosești de metoda perspectivei, este ca și cum ai privi lumea printr-o fereastră. Ce hârtie e aceea?

— Nu e nimic, Unchiule, am zis, dar mai apoi i-am inspirat mireasma îndelung.

După masa de prânz, nedorind să mă folosesc de țucalul Unchiului, am cerut învoire și m-am dus la privata din grădină. Era al naibii de frig. Mi-am făcut treaba repede, ca să nu-mi înghețe prea tare fundul, și tocmai ieșeam de-acolo când mi-a venit în întâmpinare, ca și cum mi-ar fi tăiat calea, învăluit într-o tăcere misterioasă, Şevket. Avea în mână țucalul bunicului lui, din care încă mai ieșeau aburi. A intrat în privată după mine și a deșertat țucalul. Afară, și-a umflat obrazii, în vreme ce stătea cu țucalul gol în mână, și și-a

pironit ochii frumoși în ochii mei.

— Ai văzut vreodată o pisică moartă? m-a întrebat. Nasul îi semăna leit cu al maică-sii. Oare ea se uita la noi? Am privit către oblonul ferestrei fermecate de la catul al doilea, la care o zărisem pe Şeküre după atâția ani, dar acesta era închis.

— Nu.

— Să-ți arăt pisica moartă din casa evreului spânzurat? A ieșit în stradă fără să-mi aștepte răspunsul. M-am luat după el. Am făcut vreo patruzeci, cincizeci de pași pe strada năpădită de noroi și gheață și am intrat într-o grădină părăginită. În jur mirosea a frunze umede, putrede și parcă a mucegai. Copilul a pătruns, cu siguranța celui care cunoaște foarte bine locul și cu pași răsunători, pe ușa unei case vopsite în galben, care se afla într-un loc ceva mai retras, în dosul smochinilor și al migdalilor plantați în fața ei. Casa era cu desăvârșire goală, dar uscată și, într-o anumită măsură, caldă, de parcă ar fi locuit cineva acolo.

— A cui este casa asta? am întrebat.

— A evreilor. Când a murit bărbatul, nevasta și copiii lui au plecat la debarcaderul Yemiş, în mahalaua evreiască. Acum îi vând casa lui Ester, negustoreasa cu bocceaua.

S-a dus într-un colț al camerei, apoi a revenit.

— Nu mai e pisica, a plecat, a zis.

— Poate o pisică moartă să plece de una singură?

— Morții rătăcesc, așa zice bunicul.

— Nu ei, am zis. Sufletele lor sunt cele care rătăcesc.

— De unde știi? a zis el cu seriozitate, strângând Țucalul în brațe.

— Uite că știu! Vii des pe-aici?

— Vine mama, cu Ester. Cică noaptea ar fi aici stafii, dar eu nu mă tem de locul ăsta. Tu ai omorât oameni?

— Da.

— Câți?

— Nu mulți, doi.

— Cu sabia?

— Cu sabia.

— Sufletele lor rătăcesc?

— Nu știu. Dacă e să ne luăm după cărți, ar trebui să rătăcească.

— Unchiul Hasan are o sabie roșie, iar acela care o atinge se taie în ea. Are și un hanger; ăsta are mânerul bătut cu rubine. Tu l-ai omorât pe tata?

Am făcut un semn din cap, care nu însemna nici da, nici ba.

— Ce știi tu de moartea tatălui tău?

— Așa a zis mama ieri. Că n-o să se mai întoarcă. A visat ea asta.

Așa cum dorim întotdeauna să pecetluim, dacă se ivește prilejul, cu o oarecare noblețe treburile murdare pe care ne pregătim să le înfăptuim spre a ne satisface interesele mărunte, senzualitatea arzătoare și dragostea, care ne preschimbă în ființe cu inima frântă, tot astfel am decis și eu, atunci, încă o dată, să le fiu tată acestor orfani. De aceea, odată întors în casă, l-am ascultat cu și mai multă băgare de seamă pe bunicul lor, care-mi istorisea despre cartea ale cărei povești și picturi urma să le isprăvesc eu.

Să începem cu picturile pe care mi le-a arătat Unchiul cu calul, de pildă: deși în această imagine nu existau oameni, iar împrejurul calului nu se afla nimic, nu puteam spune că era doar imaginea unui cal și atât. Calul era acolo, dar în mod limpede se strecurase într-un cotlon și cel care-l călărea sau, cine știe, poate urma să-și facă apariția dintr-un tufiș pictat ceva mai în spate, în stilul miniaturistilor de la Kazvin. Înțelegeam, vrând-nevrând, acest lucru după samarul așternut pe cal, precum și după lucrătura lui domnească. Era, de asemenea, posibil ca alături de cal să-și facă apariția un bărbat înarmat cu o sabie.

Era limpede că Unchiul îi ceruse miniaturistului chemat în taină de la atelierul de pictură să plăsmuiască imaginea unui cal. Deoarece miniaturistul venit noaptea nu putea așterne pe hârtie imaginea calului, întipărită în mintea lui ca

un șablon, decât dacă începea să-l deseneze din amintire, ca și cum acesta ar fi făcut parte dintr-o poveste, începuse să o zugrăvească tocmai în acest chip. Unchiul, înrâurit de stilul maeștrilor frânci, pesemne că se amestecase în lucrarea miniaturistului - în vreun amănunt din imaginea calului, desprinsă de acesta din scene de luptă ori de dragoste, de felul celor văzute cu miile -, spunându-i, de pildă:

— Nu desena călărețul. Iar acolo, în spate, desenează un copac. Dar să fie un copac pitic.

Miniaturistul care venea noaptea lucra plin de înflăcărare la pupitru, alături de Unchiul, vegheat de lumina lumânării, și plămădea aceste imagini ciudate, dincolo de orice rânduieli, imagini care nu semănau cu nici una dintre scenele învățate pe de rost, din pricină că Unchiul îi oferea bani pentru ele, dar și pentru că, la drept vorbind, pictura aceea ciudată era atrăgătoare. Însă, la fel ca Unchiul, nici acest miniaturist nu mai putea să deslușească, de la un anumit moment, care era povestea pe care o ilustra imaginea calului. Ceea ce aștepta Unchiul de la mine era să privesc aceste picturi, zugrăvite pe jumătate în stil venețian, pe jumătate în stil persan, și să izvodesc degrabă povestea potrivită pentru ele, pe pagina goală din dreptul lor. Trebuia să scriu cu orice preț aceste povești, pentru a o putea dobândi pe Șeküre, dar nu-mi venea în minte decât ceea ce povestise *meddah-ul* la cafenea.

23.Voi fi numit Ucigașul

Ceasul meu cu roți dințate arăta că se lăsase seara. Nu se rostise încă chemarea la rugăciune, dar sfeșnicul de lângă suportul meu de carte se stinsese demult. Tocmai isprăvisem, din memorie, o imagine de opioman, trecându-mi în grabă condeiul înmuiat în cerneală neagră Hasan Pașa peste hârtia bine tăiată și frumos potrivită, când am auzit în mine vocea aceea care mă chema, seară de seară, pe străzi. M-am stăpânit însă. Eram atât de hotărât să nu mai ies seara și să stau acasă, să lucrez, încât încercasem chiar să-mi bat în cuie ușa pe dinăuntru.

Cartea aceasta, pe care o pictasem în mare grabă, îmi fusese poruncită de un armean care venise să-mi ciocănească la ușa, în faptul dimineții, înainte de a se fi sculat cineva, tocmai din Galata. Omul acesta, care face pe talmaciul, pe călăuza, deși este bâlbat, mă caută de îndată ce călătorii frânci italieni doresc vreo carte a veșmintelor și se târguiește întotdeauna cu mine de zor. Cum ne-am înțeles de dimineață să-i fac, pe o sută douăzeci de aspri, o carte a veșmintelor fără mari pretenții, cu douăzeci de picturi, i-am desenat dintr-o singură mișcare, la vremea chemării la rugăciunea de seară, o duzină de istanbulezi, preocupat și atent la veșmintele lor: un *şeyh-ul-islam*¹, un conducător al gărzii Seraiului, un imam, un ienicer, un derviș rătăcitor, un spahiu, un cadiu, un vânzător de măruntaie de oaie, un călău - este foarte folositor să-l înfățișezi pe călău în vreme ce supune pe cineva la cazne -, un cerșetor, o femeie care se

---

¹ „Cel aflat înainte” (ar.) - cu alte cuvinte, credinciosul care conduce rugăciunea unei comunități musulmane, respectiv șeful comunității, liderul religios.

duce la hamam, un fumător de opiu. Am făcut atât de multe lucruri pentru a câștiga doi-trei aspri în plus, încât, ca să nu mă plictisesc de asemenea cărți, joc de unul singur felurite jocuri, în vreme ce schițez aceste imagini, neridicând, de pildă, vârful pensulei de pe hârtie când îl înfățișez pe cadriu ori pictându-l pe cerșetor cu ochii închiși.

Toți tâlharii, poeții, melancolicii știu că, atunci când se rostește chemarea la rugăciunea de seară, ginnii și demonii din sufletele lor se zbat, se răzvrătesc și îi ațâță într-un singur glas. „Afară, afară, spune vocea fără tihnă dinlăuntrul nostru, fugi printre ceilalți oameni, în profunzimea întunericului, a mizeriei, a ticăloșiei.” Mi-am închinat anii îmlânzirii acestor ginni și demoni. Mi-am zămislit picturile, pe care foarte mulți oameni le-au privit ca pe un miracol al mâinilor mele, cu sprijinul acestor ginni și demoni. Dar de acum șapte zile, de când l-am ucis pe nemernicul ăla, nu mai izbutesc să stăpânesc, la vreme de seară, ginnii și demonii care sălășluiesc în mine. Se zbat cu o asemenea încrâncenare, încât îmi spun: poate, dacă ies puțin, se mai ostoiesc.

Îndată ce am rostit aceste vorbe, m-am și pomenit pe stradă, fără a înțelege, ca de obicei, cum de mi s-a întâmplat așa ceva. Mergeam cu repeziciune. Am apucat-o pe străzi înzăpezite, pe scurtături înnămolite, pe povârnișuri acoperite de gheață, pe trotuare pe care nu mai călcase nimeni, fără a mă opri o clipă. Pe măsură ce mergeam, pe măsură ce întunericul nopții cobora peste codoanele cele mai pustii, mai nelocuite ale orașului, păcatul meu rămânea treptat în urmă. Pe măsură ce pașii îmi răsuna pe străzile înguste, de-a lungul zidurilor de piatră ale hanurilor, ale școlilor coranice, ale moscheilor, temerile mi se potoleau.

Picioarele m-au purtat de la sine către acest cartier mărginaș în care vin în fiecare seară, către aceste străzi părăsite, pe care nici măcar stafiile și ginnii n-ar putea pătrunde fără să se înfioare. Am auzit că jumătate din bărbații care locuiau în această mahala au murit în războiul

cu persanii și că cealaltă jumătate au părăsit-o pentru că poartă ghinion, dar eu nu cred în asemenea lucruri. Singura nenorocire care s-a abătut asupra acestei minunate mahalale din pricina războaielor cu persanii a fost pecetluirea lăcașului de derviși Kalenderi, cu patruzeci de ani în urmă, pe motiv că n-ar fi decât un cuib de vrăjmași.

Am dat ocol prin spatele tufelor de mure și al dafinilor care miroseau plăcut chiar pe vremea cea mai rece, am aranjat, cu grija dintotdeauna, coșul prăbușit și scândurile de la ferestrele cărora le căzuseră obloanele și am intrat; am tras în piept mirosul de fum și de mucegai care stăruia înăuntru de o sută de ani. Eram atât de fericit să mă aflu acolo, încât am crezut că mă vor năpădi lacrimile.

Dacă n-am apucat încă să vă spun că nu mă tem de nimeni, afară de Dumnezeu, că osânda de care voi avea parte în lumea aceasta nu face două parale pentru mine, doresc s-o spun acum. Teama pe care o încerc se leagă de suferința pe care o vor îndura ucigașii de teapa mea în Ziua Judecății de Apoi - suferință despre care se spune că va fi treptată, așa cum arată cu limpezime Preasfântul Coran, în sura „Legea”, de pildă. De câte ori mi se înfățișează aievea în fața ochilor culorile și vitregia acelei osânde - care îmi amintesc de imaginile simple, naive, dar înspăimântătoare ale Iadului, pictate pe piele de vechii miniaturisti arabi în cărți uitate de vreme, care mi-au căzut rareori în mână, și, în orice caz, de caznele demonilor, zugrăvite de maeștrii chinezi și mongoli -, pornesc pe calea tălmăcirilor și nu pot să nu judec după cum urmează... Ce spune sura „Călătoriei în noapte”, în cel de-al treizeci și treilea verset al său? Nu spune oare să nu ucizi, căci Dumnezeu a oprit omorul fără teimei? Bine, atunci: ticălosul pe care l-am trimis în Iad nu se număra printre acei credincioși a căror ucidere să fi fost îngrădită de Dumnezeu; iar eu aveam pricini foarte temeinice să-i fărâșm capul.

Acest om ne-a defăimat pe noi, cei care lucram la cartea pe care Padișahul Nostru a poruncit-o în taină. Dacă nu l-aș fi amuțit, i-ar fi numit sus și tare eretici pe Unchiul, pe toți

miniaturiști, ba chiar și pe Maestrul Osman, și ne-ar fi dat pe mâna pătimișilor adepți ai nebunului de hoge din Erzurum. Dacă vreunul din ei o să spună vreodată, cu voce tare, că miniaturiști n-au Dumnezeu, adepții celui din Erzurum, care caută pricini spre a-și arăta puterea, îi vor nimici pe miniaturiști și vor face una cu pământul atelierul de pictură, iar Padișahul Nostru va urmări toate acestea fără să poată scoate o vorbă.

Așa cum fac de fiecare dată când vin aici, am șters praful și am măturat peste tot, cu cârpele și cu mătura pe care le țin pitite într-un ungher. Pe când făceam toate acestea, mi s-a încălzit și sufletul și am simțit că eram un bun rob al Domnului. M-am rugat îndelung lui Dumnezeu, pentru ca acest simțământ de bine să nu mă ocolească. Frigul, îndeajuns de pătrunzător ca să facă și-o vulpe să se ușureze cu bănuți de aramă, mă pătrundea până la oase; cum începeam din nou să simt durerea aceea misterioasă în ceafă, am ieșit.

Îndată după aceea m-am pomenit, cu aceeași stare ciudată de spirit, într-o cu totul altă mahala. Nu știu ce se afla între mahalaua cu lăcașul părăsit al dervișilor rătăcitori și locul acesta, ce-am gândit, cum s-a întâmplat de am ajuns pe străzile mărginite pe ambele laturi de chiparoși.

Dar oricât aș merge, există un gând pe care nu-l pot lăsa în urmă, care mă roade pe dinăuntru ca un vierme; poate dacă vi-l spun, mi se va mai ușura povara. În vreme ce-l învinovăța cu înverșunare pe Unchiul, cu puțin înainte de a-și da sufletul, răposatul auritor - putem să-i spunem fie defăimătorul cel neobrăzat, fie bietul Delicat Efendi, totuna este -, mi-a mai zis ceva. Văzând că nu eram foarte impresionat de spusele lui, cum că Unchiul se folosea, în toate picturile, de metoda păgână a perspectivei, neobrăzatul mi-a zis:

— Mai exista o ultimă pictură. În ea, Unchiul își bate joc de toate lucrurile în care credem noi. Dacă ceea ce face nu este încă abatere de la dreapta credință, este blasfemie în

toată regula.

Într-adevăr, cu trei săptămâni înainte de cleveala neobrăzatului, Unchiul îmi ceruse să pictez, în colțurile unei foi de hârtie, tot soiul de lucruri, de cele mai felurite mărimi, fără nici o legătură unele cu altele - calul, banii, moartea -, așa cum ar fi trebuit să arate ele într-o pictură frâncă. O mare parte din pagina pe care dorise s-o pictez, pe care se trasaseră chenare și pe care o aurise bietul Delicat Efendi, urma să fie acoperită pentru totdeauna de alte pagini, de parcă ar fi voit s-o ascundă de mine și de ceilalți miniaturiști.

Aș vrea să-l întreb pe Unchi ce anume a pictat în acea ultimă imagine, de mari dimensiuni, dar mă opresc foarte multe lucruri. Dacă-l întreb va bănuî, desigur, că eu l-am ucis pe Delicat Efendi, iar bănuiala se va întinde asupra tuturor. Un alt lucru care nu-mi dă pace este faptul că, dacă îl întreb asta, Unchiul va zice pe dată că Delicat Efendi a avut dreptate. Îmi spun uneori în sinea mea că nu ar trebui să-l iscodesc de parcă ar fi vorba de vreo îndoială cu privire la Delicat Efendi, ci ca și cum ar fi vorba de propria mea închipuire, dar asta nu-mi domolește spaimetele. Poate că nesocotirea credinței nu este atât de înspăimântătoare dacă nu-ți dai seama de ea, însă eu îmi dau seama acum de orice.

Picioarele, care-mi sunt întotdeauna mai agere decât capul, m-au purtat singure până pe strada unde se află casa Unchiului. M-am ascuns într-un cotlon și am privit-o îndelung, atât cât o puteam vedea în întuneric - acea casă mare, stranie și bogată, cu două caturi, ascunsă printre copaci! Nu știu în ce parte a ei se afla Şeküre. Am încercat să o pictez, cu ochii minții, ca și cum ar fi fost tăiată prin mijloc cu un cuțit, așa cum apar casele în unele miniaturi plămădite la Tabriz, pe vremea Şahului Tahmasp, și să-mi închipui în dosul cărui oblon aş zări-o pe Şeküre.

S-a deschis ușa. Am văzut, în întuneric, cum ieșea din casă Negru. Iar Unchiul, care l-a privit o clipă cu duioșie din dosul porții, a încuiat mai apoi în urma lui.

Până și mintea mea, dedată prostește la visare, a putut

trage pe loc, cu amărăciune și de la sine, următoarele trei învățăminte:

Unu: Deoarece Negru lucrează mai ieftin și este mai puțină primejdios, Unchiul îl va pune pe el să ne încheie cartea, cartea noastră.

Doi: Frumoasa Șeküre se va mărita cu Negru.

Trei: Ceea ce spunea bietul Delicat Efendi era adevărat; Îl ucisesem degeaba.

În astfel de împrejurări, adică imediat ce mintea noastră neîndurătoare pricepe dureroasa realitate pe care inima refuză cu hotărâre să o recunoască, întregul nostru trup se revoltă împotriva ei. În primul moment, jumătate din mintea mea s-a împotrivit cu toată puterea celei de-a treia judecâți aceea că nu eram altceva decât un ucigaș fără rușine. În vremea aceasta, picioarele mele au răspuns din nou mai degrabă și mai cu îndreptățire decât mintea, ba chiar m-au purtat pe urmele lui Negru Efendi.

Am trecut pe nenumărate străzi pe care știam că era foarte ușor să-lucid pe Negru, care pășea în fața mea, mulțumit de viața sa și de sine, și că acest lucru mă va izbăvi și de celelalte două judecâți care izvorâseră din mintea mea și care-mi strângeau inima. Ba, în cazul acesta, n-aș mai fi ajuns nici să-i sparg în zadar capul lui Delicat Efendi. Dacă fug acum câțiva pași, dacă îl ajung din urmă pe Negru și dacă-i trag cu toată puterea una în cap, totul va fi ca mai înainte, iar Unchiul ne va chema pe noi să-i isprăvim cartea. Însă o altă parte, mai cinstită și mai prudentă, a minții mele (ce altceva este, de fapt, de cele mai multe ori cinstea, dacă nu lașitate?), îmi spunea în continuare că ticălosul pe care-l făcusem să crape și pe care-l azvârlisem în puț era cu adevărat un defăimător. Dacă lucrul acesta era adevărat, însemna că nu-l ucisesem degeaba și că Unchiul, care nu avea nimic de ascuns în cartea pe care o făurea, avea să mă cheme la el acasă.

Dar, privindu-l pe Negru, care pășea înaintea mea, pricepeam neîntârziat că nimic din toate astea nu avea să se

întâmpie. Totul era o nălucire. Negru era mai adevărat decât mine. Tuturor ni se întâmplă asta: după ce ne facem iluzii săptămâni ori ani de-a rândul, crezând că ceea ce gândim este îndreptățit, vedem într-o bună zi ceva - un chip, un veșmânt, un om fericit - și pricepem într-o clipă că dorințele noastre deșarte nu se vor împlini niciodată; de pildă, că fata la care visam nu ne va fi dată în căsătorie sau că nu vom fi înălțați cu nici un chip la nu știu ce demnitate.

Priveam cu o scârbă profundă, care-mi încingea inima, cum se ridicau și coborau capul, ceafa, umerii lui Negru, felul peste măsură de enervant în care mergea - pășea de parcă și-ar fi oferit pașii lumii, în dar. Oamenilor ca Negru, care se află departe de chinurile conștiinței, care au în față un viitor fericit, li se pare că întreaga lume le este casă, drept care deschid orice ușă asemenea unor padișahi care, intrați în propriul grajd, se uită imediat de sus la noi, cei aflați înăuntru. M-am stăpânit cu greu să nu ridic o piatră de pe jos, să nu alerg și să nu-i dau una cu ea în cap.

Noi, cei doi bărbați îndrăgostiți de aceeași femeie - el înainte, iar eu, ființa de a cărei prezență nici măcar nu-și dădea seama, în spate -, înaintam șerpuit, urcând și coborând mereu pe străzile Istanbulului și, în vreme ce treceam înfrățiți pe ulițele pustii pe care se încăierau haite de câini, prin locuri pârjolite de incendii și vegheate de dhuri, prin curți de moschei în care dormeau îngeri rezemați de cupole, pe lângă chiparoși care vorbeau nedeslușit cu sufletele, pe lângă margini de morminte troienite de zăpadă unde colcăiau stafiele, pe lângă tâlhari care luau gâtul oamenilor, printre dughene, grajduri, lăcașuri de derviși, lumânării, ateliere de pielărie și ziduri de piatră, mă gândeam că eu, de fapt, nu-l urmăream pe Negru, ci îl imitam.

24. Mă numesc Moartea

După cum vedeți, eu sunt Moartea, dar nu trebuie să vă speriați, căci nu sunt decât o pictură. Cu toate acestea, citesc în ochii voștri că v-ați înspăimântat. Precum copiii care se lasă prinși de jocul pe care îl joacă, îmi place că v-a apucat groaza, de parcă v-ați fi întâlnit cu moartea însăși, chiar dacă eu nu sunt aievea. În vreme ce vă uitați la mine, simțiți că o să faceți pe voi de frică atunci când o să vă vină, negreșit, sorocul. Nu glumesc: când dau ochii cu moartea, marea majoritate a bărbaților cu suflete de lei, mai cu seamă, se lasă păgubași. Din pricina aceasta, câmpurile de luptă pline de leșuri pe care le-ați pictat de zeci de ori nu miroso, așa cum s-ar putea crede, a sânge, a praf de pușcă și a zale încinse, ci a excremente și a carne putredă.

Știu că vedeți pentru prima dată o imagine a morții.

Acum un an, un bătrân înalt, uscățiv și misterios l-a chemat la el acasă pe tânărul maestru miniaturist care m-a zugrăvit. I-a oferit o cafea delicioasă, cu aromă de ambră, ce luneca pe gât ca mătasea, și i-a deschis mintea, în camera de pictură pe jumătate cufundată-n întuneric din casa lui cu două caturi. Apoi i-a arătat, într-o încăpere cu ușă albastră, aflată la rândul ei în penumbră, hârtii aduse din India, pensule din păr de maimuță, foite de aur, felurite condeie și instrumente de ascuțit condeie cu mâner de mărgean; i-a dat de înțeles că-i va da bani foarte frumoși și i-a insuflat maestrului miniaturist pasiune.

— Pictează-mi imaginea morții, i-a zis apoi.

— Nu pot să pictez imaginea morții fără s-o fi văzut vreodată în viața mea, a zis miniaturistul cu mâini măiestre, care avea să mă picteze mai apoi.

— Pentru a putea picta ceva, nu este nevoie să-i vezi mai întâi imaginea, a zis bătrânul uscățiv și avântat.

— Da, poate că nu trebuie, a zis maestrul miniaturist care m-a pictat mai apoi. Dar dacă dorești ca imaginea să fie desăvârșită, trebuie ca ea să fi fost pictată mai înainte de mii de ori. Oricât de iscusit ar fi miniaturistul, el pictează pentru prima dată un subiect nou ca un ucenic, ceea ce mie nu mi se potrivește. Nu pot să nu iau seama la calitățile mele de maestru atunci când pictez imaginea morții, deoarece, pentru mine, un asemenea lucru ar însemna însăși moartea.

— Poate că tocmai moartea aceasta te apropie de subiectul tău, a zis bătrânul.

— Ceea ce face din noi niște maeștri nu este faptul că trăim subiectul, ci faptul că nu l-am trăit niciodată.

— Atunci, măiestria aceasta trebuie să se întâlnească cu moartea.

Astfel s-au pornit, într-un chip potrivit pentru miniaturiștii care-i cinstesc pe vechii maeștri și care le prețuiesc harurile, pe un taifas înțelept, plin de vorbe cu două înțelesuri, de metafore, de calambururi, de aluzii și insinuări. Știu că toată această conversație, pe care am ascultat-o cu atenția cuvenită, deoarece era vorba de însăși existența mea, îi va plictisi pe distinșii miniaturiști din cafeneaua noastră. Doar că, la un moment dat, au ajuns la următoarea discuție:

— Măsura harului miniaturistului este dată, oare, de faptul că pictează totul cu desăvârșirea vechilor maeștri, sau de faptul că pune în pictură subiecte pe care nu le-a mai văzut nimeni? a întrebat miniaturistul cu mâini miraculoase, cu ochi frumoși și minte ageră; deși știa răspunsul la această întrebare, era plin de băgare de seamă.

— Venețienii prețuiesc forța pictorului după înzestrarea sa de a afla subiecte care nu au mai fost pictate niciodată, precum și metode noi de a le zugrăvi, a zis bătrânul cel trufaș.

— Venețienii mor ca venețienii, a zis miniaturistul care

urma să mă picteze pe mine.

— Dar morțile tuturor se aseamănă, a zis bătrânul.

— Legenda și miniatura nu vorbesc despre faptul că toate se aseamănă, ci despre faptul că nu se aseamănă, a răspuns miniaturistul cel mintos. Maestrul miniaturist își datorează măiestria faptului că pictează legende care nu seamănă nicidecum una cu alta ca și cum ar semăna cu ale noastre.

Așa a venit vorba despre moartea venețienilor și a musulmanilor, despre Azrail¹, despre ceilalți îngeri ai Domnului, despre faptul că aceștia nu vor putea fi niciodată înfățișați în picturile păgânilor. Tânărul miniaturist care mă va picta ceva mai târziu și care mă privește, în acest moment, cu ochii lui frumoși, în cafeneaua noastră dragă, s-a amărât din pricina acestor vorbe grele; mâinile îi jucau de nerăbdare, râvnea să mă picteze, dar nu prea știa cum eram eu, de fapt.

Bătrânul cel șiret, care dorea să-l dovedească pe tânărul maestru, i-a simțit, viclean cum era, descumpănirea. Și-a ațintit ochii, care luceau în lumina lămpii ce ardea zadarnic în încăperea cuprinsă de umbre, asupra tânărului cu mâini măiestre:

— Moartea, pe care venețienii par să o fi pictat în chip de om, este un înger, la fel ca Azrail al nostru, a zis. Dar un înger înveșmântat în om. Întocmai ca Gabriel, care i s-a înfățișat Profetului nostru întruchipat în om în vreme ce cobora din cer Preasfântul Coran. Înțelegeți?

Am priceput că tânărul maestru, pe care Dumnezeu îl dăruise cu o nemaipomenită iscusință, era zorit, dorind să mă picteze. Deoarece bătrânul cel diabolic izbutise să deștepte în el următoarea idee drăcească: nu dorim, de fapt, să putem picta un lucru cunoscut, cu toate luminile sale, ci un lucru pe jumătate întunecat, pe care nu-l cunoaștem.

— Eu nu cunosc deloc moartea aceea, a zis miniaturistul care urma să mă picteze ceva mai târziu.

— Cu toții cunoaștem moartea, a zis bătrânul.

---

¹ Îngerul morții, în mitologia islamică.

— Ne temem de ea, dar n-o cunoaștem.

— În ceea ce te privește, pictează-ți propria teamă, a zis bătrânul.

Mai lipsea puțin ca imaginea mea să fie pictată chiar în acea clipă. Am simțit cum marelui maestru miniaturist i se zburlea părul pe ceafă, cum i se învârtoșau mușchii brațului, cum buricele degetelor sale se aflau în căutarea condeiului. Dar, pentru că era într-adevăr un mare maestru, a simțit că această încordare va face ca dragostea de pictură din sufletul său să devină și mai adâncă, drept care s-a stăpânit.

Simțind și el acest lucru, șiretul bătrân i-a citit, spre a-i insufla imaginea mea, de care era foarte sigur că avea să fie împlinită la scurtă vreme după aceea, fragmente privitoare la moarte din cărțile aflate dinaintea sa: *Cartea sufletului* de El-Cevziyye, *Cartea Apocalipsei* de Gazali, și din Suyuti. Astfel, pe când plăsmuia în minte imaginea aceasta a mea pe care o priviți acum cu teamă, maestrul miniaturist cu mâini măiestre asculta cum îngerul Morții va avea mii de aripi, care se vor întinde din Rai până în lumea aceasta și din ungherul cel mai îndepărtat al Răsăritului până în ungherul cel mai îndepărtat al Asfințitului, cum, pentru toate ființele credincioase, aceste aripi vor fi proteguitoare, iar pentru păcătoși și pentru răzvrățiți vor fi asemenea unor piroane arzătoare, așa încât m-a zugrăvit plină de piroane, sugerând că dumneavoastră, majoritatea miniaturiştilor, sunteți ființe sortite Iadului. Miniaturistul asculta cum, în mâinile îngerului pe care îl va trimite Dumnezeu să vă ia sufletele, se va afla un catastif în care sunteți înscriși cu toții, cum numele unora dintre dumneavoastră sunt încercuite în paginile lui cu negru, cum sorocul morții vă este știut doar de Dumnezeu și cum, atunci când vă va sosi acest soroc, din copacul aflat sub tronul ceresc va cădea o frunză, iar cel ce va prinde această frunză și va citi ceea ce se află scris pe ea va afla cui i-a venit rândul să moară; de aceea m-a pictat atât de hădă, dar și de gânditoare, ca pe cineva care se pricepe să cântărească lucrurile. Pentru că bătrânul cel țicnit citise că,

după ce îngerul Morții, care se arăta în chip de om, întindea mâna către cel căruia i se împlinea sorocul și îi lua sufletul, totul era învăluit deodată într-o lumină aidoma razelor soarelui, miniaturistul cel mintos m-a înfățișat împresurată de lumină, știind că această lumină nu li se arăta celor dimprejurul mortului. Cum bătrânul cel împătimit mai citise, în *Cartea sufletului*, și despre mărturiile hoților de morminte din vechime, despre trupurile în care erau înfipite, ici și colo, țărășe, despre flăcările care se iscau atunci când scormoneai pământul în locuri în care erau îngropate de curând trupuri, despre căpățânile umplute cu plumb, miraculosul miniaturist, care-l asculta cu multă luare-aminte, a pus în imaginea mea, în vreme ce o plăsmuia, tot ceea ce i-ar fi putut înspăimânta pe cei care mă priveau.

Dar mai apoi s-a căit de acest lucru. S-a căit nu atât de spaima pe care o semănase în pictura sa, cât de faptul că zămislise această imagine. Iar eu mă simt acum asemenea cuiva despre care propriul părinte vorbește cu rușine și căință. De ce s-a căit miniaturistul acela cu mâini măiestre că m-a pictat?

1. Deoarece eu, imaginea Morții, n-am fost pictată cu destulă iscusință. După cum ați văzut, nu sunt desăvârșită nici precum în picturile marilor maeștri venețieni, nici precum în cele ale vechilor maeștri din Herat. Și eu mă rușinez de înfățișarea mea jalnică, pe care marele maestru care m-a pictat n-a izbutit să o îmbine cu seriozitatea morții.

2. Maestrul miniaturist care m-a pictat, ascultând de imboldul diavolesc al bătrânului, s-a pomenit deodată că imită meșteșugul și ideile maeștrilor frânci și, pentru că vădea o anume lipsă de prețuire, de cuviință față de vechii maeștri - simțământ pe care-l încerca pentru prima dată -, lucrul acesta îi rodea sufletul.

3. Trebuie, de asemenea, să-i readuc la realitate pe cei câțiva nevolnici care s-au obișnuit cu mine aici și care au început să suradă: cu moartea nu se glumește!

Acum, maestrul miniaturist care m-a pictat străbate

neconținut străzile, noaptea, cuprins de remușcare, de parcă ar crede, așa cum credeau unii maeștri chinezi, că el este întocmai ceea ce a pictat.

25. Mă numesc Ester

Femeile de la Minaretul Roșu și de la Pisica Neagră îmi comandaseră material de plapumă mov și roșu, din țesătură de Bilecik, pe care l-am pus în boccea de cu zori. Am lăsat la o parte materialul verde, din mătase chinezească, descărcat de pe corabia portugheză care taman ce-a venit și am pus în boccea din cel albastru. Cum zăpada asta nu se mai isprăvește și iarna e fără sfârșit, am chitit binișor nenumărați ciorapi, brăuri groase, ilice zdravene din lână de felurite culori și le-am orânduit la vedere, așa încât chiar și inima celei mai nepăsătoare femei să freamăte voios când o să-mi desfac eu bocceaua. Apoi, am pus în ea batiste de mătase, ușoare, dar scumpe, pungi pentru bani, sacoșe lucrate cu dichis, pentru dusul la hamam - pe astea din urmă însă nu ca să le vând, ci ca să le dăruiesc femeilor care mă chemau la vreo bărfă - și am săltat bocceaua, valeu! da' grea s-a mai făcut, o să-mi frâng mijlocul! Am lăsat-o jos. Am desfăcut-o iar și mă tot uitam ce să mai scot din ea, când a bătut cineva la ușă, iar Nesim a deschis și m-a strigat.

La ușă era roaba Hayriye, toată îmbujorată la față. Avea în mână un răvaș.

— M-a trimis Şeküre Hanâm, mi-a șoptit.

Era atât de zbuciumată, încât ai fi zis că ea era aia care se îndrăgostise și care voia să se mărite. Am luat răvașul, serioasă, și am îndemnat-o pe proasta de fată să se întorcă acasă înainte s-o vadă cineva. Nesim se uita la noi cu ochi întrebători. Am apucat bocceaua mincinoasă - pântecoasă, dar ușoară -, pe care o căram după mine când purtam răvașe.

— Fata Unchiului, Şeküre, e îndrăgostită foc, i-am zis. Și-

a pierdut binișor cumpătul, sărmana!

Am slobozit un hohot de răs și am ieșit, dar sufletul mi-a fost cuprins pe dată de rușine. La drept vorbind, nu doream să-mi bat joc de povestea de dragoste a lui Șeküre, ci să vărs lacrimi pentru viața ei cea tristă. Și ce frumoasă este întristata mea fată cu ochii negri!

Am trecut grăbită pe dinaintea caselor părăginite din mahalaua noastră evreiască, care păreau și mai pustii, și mai sărmene în frigul dimineții. La multă vreme după asta, văzându-l pe cerșetorul ăla orb care s-a pripășit la colțul străzii lui Hasan și care-i priveghează pe trecători, am strigat, din toate puterile:

— Negustoreasa cu bocceaual!

— Gura, babornițo! a zis el. Chiar de n-ai fi strigat, tot te-aș fi recunoscut după umblet.

— Orb soios! i-am zis. Tătar nenorocit! Orbii sunt bebele de pe care Dumnezeu și-a luat mâna! Ah, trăsni-te-ar!

Pe vremuri, nu mă supăram și nu luam seama la asemenea lucruri. Ușa lui Hasan mi-a fost deschisă de tatăl lui. Este un abhaz domnos și gingaș.

— Ia să vedem ce ne-ai adus de data asta, a zis.

— Puturosul de fiu-tău doarme?

— Să doarmă? Stă tot timpul cu ochii la drum. Așteaptă vești de la tine.

Casa asta este atât de întunecoasă, încât de fiecare dată când vin aici mi se pare că intru într-un mormânt. Șeküre nu mă întreabă niciodată ce fac ei, dar îi vorbesc mereu de casă în așa fel încât să nu-i treacă prin minte să se mai întoarcă vreodată în groapa asta. Mi-e anevoie până și să-mi închipui că frumoasa mea Șeküre a fost cândva stăpâna gospodăriei, că a trăit aici cu fiii ei cei năzdrăvani. Înăuntru mirosea a somn și a moarte. Am intrat în odaia ailaltă, străpungând și mai mult întunericul.

Nu te vedeai om cu om. Nici nu scosesem bine răvașul, că Hasan s-a și arătat din întuneric și mi l-a smuls din mână. L-am lăsat să-l citească în voie, așa cum făceam întotdeauna,

și să-și astâmpere curiozitatea. A ridicat îndată capul de pe hârtie.

— Asta e tot? a zis, da' știa că asta era tot. E un răvaș foarte scurt, a zis și l-a citit:

„Negru Efendi, vii pe la noi pe acasă și stai aici toată ziua. Aud însă că nu scrii un rând pentru cartea tatei. Bagă de seamă, nu-ți face speranțe zadarnice înainte de a-i isprăvi cartea.”

Stătea cu răvașul în mână și se uita în ochii mei, acuzator, de parcă ce se întâmpla era din pricina mea. Nu-mi plac tăcerile din casa asta.

— Nu mai spune o vorbă de faptul că e măritată, că bărbatul ei o să se-ntoarcă din război.

— De unde să știu eu de ce? am zis. Nu eu scriu răvașele astea.

— Uneori mă îndoiesc până și de asta, a zis el și mi-a dat înapoi hârtia, laolaltă cu cincisprezece aspri.

— Unii bărbați ajung să fie tot mai strânși la pungă, pe măsură ce câștigă, dar tu nu ești așa, am zis.

În omul ăsta zace o latură atât de plăcută, de ageră, încât pricepi de ce continuă Șeküre să-i primească răvașele, în ciuda apucăturilor lui întunecate, rele.

— Ce este cu cartea tatălui lui Șeküre?

— Doar știi ce! Se zice că Padișahul Nostru îi dă toți banii.

— Miniaturistii se omoară între ei pentru picturile din cartea aia, a zis. Oare asta se întâmplă din pricina banilor, ori - Doamne ferește! - din pricina ocării aduse credinței noastre? Se zice că cine se uită o dată la picturile alea orbește pe loc!

A spus toate astea zâmbind în așa fel încât să pricep că nu trebuia să le iau în serios. Chiar dacă era de luat în serios vreun cuvânt - cel puțin, dinspre partea mea -, dinspre partea lui nimic nu era de luat în serios. Asemenea foarte multora dintre bărbații cărora le purtam răvașele și care aveau nevoie de mijlocirea mea, și Hasan mă înjosea când îi era rănită mândria. Iar eu le dau tuturor simțământul că mă

amărăsc din pricina asta, în așa fel încât să aibă și ei o mulțumire, căci asta face parte din afacerile mele. Cât despre fete, când le este binișor atinsă mândria, mă îmbrățișează și plâng.

— Ești o femeie deșteaptă, a zis Hasan, ca să-mi gâdile orgoliul pe care socotea că l-a vătămat. Du asta degrabă! Sunt curios ce-o să răspundă netotul ăla.

O clipă, mi-a venit să-i spun: „Negru nu e chiar așa de netot.” Faptul de a-i face pe rivali să se gelozească între ei în asemenea împrejurări îi aduce mulți bani pețitoarei Ester. M-a speriat însă o răbufnire neașteptată de furie.

— Îi știi pe cerșetorul ăla tătar de la colțul străzii, am zis, pe când ieșeam. E foarte necuviincios.

Am luat-o prin celălalt capăt al străzii, ca să nu mă mai iau în bețe cu orbul, și am trecut, dimineața devreme, prin Târgul de Păsări. Oare de ce nu mănâncă musulmanii capete și picioare de pasăre? De ciudați! Bunica mea dinspre mamă, fie-i țărâna ușoară, povestea că atunci când au venit din Portugalia gătea mereu picioare de pui, că erau ieftine.

La Kemeraralik am văzut o femeie însoțită de robi, care se ținea pe cal dreaptă ca un bărbat și falnică peste poate; m-am întrebat dacă n-o fi vreo nevastă de pașă ori vreo fată de bogătan și-am oftat. Dacă tatăl ei nu s-ar fi înrobit cărților și n-ar fi plutit cu capul în nori, dacă bărbatul ei s-ar fi întors cu pradă bogată din războiul cu Safavizii, Şeküre ar fi trăit și ea ca femeia aia falnică. Dintre toate, ea o merita cel mai mult.

Când am intrat pe strada lui Negru, inima mea s-a pornit o clipă să bată mai tare. Doresc oare ca Şeküre să se mărite cu omul ăsta? Izbutesc s-o țin în legătură și, totodată, departe de Hasan, dar de Negru ce să mai zici? În afară de dragostea pentru Şeküre, pare să fie, în toate privințele, cu picioarele pe pământ.

— Draga mea boccereasă!

Nu dau pe nimic bucuria de a putea pune un răvaș în mâna îndrăgostiților care s-au prostit de atâta singurătate,

stând fără nevastă ori fără bărbat. Chiar dacă sunt încredințați că vor primi cea mai proastă veste, toți simt în ei un fior de speranță când sunt pe cale să-și citească scrisoarea.

Nu-ncăpea îndoială că Negru era foarte, foarte îndreptățit să nutrească nădejdi, de vreme ce Şeküre nu-i vorbea de întoarcerea bărbatului ei, ci lega cuvintele „nu-ți face speranțe” de o socoteală. Am privit cu plăcere cum citea răvaşul. De fericire, l-a cuprins neliniştea, ba chiar s-a speriat. Când s-a tras deoparte să scrie un răspuns, mi-am desfăcut şi eu, ca orice negustoreasă deşteaptă, bocceaua cea mincinoasă, am scos din ea o pungă neagră pentru bani şi i-am arătat-o gazdei lui Negru, care murea de curiozitate.

— E din cea mai bună catifea persană, am zis.

— Fiul meu a murit în războiul cu persanii, a zis ea. Ale cui sunt răvaşele pe care le porţi pentru Negru?

De fapt, citeam pe faţa ei că plănuia s-o căpătuiască pe pocită de fiică-sa, ori pe mai ştiu eu care fată, dându-i-o voinicului de Negru.

— De la cineva, am zis. O rudă săracă de-a lui, care e pe moarte la bolniţa de la Bayrampaşa şi care îi cere bani.

— Vai, vai! a zis ea, fără să mă creadă. Cine e nefericitul acela?

— Cum a murit în luptă fiul tău? am întrebat eu căpoasă. Am început să ne privim cu duşmănie pe faţă. E văduvă, o femeie singură, singurică; şi ce grea îi este viaţa! Dacă aţi fi o negustoreasă cu bocceaua - purtătoare de răvaşe, ca Ester -, aţi vedea că în viaţă doar bogăţia, puterea şi poveştile de dragoste de prin basme le stârnesc oamenilor curiozitatea. Restul, tristeţile, despărţirile, geloziile, singurătăţile, duşmăniile, lacrimile, bârfele şi sărăcia care nu se mai isprăvesc sunt toate la fel, întocmai ca lucrurile de prin case: un chilim vechi, împestrit, decolorat, un polonic şi o cratiţă aşezate pe o tavă goală de plăcintă, cleştele şi cutia de cenuşă de lângă vatră, două cufere şubrede, unul mare, altul mic, un suport de turbane - păstrat pentru a nu da de înţeles

că în casă trăiește, singură, o văduvă -, o sabie veche, numai bună de pus hoții pe fugă.

Negru s-a întors, beat de fericire, cu o pungă.

— Femeie cu bocceaua, a zis el, ca să-l audă gazda cea curioasă. Ia asta și du-i-o bietului beteag. Dacă vrea să-mi dea vreun răspuns, aștept să mi-l dea îndată. Apoi voi fi, toată ziua, la Unchiul.

Nu era deloc trebuință de toate jocurile astea. Că doar nu e nimic de ascuns în faptul că un flăcău ca Negru primește semne, trimite batiste și răvașe, își alege o fată. Ori poate că, într-adevăr, a pus ochii pe fata gazdei? Uneori n-am deloc încredere în Negru și mă tem ca nu cumva s-o înșele urât pe Șeküre. Cu toate că își petrece toată ziua în aceeași casă cu ea, nu e în stare să-i dea vreun semn oarecare!

Pe stradă am deschis punga, iar din ea s-au arătat doisprezece aspri și un răvaș. Acesta m-a făcut așa de curioasă, că m-am dus degrabă la Hasan. Vânzătorii de legume își întinseseră în fața dughenelor verzele și morcovii. Dar n-aveam chef nici măcar să ating bucățile groase de praz, care mă-ndemnau: Vino să ne mângâi, Ester!

Când am intrat pe stradă, am văzut că tătarul orb voia să se ia iar de mine.

— Ptiu! am scuipat spre el, și-atât.

De ce nu-i îngheață și nu-i răpun gerurile pe asemenea netrebnici?

În vreme ce Hasan citea răvașul în gând, mi-era greu să-mi stăpânesc nerăbdarea. În cele din urmă, nemaiputându-mă abține, am zis un „Da?”, la care el mi-a citit:

„Draga mea Șeküre Hanâm, îmi ceri să termin cartea tatălui dumitale. Află că n-am alt țel în afară de acesta. Cu gândul la el vin în casa aceea, așa cum ai spus și dumneata mai devreme, iar nu ca să te supăr. Îmi dau foarte bine seama că dragostea pe care ți-o port este suferința mea. Dar tot din pricina ei nu izbutesc cu nici un chip să scriu ceea ce-i este de trebuință tatălui dumitale și Unchiului meu pentru cartea sa, așa cum își dorește el. De câte ori îți simt prezența în casă,

înlemnesc și nu-i mai pot fi de nici un ajutor. M-am gândit mult; lucrul acesta are o singură pricină: faptul că, după doisprezece ani, nu ți-am zărit chipul decât o dată, când te-ai arătat la fereastră. Acum mă tem foarte tare să nu pierd imaginea aceea de vis. Dacă te-aș mai vedea o dată de aproape, nu m-aș mai teme că-ți pierd chipul și aș putea isprăvi cu ușurință cartea tatălui dumitale.

Şevket m-a dus ieri în casa goală a evreului spânzurat. N-o să ne vadă nimeni în ea. Ce-ar fi să mă duc și să te aștept acolo astăzi, când vei dori dumneata? Din câte mi-a spus Şevket, ieri ai visat că ți-a murit bărbatul."

Hasan citise răvașul printre hohote de râs, ba subțiindu-și pe alocuri vocea ascuțită și vorbind ca o muiere, ba făcând-o să semene cu rugămințile stăruitoare ale unui îndrăgostit care și-a pierdut mințile. Și-a bătut joc de faptul că rugămintea cuprinsă în vorbele „dacă te-aș mai vedea o dată” era scrisă în limba persană.

— De îndată ce a văzut că Şeküre i-a dat speranțe, Negru s-a pus pe tocmeală, a zis el. Firea asta calculată nu i se potrivește unui adevărat îndrăgostit.

— Este cu adevărat îndrăgostit de Şeküre, am zis eu cu simplitate.

— Iar vorba asta a ta dovedește că îi ții partea lui Negru, mi-a întors-o el. Când scrie că ar fi visat că fratele meu a murit înseamnă că spune „știu că bărbatul meu a murit”.

— E vorba de un vis, am zis eu ca proasta.

— Eu știu cât de isteț și de mincinos este Şevket. Am trăit mulți ani împreună în casa asta. Dacă n-ar fi avut învoirea mamei lui și dacă n-ar fi fost silit de ea, Şevket nu l-ar fi dus pe Negru în casa evreului spânzurat. Dacă Şeküre crede că ne va da deoparte, pe fratele meu, pe noi, se înșeală! Fratele meu este încă în viață și o să se întoarcă de la război.

Înainte să-și termine vorba, s-a dus în odaia de alături și a vrut să aprindă o lumânare de la flacăra din cămin, dar s-a ars la mână și a scos un strigăt. A aprins în cele din urmă lumânarea, lingându-se mereu pe mână, și a pus-o pe

marginea unui suport de carte. A scos dintr-o cutie cu unelte de scris un condei gata pregătit, l-a cufundat în călimară și a mângălit ceva degrabă pe o bucățică de hârtie. Am înțeles imediat că-i plăcea să-l urmăresc, dar, pentru a-i arăta că nu mă tem de el, i-am zâmbit, dându-mi toată silința.

— Cine este acest evreu spânzurat, știi ceva de asta?

— Ceva mai încolo de casa lor e o casă vopsită în galben. Se zice că îndrăgitul medic al Padișahului de mai-nainte, preabogatul Moșe Hamon, i-ar fi ascuns acolo ani de zile pe ibovnica lui evreică, de loc din Amasya, și pe fratele ei. Cu ani în urmă, la Amasya, în ajunul sărbătorii de Pesah, s-a auzit că un tânăr grec, rătăcit pasămite prin mahalaua evreiască, ar fi fost descăpățânat pentru a se face pască din sângele lui. Cum s-au ivit și martori mincinoși și s-a trecut și la condamnarea la moarte a evreilor, preaiubitul medic al Padișahului a pus să fie răpită această frumoasă femeie, împreună cu fratele ei, și i-a ascuns, cu învoirea Padișahului. Când a murit Padișahul, dușmanii lui n-au izbutit să pună stăpânire pe mândra domniță, dar au pus să fie spânzurat bărbatul, care trăia singur.

— Dacă n-o să-l aștepte pe fratele meu să se întoarcă de la război, or s-o pedepsească și pe Șeküre, a zis Hasan și mi-a dat răvașele.

Dar pe chipul lui nu se citeau mânie și ură, ci acel simțământ de urgie și de nefericire pe care-l trăiesc doar adevărații îndrăgostiți. Am văzut imediat în ochii lui că dragostea îl preschimbase în scurt timp într-un om bătrân. Bani pe care începuse să-i câștige la vamă nu-l întineriseră deloc. Când i-am văzut privirea rănită, mi-a venit în minte că, după atâtea amenințări, m-ar fi putut întreba din nou cum ar putea-o câștiga pe Șeküre de partea lui. Dar de-acum devenise aproape cu totul un om rău, până într-atât, încât nici să nu mă mai întrebe un asemenea lucru. Odată ce accepți răul - iar împotrivirea în dragoste e o pricină însemnată ca să o faci -, cruzimea își face loc în inima ta cu mare ușurință. M-am speriat atât de rău de

însăimântătoarea sabie roșie de care vorbeau copiii și care tăia, chipurile, tot ce atingea, precum și de ce mi-a venit în minte, că mi-am dorit s-o șterg și m-am grăbit să ies în stradă, îngrijorată.

Așa s-a întâmplat că m-au luat pe nepregătite suduielile cerșetorului tătar. Dar mi-am luat seama repede și, punându-i ușurel în batistă o pietricică apucată la repezeală de pe jos, i-am zis:

— Hai, ia, tătar râios!

L-am privit, fără să râd, cum întindea mâna plin de nădejde către piatra despre care socotea că e o monedă. Am plecat apoi, fără să-i mai ascult blestemele, la una din fetele mele, căreia-i găsisem un bărbat bun și pe care o măritasem.

Fata mea cea dragă mi-a dat plăcintă cu spanac, rămasă de ieri, dar care încă se fărâma plăcut între dinți; gătea, pentru prânz, tocană din carne de miel, cu tăiței frământați cu mult ou, acrită ușor cu prune, așa cum îmi place mie. Ca să n-o amărăsc, am așteptat să termine și-am mâncat și din ea două polonice pline, cu pâine proaspătă. Mi-a făcut și un compot gustos de struguri și, după ce l-am mâncat, cerând fără sfială dulceață de trandafiri ca să-mi torn în el o lingură bună și să-mi tihnească masa, i-am dus răvașele întristatei mele Șeküre.

26.Eu, Şeküre

Voiam să vă spun că tocmai aşezam în cufăr hainele uscate, care fuseseră spălate ieri, când mi-a spus Hayriye că a venit Ester... Oare de ce vă zic minciuni? Bine, aşadar, când a venit Ester, îi priveam pe tata şi pe Negru prin gaura dulapului din perete şi eram cu gândul la ea, căci aşteptam cu nerăbdare răvaşele care urmau să vină de la Negru şi de la Hasan. Aşa cum simt că teama de moarte a tatei se întemeiază pe o nelinişte justificată, tot aşa ştiu că interesul lui Negru faţă de mine nu va dura până la sfârşitul vieţii lui. Pe cat de îndrăgostit este Negru, pe atât de mult doreşte el să se însoare. Şi pentru că doreşte să se însoare, se îndrăgosteşte cu uşurinţă. Dacă nu se va însura cu mine, o va face cu alta şi, înainte de a se însura, se va îndrăgosti imediat şi de femeia aceea.

Hayriye o aşezase pe Ester într-un colţ din bucătărie, îi pusese în mână o cană cu şerbet de trandafiri şi mă privea acuzator. De când se culcă cu tata mă tot gândesc că îi spune, rând pe rând, tot ceea ce vede şi mă feresc de ea.

— Fata mea cu ochi negri, nefericita mea, frumoasa mea între frumoase, am întârziat pentru că porcul de bărbatu-meu, Nesim, nu m-a lăsat să plec defel, a zis Ester. Tu n-ai un bărbat care să te bată la cap; ar trebui să preţuieşti lucrul ăsta.

Când a scos răvaşele, i le-am smuls din mână. Hayriye se retrăsese într-un cotlon, unde nu stătea în drum, dar de unde putea auzi totul. I-am întors spatele lui Ester, ca să nu mi poată vedea chipul, şi am citit mai întâi răvaşul lui Negru. M-am cutremurat o clipă, cu gândul la casa evreului spânzurat. Nu te teme, Şeküre, ai să ieşi basma curată din

toate, mi-am zis și am început să citesc răvașul lui Hasan. Și el era pe cale să-și piardă mințile.

„Şeküre Hanâm, sunt mânios foc, dar ştiu că nu-ţi pasă de asta. Mă visez nopţile alergând pe dealuri pustii, pe urmele nălucii dumitale. De fiecare dată când îmi laşi răvaşele - pe care ştiu că le citeşti fără răspuns, mi se înfige în inimă o săgeată cu trei pene la capăt. Îţi scriu cu gândul că îmi vei răspunde la acest răvaş. S-a auzit - vorba s-a răspândit din gură-n gură, după cum spuneau copiii dumitale — că ai fi zis: «Am visat că bărbatul meu a murit, de-acum sunt slobodă.» Nu ştiu dacă e adevărat. Ceea ce ştiu este că încă eşti măritată cu fratele meu mai mare și că trebuie să fii legată de această casă. Pentru că acum îmi dă dreptate și tata, vom merge azi la cadiu, ca să te aducem acasă. Vom veni cu oamenii pe care-i vom strânge; să ştie și tatăl dumitale acest lucru. Pregătește-ți bocceaua, căci ai să te întorci acasă. Să-mi trimiți imediat răspuns prin Ester.»

După ce am citit răvașul a doua oară, m-am adunat și am privit-o pe Ester întrebătoare. Dar nu mi-a spus nimic nou, nici cu privire la Hasan, nici cu privire la Negru.

Am scos îndată condeiul pe care-l țineam pe marginea dulapului cu oale, am pus hârtia pe blatul de pâine și tocmai eram pe punctul de a-i scrie un răvaș lui Negru, când m-am oprit.

Mi-a venit în minte ceva. M-am întors și m-am uitat la Ester: fusese atât de preocupată de șerbetul de trandafiri, fericită ca un copil dolofan, încât ideea că ar putea ști ce gândesc mi s-a părut, o clipă, aiurea. Am pus la loc hârtia și condeiul și m-am întors zâmbind către ea.

— Ia te uită ce dulce ești, frumoasa mea! mi-a zis. Nu-ți face griji, căci în cele din urmă totul o să se termine cu bine. Istanbulul forfotește de bei și de pașale bogate, care tânjesc să se însoare cu o fată ca tine, frumoasă între frumoase și pricepută la toate cele.

Știți și dumneavoastră că, uneori, îi spunem cuiva brusc un lucru în care credem, pentru a ne întreba mai apoi: de ce

am spus lucrul ăsta fără nici o vlagă, deși cred atât de mult în el? Așa am ajuns și eu să-i spun:

— Dar, Ester, cine dorește, pentru numele lui Dumnezeu, să se însoare cu o văduvă cu doi copii?!

— Mulți, muuulți bărbați jinduiesc după cineva ca tine, a zis, făcând cu mâna un semn plin de înțeles.

O priveam în ochi. Mă gândeam că nu-mi place. Am tăcut, iar ea a priceput că n-aveam să-i dau nici un răvaș, ba chiar că trebuia să plece. După ce a plecat Ester, m-am retras în cotlonul meu, simțind, cum să vă spun, aceeași tăcere și în suflet.

M-am sprijinit de perete și am stat așa, în picioare, vreme îndelungată, fără să fac nimic. M-am gândit la mine, la ceea ce aveam de făcut, la teama care creștea în mine. În tot acest răstimp, auzeam cum vorbeau între ei, sus, Șevket și Orhan.

— Ești fricos ca o femeie, a zis Șevket. Ataci pe la spate.

— Mi se mișcă dintele, a răspuns Orhan.

Pe de altă parte însă, urmăream, cu un ungher al minții, ceea ce se petrecea între tata și Negru.

Deoarece ușa albastră de la camera de pictură era deschisă, puteam auzi cu ușurință ce vorbeau.

— După ce privim portretele maeștrilor italieni, pricepem cu teamă că, a zis tata, în pictură, ochii nu mai sunt de-acum simple găvane, care aduc toate unul cu celălalt, ci seamănă cu ochii noștri, care reflectă lumina ca o oglindă și o absorb ca un puț. Buzele nu mai pot fi niște crestături în mijlocul chipurilor netede ca hârtia, ci devin noduri pline de sens, zugrăvite, fiecare, într-o altă nuanță de roșu - noduri de sens care, strângându-se și frângându-se, vădesc întreaga noastră bucurie, întreaga noastră tristețe, întregul nostru suflet. Nasurile nu mai pot fi asemenea unui zid neplăcut care, trecând prin mijlocul chipului, îl împarte în două, ci unelte însuflețite, curioase, care îmbracă pentru fiecare dintre noi o altă formă.

Oare Negru se mira, la fel ca mine, de faptul că tata spunea „noi” când vorbea despre beii ghiauri care-și

comandaseră portretele? Când am privit prin gaură, am văzut chipul lui Negru atât de palid, încât, pentru o clipă, m-am speriat. Dragul meu oacheș, voinicul meu trist, oare ți-a fugit culoarea din obraji pentru că n-ai dormit noaptea întregă, gândindu-te neistovit la mine?

Poate că nu știți, dar Negru este înalt, zvelt și chipeș. Are fruntea largă, ochii migdalați, nasul puternic și delicat. La fel ca în copilărie, are mâini lungi și fine, cu degete subțiri și fără astâmpăr. Când se ridică în picioare este falnic, drept, are umerii destul de largi, dar nu atât de largi precum hamalii care poartă poveri pe umeri. Când l-am privit din acest ungher întunecat, pentru prima oară după doisprezece ani, am înțeles pe dată că a ajuns în puterea vârstei.

Acum, în întuneric, mi-am potrivit ochiul în dreptul găurii și văd, pe chipul lui, tristețea care îl macină după doisprezece ani. Am un sentiment de vinovăție și de mândrie că a suferit atât de mult pentru mine. Chipul lui Negru, care ascultă ce-i povestește tata în vreme ce privește o pictură meșteșugită pentru cartea lui, este pe deplin senin și copilăresc. Tocmai când băgăm de seamă acest lucru l-am văzut deschizând gura trandafirie, aidoma copiilor, și mi-a venit să-l iau la sân. În vreme ce degetele mele aveau să i se plimbe pe ceafă și prin păr, Negru avea să-și afunde capul în adăpostul dintre sânii mei, avea să-mi apuce sfârcul, închizând ochii fericit, așa cum făceau băieții mei, și avea să priceapă, ca un copil sărman și neajutorat ce era, că își va găsi tihna doar datorită tandreței mele, drept care urma să se lege de mine până la moarte.

Închipuirea asta mi-a plăcut așa de mult, încât, în vreme ce asudam ușor, îmi imaginam că Negru nu se uita la imaginea Diavolului, pe care i-o arăta tata, ci privea, plin de uimire și de atenție, la sânii mei dolofani. Nu-mi privea, amețit, doar pieptul, ci și părul, trupul, tot ceea ce făcea parte din mine. Mă plăcea atât de mult, încât îmi spunea toate acele vorbe dulci pe care nu mi le putuse spune în tinerețe și pricepeam, după chipul, după privirile lui, că îmi

admira felul mândru de a fi, purtarea, buna-creștere, puterea de a-mi aștepta bărbatul cu răbdare și curaj, ca și farmecul răvașelor pe care i le scrisesem.

M-am infuriat deodată pe tata, care ticluia lucrurile în așa fel încât să nu mă mărit iar. M-am săturat de picturile pe care-i pune pe miniaturiști să le zugrăvească, imitându-i pe maeștrii frânci, și de amintirile lui de la Venetia.

Când am închis iar ochii - Doamne, n-am făcut-o din proprie voință! -, Negru s-a apropiat, în închipuirea mea, cu atâta blândețe de mine, încât parcă l-am simțit chiar alături, în întuneric. Am simțit că apăruse deodată în spatele meu, că mă săruta pe ceafă, pe gât, în dosul urechilor și că era foarte vânjos. Mă socoteam în siguranță, pentru că era demn de încredere, pentru că era mare și tare, pentru că mă puteam bizui pe el. Mi se zbârlise părul de pe ceafă, iar sfârcurile mi se înfiorau. Mi se părea că simt, așa cum stăteam pe întuneric, cu ochii închiși, cum „minunăția” aia a lui, mare cât toate zilele, se tot apropia de mine, încât m-a cuprins amețeala. Oare cum o fi „minunăția” lui Negru?

Uneori, bărbatul meu mi se arată în vise, plin de suferință, îmi dau seama, în vreme ce își îndreaptă trupul însângerat, împuns de sulitele Safavizilor și străpuns de săgeți, că încearcă să păsească, să se apropie de noi, dar ne desparte din păcate un râu. În vreme ce mă strigă de pe celălalt mal, însângerat și cuprins de durere, văd că „minunăția” pe care-o are în față s-a învărtoșat. Dacă ceea ce povestește la hamam femeia gruzină și ceea ce spun babele, că „da, se face atâta”, e adevărat, „minunăția” bărbatului meu nu era foarte mare. Dacă a lui Negru e mai mare decât a lui, dacă umflătura aceea uriașă pe care am văzut-o ieri sub legătura lui de la brâu, după ce a primit hârtia goală pe care i-am trimis-o prin Șevket, era, într-adevăr, ea - căci da, ea era - poate că m-am speriat că n-o să încapă în mine sau că am să sufăr peste măsură din pricina ei.

— Mamă, Șevket mă maimuțărește!

Am ieșit din codonul întunecat al dulapului, am trecut în

tăcere în odaia din față, mi-am luat din cufăr ilicul de postav roșu și m-am îmbrăcat cu el. Îmi scosese răsternutul și se hârjoneau pe el, țipând din răspuțeri.

— Nu v-am spus să nu mai țipați când vine Negru în casă?

— Mamă, de ce te-ai îmbrăcat cu ilicul roșu?

— Dar, mamă, Șevket mă maimuțărea!

— Nu ți-am spus să nu-l mai maimuțărești? Ce-i cu mizeria asta aici?

Într-un colț se afla o bucată de piele.

— E un leș, a zis Orhan. L-a luat Șevket de pe drum.

— Duceți-vă repede și aruncați-l de unde l-ați luat.

— Să-l ducă Șevket.

— Haideti, vă zic.

Când am început să-mi mușc buza furioasă, așa cum făceam înainte de a-i pocni, au văzut cât eram de hotărâtă, așa că s-au speriat și s-au dus. Or să se întorcă repede și, cu voia lui Dumnezeu, n-or să răcească.

Dintre toți miniaturistii, cel mai mult mi-a plăcut Negru, deoarece mă iubește mai mult decât toți și îi cunosc sufletul. Am scos hârtia și condeiul și am scris dintr-o suflare, parcă fără să mă gândesc deloc, următoarele:

„Bine, te voi vedea în casa evreului spânzurat, înainte de chemarea la rugăciunea de seară. Isprăvește cât mai repede cartea tatei.”

Nu i-am răspuns lui Hasan, deoarece, chiar dacă se duce într-adevăr astăzi la cadu, nu cred că el, tatăl lui și oamenii pe care-i vor aduna ne vor călca imediat pragul. Dacă ar fi fost așa, nu mi-ar mai fi scris, nu ar mai fi așteptat răspuns din partea mea și ar fi năvălit peste noi îndată. Acum așteaptă un răvaș de la mine și, dacă acesta nu va veni, o să-și iasă din minți și abia atunci va aduna oameni, trecând la fapte. Băgați de seamă, să nu credeți că nu mă tem de el. La drept vorbind, mă bizui pe Negru, ca să mă apere de el. Dar să vă spun ce-mi trece prin inimă acum: cred că nu mă tem atât de tare de Hasan pentru că îl iubesc și pe el!

Dacă o să mă întrebați ce înseamnă să iubești, n-am să mă supăr și am să vă spun că aveți dreptate. Nu că n-aș fi văzut, în anii în care am așteptat, sub același acoperiș, întoarcerea bărbatului meu, ce mizerabil, ce slab și ce chilipirgiu este acest om. Dar Ester spune că acum câștigă foarte mulți bani și, după felul în care ridică Ester din sprâncene, pricep că nu e minciună. Acum mă gândesc că, având bani și încredere în sine, toate acele răutăți care făceau din Hasan un om acru au dispărut și că a ieșit la iveală latura ascunsă, vioaie, stranie a personalității lui, care m-a și atras la el. I-am descoperit aceasta latură în răvașele pe care mi le trimitea cu încăpățănare.

Și Negru, și Hasan au trecut prin mari suferințe pentru că s-au îndrăgostit de mine. Negru a plecat departe vreme de doisprezece ani, a fost răvășit, a suferit. Hasan mi-a trimis zilnic răvașe, pe al căror chenar desena păsări și gazele. Citind întruna acele răvașe, am învățat mai întâi să mă tem de el, însă mai apoi mi-a stârnit curiozitatea.

Cum știu foarte bine că și Hasan este curios în ceea ce mă privește, nu m-a mirat faptul că știe că am visat trupul mort al bărbatului meu. Bănuiesc că Ester l-a pus să-i citească răvașele pe care i le-am trimis lui Negru. Din această pricină nu i-am trimis lui Negru răspunsul prin Ester. Dumnezeuavoastră trebuie să știți dacă bănuielile mele sunt sau nu întemeiate.

— Unde ați stat? am bombănit, când s-au întors copiii.

Au înțeles însă pe dată că n-o spuseseam cu mânie adevărată. Iar eu, ferindu-mă de Orhan, l-am tras pe Şevket deoparte, lângă dulapul întunecat. L-am luat în brațe. L-am sărutat pe gât, pe păr, pe ceafă.

— Ți-a fost frig, dragul meu, am zis. Ia dă-i tu mamei mâinile alea frumoase, să ți le încălzească...

Mâinile lui miroseau a leș, dar n-am scos o vorbă. I-am apăsat capul pe pieptul meu și l-am îmbrățișat strâns. Cum, ceva mai târziu, s-a încălzit, a început să toarcă blând de plăcere, ca o pisică.

— Ia să vedem, o iubești pe mama mult, mult?

— Îhi!

— Da?

— Da.

— Mai mult decât pe oricine?

— Da.

— Atunci, am să-ți spun și eu ceva, am zis, de parcă i-aș fi dezvăluit o taină. Dar să nu spui nimănui, da? și i-am șoptit la ureche: Și eu te iubesc pe tine mai mult decât pe oricine, ai înțeles?

— Mai mult chiar decât pe Orhan?

— Mai mult chiar decât pe Orhan. El este mic, mititel și nu pricepe nimic. Tu ești mai deștept, înțelegi? și l-am sărutat pe păr, adulmecându-i-l. De aceea am să-ți cer acum ceva. Știi că ieri i-ai dus lui Negru Efendi, în taină, o hârtie goală. Ai să-i duci și astăzi una, bine?

— El l-a omorât pe tata.

— Ce?

— El l-a omorât pe tata. Chiar el mi-a spus-o ieri, în casa evreului spânzurat.

— Ce-a spus?

— Eu l-am ucis pe tatăl tău, a zis. Am ucis mulți oameni, a adăugat.

Pe neașteptate, s-a întâmplat ceva. Apoi Şevket s-a dat jos imediat din brațele mele și a început să plângă. De ce plânge acum copilul ăsta? Bine, adineaori poate că nu m-am putut stăpâni și i-am tras o palma. Nu vreau să creadă nimeni că am o inimă de piatră. Dar m-am înfuriat pentru că a vorbit astfel despre un bărbat cu care plănuiam să mă mărit, spre binele lor.

Faptul că bietul meu orfan continua să plângă m-a înduioșat mult, eram gata-gata să plâng și eu. Ne-am îmbrățișat. Suspina din când în când, dar cum putea să plângă atât de mult pentru palma aia? L-am mângâiat pe păr.

Totul a început în felul următor: știți că ieri i-am spus

tatei că am visat că bărbatul meu a murit. De fapt, așa cum s-a întâmplat adeseori de-a lungul acestor patru ani în care nu s-a mai întors din războiul cu persanii, îl visasem pe el, dar mai era și un alt mort, așa încât nu era deloc limpede dacă mortul era el sau nu.

Visele sunt întotdeauna de folos la altceva. În Portugalia, de unde a venit bunica dinspre mamă a lui Ester, visele le erau, chipurile, de folos celor ce se abăteau de la dreapta credință ca să se întâlnească cu Diavolul și să se iubească cu el. Prin urmare, deși cei din neamul lui Ester și-au tăgăduit credința, spunând: „am devenit și noi creștini catolici, ca și voi”, schingiuatorii iezuiți ai bisericii din Portugalia nu i-au crezut și, supunându-i pe toți la cazne, au pus pe seama lor, în vreme ce-i schingiuiu, vise pe care nu le-au avut nicicând. Și i-au pus să mărturisească despre ele, după cum i-au pus să facă, în amănunt, dezvăluiri cu privire la ginnii și la demonii din visele lor, astfel încât să-i poată dibui pe toți evreii. Așadar acolo, visele erau de folos pentru a mărturisi despre împreunările oamenilor cu Diavolul și, mai apoi, pentru a-i învinui și a-i arde pe aceștia pe rug.

Visele sunt de folos pentru trei lucruri:

ELIF: Dorești un lucru. Dar nu ți se îngăduie nici măcar să-l dorești. Atunci zici: „Am visat.” În felul acesta, ceri ceea ce dorești ca și cum nu tu ai fi dorit-o.

BE: Vrei să-i faci rău cuiva. De pildă, ai de gând să pongrești pe cineva. Atunci zici că ai visat că femeia cutare preacurvea; ori zici că ai visat că pașa cutare primea nenumărate ulcioare cu vin. În felul acesta, chiar dacă ceilalți nu cred asemenea lucruri, răul rostit îți este trecut pe dată la socoteală.

CIM: Dorești ceva, dar nici măcar tu nu știi ce anume. Povestești un vis încâlcit. Ceilalți ți-l tălmăcesc imediat și-ți spun ce trebuie să-ți dorești și ce anume ar putea ei să-ți dăruiască. De pildă, ți se spune: „Ai trebuință de un bărbat, de un copil, de o casă...”

Visele acestea nu sunt nici pe departe ceea ce visăm în

somn. Fiecare își povestește visul din faptul zilei ca și cum l-ar fi visat noaptea, spre a-i fi de folos la ceva. Doar proștii povestesc întocmai ce visează noaptea. Atunci, ori se face haz pe seama lor, ori, așa cum se petrece de fiecare dată, visul le e tălmăcit în sens rău. Nimeni, nici măcar cei ce visează, nu iau în seamă adevăratele vise. Sau poate că dumneavoastră o faceți...?

Când am dat de înțeles, printr-un vis rostit cu jumătate de gură, că s-ar putea ca bărbatul meu să fi murit, tata a spus mai întâi că visul acesta nu poate fi luat drept un semn al adevărului; dar, după ce s-a întors de la înmormântare, a chibzuit degrabă că, dat fiind visul, bărbatul meu a murit. În felul acesta, nu se mărgineau să creadă, cu toții, că bărbatul meu, care nu murea nicicum de patru ani, murise doar în vis; această moarte a fost acceptată în asemenea măsură, încât părea să fi fost anunțată chiar atunci. Așa au priceput copiii că au rămas orfani și au fost cuprinși de tristețe.

— Tu nu visezi deloc? l-am întrebat pe Şevket.

— Ba da, mi-a zis zâmbind. Tata nu se întoarce, iar în cele din urmă mă însor eu cu tine.

Cu nasul lui îngust, cu ochii negri, cu umerii largi, nu seamănă cu tatăl lui, ci cu mine. Uneori am un simțământ de vinovăție pentru că nu le-am dăruit fiilor mei cu capete chiluge fruntea largă și înaltă a tatălui lor.

— Hai, du-te să te joci cu sabia, împreună cu fratele tău!

— Cu sabia cea veche a tatei?

— Da.

În vreme ce ascultam zgomotele scoase de săbiile și scuturile copiilor, am privit îndelung tavanul și m-am străduit să înving spaima și îngrijorarea care creșteau în mine. Am coborât în bucătărie și i-am spus lui Hayriye:

— Tata vrea de o bună bucată de vreme ciorbă de pește. Poate am să te trimit în Portul Galionului. Scoate magiunul de fructe care-i place lui Şevket de pe unde l-ai ascuns, ia câteva straturi din el și dă-le copiilor să mănânce.

În vreme ce Şevket înfuleca în bucătărie, m-am dus sus

cu Orhan. L-am luat în brațe și l-am sărutat pe gât.

— Ești transpirat tot, am zis. Ce-ai aici?

— M-a lovit Şevket zicând că aia e sabia cea roșie a unchiului.

— S-a învinețit, am zis, înduioșându-mă. Te doare? Şevket ăsta n-are deloc minte. Ce voiam să-ți spun... Ești foarte deștept, foarte delicat. Am să-ți cer ceva. Dacă faci ce-ți spun eu, am să-ți dezvălui o taină pe care nu i-o voi spune nici lui Şevket, nici altcuiva.

— Ce?

— Vezi hârtia asta? Ai să te duci la bunicul. Ai să-i dai asta lui Negru Efendi, în mână, fără să te vadă bunicul. Ai Priceput?"

— Am priceput.

— Vrei s-o faci?

— Ce taină ai să-mi dezvălui?

— Tu du hârtia, am zis.

L-am sărutat încă o dată pe gâtul care mirosea minunat. E un fel de-a spune... E mult de când ar fi trebuit Hayriye să-i ducă pe copiii ăștia la hamam. De când a început să i se scoale lui Şevket „jucăria" în fața femeilor, nu s-au mai dus.

— Am să-ți spun taina după aceea, am zis și l-am sărutat. Ești foarte deștept, foarte frumos. Şevket e arțăgos. Ridică mâna până și împotriva mamei lui.

— N-am s-o duc, a zis. Mi-e frică de Negru Efendi. L-a omorât pe tata.

— Şevket ți-a spus asta, nu-i așa? am zis. Du-te repede și cheamă-l sus.

Văzându-mi mânia de pe chip, s-a dat jos cu teamă din brațele mele și a fugit. Poate era oarecum mulțumit și de faptul că oalele aveau să se spargă în capul lui Şevket. Puțin mai târziu au venit amândoi, îmbujorați. Şevket avea într-o mână magiun de fructe, iar în cealaltă sabia.

— I-ai spus fratelui tău că Negru Efendi l-a ucis pe tatăl vostru, am zis. În casa asta n-o să se mai rostească niciodată asemenea cuvinte. O să-l iubiți și o să-l prețuiți pe Negru

Efendi. S-a înțeles? N-o să vă petreceți întreaga viață fără tată.

— Eu pe el îl vreau. Am să mă întorc în casa noastră, la unchiul Hasan, și am să-l aștept pe tata, a zis Șevket cu neobrăzare.

O clipă m-am supărat așa de tare, că i-am tras o palmă, încă nu lăsase jos sabia, care i-a căzut din mână.

— II vreau pe tata, a zis plângând. Dar eu plângeam și mai tare decât el.

— Tatăl vostru nu mai este de-acum, nu se va mai întoarce, am zis eu plângând. Ați rămas fără tată, ați înțeles, răilor?

Plângeam atât de tare, încât m-am temut să nu mă audă cei dinăuntru.

— Nu suntem răi, a zis Șevket plângând.

Am plâns cu toții îndelung, pe săturate. După o vreme, am simțit că plângeam pentru că plânsul îmi înmuia inima și făcea din mine un om mai bun. M-am îmbrățișat cu copiii, jelind fără contenire, și ne-am întins în așternut. Șevket își vârâse binișor capul între sânii mei. Uneori, când se vâră așa în mine, mai-mai să se lipească, simt că de fapt nu doarme. Poate aș fi dormit și eu cu ei, dar eram cu gândul la cei de jos. Se simțea un miros ademenitor de portocale fierte. Am sărit deodată în sus, făcând un asemenea zgomot, încât copiii s-au trezit:

— Duceți-vă jos să vă dea Hayriye de mâncare. Eram singură în odaie. Începuse să ningă. Ajută-mă,

Doamne! l-am implorat pe Dumnezeu, apoi am deschis Preasfântul Coran și mi-am ușurat sufletul citind încă o dată, pentru răposatul meu bărbat, din sura „Neamul lui Imran”, precum că aceia uciși în luptă pe calea Domnului se duc la Domnul. Oare tata îi arătase lui Negru portretul încă neisprăvit al Padișahului Nostru? Spunea că acel portret avea să fie atât de grăitor, încât cei care urmau să-l vadă aveau să se înspăimânte și n-aveau să-l poată privi de-a dreptul, așa cum li se întâmpla celor ce se străduiau să-l

privească pe Padişahul Nostru în ochi.

L-am chemat la mine pe Orhan şi, fără a-l lua în braţe, l-am sărutat îndelung pe cap, pe obraji.

— Acum ai să-i dai imediat hârtia aceea lui Negru, fără să te sperii, dar şi fără să i-o arăţi bunicului. S-a înţeles?

— Mi se mişcă dintele.

— Dacă vrei, ți-l scot când te întorci, am zis. Ai să te vâri în el, iar el n-o să ştie ce să facă şi o să te îmbrăţişeze. Atunci ai să-i pui uşurel hârtia în mână. S-a înţeles?

— Mi-e frică.

— N-are de ce să-ţi fie frică. Dacă nu-ţi va fi tată Negru, Ştii cine-ţi va fi? Unchiul Hasan! Vrei ca unchiul Hasan să-ţi fie tată?

— Nu vreau.

— Atunci hai, frumosul, deşteptul meu Orhan, am zis. Altfel, vezi că mă supăr şi eu... Dacă plângi, mă supăr şi mai tare.

I-am îndesat în mânuţa întinsă cu supunere, fără speranţă, răvaşul bine împăturit. Ajută-mă, Doamne, ca orfanii aceştia să nu rămână pe drumuri! L-am luat de mână şi l-am dus la uşă. M-a mai privit din prag, cu teamă, pentru ultima dată.

M-am întors în colţul meu şi am văzut prin gaură cum a intrat în hol cu paşi şovăitori, cum s-a apropiat de tata şi de Negru, cum s-a oprit şi a zăbovit așa, o clipă, neputincios şi cum a aruncat după aceea o privire spre gaura din dulap, căutându-mă din ochi. A început să plângă. Dar, cu o ultimă sfortare, a izbutit să se arunce în braţele lui Negru. Când l-am văzut pe Orhan în braţele lui, fără să ştie de ce plânge, Negru, îndeajuns de ager la minte ca să merite să le fie tată copiilor mei, nu s-a lăsat cuprins de nelinişte şi a pipăit palma copilului.

Nici nu s-a întors bine Orhan, luând-o la goană sub privirile uimite ale tatei, că l-am şi luat în braţe, l-am sărutat îndelung, l-am dus jos în bucătărie, i-am umplut gura cu stafidele care-i plăceau atât de mult şi am zis:

— Hayriye, ia copiii, duceți-vă în Portul Galionului și luați chefal de la Kosta, pentru ciorba tatei. Ia aștia douăzeci de aspri și, cu ce rămâne de la pește, cumpără-i la întoarcere lui Orhan smochine galbene și coarne uscate, din cele care-i plac lui. Ia-i și lui Şevket năut prăjit și sugiuc de struguri cu nuci. Plimbă-i până la rugăciunea de seară, după voia lor, dar ai grijă să nu răcească.

Mi-a plăcut liniștea care s-a lăsat asupra casei după ce s-au îmbrăcat și au plecat cu toții. Am urcat la catul de sus, am scos din locul în care o păstram, ascunsă printre fețe de pernă cu miros de lavandă, oglinda pe care o făcuse socrul meu și pe care mi-o dăruise bărbatul. Dacă mă mișc foarte ușor, în vreme ce mă așez în fața ei, și mă privesc de departe, îmi văd în oglindă întregul trup, pe bucăți. Ilicul de postav roșu îmi stătea bine, dar voiam să am pe dedesubt și cămașa mov, pe care mi-o dăduse mama din lada ei de zestre. Mi-am scos din cufăr mantia de culoarea fisticului, pe care bunica mea dinspre mamă o brodase cu flori, și m-am îmbrăcat cu ea, dar nu se potrivea. În vreme ce îmi puneam cămașa mov, mi s-a făcut frig și m-am înfiorat, iar flacăra lumânării a tremurat și ea subțiratică, laolaltă cu mine. Desigur că urma ca pe deasupra să-mi pun feregeaua roșie, cu blană de vulpe, dar m-am răzgândit în ultima clipă și, traversând holul în tăcere, am scos din cufăr feregeaua de lână azurie, largă și lungă, pe care mi-o dăduse mama. Tocmai atunci s-au iscat voci dinspre ușă și am fost cuprinsă, o clipă, de neliniște: pleca Negru! Mi-am scos de îndată feregeaua veche a mamei și m-am îmbrăcat cu cea roșie cu blană: mă strângea peste piept, dar îmi plăcea. Mi-am acoperit bine capul și mi-am coborât binișor vâlul de in.

Desigur că Negru Efendi nu ieșise încă; pesemne că mă înșelasem din pricina emoției. Dacă ies și ei acum, îi spun tatei că tocmai plecăm cu copiii să iau pește. Am coborât treptele tiptil, ca o pisică. Am închis ușa ușor, ca un spirit. Am traversat curtea în tăcere, iar când am ieșit în stradă m-am oprit o clipă și, privind în urmă din dosul vâlului, m-a

încercat simțământul că aceea nu era casa noastră.

Pe străzi nu era nimeni; nici măcar pisici nu erau. Cădeau fulgi răzleți de zăpadă. Am intrat, plină de înfiorare, în grădina părăsită, neatinsă de soare. Mirosea a frunze putrede, a umezeală și a moarte, dar, de cum am intrat în casa evreului spânzurat, m-am socotit ca la mine acasă. Se spune că aici se întâlnesc ginnii noaptea, că fac focul în sobă și se veselesc. Zgomotul pașilor era înspăimântător în casa goală; am așteptat, fără să mă clintesc din loc. În grădină s-a auzit un zvon, dar imediat după aceea totul s-a cufundat în tăcere. De undeva, din apropiere, s-a auzit lătratul unui câine; știu, după lătrat, toți câinii din mahalaua noastră, dar pe acesta n-am izbutit să-l dibuiesc.

În tăcerea care s-a așternut apoi, am avut sentimentul că se mai afla cineva în casă și de aceea am rămas fără să mă mișc în locul unde mă aflam, pentru ca acel cineva să nu-mi audă sunetul pașilor. Pe stradă au trecut niște oameni vorbind între ei. M-am gândit la Hayriye și la copii: cu voia Domnului, n-or să răcească. În tăcerea care a urmat, sufletul mi-a fost cuprins, încetul cu încetul, de remușcare. Negru nu avea să vină, săvârșisem o greșală și trebuia să mă întorc acasă înainte ca mândria mea să fie și mai tare rănită, îmi închipuiam cu teamă că mă urmărise Hasan, când am auzit foșnete în grădină. S-a deschis ușa.

Mi-am schimbat iute locul. Nu-mi dădeam seama de ce făcusem acest lucru, dar am priceput apoi că, lăsând în dreapta fereastra prin care pătrundea lumina din grădină, Negru avea să mă poată vedea în raza ce cădea asupra mea, în taina umbrei, cum spusese tata. Mi-am acoperit fața cu vălul și am așteptat, ascultându-i sunetul pașilor.

Când a trecut pragul și m-a văzut, Negru a înaintat puțin și s-a oprit. Ne-am privit așa, față în față, la câțiva pași unul de altul.

Era mai voinic și mai puternic decât îmi păruse când îl privisem prin gaura din dulap. S-a așternut tăcerea.

— Dă-ți vălul la o parte, a zis cu glas șoptit. Fă-mi hatârul

ăsta.

— Sunt măritată. Îmi aștept bărbatul.

— Dă-ți vălul la o parte, a zis pe același ton. N-o să se mai întoarcă niciodată.

— M-ai chemat aici ca să-mi spui asta?

— Nu, ca să te văd. De doisprezece ani mă tot gândesc la tine. Dă-ți vălul la o parte, draga mea, să te văd măcar o dată.

Mi-am dat vălul la o parte. Mi-a plăcut că s-a uitat lung la chipul, la ochii mei, fără să scoată o vorbă.

— Măritișul, copiii te-au făcut și mai frumoasă. Și chipul ți-a devenit cu totul altfel decât mi-l aminteam eu.

— Cum îți aminteai de mine?

— Cu durere. Căci atunci când îmi aminteam de tine, mă gândeam că nu de tine îmi amintesc, ci de năluca ta. Mai știi, nu-i așa, că în copilărie vorbeam de Husrev și Şirin, care se îndrăgostiseră unul de altul văzându-și portretele? De ce nu se îndrăgostea Şirin când vedea pentru prima oară portretul chipeșului Husrev atârnat de ramura unui copac, de ce trebuia să vadă portretul acela de trei ori pentru a se îndrăgosti? Tu spuneai că în basme totul se întâmplă de trei ori. Eu spuneam că dragostea trebuie să se aprindă de la primul portret. Dar cine putea să picteze portretul lui Husrev într-atât de adevărat încât să te poți îndrăgosti de el, într-atât de aidoma cu el încât să-l poți recunoaște? Nu vorbeam deloc de asta. Dacă, de-a lungul acestor doisprezece ani, aș fi avut la mine o imagine leită cu chipul tău fără asemănare, poate n-aș mai fi suferit atât.

Astfel, mi-a spus o mulțime de lucruri minunate despre istoria îndrăgostirii după o imagine și despre cât de mult suferise el pentru mine. Pentru că în acest răstimp atenția mea se îndreptase asupra felului în care se tot apropia de mine, pas cu pas, spusele sale se amestecau de-a dreptul cu amintirile mele, fără a-mi rămâne întocmai în minte. Urma să-mi amintesc mai apoi și să mă gândesc la ele pe rând. Acum simțeam doar cum se răspândește în mine vraja

vorbelor lui și eram stăpânită de el. Am încercat un simțământ de vinovăție pentru suferința pe care i-o pricinuisem vreme de doisprezece ani. Ce cuvinte frumoase rostea și ce om bun era acest Negru! Neprihănit ca un copil! Citeam toate acestea în ochii lui! Faptul că mă iubea atât de mult îmi dădea încredere.

Ne-am îmbrățișat. Mi-a făcut atâta plăcere, încât nu m-a încercat nici un sentiment de vinovăție. Am fost cuprinsă de însuflețire, de un simțământ foarte plăcut, mai dulce ca mierea. L-am îmbrățișat și mai tare. I-am dat voie să mă sărute și l-am sărutat și eu. În vreme ce ne sărutam, părea că întreaga lume se cufundase într-un întuneric plăcut. Mi-am dorit ca toată lumea să se îmbrățișeze ca noi. Îmi aminteam oarecum că iubirea ar trebui să fie ceva de felul acesta. Și-a vârât limba în gura mea. Îmi plăcea atât de mult ce făceam, încât parcă lumea se cufunda, odată cu noi, într-o strălucitoare, luminoasă stare de bine și nu-mi venea în minte nici un rău.

Dacă biata mea poveste ar fi istorisită într-o bună zi într-o carte, și ar fi pictată de legendarii miniaturişti din Herat, v-aș spune eu cum ar trebui înfățișată îmbrățișarea mea cu Negru. Există pagini miraculoase, pe care tata mi le-a arătat cu emoție: în ele, lunecarea literelor și freamătul frunzelor izvorâsc din același elan, iar modelele de pe pereți și aurirea paginii sunt din aceeași plămădă; neliniștea rândunelei care străpunge cu aripa chenarul aurit seamănă cu neliniștea îndrăgostiților. În asemenea miniaturi, îndrăgostiții care-și aruncă de departe priviri galeșe și-și fac reproșuri unul altuia, cu vorbe pline de înțeles, sunt atât de mici de stat și se văd de la o asemenea distanță, încât ai putea crede, o clipă, că istoria aceea nu privește povestea lor, ci seraiul maiestuos și curtea în care se întâlnesc, minunata grădină ale cărei frunze sunt desenate cu pasiune, una câte una, noaptea înstelată care-i luminează și copacii întunecați. Dar când își sporește atenția, urmărind potrivirea ascunsă a culorii din acele picturi - potrivire pe care miniaturistul n-ar

putea să o înfățișeze decât cu sinceră credință în Dumnezeu - , precum și lumina misterioasă care izvorăște din toate ungherele imaginii, privitorul pricepe îndată că taina miniaturilor se află în faptul că ele sunt plămădite din același aluat cu dragostea pe care o zugrăvesc. Pare că din îndrăgostiții înfățișați astfel țâșnește un fel de lumină către toate alcătuirile din pictură. Credeți-mă că atunci când ne-am îmbrățișat, Negru și cu mine, asupra întregii lumi părea să se răspândească o stare de bine, la fel ca în acele imagini.

Am, din fericire, destulă experiență de viață ca să pricep că o asemenea stare de bine nu durează niciodată mult. Negru mi-a luat mai întâi în palme, cu blândețe, sânii plini. Mi-a plăcut atât de mult, încât am uitat de toate și i-am cerut să-mi sugă și sfârcurile. N-a făcut-o pe de-a-ntregul, deoarece nici el nu era sigur de ceea ce făcea. Părea că nu știe prea bine ce face, dar că dorea mai mult. Astfel, pe măsură ce ne strângeam în brațe, între noi a început să se strecoare un simțământ de teamă și rușine. La început mi-a plăcut când m-a apucat de șolduri și când bărbăția lui mare, care se tot învârtoșa, mi s-a proptit în pânțece; am fost cuprinsă de curiozitate, nu de stinghereală; dacă te tot îmbrățișezi cu cineva, sigur că și minunea aia se mărește, mi-am spus eu cu mândrie. Apoi, când a dat-o la iveală, am întors capul în partea cealaltă, dar nu mi-am putut lua ochii, care se făceau tot mai mari pe măsură ce o vedeam crescând, de la ea.

La multă vreme după aceea, când m-a silit să fac lucruri necuviincioase, pe care nici măcar muierile câpceace ori femeile fără rușine, care spun tot felul de povești pe la hamam, nu le-ar săvârși, am șovăit, descumpănită și nehotărâtă.

— Nu te încrunta, draga mea, m-a implorat el.

M-am ridicat în picioare, l-am împins cât colo și am început să țip la el, fără să-mi pese că avea să se întristeze.

27. Mă numesc Negru

După Şeküre, care mă muştra încruntând din sprâncenele ei frumoase în întunericul din casa evreului spânzurat, poate că-mi puteam vâri cu uşurinţă monstruoşitatea pe care o ţineam în mână în gura fetelor cercheze peste care dădusem la Tiflis, a curvelor căpceace, a nevestelor sărace care se vindeau prin hanuri, a văduvelor turkmene şi iraniene, a târfelor de rând al căror număr sporea fără oprire la Istanbul, a stricatelor de mingreliene fără virtute, a cochetelor abhaze şi a babelor armene, a zgripturoaicelor genoveze şi siriene, a muierilor cu două feţe, a tinerilor feciori nesătui, dar nu în gura ei. Având mereu de-a face cu tot soiul de târfe ieftine, mizerabile, care-şi făceau veacul pe străzile dosnice ale orăşelelor calde care se întindeau din Arabia până pe ţărmurile Mării Azov, din Ţara Persanilor până la Bagdad, era limpede că, după cum îşi imagina şi după cum spunea cu furie Şeküre, pierdusem orice măsură şi uitasem că unele femei mai aveau şi curăţie. Prin urmare, nici vorbele mele de dragoste nu erau sincere.

Ascultam cu veneraţie cuvintele viu colorate ale iubitei mele, care-mi făceau mădularul să pălească până într-atât încât mă simţeam stânjenit de împrejurarea în care mă găseam, de înfrângerea pe care o suferisem. Existau însă şi două laturi care-mi dădeau mulţumire: 1. Nu încercasem deloc să răspund la mânia şi la cuvintele rostite de Şeküre printr-o izbucnire de furie şi printr-un potop de cuvinte la fel de colorate, după cum făceam de cele mai multe ori în astfel de momente, cu alte femei, ca un dobitoc. 2. Înţelegeam că Şeküre era peste măsură de ştiutoare în legătură cu călătoriile mele, că se gândise, prin urmare, la mine mai mult

decât credeam eu.

Şeküre, care mă văzuse întristat pentru că nu mi se împlinise dorința, începuse de-acum chiar să se amărăscă.

— Dacă mă iubești într-adevăr cu înfocare..., a zis, ca și cum ar fi vrut să-și ceară iertare. Dacă te-ai fi stăpânit ca un bărbat înzestrat cu simțământul onoarei, n-ai fi încercat să rănești demnitatea femeii față de care nutrești gânduri serioase. Tu nu ești de teapa celor care se folosesc de viclesuguri spre a se însura cu mine. A văzut cineva că ai venit aici?

— Nu.

Și-a răsucit chipul dulce, pe care nu izbutisem să mi-l amintesc vreme de doisprezece ani, către ușă ca și cum s-ar fi aflat cineva în grădina înzăpezită și întunecată, și mi-a oferit și mie plăcerea de a o vedea din profil. Cum s-a auzit un zgomot, amândoi am tăcut și am așteptat o clipă, dar n-a intrat nimeni pe ușă. Îmi aminteam acum că, încă de pe vremea când avea doisprezece ani, Şeküre îmi trezea un sentiment de mister, căci știa mai multe decât mine.

— Pe aici umblă stafia evreului spânzurat, a zis.

— Vii des în locul ăsta?

— Ginni, stafii, morți vii... Toate astea vin odată cu vântul, intră în lucruri, îți grăiesc din tăcere. Fiecare lucru vorbește. Nu e nevoie să vin aici. Le aud.

— Şevket m-a adus aici ca să-mi arate pisica moartă, dar aceasta dispăruse.

— Mi se pare că i-ai spus că tu l-ai omorât pe tatăl lui.

— N-am spus chiar asta. Așa mi-au fost răstălmăcite vorbele? Nu mi-aș fi dorit să-iucid tatăl, ci să fiu eu tatăl lui.

— De ce ai spus că l-ai omorât pe tatăl lui?

— Mai întâi m-a întrebat: „Tu n-ai omorât niciodată un om?” I-am spus adevărul, că am omorât doi oameni.

— Ca să te lauzi?

— Și ca să mă laud, și ca să dobândesc bunăvoința unui copil pe a cărui mamă o iubesc. Fiindcă am priceput că mama lor îi îmbărbăta pe acești mici războinici arătându-le

prăzile de luptă aflate în casă și umflând faptele de vitejie ale tatălui lor.

— Atunci, laudă-te! Pentru că ei nu te plac.

— Şevket nu mă place, dar Orhan, da, am zis, cu mândria de a-i fi descoperit o greşală iubitei mele. Dar am să le fiu tată amândurora.

O clipă, a trecut parcă printre noi, în semiîntuneric, o nălucă, drept care ne-am înfiorat amândoi, cuprinşi de o anume îngrijorare, de un tremur. Când mi-am venit în fire, Şeküre plângea în hohote.

— Bietul meu bărbat are un frate, pe Hasan. Am trăit cu el și cu socrul meu în aceeași casă vreme de doi ani, așteptându-mi bărbatul să se întoarcă. S-a îndrăgostit de mine. Acum pare să fi intrat la bănuială în legătură cu cele ce se-ntâmplă și-l înnebunește gândul că am să mă mărit cu altul, poate chiar cu tine. Mi-a dat de veste că vrea să mă readucă acasă cu sila. Cum, în ochii cadiului, nu sunt văduvă, spune că mă vor readuce pe sus în casa aceea, în numele bărbatului meu. Pot năvăli peste noi în orice clipă, nici tata nu vrea să ajung văduvă prin hotărârea cadiului, deoarece socotește că, dacă divorțez, am să-mi găsesc alt bărbat și am să-l părăsesc. În singurătatea în care s-a trezit cufundat după moartea mamei, revenirea mea și a copiilor l-a făcut foarte fericit. Ai să stai cu noi?

— Cum?

— Dacă ne căsătorim, ai să stai la tata, cu noi?

— Nu știu.

— Gândește-te la lucrul ăsta din vreme. Nu vei avea prea mult timp pentru asta, crede-mă! Tata simte că se apropie ceva rău și-i dau dreptate. Dacă Hasan și oamenii lui năvălesc la noi în casă, cu ienicerii, și dacă-l duc pe tata la cadiu, ai putea spune că ai văzut trupul mort al bărbatului meu? Vii din Țara Persanilor, așa că te vor crede.

— Am s-o spun, dar nu l-am omorât eu.

— Bine. Ai să-i spui cadiului, împreună cu un alt martor, că ai văzut trupul însângerat al bărbatului meu pe câmpul de

luptă, în Țara Persanilor?

— Nu l-am văzut, draga mea, dar am s-o spun pentru tine.

— Îți plac copiii mei?

— Îmi plac.

— Ce anume îți place la ei, spune-mi?!

— Îmi plac forța, hotărârea, cinstea, agerimea de minte, încapățânarea lui Şevket, am zis. Aerul rănit, firav, inteligent al lui Orhan. Îmi place că sunt copiii tăi.

Frumoasa mea cu ochii negri a surâs puțin și a vărsat câteva lacrimi. A trecut degrabă la alt subiect, cu preocuparea cumpănită a celui care vrea să facă foarte multe lucruri în timp scurt.

— Cartea pe care a comandat-o tata trebuie isprăvită și înmănată Padişahului Nostru. Nenorocul care bântuie împrejurul nostru este tot din pricina acestei cărți.

— Ce alt lucru diavolesc mai există, în afară de uciderea lui Delicat Efendi?

Nu i-a plăcut, pe moment, această întrebare. Deoarece se străduia limpede să nu o arate, a zis, fără a putea să pară sinceră:

— Adepții lui Nusret Hogea din Erzurum răspândesc ideea că în cartea tatei sălăşluiesc necredința și înrăurirea frâncilor. Oare miniaturiștii care se perindă prin casa noastră se pizmuiesc unul pe celălalt și își întind curse? Tu știi mai bine, pentru că ai pătruns printre ei!

— Fratele răposatului tău soț, am zis, are oare vreo legătură cu acești miniaturiști, cu cartea tatălui tău, cu adepții lui Nusret Hogea, sau face totul de capul lui?

— Hasan n-are nici o legătură cu ei, dar nu e nici de capul lui, a zis.

Între noi s-a așternut un fel de încremenire ciudată, misterioasă.

— În vreme ce locuiai cu Hasan în aceeași casă, nu-ți acopereai fața cu vălul?

— Atât cât ți-o poți acoperi într-o casă cu două camere.

Tocmai în acea clipă au început să latre neliniștiți, dintr-un loc aflat nu prea departe de noi, vreo doi câini, devotați pe de-a-ntregul misiei lor.

Nu-i puteam spune iubitei mele din copilărie: „De ce te-ai silit răposatul tău soț, care a purtat atâtea războaie, a dobândit atâtea victorii, a fost răsplătit cu o feudă, să locuiești într-o casă cu două camere, împreună cu fratele lui?”, însă am întrebat-o sfios:

— De ce te-ai măritat cu bărbatul tău?

— Fără îndoială că urma să fiu măritată cu cineva, a zis; era adevărat, iar ea îmi povestea pe scurt, cu înțelepciune, lăudându-și bărbatul fără a mă supăra, de ce se măritase cu el: Tu ai plecat și n-ai mai venit. Poate că supărarea este semnul dragostei, dar un îndrăgostit supărat este, în același timp, și plicticos, și lipsit de orice viitor.

Și asta era adevărat, dar nu aceasta era pricina pentru care se măritase cu tâlharul de bărbatu-său. Nu era greu de ghicit, chiar din privirea pe care mi-o arunca acum, că Șeküre mă uitase, la fel ca toată lumea, la scurtă vreme după ce părăsisem Istanbulul. M-am gândit că ticluise această minciună cu ochi și cu sprâncene ca să-mi lecuiască, într-o oarecare măsură, inima rănită și că acesta era un semn de bunăvoință, pe care trebuia să-l întâmpin cu recunoștință, drept care am început să-i povestesc cum nu mi-o putusem scoate din minte în răstimpul călătoriilor și cum revenea la mine, de-a lungul nopților, asemenea unei stafii, năluca ei. Acestea erau cele mai tainice, cele mai adânci suferințe ale mele, pe care socoteam că nu voi izbuti niciodată să le povestesc cuiva; erau întru totul adevărate, dar, așa cum mi-am dat seama cu uimire în clipa aceea, nu erau deloc sincere. Pentru ca simțămintele și dorințele încercate în acel moment să-mi fie bine înțelese, trebuie să dezvălui acum sensul acestei deosebiri, de care mi-am dat seama pentru prima dată în viață, al faptului că uneori ideea de a face adevărul să vorbească, așa cum este el, te poartă spre nesinceritate. Poate cel mai bun exemplu în această privință

ne este oferit chiar de miniaturişti care ne strică tihna și printre care bântuie un ucigaș: până și o pictură fără cusur - imaginea unui cal, să spunem - poate să nu oglindească simțămintele adevărate încercate în acel moment de talentatul miniaturist care l-a pictat, oricât de mult ar reprezenta ea un cal adevărat - calul plăsmuit cu grijă de Dumnezeu și cail marilor maeștri miniaturişti. Sinceritatea miniaturistului sau cea a robilor plini de umilință ai lui Dumnezeu, așa cum suntem noi, nu iese la iveală în momentele în care se arată harul și desăvârșirea celor cu pricina, ci tocmai de-a-ndoaselea, în momentele de bâlbâială, de amărăciune, când aceștia greșesc și când cunosc sentimentul dureros al înfrângerii. Spun asta pentru cuviincioasele doamne care și-au văzut iluziile spulberate bângâind de seamă întocmai ce simțise Şeküre - că nu era nici o deosebire între cea mai aprigă dorință încercată față de ea în acele clipe și dorința amețitoare care mă străbătea, în răstimpul călătoriilor mele, față de vreo frumusețe din Kazvin, cu pielea ca arama și gura vineție. Draga de Şeküre pricepea, cu profunda știință a vieții pe care i-o dăruise Dumnezeu și cu puterea ei de pătrundere, nu numai că trecusem, pentru ea, prin cea mai curată tortură chinezească, ci și că, odată rămași singuri pentru prima oară după doisprezece ani, fusesem în stare să mă port ca un muieratic nenorocit, orb la orice altceva în afară de astâmpărarea pripită a poftelor sale întunecate. Nizami asemuiește gura preafrumoasei Şirin cu o călimară plină ochi cu perle.

Când câinii cei zeloși au reînceput să latre din răspuțeri, i-am spus lui Şeküre, cu un simțământ de stânjeneală:

— O să plec, acum.

Abia atunci ne-am dat seama amândoi că, deși mai era ceva vreme până în faptul serii, casa evreului fusese cuprinsă binișor de întuneric. Trupul meu a făcut ca de la sine o mișcare, pentru a o mai îmbrățișa o dată, dar ea și-a schimbat îndată locul, ca o vrabie țopăitoare.

— Sunt încă frumoasă? Spune repede!

I-am spus, și ce cuminte m-a ascultat, încrezătoare în spusele mele și aprobându-le!

— Hainele mele? I-am vorbit despre ele.

— Miros frumos?

Şeküre ştia și ea, cu siguranță, că ceea ce Nizami numea „șahul dragostei” nu se împlinește cu asemenea jocuri literare, ci cu mișcările sufletești care se petrec, într-un fel mai subtil, între îndrăgostiți.

— Ce câștigi tu acum? m-a întrebat. Poți să ai grijă de orfanii mei?

Am îmbrățișat-o, vorbindu-i despre priceperea pe care o dobândisem în cei peste doisprezece ani petrecuți în diverse demnități și funcții, despre marea putere de-ndurare cu care mă înzestraseră războaiele și leșurile pe care le văzusem, despre viitorul meu luminos.

— Ce frumos ne-am îmbrățișat adineaori! a zis. Iar acum totul și-a pierdut vraja dintâi.

Spre a-i dovedi cât eram de sincer, am strâns-o și mai tare în brațe și am întrebat-o de ce mi-a trimis prin Ester pictura pe care o zugrăvisem și pe care i-o dădusem cu doisprezece ani în urmă, după ce o păstrase atâția ani. Ne-am sărutat, timp în care i-am citit în ochi că se mira de nedumerirea mea și că din străfundurile ei se înălța o anumită duiosie față de mine. De data aceasta n-am mai simțit că intram în jugul amețitor al poftelor trupești, ci că mă zgâlțâia bătaia vulturească din aripi a unei iubiri trainice, care ne pătrundea amândurora în inimă, în piept, în stomac, pretutindeni. Oare cea mai bună cale ca să-ți astâmperi dragostea nu este tocmai să faci dragoste?

În vreme ce-i luam în palme sânii mari, Şeküre m-a împins cu și mai multă hotărâre, dar și cu blândețe. Nu eram un bărbat într-atât de matur încât să izbutesc să leg o căsătorie dătătoare de siguranță cu o femeie pe care s-o fi pângărit înainte. Nu eram nici într-atât de cu capul în nori încât să uit că în treaba făcută pe fugă își bagă dracul coada,

nici într-atât de lipsit de cunoaștere încât să nu știu câtă răbdare și cât chin, mai cu seamă, sunt necesare pentru o căsătorie fericită. S-a desprins din brațele mele, și-a coborât vâlul de in și s-a îndreptat către ușă. Văzând, prin ușa deschisă, zăpada care se cernea pe străzile ce se întunecau devreme, am uitat că vorbiserăm în șoaptă - poate și pentru a nu tulbura sufletul evreului spânzurat - și am strigat:

— Ce vom face de-acum încolo?

— Nu știu, a zis frumoasa mea, urmând legiurile acelui șah al dragostei de care vorbeam și a plecat în tăcere, lăsându-și urmele, repede acoperite de zăpadă, în vechea grădină.

28.Voi fi numit Ucigașul

Sunt sigur că și dumneavoastră vi se întâmplă ceea ce vă voi spune acum. În vreme ce pășesc, cotind mereu, pe nesfârșitele străzi ale Istanbulului, în vreme ce iau o înghițitură de dovleac copt în vreo bodegă, ori în vreme ce privesc cu mare luare-aminte, mijindu-mi ochii, liniile șerpuitoare ale decorațiunii unui chenar în genul *saz*, am deodată sentimentul că-mi trăiesc prezentul ca și cum ar fi vorba de trecut. Îmi vine să spun parcă, în vreme ce pășesc pe stradă la căderea întunericului, că „pășeam pe stradă la căderea întunericului”.

Lucrurile neobișnuite pe care vi le voi povesti s-au petrecut parcă atât în prezentul pe care îl știm cu toții, cât și în trecut. Era către seară, se lăsa întunericul, ici-colo se răzlețeau fulgi de zăpadă și mergeam pe strada Unchiului.

Spre deosebire de alte nopți, venisem aici hotărât, știind ce anume voiam. Picioarele nu mă purtaseră singure pe această stradă, în vreme ce mă gândeam la alte lucruri - la volumele din Herat, decorate cu medalioane, însă neaurite, moștenite de pe vremea lui Timur, la felul cum îi spuseseam mamei pentru prima oară că primisem șapte sute de aspri pe o carte -, în vreme ce cugetam, cufundat în gânduri, la greșelile și la tâmpeniile mele, așa cum se întâmplase în alte nopți. Venisem aici știind și gândindu-mă bine la ceea ce făceam.

Când poarta de la curte, pe care mă temeam că nu mi-o va deschide nimeni, s-a dat în lături de la prima atingere, am înțeles că Dumnezeu era iar cu mine. În partea pietruită și luminată a curții în care îmi petreceam nopțile când veneam

aici pentru a adăuga noi picturi la cartea Unchiului, nu se afla nimeni. Căldarea puțului aflat în dreapta și vrabia care zăbovea pe buza ei, fără a părea să se plângă de frig, vatra care se ridica chiar în fața mea, neaprinsă din ce știe ce pricină în ciuda orei înaintate a serii, precum și grajdul din stânga, unde erau priponiți doar caii oaspeților - toate se aflau la locul lor. Am intrat pe ușa deschisă care se afla lângă grajd și, în vreme ce tușeam, am urcat cu zgomot surd treptele de lemn.

Accesele mele de tuse n-au primit nici un răspuns. Nici măcar zgomotul scos de încălțările mele pline de noroi - pe care mi le-am scos din picioare, lăsându-le alături de celelalte perechi înșirate lângă ușa de la intrarea în holul de sus - n-a primit răspuns. Nevăzându-le, așa cum se întâmpla de fiecare dată când veneam pe aici, printre perechile de încălțări înșirate pe margine, pe cele despre care presupuneam că erau ale lui Şeküre - acele lucruri verzi și delicate! -, m-am gândit că s-ar putea să nu fie nimeni acasă. Am intrat o clipă în prima încăpere din dreapta, unde bănuiam că dormea Şeküre, strâns îmbrățișată cu copiii ei. Mi-am trecut mâna peste saltele, peste așternuturi, am deschis un cufăr și un dulap în perete, a cărui ușă era ușoară ca fulgul, și m-am uitat prin ele. În vreme ce-mi imaginam că mirosul acela ușor de migdale care plutea în odaie era mirosul trupului lui Şeküre, o pernă înghesuită undeva sus, în dulapul a cărui ușă tocmai o deschiseseam, a căzut mai întâi în capul meu buimac, s-a lovit apoi de carafă și de paharele de aramă lăsate undeva într-un ungher și a căzut pe jos. De obicei, când auzim un asemenea zgomot ne încercăm gândul că încăperea este cufundată în întuneric; ei bine, eu mi-am dat seama că era rece.

— Hayriye! a strigat dinăuntru Unchiul. Şeküre, care dintre voi e acolo?

Am ieșit din încăpere cât ai clipi din ochi, am traversat pieziș holul, am intrat în camera de pictură cu ușă albastră, în care lucram iarna pentru carte, și i-am zis:

— Eu sunt, Unchiule, eu!

— Care tu?

În clipa aceea am priceput că poreclele pe care ni le dăduse Maestrul Osman în copilărie erau folosite de Unchiul ca să-și bată joc de noi pe ascuns. Mi-am rostit rar, silabă cu silabă, numele cel adevărat, care cuprindea și formula „bietul vostru rob păcătos”, locul de baștină și numele tatălui, așa cum face un caligraf trufaș ajuns la colofonul de pe ultima pagină a unei cărți impresionante.

— Ai? a zis el mai întâi. A! a zis după aceea.

La fel ca bătrânul confruntat cu moartea dintr-un basm siriatic pe care-l auzisem în copilărie, s-a cufundat într-o scurtă tăcere, care a durat cât o eternitate.

Acum, aceia dintre dumneavoastră care cred că vorbesc despre moarte pentru că am venit aici cu gândul de a săvârși așa ceva, pricep greșit cartea pe care o citesc. Oare cel care are asemenea porniri mai bate la ușă, își scoate încălțările, vine fără cuțit asupra lui?

— Așadar, ai venit, a zis el, tot ca bătrânul din basm, dar mai apoi a continuat pe un ton cu totul diferit: Bine ai venit, fiule! Spune-mi, ce dorești?

De-acum, se întunecase binișor. Prin fereastra mică și îngustă, unsă cu ceară de albine, care dădea primăvara, când era deschisă, către platan și către rodiu, pătrundea în încăpere doar atâta lumină cât să distingi contururile dinăuntru și cât să le fie pe plac pictorilor chinezi. Nu izbuteam să văd pe de-a-ntregul chipul Unchiului, așezat, ca întotdeauna, în colțul său, în fața unui suport de carte pe care lumina cădea din partea stângă, și mă străduiam neliniștit să retrăiesc acea apropiere pe care o încercam față de el când stăteam aici pictând și vorbind despre miniatură până dimineața, la lumina lumânării, printre pensule, călimări, condeie și pietre de lustruit hârtia. Nu știu de ce, poate din pricina acestui simțământ de înstrăinare, poate pentru că mă rușinasem brusc și mă sfiam să-i vorbesc dintr-o suflare, de-a dreptul, despre neliniștile, despre

greșelile mele, despre faptul că păcătuisem pictând și acest lucru ajunsese la urechea habotnicilor, m-am decis în clipa aceea să-i istorisesc suferința mea folosindu-mă de o poveste.

Poate ați auzit și dumneavoastră istoria pictorului Şeyh Muhammed din Ispahan. Nici un miniaturist nu era mai presus de el în ceea ce privește alegerea culorilor, rânduirea paginii, desenarea oamenilor, a animalelor și a chipurilor, înzestrarea picturii cu un elan pe care îl simțim doar în poezie, cu o judecată ascunsă, pe care o aflăm doar în geometrie. Devenit maestru încă din tinerețe, acest om cu mâini miraculoase a fost, vreme de exact treizeci de ani, cel mai îndrăzneț și cel mai întreprinzător miniaturist al vremii sale în privința alegerii subiectului, a prospețimii, dar și a meșteșugului. El a fost cel care a introdus, cu har și măsură, în pictura din Herat - de o delicatețe și de o sensibilitate diavolești -, demoni înspăimântători, ginni cu coarne, cai cu boașe uriașe, făpturi pe jumătate oameni, pe jumătate fiare, uriași, desenate toate în tuș și aduse din China prin mijlocirea mongolilor; el a fost primul care a arătat interes și a fost înrâurit de portretele descinse de pe corăbiile din Portugalia și din Flandra; el a fost cel care a descoperit, care a desprins din vechile cărți răvășite și a readus la viață metode de pictură care dăinuiau tocmai de pe vremea lui Gînghis Han; el a fost primul care a pictat cu îndrăzneală subiecte ce fac să-ți tresalte cocoșelul, precum cel în care Alexandru le pândește pe frumoasele ce înoată goale în insula femeilor, sau cel în care Şirin se scaldă noaptea, la lumina lunii; l-a pictat pe Preasfântul Nostru Profet în vreme ce zbura cu calul său, Burak, i-a pictat pe șahi în vreme ce se scărpinau, pe câini în vreme ce se împreunau, pe șeici în vreme ce se dedau beției și a izbutit să se facă acceptat de întreaga tagmă a miniaturiştilor. A împlinit toate aceste lucruri cu sârguință și avânt, vreme de treizeci de ani, bând vin din plin, pe față, dar și pe ascuns și fumând opiu. Apoi, la bătrânețe, a devenit învățăcelul unui șeic fanatic, s-a schimbat în scurtă vreme din cap până-n picioare, a ajuns la

încredințarea că toate picturile pe care le zămislise timp de treizeci de ani purtau pecetea necredinței și le-a renegat. Mai mult, și-a folosit cei treizeci de ani care îi mai rămăseseră din viață ca să colinde oraș cu oraș, serai cu serai, bibliotecă de bibliotecă, să caute și să afle prin vistierile șahilor, ale padișahilor, cărțile pe care le pictase el însuși și să le facă praf. Dacă găsea în biblioteca vreunui șah o pictură zămislită de el cu ani în urmă, făcea tot ce-i stătea în putință ca să-și atingă țelul, iar dacă nu izbutea să-l convingă pe stăpânitor cu binele, o făcea prin vicleșug, astfel încât, într-o clipă în care nu atrăgea atenția nimănui, fie că rupea pagina de carte pe care se afla miniatura sa, fie că găsea prilejul de a vărsa apă pe propria minune și a o vătăma. Îi istorisise Unchiului această poveste pentru a-i oferi o pildă cu privire la suferințele pe care le-ar putea îndura miniaturistul dacă și-ar lăsa deoparte, fără a-și da seama, propria credință, în elanul pricinuit de pictură.

I-am amintit că din această pricină Șeyh Muhammed dăduse foc măreței biblioteci a prințului Abbas Mirza, care era guvernator la Kazvin, deoarece pictase sute de cărți doar pentru el - cărți pe care nu le mai putea găsi, rând pe rând, și despărți de celelalte. I-am povestit cu însuflețire, de parcă aș fi trăit eu însumi întâmplarea, că în timpul însăpăimântătorului incendiu murise mistuit de flăcări însuși miniaturistul, sfâșiat de suferință și remușcare.

— Ți-e teamă, fiule, mi-a zis Unchiul cu afecțiune, de picturile pe care le-am făcut noi?

Încăperea era atât de întunecată, încât n-am văzut, dar am bănuțit că-mi spusese acest lucru zămbind.

— N-a mai rămas nimic din taina cărții noastre, am zis eu. Poate că asta n-are însemnătate. Dar umblă zvonuri peste tot. Se spune că în chip învăluit am fi adus o ocară credinței noastre. Se spune că nu am fi zămislit cartea dorită și așteptată de Padișahul Nostru, ci o carte pe potriva gustului nostru, ba chiar o carte care-și bate joc de Padișahul Nostru, o carte care ne tăgăduiește credința, o

abatere de la dreapta judecată care-i imită pe maestrii ghiauri. Unii spun de cartea noastră că l-ar înfățișa chiar și pe Diavol ca pe o ființă plăcută. Se mai zice că, privind lumea de la înălțimea câinelui spurcat de pe stradă, pictând un tăun și o moschee de aceeași mărime - pe motiv că moscheea se află mai în spate -, am săvârșit cu gândul o blasfemie, că i-am batjocorit pe credincioșii care se duc la moschee. Nu pot să dorm noaptea cu gândul la toate astea.

— Am făcut picturile împreună, a zis Unchiul. Am stat oare să cugetăm asupra unor asemenea lucruri, ca să nu spun că nu am făptuit așa ceva?

— Ferească Dumnezeu! am zis apăsător. Dar, indiferent de unde s-a aflat, se spune că mai există o ultimă pictură și că în pictura aceea nu mai este vorba nici măcar de abatere ascunsă de la credință, ci de hulă pe față.

— Ai văzut ultima pictură.

— Am făcut, în felurile colțuri ale unei foi mari de hârtie, hărăzite unei picturi pe două pagini, ilustrațiile pe care mi le-ai cerut, așa cum mi le-ai cerut, am spus, cu o grijă și o precizie pe care speram că Unchiul le va aprecia cum se cuvine. Dar n-am văzut toată pictura. Dacă aș fi văzut-o pe toată, aș fi putut tăgădui toate clevetelile astea dezgustătoare, iar conștiința mi-ar fi fost pe deplin curată.

— De ce te simți vinovat? m-a întrebat el. Ce-ți roade sufletul? Cine a semănat în tine îndoiala?

— Să fii cuprins de bănuiala că tocmai cartea la care ai pictat fericit luni de zile atacă acele lucruri despre care știi că sunt sfinte înseamnă să treci, de viu, prin caznele Iadului. Dacă aș putea vedea această ultimă pictură...

— Asta ți-e toată suferința? a zis. Pentru asta ai venit aici? Dintr-odată, am fost cuprins de neliniște. Ar putea oare să se gândească la un lucru atât de respingător ca acela că eu l-aș fi ucis pe bietul Delicat Efendi?

— Cei care doresc să-l dea jos de pe tron pe Padișahul Nostru și să-l pună în locul lui pe prinț se alătură și ei acestei calomnii și răspândesc zvonul că, de fapt, Padișahul

Nostru a sprijinit pe ascuns cartea, am zis.

— Câți oameni cred în asemenea lucruri? a zis, cu un aer obosit și plictisit. Orice predicator ambițios care are parte de oarece ascultare și căruia i se urcă la cap din pricina asta începe să spună despre credință că se pierde. Asta este cea mai sigură cale de a-ți câștiga pâinea.

Oare credea că venisem aici doar pentru a-i împărtăși acest zvon?

— Bietul Delicat Efendi, răposatul..., am zis cu voce tremurândă. Se bănuiește că, deoarece ar fi văzut în întregime acea ultimă pictură și ar fi priceput că era o blasfemie, l-am fi omorât noi. Mi-a spus asta la atelier un agă de oaste, apropiat mie. Știi cum sunt ucenicii și calfele, toți bârfesc.

I-am povestit mai pe larg, urmând acest fir și înflăcărându-mă treptat. Nu știu cât credeam eu însumi din ceea ce spuneam, nu știu cât însăilam de teamă, după ce îl ucisesem pe neisprăvitul care ne ponegrea, și cât anume scorneam atunci, pe loc, în vreme ce povesteam. După ce încercasem atât de mult să-l conving, continuam să sper că Unchiul va da la iveală acea ultimă pictură și că mi-o va arăta, că-mi va aduce pacea. De ce nu pricepea că doar astfel puteam să mă eliberez de bănuielile pentru care căzusem în păcat?

Dorind la un moment dat să-l tulbur, l-am întrebat cu îndrăzneală:

— Poate oare omul să zămislească, fără să-și dea seama măcar, o pictură îndreptată chiar împotriva omului?

În loc să-mi răspundă, a făcut brusc un gest grațios cu mâna, ca și cum în încăpere ar fi dormit un copil, iar el m-ar fi înștiințat asupra acestui lucru, drept care am tăcut. Mi-a spus, aproape în șoaptă:

— S-a făcut foarte întuneric, să aprindem acest sfeșnic. Nu mi-a plăcut deloc când am văzut pe chipul lui, în vreme

ce aprindea lumânarea din sfeșnic de la mangal¹, o expresie de trufie cu care nu eram deloc obișnuit. Sau poate era o expresie de amărăciune? Oare pricepuse totul și se gândea că nu eram decât un ucigaș ticălos, sau se temea de mine? Îmi amintesc că, deodată, părea că gândurile mi-o luaseră razna și că le urmăream uimit, ca pe gândurile altcuiva. Covorul de pe jos: cum de nu băgasem de seamă până atunci că avea, într-unui din colțuri, o formă care aducea a lup?

— Pasiunea pentru pictură, pentru miniatură, pentru cărțile frumoase a tuturor hanilor, șahilor, pađișahilor cunoaște trei anotimpuri, a zis Unchiul. La început sunt curajoși, prietenoși și pasionați. Sunt doritori de pictură pentru că o văd prin alții, pentru că au prețuire pentru ea. În acest anotimp învață, iar în cel de-al doilea anotimp comandă cărțile pe care și le doresc, pentru a-și împlini propria plăcere. Deoarece au învățat să se bucure sincer de contemplarea picturilor, au parte, deopotrivă, de cinstire și de cărțile pe care le vor lăsa după moarte, pentru a se bucura de faimă în lumea asta. În toamna vieții însă, nici un pađișah nu se mai interesează de vreun lucru nemuritor din această lume. Înțeleg prin „lucru nemuritor din această lume” un lucru care ar urma să fie pomenit de generațiile următoare, de descendenții noștri, care trăiesc în lumea aceasta. De fapt, cârmuitorii au dobândit o anume nemurire în lumea aceasta prin cărțile pe care ni le-au comandat - cărți în care ne-au cerut să le strecurăm numele, în care, uneori, ne-au cerut să le scriem propriile istorii. La bătrânețe doresc să-și asigure un loc priincios pe lumea cealaltă. Toți decid că pictura este o piedică în această privință. Ceea ce mă supără și mă înspăimântă cel mai mult tocmai asta este. Șahul Tahmasp, care a fost și el maestru miniaturist și care și-a petrecut tinerețea în propriul atelier de pictură, a închis, odată cu apropierea de moarte, miraculosul atelier și i-a îndepărtat din

---

¹ Vas metalic în care se punea jar și care era folosit iarna pentru încălzitul încăperilor.

Tabriz pe minunații săi miniaturişti, a împrăştiat cărțile pe care le poruncise și a trecut prin momente de remuşcare. De ce cred cu toții că pictura le va închide porțile Raiului?

— Știi de ce! Pentru că își amintesc că Preasfântul Nostru Profet spunea că în Ziua Judecării de Apoi pictorii vor fi pedepsiți de Dumnezeu în chipul cel mai aspru.

— Nu pictorii, a zis Unchiul. Plăsmuitorii. Acesta este un *hadis*¹ consemnat de Buhari.

— În Ziua Judecării de Apoi i se va cere plăsmuitorului să însuflețească formele pe care le-a creat, am zis eu, cu băgare de seamă. Dar, pentru că nu va izbuti să însuflețească nimic, va fi osândit la caznele Iadului. Să nu uităm că, în Preasfântul Coran, Plăsmuitorul este un atribut al lui Dumnezeu. Dumnezeu este Creatorul, Cel care face să existe neființa, Cel care însuflețește ceea ce este neînsuflețit. Nimeni nu trebuie să încerce să se ia la întrecere cu El. Faptul că pictorii încearcă să plăsmuiască ceea ce plăsmuiește El, faptul că se pretind creatori, asemenea Lui, este cel mai greu păcat.

Spusesem toate acestea pe un ton aspru, de parcă îl acuzam, la rândul meu. M-a privit în ochi.

— După tine, asta am făcut noi?

— Nicidecum, am zis și am zâmbit. Dar răposatul Delicat Efendi a început să creadă asta când a văzut ultima pictură. Spunea, se pare, că cine pictează după știința perspectivei, cine se folosește de meșteșugul măștrilor frânci intră în slujba Diavolului. Spunea că noi am fi pictat, în ultima imagine, folosindu-ne de meșteșugul frâncilor, chipul unui muritor în așa fel încât să trezească în privitor nu simțământul unei imagini, ci al realității însăși, și că celor

---

¹ „Tradiție profetică”, în sensul de dovadă privitoare la spusele și faptele Profetului Mahomed (*sunna*), ridicată la rangul de normă comportamentală și morală. Dincolo de tradițiile „autentice” (*sahih*), care se bazează pe un lanț transparent și autentificat de transmițători și garanți, există numeroase tradiții „îndoielnice”, multe dintre ele apocrife.

care vedeau ceea ce înfăptuiserăm noi le venea să se plece la pământ în fața imaginii, după cum se întâmplă în biserici. Căci, spunea el, la mijloc nu e doar perspectiva care coboară imaginea de la privirea lui Dumnezeu la privirea câinelui de pe stradă, ci și faptul că însușirea metodei măștrilor frânci, amestecul între ceea ce știm noi, între harurile noastre și harul și meșteșugul ghiaurilor înseamnă să intri în slujba Diavolului lucru care ne va face să ne pierdem neîntinarea și care ne va aduce în împrejurarea de a deveni robii lor.

— Nimic nu este neîntinat, a zis Unchiul. De câte ori se creează miracole în miniatură, în pictură, de câte ori iese la iveală, într-un atelier de pictură, ceva frumos, care-mi face ochii să se umezească și părul să se zbârlească, știu că acolo s-au întâlnit două lucruri diferite, care n-au mai fost alăturate înainte, și că acestea au dat la iveală un nou miracol. Behzad și frumusețea întregii picturi persane se datorează îmbinării picturii arabe cu pictura mongolo-chineză. Cele mai frumoase picturi ale Șahului Tahmasp împleteau stilul persan cu sensibilitatea turkmenă. Faptul că astăzi toată lumea nu mai contenește să povestească despre atelierile de pictură ale lui Akbar Han din India se datorează împrejurării că acesta și-a încurajat miniaturistii să împrumute meșteșugul măștrilor frânci. „Ale lui Dumnezeu sunt Răsăritul și Asfințitul.”¹ Să ne păzească Dumnezeu de dorințele celui neîntinat și neamestecat!

Pe cât i se vedea de blând și de luminos chipul în lumina lumânării, pe atât era de întunecată și de înspăimântătoare umbra sa reflectată pe perete. Deși îi găseam spusele atât de chibzuite și de adevărate, tot n-am crezut în ele. Deoarece mă gândeam că are bănuieli în privința mea, aveam și eu bănuieli în privința lui și simțeam, din când în când, că ciulea urechea la poartă, așteptând să vină cineva care să-l scape de mine.

— Mi-ai povestit despre pictorul Șeyh Muhammed din

---

¹ Citat coranic (II, 142).

Ispahan, care a incendiat uriașa bibliotecă pe motiv că în ea se aflau propriile sale imagini și care și-a dat apoi foc, chinuit de remușcări, a zis el. Am să-ți povestesc și eu o altă parte din aceeași legendă, pe care nu o cunoști. Da, în ultimii treizeci de ani pictorul și-a căutat propriile miniaturi. Dar în cărțile ale căror pagini le-a răsfoit a văzut, mai degrabă decât propriile picturi, imitații inspirate de ele. În anii care au urmat a băgat de seamă că două generații de miniaturiști își însușeau ca modele picturile pe care le renegase el, că și le întipăreau în memorie și că, dincolo de faptul că le învățaseră pe de rost, le preschimbaseră într-o parte a sufletului lor. Pe măsură ce se străduia să-și găsească și să-și distrugă propriile picturi, Șeyh Muhammed pricepea că tinerii miniaturiști le risipiseră, plini de admirație, în nenumărate cărți, că se folosiseră de ele la ilustrarea altor cărți, că li se întipăriseră tuturor în memorie, că se răspândiseră în întreaga lume. Pe măsură ce privim înțelegem, de la o carte la alta, de la o miniatură la alta, că un pictor bun nu se mărginește doar să rămână în amintire cu miracolele sale, ci sfârșește prin a ne schimba, în cele din urmă, peisajul propriei memorii. Iar după ce talentul și imaginile unui miniaturist lucrează cu putere asupra sufletului nostru, își face apariția și o măsură de apreciere a frumuseților lumii. Pictorul din Ispahan nu numai că a văzut, la sfârșitul vieții sale, cum pe măsură ce el își ardea și nimicea propriile imagini, acestea se înmulțeau, dar a și înțeles că toată lumea vedea lucrurile așa cum le văzuse el cândva și că ceea ce nu semăna cu picturile pe care le plăsmuise el în tinerețe era socotit, de-acum, urât.

Cum nu mi-am putut înăbuși admirația crescândă și dorința de a-i fi pe plac, m-am aruncat la picioarele lui. În vreme ce-i sărutam mâinile, ochii mi s-au umezit și am simțit că el era cel căruia-i dăruiam, de fapt, locul pe care i-l dăruisem cândva Maestrului Osman în sufletul meu.

— Miniaturistul, a zis Unchiul cu o expresie mulțumită de sine, își zămislește pictura ascultând de propria-i conștiință

și urmând rânduielile în care crede el, fără a se teme de nimic. Nu-i pasă de ceea ce vor spune dușmanii lui, habotnicii, invidioșii.

„Dar Unchiul nu este miniaturist”, mă gândeam eu în vreme ce-i sărutam înlăcrimat mâna acoperită de pete cafenii. M-am rușinat însă îndată de acest gând. Parcă altcineva îmi strecurase, cu sila, în minte această idee diavolească și neobrăzată. Cu toate acestea, știți și dumneavoastră că ceea ce gândeam era adevărat.

— Nu mă tem de ei, a zis Unchiul. Pentru că nu mă tem de moarte.

Cine erau „ei”? Am dat din cap, ca și cum aș fi priceput ce spusese. Dar din mine se ridica totodată un fel de mânie. Am văzut că vechea carte aflată chiar lângă Unchiul era *Cartea sufletului* de El-Cevziyye. Ramoliții care-și doresc să crape se dau în vânt după cartea asta, în care se povestesc aventurile sufletului după moarte. De când am venit aici am zărit un singur lucru nou în tipsii, pe cutia cu instrumente de scris și pe cufăr, printre călimările de purtat la brâu, ascuțitorile și cuțitele de retezat condeie, printre sticlele obișnuite de cerneală și cutiile cu condeie: o călimară de bronz.

— Să arătăm că nu ne temem de ei, am zis, cu ceva curaj. Scoate la iveală ultima pictură, să le-o arătăm.

— Asta nu dovedește oare că punem preț pe clevetelile lor, cel puțin atât cât să le luăm în serios? N-am făcut nimic înspăimântător, ca să ne fie frică. Ce altceva te îndreptățește să te temi atât de mult?

M-a mângâiat pe păr, părintește. M-am temut să nu-mi tâșnească din nou lacrimile și l-am îmbrățișat.

— Știu de ce a fost ucis bietul Delicat Efendi, am zis cu însuflețire. Delicat Efendi urma să-i asmuță împotriva noastră pe oamenii lui Nusret Hogea din Erzurum, răspândind vorbe de ocară cu privire la dumneata, la cartea dumată, la noi. Socotea el că aici s-a săvârșit o blasfemie, că noi ne-am plecat Diavolului, și începuse să spună acest lucru în dreapta și-n stânga, să-i ațâțe împotriva dumată pe

ceilalți miniaturişti care lucrau la carte. Nu ştiu de ce a făcut asta așa, dintr-o dată. Poate din invidie, poate pentru că i s-a închinat Diavolului. Ceilalți miniaturişti care lucrau la cartea dumitale au auzit și ei cât era de hotărât Delicat Efendi să ne nenorocească pe toți. Poți să presupui că toți s-au înspăimântat, că toți au fost cuprinși de neliniște, la fel ca mine. Unul dintre ei - prins, în miez de noapte, la înghesuială de Delicat Efendi, care-l îboldea împotriva dumitale, a noastră, a cărții noastre, a picturii, a miniaturii, a tuturor lucrurilor în care credem - a fost biruit de îngrijorare, l-a ucis pe ticălos și l-a aruncat în puț.

— Ticălos?

— Delicat Efendi era lipsit de bună-cuviință, un trădător de joasă speță, am zis. Era josnic! am strigat de parcă s-ar fi aflat în fața mea.

S-a așternut tăcerea. Se temea oare de mine? Eu mă temeam de mine! Parcă aş fi fost prins în vârtejul mâinii și al minții altcuiva, dar era plăcut.

— Cine este acest miniaturist cuprins de îngrijorare, asemenea ție și miniaturistului din Ispahan? Cine l-a omorât?

— Nu ştiu, am zis.

Dar am dorit să priceapă, după chipul meu, că mințeam, înțelegeam că greșisem peste măsură venind aici. Dar nu eram soiul de om care să se lase copleșit de vinovăție și remușcare. Vedeam că Unchiul era neliniștit din pricina mea, iar asta îmi plăcea și îmi dădea putere. M-am gândit repede că, dacă va pricepe bine că eram un ucigaș și se va teme de mine, va da la iveală ultima pictură, pe care doream s-o văd nu ca să-mi dau seama dacă în ea stăruia sau nu vreo blasfemie, ci din curiozitatea de a ști cum era, și că mi-o va arăta.

— E important oare cine l-a ucis pe neisprăvitul ăla? am întrebat. N-a făcut o treabă bună cel care l-a curățat?

Faptul că nu mă privea în ochi mi-a dat curaj. Persoanele însemnate, care se socotesc mai bune și mai virtuozitate decât

tine, nu te pot privi în ochi când le este rușine pentru tine. Poate și pentru că se gândesc să te părăscă și să te dea pe mâna schingiuitorului, a călăului.

Afară, chiar în fața porții, câinii au început să latre ca turbați.

— Iar ninge, am zis. Unde sunt toți, la ceasul acesta de seară? De ce te-au lăsat așa acasă, singur-singurel, și au plecat? Nici măcar o lumânare n-au aprins.

— Asta e foarte, foarte ciudat, a zis. Nu izbutesc deloc să pricep unde s-au dus.

Era atât de neprefăcut, încât l-am crezut pe de-a-ntregul și am simțit încă o dată, sincer, că, deși făceam haz pe seama lui cu ceilalți miniaturiști, de fapt îl iubeam. N-am reușit să-mi dau seama cum de a priceput imediat că inima mi-a fost potopită, o clipă, de un puternic simțământ de prețuire și de dragoste față de el, motiv pentru care m-a mângâiat din nou pe păr, cu acea cuceritoare afecțiune părintească. Am simțit că pictura Maestrului Osman, inspirată de vechii maeștri din Herat, nu avea nici un viitor. Era un gând atât de ticălos, încât m-am speriat de mine însumi. Așa ni se întâmplă tuturor după o năpastă: ne rugăm, cu o ultimă nădejde, ca lucrurile să-și urmeze făgașul de mai înainte, fără a lua seama că suntem ridicoli și negliobi.

— Să continuăm să lucrăm la miniaturile pentru cartea noastră, am zis. Să continue totul ca până acum.

— Printre miniaturiști se află un ucigaș. Am să continui cartea cu Negru Efendi.

Oare mă ațâța, ca să-l omor?

— Unde e Negru acum? am zis. Unde sunt fata dumitale și copiii?

Simțeam că aceste cuvinte îmi fuseseră parcă puse în gură de altcineva, dar nici nu mă puteam stăpâni. De acum încolo nu mai aveam nici o cale de a fi fericit și de a nădăjdui. Puteam fi doar ager la minte și zeflemitor și simțeam, în dosul acestor doi ginni simpatici, întotdeauna hazlii, în dosul agerimii și al zeflemelii, privegherea

Diavolului, care stăpânea asupra tuturor acestor purtări. În aceeași clipă, nenorociții de câini de dincolo de poartă au început să urle bezmetic, de parcă ar fi adulmecat miros de sânge.

Oare mai trăisem această clipă cu mult timp în urmă? Într-un oraș foarte îndepărtat, la un ceas care acum mi se părea foarte îndepărtat, în vreme ce afară cădea o zăpadă pe care n-aveam cum s-o văd, încercasem să-i vorbesc plângând unui moșneag, unui ramolit care mă învinuia la lumina lumânării că furasem din vopsea. Și atunci, întocmai ca și acum, câinii aflați acolo, departe, la poartă, începuseră să urle de parcă ar fi simțit miros de sânge. După bărbia plină de riduri, de boșorog rău și trufaș, a Unchiului și după ochii pe care, în cele din urmă, izbutise să și-i ațintească necruțător asupra mea, pricepeam că nutrea dorința de a mă distruge. Trăiam acum această clipă ca pe o amintire precisă, dar ștearsă, așa cum îmi revenea în minte acea împrejurare dezgustătoare din vremea uceniciei mele într-ale picturii, de la vârsta de zece ani, ca o imagine ale cărei contururi îmi rămâneau limpezi în minte, deși palide.

Prin urmare, în vreme ce mă ridicam de pe locul în care stăteam, în vreme ce îi dădeam ocol, pe la spate, Unchiului și luam în mână acea călimară nouă de bronz, uriașă și grea, aflată printre alte călimări, unele de sticlă, altele de porțelan ori de cristal, miniaturistul sânguincios din mintea mea, despre a cărui existență aflasem de la Mai-marele miniaturiștilor, Maestrul Osman, picta parcă pentru mine, folosindu-se de linii precise și de culori șterse, ceea ce făceam și ceea ce vedeam, dar nu ca pe ceva trăit în acea clipă, ci ca pe o amintire foarte veche. Ei bine, în vise ne vedem din afară și ne înfiorăm. Am spus, cu aceeași înfiorare, ținând în mână călimara aceea uriașă de bronz, cu gura strâmtă:

— Am văzut o asemenea călimară pe vremea uceniciei, când aveam zece ani.

— E o călimară mongolă, veche de trei sute de ani, a zis Unchiul. A adus-o Negru de la Tabriz. Se folosește doar

pentru cerneală roșie.

Sigur că Diavolul era cel care mă îmboldea să-l lovesc din toate puterile, chiar atunci, cu călimara pe ramolitul plin de sine, în creierul lui de neghiob. Nu l-am ascultat. Și am spus, cu nădejde prostească:

— Eu l-am ucis pe Delicat Efendi.

Înțelegeți de ce am spus-o cu nădejde, nu-i așa? Năzuiam ca Unchiul să mă înțeleagă și să mă ierte. Și, de asemenea, să se teamă de mine și să mă ajute.

29. Eu sunt Unchiul vostru

Când a spus că el l-a ucis pe Delicat Efendi, în încăperea s-a așternut o tăcere lungă. M-am gândit că o să mă omoare și pe mine. Inima mi-a bătut multă vreme cu putere. Venise oare aici ca să mă omoare sau să mărturisească și să mă sperie? Știa oare ce voia? M-am înfricoșat când am priceput că nu cunoșteam deloc inima acestui miniaturist minunat, căruia-i știam de ani de zile harul și talentele. Simțeam cum se proțăpise de-acum în spatele meu, ținând în mână călimara aceea mare, pentru cerneală roșie, cum stătea chiar în ceafa mea, dar nu m-am întors să-l privesc în față. Știind că tăcerea mea îl tulbura, i-am zis:

— Căinii nu s-au potolit încă.

Iar am tăcut amândoi. De data asta, am înțeles că moartea sau, dimpotrivă, puterea de a scăpa din această urgie se afla în mâna mea, în ceea ce urma să-i spun. Tot ce știam despre el, dincolo de miniaturile și de picturile lui, era că e deștept. Iar deșteptăciunea este un lucru cu care te poți mândri, dacă socotești că miniaturistul nu trebuie cu nici un chip să se mărturisească pe sine, să-și arate sufletul în plămada sa. Bine, dar cum mă prinsese la înghesuială în casa cu desăvârșire goală? Mintea mea de bătrân cugeta cu iuțeală la aceste lucruri, dar era totodată buimacă, neputincioasă să iasă din joc. Unde era Șeküre?

— Ai înțeles mai demult că eu l-am omorât, nu-i așa? a întrebat.

Nu înțelesesem; nu înainte de a mi-o spune chiar el. Mai mult, acum credeam, cu un cotlon al minții mele, că făcuse un lucru bun ucigându-l pe Delicat Efendi, ba chiar că, într-adevăr, răposatul meșter auritor, cuprins treptat de teamă,

ar fi adus poate nenorocirea pe capul nostru, al tuturor.

Așa se face că în mine s-a născut un sentiment nelămurit de recunoștință față de ucigașul cu care rămăsesem singur în casa pustie.

— Nu mă mir că l-ai omorât, am zis. Cei asemenea nouă, care trăiesc din cărți, care le visează paginile, se tem cu toții pe lumea asta de un singur lucru. În plus, noi ne îndeletnicim cu un lucru și mai oprit, și mai primejdios - ne îndeletnicim cu pictura într-un oraș musulman. Orice miniaturist încearcă un puternic imbold de a se socoti vinovat, așa cum s-a întâmplat cu pictorul Șeyh Muhammed din Ispahan, un imbold de a se căi, de a se învinovați pe sine mai mult decât pe ceilalți, de a avea remușcări, pentru a cere astfel îndurare de la Dumnezeu și de la comunitate. Ne izvodim cărțile în mare taină, ca păcătoșii și, de cele mai multe ori, de parcă am implora iertare. Știu nespuse de bine că acest chip de a-ți pleca fruntea în fața atacurilor hogilor, ale predicatorilor, ale cadiiilor, ale șeicilor, acest neconținut sentiment de vinovăție ucide imaginația miniaturistului, dar, în egală măsură, o și hrănește.

— Adică nu mă condamni că l-am curățat pe Delicat Efendi, cel fără de minte?!

— Ceea ce mă atrage în scriere, în miniatură, în pictură este cuprins, iată, în această teamă. Pricina pentru care ne închinăm viața picturii și cărților, îngenuncheați în fața paginilor de dimineața până seara și apoi noaptea, la lumina lumânării, până orbim, nu o constituie banii și favorurile, ci fuga de forfota celorlalți, de gloată. Dar să ni se spună că suntem lipsiți de credință! Câtă suferință nu-i provoacă adevăratului, talentatului plăsmuitor o astfel de tăgadă! Or, adevărata pictură este tănuită tocmai în lucrul acesta nemaivăzut, nemaiauzit. În pictura despre care toată lumea va spune, în prima clipă, că este proastă, neizbutită, lipsită de credință. Adevăratul pictor știe, pe de o parte, că trebuie să ajungă acolo, dar se teme, pe de altă parte, de singurătatea aceluia tărâm. Dar cine poate ține piept o viață

întreagă unei asemenea existențe, pline de teamă, trăite pe muchie de cuțit? Miniaturistul este primul dintre toți care crede că se poate mântui de temerile care l-au bântuit ani de zile învinuindu-se pe sine. Ceilalți îl cred și îi pun foc doar atunci când își mărturisește singur vina. În ceea ce-l privește pe miniaturistul din Ispahan, a făcut el însuși acest lucru.

— Tu nu ești miniaturist, a zis, iar eu nu l-am ucis pentru că mă temeam.

— L-ai ucis pentru că doreai să pictezi fără teamă, așa cum năzuiești tu!

Miniaturistul care năzuia să devină ucigașul meu a spus, pentru prima oară după multă vreme, un lucru foarte înțelept:

— Știu că spui toate acestea pentru a mă amăgi, pentru a mă liniști, pentru a ieși din această împrejurare, a zis, și a adăugat: Dar ceea ce spui este adevărat. Vreau să pricepi. Ascultă-mă.

M-am întors și l-am privit în ochi. Faptul că, în vreme ce vorbea cu mine, lăsase cu totul la o parte vechile rânduieli era un semn că gândurile îi erau în altă parte. Dar unde?

— Nu te teme, nu e din lipsă de prețuire față de dumneata, a zis.

În vreme ce trecea din spatele în fața mea, a scos un hohot de râs, dar acesta avea în el ceva nespus de dureros.

— Cum se petrece acum, iată, a zis. Fac un lucru, dar parcă nu sunt eu cel care-l face. Parcă în mine ar viețui ceva care se zbate și mă împinge să fac rău. Dar am, totodată, mare nevoie de acel ceva. La fel se întâmplă și în privința picturii.

— Astea sunt prostii băbești despre Diavol.

— Adică mint?

Am simțit că nu avea destulă îndrăzneală să mă omoare și că, din această pricină, dorea să-l enervez.

— Nu minți. Dar ți-e cu neputință să știi ce simți în străfundul tău.

— Nu, știu foarte bine ce se află în mine. Din cauza

dumitale ne-am cufundat în păcat până în gât, fără să ne dăm seama. Acum îmi spui să fiu mai îndrăzneț. Din cauza dumitale am ajuns un ucigaș. Câinii ăia turbați ai lui Nusret Hogeia or să ne ucidă pe toți.

Necrezând nici el ce spunea, striga și mai tare, strângând în mână călimara cu și mai multă mânie. Oare nu-i auzea nimeni țipetele - vreun trecător de pe strada înzăpezită, care să vină la noi?

— Cum s-a făcut de l-ai omorât? am întrebat, mai degrabă ca să câștig timp decât din curiozitate. Cum de v-ați petrecut la puțul acela?

— Delicat Efendi a fost cel care m-a găsit pe mine, în noaptea în care a plecat de la dumneata, a zis, cu o dorință de a povesti la care nu mă așteptam deloc. A spus că a văzut ultima pictură, care se întindea pe două pagini. M-am străduit multă vreme să-l fac să se răzgândească, pentru a nu stârni zarvă pe seama ei. L-am convins să meargă în locul acela pustiit de incendiu și i-am zis că aveam bani ascunși lângă puț. Când a auzit de bani, m-a crezut. Nu există dovadă mai bună că miniaturii lucrează pentru bani. Nu din pricina asta sunt supărat; era un miniaturist cu har, unul obișnuit. Era gata să sape în pământul înghețat cu unghiile. Dacă aș fi avut galbeni îngropați lângă fântână, nici măcar nu ar mai fi trebuit să-l ucid. Se pare că ți-ai ales un nemernic pentru a-ți face auririle. Mâna răposatului era sigură, dar aurirea pe care o înfăptuia, alegerea și întrebuițarea culorilor erau lipsite de strălucire. În plus, n-am lăsat nici o urmă. Spune-mi, care este miezul a ceea ce se numește stil? Chinezii vorbesc și ei despre culoarea talentului miniaturistului, despre stil. Oare miniaturistul bun trebuie sau nu trebuie să aibă un stil care să-l deosebească de ceilalți?

— Un stil nou nu depinde de dorința miniaturistului, nu te teme, am zis. Moare un prinț, un șah pierde războaie, se sfârșește o epocă despre care se credea că nu se va sfârși niciodată, se închide un atelier de pictură, iar miniaturii

care-l însuflețeau se împrăștie și își găsesc de lucru pe alte meleaguri, își caută alți protegători amatori de cărți. Într-o bună zi, un padișah îi adună cu drag în cortul, în seraiul său pe miniaturiștii pribegi sosiți din felurite țări - să zicem că de la Herat și de la Alep -, buimaci, dar înzestrați cu har, și își întemeiază cu strădania un atelier propriu de pictură. Chiar dacă la început miniaturiștii, care n-au avut răgazul de a se deprinde unul cu altul, pictează potrivit vechilor meșteșuguri cunoscute, între ei se ivesc mai apoi o asemănare, o confruntare și o învoială, așa cum se întâmplă cu copiii care, trăind împreună pe stradă, devin buni prieteni. Ceea ce iese la iveală după asemenea înfruntări, invidii, urzeli, după lucrul cu miniatura și culoarea, care se întinde pe parcursul a ani și ani, este un nou stil. Cel mai strălucitor, cel mai dăruit cu har dintre miniaturiștii aceluia atelier este cel care-i scoate cel mai mult în evidență stilul. Să-l numim și cel mai norocos dintre ei. Celorlalți le revine doar îndatorirea de a urma la nesfârșit acel stil, de a-l desăvârși, ba chiar de a-i da lustru.

M-a întrebat, fără a mă putea privi în ochi, cu o expresie neașteptat de blândă, cerșindu-mi deopotrivă sinceritatea și bunăvoința și, în orice caz, tremurând ca o fecioară:

— Eu am un stil?

Am crezut, o clipă, că îmi vor da lacrimile. Străduindu-mă din răspuțeri să fiu duios, afectuos și bun, i-am spus înadins ceea ce credeam:

— Tu ești miniaturistul cel mai plin de har, cu mâna cea mai plină de vrajă, cu ochiul cel mai rafinat, ești miniaturistul cel mai minunat pe care l-am văzut în viața mea, vreme de mai bine de șaiszeci de ani. Dacă aș avea în față o pictură pe care s-o fi atins o mie de plămăditori, în devălmășie, aș putea deosebi și recunoaște imediat tușa miraculosului condei cu care ai fost înzestrat de Dumnezeu.

— Și eu gândesc la fel, dar dumneata nu ești îndeajuns de deștept ca să pricepi taina harului meu, a zis. Acum minți pentru că te temi de mine. Cu toate astea, vorbește-mi despre

meșteșugul meu.

— Condeiu! Tău găsește de îndată linia potrivită, de parcă nici măcar nu l-ai atinge - o face de la sine. Cât de adevărat, dar și cât de zeflemitor este ceea ce înfățișează el! Încordarea ce izvorăște din privirile pe care și le aruncă oamenii, din orânduirea paginii, din tâlcul textului se preschimbă, în pictura ta, atunci când zămislești o scenă cu multe personaje într-o șoaptă fără sfârșit. Eu îți privesc miniaturile și revin mereu la ele ca să ascult această șoaptă; îmi dau seama zâmbind că, la fiecare revenire, tâlcul se schimbă și, cum să-ți spun, mă reapuc să-ți citesc pictura ca pe o scriere. Astfel, pe măsură ce aceste straturi de înțeles se desfac unul după altul, iese la iveală o profunzime care, chiar după felul de a vedea al maeștrilor frânci, merge foarte departe.

— Hmmm! Bine. Lasă-i pe maeștrii frânci. Mai spune.

— Condeiu! Tău este, într-adevăr, atât de miraculos, atât de plin de vigoare, încât cel care-ți privește pictura ar putea crede că se uită nu la univers, ci la ceea ce ai desenat tu. Astfel tu, cu harul tău, poți nu doar să-l abați de la calea credinței pe omul cel mai statornic în credință, ci și să-l aduci, prin pictură, pe calea lui Dumnezeu chiar și pe cel mai fără de nădejde necredincios.

— E adevărat, dar nu știu dacă asta e o laudă. Mai spune.

— Nici un miniaturist nu stăpânește ca tine consistența vopselei, tainele ei. Tu ești cel care zămislește întotdeauna cele mai strălucitoare, mai vii, mai adevărate culori.

— Bine. Altceva?

— Știi că tu ești cel mai mare miniaturist de la Behzad și, de asemenea, de la Mir Seyyid Ali încoace.

— E adevărat, știu asta. Dar dacă și tu o știi, de ce îți faci cartea cu individul ăla de rând care este Negru Efendi, și nu cu mine?

— Pentru treaba pe care o face el, nu e nevoie să ai nici măcar har de miniaturist, am zis. Asta, unu la mână. Doi, el nu este un ucigaș, ca tine.

Mi-a zâmbit cu multă blândețe, răspunzând la râsul meu care oglindea generozitate. Simțeam că urma să scap de acest vis urât folosindu-mă cu iscusință de o asemenea expresie a chipului. În felul acesta, cum eu deschiseseam discuția, ne-am pus pe un taifas plăcut cu privire la călimara mongolă de bronz pe care o ținea în mână - un taifas nu ca de la tată la fiu, ci ca între doi bătrâni curioși, înzestrați cu multă pricepere. Despre greutatea bronzului, despre echilibrul călimării, despre adâncimea gâtului ei, despre lungimea condeielor vechilor caligrafi și, în vreme ce se ridica în picioare, în fața mea, despre tainele cernelii roșii, a cărei vârtoșenie o simțeau atunci când scuturai ușor, ușor călimara... Am vorbit despre faptul că, dacă mongolii n-ar fi purtat tainele cernelii roșii, deprinse de la maestrii chinezi, până în Horasan, până la Buhara, la Herat, noi n-am fi putut zămisli cu nici un chip aceste picturi la Istanbul. Părea că, pe măsură ce vorbeam, timpul însuși își modifica densitatea, asemenea vopselelor, și că, pe măsură ce trecea vremea, se pierdea și momentul potrivit. Un cotlon al minții mele se întreba neconținut de ce nu era încă nimeni acasă și îmi doream să-l văd lăsând din mână călimara aceea grea.

— Oare, când va fi isprăvită cartea ta, cei care îmi vor privi picturile îmi vor înțelege harul? a întrebat el, cu aerul firesc al vechilor noastre deprinderi de lucru.

— Dacă va voi Domnul să sfârșim această carte într-o bună zi, Preasfântul Nostru Padișah o va lua în mână și va arunca o privire asupra ei, va cerceta, desigur, dacă am folosit ori nu cum se cuvine foițele de aur, își va privi portretul îndelung, ca pe o scriere care-i înfățișează trăsăturile și, așa cum fac toți padișahii, va fi cuprins de admirație nu față de minunata noastră pictură, ci față de sine, iar mai apoi, dacă-și va lua răgazul priincios și va privi miracolele pe care le-am înfăptuit cu nesfârșite strădanii, cu prețul luminii ochilor, cu ardoare, inspirați deopotrivă de Orient și de Occident, ce recunoștința se va răsfrânge asupra noastră?! Știi și tu că, dacă nu se întâmplă o minune, nu va

întreba niciodată cine a făcut cutare chenar, cui i se datorează aurirea, cine a pictat cutare om și cutare cal și că va cetlui cartea în vistierie. În ciuda acestui fapt însă, noi pictăm mereu, ca toți cei dăruți cu har, nădăjduind că într-o bună zi se va întâmpla și acea minune.

Am tăcut puțin. Parcă așteptam amândoi ceva, răbdători.

— Când se va întâmpla acea minune? a întreat el. Când vor fi înțelese *cu adevărat* nenumăratele miniaturi pe care le-am făurit până ce ne-am istovit lumina ochilor? Când ne vor dăruia acea dragoste la care am... la care avem dreptul?

— Niciodată!

— Cum adică?!

— Nu-ți vor dăruia niciodată ceea ce dorești, i-am zis. Iar pe viitor vei fi înțeles și mai puțin.

— Cărțile dănuie vreme de secole, a zis cu o expresie trufașă, dar fără a crede pe de-a-ntregul ceea ce spunea.

— La nici unul dintre maeștrii italieni nu există poezia, sensibilitatea, puritatea și strălucirea culorilor tale, credemă. Dar picturile lor sunt mai convingătoare, seamănă mai mult cu viața însăși. Ei nu pictează lumea ca și cum ar vedea-o din înaltul unui minaret și fără a lua seama la ceea ce numesc perspectivă, ci o pictează așa cum se vede ea de pe stradă, iar dacă nu, din odaia prințului, laolaltă cu așternutul și plapuma, cu masa, cu oglinda, cu tigrlul, cu fiica și cu banii lui; ei pictează totul, știi asta. Eu nu cred în tot ceea ce fac ei; ideea că pictura imită lumea de-a dreptul mi se pare o copilărie, îmi rănește sentimentele. Dar picturile pe care le făuresc potrivit acestui nou meșteșug au o asemenea putere de atracție! Ei pictează tot ceea ce observă ochiul, întocmai așa cum observă el. Pictează ceea ce văd, în vreme ce noi pictăm ceea ce privim. De îndată ce vezi ceea ce zămislesc ei, pricepi că singura cale de a-ți face chipul să dănuie până la sfârșitul lumii trece prin meșteșugul frâncilor. Puterea de atracție a acestui crez este atât de mare, încât toți croitorii, măcelarii, soldații, popii, băcanii... toată lumea, toți cei din țările frâncilor, nu doar cei de la Veneția,

se lasă pictați astfel. Pentru că, privind doar o dată acele portrete, jinduiești și tu să te vezi astfel, vrei să crezi că ești o ființă diferită de celelalte, o ființă fără asemănare, deosebită și stranie. Faptul de a-l picta pe om nu așa cum îl vede mintea, ci așa cum îl vede ochiul, potrivit noilor meșteșuguri, îți dă acest prilej. Într-o bună zi, în vremurile ce vor veni, toți vor picta ca ei. Când se va rosti cuvântul „pictură”, toată lumea va înțelege prin asta ceea ce împlinesc ei! Aici, până și netotul de croitor, bietul de el, care nu se pricepe deloc la pictură, va dori să i se facă un asemenea portret, așa încât, uitându-se la încrețiturile nasului, să poată crede că este nu un prost de rând, ci o persoană cu totul deosebită, fără seamăn.

— Ei, atunci o să facem și noi asemenea portrete, a zis ucigașul, glumeț.

— N-o să facem! am zis. N-ai aflat de la răposatul Delicat Efendi, pe care l-ai ucis, cât de tare se tem ei să nu devină niște imitatori ai frâncilor? Și chiar dacă nu s-ar teme și ar face o încercare, tot același lucru ar fi. În cele din urmă, meșteșugurile noastre vor pieri, iar culorile vor păli. Nimeni nu va mai fi interesat de cărțile, de miniaturile noastre. Nici măcar cei împătimiți de ele nu vor mai pricepe nimic și vor întreba, țuguindu-și buzele, de ce le lipsește perspectiva, ori poate că nu vor mai izbuti cu nici un chip să dea de cărți. Deoarece, odată cu indiferența, picturile și cărțile noastre vor fi treptat înghițite și spulberate de timp, de urgii. Pentru că guma arabică din legătura acestor cărți se face din pește, oase și miere, iar paginile le-au fost făcute cu ou și amidon, șoareci lacomi, fără de rușine, se vor înfrupta din paginile lor, vor fi roase și nimicite de furnici, de cari, de o mie și unu de soiuri de gândaci. Volumele vor fi desfăcute-n bucăți, paginile vor fi rupte; tâlhari, slujitori nepăsători, copii, femei care aprind focul vor rupe, fără a sta prea mult pe gânduri, paginile și miniaturile. Prinți aflați la vârsta copilăriei vor vătăma picturile cu condeiele lor de jucărie, le vor scobi oamenilor ochii, își vor lăsa mucii pe pagini, vor mângăli

chenarele cu negru; cei ce vorbesc mereu despre păcat vor ponegri totul și ne vor sfâșia miniaturile, le vor tăia, le vor folosi, poate, pentru a zămisli alte picturi sau pentru a se juca și a se veseli cu ele. În vreme ce mamele ne vor rupe lucrările, pe motiv că sunt deocheate, tații și frații mai mari se vor ațâța singuri și-și vor lepăda sămânța pe picturile cu femei; paginile se vor lipi unele de altele nu doar din această pricină, ci și din pricina noroiului, a umezelii, a lipiciului prost, a scuipatului și a năclăielii cu felurite mizerii și bucate. Iar în locurile în care se vor lipi vor înflori pete de mucegai și murdărie, ca niște buboaie. Mai apoi, cărțile ne vor fi nimicite de ploii, de acoperișuri găurite, de torente, de valuri de noroi. Iar cea din urmă carte neîntinată ce se va ivi, ca prin minune, de pe fundul vreunui cușar miraculos, cu desăvârșire uscat, va fi desigur înghițită și făcută scrum într-o bună zi de flăcările unui foc necruțător, laolaltă cu paginile rupte, găurite, decolorate, cu neputință de citit, preschimbate de ape, de umezeală, de gândaci și de indiferență într-un fel de pastă. Există, oare, mahala din Istanbul care să nu fi ars și să nu fi fost mistuită de vâlvătaie o dată la douăzeci de ani, ca să mai dăinuie cărțile pe care le adăpostea? Ce miniaturist poate visa că miracolele sale vor supraviețui mai mult de o sută de ani în acest oraș în care, o dată la trei ani, sunt distruse mai multe cărți și mai multe biblioteci decât au ars și au prădat mongolii la Bagdad, și că, privindu-i-se într-o bună zi miniaturile, va fi pomenit ca Behzad? Nu numai ceea ce înfăptuim noi, ci tot ceea ce s-a înfăptuit de veacuri în lumea aceasta va fi nimic de foc, de viermi, de nepăsare. În felul acesta, privirea mândră cu care îl contemplă, de la fereastră, Șirin pe Husrev, chipul minunat în care Husrev o privește, la rândul său, pe Șirin, care se scalda la lumina lunii, lupta lui Rustem cu Demonul cel Alb, pe fundul puțului, și uciderea acestuia, tristețea încercată de Mecnun, cel smintit din dragoste, în vreme ce se întovărășește în deșert cu tigrul alb și cu capra sălbatică, felul în care necredinciosul câine ciobănesc, care îi dăruise o oaie din

turma pe care o păzea lupoacei cu care se împerechea în fiecare noapte, este prins și spânzurat de un copac, toate decorațiunile pentru chenare, cu flori, îngeri, ramuri înfrunzite, păsări și lacrimi, toți cântătorii din lăută, zămisliți pentru a împodobi misterioasele poezii ale lui Hafez, toate decorațiunile de pe pereți, care au prăpădit ochii a mii, a zeci de mii de ucenici miniaturişti și i-au orbit pe maeștri, toate distihurile de pe uși, de pe micile *levha*¹ atârinate pe pereți și tănuite de rame care se întrepătrund în cuprinsul picturii, semnăturile sfioase ascunse prin funduri de dulapuri, prin unghere, pe fațade, prin locuri gemând de lume, pe sub ciulini, printre stânci, toate florile de pe plăpumile care-i acoperă pe îndrăgostiți, toate capetele de ghiauri descăpățânați care veghează răbdătoare, pe margine, în răstimpul asaltului victorios al răposatului bunic al Padișahului Nostru asupra cetății vrăjmașe, toate tunurile, puștile, corturile care se zăresc în depărtare în vreme ce solul necredincioșilor sărută picioarele străbunicului Padișahului Nostru, la a căror pictare ai participat și tu în tinerețe, toți diavolii cu coarne ori fără, cu coadă ori fără, cu dinți ascuțiți, cu unghii ascuțite, miile de păsări de toate soiurile, între care pupăza cea înțeleaptă, vrabia cea săltăreață, stângaciul erete, privighetoarea poetă, pisicile tihnite, câinii fără tihnă, norii grăbiți, ierburile mărunte și plăcute privirii care se repetă în mii de picturi, stâncile ale căror umbre au fost schițate cu stângăcie și zecile de mii de chiparoși ale căror frunze au fost desenate pe rând, una câte una, cu răbdare de sfânt, platanul și rodiul, seraiurile plăsmuite după modele de pe vremea lui Timur ori a Șahului Tahmasp, dar strecurate în povești din vremuri mai îndepărtate, cu sutele lor de mii de țigle, zecile de mii de prinți întristați șezând pe covoare minunate așternute pe flori de câmp, între copaci înfloriți, la

---

¹ Inscripție înrămată, care cuprindea adeseori formule rituale ori versete coranice și constituia, de obicei, un adevărat exercițiu de ingeniozitate pentru caligrafi.

vremea primăverii, care ascultă melodii cântate la felurite instrumente de femei frumoase și flăcăi fermecători, toate acele picturi miraculoase pe porțelanuri și covoare, care-și datorează desăvârșirea lacrimilor și bățăilor încasate, în ultimii o sută cincizeci de ani, de mii de ucenici miniaturişti, de la Samarkand la Istanbul, toate acele grădini minunate și acei ereți, pe care tu continui să îi zugrăvești cu aceeași însuflețire, neasemuitele scene de moarte și de luptă, padișahii care vânează cu grație și gazelele sperioase care aleargă cu aceeași gingășie, șahii care pier, dușmanii care cad prinși, galioanele ghiaure și orașele inamice, toate acele strălucitoare nopți întunecate care străluminează din condeiul tău de parcă întunericul ar pica din el picătură cu picătură, stelele, chiparoșii ca niște stafii și picturile despre dragoste și moarte pe care le-ai colorat în roșu - toate, absolut toate vor fi nimicite!

M-a lovit în cap cu călimara, din toate puterile.

Din pricina forței loviturii, m-am aplecat în față. Am simțit o durere cumplită, pe care n-aș putea-o descrie în nici un fel. Părea că, pentru o clipă, întreaga lume fusese cuprinsă de durerea mea și se făcuse galbenă ca ceara. Deși o parte a minții mele pricepea că ceea ce mi se întâmplase fusese săvârșit cu bună-știință, o altă parte a ei, care nu mai judeca bine, voia să-i spună - în ciuda loviturii, sau poate tocmai din pricina ei -, cu întristătoare bună intenție, smintitului care năzuia să devină ucigașul meu: „Indurare, mă faci să sufăr degeaba.”

M-a mai lovit o dată în cap cu călimara de bronz.

Acea latură lipsită de judecată a minții mele a priceput, de această dată, că nu era vorba de greșeală, ci de sminteală, de furie, iar în cele din urmă, chiar de moarte. M-am speriat atât de tare, încât am început să urlu din răsuputeri. Dacă mi-ar fi pictat cineva țipătul, ar fi fost verde ca prazul. Am înțeles că nu va putea auzi nimeni această culoare în întunericul serii, pe străzile pustii, și că eram cu desăvârșire singur.

S-a înspăimântat de țipătul meu și s-a oprit. O clipă, ne-am privit drept în ochi. Am văzut, în pupilele lui, odată cu groaza și rușinea, că se obișnuise cu ceea ce făptuia și că se împăcase cu acest lucru. Nu era maestrul miniaturist pe care-l cunoșteam eu, ci un străin de departe, pus pe rele, care nici măcar nu mai vorbea limba mea. Iar acest lucru a făcut ca singurătatea pe care o încercam în acea clipă să pară că durează de secole. Am vrut să-l apuc de mână, ca și cum m-aș fi agățat de această lume; nu mi-a fost de nici un folos. L-am implorat, sau am crezut că asta fac:

— Fiule, fiule, nu mă ucide!

Parcă nici nu m-a auzit, așa cum se întâmplă în vis.

M-a mai lovit o dată cu călimara în cap.

Mintea mea, ceea ce vedeam, amintirile, ochii, toate s-au învălmășit, de parcă toate prinseseră forma spaimei mele. Nu vedeam nici o culoare și pricepeam că toate culorile se preschimbaseră în roșu. Ceea ce socoteam că era sângele meu era parcă cerneală roșie. Iar ceea ce avea el pe mână și despre care crezusem că era cerneală era, de fapt, sângele meu cel roșu, care nu mai contenea să curgă.

Și cât de nedrept, cât de crud, cât de nemilos găseam că este să mori în clipa aceea! Dar locul spre care mă purta, treptat, capul meu cel bătrân potopit de sânge se afla aici. Apoi, am băgat de seamă. Amintirile mele erau strălucitor de albe, ca zăpada de afară. Capul mă durea și-mi zvâcnea cu putere.

Acum vă voi povesti moartea mea. Ați priceput, poate, de multă vreme că moartea nu este sfârșitul tuturor lucrurilor; asta e sigur. Dar, așa cum scriu toate cărțile, este ceva neînchipuit de dureros. Nu era vorba doar de căpățâna mea făcută zob, de creier, ci aveam simțământul că fiecare ungher al trupului meu era pătruns de junghiuri ascuțite, care se amestecau între ele. Este atât de greu să înduri această nemăsurată suferință, încât o parte a minții mele se opintea către un somn liniștit, pe care-l socotea singura cale de a uita de ea.

Înainte de a muri, mi-am amintit de un basm siriatic pe care-l auzisem la sfârșitul copilăriei. Un bătrân singur se trezește în miez de noapte și se scoală să bea un pahar cu apă. Pune paharul pe măsuta lui cu trei picioare, când, ce să vadă, lumânarea aflată acolo se făcuse nevăzută. Unde? Din odaie se strecoară o fâșie subțire de lumină. Merge pe urmele luminii, se întoarce, intră în camera lui și, ce vede, în patul lui zace altcineva, cu lumânarea în mână. Întreabă: „Cine ești?” „Moartea”, zice străinul. Bătrânul se cufundă o clipă într-o tăcere misterioasă. „Ai venit, așadar”, îi spune apoi. „Da”, zice moartea, mulțumită. Bătrânul îi zice hotărât: „Nu, ești visul meu rămas la jumătate.” Suflă degrabă în lumânarea din mâna străinului și totul se cufundă în întuneric. Bătrânul se vâra la loc în așternutul gol și se culcă. Apoi mai trăiește încă douăzeci de ani.

Pricepeam că mie nu mi se va întâmpla același lucru. Căci, în vremea asta, mă mai lovise o dată cu călimara în cap! Mă încerca o durere atât de surdă, încât mai simțeam încă, nelămurit, cum mă lovea în cap. Și el, ca și călimara, ca și încăperea luminată slab de lumânare începuseră de-acum să se șteargă, să se piardă în depărtare.

Cu toate acestea, încă trăiam; pricepeam asta după dorința de a mă agăța de aceasta lume, de a fugi, după mișcările pe care le săvârșeau mâinile și brațele mele pentru a-mi apăra capul și fața însângerată, după faptul că, la un moment dat, mi-am mușcat, cred, încheietura mâinii și după lovitura pe care mi-a mai tras-o o dată, în față, cu călimara.

Cred că ne-am luat la bătaie - dacă asta se poate numi bătaie. Era foarte puternic și totodată foarte mânios. M-a întins pe spate. Mi-a apăsat umerii cu genunchii, m-a țintuit la pământ și mi-a spus ceva cu nemăsurată neobrăzare, mie, bătrânului aflat pe moarte. Poate pentru că nu-l puteam pricepe și auzi, pentru că nu-l puteam privi în ochii însetați de sânge, m-a mai lovit o dată cu călimara în cap. Chipul, ochii, creștetul capului i se înroșiseră de cerneala care țâșnea din călimară și cred că și de sângele care țâșnea din mine.

Am închis ochii, întristat de faptul că ultimul lucru pe care urma să-l văd pe lume era fața acestui om care mă dușmănea, îndată după aceea am zărit o lumină străvezie, blândă. Lumina era la fel de plăcută și de ademenitoare ca somnul despre care credeam că avea să pună stavilă tuturor încercărilor mele. Am văzut că în ea se afla cineva. Am întrebat, ca un copil:

— Cine ești?

— Sunt Azrail, a zis. Eu sunt cel ce pune capăt călătoriei omului în această lume. Eu sunt cel care-i desparte pe copii de mamele lor, pe soții de soții lor, pe iubiți unul de altul, pe tați de fiicele lor. Nu e ființă pe lumea aceasta care să nu dea ochii cu mine.

Când am priceput că moartea era de neevitat, am început să plâng.

Iar plânsul mă făcea să sufăr de sete din străfunduri. Exista, pe de o parte, durerea care, pe măsură ce se întetea, mă amețea cu totul, iar lăcașul ei era aprig și nemilos - un lăcaș în care chipul și ochii mei erau înecați în sânge. Exista, pe de altă parte, lăcașul în care graba și cruzimea luau sfârșit, dar locul acela îmi părea străin și înspăimântător. Deoarece știam că lumea morților era lumea luminată în care mă chema Azrail, mă temeam de locul acela. Dar, pe de altă parte, pricepeam că nu voi mai putea adăsta prea multă vreme pe lumea aceasta care mă făcea să mă perpelesc și să urlu de durere, pricepeam că pe acest tărâm al suferinței crâncene și al caznei nu mai rămăsese nici un ungher tihnit pentru mine. Părea că spre a putea rămâne aici trebuia să îndur, trăind, suferința aceea cruntă, iar de un asemenea lucru nu mai eram în stare, cu bătrânețea mea.

Așa se face că, înainte chiar de a muri, mi-am dorit eu însumi să mor. Am priceput în acea clipă că lucrul la care nu aflasem răspuns în cărți, deși îmi trudisem mintea toată viața, răspunsul la întrebarea „cum se face că toți oamenii izbutesc să moară, fără deosebire”, sălășluia în această dorință simplă. Așa cum am priceput că moartea mă va face

mai înțelept.

Cu toate acestea însă, sufletul mi-era cuprins de nehotărârea celui care nu poate pleca într-o lungă călătorie fără a mai arunca, înainte, o privire asupra încăperii, lucrurilor, casei sale. Mi-am dorit, plin de neliniște, de dor, să-mi mai văd o dată fata. Mi-am dorit atât de nemăsurat acest lucru, încât am priceput că voi mai putea s-o aștept, o vreme, strângând din dinți, îndurând suferința și setea, care sporeau neîncetat.

Așa se face că lumina aceea ucigătoare și plăcută din fața ochilor mei a mai pălit puțin, iar mintea mea și-a deschis porțile către sunetele și zgomotele lumii în care zăceam pe moarte. Auzeam cum ucigașul meu umbla prin încăpere, cum deschidea dulapul, cum îmi răvășea hârtiile, cum cotrobăia cu furie după ultima pictură, cum își băga nasul în borcanele mele cu vopsele, cum izbea cu piciorul în cutere, în cutii, în călimări, în suportul de carte. Am înțeles de asemenea că, din când în când, gemeam, că făceam mișcări dezordonate, ciudate cu brațele și cu picioarele mele ostenite de bătrân. Am așteptat.

Durerea nu-mi seca în nici un chip și mi se făcea tot mai sete, nu mai izbuteam să țin piept, de-acum, doar strângând din dinți. Totuși, am mai așteptat o vreme.

Apoi mi-a trecut prin minte că, dacă venea acasă, fata mea se putea petrece cu ticălosul de ucigaș, dar nici măcar nu voiam să mă gândesc la așa ceva. Tocmai atunci am simțit că acesta ieșea din odaie. Găsise, pesemne, ultima pictură.

Mi-era peste măsură de sete, dar cu toate astea, am mai așteptat. Haide, fata mea, frumoasa mea Şeküre, vino!

N-a venit.

Nu mai puteam, de-acum, să rabd durerea. Am priceput că aveam să mă sting fără să-mi mai văd fata. Lucrul acesta mi-a părut atât de dureros, încât, de tristețe, mi-am dorit să mor. Tocmai atunci, în stânga mea s-a ivit un chip pe care nu-l mai văzusem niciodată și care mi-a întins, zâmbind cu

bunătate, un pahar cu apă.

Uitând de toate, m-am repezit la apă cu lăcomie.

A tras paharul înapoi și mi-a zis:

— Spune: „Profetul Mahomed a mințit!” Tăgăduiește cele spuse de el!

Era Diavolul. Nu i-am răspuns și nici nu m-am înspăimântat de el. Cum n-am crezut niciodată că a picta înseamnă a crede în el, am așteptat cu nădejde, m-am gândit la nesfârșita călătorie care mă aștepta, la viitorul meu.

În aceeași clipă, s-a apropiat îngerul învăluit în lumină pe care-l văzusem ceva mai înainte, iar Diavolul a dispărut. O parte a minții mele știa că îngerul înconjurat de lumină care-l alungase pe Diavol era Azrail. Dar o altă parte, răzvrătită, a ei îmi reamintea că în *Cartea Apocalipsei* scria că Azrail este un înger cu o mie de aripi, care se întind de la Răsărit la Asfințit - un înger care ține în mâini întreaga lume.

În vreme ce mintea mi se tulbura de-a binelea, îngerul acela învăluit în lumină s-a apropiat de mine și mi-a zis, ca și cum ar fi vrut să mă ajute, cu o blândețe aidoma celei de care vorbea Gazali în *Perlele măreției*:

— Deschide gura, ca să-ți iasă sufletul.

— Din gura mea nu va ieși nimic altceva decât *besamele*¹, i-am răspuns.

Dar acesta era un ultim vicleșug. Pricepusem că nu mă voi putea împotrivi, că de-acum îmi sosise vremea. M-am rușinat o clipă de faptul că lăsam în seama fetei mele, pe care nu aveam s-o mai văd niciodată, un trup însângerat, slutiț, vrednic de milă. Am tânjit să ies din lumea aceasta ca dintr-un veșmânt prea strâmt, care mă strângea.

Am deschis gura și totul s-a colorat în mii de culori, ca în miniaturile care înfățișau Călătoria în Noapte, în timpul căreia Profetul Nostru s-a preumblat prin Rai și a fost învăluit într-o lumină măreață, de parcă ar fi fost poleită din

---

¹ Formula *bi-smi-Llahi-r-Rahmani-r-Rahim* (ar.) - „În numele lui Dumnezeu, Cel Milos și Milostiv.”

belșug cu apă de aur. Din ochi mi s-a prelins o lacrimă de durere. Din rărunchi, din gură mi-a ieșit o respirație greoaie și totul s-a cufundat într-o tăcere miraculoasă.

Acum puteam vedea cum sufletul meu se desprinde ușor de trup, cum stăruie în mâna lui Azrail. Sufletul meu, de micimea unei albine, era învăluit în lumină și, din pricina tremurului care-l cuprinsese în vreme ce-mi părăsea trupul, se legăna în mâna lui ca mercurul. Acum însă nu mai eram cu gândul la el, ci la lumea cu totul nouă în care pătrunsesem.

După atâtea suferințe, sufletul mi-a fost cuprins de pace, iar faptul de a fi murit nu-mi provoca suferință, așa cum mă temusem; dimpotrivă, eram ușurat și-mi dădeam seama că starea în care mă aflu în clipa aceea era veșnică, în vreme ce starea de strâmtorare, de apăsare pe care o încercasem pe când trăiam era trecătoare. De-acum, totul avea să rămână astfel, vreme de secole și secole, până în Ziua Judecății de Apoi; nici nu mă plângeam, nici nu eram fericit de această împrejurare. Întâmplările care se năpustiseră cândva asupra mea, una după alta, cu mare iuțeală, erau înșirate acum într-un spațiu fără fruntarii și se desfășurau în același timp. Așa cum se întâmplă în picturile mari, care se întind pe două pagini și în care miniaturistul zeflemitor zugrăvește altceva în fiecare colț, fără vreo legătură cu restul, nenumărate lucruri se petreceau acum în aceeași clipă.

30. Eu, Şeküre

Ningea atât de tare, încât zăpada îmi pătrundea prin văl și îmi intra în ochi. Am pășit cu greu prin grădina năpădită de ierburi putrede, de noroi, de crengi rupte, dar de îndată ce am ieșit în stradă, am iuțit pasul. Știu că vă întrebați la ce mă gândesc. Câtă încredere am în Negru? Să vă spun atunci deschis ceva! Și eu mă întrebam stăruitor ce anume gândesc. Pricepeți, nu-i așa, că mintea îmi era cu totul răvășită. Dar, cu toate astea, un lucru știu de pe-acum: am să mă ocup, ca de obicei, de mâncare, de copii, de tata, de alte treburi și, după o vreme, inima îmi va șopti de la sine, fără ca măcar s-o întreb, ce e bine și ce nu. Până mâine la amiază am să știu cu cine mă mărit.

Aș vrea să vă împărtășesc ceva chiar înainte de a mă întoarce acasă. Nu, dragii mei, lăsați acum deoparte mădularul acela uriaș al lui Negru! Dacă vreți, o să vorbim mai târziu despre el. Ceea ce am de spus privește, de fapt, graba lui. Nu sunt eu aceea care să creadă că nu s-a gândit decât la dorința trupească. Chiar dacă în mod vădit ar fi așa, tot nu contează prea mult. Lucrul care m-a mirat este nesăbuința lui. Așadar, nici măcar nu-i trece prin minte că, sperându-mă, m-ar putea pierde, că, jucându-se cu cinstea mea, mi-ar putea slăbi interesul față de el, ba chiar că ar putea deschide calea unor întâmplări și mai primejdioase. Din privirea lui tristă pricep pe dată cât de mult mă iubește și mă dorește. De ce nu poate aștepta douăsprezece zile, purtându-se potrivit bunei cuviințe, după ce a așteptat doisprezece ani?

Știți, mă simt îndrăgostită de stângăcia aceea, de privirile lui triste și nevinovate. Am simțit asta de îndată ce mi s-a

făcut milă de el când, de fapt, trebuia să mă supăr cel mai dihai. „Vai, bietul meu copil! rostea o voce din mine. Ești în stare să suferi atât de mult și, în același timp, ești atât de stângaci!" îmi venea atât de mult să-l ocrotesc, încât, chiar de-aș fi săvârșit o greșeală, tot m-aș fi putut dărui aceluia răsfățat.

Gândindu-mă la bieții mei copii, am iuțit pasul. Tocmai atunci mi s-a părut că, în întunericul care se lăsase devreme, prin zăpada deasă, venea către mine un om, ca o stafie, așa că am lăsat capul în jos și m-am strecurat mai departe.

Când am intrat pe poartă, am priceput imediat că Hayriye și copiii nu se întorseseră încă. Bine, nu se rostise chemarea la rugăciunea de seară. Am urcat scările; casa mirosea a dulceață de portocale; tata era în odaia lui, cufundată în beznă; picioarele-mi erau reci ca gheața; când am intrat cu lampa în odaia mea, am băgat de seamă că dulapul îmi fusese deschis, că pernele căzuseră și că totul era răvășit în jur, drept care am dat vina pe Şevket și pe Orhan. În casă domnea o tăcere neobișnuită, care nu semăna cu tăcerea ce se înstăpânea de obicei. Chiar dacă mi-a trecut o clipă prin minte, în vreme ce mă îmbrăcam cu hainele de casă, să stau singură pe întuneric și să mă las pradă visării, de jos, chiar de sub mine - nu din bucătărie, ci din camera de pictură folosită vara -, s-a auzit un zgomot. Oare tata coborâse acolo pe frigul ăsta? Dar, mi-am spus, nu-mi amintesc să fi văzut acolo lumina vreunei lămpi; de data asta am auzit scârțâitul ușii care dădea spre curtea pietruită din fața intrării. Apoi, când de dincolo de poartă s-au pornit lătrăturile fără noimă, vestitoare de rău ale nenorociților de câini, m-am neliniștit.

— Hayriye! am strigat. Şevket, Orhan..

Îmi era frig. Mi-am spus că tata are mangalul aprins și că am să stau cu el, să mă încălzesc - mintea nu-mi mai era decum la Negru, ci la copii -, așa că m-am dus la el. Eram cu lampa în mână.

În vreme ce traversam holul, mă întrebam dacă să nu pun apă la încălzit, pentru ciorba de chefal, pe mangalul de jos.

Am intrat în camera cu ușă albastră; totul era vrainște și tocmai eram pe punctul de a mă întreba, gânditoare, ce-o mai fi făcut și tata.

Apoi l-am văzut acolo, pe jos.

Am scos un țipăt de groază. Am mai strigat o dată. Apoi am tăcut, uitându-mă la trupul mort al tatei.

Uitați ce este, după tăcerea dumneavoastră, după sângele dumneavoastră rece, înțeleg că știți, de fapt, de mult ce s-a întâmplat în această cameră. Chiar dacă nu știți tot, știți nenumărate lucruri. Acum sunteți curioși să aflați cum m-am comportat, ce am simțit eu în fața celor văzute. Așa cum se obișnuiește uneori când privești o pictură, veți încerca să vă gândiți și să vă închipuiți suferința eroinei din imagine, cum de a ajuns povestea în acel moment dureros, apoi, îndreptându-mă către ceea ce am făcut eu, veți încerca să vă dați seama ce ați fi simțit dumneavoastră dacă v-ați fi aflat acolo, în locul meu, dacă v-ar fi fost ucis tatăl în acest chip; vă veți strădui să pricepeți cu delectare tocmai asemenea lucruri, iar nu durerea mea.

Bine. M-am întors acasă seara; cineva îl ucisese pe tata. Da, mi-am smuls părul din cap. Da, l-am strâns în brațe din răspuțeri, așa cum făceam în copilărie, și i-am adulmecat mirosul. Da, am tremurat îndelung de teamă, de durere, de singurătate, și mi-am pierdut răsufarea. Da, cum nu-mi venea să cred ce vedeam, l-am implorat pe Dumnezeu ca tata să se scoale, să se așeze din nou, tăcut, în ungherul lui, printre cărțile lui dintotdeauna. Scoală-te, tată! Scoală-te, nu muri, haide, tată, ridică-te, tată! Dar capul lui năclăit de sânge era făcut zob. Nu m-a speriat atât faptul că îi fuseseră rupte hârtiile și cărțile, că măsuțele, borcanele cu vopsele și călimările îi fuseseră fărâmate și împrăștiate, că un mindir, suporturile de carte și tăbliile de scris fuseseră făcute praf cu sălbăcie și că totul era răvășit, nu m-a speriat atât mânia care-l ucisese pe tata, cât scârba care pustiise totul în acest chip. Nu plângeam încă. Auzeam, în minte, în vreme ce pe strada alăturată treceau, râzând și vorbind în întuneric, doi

bărbați, tăcerea nesfârșită a lumii și-mi ștergeam cu mâinile lacrimile de pe față și nasul. M-am gândit îndelung la copii, la viața noastră.

Am ascultat tăcerea. Am rupt-o la fugă. L-am apucat pe tata de picioare și, trăgând de el și târându-l, l-am scos în hol. Acolo, nu știu de ce, trupul i s-a făcut ceva mai greu, dar n-am luat seama la asta și am început să-l cobor pe scară. Cum pe la jumătatea ei m-au lăsat puterile, m-am așezat, poate că eram pe cale să plâng, dar am auzit un zgomot și, crezând că vin Hayriye și copiii, l-am apucat iar de picioare și, vârandu-i-le la subsuoară, am continuat să cobor, de data asta mai repede. Capul dragului meu tată era atât de fărâmat, atât de năclăit de sânge, încât de câte ori se izbea de trepte, scotea un sunet ca de cârpă udă și stoarsă. Oricum, odată ajunsă jos, i-am întors trupul, care se făcuse mai ușor, și, trăgându-l prin partea pietruită a curții, am trecut pe lângă grajd și am pătruns, cu o opintire, în camera de pictură folosită vara. Am alergat la soba din bucătărie, să aprind o lumânare și să văd ce se afla în camera cufundată în întuneric. Când m-am întors, am văzut, la lumina lumânării pe care o țineam în mână, cum fusese nimicită odaia de pictură în care-l dusesem pe tata și, pentru o clipă, am amuțit.

Cine e, Doamne, care dintre ei?

Mintea îmi lucra cu repeziciune; făceam la iuțeală tot felul de socoteli. L-am lăsat pe tata în camera răscolită și am închis bine ușa. Am luat o găleată din bucătărie, am scos apă din puț, am umplut-o, am urcat, am aprins lampa și, la lumina ei, am șters sângele din hol, apoi scările. Am făcut toate astea cu mare grabă. Am urcat la mine în odaie, mi-am scos hainele mânjite de sânge și m-am îmbrăcat cu altele, curate. Tocmai eram pe cale să urc în camera tatei, cu găleata și cârpa în mână, când am auzit poarta deschizându-se. În aceeași clipă, a început să se audă și chemarea la rugăciunea de seară. Mi-am adunat toate puterile și i-am așteptat, în capul scării, cu lampa în mână.

— Mamă, am venit, a zis Orhan.

— Hayriye! Unde ați stat? am strigat din răspuțeri, dar parcă șopteam, nu țipam.

— Dar, mamă, n-am întârziat peste chemarea la rugăciunea de seară! a zis Şevket.

— Taci! Bunicul e bolnav, doarme.

— E bolnav? a zis Hayriye de jos; dar a simțit, după tăcerea mea, că eram furioasă. Şeküre Hanâm, l-am așteptat pe Kosta. Iar când a venit cheful, am cules frunze de dafin, fără a pierde deloc vremea, și le-am luat copiilor smochine și coarne uscate îmi venea să cobor și s-o cert pe Hayriye în șoaptă, dar m-am gândit că, în vreme ce coboram, lampa din mâna mea avea să lumineze treptele umede și picăturile de sânge pe care nu apucasem încă să le șterg, în pripă. Copiii au urcat scara tropăind și și-au scos încălțările.

— Şşş! le-am zis, în vreme ce-i împingeam stăruitor spre camera noastră. Bunicul doarme, nu vă duceți în partea aia.

— Mă duc la mangalul din camera cu ușă albastră, a zis Şevket. Nu în camera bunicului.

— Bunicul a adormit acolo, i-am zis în șoaptă. Dar am văzut, o clipă, că șovăiau.

— Să nu dea și peste voi ginnii care au intrat în bunicul și l-au îmbolnăvit, am zis. Hai, intrați în camera voastră.

I-am luat pe amândoi de mână și i-am vârat în odaia noastră - cea în care dormeam strâns îmbrățișați.

— Ia să vedem, spuneți-mi ce ați făcut pe străzi până la ora asta?

— I-am văzut pe cerșetorii arabi, a zis Şevket.

— Unde? am întrebat. Aveau și steaguri?

— Pe povârniș. I-au dat o lămâie lui Hayriye. Hayriye le-a dat bani. Erau plini de zăpadă pe haine.

— Altceva?

— În piață, oamenii trăgeau cu săgeți la țintă.

— Pe ninsoarea asta? am zis.

— Mamă, mie mi-e frig, a zis Şevket. Mă duc în camera cu ușă albastră.

— Nu ieșiți din camera asta! am zis. Altfel, muriți! Vă aduc acum mangalul.

— De ce să murim? a întrebat Şevket.

— Am să vă povestesc ceva, am zis. Dar să nu spuneți nimănui, ați înțeles?

Mi-au promis să nu spună nimănui.

— În vreme ce voi erați pe stradă, a venit aici un om alb ca zăpada și palid ca moartea, dintr-o țară aflată foarte departe, și a vorbit cu bunicul. Se pare că era un ginn.

M-au întrebat de unde a venit ginnul.

— De pe celălalt mal al râului, am zis.

— De acolo unde e plecat tata? a zis Şevket.

— Da, de acolo, am zis. Ginnul a venit să se uite la picturile din cărțile bunicului. Se zice că păcătosul care privește acele picturi moare pe dată.

S-a așternut tăcerea.

— Uitați, eu mă duc jos, la Hayriye, am zis. Am să aduc aici și mangalul, și farfuria cu mâncare. Băgați de seamă, să nu spuneți că ieșiți din camera asta, pentru că o să muriți! Ginnul se află încă în casă.

— Mamă, mamă, nu pleca! a zis Orhan. M-am întors către Şevket:

— Ești răspunzător de fratele tău! i-am zis. Dacă ieșiți, dacă dă ginnul peste voi, vă omor!

Mi-am luat figura înspăimântătoare pe care o am înainte de a le trage o palmă.

— Acum rugați-vă ca bunicul, care e bolnav, să nu moară! Dacă sunteți buni, Dumnezeu o să vă asculte rugăciunile. Și n-o să se atingă nimeni de voi.

Au început să se roage, fără a arăta prea multă tragere de inimă pentru ceea ce făceau. Am coborât.

— Cineva a răsturnat dulceața de portocale, a zis Hayriye. Să zici că a fost pisica, n-are atâta putere, iar câinii nu intră aici...

Deodată, a văzut groaza de pe chipul meu și s-a oprit:

— Ce e? a zis. Ce s-a întâmplat? E ceva cu domnul, cu

tatăl dumitale?

— A murit.

A scos un țipăt. A aruncat din mână cuțitul și ceapa, izbindu-le de tocător cu atâta putere, încât chefalul pe care tocmai îl tăiasse a sărit în aer. A mai scos un țipăt. În aceeași clipă am văzut amândouă că sângele cu care era mânjită pe mâna stângă nu curgea din chefal, ci din arătătorul pe care și-l crestase când scosese primul țipăt. Am alergat sus și, în vreme ce căutam o bucată de pânză în camera din față, mi-am dat seama că din odaia copiilor se auzeau gălăgie și strigăte. Am intrat în încăperea ținând în mână bucata de pânză pe care tocmai o rupsesem; Şevket se urcase călare pe Orhan și, stând cu genunchii pe umerii lui, îl strângea de gât.

— Ce faceți?! am strigat din răspuțeri.

— Orhan era gata să iasă din cameră, a zis Şevket.

— Minte! a zis Orhan. Şevket deschisese ușa și i-am spus să nu iasă.

A început să plângă.

— Dacă nu faceți liniște, vă omor pe amândoi!

— Mamă, nu pleca! a zis Orhan.

Jos, i-am oblojit degetul lui Hayriye și i-am oprit sângele. Când i-am spus că tata nu murise de moarte bună, s-a speriat și s-a rugat lui Dumnezeu să ne apere; a plâns, uitându-se la degetul tăiat. Oare îl iubea pe tata tot atât pe cât plângea, frecându-se neîncetat la ochi, ori plângea tot atât de mult pe cât îl iubea? A vrut să urce să-l vadă.

— Nu e sus, i-am zis. E în odaia din spate.

S-a uitat la mine, bănuitoare. Dar când a priceput că nu sunt în stare să mă duc să-l privesc iar, nu și-a putut înfrânge curiozitatea și dorința de a trăi spaima. A luat lampa și s-a dus. Din locul unde mă aflam, la intrarea în bucătărie, am văzut-o făcând trei-patru pași prin curtea pietruită, împingând ușa binișor, cu grijă și prețuire, și uitându-se, la lumina lămpii, prin încăperea vraiste. Cum, la început, nu izbutea să-l vadă pe tata, s-a străduit să ridice lampa mai

sus și să lumineze codoanele încăperii.

— Aah! a strigat apoi.

Îl văzuse acolo unde îl lăsasem, chiar lângă ușă. S-a uitat la el fără să se miște din loc. Umbra ei nu se clintea defel pe pardoseala antreului și pe zidul grajdului. În vreme ce se holba la el, mi-am închipuit, la rândul meu, ce putea să vadă. Nu plângea când s-a întors. M-am bucurat să văd că era îndeajuns de stăpână pe ea ca să-și vâre bine, într-u ungher al minții, ceea ce aveam să-i spun.

— Acum ascultă-mă, Hayriye! i-am zis și, în vreme ce vorbeam, fluturam prin aer cuțitul plin de resturi de pește, pe care mâna mea îl apucase fără voie. Și catul de sus a fost răscolit; nenorocitul, diavolul a intrat și acolo, a spart și a vărsat totul, a prăpădit fiecă colțișor. Acolo i-a fărâmat tatei capul și chipul, acolo l-a ucis. Pe tata l-am coborât eu, ca să nu-l vadă copiii și, mai ales, să nu te sperii tu. Eu am ieșit după ce ați plecat voi. Tata era singur acasă.

— Nu știam, mi-a zis cu obrăznicie. Unde ai fost?

Am tăcut puțin; am vrut să bage bine de seamă că tac. Apoi am zis:

— Eram cu Negru. M-am întâlnit cu el în casa evreului spânzurat. Dar să nu spui nimănui. Deocamdată, nu spune nimănui nici că a fost omorât tata.

— Cine l-a omorât?

Era oare cu adevărat proastă, sau se purta așa ca să mă prindă la strâmtoare?

— Dacă aș ști, n-aș ascunde nici că a murit, am zis. Nu știu. Tu știi?

— De unde să știu eu? a zis. Ce-o să ne facem acum?

— Ai să te porți ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, am zis. Îmi venea să urlu și să plâng, dar m-am stăpânit. Amândouă am tăcut o vreme, stând față în față. Mult mai târziu, i-am spus:

— Lasă acum peștele. Pune-le imediat masa copiilor. Când a început să plângă și să se vaite, am îmbrățișat-o și ne-am strâns în brațe. O clipă, am iubit-o; mi s-a făcut milă

nu numai de mine, de copii, ci de noi toți. Pe de altă parte însă, în timp ce o îmbrățișam, în mine se năștea îndoiala, ațâțată și de închipuire. Știți unde eram când a fost ucis tata. Știți că i-am îndepărtat de acasă pe Hayriye și pe copii, dar că am făcut asta cu alt gând, că s-au potrivit tot felul de lucruri... Dar oare știe și Hayriye? Pricepe oare pe măsură ce-i povestesc? Va pricepe oare? Va pricepe, dar va fi totodată cuprinsă de îndoială. Am îmbrățișat-o și mai strâns. Dar când am început să-mi închipui că se va gândi, cu mintea ei de roabă, că făceam asta ca să-mi ascund vicleșugul, am simțit că voiam s-o păcălesc. În vreme ce tata era ucis, eu mă întâlneam cu Negru și făceam dragoste cu el. Dacă ar fi nutrit acest gând doar Hayriye, n-aș fi avut un asemenea simțământ de vinovăție, dar știi că și dumneavoastră gândiți la fel. Ba chiar, mărturișiți-o, credeți că v-am tănuit câte ceva! Cât sunt de amărâtă! Cât sunt de nefericită! Când am început să plâng, a plâns și Hayriye și iar ne-am îmbrățișat. La masa pe care am așternut-o în odaia de sus, m-am prefăcut că mănânc cu poftă. Din când în când ieșeam, zicând că „am grijă de bunicul”, și plângeam. Când ne-am așezat în pat, după masă, copiii s-au înghesuit și s-au lipit zdravăn de mine, pentru că erau peste măsură de agitați. S-au foit vreme îndelungată, neputând să doarmă de frica ginnilor și spunând mereu: „Se aude un zgomot, l-ai auzit?” Ca să se liniștească și să poată adormi, le-am promis că le spun o poveste de dragoste. Știți că, pe întuneric, cuvintele prind aripi.

— Mamă, n-ai să te măriți cu nimeni, nu-i așa? a zis Şevket.

— Ascultă acum, am zis. A fost odată un prinț care s-a îndrăgostit de departe de o preafrumoasă fată. Cum de s-a putut întâmpla una ca asta? Deoarece a văzut dinainte portretul preafrumoasei fete, de aceea!

Așa cum făceam în vremurile de nefericire și de tristețe, le-am spus povestea nu ca pe ceva știut dinainte, ci ca pe ceva însăilat pe loc, așa cum îmi venea la gură. Cum

potriveam cuvintele în culorile propriilor sentimente, în culorile amintirilor și suferințelor mele, ceea ce povesteam era ca un fel de pictură tristă care însoțea ceea ce mi se întâmpla.

După ce au adormit amândoi, am ieșit din așternutul cald și am adunat lucrurile pe care le răvășise diavolul acela respingător. În vreme ce luam la mână amândouă, pe rând, cuferele, cărțile, pânzele făcute praf, ceștile, străchinile, călimărilor azvârlite pe jos și preschimbate-n cioburi, suportul de carte și borcanele cu vopsele făcute țandări, hârtiile, paginile rupte și azvârlite în silă, ne lăsam, la răstimpuri, ba una, ba alta, treburile și plângeam. Mai mult decât moartea tatei ne întrista parcă devălmășia încăperilor, a lucrurilor, faptul că cineva putuse pătrunde cu atâta sălbăticie în intimitatea noastră. Pot să vă spun, din proprie constatare, că una din înclinațiile celor cărora le-a pierit cineva drag este să afle mângâiere în strădania ca tot ceea ce rămâne de pe urma lui să se păstreze ca mai-nainte și, încrezători în faptul că perdelele, învelitorile, lumina soarelui arată la fel ca întotdeauna, să pună la îndoială, din vreme în vreme, faptul că Azrail l-a luat și l-a dus cu el demult pe cel iubit. Ideea că acea casă de care tata se îngrijise cu răbdare și dragoste, ale cărei uși și unghere le pictase cu atâta gingășie, fusese nimicită fără cruțare nu ne lăsa însă o astfel de mângâiere ori amăgire; ne înspăimânta, totodată, cruzimea ființei diavolești care săvârșise această faptă.

După ce am scos, la dorința mea, apă proaspătă din puț și ne-am făcut abluțiunea, am citit din Preasfântul Coran care fusese zămislit la Herat și la care tata ținea cel mai mult sura numită „Neamul lui Imran” - răposatul meu tată spunea că îi plăcea nespun, căci vorbea, deopotrivă, despre speranță și moarte -, timp în care ne-am dat seama amândouă, bântuite de teamă cum eram, că se auzea scârțâitul porții; mai apoi însă, zgomotul a încetat. Când am intrat în casă, la miez de noapte, după ce am cercetat zăvorul de la ușa dinspre curte și după ce am pus împreună, în dosul ei,

ghiveciul cu busuioc pe care tata îl uda, în diminețile de primăvară, cu apă scoasă de el însuși din puț, am avut, o clipă, impresia că umbrele noastre, alungite de lampa pe care o purtam, erau umbrele altora. În vreme ce spălam chipul plin de sânge al tatei, mai cu seamă, spunându-mi că nu-mi rămânea altceva de făcut decât să mă resemnez că îi venise sorocul, și în vreme ce-i schimbam veșmintele - dă-mi măneca pe dedesubt, îmi șoptise Hayriye -, am fost cuprinse amândouă de un fel de groază, care ne-a învăluit sufletele ca o rugăciune tăcută.

Ceea ce ne-a trezit uimirea și descumpănirea pe când îi scoteam tatei veșmintele și rufăria mustind de sânge a fost culoarea plină de viață, albicioasă pe care o dobânda trupul lui la lumina lumânării, în încăperea întunecată. Nici una dintre noi nu se sfia să privească, să zăbovească asupra trupului gol, plin de alunite și de răni care odihnea în fața noastră. Când Hayriye s-a dus sus, să aducă schimburi curate și cămașa de mătase verde, nu m-am putut opri să nu mă uit o clipă la „locul acela” de pe trupul bietului meu părinte, și m-am rușinat foarte tare de ceea ce făceam. După ce l-am primenit, după ce i-am curățat cu băgare de seamă sângele de pe gât, de pe față, din păr, l-am îmbrățișat cu toată puterea de care eram în stare, mi-am îngropat nasul în barba lui, l-am mirosit pe săturate și am plâns îndelung.

Celor ce mă găsesc lipsită de simțire, ba chiar vinovată, am să le spun degrabă că am mai plâns în două rânduri: 1. Când, în vreme ce aranjem odaia de sus, așa încât copiii să nu-și poată da seama de cele întâmplate, am dus la ureche, potrivit unui obicei rămas încă din vremea copilăriei, o scoică și mi-am dat seama că vuietul mării se împușinase mult în căușul ei. 2. Văzând că fusese făcut praf mindirul de catifea roșie, care devenise de multă vreme totuna cu șezutul tatei, deoarece stătuse mereu pe el în ultimii douăzeci de ani.

Când tot ceea ce se afla în casă, dincolo de pagubele de neînlocuit, a fost readus la vechea stare, am refuzat cu necruțare dorința lui Hayriye de a-și pune peste noapte

așternutul în odaia noastră.

— Ca să nu între copiii la bănuială dimineață, i-am zis.

Dar, de fapt, spuneam asta pentru că voiam să rămân singură cu ei și s-o pedepsesc. M-am vârat în așternut și n-am putut dormi multă vreme. Nu pentru că mă gândeam la latura înfricoșătoare a celor întâmplate, ci pentru că meditam la cele care mi s-ar mai fi putut întâmpla.

31. Mă numesc Roșu

Mă aflu pe caftanul lui Firdevsi - poetul care a scris *Cartea șahilor* - când acesta, sosit la Ghazna și umilit de poezii din seraiul Șahului Mahmud pe motiv că era provincial, a rostit pe loc ultimul vers al unui catren cu o rimă foarte anevoioasă, cerută de primele trei versuri - catren pe care nimeni nu izbutise să-l desăvârșească. Mă aflu pe tolba lui Rustem, legendarul erou din *Cartea șahilor*, când acesta colinda prin ținuturi îndepărtate pe urmele calului său pierdut, mă aflu în sângele care curgea când l-a despicat în două, cu sabia sa miraculoasă, pe vestitul uriaș, în cutele plăpumii, în vreme ce-și petrecea noaptea iubindu-se cu frumoasa fiică a șahului al cărui oaspete era. Mă aflu și mă aflu pretutindeni. Eram acolo când Tur i-a retezat mișelește căpățâna fratelui său Irec, când armate legendare, de vis, se înfruntau prin stepe și când sângele lui Alexandru, care șiroia fără conținere din nasul lui frumos, căci fusese vătămat de soare, lucea orbitor în lumina acestuia. Mă aflu pe veșmintele frumoasei femei pe la care se abătea marța și de care se îndrăgostise, după portret, șahul sassanid Behram Gur - care își petrecea fiecare noapte a săptămânii sub o cupolă de o altă culoare, cu o frumoasă de loc de pe alt meleag, ascultând povestea spusă de ea -, precum și pe toate veșmintele lui Husrev - cel de care s-a îndrăgostit Șirin, privindu-i chipul -, de la coroană la caftan. Eram pe steagurile oștilor care împresurau cetăți, pe fețele meselor de sărbătoare, pe caftanele de catifea ale solilor care sărutau picioarele padișahilor, pretutindeni unde erau zugrăvite săbii după ale căror istorii se dădeau în vânt copiii. Am fost așternut de pensulele delicate ale măștrilor miniaturişti, sub

privirile ucenicilor cu ochi minunați, pe hârtii groase de India și de Buhara, și am pus în lumină covoarele de Uşak, decorațiunile de pe pereți, cămășile purtate de femeile frumoase care priveau, cu capul plecat, strada prin ferestrele întredeschise, crestele cocoșilor care săreau la bătaie, fructele de basm și rodiile din ținuturi legendare, gura Diavolului, linia subțire dinăuntru chenarului, lucrătura întortocheată a corturilor, florile - abia vizibile cu ochiul liber - pictate de miniaturiști pentru propria plăcere, ochii vișinii ai figurinelor de păsări meșteșugite din zahăr, ciorapii ciobanilor, aurorele inspirate din povești, trupurile și rănile a mii, a zeci de mii de războinici, de șahi, de îndrăgostiți. Îmi place să fiu așternut în scenele de luptă în care sângele înflorește precum florile, pe caftanul celui mai iscusit poet - în vreme ce feciori și stihuitori chipeși beau vin, lungiți pe pajiști, și ascultă muzică -, pe aripile îngerilor, pe buzele femeilor, pe rănile morților și pe capetele tăiate care înoată în sânge.

Aud ce anume întrebați: ce înseamnă să fii această culoare?

Culoarea este mângâierea ochiului, muzica surzilor - un cuvânt în întuneric. Deoarece am ascultat, vreme de zeci de mii de ani, spusele sufletelor ca pe un vuiet de vânt trecând din carte în carte și din lucru în lucru, am să vă spun că atingerea mea seamănă cu atingerea îngerilor. O parte din mine grăiește aici ochilor dumneavoastră; aceasta este partea mea împovărătoare. O altă parte prinde însă aripi și se înalță la cer, odată cu privirile dumneavoastră; aceasta este partea mea sprintară.

Cât sunt de fericit să fiu Roșu! Sunt plin de patimă; sunt puternic; știu că am fost observat; după cum știu și că nu vă puteți împotrivi mie.

Nu ascund: pentru mine, finețea nu se dobândește prin slăbiciune ori forță, ci prin hotărâre și voință. Mă las în voia privirilor. Nu mă sperie alte culori, umbrele, înghesuiala ori chiar singurătatea. Cât de plăcut îmi este să acopăr, cu

viociunea mea biruitoare, o suprafață care mă așteaptă! Unde mă lăfăi eu, ochii strălucesc, se aprind pasiunile, se ridică sprâncenele, iar inimile bat mai repede. Priviți-mă: ce încântător este să trăiești! Urmăriți-mă: ce plăcut este să vezi! A trăi înseamnă a vedea. Mă arăt pretutindeni. Viața începe cu mine și totul se întoarce la mine, credeți-mă!

Acum tăceți, ca să aflați cum de am ajuns să fiu eu un Roșu atât de miraculos. Maestrul miniaturist care se pricepea la vopsele a măcinat stăruitor, în piuliță, cu propria-i mână, cârmâz uscat, care venea din cel mai călduros ținut al Indiei, ca să-l preschimbe în pulbere; a pregătit cinci drahme din această pulbere, o drahmă de săpunarița și o jumătate de drahmă de lotrit. A pus în cratiță trei ocale de apă, a aruncat în ea săpunarița și a fiert totul. A pus apoi în apă lotritul și a amestecat bine. Le-a fiert atât cât îi trebuia ca să bea o cafea bună. În vreme ce el își bea cafeaua, eu ardeam de nerăbdare, asemenea unui copil pe cale să se nască. Când cafeaua i-a destupat mintea și i-a ascuțit privirea, a zvârlit în cratiță praful roșu și l-a amestecat bine, cu unul din bețele acelea subțiri și curate de care se folosea pentru această îndeletnicire. Acum eram pe cale să devin un roșu adevărat, dar tăria mea este întotdeauna peste măsură de însemnată; trebuie ca apa să nu fiarbă zadarnic, dar, totodată, să și fiarbă puțin. A luat un pic de apă cu vârful bățului și și-a întins-o pe unghia degetului mare (n-o întindea niciodată pe unghiile celorlalte degete!). O, ce minunat este să fii Roșu! I-am colorat unghia în roșu, dar nu m-am prelinș către marginea ei, așa cum se petrece cu apa; tăria mea era cea potrivită, dar aveam oarece grunzi. A dat jos cratița de pe sobă și m-a strecurat, trecându-mă printr-o pânză foarte curată, așa că am devenit și mai pur. Apoi m-a pus iar pe foc, m-a mai dat de două ori în clocot, ca să fac spumă, mi-a pus puțin alaun măcinat și m-a lăsat la răcit.

Au trecut câteva zile, timp în care am rămas acolo, în cratiță, fără a mai fi amestecat cu nimic. Pentru că îmi doream să mă lăfăi pe toate paginile, pretutindeni, peste tot,

mă amăra faptul că zăboveam astfel. Învăluit în această tăcere, am cugetat la ceea ce înseamnă să fii Roșu.

Odată, într-un oraș persan, în vreme ce eram întins de pensula unui ucenic pe decorațiunile învelitorii de șa dintr-o pictură ce înfățișa un cal desenat din memorie de un miniaturist orb, am auzit cum se ciorovăiau doi maștri miniaturişti orbi:

— Desigur că noi, cei care am orbit în cele din urmă pentru că am trudit cu dragoste și credință de-a lungul întregii noastre vieți de miniaturişti, știm - ne amintim - ce fel de culoare, ce fel de simțământ înfățișează roșul, a zis cel care desenase calul din memorie. Dar dacă am fi fost orbi din naștere, cum am mai fi putut pricepe roșul acesta așternut acum de frumosul nostru ucenic?

— E un subiect interesant, a zis celălalt. Dar culorile nu se pricep, ele se simt.

— Zugrăviți, maestre, simțământul de roșu, pentru cel care n-a văzut niciodată această culoare.

— Dacă l-am putea atinge cu buricul degetului, ar fi ceva între fier și aramă. Dacă l-am putea lua în palme, ne-ar arde. Dacă l-am putea gusta, ar fi sățios ca o carne sărată. Dacă l-am putea lua în gură, ne-ar umple-o. Dacă l-am putea mirosi, ar mirosi a cal. Dacă ar mirosi a floare, ar semăna cu mușetelul, nu cu trandafirul roșu.

Pe vremea aceea, cu o sută zece ani în urmă, când pictura frâncă nu era încă o adevărată amenințare până într-atât încât să-i îngrijoreze pe șahi, iar marii maștri legendari credeau în meșteșugul lor așa cum credeau în Dumnezeu, cei din urmă vedeau un soi de lipsă de demnitate și de nepricepere în faptul că maștrii frânci se foloseau de felurite nuanțe de roșu chiar și pentru a înfățișa cea mai neînsemnată rană de sabie sau cel mai obișnuit postav. Doar un miniaturist nepriceput, nehotărât și fără voință se folosește de nuanțe diferite de roșu pentru a zugrăvi roșul unui caftan. Umbra nu poate servi drept temei. De fapt, nu există decât un singur Roșu și nu credem decât în el.

— Care este noima acestui roșu? a întrebat din nou miniaturistul orb care desenase calul.

— Noima culorilor este să se afle acolo, dinaintea noastră, și să le vedem, a zis celălalt. Celui care nu vede nu i se poate descrie Roșul.

— Tăgăduitorii, ereticii, necredincioșii spun și ei, pentru a se lepăda de Dumnezeu, că Acesta nu poate fi văzut, a zis miniaturistul orb care zugrăvise calul.

— Dar El poate fi văzut de către cel ce vede, a zis celălalt maestru. Din această pricină, Preasfântul Coran spune că „orbul și văzătorul nu sunt deopotrivă”.

Frumosul ucenic mă întinsese cu grijă pe învelitoarea de pe șaua calului. Faptul că un miniaturist fermecător m-a așternut, cu plinătatea, cu forța și cu însuflețirea mea, pe ceva desenat în alb și negru îmi dă un simțământ atât de minunat încât, în vreme ce pensula din păr de pisică mă întinde pe hârtie, parcă mă gâdil de bucurie. Pe când dăruiesc lucrurilor culoare în acest chip, îi spun parcă lumii: „Fii!”, iar lumea „este” de culoarea mea, sângerie. Cel ce nu vede tăgăduiește acest lucru; eu mă aflu însă pretutindeni.

32. Eu, Şeküre

De dimineată, am ieşit din aşternut înainte de a se trezi copiii şi am scris degrabă un scurt răvaş, prin care-l înştiinţam pe Negru să vină de îndată în casa evreului spânzurat, şi l-am vârât în mâna lui Hayriye, să i-l ducă neîntârziat lui Ester. Cum, în timp ce lua răvaşul, Hayriye m-a privit în ochi cu şi mai multă îndrăzneală, cu teamă pentru cele ce ni se puteau întâmpla, am privit-o şi eu în ochi cu o îndrăzneală abia dobândită, de vreme ce nu mai aveam un părinte de care să mă tem. Iar acest fapt a limpezit rânduieşile, regulile care urmau să se statornicească de acum încolo între noi. Trebuie să vă mărturisesc acum că, de-a lungul ultimilor doi ani, Hayriye a uitat că tata avea un copil şi că ea îi era roabă, neliniştindu-mă cu aerele ei de doamnă. Înainte de a se trezi copiii, m-am dus să-l văd pe bietul tata şi i-am sărutat cu respect mâna care înţepenise, dar care, în chip ciudat, nu-şi pierduse moliciunea. I-am ascuns încălţărilor, turbanul şi mantia violetă, iar când s-au trezit copiii le-am spus că bunicul lor se făcuse bine şi că plecase devreme la Mustafa Paşa.

În vreme ce Hayriye, întoarsă după drumurile de dimineată, aşternea masa pentru micul dejun şi punea la mijloc o parte din dulceaţa de portocale, care se mai putea mânca, mă gândeam că Ester tocmai bătea la uşa lui Negru. Nînsoarea contenise şi ieşise soarele.

Când am intrat în grădina evreului spânzurat, am băgat de seamă acelaşi lucru: ţurţurii de gheaţă care atârnavă la streşini şi pe la marginile ferestrei se micşorau cu repeziciune, iar grădina, care mirosea a mucegai şi frunze putrede, se desfăta în lumina soarelui. L-am aflat pe Negru

așteptându-mă în același loc în care îl văzusem și aseară - mi se părea deja ceva îndepărtat, de parcă s-ar fi petrecut cu săptămâni în urmă. Mi-am ridicat vălul și i-am spus:

— Bucură-te, dacă-ți vine cu adevărat să te bucuri! De-acum, între noi doi nu-și mai au locul opreliștile, împotrivirile, îngrijorările tatei. În vreme ce tu căutai să mă necinstești aici aseară, cineva, un diavol, a intrat în casa pustie și l-a ucis pe tata.

Mai mult decât purtarea lui Negru, mă nedumerea faptul că îi vorbisem așa, de sus, pe un ton parcă departe de a fi sincer. Nici eu nu știam pe de-a-ntregul ce să cred. Poate o făcusem în speranța că voi plânge, că Negru mă va îmbrățișa și că mă voi apropia de el mai repede decât credeam.

— Ne-a răvășit casa, a fărâmat nenumărate lucruri; e limpede că a fost mânat de mânie și scârbă. Nu cred deloc că diavolul acela și-a sfârșit treaba și că, de acum încolo, va sta liniștit în cotlonul lui. A furat, se pare, ultima pictura din cartea tatei. Vreau să ne aperi de el - pe mine, pe noi -, să aperi cartea tatei! Dar în ce chip, pe temeiul cărei relații între noi vei putea să ne aperi? Iată, acesta este acum necazul!

Era pe punctul de a se avânta să spună ceva, dar l-am oprit cu ușurință din priviri, de parcă aș fi făcut dintotdeauna acest lucru.

— În ochii cadiului, familia bărbatului meu îmi devine protectoare după moartea tatei. Chiar înainte de a muri tata era astfel, deoarece, potrivit cadiului, bărbatul meu este încă în viață. Pentru că fratele bărbatului meu a căutat să profite de mine în absența fratelui său mai mare și pentru că această necuviință și această stângăcie l-au făcut pe socrul meu să șovăie, am izbutit să revin la tata, chiar dacă nu eram socotită văduvă. Acum, dat fiind că tata a murit și că nu am frați, se poate spune că nu mai am nici un fel de ocrotitor. Sau că ocrotitorii îmi sunt, fără îndoială, fratele bărbatului meu și socrul. Știi că ei au trecut deja la fapte pentru a mă readuce în casa lor, că erau pe cale să-i forțeze mâna tatei, că hotărâseră să mă strângă cu ușa și să mă

amenințe. De îndată ce se va auzi că tata a murit, se vor pune în mișcare spre a mă readuce acasă. Pentru că nu vreau să mă întorc în casa aceea, țin ascunsă moartea tatei. Poată că o tănuiesc în zadar. E cu puțință ca ei înșiși să o fi pus la cale.

Tocmai în acea clipă, o fâșie de lumină care se strecura delicat printre obloanele rupte și ferestrele sfâșiate ale casei evreului spânzurat s-a strecurat între Negru și mine, scoțând la iveală praful din încăpere, vechi de ani de zile.

— Dar nu e singura pricină pentru care tănuiesc uciderea tatei, am zis, ațintindu-mi ochii în cei ai lui Negru, care mă priveau mai degrabă cu luare-aminte decât cu dragoste, ceea ce mă bucura. Mă tem că nu voi putea dovedi unde mă aflam când a fost ucis. Chiar dacă mărturia lui Hayriye nu are nici un preț, mă tem ca ea să nu fie amestecată în urzelile țesute împotriva mea, iar dacă nu împotriva mea, împotriva cărții tatei. Dacă dau de știre că tata a fost ucis fără să am vreun protector, vreun ocrotitor limpede, mi-e foarte ușor să presupun că, deși asta va ușura la început lucrurile în privința cadiului, silindu-l să recunoască săvârșirea crimei, asupra mea se va abate mai apoi nenorocirea, pur și simplu din pricinile pe care ți le-am înșiruit mai adineaori - de pildă, pentru că este cu puțință ca Hayriye să știe că tata nu voia să mă mărit cu tine.

— Tatăl tău nu voia să te măriți cu mine? m-a întrebat Negru.

— Nu voia, căci, după cum bine știi, se temea că ai să mă iei și ai să mă duci departe de el. Acum, că nu-i vei mai putea face tatei acest rău, nici bietul tata n-ar mai avea de ce să se pună împotriva căsătoriei noastre. Tu ai ceva împotrivă?

— Nu, draga mea.

— Bine. Ocrotitorul meu nu pretinde, așadar, nici el bani și aur de la tine. Îmi cer iertare că am săvârșit necuviința de a vorbi eu însămi despre condițiile mele de cununie. Dar am și unele pretenții în privința cununiei, în ale căror amănunte trebuie, din păcate, să intru acum, pe dată.

Deoarece am tăcut vreme îndelungată, Negru a spus: „Da”, cu aerul că își cerea iertare pentru că pregetase s-o facă.

— În primul rând, am început, ai să juri în fața a doi martori că, dacă te porți într-atât de rău cu mine încât să nu mai pot îndura, ori dacă te însori cu alta după mine, se va socoti că ai divorțat de mine și-mi vei asigura mijloacele de trai cuvenite. În al doilea rând, ai să juri în fața a doi martori că, dacă pleci de acasă, cu motiv ori fără, mai mult de șase luni și nu te mai întorci, eu voi fi socotită dezlegată de tine, iar tu îmi vei chezășui viața de zi cu zi. În al treilea rând, desigur că, după căsătorie, te vei muta în casa mea, dar până când nu va fi aflat, sau până când nu îl vei afla tu pe ucigașul tatei - mi-ar plăcea să-l supun la cazne cu mâna mea! -, până când nu va fi isprăvită, prin harul și truda ta, cartea Padișahului Nostru și până când nu-i va fi înmănată lui în slavă, n-ai să împărți așternutul cu mine. În al patrulea rând, îi vei iubi pe fiii mei, care acum dorm cu mine, ca pe fiii tăi.

— Mă învoiesc.

— Bine. Dacă toate piedicile ce ne stau în cale vor fi înlăturate curând, înseamnă că ne vom căsători degrabă.

— Da, ne vom căsători, însă nu vom împărți același așternut.

— Începutul, în toate, este căsătoria, am zis. Mai întâi s-o împlinim pe asta. Dragostea vine după. Nu uita: acel foc al dragostei aprins înainte de căsătorie se stinge odată cu ea, iar în urma lui nu rămâne decât un loc pustiu și trist, nimic de vâlvătaie. Desigur că și dragostea pe care o încerci după căsătorie se sfârșește, dar locul ei este luat de fericire. În pofida acestui fapt, unii proști se iubesc, zoriți, încă înainte de a se căsători și, arzând mereu de dor, își sleiesc toată dragostea. De ce? Deoarece ei socotesc că dragostea este cel mai însemnat țel al vieții.

— Care este, de fapt, țelul vieții?

— Țelul este, de fapt, fericirea. Dragostea, ca și căsătoria,

nu slujesc decât la dobândirea ei: un bărbat, o casă, copii, o carte... Nu vezi oare că până și starea mea, cu un bărbat dispărut și un tată mort, este mai priincioasă decât singurătatea ta searbădă? Dacă n-ar exista fiii mei, cu care mă dezmierd, răsând și luptându-mă, cât e ziua de lungă, aş muri. Pentru că ești îngrijorat de împrejurarea în care mă aflu, pentru că dorești în taină, cu adevărat și din toată inima să-ți petreci noaptea sub același acoperiș cu trupul neînsuflețit al tatei și cu hărmălaia copiilor mei - chiar dacă nu în același așternut cu mine -, ai să fii acum numai ochi și urechi la ceea ce am să-ți spun.

— Te ascult.

— Sunt tot felul de căi pentru a putea divorța. Martori mincinoși pot mărturisi fals că, înainte de a pleca în campanie, bărbatul meu a jurat că pot divorța în anumite împrejurări - dacă el nu se va întoarce vreme de doi ani, de pildă - și că asta s-a petrecut cu martori. Sau, și mai simplu, pot depune mărturie că au văzut trupul neînsuflețit al bărbatului meu pe câmpul de luptă, dând tot soiul de amănunte grăitoare. Dar, dacă iei în seamă trupul neînsuflețit care zace la mine în casă, precum și opreliștile socrului și ale cumnatului meu, aceste mărturii mincinoase sunt căi foarte nesigure, iar cadiii, ageri la minte și prudenți, se vor teme și nu vor cădea la-nvoială. Chiar dacă bărbatul meu m-a lăsat fără mijloace de trai și nu s-a mai întors din campanie de patru ani, cadiii de rit hanefit, așa cum suntem și noi, nu mă pot divorța. Însă caditul din Uskudar îl lasă, din vreme în vreme, în locul lui - cu încuviințarea Padișahului Nostru și a *șeyh-ul-islam-ului*, care închid ochii - pe locțiitor, care este șafiit, spre a le da astfel posibilitatea femeilor aflate în starea mea, al căror număr crește pe zi ce trece din pricina războaielor cu persanii, să divorțeze; acesta le desparte cât ai zice pește și le înlesnește și mijloacele de trai convenite. Acum, dacă vei afla doi oameni care să depună cinstit mărturie cu privire la situația mea, dacă le vei da bani de îndată, dacă vei trece cu ei pe malul celălalt, la Uskudar, dacă îl vei

îmbrobodi pe cadiu și vei avea grijă să-i ia locul locțiitorul lui, ca să mă despartă de bărbat, dacă mă vei divorța cu acești martori și dacă vei rându-i să fie înscris în catastiful cadiului divorțul, dacă vei căpăta astfel pe loc un act, o hârtie și, imediat după aceea, fără a mai pregeta, vei avea grijă să se hotărască, printr-un nou înscris, că îmi este îngăduit să mă mărit, dacă vei face toate astea până azi după-amiază, iar apoi vei trece iar pe malul nostru, cum nu este deloc greu de găsit un imam care să ne cunune spre seară, vei putea rămâne la noapte ca soț sub același acoperiș cu mine și cu copiii, ne vei scuti de a mai petrece noaptea tremurând de teama diavolului aceleuia, ascultând zgomotele din casă, și mă vei scăpa de împejurarea de a fi, înaintea celorlalți, o biată femeie fără ocrotitor atunci când îi vom înștiința, mâine dimineată, de moartea tatei.

— Da, a zis Negru, cu optimism și oarecum copilărește. Da. Te iau.

Spusesem adineaori că nu știam de ce vorbisem cu el de sus, pe un ton departe de a fi deschis. Acum știu: simțeam, pesemne, că doar în acest chip îl puteam convinge pe Negru - al cărui fel de a fi, distrat, îl știam de când eram mică - de o seamă de lucruri despre care eu însămi credeam cu greu că se pot înfăptui.

— Avem foarte multe de făcut împotriva celor care vor spune sus și tare că divorțul meu și cununia noastră - care, cu voia lui Dumnezeu, se va săvârși pe seară - nu sunt pe potrivă legii, împotriva celor care vor pune piedici ca să nu fie isprăvită cartea tatei, împotriva dușmanilor noștri! Dar să nu-ți tulbur și mai tare mintea, care este și mai tulburată decât a mea!

— Mintea ta nu e nicidecum tulbure, a zis Negru.

— Nu sunt gândurile mele, sunt lucruri pe care le-am aflat de la tata, vorbind cu el îndelung, ani de zile, am zis.

Asta, ca să nu socoată că totul izvora din mintea mea de femeie și să ia în seamă ce-i spuneam.

Negru a spus ceea ce spun toți bărbații care mă găsesc

ageră la minte și care-mi pot spune deslușit acest lucru:

— Ești foarte frumoasă.

— Da, am zis. Îmi place nespus să-mi fie lăudată inteligența. Când eram mică, și tata o făcea adesea.

Tocmai eram pe cale să-i spun că, după ce crescusem, tata încetase să-mi mai laude ascuțimea minții, când am început să plâng. În vreme ce plângeam, eram parcă o altă femeie, ivită din mine și aparte de mine și, asemenea cititorului care suferă privind o imagine tristă pe pagina unei cărți, îmi vedeam viața din afară și mi se făcea milă de mine. În faptul de a vărsa lacrimi pentru propriile suferințe ca și cum ar fi suferințele altora sălășluiește ceva atât de curat, încât, atunci când m-a îmbrățișat Negru, în sufletele noastre s-a așternut o stare de bine. Dar, și de astă dată, în vreme ce ne îmbrățișam, starea de bine rămânea doar între noi, neputând înrâuri cu nici un chip mulțimea dușmanilor care mișunau împrejurul nostru.

33. Mă numesc Negru

După ce draga mea Şeküre, văduvă, orfană și întristată, a plecat cu pași ușori ca fulgul, am mai zăbovit o vreme în tăcerea din casa evreului spânzurat, cu mirosul de migdală pe care-l trecuse asupra mea și cu visele ei de măritiș. Mintea îmi era cu desăvârșire încetoșată, dar, cu toate astea, lucra cu o repeziciune ce îmi pricinuia suferință. M-am întors și eu acasă, pe fugă, fără a avea răgazul să mă întristez îndeajuns de moartea Unchiului. Sufletul îmi era ros, pe de o parte, de viermele îndoielii, la ideea că Şeküre mă înșeală, că se folosește de mine ca de o piesă dintr-un plan mai cuprinzător, însă, pe de altă parte, prin fața ochilor mi se perindau neconținut plâsmuiri despre o căsnicie fericită.

Ajuns acasă, i-am spus câteva vorbe femeii - gazda mea -, care m-a iscodit din pragul ușii pentru a afla unde mă dusesem și de unde veneam la ceasul acela al dimineții, după care mi-am scos din căptușeala chimirului, tăinuit în salteaua de la mine din cameră, doi galbeni venețieni și mi i-am pus în pungă, cu degete tremurânde. De îndată ce am revenit în stradă, am înțeles că nu-mi vor ieși din minte toată ziua acei ochi umezi, întristați - ochii negri ai lui Şeküre.

Mai întâi, am schimbat cinci lei venețieni la un zaraf evreu care zâmbea neîncetat. Apoi, cufundat în gânduri, m-am întors în mahalaua al cărei nume nu vi l-am spus până acum, pentru că nu-mi place (să vi-l spun acum: Yakutlar), pe ale cărei străzi se afla casa în care mă așteptau Unchiul meu mort și Şeküre, cu copiii. În vreme ce străbăteam ulițele de parcă zburam, nu alta, un platan înalt s-a uitat la mine cu dispreț, căci goneam nebun de fericire, plin de visuri și de planuri miraculoase legate de căsătorie chiar în ziua în care

murise Unchiul. În acest răstimp, cișmeaua mahalalei, care curgea șipotind deoarece se topeau ghețurile, mi-a spus: „Nu-l băga în seamă, împlinește-ți treburile și ai grijă să fii fericit.” „Bine, mi-a frământat mai încolo mintea o nenorocită de pisică neagră care se spăla undeva într-un ungher, toată lumea - chiar tu însuși - te bănuiește că ai fi amestecat în uciderea Unchiului.”

Cum pisica s-a oprit din spălat, ochii ni s-au întâlnit o clipă. După cum bine știți, pisica asta de Istanbul este o nerușinată, pentru că oamenii de prin partea locului o răsfață peste măsură.

Am dat de Imam Efendi - care pare tot timpul somnoros, pentru că pleapele uriașilor săi ochi negri sunt pe jumătate coborâte - în curtea moscheii din mahala, și nu la el acasă, i-am pus o întrebare binecunoscută pe tărâmul legii - când este silnică și când nu, mărturia la judecată - și i-am ascultat răspunsul cu sprâncenele ridicate, ca și cum aș fi auzit pentru prima oară răspunsul pe care mi-l dădea, plin de trufie. Imam Efendi mi-a deslușit că, în împrejurarea în care există și alți martori la o întâmplare, mărturia este de bunăvoie, dar că, dacă nu este decât un singur martor, mărturia îți este poruncită de Dumnezeu.

— Ia te uită, și eu ziceam la fel, l-am întrerupt din vorbă. Pentru că, într-o pricină de care avea știință toată lumea, martorii se fofilau, leneși, în spatele acestei învoieli pentru a o da cotită și a nu se duce la judecată, iar în felul acesta, problemele grabnice ale oamenilor pe care îi ajutam eu nu mai erau cercetate niciodată.

— Ei, a zis Imam Efendi, ia desfă-ți și tu oleacă băierile pungii!

Iar eu am desfăcut punga și i-am arătat galbenii venețieni aflați în ea; curtea largă a moscheii, chipul Imamului toate s-au luminat într-o clipă de strălucirea aurului. M-a întrebat care era pricina.

I-am spus cine eram.

— Unchiul este bolnav, i-am deslușit. Dorește ca, înainte

de a muri, văduvia fetei lui să fie recunoscută cu acte și să i se chezășuiască traiul zilnic.

Nici n-a mai fost nevoie să vorbesc de loctiitorul cadiului din Uskudar. Imam Efendi, care pricepea totul, a spus că, de fapt, întreaga mahala suferea de multă vreme pentru nefericita Şeküre Hanâm, că se întârziase chiar prea mult. În loc să-l căutăm pe cel de-al doilea martor trebuincios despărțirii pe la poarta cadiului din Uskudar, Imam Efendi avea să-l aducă pe fratele lui. Acum, dacă aveam să-i dau și acestuia un galben, urma să fac o faptă de milostenie și pentru fratele lui, care trăia în mahala și avea știință de durerea lui Şeküre, a drăgălașilor ei orfani. Îi arătasem doi galbeni, așa că, pentru cel de-al doilea martor, îmi scădea el prețul; ne-am înțeles pe loc. Imam Efendi s-a dus la fratele lui.

Acea parte a zilei care a urmat mai apoi seamănă cu poveștile pline de întâmplări și vorbe pe care am văzut că le jucau și, deopotrivă, le povesteau *meddah-ii* prin cafenelele din Alep. Deși doresc să fie scrise cu o caligrafie frumoasă, cei care poruncesc să li se izvodească asemenea povești și care le preschimbă în cărți nu le iau nicidecum în serios, pe motiv că în ele există prea multe aventuri, prea multe șiretlicuri, așa că cer să nu fie pictate și ilustrate. În ceea ce mă privește, am rânduit, în paginile minții mele, aventura trăită de-a lungul acelei zile în patru scene, pe care le-am pictat și ilustrat după cum urmează:

ÎN PRIMA SCENA, miniaturistul trebuie să ne zugrăvească în mijlocul apelor Bosforului, în barca roșie cu patru vâsle în care urcaserăm de la Unkapam și care ne ducea la Uskudar, între vâslași cu mustați stufoase și brațe vânjoase. În vreme ce Imamul și fratele lui cel buhăit și întunecat la chip erau mulțumiți de această plimbare neașteptată și glumeau cu vâslașii, eu, sârmanul, așezat în partea dinainte a bărcii, cu nesfârșitele plâsmuiri despre o căsnicie fericită care mi se perindau pe dinaintea ochilor, priveam în adâncuri, stăpânit de teama de a nu vedea, pe

fundul apelor învolburate ale Bosforului, care păreau mai limpezi ca niciodată în acea dimineață însorită de iarnă, vreun semn rău, ca de pildă scheletul vreunei corăbii de corsari. Prin urmare, dincolo de culorile vesele în care ar zugrăvi marea și norii, miniaturistul ar trebui să așeze pe fundul apelor Bosforului și ceva întunecat, care să statornicească o cumpănă între visurile mele de fericire și temerile mele nestăpânite, să deseneze de pildă un pește înfricoșător, astfel încât cititorul aventurii noastre să nu socoată că, în clipa aceea, totul era învăluit în roz.

ÎN CEA DE-A DOUA, imaginea noastră trebuie să ia în seamă finețurile demne de Behzad ale miniaturilor amănunțite și bine alcătuite ce înfățișează seraiurile padișahilor, adunările Divanului, primirea solilor frânci, încăperile ticsite ale caselor, adică gluma și ironia strecurate în pictură. Cu alte cuvinte, Cadiul ar trebui așezat într-un ungher al miniaturii și pus să strecoare în buzunar, cu o mână, galbenii mei venețieni, purtând pe chip o expresie rușinată, în vreme ce, cu cealaltă mână larg deschisă, face înspre mine și înspre bacșișul pe care i-l întind semnul „niciodată” și „nu”, de parcă ar spune „stai”, iar drept urmare a acestui peșcheș - urmare care se vede în aceeași imagine - ar trebui zugrăvit Șahap Efendi, loțiitorul șafiit, șezând pe locul cadiului din Uskudar. Ideea de a putea zugrăvi în același timp, într-o pictură, întâmplări care-și urmează una alteia, într-o ordine anume, poate fi împlinită doar de miniaturistii ageri la minte, printr-un vicleșug pe care trebuie să-l aibă în atenție atunci când orânduiesc pagina. Astfel, de pildă, ochiul care vede bacșișul pe care l-am dat eu mai întâi va pricepe îndată despre ce e vorba, chiar fără a citi povestea, din simpla constatare că persoana care stă cu picioarele încrucișate pe mindir - Cadiul - într-un alt ungher din miniatură, este de fapt loțiitorul Cadiului, că acesta și-a strecurat neîntârziat cei doi galbeni venețieni în buzunar și l-a lăsat în locul lui pe loțiitorul șafiit, astfel ca Șeküre să poată divorța.

ÎN CEA DE-A TREIA, trebuie înfățișată aceeași scenă, dar de data aceasta trebuie folosite la zugrăvirea pereților decorațiuni chinezești, ale căror ramuri cu vrejuri nu îngăduie privirii un răgaz prea mare, iar acestea trebuie vopsite într-o culoare mai întunecată, în vreme ce deasupra loțiitorului de cadu trebuie pictați nori stranii, împeștrițați, astfel încât să se priceapă că în povestea noastră se joacă un joc. Imamul și fratele lui, care ar trebui arătați în miniatură împreună, deși se perindaseră separat prin fața loțiitorului de cadu, au istorisit atât de bine cum bărbatul lui Şeküre nu se mai întorsese de patru ani de la război, cât era Şeküre de strâmtorată, deoarece bărbatul ei nu se îngrijise de ea, cum cei doi copii orfani ai ei erau înlăcrimați și flămânzeau, ba chiar cum nu apăruse nici un pețitor care să le fie și tată orfanilor, întrucât ea era socotită căsătorită, cum lui Şeküre nu i se dăduseră nici măcar bani cu împrumut fără învoirea bărbatului ei, de vreme ce era măritată, încât până și niște pereți surzi ar fi divorțat-o pe dată cu lacrimile lor; loțiitorul cel fără de inimă a făcut însă pe niznaiul și a întrebat cine era ocrotitorul lui Şeküre. După o clipă de nehotărâre, m-am repezit și i-am spus că neprețuitul ei tată, care-i fusese mesager și sol Padişahului Nostru, era încă în viață.

— N-am s-o pot despărți de bărbat cu nici un chip dacă nu vine tatăl ei la judecătorie! a zis loțiitorul.

Cuprins de o oarecare îngrijorare, i-am povestit de această dată că Unchiul se zbătea între viață și moarte pe patul de suferință, că ultima sa dorință în fața lui Dumnezeu era să o vadă pe fată divorțată și că eu eram împuternicitul lui.

— Și ce-o să se întâmple dacă o să divorțeze?! a zis loțiitorul. De ce să vrea așa de amarnic un om care moare ca fata lui să divorțeze de un bărbat care a dispărut de multă vreme în război? A, uite, dacă fata lui are un bun prilej de a se mărita, dacă s-a ivit vreun pețitor de încredere care să-i fie ginere, mai pricep și eu, pentru că așa n-o să rămână cu sufletul neîmpăcat.

— S-a ivit, domnule loçtiitor! am zis.

— Cine?

— Eu!

— Cum se poate așa ceva? Tu ești îputernicitul ocrotitorului ei! a zis loçtiitorul cadiului. Cu ce te ocupi?

— Am fost secretar pe la pașalele din ținuturile orientale, m-am ocupat de scrisori, am fost ajutor de *defterdar*. Am isprăvit o istorie a luptelor cu persanii, pe care urmează să i-o dăruiesc Padișahului Nostru. Mă pricep la pictură, la miniatură. De douăzeci de ani tânjesc după dragostea acestei fete.

— Ești rudă cu ea?

M-am rușinat atât de tare de faptul că, într-o clipă la care nu mă așteptam defel, ajunseseam să mă milogesc de loçtiitorul de cadiu, că-mi dezvăluisem cu atâta grăbire propria viață ca pe ceva lipsit de orice taină, de mister, încât am tăcut.

— În loc să te înroșești ca sfecla, mai bine ai răspunde! Altfel, n-o despart de bărbatul ei!

— Este fata mătușii mele dinspre mamă.

— Hmm, am priceput! Ai putea s-o faci fericită?

În vreme ce mă întreba, a făcut cu mâna un semn necuviincios. Miniaturistul nu trebuie să ilustreze această mizerie! E de ajuns să arate cât de tare mă înroșisem eu la față.

— Modul meu de trai este așa cum se cuvine.

— Deoarece sunt din școala șafiită, divorțul acestei nefericite Șeküre al cărei bărbat nu s-a mai întors de patru ani din război nu este cu nimic împotriva Cărții Sfinte și a credinței mele, a zis loçtiitorul. Am divorțat-o. De-acum, bărbatul ei nu mai poate pretinde nici un drept asupra femeii, chiar de se va întoarce de la război.

Imaginea care-i urmează acesteia, adică CEA DE-A PATRA, trebuie să arate cum loçtiitorul a trecut divorțul în catastif, cu ostile sale de litere însuflețite de cerneala neagră, cum, mai apoi, draga mea Șeküre a ajuns văduvă, cum și-a

pus loctiitorul degrabă sigiliul pe zapisul care adeverea că nu exista nici o opreliște ca Şeküre să se mărite iar și cum mi-a dat mie hârtia. Strălucirea fericirii interioare pe care am trăit-o în acea clipă nu poate fi înfățișată nici prin zugrăvirea pereților judecătoriei în roșu, nici prin încadrarea picturii în chenare de culoare sângerie. Am pornit pe drumul de întoarcere, alergând prin mulțimea de bărbați și de martori mincinoși care dăduseră fuga să-și despartă surorile și fetele și care se îmbulziseră la ușa cadiului.

Am trecut Bosforul, ieșind de-a dreptul în mahalaua Yakutlar, și i-am alungat de pe capul meu pe binevoitorul Imam Efendi, care dorea să ne mai și cunune, și pe fratele lui. Deoarece am priceput degrabă că toți cei pe care-i vedeam pe stradă țeseau intrigi pe la spatele meu, pizmași pe fericirea de necrezut ce se abătuse asupra mea, m-am dus în goană până pe ulița dragei mele Şeküre. De unde pricepuseră cobele de corbi că în casă se afla un mort, cum ajunseseră să se însuflețească și să țopăie atât de stăruiitor pe țiglele de pe acoperiș? Mi se zbuciuma sufletul că nu avusesem răgazul de a-l plânge îndeajuns pe Unchiul, că nu putusem nici măcar să vărs lacrimi pentru el, dar, după obloanele și după ușa casei bine zăvorâte, după tăcerea care domnea, ba chiar după rodiu, mi-am dat seama imediat că totul era bine.

Ați priceput că am reacționat, așadar, în grabă, pe negândite. Am apucat o piatră de jos, am aruncat cu ea în poartă și am nimerit-o! Am mai aruncat o piatră, către casă; a căzut pe acoperiș. Cuprins de un soi de furie, am potopit casa cu o ploaie de pietre. În vremea aceasta, s-a deschis o fereastră. Era fereastra de la catul al doilea, unde o văzusem prima oară - miercuri, cu patru zile în urmă -, printre ramurile rodiului, pe Şeküre. A apărut acolo Orhan; prin deschizătura oblonului am auzit vocea lui Şeküre, care-l mustra, iar mai apoi am văzut-o și pe ea. Ne-am privit o clipă cu nădejde - eu și iubita mea. Cât de minunată, cât de frumoasă era! Mi-a făcut un semn, de parcă ar fi spus: „Așteaptă” și a închis fereastra.

Mai era încă mult timp până la lăsatul serii; am așteptat plin de nădejde în grădina pustie, uimit de frumusețea lumii, a copacilor, a străzii pline de noroi. Nu după mult timp, a venit Hayriye, îmbrăcată și acoperită cu văl, de parcă ar fi fost o doamnă, nu o roabă. Ne-am retras în spatele smochinului, fără să ne apropiem unul de altul.

— Totul este bine, i-am zis și i-am arătat înscrisul pe care-l promisem de la cadiu. Şeküre e divorțată. Acum... - era să spun „am să găesc” - va veni un imam din mahalaua cealaltă, am zis imediat. Şeküre să fie pregătită.

— Şeküre Hanâm vrea să fie și un alai de nuntă, oricât de mic; vrea ca vecinii din mahala să vină la noi acasă, să prăznuiască la masa de nuntă. Am făcut pilaf cu migdale și cu caise uscate, la cazan.

Poate urma să-mi povestească, plină de însuflețire, câte altele nu pregătiseră, dar i-am tăiat vorba.

— Dacă nunta se încurcă prea mult, am zis, vor afla Hasan și oamenii lui, vor năvăli asupra noastră, vor face scandal, vor unelti spre a ne fi socotită cununia potrivnică legii, iar noi nu vom putea face nimic în privința asta. Ne vor fi zădărnicate toate strădaniile. Nu trebuie să ne ferim doar de Hasan și de socru, ci și de diavolul care l-a ucis pe Unchiul. Nu vă temeți?

— Nu ne temem! a zis și a început să plângă.

— Să nu spui nimic, nimănui! i-am zis. Luați-l pe Unchiul, îmbrăcați-l în cămașa de noapte, întindeți-i așternutul și culcați-l în el, ca și cum ar fi bolnav și nu mort, puneți-i la căpătâi pahare, siropuri și închideți oblonul de la camera lui. Să nu fie nici o lampă în odaie, așa încât, la cununie, ocrotitorul lui Şeküre să fie socotit tatăl ei bolnav. Nu va fi nici un alai de nuntă, ci o să chemați, în ultima clipă, vreo două-trei vecine și atât! Când le chemați, să le spuneți că asta a fost ultima dorință a Unchiului... Nu va fi o nuntă veselă, ci una înlăcrimată. Dacă nu ieșim cu bine din această împrejurare, or să ne termine pe toți și or să te pedepsească și pe tine, pricepi?

A dat din cap, plângând. Am încălecat pe calul meu alb și i-am spus că-mi voi lua martorii, că voi veni acasă curând, că Şeküre trebuie să fie pregătită, că de-acum înainte eu voi fi stăpânul casei și că mă duceam la bărbier. Nu plănuisem dinainte toate astea. Îmi veneau în minte atunci, în vreme ce vorbeam și, așa cum simțisem și în unele bătălii, aveam credința că eram un rob foarte iubit de Dumnezeu, ocrotit de El, că El mă apăra, că astfel lucrurile urmau să meargă pe calea cea bună. Dacă ajungeți să încercați vreodată o asemenea încredere, să faceți tot ceea ce vă trece atunci prin minte, tot ceea ce vă răsare în suflet, căci ceea ce faceți va ieși, la rândul său, cum se cuvine.

Am străbătut patru străzi, din Yakutlar până la Bosfor, și l-am găsit, în mahalaua învecinată, pe Imamul cu barbă neagră și chip luminos al moscheii Yasin Paşa, care-i alerga cu o coadă de mătură pe câinii cei obraznici din curtea noroioasă. I-am povestit care-mi era păsul, că tatălui verișoarei mele dinspre mamă îi venise sorocul, că, la dorința tatălui ei aflat pe patul de moarte, eu urma să mă însor cu fata lui și că aceasta tocmai divorțase, prin hotărârea cadiului din Uskudar, de bărbatul ei, care nu se mai întorsese de la război. La remarcă Imamului, care spunea că potrivit legii islamice femeia măritată trebuie să aștepte o lună după divorț pentru a se putea mărita iar, am răspuns că, deoarece fostul bărbat al lui Şeküre lipsea de patru ani, era cu neputință să o fi lăsat grea pe nevasta lui și am adăugat, arătându-i zapisul, că de fapt Cadiul din Uskudar o divorțase de dimineață pe femeie tocmai în acest temei. I-am zis că Imam Efendi trebuia să fie pe deplin încredințat că nu exista nici o opreliște în calea cununiei. Da, mireasa îmi era rudă de sânge, dar faptul că era fiica mătușii mele dinspre mamă nu era o piedică în calea cununiei; măritișul ei dinainte luase cu desăvârșire sfârșit; între noi nu erau deosebiri de credință, de rang, de avere. Dacă lua galbenii pe care i-i dădeam dinainte și dacă săvârșea cununia la nunta care urma să se facă în văzul lumii, în fața întregii mahalale,

se chema că săvârșise o binefacere și pentru orfanii văduvei. Imamului îi plăcea oare pilaful cu migdale și caise uscate?

Îi plăcea, se pare, dar era cu ochii tot la câinii din curtea moscheii. A luat galbenii. Urma să se îmbrace cu veșmintele pentru nuntă, să mai arunce o privire asupra bărbii, a părului, a turbanului și să ne cunune. A întrebat care era casa și i-am descris-o.

Ce putea fi mai firesc decât un ginere care, uitând de întreaga neliniște și de toate primejdiile, lăsându-se în voia mâinilor grijulii și a sporovăielii plăcute a bărbierului, se rădea pentru nuntă, oricât de grăbită era cununia la care visase vreme de doisprezece ani? Bărbierul la care m-au purtat parcă singuri pașii își avea dugheana în partea dinspre piață a străzii pe care se afla casa în ruină din Aksaray - casa pe care răposatul Unchi, mătușa mea și frumoasa Şeküre o părăsiseră la ani de zile după copilăria noastră. Bărbierul cu care dădusem nas în nas acum cinci zile, în prima zi când mă întorsesem aici după ani și ani, m-a îmbrățișat de data aceasta de cum am intrat și, ca un adevărat bărbier, a adus vorba în așa fel încât să mă întrebe pe unde dispărusem în cei doisprezece ani care se scurseseră, a pomenit despre ultimele bârfe din mahala și a cugetat că, la capătul acestei călătorii pline de înțeles care se numește viață, vom ajunge cu toții în același loc.

N-aș putea spune că parcă acum douăsprezece zile mă aflam aici, nu acum doisprezece ani. Meșterul nostru bărbier îmbătrânise, se dedase băuturii peste măsură, așa cum se putea bănui din felul în care tremura și juca pe fața mea briciul din mâna lui acoperită de pete, și își luase un tânăr ucenic cu piele trandafirie, cu buze frumoase și ochi verzi. Față de acum doisprezece ani, înăuntru stăruia o oarecare curățenie, o oarecare ordine. Ligheanul suspendat în care turnase apă fierbinte și la al cărui robinet, prins de fund, mă spăla grijuliu pe cap și pe chip fusese prins de tavan cu un lanț nou. Ligheanele, mari și vechi, erau cositorite, mangalul era curat, fără rugină, iar bricele cu mâner de agat erau

ascuțite. Purta un șorț foarte dichisit, din fir gros de mătase, pe care acum doisprezece ani nici măcar nu-și dădea osteneala să-l pună. Mă gândeam că, luându-l pe lângă el pe ucenicul acela delicat, destul de înalt pentru vârsta lui și plâpând la trup, meșterul își orânduise întrucâtva prăvălia, dar își orânduise și viața și, lăsându-mă în seama bărbierului, cu mireasma lui de trandafiri, cu apa caldă și săpunul, chibzuiam că, vrând-nevrând, însurătoarea urma să aducă vioiciune și belșug nu doar în casa, ci și în afacerile și în prăvălia holteiului.

Nu știu câtă vreme trecuse. Moleșit de degetele dibace ale bărbierului și de dogoarea mangalului care încălzea plăcut dugheana, mă gândeam, adânc nedumerit, la faptul că, după atâtea suferințe, viața îmi oferea deodată, ca pe un lucru firesc, care nu cerea nimic în schimb, cel mai mare dar, simțeam o mare recunoștință față de Preaînaltul Dumnezeu și mă întrebam din echilibrul cărei balanțe misterioase se ivise lumea pe care o zămislise, mă pregăteam să trec la fapte, sfâșiat totodată de tristețe și de suferință pentru Unchiul care zăcea mort la el în pat, în casa al cărei stăpân urma să devin peste puțin timp. Deodată la ușa bărbierului, care rămânea mereu deschisă, s-a iscat forfotă; m-am întors și am privit într-acolo: era Șevket! Îmi întindea o hârtie, cu un aer neliniștit, dar increzător în sine. Am citit-o fără să-i spun nimic, cu sufletul străbătut de fiori reci, așteptându-mă la vestea cea mai rea:

„Dacă n-o să fie alai de nuntă, nu mă mărit. - Şeküre.”

L-am îmbrățișat pe Șevket, apucându-l de braț. Doream să-i scriu dragei mele Şeküre: „Cu plăcere, iubita mea, din toată inima și din tot sufletul!” Dar de unde condei și călimară la analfabetul de bărbier! Așa se face că i-am șoptit lui Șevket la ureche, cu chibzuință, plin de precauție, că-i spun mamei lui: „Bine”. L-am întrebat, pe același ton șoptit, ce face bunicul lui.

— Doarme.

Acum pricep că și dumneavoastră mă bănușiți de moartea

Unchiului, odată cu Şevket (desigur că Şevket mă bănuieşte şi de alte fapte). Păcat! L-am sărutat cu de-a sila. Şevket a şters-o, deloc încântat de mine. Şi în timpul nunţii, când era îmbrăcat cu haine de sărbătoare, m-a privit de departe, duşmănos.

Cum nu Şeküre pleca din casa părintească, ci dimpotrivă, eu eram cel care intra în casa părintească a lui Şeküre, ca ginere, alaiul miresei a fost şi el pe potriva acestei împrejurări deosebite. Desigur că nu eram în stare să-mi pun prietenii bogaţi ori rudele să se înveşmânte cu cele mai bune haine şi să încalece pe cai pentru a se duce la poarta lui Şeküre, aşa cum făceau alţii. Dar i-am luat cu mine pe doi dintre prietenii din copilărie, întâlniţi în răstimpul celor şase zile care trecuseră de la revenirea mea la Istanbul (unul ajunsese scrib, ca mine, iar celălalt ţinea un hamam) şi pe dragul meu bărbier, ai cărui ochi se umeziseră când îmi ura fericire, în vreme ce mă rădea; am încălecat şi eu pe calul alb pe care-l călăream în prima zi şi ne-am arătat la poarta dragei mele Şeküre, de parcă ar fi urmat s-o luăm şi s-o ducem în altă casă, către o altă viaţă.

I-am dat lui Hayriye, care mi-a deschis uşa, un bacşiş bunicel. Îmbrăcată în straie roşii de mireasă, cu o beteală trandafirie care-i atârna până la călcâie, Şeküre a ieşit din casă printre hohotele de plâns, sughiţurile, suspinele, strigătele şi urările care se auzeau dinăuntru (o femeie a ţipat la copii) şi a încălecat cu pricepere pe un al doilea cal alb, pe care-l adusesem cu mine. Când un toboşar şi un cântăreţ la *zurna*¹, pe care îi tocmise în ultima clipă bărbierul, înduioşat de soarta mea, s-au pus în mişcare în faţa noastră, cu un aer plin de veselie, aşa cum se cuvine unei nunţi, s-a urnit şi sârmanul, melancolicul, dar totodată mândrul nostru alai de nuntă.

Nici nu au pornit bine caii, când mi-am dat seama că

---

¹ Instrument de suflat primitiv, cu două muştiuce, folosit în muzica populară turcă şi asociat, de obicei, în reprezentaţii cu o tobă.

Şeküre fusese cea care pusese la cale alaiul, cu viclenia ei dintotdeauna, ca să ne fie cununia mai sigură. Dată fiind mulţimea nuntaşilor, se chema că măritişul ei fusese adus la cunoştinţa întregii mahalale, chiar dacă asta se întâmplase în pripă, şi astfel, încuviinţat fiind de toată lumea, împotrivirea cu care ar fi putut fi întâmpinat mai apoi era lipsită de orice temeii. Pe de altă parte însă, faptul de a da de veste într-un mod atât de deschis că eram pe cale de a ne căsători avea ceva provocator, de parcă Şeküre i-ar fi înfruntat pe fostul ei bărbat şi pe familia acestuia, iar ideea de a mai face şi nuntă puneă totul în primejdie de la bun început. Dacă ar fi fost după mine, m-aş fi cununat cu Şeküre în taină, fără a mai spune nimănui, fără a face nici o petrecere, aş fi devenit bărbatul ei şi abia după aceea aş fi dezvăluit căsătoria.

În vreme ce înaintam pe străzile mahalalei, în fruntea alaiului de nuntă, pe calul meu cel alb şi năvăaş, desprins parcă din basme, ochii îmi alunecau cu repeziciune spre locurile de trecere dintre străzi ori spre vreo poartă întunecată ce dădea într-o curte, căutându-i cu teamă pe Hasan şi pe oamenii lui, care ar fi putut să se repeedă asupra noastră. I-am văzut pe bătrânii, pe bărbaţii în puterea vârstei din mahala cum stăteau în faţa porţilor ori la poalele zidurilor şi se uitau la alaiul nostru de nuntă, fără a pricepe pe de-a-ntregul ce se întâmpla, dar totodată fără a se purta necuviincios; am văzut străini care se opreau şi ne dădeau bineţe. În mica piaţă în care am pătruns deşi nu-mi doream deloc acest lucru, am înţeles imediat, după veselie vânzătorului de legume şi fructe - care a făcut doi-trei paşi alături de noi, fără să se îndepărteze prea mult de gutuile, de morcovii, de merele lui pline de culoare, pentru a ne spune: „Facă-se voia Domnului!" -, după zâmbetul unui băcan trist, după privirile aprobatoare ale brutarului care-şi scărmana ucenicul pentru pogacele arse, că Şeküre înlăturase cu măiestrie năvodul clevetelilor şi al bârfelor şi că divorţul şi căsătoria ei cu mine fuseseră repede aduse la cunoştinţa

întregii mahalale, că se bucurau de încuviințare. Cu toate acestea, eram mereu la pândă împotriva oricărui atac neplăcut și neașteptat, ba chiar împotriva oricărei vorbe aruncate la nimereală, a vreunui cuvânt de ocară. Din această pricină, nu m-am plâns deloc de mulțimea de copii care se luaseră pe urmele noastre în vreme ce ieșeam din piață și care, printre strigăte și țipete, printre glume, ne cereau bacșiș; înțelegeam, după zâmbetele femeilor pe care abia le întrezăream prin deschizătura ferestrelor, printre grilaje, printre obloane, că veselia, zgomotul și înghesuiala pe care le aduceau cu ei ne ocroteau și ne aduceau recunoaștere.

Ochii îmi erau neconținut ațintiți asupra drumului pe care apucase alaiul de nuntă, care, din fericire, revenea în cele din urmă, șerpuind, la locul din care plecase, adică înapoi acasă, însă inima îmi era alături de Șeküre, de amărăciunea ei. Ceea ce mă întrista nu era faptul că fusese nevoită să se mărite în ziua în care îi fusese ucis tatăl, ci faptul că, la drept vorbind, nunta era atât de lipsită de strălucire și de săracă. Draga mea Șeküre merita cai cu harnașamente de argint și șei bogat împodobite, călăreți îmbrăcați în veșminte de samur, de mătase, cu lucrătură din fir de aur, daruri și zestre încărcate pe sute de cai, în sute de care, un alai alcătuit din zeci de fete de pașale, de sultane și de bătrâne din haremuri, care, urcate în călești, să dea seamă despre bogăția zilelor de demult. Or, la nunta ei nu se zăreau nici măcar cei patru slujitori care, așezați de cele patru părți ale calului, să poarte în mâini cele patru bețe pe care se sprijinea învelitoarea de mătase sângerie așternută peste toate fetele bogate, pentru a le ocroti de ochii lumii, nu se afla nici măcar un amărât de slujitor care să ducă lumânările groase de nuntă împodobite cu fructe, cu foițe de aur și argint, cu pietre strălucitoare, cu fir de aur și argint, care să poarte, cu aleasă măreție, stindarde sub formă de copaci. Cum nici ei nu aveau vreo prețuire față de alaiul de nuntă, toboșarul și cântărețul la *zurna* tăceau la răstimpuri

și, de vreme ce nu ne deschidea calea nici un nuntaș care să strige: „Dați-vă la o parte, dați-vă la o parte, vine mireasa!”, alaiul nostru se amesteca cu mulțimea din piață, se pierdea printre slujitoarele care-și umpleau vasele de la cișmea; de aceea, încercam nu atât rușine, cât o tristețe care mă făcea să mă lăcrimez. La un moment dat, în vreme ce ne apropiam de casă, m-am răsucit pe cal plin de curaj și am priceput, privind-o, că în loc să se întristeze de asemenea lipsuri, pe care nu le merita nicidecum, Şeküre, ascunsă în dosul betelei de mireasă și al vălului sângeriu, era ușurată că ajunseserăm la capătul alaiului și al drumului fără nici un fel de peripeții, fără nici un fel de necazuri, drept care m-am simțit și eu ușurat. Prin urmare, am coborât-o de pe cal pe fermecătoarea mea mireasă - pe cea cu care urma să mă cunun peste puțin timp -, cu acele mișcări pe care le fac toți însurății, am luat-o de braț și i-am deșertat peste creștet, cu o încetineală care îi înveselea pe toți cei care ne priveau, o pungă plină cu aspri, pregătită dinainte. În vreme ce copiii care ne urmaseră și care ne dăduseră târcoale pe parcursul acelui îndurerat alai de nuntă puneau mâna pe ei, am pătruns în curte, alături de Şeküre, am traversat partea pietruită și, de îndată ce am intrat în casă, am simțit cu groază duhoarea grea de leș care plutea înăuntru din pricina căldurii.

Băgând de seamă, în vreme ce mulțimea care alcătuia alaiul de nuntă se oploșea prin casă, că Şeküre se purta de parcă duhoarea nici măcar n-ar fi existat - la fel ca toți bătrânii, femeile și copiii din casă, de altfel (Orhan mă măsoara neliniștit dintr-un ungher) -, am fost cuprins o clipă de îndoială; simțisem însă atât de multă vreme, în gură, în nări, în plămâni mirosul înăbușitor al trupurilor moarte pe câmpurile de luptă, trupuri ale căror veșminte se preschimbaseră-n fâșii, ale căror încălțări, cizme și centuri fuseseră smulse și furate, ale căror chipuri, ochi, buze căzuseră pradă lupilor și viermilor, care zăcuseră îndelung la soare, încât eram sigur că nu mă înșelam.

Jos, în bucătărie, am întrebat-o pe Hayriye unde era Unchiul, cum se făcea că întreaga casă mirosea atât de pătrunzător și i-am spus că ceilalți vor pricepe totul. Nu o spuseseam cu voce tare, ci mai degrabă murmurând. Pe de altă parte, gândul îmi zbură la faptul că-i vorbisem pentru prima oară lui Hayriye ca un stăpân.

— Am întins așternutul, așa cum ați poruncit, l-am îmbrăcat cu cămașa de noapte, am tras plapuma peste el, i-am pus la cap pahare cu siropuri. Dacă miroase, asta e din pricina căldurii pe care o face mângalul din cameră, a zis femeia plângând.

I-au picurat câteva lacrimi în cratița în care prăjea de zor carne de oaie. După felul în care plângea, am priceput mai întâi că Unchiul o lua nopțile în patul lui, însă mai apoi m-am rușinat de acest gând. Ester, care ședea tăcută și mândră într-un ungher al bucătăriei, și-a înghițit dumicatul din gură și s-a ridicat în picioare.

— Fă-o fericită pe Şeküre, a zis ea. Învață s-o prețuiești. Am auzit în mine sunetul de lăută pe care-l auzisem în vreme ce umblam pe străzi în prima zi în care sosisem la Istanbul. Mai apoi, pe când Imam Efendi mă cununa cu Şeküre în încăperea întunecoasă în care zăcea Unchiul, îmbrăcat în cămașă de noapte, armonia acelei muzici îmi mai stăruia încă în mine.

În timpul cununiei, Unchiul, despre care nu-ți dădeai seama cu nici un chip că era mort și nu bolnav, deoarece Hayriye aerisise înainte odaia cât ai clipi din ochi și pitise bine lampa cu ulei într-un ungher care-i micșora lumina, a fost socotit ocrotitorul lui Şeküre; prietenul meu bărbier și un bătrân atoateștiutor din mahala ne-au fost martori. Cum, în cursul ceremoniei, care s-a sfârșit cu urările și cu sfaturile Imamului, precum și cu rugăciunile rostite de toți cei de față, bătrânul iscoditor schițase un gest de parcă ar fi dat să se aplece spre răposat, îngrijorat de sănătatea lui, de îndată ce Imamul a săvârșit cununia, m-am repezit din locul în care stăteam, am apucat mâna înțepenită a Unchiului și am

strigat din răspuțeri:

— Nu vă faceți nici o grijă, Efendi, dragul meu Unchi! Mă voi strădui din răspuțeri ca Ŗekre și copiii să trăiască în îndestulare, să fie bine îmbrăcați, să aibă parte de tihnă și de dragoste.

Apoi, m-am prefăcut că Unchiul încearcă să-mi șoptească ceva de pe patul de boală, culcat cum era pe pernă, și, apropiindu-mi plin de luare-aminte și de respect urechea de buzele lui, am părut că-l ascult cu ochii în patru și cu urechile ciulite, întocmai cum se întâmplă atunci cnd noi, tinerii cuviincioși, ntlnim la timpul convenit un bătrân față de care nutrim foarte multă prețuire și căruia i ascultăm cu toată grija cele câteva povețe desprinse dintr-o viață întreagă, de parcă am sorbi un elixir magic. Imam Efendi și bătrânul din mahala mi-au aruncat priviri care arătau că primesc cu apreciere și încuviințare devotamentul și nesfrșita afecțiune dovedite de felul în care plecam urechea la povețele pe care mi le dădea în șoaptă socrul meu, aflat pe patul de boală, în pragul morții. Sper ca nimeni să nu creadă că am vreun amestec în uciderea Unchiului!

Le-am spus oaspeților veniți la nuntă, care se aflau în încăpere, că bietul bolnav dorea să rămână singur. Au golit încăperea într-o clipă și, în vreme ce treceau în odaia alăturată, unde urmau să se strng bărbații pentru a mânca pilaful lui Hayriye și carnea de miel prăjită (acum amestecam și eu mirosul de leș cu mirosul cărnii de miel fripte, arome cu cimbru și chimen), am ieșit în hol, am deschis pe negndite ușa camerei lui Ŗekre - aș cum ar face un bărbat plin de amărăciune care rătăcește, îngrijorat și dus pe gânduri, prin propria casă -, am intrat pe neașteptate, fără a lua seama la femeile cuprinse de groază în fața bărbatului care se amesteca printre ele, am privit-o cu neasemuită blândețe pe Ŗekre, ai cărei ochi râdeau de fericire, și i-am zis:

— Ŗekre, te cheamă tatăl tău; cununia noastră a fost săvârșită, urmează să-i săruți mâna.

În vreme ce se îngrămădeau și se prefăceau că-și acoperă chipurile, cele trei-patru femei din mahala cărora le dăduse Șeküre de veste în ultima clipă, spre a se asigura că nunta se petrece în văzul tuturor, precum și tinerele fete, despre care socoteam că-i erau rude, după devotamentul din privirile lor, m-au cercetat în voie, măsurându-mă și cântărindu-mă din ochi.

Mai târziu, lumea adunată la nuntă și-a mâncat tainul, a înfulecat nucile, migdalele, magiunurile, zahărul candel și cuișoarele și s-a risipit, la puțină vreme după rugăciunea de seară. În odaia femeilor, lacrimile pe care le vărsa mereu Șeküre, ca și supărarea și gâlceava copiilor alungaseră veselia; între noi, bărbații, faptul că nu răseseam la aluziile deochete pe seama nopții nunții vecinului și că mă refugiasem într-o tăcere plină de întristare a fost pus pe seama suferinței pricinuite de boala socrului meu. Lucrul care mi s-a întipărit cel mai bine în minte, din toată împrejurarea aceea stânjenitoare, a fost acela că atunci când am urcat, înainte de masă, în camera Unchiului, rămânând singur cu Șeküre, am sărutat mai întâi, amândoi, cu prețuire adevărată, mâna rece și înțepenită a mortului, iar apoi ne-am retras într-un ungher întunecat al camerei și ne-am îmbrățișat cu sete. Limba fierbinte a nevestei mele, care mi s-a strecurat în gură, avea gustul zahărului candel pe care îl înfulecau neîncetat copiii.

34Eu, Şeküre

După ce a plecat toată lumea, după ce ultimii oaspeți ai tristei noastre nunți s-au încălțat, și-au acoperit chipurile cu văluri și trupurile cu mantii, după ce i-au târât după ei pe copiii care-și înfundau în gură o ultimă bucată de zahăr candel și au ieșit pe poartă, s-a așternut o lungă tăcere. Eram cu toții în curte și nu răzbătea nici un sunet, afară de zgomotul ușor făcut de o vrabie care bea apă fără nici o grabă din găleata de la puț, pe jumătate plină. De îndată ce și această pasăre, căreia fulgii minusculi de pe căpșor îi sclipeau în lumina vetrei, a dispărut în întuneric, am fost cuprinsă de durere la gândul că tata zăcea mort în patul lui, în casa acum pustie, care abia se zărea în noapte.

— Copii, am zis apoi, pe acel ton pe care-l împrumutam vocii mele când urma să-i înștiințez de ceva însemnat și pe care Orhan și Şevket îl știau prea bine. Ia veniți aici.

Au venit.

— De-acum, Negru este tatăl vostru. Sărutați-i mâna. I-au sărutat-o, tăcuți și supuși.

— Fiindcă nefericiții mei orfani au crescut fără tată, habar n-au cum trebuie să i se supună unui părinte, cum să-l asculte privindu-l drept în ochi și cum să aibă încredere în el, i-am zis lui Negru. De aceea, știu că dacă vor fi necuviincioși, dacă se vor purta ca niște sălbatici, copilărește, dacă vor face năzdrăvănii, ai să le treci la început cu vederea aceste deprinderi și ai să le pui pe seama faptului că au crescut fără să-și fi văzut vreodată tatăl, fără să și-l amintească în vreun fel.

— Eu mi-l amintesc pe tata, a zis Şevket.

— Şşt... ascultă! am zis. De-acum înainte, cuvântul lui

Negru va fi, pentru voi, chiar mai presus decât cuvântul meu.

M-am întors către Negru.

Dacă nu te ascultă, dacă sunt lipsiți de bună-creștere față de tine, dacă dau cel mai mărunț semn de obrăznicie, de răsfăț, de necuviință, atrage-le mai întâi luarea-aminte, dar iartă-i, am zis, lăsând baltă ideea bătaii, care-mi venise o clipă pe limbă. Oricare ar fi locul pe care-l ocup eu în sufletul tău, acel loc trebuie să fie și al lor.

— Şeküre Hanâm, nu m-am însurat cu tine doar pentru a-ți fi bărbat, ci și pentru a fi tatăl acestor orfani drăgălași, a zis Negru.

— Ați auzit?

— Doamne, Dumnezeuul meu, nu ne lipsi niciodată de lumina Ta, îndreptată asupra noastră! a zis Hayriye dintr-un ungher. Doamne, Dumnezeule, apără-ne!

— Ați auzit, nu-i așa? am zis. Bravo, frumoșii mei feciorii! De vreme ce tatăl vostru vă iubește atât de mult, vă va ierta dinainte chiar dacă vreodată, fără să chibzuiți prea mult, veți ieși din cuvântul lui.

— Am să-i și iert, dar mai apoi, a zis Negru.

— Dar dacă nu vor lua seama la vorba ta și a treia oară... Atunci ai dreptul să-i bați! am zis. Ați priceput? Noul vostru tată, Negru, s-a întors din războaiele pe care ni le-a hărăzit mânia lui Dumnezeu, din războaiele la care a plecat și din care nu s-a mai întors tatăl vostru, din cele mai nenorocite, cele mai înfricoșătoare lupte și este foarte aspru. Bunicul lor i-a răsfățat atât de tare, că ni s-au urcat în cap. Acum, bunicul vostru este foarte bolnav.

— Vreau să mă duc la bunicul, a zis Şevket.

— Dacă nu ascultați, Negru o să vă învețe fără cruțare că bătaia e ruptă din Rai. Bunicul vostru n-o să vă mai scoată din mâinile lui Negru, așa cum vă scotea și vă scăpa din ale mele. Dacă nu vreți să suferiți de pe urma mâniei tatălui vostru, nu vă mai ciondăniți, împărțiți totul, nu mințiți, faceți-vă rugăciunile, nu vă culcați până nu terminați de învățat, nu vorbiți urât cu Hayriye și nu vă bateți joc de ea...

S-a înțeles?

Negru s-a aplecat și, dintr-o mișcare, l-a luat pe Orhan în brațe, dar Şevket s-a ținut deoparte. Mi-a venit să-l îmbrățișez și să plâng. Sărmanul meu orfan întristat, sărmanul meu Şevket fără nimeni pe lume, cât de singur ești în lumea asta mare! M-am văzut, o clipă, ca pe un copilăș, asemenea lui Şevket, ca pe un copil cu desăvârșire singur și, cum aerul lui plâpând și amărât se confunda, în mintea mea, cu propria-mi micime, m-am înflorat. Aceasta deoarece, gândindu-mă la copilăria mea, mi-am amintit cum stăteam și eu odată în brațele tatei, așa cum stătea acum Orhan în brațele lui Negru, dar nu ca Orhan, cu acea neîndemânare a fructului stingher în propriul copac, ci cu plăcere; mi-am amintit cât de tare mă îmbrățișam cu tata și cum ne adulmecam unul altuia trupurile, fără răgaz, precum câinii. Eram gata să plâng, dar m-am stăpânit și am spus, deși nu aveam deloc asta în gând:

— Haideți, spuneți-i lui Negru „tată”.

Cât de rece era noaptea, cât de tăcută casa noastră! La mare depărtare, câinii urlau plini de întristare. A mai trecut puțin timp, iar tăcerea s-a întins asemenea unei flori care se deschide fără ca măcar să bagi de seamă.

— Bine, copii, am zis mult mai târziu, haideți să intrăm în casă, să nu ne cuprindă frigul pe toți, stând aici.

Nu numai eu și Negru am intrat în casă codindu-ne, cu acea stinghereală de care dau dovadă mireasa și mirele care se tem să rămână singuri după nuntă, ci și copiii și Hayriye; parcă am fi intrat, cu toții, în casa întunecată a altcuiva, înăuntru se simțea duhoarea pe care-o răspânda trupul mort al tatei, dar nimeni nu părea să fi băgat de seamă. În vreme ce urcam scara în tăcere, umbrele aruncate pe tavan de lămpile pe care le țineam în mână se învărtejeau și se amestecau, ca de obicei; ba se măreau, ba se micșorau, însă aveam sentimentul că toate astea mi se întâmplau pentru prima oară. Tocmai ne scoteam, sus, încălțările, când Şevket a zis:

— Să mă duc să-i sărut mâna bunicului înainte de culcare?

— M-am uitat eu adineaori ce face, a zis Hayriye. Bunicul are dureri așa de mari, se simte atât de rău, încât ginnii cei răi par să fi pus binișor stăpânire pe trupul lui; fierbințeala bolii i-a cuprins tot trupul. Intrați la voi în odaie, să vă întind așternuturile.

Îi și împinsese în cameră. În vreme ce netezea așternuturile, desfăcea cearșafurile și întindea plăpumile, vorbea de fiecare lucru pe care-l lua în mână ca de un miracol fără seamăn, de parcă somnul în camera caldă, la miez de noapte, între cearșafurile curate și plăpumile călduroase de puf era aidoma somnului în seraiul unui padișah.

— Hayriye, spune-ne o poveste! a zis Orhan, care stătea pe țucal.

— Trăia odată un om albastru, a zis Hayriye. Și mai era un ginn, care era prietenul lui cel mai apropiat.

— De ce era albastru omul? a zis Orhan.

— Hayriye, pentru Dumnezeu! am zis. Măcar în seara asta nu le mai spune povești cu ginni, cu zâne și cu fantome.

— De ce să nu ne spună? a zis Șevket. Mamă, ai să te scoli din așternut și ai să te duci la bunicul imediat ce adormim noi?

— Bunicul vostru, Dumnezeu să ne păzească, este foarte rău bolnav, am zis. Sigur că o să mă duc la noapte să am grijă de el. Apoi însă, am să mă întorc în pat!

— Să se ducă Hayriye la bunicul! a zis Șevket. Nu are Hayriye grijă de bunicul noaptea?

— Gata? l-a întrebat Hayriye pe Orhan.

În vreme ce-l ștergea cu o cârpă la fund pe Orhan, pe al cărui chip plutea o dulce îngândurare, a aruncat o privire în țucal și s-a strâmbat, nu din pricina mirosului, ci pentru că nu părea să socotească îndeajuns ceea ce vedea.

— Hayriye, i-am zis. Golește țucalul și adu-l înapoi. Șevket să nu iasă din cameră la noapte.

— De ce să nu ies? a zis Şevket. De ce să nu ne spună Hayriye poveşti cu ginni şi cu zâne?

Orhan a zis mai degrabă cu acea expresie de optimism pe care i-o vedeam întotdeauna pe chip după ce-şi făcea nevoile decât cu teamă:

— Pentru că în casă sunt ginni, prostule!

— Mamă, sunt?

— Dacă ieşiţi din cameră, dacă spuneţi: „Ia să văd ce face bunicul”, o să dea ginnul peste voi!

— Unde îşi întinde Negru aşternutul? a întrebat Şevket. Unde doarme în noaptea asta?

— Nu ştiu, am zis. O să-i întindă Hayriye aşternutul.

— Mamă, tu ai să dormi tot cu noi, nu-i așa? a zis Şevket.

— De câte ori să vă spun! Am să dorm cu voi, la fel ca până acum.

— Întotdeauna?

Hayriye a ieşit, cu ţucalul în mână. Am scos din dulapul în care le ascusesem celelalte nouă picturi, de care nemernicul ucigaş, care o luase cu el pe ultima, nu se atinsese, m-am întins în aşternut şi le-am privit îndelung, la lumina lămpii, încercând să pricep taina pe care o ascundeau. Aceste picturi sunt atât de frumoase, încât le poţi privi de parcă ar fi amintirile tale uitate şi, pe măsură ce le priveşti, ele însele îţi vorbesc, așa cum o fac şi literele caligrafului.

În vreme ce admiram picturile, mă cufundasem în visare. Am priceput, după mirosul capului fermecător care se sprijinea de nasul meu, că şi Orhan se uita la roşul acela straniu şi dătător de bănuieli, alături de mine. Mi-a venit deodată, așa cum mi se întâmpla uneori, să-mi scot sânul şi să-i dau să sugă. Mai apoi, când s-a speriat de imaginea înfricoşătoare a morţii, care stătea chiar în faţa lui, şi când respira dulce printre buzele roşiatice, mi-am dorit o clipă să-l mănânc.

— Te mănânc, ai înţeles?

— Mamă, gâdilă-mă! a zis, şi s-a repezit la mine.

— Ridică-te de acolo, ridică-te, prostule! am strigat și i-am tras o palmă.

Asta pentru că se aruncase peste picturi. M-am uitat și am văzut că nu li se întâmplase nimic; calul din pictura de deasupra se șifonase puțin, dar abia dacă se vedea.

De îndată ce s-a întors Hayriye cu țucalul gol, am strâns imaginile. Tocmai mă pregăteam să ies din odaie, când Şevket a strigat neliniștit:

— Unde te duci, mamă, unde?

— Am să mă întorc.

Am traversat holul rece ca gheața. Negru stătea în fața mindirului gol al tatei, în același loc în care stătuse de vorbă cu el, vreme de patru zile, despre portret, despre pictură, despre perspectivă. Am pus picturile pe suportul de carte din fața lui, pe mindir și pe jos. Într-o clipă, încăperea luminată de flacăra lumânării a fost inundată de culoare, de strălucire, de un fel de căldură și de o uimitoare însuflețire; părea că, deodată, totul prinsese viață.

Am privit vreme îndelungată imaginile - tăcuți, plini de respect, nemișcați. Dacă ne-am fi clintit puțin din loc, curentul de aer, care purta cu el mirosul de moarte ce venea din camera de vizavi, ar fi făcut lumânarea să tremure și, astfel, picturile misterioase ale tatei ar fi părut că se mișcă. Crescuseră oare ele în ochii mei pentru că îi pricinuiseră moartea? Eram oare fermecată de ciudățenia acelui cal, de roșul fără asemănare, de melancolia copacului, de tristețea celor doi derviși rătăcitori, ori asta se întâmpla pentru că mă temeam de cel care-l ucisese pe tata, ba poate și pe alții? După o vreme, Negru și eu am priceput atât de bine că tăcerea care domnea între noi se datora, deopotrivă, picturilor și faptului că rămăseserăm singuri în aceeași încăpere, în prima noapte de după căsătorie, încât amândoi ne-am dorit să stăm la sfat.

— Când o să ne sculăm dimineată, toată lumea trebuie să afle că bietul tata a murit în somn, am zis.

Oricât de chibzuit era ceea ce spuseseam, vorbele mele

păreau nesincere.

— Măine dimineață totul o să fie bine, a zis Negru cu același aer ciudat, spunând adevărul fără a putea crede în el.

A făcut o mișcare nelămurită ca să se apropie de mine și mi-a venit să-l îmbrățișez, să-i iau capul în mâini, așa cum făceam cu copiii.

Tocmai atunci am auzit că cineva deschidea ușa de la camera tatei și am sărit îngrozită din locul unde mă aflam, am dat fuga la ușa odăii noastre, am deschis-o și m-am uitat cine era: am văzut înfiorată, la lumina care se strecura în hol, că ușa camerei lui era crăpată. Am ieșit în holul rece ca gheața. Camera tatei mirosea a leș, din pricina mangelului care continua să ardă înăuntru. Oare cine venise aici, Șevket ori altcineva? În lumina tulbure a mangelului, trupul lipsit de viață al tatei zăcea în pace, îmbrăcat în cămașa de noapte. Mi-a venit în minte cum îi spuneam în unele nopți, înainte de culcare: „Noapte bună, tăticule!”, în vreme ce el citea la lumina lumânării *Cartea sufletului*. Îmi lua din mână cana, îndreptându-se ușor, îmi spunea: „Cel ce oferă apă să aibă parte de belșug, frumoasa mea!”, mă săruta pe obraz ca pe vremea când eram mică și mă privea în ochi de aproape. M-am uitat la chipul lui înfricoșător și m-am speriat. Pe de o parte, nu doream să îl văd, însă pe de altă parte, îmboldită parcă de Diavol, doream să cercetez cât de înspăimântător devenise.

Tocmai mă întorsesem, înfiorată, în odaia cu ușă albastră, când Negru s-a năpustit asupra mea. L-am împins, dar nu de teamă, ci din pricină că nu-mi dădeam prea bine seama ce fac. Ne-am înghiontit la lumina lumânării, dar nu era o luptă adevărată, ci doar imitația unei înfruntări sincere. Ne făcea plăcere să ne izbim unul de altul, să ne atingem unul altuia brațele, picioarele, pieptul. Tulburarea care îmi stăpânea mintea semăna cu starea de spirit descrisă de Nizami în *Husrev și Şirin*. Oare Negru, care-l citise atât de îndelung pe Nizami, simțea că, la fel ca Şirin, când îi ziceam: „Nu-mi răni buzele cu sărutările tale, nu face asta!”, îi

spuneam, de fapt, dincolo de propriile vorbe: „Fă-o!”?

— Până când nu va fi aflat diavolul acela, până când nu va fi dat în vileag ucigașul tatei, n-am să mă culc cu tine! am zis.

În vreme ce ieșeam din încăpere de parcă aș fi luat-o la goană, m-a cuprins un soi de rușine. Pentru că vorbisem pe un ton atât de răstit, încât dădusem de înțeles că voiam ca Hayriye și copiii să-mi audă vorbele. Mai mult, parcă voiam să-mi audă strigătul nu numai ei, ci și bietul tata și răposatul meu bărbat, al cărui trup putrezise și se preschimbase demult în țărână pe cine știe ce pământ străin.

Nici nu m-am vârât bine lângă copii, când Orhan mi-a zis:

— Mamă, Şevket a ieșit în hol.

— Ai ieșit? am zis și am făcut o mișcare bruscă, să-l pocnesc peste față.

— Hayriye! a zis Şevket și a îmbrățișat-o.

— N-a ieșit, a zis Hayriye. A fost tot timpul în cameră. Cum m-am înfiorat o clipă, nu m-am putut uita în ochii ei. Am priceput pe dată că, după ce va fi dezvăluita moartea tatei, copiii se vor refugia de-acum înainte la Hayriye, pentru a scăpa de furiile mele, și îi vor împărtăși tainele noastre, iar roaba asta mizerabilă se va folosi de asemenea prilejuri și va încerca să-mi poruncească ea mie. Va căuta să-mi pună în seamă moartea tatei și va face în așa fel încât Hasan să ajungă tutorele copiilor! O va face, da! Iar toată această nerușinare era pricinuită de faptul că împărțise așternutul cu tata. Ce să mai tăinuiesc lucrul ăsta față de dumneavoastră: desigur că o făcea! I-am zâmbit cu blândețe. Apoi l-am luat pe Şevket în brațe și l-am sărutat.

— Îți spun că Şevket a ieșit afară, pe hol, a zis Orhan.

— Băgați-vă în așternut și faceți-mi loc între voi, ca să vă spun povestea șacalului fără coadă și a ginnului negru.

— Dar i-ai spus lui Hayriye să nu ne mai istorisească povești cu ginni! a zis Şevket. De ce nu ne poate povesti Hayriye în seara asta?

— Vor trece și prin orașul orfanilor?

— Vor trece! am zis. În orașul acela, nici un copil nu va avea părinți. Hayriye, tu du-te jos și mai cercetează o dată ușile. Noi o să adormim pe la mijlocul poveștii.

— Eu nu dorm, a zis Orhan.

— Unde o să se culce Negru în noaptea asta? a întrebat Șevket.

— În odaia de pictură, am zis. Vârâți-vă bine în mama, ca să ne încălzim sub plapumă. Ale cui sunt piciorușele astea reci ca gheața?

— Ale mele, a zis Șevket. Unde o să se culce Hayriye? Când Orhan a adormit din nou primul, la puțină vreme după ce începusem să le spun povestea, am coborât vocea.

— N-ai să pleci din pat după ce adorm eu, mamă, nu-i așa? a zis Șevket.

— N-am să plec.

Nu aveam, într-adevăr, de gând s-o fac. După ce a adormit Șevket, m-am gândit ce fericire era, de fapt, să dorm strâns îmbrățișată cu fiii mei, în noaptea celei de-a doua nunți; pe deasupra, în casă se mai afla și un bărbat chipeș, deștept și plin de dorință. Cu gândul acesta trebuie să fi adormit, dar somnul nu mi-a fost deloc tihnit. După cum mi-am amintit mai apoi, în lumea aceea misterioasă și fără odihnă dintre vis și trezire mi-am încheiat mai întâi socotelile cu spiritul mândros al răposatului meu tată, apoi am încercat să fug de umbra nemernicului ucigaș care dorea să mă trimită și pe mine lângă spiritul acela, dar ucigașul, care era chiar mai înspăimântător decât spiritul tatei și care nu se desprindea de pe urmele mele, a iscat zgomote. A aruncat, în vis, cu pietre în casa noastră. S-au izbit de geam, au căzut pe acoperiș. Mai apoi, a aruncat cu pietre și în ușă, ba chiar mi s-a părut că a forțat-o. Când spiritul cel rău a scos, după aceea, un sunet tânguios, pe care nu l-am putut asemui cu nimic, un sunet care aducea a urlet sau geamăt de animal, inima a prins să-mi bată cu putere.

M-am trezit asudată. Oare auzisem sunetul acela în vis, sau zgomotele se auziseră în casă și de aceea mă trezisem?

Pentru că nu izbuteam să pricep, m-am strâns lângă copii și am început să aștept, fără să mă clintesc. Tocmai eram pe cale să cred că auzisem sunetele în vis, când mi-a ajuns din nou la ureche același geamăt. În vremea aceasta, în curte a căzut cu zgomot ceva mare. Și asta era tot o piatră?

M-a cuprins o frică îngrozitoare. Dar imediat s-a întâmplat ceva și mai rău: auzeam zgomote în casă. Unde era Hayriye, în ce cameră se culcase Negru? În ce stare era trupul tatei? Apără-ne, Doamne! Copiii dormeau duși.

Dacă toate astea s-ar fi întâmplat înainte de a mă mărita, m-aș fi sculat din pat și, străduindu-mă să-mi înving teama pentru a fi stăpână pe situație, așa cum face bărbatul casei, aș fi înfruntat ginnii, spiritele. Acum însă, căzută singură în capcană, mă vârașem în copii. Mi se părea că lumea era pustie, că nu avea să ne vină nimeni în ajutor, nici mie, nici lor. În vreme ce așteptam să se întâmple ceva rău, m-am rugat. Eram singură, la fel ca în vise. Am auzit cum se deschidea poarta. Era poarta, nu? Da.

M-am sculat într-o clipă, fără să mă pot dumiri prea bine ce făceam, mi-am pus feregeaua pe mine și am țâșnit.

— Negru! am șoptit din capul scărilor.

Coboram scările, fără să-mi fi luat nimic în picioare. Nici n-am ieșit bine în partea pietruită a curții, că lumânarea pe care o aprinsesem de la mangal s-a stins cât ai clipi. Se pornise un vânt aspru, dar cerul era senin; de cum mi s-au obișnuit ochii, am văzut că luna, pe jumătate plină, lumina bine curtea. Dumnezeule! Poarta era deschisă. Am rămas țintuită locului, tremurând în întuneric.

De ce nu luasem un cuțit cu mine? Nu aveam în mână nici măcar un sfeșnic ori vreo bucată de lemn. Am văzut, o clipă, în întuneric cum se mișca poarta singură și, mult mai târziu, parcă după ce s-a oprit, i-am auzit scârțâitul. M-am gândit, din câte-mi aduc aminte, că totul părea să se petreacă într-un vis. Eram limpede la cap și știu că umblam prin curte.

Auzind un zgomot dinspre casă, care venea parcă de sub

acoperiș, am priceput că spiritul bietului meu tată făcea eforturi să iasă din trup. Dându-mi seama că sufletul tatei se zbătea în chinuri, am fost copleșită de durere, dar m-am simțit totodată ușurată. Dacă tata e motivul tuturor acestor zgomote, mi-am zis, atunci nu mi se poate întâmpla nimic rău. Pe de altă parte, suferința sufletului care se zbătea, acum o clipă, să părăsească trupul și să se înalțe singur la cer m-a întristat atât de mult, încât m-am rugat lui Dumnezeu să-l ajute pe bietul meu părinte. Gândind că sufletul tatei nu avea să mă ocrotească doar pe mine, ci și pe copii, m-am simțit mângâiată. Dacă dincolo de poartă se afla un ifrit¹ care se pregătea să ne facă ceva rău, apoi acela trebuia să se teamă de sufletul neîmpăcat al tatei.

Atunci am fost cuprinsă de amărăciune, întrebându-mă dacă nu cumva Negru era cel care stârnea neîmpăcarea tatei. Oare tata era pe cale să-i facă vreun rău lui Negru? Unde se afla Negru? În aceeași clipă l-am văzut în stradă, ceva mai încolo de poartă, și m-am oprit. Vorbea cu cineva.

Am observat că un om aflat printre copacii din grădina pustie de peste drum îi povestea ceva lui Negru. Mi-am dat seama că cel care scosese geamătul pe care-l auzisem ceva mai devreme avea aceeași voce, după cum am priceput îndată că era vorba de Hasan. În vocea lui stăruia un fel de implorare, de tânguială, dar din ea nu lipsea nici o nuanță amenințătoare. I-am ascultat pe amândoi de departe. În noaptea tăcută, se lăsaseră purtați de propriile răfuieli.

Am priceput tot atunci și că rămăsesem cu desăvârșire singură pe lume, cu copiii. Mă gândeam că îl iubeam pe Negru, dar, la drept vorbind, nu doream decât să-l iubesc. Pentru că în vocea plină de tristețe a lui Hasan, în suferința pe care i-am înțeles-o pe dată, era ceva care îmi rănea sufletul.

— Măine am să-i aduc aici pe cadriu, pe ieniceri, am să aduc martori care să jure că fratele meu trăiește, că încă se

---

¹ Demon cu mari resurse malefice, în mitologia islamică.

mai războiește prin munții din Persia, zicea el. Cununia voastră este împotriva legii. Păcătuiți în casă prin adulter.

— Şeküre nu era nevasta ta, ci a răposatului tău frate, a zis Negru.

— Fratele meu trăiește, a zis Hasan cu tărie. Există martori care l-au văzut.

— Azi-dimineată, cadiul din Uskudar l-a despărțit de Şeküre, pentru că nu s-a mai întors de la război de patru ani. Dacă trăiește, să-i spună martorii că a divorțat.

— Şeküre nu se poate mărita înainte a trece luna, a zis Hasan. Este împotriva credinței și a Preasfântului Coran. Cum de a încuviințat tatăl lui Şeküre o asemenea mârșăvie?

— Unchiul, a zis Negru, este foarte bolnav." E pe patul de moarte... Cadiul ne-a dat și învoirea să ne căsătorim.

— L-ați otrăvit oare amândoi pe Unchiul? a zis Hasan. Ați reușit să faceți treaba asta cu Hayriye?

— Socrul meu e întristat de ceea ce i-ai făcut lui Şeküre. Dacă într-adevăr trăiește, fratele tău mai mare îți poate cere la rândul lui socoteală pentru ocară pe care i-ai adus-o.

— Totul e o minciună, a zis Hasan. Motive pe care le-a scornit Şeküre ca să fugă de acasă.

Din casă s-a auzit un țipăt; cea care țipa era Hayriye. Apoi a țipat și Şevket; au țipat unul la altul. Vrând-nevrând, am țipat și eu, de teamă, neputând să mă stăpânesc, și, fără să-mi dau seama ce fac, am alergat spre casă.

Şevket a coborât scările în fugă și a țâșnit în curte.

— Bunicul e rece ca gheața! a urlat el. Bunicul a murit! Ne-am îmbrățișat. L-am luat în brațe. Hayriye continua să țipe. Și Negru, și Hasan le auziseră țipetele; auziseră totul.

— Mamă, l-au omorât pe bunicul! a zis de data asta Şevket.

Toată lumea a auzit ce-a spus. Oare și Hasan auzise? L-am îmbrățișat strâns pe Şevket. L-am dus înapoi în casă, fără să mă las cuprinsă de neliniște. În capul scărilor, Hayriye întreba cum de se trezise copilul și cum de putuse să se furișeze din pat.

— Mamă, știi, nu trebuia să ne lași singuri, a zis Şevket și a început să plângă.

Eram cu mintea la Negru, care stătea înțepenit în poartă. Nu putea închide poarta, pentru că era preocupat de Hasan. L-am sărutat pe Şevket pe obraji, l-am îmbrățișat strâns, l-am adulmecat pe gât, l-am liniștit și i l-am dat lui Hayriye în brațe.

— Urcați amândoi, Hayriye, am zis în șoaptă.

Au urcat. M-am întors la poartă. Credeam că Hasan nu mă putea vedea acolo unde eram - la câțiva pași, în dosul porții. Oare își schimbase locul în grădina întunecată de dincolo de drum, trecuse în dosul copacilor întunecați de pe marginea uliței? Mă vedea însă și, în vreme ce vorbea, îmi vorbea și mie. Ceea ce mă înfuria nu era faptul că vorbeam cu cineva al cărui chip nu-l vedeam; îmi ieșeam din fire pentru că, pe măsură ce ne învinuia - pe mine, pe noi -, îi dădeam de fapt dreptate, pentru că aflam că întotdeauna greșeam și eram vinovată, așa cum mă făcuse tata să simt mereu, și pentru că pricepeam cu amărăciune că eram îndrăgostită de omul care spunea toate aceste lucruri. Ajută-mă, Doamne! Oare dragostea nu este o cale de a ajunge la tine, și nu de a suferi în zadar?

Hasan a spus că mă înhăitasem cu Negru și că-l omorâsem pe tata. A spus că auzise spusele copilului, că de fapt totul era limpede ca lumina zilei, că ceea ce săvârșiserăm noi era un păcat care avea să ne trimită în Iad. Urma să se ducă de dimineată la cadui și să-i povestească totul. Dacă eram nevinovată, dacă mâinile nu-mi erau pătate de sângele tatei, avea să mă ducă înapoi acasă, cu copii cu tot, și, până la întoarcerea fratelui său din război, avea să le fie el părinte adoptiv. După ce am ascultat cu răbdare toate acestea, între copaci s-a înstăpânit pentru o clipă tăcerea.

— Dacă te întorci acum, din proprie voință, în casa adevăratului tău bărbat, a zis Hasan pe un cu totul alt ton, dacă-i iei pe copii și te întorci acasă în taină, fără a te arăta nimănui, am să uit și eu de urzeala acestei așa-zise căsătorii,

de ceea ce am aflat aici, în seara asta, de păcatele pe care le-ați săvârșit, am să uit și am să-ți iert totul. Am să aștept ani de zile răbdător, alături de tine, ca fratele meu să se întoarcă de la război.

Era beat? În vocea lui era ceva atât de copilăros, încât acum eu eram cea îndurerată de faptul că ceea ce-mi sugerase, de față cu bărbatul meu, putea să-l coste viața.

— Pricepi? mi s-a adresat dintre copaci.

Nu puteam să-mi dau seama unde era în întuneric. Ajută-ne, Doamne, pe toți, pe noi, robii tăi cei păcătoși!

— Deoarece știu că nu vei putea trăi sub același acoperiș cu omul care l-a ucis pe tatăl tău, Şeküre!

Mi-a venit o clipă în minte că el l-ar fi putut ucide pe tata. Iar acum poate că-și bătea joc de noi. Acest Hasan era Dracul însuși, dar poate mă înșelam.

— Ascultă, Hasan Efendi, a zis Negru în întuneric. Socrul meu a fost ucis, e adevărat. L-a ucis un ticălos.

— A fost ucis înainte de nuntă, nu-i așa? a zis Hasan. L-ați ucis pentru că s-a împotrivit uneltirilor legate de această căsătorie, așa-zisului divorț, martorilor mincinoși, vicleniilor voastre. La drept vorbind, dacă-l prețuia pe Negru, nu i-ar fi dat-o pe fata lui acum, ci cu ani în urmă.

Pentru că trăise ani de zile cu răposatul meu bărbat, cu noi, ne cunoștea tututorul trecutului, așa cum ni-l cunoșteam și noi. Mai rău, Hasan își amintea până în cel mai mic amănunt, cu acea pasiune a îndrăgostitului gelos, tot ceea ce vorbeam în casă cu bărbatul meu, tot ceea ce uitaserăm și tot ceea ce doriserăm să uităm. Adunasem, ani de zile, atâtea amintiri laolaltă cu el, cu fratele lui, încât m-am temut că, dacă avea să înceapă să le înșire acum, urma să simt și eu cât de străin, de nou și de îndepărtat era Negru de mine.

— Te bănuim pe tine că l-ai ucis, a zis Negru.

— Voi l-ați ucis, ca să vă puteți căsători. Asta e limpede. În ceea ce mă privește, eu n-aveam nici un motiv să-lucid.

— L-ai ucis pentru ca noi să nu ne căsătorim, a zis Negru. De îndată ce ai auzit că și-a dat consimțământul ca Şeküre

să se despartă și să ne căsătorim, ți-ai pierdut mințile. Erai de fapt furios pe Unchiul pentru că a îndemnat-o pe Şeküre să se întoarcă acasă. Voiai să te răzbuni pe el. Ştiai că, atâta vreme cât trăia el, n-aveai să ai niciodată parte de Şeküre.

— N-o mai lungi, a zis Hasan hotărât. N-am să mai ascult toate astea. E foarte frig. Am îngheţat aici tot aruncând cu pietre, ca să vă atrag atenția. Nu m-ați auzit deloc.

— Negru era înăuntru, se uita la picturile tatei, am zis eu. Greşisem oare spunând asta?

Hasan a vorbit tocmai pe acel ton prefăcut pe care-l foloseam eu fără să vreau când vorbeam cu Negru:

— Şeküre Hanâm, cel mai bun lucru pe care l-ai putea face ar fi să rămâi nevasta fratelui meu, să-ți iei copiii și să te întorci acum, imediat, în casa eroului spahiu cu care încă ești căsătorită, potrivit legii sfinte.

— Nu, am zis, șoptind parcă în noapte. Nu, Hasan, nu!

— Atunci, răspunderea și legătura pe care o am cu fratele meu mă silesc să-i spun mâine dimineață degrabă cadiului ceea ce am auzit aici. Altfel, mi se va cere socoteală mai târziu.

— Oricum ți se va cere socoteală, a zis Negru. În clipa în care te vei duce la cadiu, am să dau și eu în vileag faptul că tu l-ai omorât pe Unchiul, robul preaiubit al Padişahului Nostru. Dimineață.

— Bine, a zis Hasan liniștit. Așa să spui. Am scos un strigăt.

— Or să vă pună pe amândoi la cazne! am urlat. Nu vă duceți la cadiu! Așteptați! Va ieși totul la iveală.

— Nu mă tem de cazne, a zis Hasan. Am fost supus la cazne de două ori și am văzut că, de fiecare dată, cel vinovat a fost dovedit de cel nevinovat doar prin cazne. De cazne să se teamă cei care-i ponegresc pe alții. Am să le povestesc cadiului, agăi ienicierilor, *şeyh-ul-islam-ului*, tuturor, și despre cartea, despre picturile bietului Unchi. Toată lumea vorbește de picturile alea. Ce se află în ele?

— Nimic, a zis Negru.

— Prin urmare, te-ai uitat îndată la ele.
— Unchiul a dorit ca eu să termin cartea.
— Bine. Cu voia lui Dumnezeu, ne vor pune pe amândoi la cazne.

Au tăcut amândoi. Mai târziu, am auzit zgomote de pași care veneau dinspre grădina pustie. Oare pleca sau se apropia de noi? Nu-l puteam vedea, dar nici nu izbuteam să pricepem ce făcea. S-ar fi trudit fără rost trecând, în întunericul orb, printre măcăcinii, printre tufișurile, printre tufele de mure din capătul celălalt al grădinii. Chiar dacă trecea printre copaci și se strecura prin fața noastră, tot ar fi putut dispărea fără să-l vedem, dar n-am auzit nici un zgomot de pași îndreptându-se spre noi. Am strigat, la un moment dat:

— Hasan!

Dar nu s-a auzit nici o trosnitură.

— Taci! a zis Negru.

Tremuram amândoi de frig. Fără a mai aștepta, am închis bine poarta și am intrat în casă. Înainte de a mă băga în patul încălzit de copii, i-am mai aruncat o privire tatei. Cât despre Negru, s-a așezat în fața picturilor.

35.Eu, Calul

Nu luați seama la faptul că acum stau calm și liniștit, pentru că, la drept vorbind, alerg de secole. Străbat câmpii, iau parte la lupte, le port în spinare și le mărit pe întristatele fiice ale șahilor pe care le însoțesc, pagină cu pagină, din poveste-n istorie, din istorie-n legendă, din carte în carte. Pentru că mi-am aflat locul în atâtea povești, în atâtea basme, în atâtea cărți și atâtea lupte, pentru că am însoțit atâția eroi de neînving, atâția îndrăgostiți legendari, pentru că am urmat atâtea armate de vis, pentru că am galopat, din campanie-n campanie, cu padișahi biruitori, m-am ales, desigur, cu multe, cu foarte multe imagini.

Ce fel de sentiment îmi trezește faptul că am fost pictat de atâtea ori?

Desigur că mă încercă mândria, dar vă întreb dacă cel zugrăvit mereu sunt, cu adevărat, eu. Așa cum se înțelege și din aceste picturi, în mintea fiecăruia îmbrac o cu totul altă formă. În ciuda acestui fapt, simt cu putere că aceste imagini au o trăsătură comună, un aspect care le leagă una de alta.

Iată ce am aflat de curând din cele povestite de prietenii mei miniaturişti. Regele ghiaurilor frânci se gândește să se însoare cu fata Dogelui Veneției. Ar vrea el să se însoare cu ea, dar dacă venețianul este sărac, iar fata lui urâtă? Îi spune celui mai iscusit pictor să se ducă la Veneția și să picteze fata, averea, bogățiile, toate minunățiile pe care le stăpânește Dogele Veneției. Venețienii nu știu ce este neîngăduit: îi lasă pictorului calea deschisă nu doar către fetele, ci și către iepele, către palatele lor. Pictorul cel înzestrat pictează atât de bine, încât, dacă vezi fata și calul din picturile lui, îi recunoști imediat. În vreme ce regele frânc admiră, în curtea

palatului său, picturile sosite de la Veneția, întrebându-se ce să facă, dacă să o ia sau nu pe fată în căsătorie, armăsarul său se îndrăgostește pe neașteptate și încearcă să se suie pe iapa aceea frumoasă, așa încât rândașii stăpânesc cu mare greutate animalul în călduri, care, cu mădularul lui uriaș, rupe pictura în bucăți, cu ramă cu tot.

Ei spun că ceea ce l-a întărâtat pe armăsarul frânc nu a fost frumusețea iepei venețiene - deși aceasta era fermecătoare -, ci faptul că ea fusese pictată ca și cum ar fi fost un cal anume, având drept model o iapă anume. Acum, zic eu, e oare un păcat să pictezi iapa aceea ca pe imaginea unei iepe adevărate? După cum ați văzut, în împrejurarea de acum, eu mă deosebesc prea puțin de alte imagini de cai.

De fapt, cei ce bagă de seamă frumusețea crupei mele, lungimea picioarelor, ținuta mea mândră pricep că sunt deosebit. Dar această frumusețe nu pune în lumină faptul că eu sunt deosebit ca un cal ce mă aflu, ci faptul că miniaturistul care m-a pictat este deosebit prin harul său. Cu toții știți că, de fapt, nu există cal desăvârșit, asemenea cu mine. Eu sunt doar imaginea ideii de cal pe care o nutrește miniaturistul.

Vai, ce frumos e calul acesta! spun cei care mă privesc. Dar, de fapt, nu pe mine mă laudă, ci pe miniaturist. Asta, de vreme ce toți caii sunt diferiți unul de altul, iar miniaturistul este primul care bagă de seamă acest lucru.

Ia veniți și uitați-vă: nici măcar mădularul unui armăsar nu seamănă cu al altuia. Nu vă temeți, puteți să-l priviți bine, de aproape, ba chiar să-l luați în mână. Până și minunea pe care ne-a dat-o Dumnezeu este o minune dată de Dumnezeu, cu formă aparte și cu încrețituri neasemenea altora.

De ce ne desenează breasla miniaturiștilor din memorie, deși noi, toți caii, am ieșit diferiți din mâna Preaînaltului Dumnezeu, care este cel mai mare Plămăditor? De ce se laudă cu faptul că pot schița repede mii, zeci de mii de imagini de cai, fără ca barem să se uite la noi? Pentru că nu

se străduiesc să zugrăvească lumea pe care o văd cu propriii lor ochi, ci lumea așa cum o vede Dumnezeu, de aceea! Asta nu înseamnă oare să te pui pe aceeași treaptă cu Dumnezeu - Doamne apără-ne! -, nu înseamnă să spui: „Pot și eu să fac ceea ce face Dumnezeu”? Cei care nu se mulțumesc cu ceea ce văd cu propriii lor ochi și care desenează de mii de ori același cal închipuit de ei - acesta este calul văzut de Dumnezeu! -, cei care pretind că aceia ce pot zugrăvi din memorie cel mai desăvârșit cal sunt miniaturişti orbi nu se iau oare la întrecere cu Dumnezeu și nu păcătuiesc prin necredință?

Noile meșteșuguri ale măștrilor frânci nu înseamnă necredință, ba chiar dimpotrivă, sunt mai pe potriva credinței noastre. Aoleu, să nu mă-nțealegă greșit frații mei din Erzurum! Nu-mi place deloc faptul că femeile ghiaurilor frânci umblă în lume pe jumătate despuiate, fără a se sinchisi de buna-cuviință, că frâncii habar n-au de gustul cafelei și-al feciorilor frumoși, că bărbații lor umblă fără barbă și fără mustață și că, dimpotrivă, își lasă părul să crească precum muierile; ba mai spun și că Preasfântul Iisus ar fi totodată Dumnezeu - Doamne apără-ne! Chiar mă supăr peste măsură pe ei și-mi spun: „Dacă-mi iese vreunul în cale, ce-ar fi să-i trag o copită”?

Dar mi s-a acrit, totodată, să fiu înfățișat așa cum nu trebuie de miniaturişti care stau acasă ca muierile și nu se duc niciodată la luptă. Mă desenează cu amândouă picioarele întinse înainte, în vreme ce gonesc! Nici un cal nu aleargă așa, ca iepurele! Când unul dintre picioarele mele dinainte se află în față, celălalt e în spate! Nici un cal nu întinde un picior din față înainte, ca un câine curios, în vreme ce stă în întregime cu celălalt pe pământ, așa cum este înfățișat în picturile cu bătălii. În nici o companie de spahii caii nu pot păși la fel, în aceeași clipă, cu același picior, așa cum se poate desprinde din umbra aruncată de fiecare dintre noi prin folosirea aceluiași șablon, de douăzeci de ori la rând. Răvășim și rumegăm iarba verde ce se întinde în fața noastră

fără să ne bage nimeni în seamă; nu stăm niciodată falnici și drepți, așa cum am fost zugrăviți. De ce e atât de necuviincios că mâncăm, că ne adăpăm, că ne bălegăm și că dormim? De ce se tem să-mi picteze mădularul - minunea asta dăruită de Dumnezeu? Mai cu seamă copiii și femeile se dau în vânt să se uite la el pe săturate când nu e nimeni prin preajmă, dar ce e rău în asta? Hogegele din Erzurum este, cumva, și împotriva acestui lucru?

Se povestește că trăia odată la Șiraz un șah ramolit și temător. Fiindu-i teamă ca nu cumva dușmanii să-l dea jos de pe tron și să-l pună în loc pe fiul său, nu și-a trimis prințul la Ispahan, ca guvernator, ci l-a închis în cea mai ferită încăpere a palatului. De îndată ce i-a venit sorocul tatălui său și a urcat pe tron, prințul, care trăise vreme de treizeci de ani întemnițat într-o încăpere din care nu se vedea nici curtea, nici grădina și care crescuse doar în vecinătatea cărților, a zis: „Vai, aduceți-mi un cal, căci i-am văzut mereu imaginea în cărți și sunt foarte curios să văd cum arată în fapt.” Deși i s-a adus cel mai neasemuit cal de stepă din serai, noul șah a fost cuprins de dezamăgire văzând că acesta avea niște nări ca niște coșuri de fum, un fund necuviincios, un păr lipsit de strălucire, deloc asemănător cu cel din miniaturi, precum și o crupă grosolană, și a pus să fie căsăpiți toți caii din ținut. La sfârșitul acestui crud măcel, care a durat patruzeci de zile, apele râurilor de pe acel meleag s-au tulburat și au prins culoarea sângelui. Dar Dumnezeu a făcut dreptate, iar acest nou șah a fost învins, căci a rămas fără călăreți în fața armatelor vrăjmașului său - beiul turkmen al Celor-cu-Oile-Negre -, a fost făcut fărâme și ucis, astfel încât nimănui să nu-i mai pară rău că sângele cailor n-a fost prețuit cum se cuvine, așa cum se întâmplă în unele cărți.

36. Mă numesc Negru

După ce Şeküre s-a închis în camera ei cu copiii, am ascultat vreme îndelungată sunetele din casă, zgomotele care nu se mai sfârşeau. La un moment dat, Şeküre şi Şevket tocmai începuseră să vorbească ceva în şoaptă, când ea l-a făcut pe Şevket să tacă, neliniştită, cu un şşşt! În aceeaşi clipă, de dincolo de puţ, din partea pietruită a curţii, mi-a ajuns la ureche un zgomot, însă după aceea nu s-a mai auzit nimic. Mai apoi mi-am îndreptat atenţia asupra unui pescăruş care se aşezase pe acoperiş, dar şi el s-a cufundat în tăcere, la fel ca toţi ceilalţi. Apoi am auzit un geamăt profund, care venea din partea cealaltă a holului şi am priceput că era Hayriye, care plângea în somn. Gemetele ei s-au preschimbât în tuse; tusea s-a pornit şi s-a oprit brusc, după care s-a aşternut din nou tăcerea aceea înspăimântătoare, fără sfârşit. La puţină vreme după aceea am îngheţat, crezând că umbla cineva prin camera în care zăcea trupul fără viaţă al Unchiului.

În răstimpul tuturor acestor tăceri priveam miniaturile aflate în faţa mea şi-mi închipuiam cum le coloraseră pasionatul Măslină, Fluture, cel cu ochi frumoşi, şi răposatul auritor. Îmi venea să spun: „Diavolul!”, „Moartea!”, adresându-mă pe rând miniaturilor, așa cum făcea Unchiul în unele nopţi, dar mă cuprindea un fel de spaimă. De fapt, aceste miniaturi mă mâniaseră destul, căci nu izbutisem să scriu povestea potrivită pentru fiecare dintre ele, în ciuda nenumăratelor stăruinţe ale Unchiului. Deoarece ideea că moartea sa avea legătură cu ele mi se înstăpânise încet, încet în minte ca un adevăr de netăgăduit, mă încerca, totodată, o

anumită teamă și o oarecare nerăbdare: până acum privisem aceste picturi doar atât cât să-l ascult pe Unchiul, cât să fiu în preajma lui Şeküre. Acum, că Şeküre era nevasta mea, de ce mi-aş mai fi îndreptat atenția către asemenea ciudătenii? „Pentru că Şeküre n-a ieşit din aşternut și n-a venit la tine nici măcar după ce s-au culcat copiii”, a zis o voce necruțătoare dinlăuntru meu. Am așteptat vreme îndelungată, răbdător, privind mereu miniaturile la lumina lumânării, nădăjduind că frumoasa mea cu ochii negri va veni la mine.

De dimineață, trezit de țipetele lui Hayriye, am apucat sfeșnicul și am năvălit în hol. Am crezut o clipă că în casă dăduse buzna Hasan, cu oamenii adunați, și mi-a trecut prin minte să ascund miniaturile. Dar, nu peste mult timp, am priceput că Hayriye țipase la porunca lui Şeküre, spre a le vesti copiilor și vecinilor moartea Unchiului.

De cum m-am întâlnit în hol cu Şeküre, ne-am îmbrățișat, ne-am luat în brațe. Copiii, care țâșniseră din aşternut la țipetele lui Hayriye, au stat în cumpănă.

— A murit bunicul, le-a zis Şeküre. Aveți grijă, nu intrați în camera lui.

S-a desprins din brațele mele și, trecând în odaia tatălui ei, a început să plângă.

Eu i-am dus pe copii în camera din care tocmai ieșiseră.

— Schimbați-vă hainele, căci o să vă fie frig, le-am zis și m-am așezat pe marginea aşternutului.

— Bunicul n-a murit azi-dimineață, a murit azi-noapte, a zis Şevket. Literă desenată pe pernă de un fir din fermecătorul păr lung al lui Şeküre semăna, mi s-a părut, cu un *vav*¹. Plapuma mai păstra în ea căldura lui Şeküre. Acum ascultam, împreună cu Hayriye, cum plângea și se văicărea. Mi se părea atât de uimitor și de nefiresc faptul că putea să se vaite ca și cum tatăl ei tocmai ar fi murit pe neașteptate, încât am simțit că n-o cunoșteam nicidecum, că era locuită

---

¹ Grafem din alfabetul arab.

de un ginn care-mi era cu totul străin.

— Mi-e frică, a zis Orhan cu o privire care cerea îngăduința de a plânge.

— Nu vă temeți, le-am zis. Mama voastră plânge ca să afle vecinii că bunicul vostru a murit, să-i îndemne să vină aici.

— Și ce-o să fie dacă vin? a zis Şevket.

— Dacă vin, se vor întrista și vor plânge și ei, ca și noi, pentru că a murit bunicul. În felul ăsta, suferința noastră va fi împărtășită și se va ușura.

— Tu l-ai omorât pe bunicul? a strigat Şevket.

— Dacă o superi pe mama, n-am să te iubesc defel! am strigat și eu.

Strigam unul la altul, nu ca un tată vitreg și un copil orfan, ci ca două ființe care își vorbeau pe malul unui râu vijelios. În acest răstimp, Şeküre ieșise în hol, ca să i se audă mai bine văicărelile în mahala, și se chinuia să deschidă oblonul ferestrei, opintindu-se în scânduri.

Simțind că nu puteam sta acolo să mă uit fără să fac nimic, am ieșit din cameră. Ne-am repezit împreună, cu toată greutatea, în fereastra holului, ne-am luptat cu lemnul ferestrei. După o ultimă opintire, oblonul s-a deschis și a căzut în curte. Soarele și frigul ne-au izbit în față și, pentru o clipă, ne-am pierdut cumpătul. Şeküre a început să plângă din răspuțeri, țipând de parcă se adresa întregii lumi.

Moartea Unchiului, care, prin vaietele ei, fusese vestită întregii mahalale, s-a preschibat, în ochii mei, într-o suferință și mai zguduitoare, și mai dureroasă decât o percepusem până atunci. Fie că era adevărat, fie că nu, plânsul nevestei mele mă amăra. Am prins și eu să plâng, în chip cu totul neașteptat. Nu știu dacă plângeam într-adevăr de tristețe sau dacă nu cumva mă prefăceam, de teamă să nu fiu socotit vinovat de moartea Unchiului.

— S-a dus, s-a dus, s-a dus, ah, tăicuțul meu s-a dus, s-a duuus!! se căina Şeküre.

Hohotele de plâns și cuvintele mele îi țineau isonul, dar nu-mi amintesc întocmai ce spuneam. Mă gândeam, în acest

răstimp, văzându-mă sub ochii vecinilor din mahala care ne iscodeau din casele lor prin crăpăturile ușilor, printre scândurile de la ferestre, că ceea ce făceam era bine. Pe măsură ce plângeam, mă lepădăm de propriile îndoieli în privința adevărului ori a neadevărului suferinței și lacrimilor mele, de neliniștea de a fi învinovățit de crimă, ba chiar de teama de Hasan și de oamenii lui.

Şeküre era a mea și aveam simțământul că sărbătoream acest lucru prin lacrimi și vaiete. Am tras-o către mine pe nevasta mea, care continua să se căineze și, fără a lua seama la copiii care se apropiau de noi cu ochii în lacrimi, am sărutat-o cu dragoste pe obraz. Deși plângeam, am simțit că obrazul îi mirosea asemenea migdalilor din copilăria noastră, așa cum îi mirosea și așternutul, moale și călduț.

Apoi, am intrat cu toții - copiii și noi - în odaia în care se afla trupul neînsuflețit. Eu am spus „*La ilahe illallah*”¹, ca și cum n-ar fi fost vorba de un trup mort de două zile, care duhnea de-acum binișor, ci de cineva care tocmai atunci se afla în pragul morții, pentru ca Unchiul să poată repeta și el după mine aceste cuvinte înainte de a se prăpădi și a intra în Rai, ele urmând să-i fie ultimele vorbe. Ne-am prefăcut apoi că Unchiul spusese și el întocmai și, privindu-i acum chipul sluțit, capul făcut fărâme, am surâs fugăr. În aceeași clipă, mi-am ridicat palmele spre cer și am rostit o „*Ya Sin*”²; au ascultat cu toții, tăcuți. Am legat cu grijă, strâns, gura căscată a Unchiului, folosindu-mă de o bucată de pânză fină, curată, adusă de Şeküre, i-am închis, încă o dată, cu dragoste, ochii terciuiți, i-am îndreptat ușor trupul, l-am culcat pe partea dreaptă și i-am răsucit fața, care nu mai era,

---

¹ Începutul mărturiei de credință musulmane: „Nu este alt dumnezeu afară de Dumnezeu, iar Mahomed este trimisul Său.” (ar.)

² A XXXVI-a sură coranică, compusă din 83 de versete și revelată la Mecca. Este una dintre cele mai populare sure ale Coranului, fiind definită de exegeți ca „inima Cărții” și rostită, ca rugăciune, îndeosebi pentru cei bolnavi, pentru cei aflați în agonie și pentru morți.

în așa fel încât să fie întoarsă spre *kible*¹ . Şeküre a aşternut un cearşaf curat peste trupul tatălui ei.

Felul în care urmăreau copiii toate aceste lucruri - cu atenția unui doctor -, tăcerea care a urmat plânsului mi-au făcut plăcere. În cele din urmă, mă simţeam și eu ca un om care avea nevastă, copii, un cămin, o casă, iar acest gând era mai îmbărbătător decât toate spaimele de moarte pe care le încercam.

Am adunat picturile, le-am aşezat, una câte una, în taşca de piele și le-am luat cu mine, m-am îmbrăcat cu caftanul cel gros și am ieșit în fugă din casă. M-am prefăcut că nu-i văd pe o bătrână din vecini - una dintre acele vecine care ne auziseră țipetele și care veneau la noi din dorința de a ne împărtăși suferința - și pe nepotul ei cel mucos, care, după cum arăta, era limpede că se înveselise la ideea unei distracții, și m-am dus întins la moscheea mahalalei.

Mica gaură de șoarece pe care Imamul o numea casă era rușinos de neînsemnată pe lângă clădirea cu boltă uriașă, impunătoare, înconjurată de o curte întinsă, așa cum erau foarte multe moschei arătoase ridicate de curând. În ceea ce-l privește pe Imam, acesta își lărgise casa de la acea gaură de șoarece, mică și friguroasă, la întreaga moschee, așa cum văzusem că se obișnuia adeseori, și nu-i păsa că nevasta lui întinsese rufele palide, decolorate între cei doi castani din fundul curții. După ce am scăpat de năvala celor doi câini fără rușine despre care pricepeai că puseseră stăpânire pe curte la fel ca și familia lui Imam Efendi, precum și de fiii Imamului, care-i goneau cu bâtele, m-am retras într-un cotlon cu Imamul însuși.

După povestea cu divorțul, de ieri, și după cununia care sigur îl supărase, pentru că nu-l adusesem pe el să o slujească, privirile pe care mi le arunca păreau să spună: „Ei, ce mai e nou, ce s-a mai întâmplat?”

---

¹ Direcția în care se orientează credinciosul musulman în timpul rugăciunilor canonice și care corespunde direcției orașului Mecca.

— Unchiul a murit azi-dimineată.

— Dumnezeu să-l odihnească, fie-i hărăzit Raiul! a zis cu bunătațe.

De ce adăugasem oare, la ceea ce spuseseam, acest „azi-dimineată”, de ce rostisem vorbe care urmau să mă pună fără rost sub semnul îndoielii? I-am mai vârat în mână încă un galben, din cei din care-i dădusem ieri. I-am cerut ca, înainte de chemarea la rugăciune, să rostească *sala*¹ și să-l facă pe fratele lui crainic, spre a-i vesti de îndată moartea în toată mahalaua.

— Fratele meu are un prieten de suflet, pe jumătate orb; îi spălăm foarte bine pe morți cu ajutorul lui, a zis.

Ce se putea desprinde din faptul că avea să-i pună pe un orb și pe un alt om, pe jumătate nevolnic, să-l spele pe Unchiul? I-am spus că rugăciunea de înmormântare urma să se facă la prânz și că avea să vină multă lume de la Serai, de la atelierul de pictură, din școlile coranice, din locuri foarte însemnate. N-am adăugat nimic lămuritor despre chipul, despre capul sfărâmat al Unchiului. Asta pentru că de multă vreme decisesem că nu puteam afla dezlegare la o asemenea problemă decât adresându-mă unei înalte autorități.

Deoarece Padișahul Nostru lăsase în seama Mai-marelui vistiernicilor însărcinarea de a ține socoteala banilor pentru cartea pe care i-o comandase Unchiului, trebuia ca mai întâi să-l înștiințez pe el de moartea acestuia. Pentru a putea intra în palat, m-am înfățișat unui tapițer care lucra încă de pe vremea copilăriei mele în atelierul croitorilor, aflat vizavi de Poarta Cișmelei Reci, și care-mi era rudă din partea răposatului meu tată. I-am sărutat mâna acoperită de pete cafenii. I-am dezvăluit, implorându-l fierbinte să mă ajute, că trebuia să-l văd pe Mai-marele vistiernicilor. După ce m-a lăsat să zăbovesc puțin printre ucenicii chilugi care coseau

---

¹ Formulă rituală rostită din minaretul moscheii înainte de rugăciunea de vineri, de la prânz, în chip de convocare la o înmormântare ori cu alte prilejuri solemne.

draperii, ținând în brațe mătăsuri multicolore și stând aplecați asupra lor, m-a pus să-l urmez pe ajutorul Maimarelui croitorilor, despre care pricepeam că urma să intre în palat pentru a lua o măsură și a face socotelile unei lucrări cu cineva dinăuntru. Când am ieșit pe Poarta Cișmelei Reci în direcția Pieței Cortegiilor, am izbutit să nu mai trecem degeaba pe dinaintea clădirii atelierului aflat în fața Sfintei Sofia și, astfel, să nu-i anunț încă de crimă pe ceilalți miniaturişti.

Mi s-a părut că Piața Cortegiilor era, ca de obicei, pe cât de pustie, pe atât de plină de zarvă. În schimb, la Poarta Prepusului cu Jalbele, la care făceau coadă cei cu plângeri în zilele în care se aduna Divanul, ca și în jurul antrepozitelor, nu era nimeni. Dar, cu toate astea, părea că dinspre atelierul de tâmplărie, dinspre cuptor, dinspre ferestrele bolniței, dinspre grajduri, dinspre caii și rândașii aflați la cea de-a doua poartă, spre ale cărei turnuri priveam cu admirație, se auzea un vuiet neconținut. Mi-am pus neliniștea pe seama faptului că urma să trec, pentru prima oară, de cea de a doua poartă - Poarta Păcii.

Aici n-am izbutit să iau aminte la ungherul în care așteptau călăii, gata în orice clipă să-și împlinească menirea, dar nu mi-am putut ascunde nici emoția în fața paznicilor care aruncau un ochi asupra balotului de stofe de tapițerie pe care-l țineam în mână ca să se creadă că-l ajutam pe croitorul ce-mi slujea de călăuză.

Abia intraserăm în Piața Divanului, când pretutindeni s-a așternut o tăcere adâncă. Simțeam până și în venele de la tâmpale, de la gât, cum îmi bătea inima, gata-gata să-mi spargă pieptul. Locul pe care-l auzisem descris atât de des de cei care veneau mereu pe la Serai, de Unchiul, se afla acum chiar în fața mea, asemenea unei grădini pline de culoare, peste măsură de frumoase, cum nu e decât Raiul. Dar nu încercam fericirea celui îngăduit în Rai, ci simțeam o anume teamă și un respect plin de pioșenie, mă simțeam ca un rob umil al Padișahului Nostru, despre care înțelegeam foarte

bine acum că era Temelia Lumii. În vreme ce mă uitam plin de admirație la păunii care se plimbau prin iarbă, la cișmelele cu apă ce susurau la unison și sub care se aflau pahare legate cu lanțuri, la ceaușii Divanului, îmbrăcați în straie de mătase și umblând în tăcere, parcă fără a atinge pământul, am trăit emoția de a-i putea sluji Suveranului. Aveam să isprăvesc negreșit cartea cea tainică a Padișahului Nostru, ale cărei picturi, rămase la jumătate, le purtam sub braț. Cu ochii ațintiți asupra Turnului Divanului, care-mi trezea mai degrabă teamă decât uimire în vreme ce-l priveam de atât de aproape, mergeam pe urmele croitorului din fața mea, prea puțin dumirit de ceea ce făceam.

Însoțiți de un paj al Porții, care ni s-a alăturat, am trecut ca prin vis prin clădirea Divanului și prin cea a Vistieriei, stăpânit de teamă și fără a scoate un sunet. Aveam simțământul că mai văzusem și înainte acele locuri și că le cunoșteam.

Am pătruns pe o poartă largă în locul cunoscut sub numele de Vechea Sală a Divanului. Am văzut, sub o cupolă largă, meșteri care așteptau, purtând în mâini stofe, bucăți de piele, teci de spadă din argint, cufere de sidef. Am înțeles pe dată că făceau parte din breslele de meșteșugari ale Padișahului Nostru: cizmari, argintari și meșteri care brodau pe catifea, lucrători în fildeș și lutieri cu lăutele în mână. Cu toții așteptau la ușa care dădea înspre încăperea Mai-marelui vistiernicilor, cu cereri legate de socotelile zilnice, de procurarea de materiale, de intrarea în Palatul Dinăuntru, unde le era oprită intrarea, spre a face măsurători. M-am bucurat să văd că printre cei care așteptau nu se găsea nici un miniaturist.

Ne-am tras și noi mai la o parte și am început să așteptăm. Din când în când îl auzeam ridicând vocea pe Secretarul Vistieriei, care cerea deslușiri din pricina vreunei greșeli ivite la socoteli, apoi auzeam cum vreun meșter lăcătuș îi răspundea cu respect. Vocile treceau rareori de tăria șoaptei, iar bătăile din aripi ale porumbeilor ce rătăceau

prin curte, al căror ecou răsuna sub cupolă, se auzeau mai tare decât jalbele noastre, ale meșteșugarilor, cu privire la bani și materiale.

Când mi-a venit și mie rândul și am pătruns în mica încăpere boltită a Mai-marelui vistiernicilor, am văzut că acolo se afla doar un secretar. I-am spus de îndată că trebuia să-i înfățișez Mai-marelui vistiernicilor o pricină importantă și că o carte pentru care Padișahul Nostru cheltuisese bani și asupra căreia stăruise cu mare grijă rămăsese neisprăvită. Secretarul Vistieriei a adulmecat ceva, a făcut ochii mari, iar eu i-am arătat câteva picturi din cartea Unchiului. Văzând că mintea i se tulburase din pricina ciudățeniei și a trăsăturilor neobișnuite ale picturilor, i-am dezvăluit numele, porecla și îndeletnicirea Unchiului și am adăugat că murise din pricina acelor imagini. Îi spuneam totul la repezeală, deoarece știam foarte bine că, dacă mă întorceam de la Serai fără a fi putut ajunge la Padișahul Nostru, avea să se spună că eu îl adusesem pe Unchiul în starea aceea cumplită.

După ce Secretarul a plecat să-i dea de veste Mai-marelui vistiernicilor, m-au trecut sudori reci. Oare Mai-marele vistiernicilor, despre care știam de la Unchiul că nu se dezlipea o clipă de Padișahul Nostru, care îi așternea uneori Acestuia covorul atunci când își făcea rugăciunile, care-i era adeseori sfetnic, avea să iasă din *Palatul Dinăuntru*¹ spre a veni aici? Socoteam că era destul de anevoie de crezut că fusese trimis vreun vestitor în inima Palatului Dinăuntru. Unde se afla oare Preasfântul Nostru Padișah? Coborâse în vreunul din palatele de pe țarm, era în Harem, se afla oare Mai-marele vistiernicilor cu el?

După multă vreme, am fost chemat înăuntru; deși am fost luat, pentru o clipă, pe nepregătite, să zicem că nu mi-a trecut prin minte să mă înspăimânt. Văzând însă expresia respectuoasă și fâstâceala de pe chipul maestrului

---

¹ Aripă a palatului imperial de la Topkapi, în care se aflau haremul și apartamentul privat al sultanului otoman.

înveșmântat în catifea aflat de strajă la ușa încăperii, am fost cuprins de neliniște. Când a intrat, m-am speriat un moment și am crezut că nu voi putea rosti o vorbă. Avea pe cap o bonetă cusută cu fir de aur și argint, din cele pe care nu le puteau purta decât el și vizirii. Era Mai-marele vistiernicilor. A pus pe un suport de carte picturile pe care mi le luase Secretarul și s-a uitat la ele. M-am îngrozit, de parcă eu le-aș fi făcut. I-am sărutat poala.

— Fiule, a zis. Am auzit eu greșit, ori ți-a răposat Unchiul?

Cum n-am putut răspunde pe dată, fie din pricina emoției, fie din pricina simțământului de vinovăție, am izbutit doar să încuviințez, dând din cap. În aceeași clipă s-a petrecut ceva la care nu mă așteptam deloc: din ochi mi-a răsărit o lacrimă care s-a scurs, încet-încet, pe obraz, sub privirile înțeleghătoare și stânjenite ale Mai-marelui vistiernicilor. Faptul că mă aflam în Serai, faptul că Mai-marele vistiernicilor plecase de lângă Padișahul Nostru spre a veni să vorbească cu mine, faptul că puteam fi atât de aproape de Padișahul Nostru - toate acestea mă puseseră în încurcătură; nu știu. Din ochi mi-au mai curs și alte lacrimi; de-acum, lacrimile îmi curgeau șiroaie și nici măcar nu-mi era rușine de ele.

— Plângi în voie, fiule, a zis Mai-marele vistiernicilor.

Am plâns în hohote. Credeam că îmbătrânisem de-a lungul acestor doisprezece ani, că ajunsesem în puterea vârstei. Dar, de îndată ce te afli atât de aproape de Padișahul Tău, de inima țării tale, pricepi imediat că nu ești decât un copil. Nu-mi păsa nici că meșterii argintari ori cei catifelari, aflați afară, îmi auzeau hohotele; pricepusem de-acum că aveam să-i istorisesc totul Mai-marelui vistiernicilor.

I-am povestit așadar totul, așa cum îmi dădea ghes inima. Mă simțeam ușurat pe măsură ce, în fața ochilor lui, prindeau viață căsătoria mea cu Şeküre, necazurile legate de cartea Unchiului, tainele pe care le ascundeau picturile din fața noastră, amenințările lui Hasan, trupul neînsuflețit al

Unchiului. Deoarece simțeam, cu întreaga mea ființă, că nu voi putea scăpa din capcana în care intrasem decât dacă mă lăsam în voia nesfârșitei dreptăți și iubiri a Padișahului Nostru, Refugiul Lumii, povesteam totul. Avea oare să priceapă și să-i istorisească întocmai Padișahului Nostru, Temelia Lumii, povestea mea, fără a mă da pe mâna schingiuitorilor, a călăilor?

— Să le fie îndată adusă la cunoștință celor din atelierul de pictură moartea Unchiului! a zis Mai-marele vistiernicilor. La înmormântarea lui să ia parte toată breasla miniaturiştilor!

S-a uitat la mine, să vadă dacă nu cumva mă împotriveam spuselor lui. Acest interes mi-a dat încredere în mine, așa că am adus vorba despre bănuielile pe care le aveam cu privire la cine și de ce i-ar fi putut ucide pe Unchiul și pe Delicat Efendi, auritorul. Am vorbit pe departe de oamenii predicatorului din Erzurum, de cei care atacau lăcașurile de derviși, pe motiv că în ele se cânta la instrumente și se dansa. Văzând că Mai-marele vistiernicilor se uita la mine bănuitor, am vrut să-i împărtășesc și celelalte îndoieli care mă încercau; am arătat că era cu puțință ca apelul adresat de Unchiul pentru plâsmuirea picturilor și a decorațiunilor menite cărții sale să fi deschis, fără voie, calea rivalității și a invidiilor printre maeștrii din breasla miniaturiştilor, atât datorită banilor, cât și a onoarei pe care o presupunea. Am spus că era posibil ca însuși aspectul tainic al lucrării să fi pus în mișcare toate neînțelegerile, dușmăniile, urzelile. Pe măsură ce rosteam toate aceste lucruri, simțeam, neliniștit, că Mai-marele miniaturiştilor avea oarece bănuieli în privința mea, așa cum aveți de altfel și dumneavoastră. Doamne, nu vreau nimic altceva de la Tine decât ca lumea să priceapă ce s-a petrecut!

S-a așternut tăcerea. Mai-marele vistiernicilor și-a ferit ochii de mine și i-a ațintit asupra picturilor de pe suportul de carte, stânjenit parcă de cuvintele și de soarta mea, de socotelile mele.

— Sunt nouă, a zis el. Căzusem însă la învoială cu Unchiul pentru o carte cu zece miniaturi. A luat de la noi mai multe foițe de aur decât a întrebuițat.

— Este cu puțință ca ucigașul lipsit de credință să fi furat, din casa goală, ultima pictură, poleită cu aur din belșug.

— N-am izbutit să aflăm niciodată cine este caligraful.

— Răposatul meu Unchi nu isprăvise încă textul cărții la care lucra. Aștepta sprijin din partea mea, ca s-o isprăvesc eu.

— Fiule, spui că te-ai întors de curând la Istanbul.

— Am venit la Istanbul acum o săptămână, la trei zile după uciderea lui Delicat Efendi.

— S-a împlinit anul de când Unchiul tău pictează o carte cum n-a mai fost alta.

— Da.

— Ți-a vorbit de lucrurile la care se referă cartea?

— Sunt câteva lucruri pe care spunea că și le dorește Padișahul Nostru: este vorba de o carte care-i va înfățișa Dogelui Venetiei, la o mie de ani de la Strămutarea Profetului la Medina, când calendarul islamic va arăta anul 1000, puterea și bogăția Casei lui Osman - spada și mândria islamului -, semănându-i spaima în suflet. Această carte ar urma să înfățișeze cele mai neprețuite, cele mai însemnate lucruri ale lumii noastre; la fel ca în „cărțile asupra chipurilor omenesti”, în inima cărții ar urma să-și afle locul un portret al Padișahului Nostru. Dat fiind faptul că urma să fie folosit și meșteșugul măștrilor frânci, cartea era menită să trezească, în inima Dogelui Venetiei, atunci când acesta avea să o vadă, admirație și, totodată, dorința de a ne fi prieten.

— Știu toate astea, dar oare cele mai neprețuite, cele mai însemnate avuții ale Casei lui Osman sunt acești câini și acești copaci? a zis, arătând înspre miniaturi.

— Răposatul meu Unchi spunea că această carte nu va înfățișa, de fapt, avuția Padișahului Nostru, ci puterea sa spirituală și tristețea sa ascunsă.

— Portretul Padişahului Nostru?

— Nu l-am văzut. Pesemne că se află în locul unde l-a ascuns ucigaşul fără credinţă - cine ştie, poate chiar în casa lui!

Răposatul meu Unchi se afla acum în împrejurarea de a nu fi izbutit să încheie cartea pe care o promisese în schimbul galbenilor primiţi şi de a fi cerut să se izvodească, în locul acesteia, un şir de picturi ciudate, pe care Mai-marele vistiernicilor le găsea fără însemnătate. Oare acesta vedea în mine o fiinţă nepricepută şi nevrednică de încredere, care omorâse un om pentru a se putea însura cu fiica lui, ori care ucisese din cine ştie ce altă pricină - de pildă, pentru a vinde foiţele de aur? Simţind, din privirile lui, că era pe cale să-şi încheie socotelile cu mine, am făcut o ultimă efortare, vorbindu-i plin de nelinişte şi spunând că, potrivit Unchiului, era cu putinţă ca bietul Delicat Efendi să fi fost ucis de unul dintre maeştrii miniaturişti cărora el le dăduse de lucru. I-am povestit cum îi bănuia Unchiul pe Măslină, pe Barză şi pe Fluture, dar n-am putut lungi vorba peste măsură. Nu aveam nici prea multe probe, nici prea multă încredere în mine. Simţeam că Mai-marele vistiernicilor mă vedea acum ca pe un clevetitor nenorocit şi ca pe un bârfitor nătâng.

De aceea, m-am bucurat să văd că, de îndată ce i-am spus că trebuie să le tănuim celor din atelierul de pictură faptul că Unchiul nu murise de moarte bună, Mai-marele vistiernicilor a socotit că acesta era un prim semn al bunei lucrări pe care o începea cu mine.

Picturile au rămas la el. Când am ieşit, urmărit de privirile grijulii ale paznicilor, pe Poarta Păcii, care mă emoţionase ceva mai devreme de parcă aş fi intrat pe însăşi Poarta Raiului, m-am simţit la fel de uşurat ca atunci când revii acasă, după ani de zile.

37. Eu sunt Unchiul vostru

Înmormântarea a fost foarte frumoasă, întocmai așa cum mi-o doream. Au venit toți cei care doream să vină și m-am simțit mândru de asta. Doi dintre vizirii aflați la Istanbul când am murit eu, Hacı Huseyin Pașa Cipriotul și Baki Pașa cel Șchiop, au vorbit cu devotament despre multele servicii pe li le-am adus cândva. Sosirea *defterdar-ului* Melek Pașa cel Roșcat, a cărui stea încă strălucea, deși începuse deja să apună la vremea când am răposat, a însuflețit curtea modestă a moscheii din mahalaua noastră. Am fost, mai cu seamă, mulțumit să văd că venise Mustafa Aga, Mai-marele ceaușilor Porții, a cărui demnitate aș fi ocupat-o dacă aș fi trăit și dacă mi-aș fi urmat viața stăruitoare în serviciul statului. Secretarul Divanului, Kemalettin Efendi, ceaușii Divanului, în parte - fie că-mi erau prieteni de suflet, fie că-mi erau vrăjmași -, Mai-marele scribilor, Selim Efendi cel Aspru, care-și păstra încă zâmbetul plin de optimism ca întotdeauna, precum și foști slujbași ai Divanului, retrași de timpuriu din slujbe, confrăți de școală coranică, alte persoane, despre care mă întrebam cum și de unde aflaseră de moartea mea, rude de sânge ori prin alianță, tineri - cu toții alcătuiau o mulțime numeroasă, gravă și emoționantă.

Am fost mândru de alaiul meu, de seriozitatea și de tristețea celor care îl alcătuiau. Faptul că la înmormântare au venit Mai-marele vistiernicilor, Hazim Aga, și Mai-marele grădinarilor le-a dovedit tuturor că Preasfântul Nostru Padișah era cu adevărat mâhnit de moartea mea. Nu știu dacă asta înseamnă că se vor depune mai multe strădanii pentru aflarea ticălosului care mi-a adus moartea, ori dacă schingiuatorii se vor pune pe treabă. Îi zăresc însă în curte pe

blestematul acela, care se uită acum la sicriul meu laolaltă cu ceilalți miniaturişti și caligrafi, purtând pe chip o expresie plină de cumpătare și de nemărginită suferință.

Luați aminte, să nu care cumva să credeți că m-am mâniat pe ucigașul meu, că umblu după răzbunare, ori chiar că sufletul meu este neîmpăcat pentru că am fost ucis mișelește, fără cruțare. Acum mă aflu pe un tărâm cu desăvârșire diferit, iar sufletul meu este și el întru totul împăcat, căci s-a regăsit, în sfârșit, după ce s-a zbuțuit în lume ani de zile.

Sufletul mi-a părăsit, pentru scurtă vreme, trupul plin de sânge și cuprins de suferință de pe urma loviturilor primite cu călimara; după ce a tremurat o vreme împresurat de lumină, doi îngeri minunați și zâmbitori, cu chipurile strălucind ca soarele, s-au apropiat de mine încet, în această lumină minunată - întocmai după cum am citit, de nenumărate ori, în *Cartea sufletului* -, m-au apucat de brațe, de parcă n-aș fi fost doar un suflet, ci aș fi mai fi fost încă dăruit cu un trup, și m-au ridicat în tării. Cât de lin și de ușor, dar și cât de grabnic ne-am înălțat, așa cum se întâmplă în visele fericite! Am trecut prin păduri în flăcări, am traversat râuri de lumină, am pătruns în munți potopiți de zăpadă și gheață. Toate aceste peregrinări durau mii de ani, dar mie îmi păreau la fel de scurte ca o clipire din ochi.

Iată, astfel am străbătut cele șapte caturi ale cerului, printre cele mai felurite alcătuiți, printre creaturi stranii, printre mlaștini și printre nori în care forfoteau insecte și păsări cu neputință de cuprins în cuvinte. La fiecare cat al cerului, îngerul care pășea înainte bătea la o poartă și, întrebat fiind „Cine este?”, mă descria cu fiecare dintre numele și însușirile mele, după care întregea, făcându-mă să plâng de bucurie: „Un bun rob al lui Dumnezeu Preaînaltul”, însă eu știam, deopotrivă, că mai erau mii de ani până la Ziua Judecării de Apoi, când urmau să fie despărțiți cei hărăziți Raiului de cei hărăziți Iadului.

Aceasta pentru că, dincolo de unele mici deosebiri, totul

se petrecea chiar așa cum relataseră Gazali, El-Cevziyye și ceilalți învățați musulmani în paginile pe care le scriseseră cu privire la moarte. Fiecare dintre îndoielile rămase fără răspuns ori dintre amănuntele pe care urma să le poată cunoaște doar cel care murea și care erau nedeslușite în cărți, ca niște ghicitori greu de priceput, se lămurea acum, dezvăluindu-se în mii de lumini colorate.

Cum pot fi istorisite culorile pe care le-am zărit în timpul acestei miraculoase înălțări la cer? Am văzut că întreaga lume era făurită din culori, că totul era colorat. Am priceput acum că minunea care mă primea în brațe cu dragoste, care mă lega de întreaga lume era culoarea, după cum am simțit că forța care mă deosebea de toate celelalte lucruri era făurită din culori. Am văzut ceruri de culoare portocalie, trupuri frumoase de culoarea frunzei verzi, ouă cafenii, cai legendari de culoare azurie. Totul era întocmai ca în picturile pe care le privisem cu drag ani de zile și ca în legende, iar din pricina aceasta vedeam, pe de o parte, totul pentru prima oară, cu uimire și admirație; pe de altă parte însă, ceea ce vedeam părea să izvorască, într-un anume fel, din propriile mele amintiri. Înțelegeam că ceea ce numeam eu „amintire” era parte a întregii lumi și că întreaga lume urma să-mi devină, pe viitor, mai întâi experiență, mai apoi amintire, din pricina timpului fără fruntării aflat înaintea mea. Am înțeles, totodată, pricina pentru care încercam un sentiment de ușurare, de parcă aș fi ieșit dintr-o cămașă prea strâmtă, în vreme ce muream în această sărbătoare a culorii: de acum încolo, nimic nu-mi mai era oprit, aveam înaintea un timp și un spațiu nemărginite, pentru a putea trăi toate timpurile și toate spațiile.

Îndată ce am priceput acest lucru, am simțit, temător și fericit, că mă aflam aproape de El. Mi-am dat seama atunci, plin de pioșenie, de prezența unei culori roșii care nu se putea asemui cu nimic altceva.

În scurtă vreme, totul s-a colorat într-un roșu viu. Frumusețea acestei culori se dezvăluia sufletului meu și

întregii lumi. Pe măsură ce mă apropiam în acest chip de El, îmi venea să plâng de bucurie. Dintr-o dată, mi s-a făcut rușine că mă înfățișam Lui astfel, cu veșmintele pline de sânge. O altă latură a minții mele îmi spunea, așa cum citisem în cărțile ce grăiau despre moarte, că El mă chema la Sine trimițându-mi-i pe Azrail și pe ceilalți îngerii ai Săi.

Aveam oare să-L văd? Am crezut că mi se taie răsuflarea de emoție.

De mine se apropia un roșu atât de miraculos și de minunat, care învăluia totul și în care jucau toate imaginile lumii, încât gândul că făceam parte din el și că mă aflam atât de aproape de El mi-a sporit lacrima ochilor.

Am înțeles însă că nu se va apropia mai mult. Băgând de seamă că-i iscodea pe îngerii Săi despre mine, că aceștia mă laudau dinaintea Sa, că El mă privea ca pe un rob preacredincios, care se supunea poruncilor și opreliștilor sale, am priceput că mă iubea.

Bucuria care creștea în mine și lacrimile pe care le vărsăm au fost otrăvite, o clipă, de îndoială. Spre a mă elibera neîntârziat de ea, am întrebat, cu un simțământ de vinovăție și de nerăbdare:

— În ultimii douăzeci de ani ai vieții mele, am fost copleșit de picturile păgâne pe care le-am văzut la Veneția. Ba chiar mi-am dorit, la un moment dat, să mi se zugrăvească portretul după meșteșugul lor, însă m-am temut de o asemenea înfăptuire. Apoi am năzuit ca lumea Ta, ca robii Tăi și ca Padișahul Nostru - umbra Ta în lume - să fie pictați după meșteșugul frâncilor.

Mi-am amintit atunci, în sinea mea, nu de vocea Lui, ci de răspunsul pe care mi-l dădea:

„Ale mele sunt Răsăritul și Asfințitul.”

Nu m-am putut stăpâni de emoție:

— Bine, dar atunci care este înțelesul tuturor... înțelesul tuturor acestor... care este înțelesul acestei lumi?

„Taina!” am auzit în mine. Sau poate: „Iubește!”, însă nu eram încredințat nici măcar de aceste două cuvinte.

După felul în care s-au apropiat de mine îngerii am priceput că acum, la acest cat al cerului, se luase o hotărâre în privința mea, dar că aveam să adăst în Istm, laolaltă cu mulțimea celorlalte suflete care muriseră vreme de zeci de mii de ani, până în Ziua Judecâții de Apoi, când avea să ne fie orânduită soarta pentru totdeauna. Eram mulțumit că totul se petrecea așa cum stătea scris în cărți. În vreme ce coboram, mi-am amintit - de asemenea, tot din cărți - că atunci când aveam să fiu îngropat urma să mă reîntregesc cu trupul meu neînsuflețit.

Din fericire însă mi-am dat seama pe dată că ideea revenirii mele în trupul neînsuflețit era o metaforă literară. Ceea ce mi-a insuflat mândrie a fost faptul că, în ciuda tristeții sale, mulțimea plină de demnitate care venise la înmormântare se arăta foarte ordonată în vreme ce-mi lua sicriul pe umeri, după rugăciune, și cobora cu el spre Cimitirul Delușorului, aflat în imediata vecinătate a moscheii. Îi vedeam de sus ca pe un firicel subțire, delicat de ață.

Să vă dau o lămurire, în locul celui care eram eu: așa cum se poate pricepe și din *hadis-ul* Trimisului Domnului care spune că „sufletul credinciosului este o pasăre care se hrănește din copacii Raiului”, sufletul rătăcește, după moarte, pe bolta cerului. După cum socoate Ebu-Omer bin Abdulber, acest *hadis* nu se tâlmăcește prin aceea că sufletul va pătrunde în trupul unei păsări, ci prin ideea că, așa cum foarte bine deslușea El-Cevziyye, el se va găsi pe tărâmurile pe unde colindă o pasăre. Punctul meu de priveghere, pe care maestrul venețieni iubitori de perspectivă l-ar numi „unghi de vedere”, adeverea deslușirea lui El-Cevziyye.

Din locul în care mă aflam puteam urmări cu plăcere, ca și cum aș fi privit o miniatură, atât mulțimea aflată la înmormântare, care pătrundea acum, de pildă, ca un firicel de ață, în cimitir, cât și o barcă voioasă care prindea viteză cu pânzele umflate în vânt, îndreptându-se dinspre Cornul de Aur spre Promontoriul Seraiului. Pentru că priveam de la o înălțime care trimeea cu gândul la un minaret, asemuam

lumea cu miniaturile unei cărți miraculoase, căreia îi răsfoiam paginile una câte una.

Puteam zări însă chiar mai mult decât ar fi zărit alții înălțându-se atât de sus fără ca sufletul să li se fi despărțit de trup. Puteam zări acum, în aceeași clipă, niște copii care săreau capra într-o livadă pustie, aflata tocmai pe celălalt mal, printre mormintele din spatele Uskudarului; felul încântător în care alunecau pe Bosfor cele șapte perechi de bărci ale *reis-ul-kitab*-ului¹, cu doisprezece ani și trei luni în urmă, pe când îl luam, din vila lui de pe țărm, pe solul Veneției, care urma să fie primit de Ragip Pașa cel Chel, și în care îl aduceam dinaintea acestuia; pe femeia aceea grasă din noua Piață Langa, care ținea în brațe o ditamai varza, de parcă și-ar fi strâns în brațe copilul, gata să-l alăpteze; bucuria pe care am simțit-o când a murit Ceaușul Divanului, Ramazan Efendi, pentru că mi-era deschisă calea spre ridicarea în rang; felul în care priveam cămășile roșii din brațele bunicii, în vreme ce mama înșira rufele spălate prin curte; felul în care răposata mamă a lui Șeküre mă făcuse să gonesc prin mahalale îndepărtate, în căutarea casei moașei, când o prinseseră durerile facerii cu Șeküre; dispariția chimirului meu roșu, cu peste patruzeci de ani în urmă (mi l-a șterpelit, se pare, Vasfi); fermecătoarea grădină din zare, pe care o visasem cândva, cu douăzeci și unu de ani în urmă, și pe care, cu voia Sa, Dumnezeu mi-o va dezvălui pe viitor ca fiind însuși Raiul; capetele, nasurile și urechile trimise de *beylerbey-ul*² Georgiei, Ali Bey, care-i înfrânsese pe răsculații din cetatea Gori; pe frumoasa mea Șeküre, care s-a despărțit de femeile din vecini, venite la noi acasă, și care plânge acum după mine, cu ochii țintă la vatra din curte.

Cărțile și învățații din vechime spun că sufletul are patru tărâmurii: 1. Pântecul mamei. 2. Lumea. 3. Istmul, unde mă

---

¹ Mai-marele scribilor, al cancelariei Divanului (consiliul imperial) și, ulterior, responsabilul cu afaceri externe al Imperiului Otoman.

² Guvernatorul unei provincii cu o anumită întindere, precum Rumelia, Anatolia, Bosnia etc., în Imperiul Otoman.

aflu eu acum. 4. Raiul sau Iadul, unde vom poposi după Ziua Judecării de Apoi.

În ceea ce privește Istmul, de aici se văd, deopotrivă, trecutul și prezentul și, atâta vreme cât zăbovești între granițele amintirilor sufletului, nu afli urmă de îngrădire în nemărginire. Poți însă pricepe că viața este doar o cămașă strâmtă ieșind din temnița timpului și a spațiului. Din păcate, nimeni nu izbutește să priceapă, înainte de a muri, că după cum, în lumea morților, un suflet fără trup este temei de fericire, tot astfel, în lumea celor vii, cea mai mare fericire este să fii un trup fără suflet. Din această pricină, în timp ce o contempłam, la vremea frumoasei mele înmormântări, pe draga mea Șeküre, care plângea și suferea acasă fără rost, zbuciumându-se toată din cauza mea, mă rugam lui Dumnezeu Preaînaltul să ne dăruiască, în Rai, un suflet fără trup, iar în lume un trup fără suflet.

38. Eu, Maestrul Osman

Știți cum sunt bătrânii morocănoși care au înaintat în vârstă închinându-și cu mărinimie viața unei arte. Îi mustră pe toți. Sunt înalți, uscățivi și subțiri. Doresc ca nespusele scurte vremi care le-a mai rămas de trăit să fie o repetare a lungii perioade pe care o lasă în urmă. Se aprind și se mânia repede, se plâng de tot și de toate. Țin în mâini toate frâiele și îi fac pe ceilalți să exclame mereu: „Dumnezeule, Doamne!” Nu le place nimene, nu le place nimic. Eu sunt unul dintre acești bătrâni.

Maestrul între maestri, Nurullah Selim Celebi, alături de care am avut cinstea de a picta, stându-i alături în același atelier de pictură pe vremea când nu eram decât un ucenic de șaisprezece ani, era la fel la optzeci de ani (dar nu atât de mândros ca mine). Ultimul mare maestru, Sari Ali, pe care l-am înmormântat acum treizeci de ani, era și el aidoma (nici el nu era însă atât de subțire și de înalt ca mine). Deoarece știu că săgețile cârtelii îndreptate pe la spate împotriva acestor maestri legendari aflați atunci în fruntea atelierelor de pictură se înfig acum adeseori și în spatele meu, doresc să aflați că unele vorbe dinainte ticluite care se rostesc pe socoteala noastră nu au nici un fel de temeii.

1. Nu ne place nici un lucru nou deoarece nu există, cu adevărat, nimic nou care să poată plăcea.

2. Îi tratăm pe majoritatea oamenilor ca pe niște nătângi, dar nu pentru că am fi otrăviți de mânie, de nefericire ori de vreo altă meteahnă, ci pentru că cei mai mulți oameni sunt într-adevăr așa. (Cu toate acestea, o purtare mai omenoasă față de ei ne-ar înzestra, în ochii celorlalți, cu mai multă finețe și cu o minte mai pătrunzătoare.)

3. Faptul că uit și amestec nenumărate nume și chipuri - lăsându-le la o parte pe cele ale miniaturiștilor pe care i-am iubit încă de pe vremea uceniciei lor și pe care eu i-am crescut - nu se datorează ramolelii mele, ci faptului că aceste nume și chipuri sunt atât de lipsite de culoare și de strălucire, încât nici măcar nu merită să le pomenești.

La înmormântarea Unchiului, căruia Dumnezeu i-a luat viața devreme din pricina nesăbuiinței lui, am căutat să uit de suferințele pe care mi le pricinuiseră cândva răposatul, silindu-mă să-i imit pe maeștrii frânci. Pe drumul de întoarcere, cugetam la faptul că orbirea, care este binecuvântarea lui Dumnezeu, și moartea nu sunt foarte departe nici de mine. Desigur că voi fi pomenit atâta vreme cât miniaturile și cărțile pe care le-am pictat vă vor bucura ochii și vă vor deschide în suflete florile fericirii. Aș dori însă ca după moartea mea să se știe că, la sfârșitul vieții, la bătrânețe, existau încă nenumărate lucruri care mă îndemneau să zâmbesc. De pildă:

1. Copiii (ei întrupează toate rânduiețile lumii).

2. Amintirile plăcute (tinerii frumoși, femeile, faptul de a picta măiestrit, prietenia).

3. Vederea miracolelor înfăptuite de vechii maeștri din Herat (ceea ce este cu neputință de deslușit necunoscătorului).

Tâlcul cel mai simplu al tuturor acestor amănunte se leagă de faptul că acum, în atelierul de pictură al Padișahului Nostru, în fruntea căruia mă aflu, nu se mai pot zămisli picturi miraculoase, ca pe vremuri. Văd, totodată, că lucrurile vor merge și mai rău; totul se va isprăvi, se va sfârși. Cu toate că ne-am închinat cu drag întreaga viață acestei îndeletniciri, simt cu durere că rareori am izbutit să ne ridicăm la înălțimea vechilor maeștri din Herat. Smerenia cu care primești aceste adevăruri îți ușurează viața. De fapt, smerenia este o virtute atât de prețuită în lumea noastră tocmai pentru că îți ușurează viața. Cu o astfel de umilință am zugrăvit eu, în *Cartea ceremoniilor* - care înfățișează

ceremonia circumciziei prinților noștri -, o sabie împodobită cu rubine, smaralde și peruzele, așezată pe o pernă de catifea roșie lucrată și decorată cu perle mărunte, un cal arab cu pielea mai strălucitoare ca argintul, nervos, mândru, mai iute ca fulgerul, jucăuș, cu zăbala și frâul de zale făurite din aur, cu scara, de șa dichisită cu perle și smaralde verzi, cu o pată albă pe bot, cu șaua din fir de argint lucrat cu aur, cu catifea roșie și medalioane de rubin - toate acestea aduse în dar copilului circumcis de *beylerbey-ul* Egiptului. În stânga și în dreapta miniaturii, a cărei orânduire în pagină mi se datora, i-am pus mai apoi pe ucenici să picteze, rând pe rând, calul, sabia, pe prinț, pe solii care se uitau la toate aceste lucruri, iar eu am adăugat pete de culoare cu pensula. Pe unele dintre frunzele platanului de lângă Hipodrom am pus violet. Nasturii solului Hanului Tătar i-am vopsit în galben. Tocmai întindeam un strat subțire de apă de aur pe frâiele calului, când a bătut cineva la ușă. M-am oprit din lucru.

Era un paj al Porții. Mă chema, se pare, Mai-marele vistiernicilor de la Serai. Ochii mă dureau ușor. Mi-am pus lupa în buzunarul caftanului și am ieșit cu pajul.

Ce plăcut este să umbli pe străzi după ce ai trudit îndelung! Lumea ți se pare cu totul nouă și uimitoare, de parcă mai ieri ar fi fost creată de Dumnezeu.

Am văzut un câine; era mai grăitor decât toate imaginile de câini. Am văzut un cal; maeștrii mei miniaturişti desenează cai mai convingători. La Hipodrom am văzut un platan: era platanul pe ale cărui frunze pusesem ceva mai devreme, în miniatură, pete de violet.

Ieșirea din casă și drumul pe lângă Hipodromul unde pictasem alaiurile de acum doi ani îmi trezește simțământul că am ieșit și că mă preambul prin ceea ce eu însumi am plămădit. Dăm colțul unei străzi: dacă ne-am afla în pictura frâncă, am străpunge chenarul și am dispărea din miniatură; dacă am fi în pictura pe care am împlinit-o eu urmându-i pe maeștrii noștri din Herat, am ajunge acolo unde ne vede Dumnezeu; dacă am fi în pictura chineză, n-am putea ieși

defel din imagine, căci picturile chinezilor se întind cât vezi cu ochii, fără a se sfârși vreodată.

Pajul nu mă ducea în Vechea Sală a Divanului, în care mă vedeam de obicei cu Mai-marele vistiernicilor pentru a vorbi despre sumele care urmau a fi plătite, despre darurile, cărțile, ouăle de struț decorate pe care le izvodeau miniaturiştii pentru Padişahul Nostru, despre sănătatea, pofta de mâncare și tihna acestora, despre procurarea vopselelor, a foițelor de aur și a celorlalte materiale trebuincioase atelierului de pictură, despre jalbe și cereri obișnuite, despre stările sufletești, dorințele, bucuriile și poruncile Padişahului Nostru, Refugiul Lumii, despre nimicuri, despre ochii, lupa, durerile mele de șale, despre ticălosul de ginere al Mai-marelui vistiernicilor și despre pisica lui târcată. Am intrat în tăcere în Grădina Imperială. Am coborât ușor către mare, printre copacii care erau chiar mai tăcuți decât noi, de parcă am fi săvârșit o crimă. „Mă apropii de Casa de pe Țârm, prin urmare am să-l văd pe Padişahul Meu, iar ei sunt acolo”, îmi spuneam în sinea mea, când am ieșit de pe drum. Am mai mers doi-trei pași și am pătruns pe poarta arcuită a unei clădiri de piatră aflate în dosul hangarelor pentru bărci. Dinspre cuptorul Mai-marelui grădinarilor răzbătea miros de pâine. Le zărisem pe preferatele acestuia, înveșmântate în roșu.

Într-o încăpere se aflau Mai-marele vistiernicilor și Mai-marele grădinarilor. Îngerul și demonul!

Mai-marele grădinarilor, care împlinea, în numele Padişahului Nostru, hotărârile de condamnare la moarte și care-i supunea pe oameni la cazne în grădina Seraiului, îi iscodea, îi bumbăcea, le scotea ochii, îi bătea la tălpi, îmi zâmbea acum numai lapte și miere. Era ca atunci când un tovarăș de drum oarecare, cu care eram nevoit să împart o chichineăță de odaie într-un caravanserai, urma să-mi depene o istorie încântătoare.

Dar de istorisit n-a istorisit Mai-marele grădinarilor, ci Mai-marele vistiernicilor:

— Stăpânul nostru a poruncit, acum un an, să se plămădească o carte care urma să-și afle locul printre darurile încredințate unui grup de soli și a cărei taină trebuia păstrată cu strășnicie, mi-a zis, pe un ton sfios. Din pricina acestei taine, n-a voit să te amestece pe dumneata, căruia îți admiră harul, după cum n-a găsit de cuviință nici să-i ceară Maestrului Nostru, Poetul de Curte Lokman, să scrie cartea. Socotea că amândoi sunteți îndeajuns de absorbiți de *Cartea ceremoniilor*, care înfățișează circumcizia prinților noștri.

De îndată ce pătrunsesem în încăpere, îmi imaginasem cu groază că mă ponegrise vreun ticălos, care îl va fi înrăurit pe Suveran, spunându-i: „În miniatura asta se află o blasfemie” ori „În miniatura asta vă ia în răs”, și că aveam să fiu pus la cazne fără a se ține seama de vârsta mea. Acum, cuvintele Mai-marelui vistiernicilor, care se trudea să repare nedreptatea ce mi se făcuse atunci când Padișahul Nostru poruncise lucrarea altcuiva, nu mie, îmi păreau mai dulci chiar decât miera. Am ascultat povestea cărții, pe care o știam peste măsură de bine, dar n-am izbutit să aflu nimic nou. Cunoșteam și bârfele - atât cele legate de Nusret Hogea din Erzurum, cât și cele despre gâlcevile din atelierul de pictură.

Ca să spun și eu ceva, am pus o întrebare al cărei răspuns îl știam dinainte - am întrebat cine plămădisese cartea.

— După cum știți, Unchiul, a zis Mai-marele vistiernicilor.

S-a uitat în ochii mei și a adăugat:

— Știați că n-a murit de moarte bună, că a fost ucis?

— Nu știam, am zis, neprihănit ca un copil, și am tăcut.

— Padișahul Nostru s-a supărat rău de tot, a zis Mai-marele vistiernicilor.

Aiuritul ăsta numit Unchiul nu avea prea multă minte. Pentru că se distingea mai degrabă prin fandoseală decât prin cunoaștere, mai degrabă prin avânt decât prin deșteptăciune, maeștrii miniaturiști vorbeau despre el cu un zâmbet zeflemitor. De fapt simțisem la înmormântare că era

ceva necurat la mijloc. Oare cum fusese ucis?

Mi-a povestit Mai-marele vistiernicilor. Amarnic. O, Doamne, apără-ne! Cine a făcut-o?

— Padişahul are o poruncă, a zis Mai-marele vistiernicilor. Doreşte ca atât această carte, cât şi *Cartea ceremoniilor* să fie isprăvite cât mai degrabă.

— Mai are şi o a doua poruncă, a adăugat Mai-marele grădinarilor. Doreşte să fie aflat acest ucigaş ticălos, acest diavol cu suflet rău, dacă face cumva parte din breasla miniaturiştilor. Spre a le servi de pildă celorlalţi, îl va osândi în aşa fel încât nimănui să nu-i mai treacă prin minte să uneltească împotriva cărţii Padişahului Nostru şi să-i ucidă miniaturiştii.

Pe chipul Mai-marelui grădinarilor s-a ivit, o clipă, un soi de însufleţire, de parcă ar fi ştiut dinainte pedeapsa pe care i-o sorocea Padişahul Nostru vinovatului.

Am priceput că aceste însărcinări le fuseseră încredinţate celor doi cu puţină vreme înainte de către însuşi Padişahul Nostru, că acesta îi silise să săvârşească împreună un lucru faţă de care nu-şi puteau ascunde, încă de pe acum, dezgustul, şi am simţit că, dincolo de admiraţie, îl iubeam pe Cârmuitor. Un paj ne-a adus cafea şi ne-am aşezat.

Unchiul avea, pare-se, un nepot pe care îl instruisese şi care se pricepea la miniatură şi la cărţi: Negru. Îi cunoşteam? Am tăcut. Se întorsese la Istanbul cu puţină vreme în urmă, de la hotarul persan, din preajma paşei de la graniţă, la chemarea Unchiului (Mai-marele grădinarilor mi-a aruncat o privire care trăda îndoiala), se pripăşise pe lângă acesta, la Istanbul, aflase povestea cărţii pe care o plămădea Unchiul. Spunea că, după uciderea lui Delicat Efendi, Unchiul avusese bănuieli cu privire la maestrul miniaturiştii care veneau la el noaptea să lucreze la carte. Văzuse picturile pe care le făcuseră aceşti maestri miniaturişti pentru ea; pretindea că ucigaşul Unchiului şterpeli o pictură - portretul Padişahului -, pentru care urma să se folosească cel mai mult aur. Vreme de două zile, acest tânăr tănuise faţă

de Serai și de Mai-marele vistiernicilor uciderea Unchiului. Pentru că în acest răstimp se cununase în pripă cu fiica acestuia - o cununie ce părea să încalce litera Cărții - și se mutase în casă, amândoi aveau bănuieli în privința lui Negru.

— Dacă se cercetează casele măștrilor mei miniaturişti și locurile pe unde lucrează, iar această pagină dispărută se vedește a se afla la vreunul dintre ei, se va dovedi îndată că Negru are dreptate, am zis. Dar, aceștia fiind vlăstarele mele preaiubite, miniaturiştii mei cu mâini miraculoase, pe care îi cunosc încă de pe vremea uceniciei, pot să vă spun că nici unul dintre ei nu poate ucide.

— Le vom purica, de la un cap la altul, casele, bârlogurile, locurile pe unde lucrează, prăvăliile - dacă au așa ceva -, toată agoniseala lui Măslină, Barză, Fluture, a zis Mai-marele grădinarilor, folosindu-se zeflemitor de poreclele pe care li le dădusem eu cu dragoste. Ca și casa lui Negru... Apoi, și-a luat o expresie de neputință:

— Din fericire, am izbutit să obținem, în aceste amare împrejurări, învoirea cadiului pentru a-i putea supune la cazne în vreme ce-i iscodim. Mi s-a spus că, deoarece uciderea unei persoane din breasla miniaturiştilor i-a făcut suspecti de crimă pe toți miniaturiştii, supunerea lor la cazne este pe potriva Legii.

Am cugetat, fără să spun nimic, că din asta se puteau desprinde următoarele: 1. Afirmatia cum că supunerea la cazne era pe potriva Legii dădea de înțeles că învoirea nu venise din partea Padișahului Nostru. 2. Faptul că, potrivit cadiului, toți miniaturiştii erau suspecti de crimă însemna că și eu eram învinuit, ca staroste al breslei lor, pentru că nu-l puteam afla și preda pe făptuitor. 3. Înainte de a-i supune la cazne pe miniaturiştii din comunitatea în fruntea căreia mă aflam - pe iubiții mei Fluture, Măslină, Barză, care mă trădaseră în ultimii ani, ca și pe ceilalți -, voia să dobândească și învoirea mea, deschisă sau subînțeleasă.

— Pentru că Padișahul Nostru dorește ca nu numai

Cartea ceremoniilor, ci și această carte, despre care pricepem că a rămas la jumătate, să fie isprăvită așa cum se cuvine, a zis Mai-marele vistiernicilor. Ne neliniștește faptul că supunerea la cazne ar putea vătăma mâinile, ochii, măiestria miniaturiştilor. Nu-i așa? a întrebat el întorcându-se către mine.

— Chiar de curând am trăit o asemenea neliniște, a zis, nedelicat, Mai-marele grădinarilor. Unul dintre bijutierii în aur, care se îndeletnicește cu reparațiile, a căzut pradă ispitei și, râvnind ca un copil la o cană cu mâner de rubin care-i aparținea lui Necmiye Sultan, sora Padișahului Nostru, a șterpelit-o. Cum hoția, ce a cufundat-o în tristețe pe sora sa, care ținea nespus la această cană, s-a petrecut în seraiul de la Uskudar, Suveranul mi-a încredințat mie această afacere. Pricepusem că, asemeni Padișahului Nostru, Necmiye Sultan era cu gândul la măiestria, la ochii și la degetele meșterilor auritori, ale maeștrilor bijutieri. I-am despuiat, fără a mai sta în cumpănă, pe maeștrii bijutieri și i-am azvârlit printre sloiurile și broaștele care pluteau în havuzul înghețat din grădină. Din când în când, ceream să fie scoși și biciuiți cu băgare de seamă, dar și cu temeinicie, astfel încât să nu le fie vătămate chipurile și mâinile. În scurtă vreme, bijutierul care se lăsase ispitit a mărturisit și s-a învoit să se supună pedepsei care i se cuvenea. În pofida apei reci ca gheața, a frigului, a nenumăratelor lovituri pe care le încasaseră, ochii și degetele maeștrilor bijutieri n-au fost deloc vătămate, căci aveau sufletul neîntinat. Ba chiar Padișahul Nostru mi-a spus că sora sa era foarte mulțumită și că, după ce sămânța cea rea a fost stârpită dintre bijutieri, aceștia muncesc cu și mai multă râvnă.

Eram încredințat că Mai-marele grădinarilor avea să se poarte și mai aspru cu miniaturiştii mei decât cu bijutierii. Chiar dacă nutrea respect față de plăcerea de a zămisli cărți, Padișahul Nostru gândea că, de fapt, arta cea mai demnă de prețuire era caligrafia, nesocotind decorațiunile, ba chiar miniatura, și privindu-le, asemenea multor altora, dacă nu

ca pe un fel de treabă muierească, ca pe o deșertăciune aflată la hotarul necredinței care, de fapt, trebuia osândită:

— Iubiții dumneavoastră miniaturiști au și început să țeasă intrigi cu privire la cel ce va ajunge Mai-marele miniaturiștilor după moartea dumneavoastră, deși sunteți încă în putere și vă aflați în fruntea lor! a zis el, ca să mă ațâțe.

Există oare vreo cleveteală pe care n-o știam, se țesea oare vreo nouă intrigă? M-am stăpânit și am tăcut. Mai-marele vistiernicilor cunoștea foarte bine furia pe care o încercam atât față de el, pentru că îi poruncise răposatului aceluia slab de minte să plămădească o carte pe la spatele meu, cât și față de miniaturiștii mei cei nerecunoscători care împlineau picturile acestei cărți pe furiș, spre a se impune atenției și a mai câștiga doi-trei aspri în plus.

M-am surprins încercând pentru o clipă să-mi imaginez la ce fel de cazne puteau fi supuși miniaturiștii mei. Nu le vor jupui pielea în vreme ce-i iscodesc, deoarece aceasta este o faptă fără întoarcere; nu-i vor trage nici în țeapă, așa cum se obișnuiește cu răzvrățiții, pentru că această caznă este menită mai degrabă săucidă, spre a le fi pildă altora; nu le vor trosni și frânge nici brațele, picioarele, degetele. Desigur că nu era potrivit nici să le scoată maeștrilor miniaturiști câte un ochi, așa cum se făcea adeseori în ultima vreme, după cum putusem pricepe din mulțimea chiorilor pe care prinsesem a-i vedea pe străzile Istanbulului. Așa am ajuns să mi-i imaginez pe iubiții mei miniaturiști tremurând din rășputeri printre nuferi, în havuzul rece ca gheața aflat într-un codon mai retras al Grădinii Imperiale, uitându-se cu silă unul la altul și pe loc mi-a venit să râd. Dar, gândindu-mă cum avea să urle Măslină când carnea lui de necioplit avea să fie însemnată cu fierul roșu, cum avea să se ofilească, priponit în lanțuri, trupul dragului meu Fluture, mi s-a strâns inima. Nici măcar nu puteam răbda să-mi închipui cum avea să fie bătut la tălpi, ca un ucenic de rând care se făcuse vinovat de o hoție, dragul meu Fluture, al cărui har și

a cărui dragoste de miniatură îmi stârneau lacrimi, așa că am încremenit.

Mintea mea bătrână s-a cufundat o clipă în tăcere, cuprinsă de magia tăcerii profunde care domnea în ea însăși. Cândva, uitam de toate și pictam cu drag alături de ei.

— Sunt cei mai iscusiți miniaturiști ai Padișahului Nostru. Cruțați-i!

Mai-marele vistiernicilor s-a ridicat mulțumit de la locul său, a luat de pe un suport de carte, aflat în celălalt capăt al încăperii, un sul de hârtie, l-a adus, mi l-a pus în față și a așezat alături de mine, de parcă ar fi fost întuneric, două sfeșnice cu lumânări uriașe, ce aruncau lumini șovăitoare.

Cum aș putea să vă deslușesc ce am văzut în vreme ce-mi plimbam lupa peste picturi? Îmi venea să râd, dar nu pentru că ar fi fost ceva de râs. Eram încercat de mânie, dar nu pentru că la mijloc s-ar fi aflat lucruri pe care să le iei în serios. Aveai simțământul că Unchiul le spusese maeștrilor mei miniaturiști: „Pictați ca și cum n-ați fi voi înșivă, ca și cum ați fi altcineva.” Părea că-i silise să-și readucă în memorie amintiri mincinoase, să-și închipuie un viitor pe care nu vor dori să-l trăiască niciodată. Ceea ce era și mai de necrezut era faptul că se omorau între ei pentru aceste lucruri fără înțeles!

— Ne puteți spune, privind aceste picturi, care dintre miniaturiști și-a strecurat condeiul în fiecare dintre imagini? a întrebat Mai-marele vistiernicilor.

— Da! am zis eu cu mânie. Unde ați găsit aceste picturi?

— Le-a adus și ni le-a înmănat Negru însuși, a zis Mai-marele vistiernicilor. Încearcă să se scoată basma curată; la fel ca și pe Unchi.

— Puneți-l pe el la cazne, în vreme ce-l iscodiți, am zis. Să aflăm ce alte taine mai ascundea răposatul nostru Unchi.

— Am trimis un om să-l cheme, a zis cu însuflețire Mai-marele grădinarilor. Iar după ce va pleca, vom scotoci toată casa proaspătului ginere.

Pe chipurile amândurora s-a ivit o strălucire ciudată, un

fior de teamă și o undă de admirație; amândoi au sărit în picioare.

Am priceput, înainte chiar de a mă întoarce, că intrase Preasfântul Nostru Padișah, Refugiul Lumii.

39. Mă numesc Ester

Cât de plăcut e să jeleşti laolaltă cu cineva! M-am căinat îndelung și am vărsat lacrimi alături de toate femeile - rude apropiate ori îndepărtate, neveste, prietene - care boceau, adunate în casă, la vremea înmormântării tatălui bieteii mele Şeküre. Uneori mă sprijineam zdravăn de frumoasa fată de lângă mine și mă tânguiam, legănându-mă lin odată cu ea, alteori, așezată într-un cu totul alt cotlon, vărsăm lacrimi de duioşie pentru viața mea amărâtă și pentru propriile mele suferințe. Dacă plâng așa barem o dată pe săptămână, uit că umblu toată ziua pe străzi ca să-mi câștig pâinea, că sunt grasă, că sunt umilită pentru că sunt evreică și mă preschimb într-o cu totul altă Ester, și mai sporovăitoare ca de obicei.

Îmi plac festivitățile pentru că, în gloată, uit că sunt o oaie neagră, dar și pentru că mă pot îndopa pe săturate. Îmi place la nebunie să înfulec baclavale, magiunuri de mentă, pâine cu marțipan și marmeladă de fructe pe la sărbătorile de bairam, pilaf cu carne și plăcinte rotunde pe la petrecerile de circumcizie, îmi place să beau suc de vișine la ceremoniile orânduite de Padişah la Hipodrom, să mănânc de toate pe la nunți, să dau pe gât halvale cu susan, cu miere, cu mosc trimise de vecini după înmormântări.

Am ieșit în hol pe tăcute, mi-am luat încălțările și am coborât. Înainte de a mă întoarce în bucătărie, am auzit un sunet ciudat care se strecura prin ușa întredeschisă a odăii de lângă grajd, am făcut îndată doi pași, m-am uitat înăuntru și am văzut că Şevket și Orhan îl legaseră pe băiatul uneia dintre femeile care plâneau sus și-l dădeau cu vopsele pe față, folosindu-se de pensulele mai vechi ale

răposatului.

— Dacă încerci să fugi, uite-așa o să te batem! i-a zis Șevket băiatului, trăgându-i o palmă.

— Puiule, jucați-vă frumos, să nu vă faceți rău unul altuia, bine? am zis, cu cea mai dulce și mai mieroasă dintre vocile mele.

— Tu nu te amesteca! a strigat Șevket.

Am văzut-o, alături de băiatul pe care-l prigoneau, pe sora lui aia blondă, mititică și temătoare și, într-un anume fel, m-am simțit una cu ea. Uită de toate, Ester!

În bucătărie, Hayriye m-a măsurat bănuitoare.

— Mi-au secăt ochii de atâtea lacrimi, Hayriye, am zis. Dă-mi oleacă de apă, pentru Dumnezeu!

Mi-a dat apă fără să spună nimic. Înainte de a bea, am privit-o în ochii umflați de plâns:

— Se zice să bietul Unchiul ar fi murit, de fapt, înainte de cununia lui Șeküre, am zis. Gura lumii e slobodă. Se zice chiar că n-ar fi murit de moarte bună.

S-a uitat o clipă, în chip vădit, la vârful picioarelor. Apoi a ridicat capul și a spus, fără să mă privească:

— Să ne păzească Dumnezeu de ponegrelile fără temeii! Primul ei gest însemna: „Ceea ce spui e adevărat”, iar tonul pe care spusese vorbele lăsa de înțeles că le rostise din obligație.

— Ce se întâmplă? am întrebat deodată în șoaptă, ca și cum i-aș fi fost părtașă la o taină.

Dar șovăielnica Hayriye văzuse, fără îndoială, că nu-i rămăsese nici o nădejde de a dobândi putere asupra lui Șeküre, după moartea Unchiului. Ea era cea care plânsese cel mai sincer sus, cu puțin timp în urmă.

— Ce-o să fie acum cu mine? a zis.

— Șeküre ține grozav la tine, i-am zis, din obișnuința de a da vești.

Am întrebat, pe rând, ridicând capacele cratițelor înșirate între chiupul cu peltea de struguri și cel cu murături, luând cu degetul și gustând câte o fărâmă de pe buza uneia sau a

alteia din ele ori apropiindu-mi doar nasul și adulmecând, cine trimisese farfuriile cu halva.

— Asta este a lui Kasim Efendi din Kayseri, asta este a calfei ăleia din breasla miniaturiştilor care sade la două străzi de aici, asta este a celor din familia lăcătuşului Hamdi Stângaciul, asta e cratița femeii din Edirne..., îmi înșira rând pe rând Hayriye, când Şeküre a întrerupt-o:

— Nevasta răposatului Delicat Efendi nici n-a venit să-mi aline supărarea, nici n-a trimis vreo veste, ori o halva măcar!

Pășea dinspre ușa bucătăriei înspre partea pietruită a curții, către care dădea scara. Pricepând că voia să discute cu mine departe de ochii lui Hayriye, am urmat-o.

— Delicat Efendi n-avea nici un simțământ de dușmănie față de tata. În ziua înmormântării lui, am făcut halva pentru ei și le-am trimis-o. Vreau să știu ce se petrece, a zis Şeküre.

— Mă duc acum să întreb, ca să aflu, am zis, înțelegând la ce se gândea Şeküre.

M-a sărutat pentru că n-am mai făcut-o să lungească vorba. Ne-am îmbrățișat și am rămas așa, fără a ne clinti din loc, în vreme ce frigul din curte ne pătrundea în oase. Apoi am mângâiat-o pe păr pe frumoasa mea Şeküre.

— Ester, mi-e frică, a zis ea.

— Nu te teme, draga mea, am zis. În toate stăruie și un bine. Uite cum te-ai măritat tu, în cele din urmă.

— Dar oare am făcut bine? Asta nu știu, a zis. Iar pentru că nu știu asta, nici nu l-am lăsat să se apropie de mine. Mi-am petrecut noaptea alături de bietul tata.

A făcut ochii mari și s-a uitat în ochii mei, de parcă ar fi zis: „Pricepi?”

— Hasan spune că, în ochii cadiului, cununia voastră n-are nici un preț, i-am zis. Ți-a trimis asta.

— Nu mai vreau, a zis ea.

Dar a desfăcut imediat peticul de hârtie și a citit ce stătea scris pe el, iar de data asta nu mi-a mai spus ce a deslușit acolo.

Avea dreptate, pentru că nu eram singure în curtea în

care stăteam îmbrățișate: sus, un tâmplar grețos, care punea la loc oblonul ferestrei de la hol, ce căzuse și se spărsese de dimineață din nu știu ce pricină, se uita stăruitor atât la noi, cât și la femeile care boceau înăuntru, iar Hayriye, care ieșise din casă în acea clipă, alerga să-i deschidă poarta fiului unui vecin de nădejde, care striga:

— Am adus halva!

— A trecut destul de când l-am îngropat, a zis Şeküre. Simt că acum sufletul bietului meu tătic se desparte de trup pentru ultima oară, fără întoarcere, și urcă la cer.

S-a desprins din brațele mele și, privind spre cerul strălucitor, s-a rugat îndelung.

M-am simțit deodată atât de departe și atât de străină de ea, încât nu m-aș fi mirat dacă aș fi fost un nor pe cerul spre care privea Şeküre. De îndată ce și-a sfârșit rugăciunea, m-a sărutat cu dragoste.

— Ester, a zis, atâta vreme cât ucigașul tatei trăiește, nu vom avea tihnă pe lumea asta nici eu, nici fiii mei.

Mi-a plăcut că n-a adus vorba de bărbatul ei.

— Du-te la casa lui Delicat Efendi, iscodește-o pe nevasta lui și află de ce nu ne-au trimis halva. Dă-mi imediat de știre.

— Ai să-i transmiți vreo vorbă lui Hasan?

Mi s-a făcut rușine, dar nu pentru că o întrebasesm, ci pentru că nu o putusem privi în față când o întrebasesm. Ca să nu se socoată că mi-era rușine, am oprit-o pe Hayriye și am ridicat capacul cratiței:

— Ah, halva de gris cu fistic! am zis și am luat o bucățică în gură: Au pus în ea și portocale amare.

Am fost fericită să văd că Şeküre mi-a zâmbit o clipă cu blândețe, de parcă totul s-ar fi petrecut așa cum se cuvine.

Mi-am luat bocceaua, am ieșit, dar n-am făcut nici doi pași când am văzut că la capătul străzii se afla Negru. Își îngropase socrul și se însurase de curând și pricepeam, după trufia lui, că era foarte mulțumit de propria viață. Ca să nu-i stric bucuria, am ieșit de pe drum, am intrat în bostănărie și am trecut prin grădina casei în care locuise fratele spânzurat

al iubitei vestitului doctor evreu Moșe Hamon. De câte ori trec pe aici, grădina asta care miroase a moarte mă întristează așa de tare, încât uit că trebuie să aflu un mușteriu și să i-o vând.

Mirosul de moarte din grădină stăruia și în casa lui Delicat Efendi, dar acolo nu era nici urmă de tristețe. Ca o Ester care s-a vânturat prin mii de case și a cunoscut sute de vădane, știu că femeile care și-au pierdut bărbații de timpuriu sunt fie împietrite de un simțământ de înfrângere și tristețe, fie pline de mânie și răzvrătire (draga de Şeküre a avut parte de toate). Am văzut de îndată că și Kalbiye Hanâm băuse din pocalul otrăvit al mâniei, iar lucrul acesta grăbise treaba pe care o aveam de făcut.

Deoarece, așa cum li se întâmplă femeilor mândre cu care viața a fost crudă, Kalbiye Hanâm era, pe bună dreptate, neliniștită că toți cei care-i băteau la ușă în vremuri de restriște veneau să-și arate mila față de ea, sau, și mai rău, să vadă în ce stare jalnică se afla și să se bucure în taină de situația ei, nu încerca defel să-și primească musafirii cu vorbe plăcute și intra pe dată în subiect, fără a se lăsa mânată de slăbiciuni precum aplecarea de a le cuceri inima și de a spune aiureli doar pentru a sta la taifas. De ce îi bătuse oare la ușă Ester la ora asta, către amiază, în vreme ce Kalbiye, cu tristețea ei cu tot, pregătea ceva dulce? Fiindcă știam că nu era nici pe departe interesată de cele mai noi mătasuri descărcate de pe corăbiile din China, de batistele sosite de la Bursa, n-am făcut deloc gestul de a-mi desface bocceaua, ci am intrat îndată în subiectul de bârfă și i-am istorisit despre suferința îndureratei Şeküre.

— Gândul că a supărat-o pe Kalbiye Hanâm, care împărtășește aceeași durere, este o nouă pricină de întristare pentru sârmana Şeküre.

Kalbiye Hanâm a încuviințat, pe un ton mândru, că n-o căutase și n-o iscodise pe Şeküre, că nu venise să-i aline durerea și să-i împărtășească doliul, ba chiar că nu putuse îndura să facă și să-i trimită halva. Firește că în dosul

mândriei sale stăruia și o bucurie, pe care nu și-o putea ascunde: faptul că supărarea ei fusese băgată în seamă. Ester cea deșteaptă a căutat să afle motivele mâniei ei, precum și pricina a tot ceea ce se petrecuse pornind tocmai de la această slăbiciune.

Lămurirea dată de Kalbiye, cum că era supărată pe răposatul Unchi din pricina cărții pe care o plămădea, nu s-a lungit prea mult. A spus că răposatul ei bărbat primise această lucrare pentru a mai câștiga doi-trei aspri în plus, deoarece Unchiul îl încredințase că la mijloc se afla o carte care se izvodea la porunca Padișahului. Mi-a povestit că, atunci când prinsese a vedea că nenumăratele pagini pictate a căror aurire i-o ceruse Unchiul începuseră, încetul cu încetul, să nu mai fie pagini pictate, ci picturi de-a dreptul, că aceste picturi purtau semnele unei necredințe, ale unei tăgăduiri a adevăratei credințe, ba chiar ale unei blasfemii pe care mintea omenească n-o putea cuprinde, răposatul ei bărbat își pierduse tihna, pornise a șovăi între ceea ce era potrivit și ceea ce nu era potrivit să facă. Dar, pentru că era mai ageră la minte și mai grijulie decât Delicat Efendi, a spus, prevăzătoare, că toate aceste îndoieli nu se iviseră așa, deodată, ci cu vremea, iar bietul Delicat Efendi își domolise neliniștea spunându-și că nu era vorba decât de închipuiri, deoarece nu avusese niciodată de-a face limpede cu blasfemia. De fapt, răposatul Delicat Efendi nu pierdea niciodată predicile lui Nusret Hoge din Erzurum, iar dacă nu-și făcea la timp rugăciunea îl încerca un sincer simțământ de îngrijorare. Știa că unii ticăloși din atelierul de pictură își băteau joc de el pentru că era legat orbește de credința lui, dar își dădea prea bine seama că glumele lor fără perdea erau pricinuite de invidia pe care o încercau față de harul și de arta lui. O lacrimă mare, strălucitoare s-a desprins din ochii scânteietori ai lui Kalbiye și i s-a prelins pe obraz, iar Ester cea plină de bune intenții a hotărât ca la primul prilej să-i afle lui Kalbiye un bărbat mai bun decât răposatul ei soț.

— Răposatul nu-mi împărtășea într-atâta toate amărăciunile lui, a zis Kalbiye cu băgare de seamă. Eu am pus, în mintea mea, cap la cap ceea ce îmi aminteam și am cugetat că toată nenorocirea abătută asupra noastră se trage de la picturile Unchiului - cel la care s-a dus în acea ultimă noapte.

Era un fel de scuză. În chip de răspuns, i-am amintit și eu de împrejurarea în care se uneau destinele și dușmanii lui Şeküre și ai lui Kalbiye, spunând că, cine știe, poate că Unchiul fusese ucis de același ticălos. Cei doi orfani cu capete mari, care mă măsurau acum cu băgare de seamă, așezați într-un ungher, făceau și ei ca situația în care se aflau cele două să fie asemănătoare. Dar judecata necruțătoare a pețitoarei din inima mea mi-a amintit degrabă că Şeküre era cu mult mai frumoasă, mai bogată și mai misterioasă. Am zis imediat ceea ce mi-a venit să zic:

— Şeküre spune - îmi cer iertare dacă greșesc cu ceva -, am zis, spune, așadar, că îți oferă prietenia ei frățescă, prietenia celei ce împărtășește aceeași soartă, și că dorește să te gândești la asta, să o ajuți. Când a plecat de aici, în ultima sa noapte, răposatul Delicat Efendi a spus cumva că urma să se vadă și cu altcineva în afară de Unchiul? Te-ai gândit vreodată clipă că avea să se întâlnească cu altcineva?

— Iată ce a căzut din buzunarul bietului meu Delicat, a zis ea.

A scos din cutia de pai cu capac, în care se găseau ace de brodat, petice de stofă și o ditamai nuca, o bucată de hârtie împăturită și mi-a întins-o.

De îndată ce am luat bucata de hârtie mototolită și m-am uitat la ea mai de aproape, am văzut foarte multe forme desenate, cu cerneala întinsă de apă. Pricepusem deja cu ce semănau când Kalbiye a dat glas gândului meu:

— Sunt niște cai, a zis. De ani de zile, răposatul Delicat Efendi nu făcea decât aurire, nu desena deloc cai și nimeni nu-i cerea să deseneze așa ceva.

Bătrâna voastră Ester se tot holba la caii desenați în

grabă, șterși de apă, dar nu izbutea să priceapă prea mare lucru din ei.

— Dacă iau hârtia asta și i-o duc lui Şeküre, o să se bucure foarte tare, am zis.

— Dacă Şeküre vrea hârtia asta, să vină ea însăși aici, a zis Kalbiye, trufașă.

40. Mă numesc Negru

Poate că ați înțeles până acum: pentru oameni ca mine, adică pentru cunoscătorii într-ale amărăciunii, care preschimbă în cele din urmă dragostea și suferința, fericirea și lipsurile în pretextul unei veșnice singurătăți, nu există în viață mari bucurii, după cum nu există nici mari tristeți. Nu spun că nu-i pricepem pe ceilalți atunci când sufletele le sunt răvășite de asemenea simțăminte; dimpotrivă, îi înțelegem peste toate pe cei care le trăiesc până la capăt. Ceea ce nu pricepem este strania neliniște în care se cufundă sufletul în asemenea clipe. Această neliniște tăcută, care ne întunecă mintea și sufletul, ia locul bucuriei și tristeții pe care ar trebui de fapt să le încercăm.

Îi îngropasem, slavă Domnului, tatăl, mă întorsesem degrabă acasă de la înmormântare și, în chip de mângâiere, o îmbrățișasem pe Șeküre a mea; când s-a trântit pe mindir, alături de copii, care îmi aruncau priviri neprietenoase, și a început să plângă în hohote, am rămas așa, stingher. Tristețea ei era biruința mea; mă căsătorisem într-o clipită cu visul tinereții mele, scăpasem de tatăl ei, care nu-mi dădea nici un fel de atenție, și devenisem stăpânul casei; cine ar fi crezut în lacrimile mele? Dar nu, credeți-mă, nu era deloc așa; deși doream cu adevărat să sufăr, îmi era cu neputință. Voiam să fiu îndurerat deoarece Unchiul îmi fusese dintotdeauna adevăratul părinte, chiar mai mult decât propriul meu tată. Mai mult, pentru că agitatului Imam care-i spălase trupul nu-i stătea gura o clipă, zvonul potrivit căruia Unchiul nu murise de moarte bună se răspândise și printre cei din mahala, așa cum simțisem în curtea moscheii, în timpul înmormântării. Din această pricină, doream să fiu

întristat și pentru ca neputința mea de a plânge să nu fie răstălmăcită; știți că teama de a fi socotit lipsit de inimă este sentimentul cel mai sincer cu putință.

Babele înțelegătoare au mereu la îndemână o pricină pentru a nu-i da deoparte și a nu-i alunga din comunitate pe cei ca mine: „Omul se tânguie în sinea lui”, zic ele. Și, în vreme ce „mă tânguiam în sinea mea”, în vreme ce mă căzneau să mă ascund în vreun ungher, spre a nu mă înfățișa vecinilor tulburați și rudelor îndepărtate, de al căror potop de lacrimi mă tot minunam, în vreme ce șovăiam, întrebându-mă dacă n-ar fi trebuit să mă port de-acum ca un adevărat bărbat al casei și să mă arăt stăpân pe situație, a bătut cineva la ușă. M-am neliniștit o clipă la gândul că putea fi Hasan, dar m-am resemnat la ideea de a scăpa din acest iad înlăcrimat.

Era un paj al Porții, venit de la Serai. Eram, pare-se, chemat acolo. Am fost cuprins de emoție. În vreme ce ieșeam din curte, am găsit pe jos, în noroi, un aspru. Îmi era oare foarte teamă la gândul că eram chemat la Serai? Da, îmi era teamă; dar eram fericit să mă aflu afară, în frig, pe străzi, printre cai, câini, copaci și oameni. La fel ca toți visătorii care cred că, înainte de a le fi predați călăilor, mai îndulcesc cruzimea lumii stând la o tacla plăcută cu paznicul temniței, despre una-alta, despre frumusețile vieții, despre ciudățenia măcăitului ce răsună pe lac și a norului de pe cer, m-am gândit să leg și eu prieteșug cu pajul care venise să mă ia; acesta s-a arătat a fi însă un copilandru posomorât, plin de coșuri, tăcut. În vreme ce treceam pe lângă Moscheea Sfânta Sofia, în vreme ce observam, cu admirație, delicatețea chiparoșilor lungi și subțiri care se înălțau spre cerul păcios, am simțit o înfiorare, dar nu de spaima morții, ci din pricina nedreptății care mi se făcea - aceea de a-mi sfârși viața în cazne, la Serai, fără a mă fi putut culca și fără a fi putut face dragoste pe săturate cu Şeküre, după ce mă căsătorisem cu ea la capătul atâtor ani.

Nu ne-am îndreptat spre Poarta Mijlocie, la ale cărei

turnuri priveam înfricoșat și în dosul căreia își vedeau de treburi schingiuitorii și călăii cei iuți de mână, ci către atelierile de tâmplărie. În vreme ce treceam printre antrepozite, o pisică ce se spăla în noroi, printre picioarele unui cal murg care scotea aburi pe gură, s-a întors, dar nici măcar nu s-a uitat la noi; asemenea nouă, era peste măsură de ocupată cu propria-i mizerie.

În dosul antrepozitelor, am fost preluat de la pajul cel tăcut de două persoane după ale căror veșminte, verzi și violet, n-am izbutit să-mi dau seama ai cui oameni erau; m-au vârat într-o încăpere întunecoasă, aflată într-o căsuță despre care am gândit că fusese construită de curând, dat fiind mirosul lemnului; m-au zăvorât acolo. Știind că ideea de a te încuia într-o încăpere întunecoasă făcea parte dintre ceremoniile menite să înspăimânte înainte de supunerea la cazne, mă frământam să ticluiesc vreo minciună ca să scap de această poveste, nutrind speranța că vor porni la treabă cu bătaia la tâlpi. Alături se afla, pesemne, un grup de oameni; dintr-acolo răzbăteau zgomote.

Unii dintre dumneavoastră socotiți cu siguranță că, dată fiind voioșia din vocea mea, nu vorbesc asemenea unui om pe cale de a fi supus la cazne. Nu vă spuseseam oare că mă socotesc un rob norocos al lui Dumnezeu? Iar dacă fericirea de care am fost coplesit în aceste ultime două zile, după nenumăratele suferințe îndurate ani de-a rândul, nu este îndeajuns spre a vă dovedi acest lucru, asprul pe care l-am găsit pe jos când ieșeam pe poartă trebuie să aibă negreșit un tâlc.

În vreme ce așteptam caznele, am aflat alinare în asprul despre care încă socoteam că avea să mă apere; am luat în mână semnul sorții, trimis de Dumnezeu, l-am dezmiardat și l-am sărutat de nenumărate ori. Când m-au scos din întuneric și m-au dus în încăperea cealaltă, când i-am văzut în fața mea pe Mai-marele grădinarilor și pe schingiuitorii bosniaci cu capetele chiluge, am priceput că nici măcar asprul nu-mi va fi de folos la nimic. Vocea neiertătoare

dinlăuntrul meu, care-mi spunea că asprul din buzunar nu era trimis de Dumnezeu, ci era unul dintre asprii pe care-i presărasem asupra capului lui Şeküre cu două zile în urmă, avea dreptate. Prin urmare, când am fost dat pe seama schingiuitorilor nu mă mai stăpânea nici o amăgire demnă de crezare, nu mai aveam nimic de care să mă agăţ.

Nici măcar nu-mi dădusem seama că începuseră să-mi curgă lacrimi din ochi. Am voit să-i implor, dar, așa cum se întâmplă în vis, din gură nu mi-a ieşit nici un sunet. Ştiam din războaie, de la cei morţi, din asasinatele şi caznele la care privisem de departe, că omul poate fi nimicuit într-o clipă, dar sufletul meu nu se deprinsese defel cu acest lucru. Aveam să mă despoaie de lume așa cum mă despuiau de veşmintele de pe mine.

Mi-au scos ilicul şi cămaşa. Unul dintre călăi s-a trântit deasupra mea şi m-a apăsat cu genunchii pe umeri. Celălalt mi-a aşezat - cu mişcări grijulii, delicate şi pricepute, ca o femeie care făcea mâncare - un fel de grătar, ce-mi cuprindea cele două laturi ale capului, şi a început să-i răsucescă încet-încet mânerul. O menghină, şi nu grătarul, a început să-mi strângă capul din amândouă părţile.

Am strigat din răsputeri. Am implorat, rostind vorbe fără sir. Am plâns, dar mai mult pentru că mă lăsaseră nervii.

S-au oprit şi m-au întrebat:

— Tu l-ai omorât pe Unchiul? Am tras aer în piept:

— Nu.

Au prins din nou să răsucescă mânerul. Durerea era cumplită. Iar m-au întrebat.

— Nu.

— Cine?

— Nu ştiu.

Am început să mă gândesc dacă să nu le spun că eu îl omorâsem. Dar, în jurul capului meu, lumea a prins a se roti plăcut. Sufletul mi-a fost cuprins de un soi de toropeală. M-am întrebat dacă nu cumva mă deprinsesem cu durerea. Eu şi călăii mei am rămas o clipă nemişcaţi. Deşi nu mă durea

nimic, mi-era teamă.

Asprul din buzunar mă îndemna din nou să nădăjduiesc că n-aveau să mă ucidă, când, deodată, m-au lăsat în pace. Mi-au scos grătarul cu menghina care, de fapt, îmi pricinuisese prea puțin rău. Călăul s-a dat jos de pe mine. Nu arăta însă că și-ar putea cere iertare. Mi-am pus cămașa și ilicul.

S-a așternut o lungă, o foarte lungă tăcere.

La celălalt capăt al încăperii l-am văzut pe Mai-marele miniaturiştilor, Osman Efendi. M-am dus la el și i-am sărutat mâna.

— Nu te amărî, fiule, mi-a zis. Te-au pus doar la încercare.

Am înțeles pe dată că, după Unchi, îmi găsisem un alt tată.

— Padişahul Nostru a poruncit ca, de-acum înainte, să nu mai fii supus la cazne, a zis Mai-marele grădinarilor. A socotit nimerit să-l ajuți pe Mai-marele miniaturiştilor, Maestrul Osman, spre a-l afla pe ucigaşul ticălos care-i omoară miniaturişti - pe robii săi care plămădesc cărți. O să-l aflați pe acel făţarnic în răstimp de trei zile, uitându-vă la paginile pe care le-au pictat miniaturişti și vorbind cu ei. Suveranul este foarte mâniat de vorbele scornite de clevetitori pe seama cărților sale și a miniaturiştilor. Așa cum a poruncit Padişahul, eu și Mai-marele vistiernicilor, Hazim Aga, vă vom ajuta să-l aflați pe nemernicul acela. Unul dintre voi se număra printre apropiații Unchiului și a auzit cele povestite de el; știe cum lucrau miniaturişti care veneau pe acolo noaptea, după cum știe și povestea cărții. Celălalt este un mare maestru, care se laudă că-i cunoaște pe toți miniaturişti din tagma sa ca pe propriul buzunar. Dacă în trei zile nu dați de netrebnicul acela și de pagina dispărută, pe care tot el a șterpelit-o și care a iscat atâtea bârfe, Padişahul Nostru cel drept a poruncit să fii cercetat și supus la cazne mai întâi tu, fiule - Negru Efendi. Apoi, nu avem nici o îndoială că le va veni rândul și maeştrilor miniaturişti.

N-am văzut să se fi schimbat nici un fel de semne, nici un

fel de priviri tainice între cei doi prieteni care lucrau împreună de ani de zile - Mai-marele miniaturiştilor, Maestrul Osman, și Mai-marele vistiernicilor, Hazim Aga, care îi transmitea comenzile și îi dădea materiale și bani din Vistierie.

— Toată lumea știe că, atunci când se săvârșește o fărădelege în cămările, în birourile, printre meșteșugarii Padișahului Nostru, breasla întreagă este pusă sub învinuire până la aflarea și la predarea celui vinovat, că o breaslă care-l află pe ucigașul dinlăuntru ei, dar nu-l poate preda este încondeiată în catastiful Cadiului și pedepsită ca o tagmă de ucigași, în frunte cu agaua și cu maestrul ei, a zis Mai-marele grădinarilor. Din această pricină, Mai-marele miniaturiştilor, Maestrul Osman, va trebui să fie cu ochii în patru, să scruteze, cu ochii săi ageri, toate paginile, să afle care este lucrul diavolesc - viclenia, pizma, zavistia - care-i întoarce pe miniaturiştii cei fără de păcat unul împotriva altuia, să-l aducă negreșit în fața judecării Padișahului Nostru, Refugiul Lumii, pe cel vinovat și, în felul acesta, să-și scoată breasla basma curată. De aceea am pus și vom pune să i se aducă tot ceea ce va cere. Oamenii mei adună, una câte una, toate paginile pictate de prin casele maestrilor miniaturişti și le aduc aici.

41.Eu, Maestrul Osman

După ce Mai-marele grădinarilor și Mai-marele vistiernicilor ne-au repetat poruncile Padișahului Nostru iar apoi au plecat, am rămas amândoi. Desigur că Negru era ostenit și întristat de pe urma caznelor, a spaimei și a lacrimilor. A tăcut ca un copil. Știam că voi ajunge să-l îndrăgesc, dar nu l-am tulburat.

Aveam răgaz trei zile pentru a mă uita la paginile pe care le adunaseră oamenii Mai-marelui grădinarilor de prin casele caligrafilor, ale maștrilor miniaturiști și pe care mi le lășaseră spre a-i desluși pe miniaturiștii mei. Știți ce dezgustat am fost când am văzut pentru prima oară picturile plăsmuite pentru cartea Unchiului - picturi pe care Negru i le adusese și i le înmânase Mai-marelui vistiernicilor, Hazim Aga, spre a se scoate pe sine basma curată. Trebuie să recunosc totuși că există și ceva atrăgător în paginile ce-i inspiră unui miniaturist care și-a închinat întreaga viață acestei îndeletniciri o scârbă și un dezgust atât de aprige. Asta pentru că arta care este doar proastă nu trezește în noi nici măcar atât. Cu o asemenea curiozitate am reînceput, iată, să privesc cele nouă pagini pe care netotul de răposat i-a pus pe miniaturiștii ce se perindau noaptea pe la el să le illustreze.

Pe o foaie goală de hârtie, în rama aurită lucrată, ca și în cazul celorlalte imagini, de bietul Delicat, am văzut un copac. Am încercat să-mi închipui din ce poveste și din ce scenă fusese desprins. Dacă le spun miniaturiștilor mei dragului de Fluture, mintosului Barză, vicleanului Măslină să deseneze un copac, ei se gândesc dintru început la el ca la o parte dintr-o poveste, așa încât să-l poată zugrăvi nestingheriți.

Dacă mă uit cu luare-aminte la copacul acela, pot să-mi dau seama după ramurile, după frunzele sale, la ce istorie s-a gândit miniaturistul. Dar copacul din fața mea, bietul de el, era doar un copac singuratic; în spatele lui se afla o linie a orizontului trasată destul de sus, care-l făcea să pară și mai singuratic și care amintea de meșteșugul celor mai vestiți maeștri din Șiraz. Dar în golul care se crea tocmai pentru că fusese înălțată linia orizontului nu se afla nimic altceva. Dorința de a picta un copac pentru simplul fapt că era un copac, așa cum obișnuiau maeștrii frânci, se întâlnise cu cerința maeștrilor persani de a vedea lumea de sus, și astfel se ivise o pictură plină de tristețe, care nu putea fi nici frâncă, nici persană. Era să spun, în sinea mea, că tocmai așa ar fi trebuit să arate un copac aflat la fruntariile lumii. Străduindu-se însă să îmbine două meșteșuguri diferite, miniaturiștii mei și puțină minte a răposatului izvodiseră o lucrare lipsită de har. Ceea ce mă înfuria era tocmai această lipsă de har, iar nu faptul că pictura se nutrea din cele două lumi.

Am simțit acest lucru și în vreme ce mă uitam la celelalte picturi, la calul desăvârșit, de vis, la femeia cu capul plecat. Mă înfuria totodată alegerea subiectului - Cei Doi Derviși Rătăcitori sau Diavolul. Era limpede că miniaturiștii mei fuseseră cei care strecuraseră aceste picturi în cartea Padișahului Nostru. Am simțit, încă o dată, admirație pentru felul în care Dumnezeu Preaînaltul orânduise lucrurile, căci îi luase viața Unchiului înainte de a isprăvi cartea. Mie nu-mi venea deloc să o isprăvesc.

Cum puteam să nu-mi pierd cumpătul văzând imaginea aceluia câine care ne privea țintă chiar de sub nasul nostru, de parcă ne-ar fi fost frate, dar care fusese desenat de undeva de sus? Asta pentru că, în vreme ce simțeam, pe de o Parte, admirație pentru firescul poziției câinelui, pentru frumusețea pe care o purta în privirea piezișă, amenințătoare, în vreme ce lăsa capul în pământ, pentru forța tăinuită în albeața dinților săi, pe scurt, pentru harul

miniaturiștilor care plămădiseră această imagine (eram pe cale să ghicesc ale cui condeie fuseseră părtașe la pictură), nu puteam ierta cu nici un chip faptul că o voință de neînțeles se folosisese de acest har, punându-l în slujba judecății sale nesănătoase. Dorința de a-i imita pe maeștrii frânci, ba chiar cerința Padișahului Nostru ca această carte - poruncită pentru a-i fi dăruită Dogelui - să fie desăvârșită după metode pe care să le priceapă venețienii, nu scuza aerul sfidător al acestor picturi. Roșul care domnea într-o imagine încărcată, în ale cărei colțuri am băgat de seamă numaidecât că își strecuraseră pe rând penelul maeștrii mei miniaturiști, m-a înspăimântat de-a binelea. O mână despre care n-am izbutit să-mi dau seama a cui era așternuse în pictură un roșu ciudat, potrivit unei rațiuni ascunse, astfel încât întreaga lume înfățișată în pictură se cufundase, încet-încet, în roșu. I-am arătat, o vreme, lui Negru care dintre miniaturiștii mei schițase platanul din imaginea aceea plină de forfotă (Barză), care corăbiile și casele (Măslină), care zmeul și florile (Fluture).

— Desigur că un mare maestru, aflat de ani de zile în fruntea unui grup de miniaturiști, așa cum sunteți dumneavoastră, va recunoaște rând pe rând harurile făurarilor săi, temperamentul condeiului fiecăruia și umoarea pensulei sale, a zis Negru. Dar cum să-i mai puteți dibui pe miniaturiști, cum să mai puteți fi atât de sigur cu privire la cine ce miniatură a zămislit, când un iubitor de carte ciudat, așa cum era Unchiul, i-a silit să picteze potrivit unor meșteșuguri noi, necunoscute?

— Cândva, în fortăreața care domina Ispahanul, trăia singur un padișah iubitor de cărți, de miniatură, i-am răspuns, depanând o poveste. Era un padișah puternic, înțelept, dar nemilos. Își iubea doar cărțile, pe care-i pusese pe alții să i le picteze și să i le plăsmuiască, și fiica. Acest padișah își iubea fata atât de nemăsurat, încât poate că dușmanii săi, care răspândiseră zvonul că era îndrăgostit de ea, aveau teniei să creadă aceasta, de vreme ce era îndeajuns

de orgolios și de gelos să le declare război prinților și șahilor din vecinătate care-și trimiteau soli să o pețescă. Și, pentru că nu putea găsi nici un soț demn de fiica sa, o ținea pe față încuiată în dosul a patruzeci de uși, zăvorâte cu patruzeci de lacăte. Socotea și el, potrivit unei credințe larg răspândite la Ispahan, că frumusețea fetei sale avea să pălească dacă o vedeau și alți bărbați. Într-o bună zi, când a fost isprăvită o carte despre *Husrev și Şirin*, pe care o poruncise el și care era scrisă și pictată potrivit stilului din Herat, la Ispahan s-a răspândit un zvon: se spunea că frumoasa fată cu chip palid care apărea într-o imagine cu multe personaje, ascunsă între celelalte pagini, ar fi fost chiar fiica padișahului gelos! Când padișahul care, încă înainte de a fi auzit zvonurile, nutrea o îndoială cu privire la misterioasa pictură, a răsfoit - de data aceasta, cu mâini tremurânde - paginile cărții, a băgat îndată de seamă, înlăcrimat, că în ea era pictată frumusețea fetei sale. Se spune că nu fata, în persoană - încuiată cu cele patruzeci de lacăte ale padișahului -, ci frumusețea ei ar fi ieșit într-o noapte prin încăperi, asemenea fantomelor care mor de plictiseală, s-ar fi reflectat în oglinzi, s-ar fi strecurat pe sub uși și prin găuri de cheie, și ar fi ajuns, ca un fel de lumină, ca un abur invizibil, până la ochii unuia dintre miniaturişti ce lucrau noaptea. Tânărul și iscusitul miniaturist, neputând să-i reziste, a pictat această frumusețe de necrezut, pe care ochii n-o puteau cuprinde, într-un colț al picturii asupra căreia trudea atunci. Această imagine înfățișa clipa în care Şirin s-a îndrăgostit de Husrev, privindu-i portretul în timpul unei plimbări pe câmp.

— Maestre, Efendi, este o mare potriveală, a zis Negru. Pentru că și nouă ne place foarte mult acea scenă de basm.

— Acestea nu sunt basme, ci, întotdeauna, lucruri petrecute cu adevărat, am zis. Ascultă: miniaturistul nostru n-a schițat-o pe fata padișahului în locul frumoasei Şirin, ci în locul uneia dintre însoțitoarele sale, care o slujea pe Şirin, cânta la lăută și pune masa. Aceasta pentru că tocmai atunci o picta, se pare, pe acea însoțitoare. În acest fel,

frumusețea lui Șirin a pălit pe lângă farmecul însoțitoarei de pe margine, iar dreapta măsură a picturii a fost spulberată. Când și-a văzut fata în imagine, padișahul a dorit să-l afle pe miniaturistul plin de har care o pictase. Dar, pentru că se temea de mânia acestuia, șiretul miniaturist nu a împlinit imaginea însoțitoarei și a fiicei padișahului potrivit propriului său stil, ci potrivit unuia nou, ca să nu priceapă nimeni despre cine era vorba. Asta pentru că în acea pictură se strecuraseră condeiul și harul foarte multor miniaturiști.

— Bine, dar cum a aflat padișahul cine era miniaturistul care o zugrăvise pe fiica lui?

— Uitându-se la urechile ei.

— Uitându-se la urechile cui? Ale fetei, sau ale imaginii fetei lui?

— De fapt, ale nici uneia dintre ele. Mănat mai întâi de o bănuială, a desfăcut toate cărțile, paginile, picturile pe care le făuriseră propriii săi miniaturiști, le-a întins dinainte și s-a uitat la urechi. A revăzut ceea ce știa de ani de zile: oricare le-ar fi fost harurile, fiecare dintre ei desena urechile în felul său. Indiferent de chipul pe care îl desenau - chipul unui padișah, al unui copil, al unui războinic, ba chiar, să ne păzească Dumnezeu! al Preasfântului Profet, neascuns de vreun vâl, ori, Doamne ferește! al Diavolului - acestea nu difereau niciodată. Fiecare miniaturist picta urechile în același fel, în orice împrejurare, în orice imagine, ca și cum ar fi fost o semnătură tainică.

— De ce?

— Când pictează un portret, maeștrii miniaturiști își îndreaptă toată atenția asupra expresiei, asupra nevoii ca acel chip să semene - sau să nu semene - cu cineva, să se apropie de frumusețea supremă și să fie potrivit vechilor șabloane. Atunci când vine rândul urechilor, nu fură de la alți miniaturiști, nu imită vreun model, nu au în fața ochilor nici o ureche adevărată. Pentru că atunci când desenează urechea nu se gândesc deloc, nu se trudesesc deloc, nu stăruie deloc asupra lucrului pe care îl înfăptuiesc. Astfel, își

determină condeiele să se miște după ceea ce au învățat pe dinafară.

— Dar oare marii maestri nu-și desenează miracolele ca și cum le-ar schița după ceea ce au învățat pe dinafară, fără a se uita la cai, la copaci, la oamenii adevărați? a zis Negru.

— Este adevărat, i-am răspuns. Dar acest fel de a gândi „pe dinafară” a fost deprins după ce au gândit, după ce au chibzuit și și-au bătut capul ani la rând. Ei știu foarte bine că, după ce au văzut destule picturi cu cai și destui cai de-a lungul vieții lor, ultimul cal în carne și oase pe care îl au în fața ochilor le va zdruncina ideea de cal desăvârșit pe care o poartă în minte. Condeiful maestrului miniaturist care, de-a lungul întregii sale vieți, a schițat de zeci de mii de ori imagini de cai se apropie bine, în cele din urmă, de acea imagine a calului plănuită de Dumnezeu, iar el știe acest lucru potrivit propriului suflet și propriei experiențe. Calul pe care l-a schițat mâna ta într-o clipă, pe dinafară, a fost zugrăvit cu har, cu trudă și cunoaștere și este un cal apropiat de calul lui Dumnezeu. Dar urechea pe care o schițează mâna fără a fi dobândit nici un fel de cunoaștere, fără să te gândești măcar la ceea ce faci și fără să fii, totodată, atent la urechea fiicei padișahului are întotdeauna un cusur. Și pentru că are un cusur, ea este diferită la fiecare miniaturist. Este, adică, un soi de semnătură.

S-au auzit zgomot și forfotă. În încăperea vechiului atelier de pictură, oamenii Mai-marelui grădinarilor lăsau paginile pe care le adunaseră și le aduseseră de la caligrafi și de prin casele miniaturiştilor mei.

— De fapt, la drept vorbind, urechea este un cusur al omului, am zis, dorind să-l fac pe Negru să zâmbească. Este diferită la fiecare dintre noi și la fiecare dintre noi înseamnă același lucru: o urâtenie desăvârșită.

— Ce s-a întâmplat cu miniaturistul care a fost prins după semnătura urechii?

N-am zis: „A fost orbit”, pentru ca Negru să nu se întristeze și mai tare.

— S-a căsătorit cu fiica padişahului. Iar această metodă, folosită până astăzi la recunoaşterea miniaturiștilor, este știută de foarte mulți hani, şahi, padişahi care au ateliere de pictură sub numele de „metoda însoțitoare” și este păzită ca o taină, așa încât, dacă miniaturiștii din atelierele lor plămădesc vreo pictură, vreo mică decorațiune pe ascuns iar la urmă neagă acest lucru, să se afle îndată cine a căzut în păcat. Partea cea mai delicată este să afli amănuntele care nu-și au locul în inima picturii, căroră nu li se acordă însemnătate, care sunt schițate la repezeală și care se repetă întotdeauna. Acestea pot fi urechi, mâini, buruieni, frunze, dar și coamele cailor, picioarele, ba chiar și copitele lor. Dar bagă de seamă, pictorul nu trebuie să știe că acea trăsătură a devenit semnătura lui tainică. De pildă, mustața nu poate fi avută în vedere, deoarece foarte mulți pictori își dau seama că desenează mustățile în felul lor și știu că imaginea mustății este un fel de semnătură, pe jumătate transparentă. Dar se pot pune la socoteală sprâncenele, pentru că nimeni nu le acordă însemnătate. Hai să vedem acum care ar putea fi tinerii maestri care și-au pus la lucru pensulele și condeiele spre a zămisli picturile răposatului Unchi.

Am pus astfel alături paginile celor două cărți - una împlinită în taină, alta la lumina zilei, cu povești și subiecte diferite, pictate cu meșteșuguri diferite -, anume cartea răposatului Unchi și *Cartea ceremoniilor*, făurită sub privegherea mea, în care se istorisea ceremonia de circumcizie a prințului nostru, și am privit împreună cu Negru locurile pe unde rătăcea lupa:

1. Pe pagina din *Cartea ceremoniilor* ne-am îndreptat mai întâi atenția asupra gurii deschise a blănii de vulpe pe care o purta în brațe un maestru din breasla blănarilor, cu caftan roșu și chimir violet, care trecea pe dinaintea Padişahului Nostru în vreme ce acesta urmărea parada din pavilionul construit anume pentru acest spectacol. Dinții vulpii, care se vedeau lămurit, unul câte unul, și dinții acelei nefericite creaturi, pe jumătate demon, pe jumătate uriaș, care-l

înfățișa pe Diavol în pictura Unchiului și a cărei inspirație socoteam că venea tocmai de la Samarkand, erau rodul aceleiași mâini - se iviseră din condeii lui Măslină.

2. Într-o zi foarte veselă din răstimpul ceremoniilor de circumcizie, la poalele ferestrei dinspre Hipodrom a Padișahului Nostru și-a făcut apariția o companie de soldați amărâți de frontieră. Unul dintre ei ar fi zis: „Padișahul Meu, noi am ajuns captivi, ca ostași ai Tăi, în vreme ce luptam vitejește împotriva ghiaurilor, în numele credinței noastre, și nu ne-am putut redobândi libertatea decât după am lăsat alți ostatici în loc - o persoană apropiată, un frate -, spre a putea afla banii trebuincioși răscumpărării. Când ne-am întors însă la Istanbul am aflat că toate s-au scumpit într-atât, încât nu mai puteam aduna cu nici un chip banii necesari pentru a-i salva din mâinile ghiaurilor pe cei dragi nouă, drept care avem nevoie de ajutorul Tău; dăruiește-ne fie galbeni, fie robi, așa încât să-i ducem și să-i dăm în schimbul fraților noștri prinși, ca să-i scăpăm.” Iată, era limpede că unghiile de la picioarele aceluia câine trândav care îi măsoară în răstimpul acesta dintr-un colț al miniaturii, cu singurul său ochi deschis, pe Padișahul Nostru, pe bieții noștri oșteni sărăciți și pe solii persani și tătari din piață, ca și unghiile câinelui care se afla într-un colț al scenei ce înfățișa aventurile asprului, din cartea Unchiului, erau toate rodul aceluiași condei se iviseră din mâna lui Barză.

3. Unul dintre scamatorii care făceau tumbe, care jonglau cu ouă pe platforme înălțate dinaintea Padișahului Nostru - cel tuns chilug, cu ilic violet, cu pantaloni scurți - își ținea degetele, în vreme ce stătea îngenunchiat la marginea covorului roșu, cântând la tamburină, la fel ca femeia care purta tava în pictura cea roșie din cartea Unchiului (Măslină).

4. Pietrele albastre de pe pământul trandafiriu pe care pășeau cei din breasla bucătarilor ce defilau prin fața Padișahului Nostru, gătind sarmale cu carne și ceapă într-un ditamai cazanul așezat pe o vatră pusă într-o căruță la care

împingeau opintindu-se din răspuțeri, laolaltă cu maestrii bucătari ce se perindau purtând cratițe, erau plămada aceleiași mâini care desenase și pietrele roșii de pe pământul albastru închis pe care pășea, fără a călca într-adevăr pe el, arătarea aceea pe jumătate fantomatică din imaginea despre care Unchiul spunea că era Moartea (Fluture).

5. Conacul arătos al solului persan care, încercând să-l convingă pe Padișahul Nostru de adevărul spuselor sale, repeta neîncetat că Șahul persan îi era prieten Padișahului Nostru, Refugiul Lumii, că nu nutrea față de El decât sentimente frățești, a fost făcut praf și măturat într-o clipă de pe fața pământului când mesagerii tătari au adus vestea că armatele Șahului porniseră pregătiri pentru o nouă campanie împotriva otomanilor. Pentru a domoli praful stârnit pe Hipodrom în timpul acestei furii a demolării se iviseră în fuga mare sacagiii, iar pentru a potoli mulțimea gata să se repeadă asupra solului, își făcuseră apariția oameni care purtau în spate burdufuri de piele pline cu ulei de in pe care urmau să-l reverse asupra oamenilor. Felul în care se ridicau în aer picioarele sacagiilor și ale purtătorilor de burdufuri cu ulei de in, precum și picioarele ostașilor surprinși în vreme ce goneau, pe pagina în care fusese înfățișat Roșul, erau rodul aceleiași mâini (Fluture).

Această ultimă descoperire nu mi se datora mie, care-mi foloseam din plin lupa din mână, plimbând-o ba la dreapta, ba la stânga, de la o pictură la alta, pentru a găsi niște indicii, ci lui Negru, care căscase bine ochii, mânat de spaima caznelor și însuflețit de speranța de a-și regăsi nevasta, care-l aștepta acasă. Ne-am petrecut toată după-amiaza stăruind asupra „metodei însoțitoare”, în vreme ce ne uitam la cele nouă picturi rămase de la răposatul Unchi, căutând să deslușim care erau miniaturistii care lucraseră la ele și, mai apoi, tăifăsuind pe marginea lor.

Răposatul Unchi al lui Negru nu lăsase nici una dintre pagini pe seama pensulei și a harului unui singur miniaturist, iar cei trei maestri miniaturisti ai mei se

amestecaseră, pe rând, în mai toate picturile. Aceasta arăta că ele fuseseră purtate din casă în casă și că preumblarea lor fusese plină de zel. Tocmai mă înfuriam la gândul că ticălosul ucigaș era peste măsură de nepriceput, observând că, în afară de miniaturiștii pe care-i cunoșteam eu, în picturi se mai strecurase stângaci și o a cincea mână, când Negru a dibuit în mâna aceasta mâna Unchiului lui - dată fiind prudența cu care așternuse culoarea -, ceea ce ne-a scăpat din capcana falselor indicii. Lăsându-l deoparte pe bietul Delicat Efendi, care făcuse, într-un fel sau altul, pentru cartea Unchiului întocmai auririle pe care le făcuse și pentru *Cartea ceremoniilor* (da, sigur că mi se frângea inima!) și despre a cărei pensulă eram de părere că intervenise din când în când la motivele decorative de pe pereți, la frunze, la nori, se vădea limpede că doar trei maeștri - cei mai străluciți din grupul meu de miniaturiști - avuseseră de-a face cu aceste picturi. Erau odraslele mele, crescute cu dragoste încă de pe vremea uceniciei - cei trei maeștri dăruiți cu har, care-mi erau atât de dragi: Măslină, Fluture, Barză...

Când vorbesc despre harul, despre măiestria și înclinațiile fiecăruia dintre ei, în speranța că acest lucru ne va ajuta să aflăm ceea ce căutăm, vorbesc nu doar despre ei, ci și despre propria-mi viață:

Însușirile lui Măslină

Numele lui adevărat este Velican; nu știu dacă are și vreo altă poreclă în afara celei pe care i-am dat-o eu, pentru că n-am văzut să se fi iscălit pe undeva. Pe vremea uceniciei lui, mă lua de acasă în diminețile de marți. Este nemăsurat de orgolios; aceasta înseamnă că, dacă se înjosește vreodată punându-și semnătura undeva, dorește ca aceasta să fie limpede și la vedere - nu încearcă s-o ascundă. Dumnezeu i-a dat înzestrări peste măsură. Tot ceea ce înfăptuiește, de la aurire la trasarea liniilor, înfăptuiește cu ușurință și în cel mai iscusit mod cu putință. El este cel mai strălucit pictor

din atelierul meu, cel mai dibaci în pictarea copacilor, a animalelor și a chipurilor omenești. Tatăl lui, care l-a adus, cred, pe Velican la Istanbul pe vremea când acesta avea zece ani, fusese pregătit de Siyavuş - vestitul pictor de chipuri din atelierul de pictură al şahului safavid de la Tabriz -, genealogia măștrilor săi ajungând până la mongoli. Îi picta pe tinerii îndrăgostiți cu fețele ca luna plină, așa cum fac chinezii și cum făceau vechii măștri stabiliți acum o sută cincizeci de ani la Samarkand, la Buhara și la Herat și aflați sub înrăurirea mongolo-chineză. Nici pe vremea uceniciei, nici după ce a devenit maestru n-am izbutit să sparg această nucleă tare, închisă în ea însăși. Doream să lase în urmă meșteșugul și modelele măștrilor mongolo-chinezi și ale celor de la Herat, pe care le tănuia în adâncimile sufletului său, ba chiar să le poată uita, dacă era nevoie. Când îi vorbesc de acest lucru, îmi răspunde îndată, așa cum fac cei mai mulți dintre miniaturişti care și-au schimbat atelierul și țara, că de fapt i-a uitat și că, la drept vorbind, dacă e să spună adevărul, nici măcar nu le-a fost vreodată învățacel. Majoritatea miniaturiştilor sunt valoroși tocmai pentru acele fermecătoare șabloane pe care le păstrează în memorie, însă Velican ar fi un și mai mare miniaturist dacă le-ar uita. Faptul că păstrează, în adâncurile sufletului, ca pe un păcat de care nu s-a putut dezbăra, ceea ce a învățat de la măștrii săi are două foloase, de care el nici măcar nu-și dă seama: 1. Lucrul acesta naște în tine un simțământ de vinovăție și de înstrăinare, care împrumută mai multă vână harului de care dispune miniaturistul înzestrat. 2. Când este strâns cu ușa, își amintește de ceea ce spune că a uitat și, folosindu-se de unul sau altul dintre vechile șabloane de la Herat, poate împlini cu pricepere un nou subiect, o nouă istorie, o scenă neobișnuită. Deoarece are un ochi foarte bun, știe să adapteze armonios la noua pictură ceea ce a învățat de la vechii măștri ai Şahului Tahmasp. În mâinile lui, pictura de la Herat și miniatura de la Istanbul se întrepătrund în deplină împăcare.

Așa cum am procedat cu toți miniaturiştii mei, am dat odată buzna în casa lui, fără să-i dau de veste dinainte. Spre deosebire de mine și de foarte mulți dintre pictorii mei, colțul în care stătea și lucra el era în devălmășie și murdar, cu vopselele, pensulele, pietrele de lustruit hârtia făcute din spumă de mare, suportul de carte - toate, claie peste grămadă. Este o taină pentru mine. Dar nici măcar nu s-a rușinat de această împrejurare. Mai mult, nu lucrează în afara atelierului pentru a câștiga doi-trei aspri în plus. Când i-am povestit acest lucru, Negru mi-a spus că Măslină era cel care avea cea mai mare aplecare și care se potrivea cel mai bine cu metodele maeștrilor frânci, de care se folosea răposatul său Unchi. Înțelegeam că, potrivit netotului de răposat, aceasta era o ridicare în slăvi. Era însă, totodată, o judecată greșită. Știind că a rămas, în taină, cu mult mai atașat decât pare de metodele de la Herat - care s-au transmis prin Siyavuş, maestrul tatălui său, și prin Muzaffer, maestrul lui Siyavuş -, că este legat sufletește de epoca în care a trăit Behzad și de vechii maeștri, m-am gândit întotdeauna că în Măslină mai existau și alte lucruri neștiute. El este cel mai tăcut, cel mai întors către sine, cel mai păcătos, cel mai nerecunoscător, cel mai ascuns dintre miniaturiştii mei (am spus toate astea în sinea mea, dintr-o suflare). Când e vorba de caznele Mai-marelui grădinarilor, el este primul care-mi vine în minte. (Vreau, deopotrivă, să fie și să nu fie pus la cazne.) Are ochi ageri; vede, bagă de seamă totul, chiar și cusururile mele; rareori deschide însă gura pentru a ne arăta greșelile, cu acea prudență a omului fără patrie, care se poate deprinde cu orice împrejurare. Da, este un om ascuns, dar, după mine, nu este un ucigaș. (Nici asta nu i-am spus-o lui Negru.) Pentru că nu crede în nimic. Nu crede nici în bani, deși îi adună plin de temeri. Or, spre deosebire de ceea ce credem noi, ucigașii se aleg, cu toții, nu dintre cei lipsiți de credință, ci dintre cei ce cred peste măsură. Miniatura este o poartă deschisă către sfidarea picturii, iar pictura este - Domnul să ne aibă-n pază! - o

poartă deschisă către sfidarea lui Dumnezeu; toată lumea știe asta. În această privință, Măslină este un pictor adevărat tocmai din pricina necredinței sale. Acum însă mă gândesc că iscusința sa este imperfectă pe lângă cea a lui Fluture, ba chiar cea a lui Barză. Mi-aș fi dorit ca Măslină să fie fiul meu. Spunând toate astea, voiam ca Negru să-l invidieze pe Măslină; Negru a deschis doar larg ochii lui întunecați și m-a privit cu o curiozitate copilărească. Atunci i-am spus ce minunat era Măslină când lucra în tuș negru, când schița pe rând, pentru albume, imagini cu războinici și cu vânători, peisaje cu berze și cu cocori asemenea cu cele ale chinezilor, tineri frumoși care recitau poeme și cântau la lăută așezați sub un copac, ce minunat era când zugrăvea tristețea îndrăgostiților legendari, mânia vreunui șah înfierbântat, cu sabia în mână, teama de pe chipul eroului atacat de vreun balaur.

— Poate pe el urma să-l pună să plăsmuiască ultima pictură - cea în care aveau să apară, înfățișate cu de-amănuntul, chipul și ținuta Padișahului Nostru, așa cum le înfățișează frâncii, a zis Negru.

Voia oare să mă zăpăcească?

— Dacă ar fi fost așa, de ce să fi luat Măslină cu sine, după ce l-a ucis pe Unchi, o pictură pe care de fapt o știa? am zis. Sau de ce să-l fi omorât pe Unchi pentru a vedea pictura aceea?

Ne-am gândit o clipă, așezați față în față.

— Pentru că din pictura aceea lipsea ceva, a zis Negru. Sau pentru că s-a căit de ceva și s-a speriat. Sau pentru că...

A cugetat puțin.

— Nu putea oare s-o ia, după ce l-a omorât pe bietul meu Unchi, pentru a face rău, pentru a avea o amintire, ba chiar pentru a săvârși un lucru lipsit de orice noimă? Măslină este un mare miniaturist și desigur că va arăta prețuire față de frumosul portret.

— Am vorbit despre faptul că Măslină este un mare miniaturist! m-am înfuriat. Dar nici una dintre picturile

Unchiului nu este frumoasă.

— N-am văzut-o pe ultima, a zis Negru cu îndrăzneală

Însușirile lui Fluture

Este cunoscut ca Hasan Celebi din Cartierul Pulberăriei, dar pentru mine el este întotdeauna Fluture. Acest nume îmi evocă mereu copilăria, tinerețea lui; este atât de frumos, încât cei care-l văd vor să-l mai vadă o dată, nevenindu-le să-și creadă ochilor. Miracolul care m-a uimit întotdeauna: pe cât este de frumos, pe atât e de iscusit. Este un maestru al culorii, aceasta fiind latura lui cea mai viguroasă; parcă ar picta cu dragoste, revenind mereu asupra lucrurilor doar din plăcerea de a așterne culoarea. Dar i-am spus neîntârziat lui Negru că este și flușturatic, lipsit de un țel anume și nehotărât. Dorind să fiu totodată și drept, am adăugat: el este adevăratul miniaturist - cel care pictează cu inima. Dacă pictura nu este zămislită pentru minte, pentru a i se adresa animalului care zace în noi sau pentru a flata orgoliul Padișahului, ci este o sărbătoare a ochiului, adevăratul miniaturist este Fluture. Trasează linii largi, tihnite, fericite, rotunjite, de parcă ar fi luat lecții de la maestrul din Kazvin, cu patruzeci de ani în urmă; așterne plin de curaj culori strălucitoare, curate, iar în alcătuirea ascunsă a picturii sale se află întotdeauna ceva împlinit, plăcut; de crescut l-am crescut însă eu, nu maestrul aceia din Kazvin, care au răposat demult. Poate din această pricină îl iubesc ca pe fiul meu, ba chiar mai mult decât pe fiul meu, deși nu simt nici un fel de admirație față de el. În copilărie și în prima tinerețe l-am bătut fără istov, la fel ca pe toți ceilalți ucenici ai mei - cu cozi de pensule, cu rigle, ba chiar cu băta -, dar nu se poate spune că din cauza asta nu-l prețuiesc. Pentru că și pe Barză l-am bătut mult cu rigla, dar îl cinstesc. Bătaia maestrului nu-i face pe ginnii harului și pe Diavolul aflat în tinerii ucenici să se ascundă, așa cum s-ar crede, ci doar să dea înapoi o vreme. Dacă la mijloc se află o bătaie bună și

îndreptătită, ginnii și Diavolul îl îmboldesc mai apoi pe miniaturistul furios, aflat în creștere, să se pună pe treabă. În ceea ce privește bătăile pe care le-a încasat Fluture, acestea au făcut din el un miniaturist fericit și supus.

Apoi m-am lăsat din nou purtat de nevoia de a-l lăuda în fața lui Negru: miniatura Fluturelui, am zis, este o bună dovadă în sprijinul ideii că reprezentarea fericirii, despre care se întreabă poetul în *mesnevi-ul* său, va fi cu puțință doar prin harul culorii, dăruit de Dumnezeu. Când am priceput acest lucru, am priceput și ce-i lipsește lui Fluture: îi lipsește acea clipă de necredință pe care Cami o numea, în poezia sa, „noaptea întunecată a sufletului”. Se apucă de lucru cu credință și fericire, ca un miniaturist care pictează plin de extaz în Rai, crezând că va plămădi o pictură fericită și, într-adevăr, împlinește acea pictură fericită. încercuirea fortăreței Doppio de către armatele noastre, solul ungur care-i sărută picioarele Padișahului Nostru, înălțarea Profetului Nostru și a calului său până la cel de-al șaptelea cer... Desigur că toate acestea sunt, potrivit celor care au fost părtași la ele, evenimente fericite, dar în mâinile lui Fluture ele se preschimbă, fiecare, în adevărate sărbători care-și iau zborul din pagină, bătând din aripi. Dacă în vreuna dintre imaginile pe care i-am cerut să le făurească, întunericul morții ori solemnitatea adunării de Divan se simte prea apăsător, îi spun lui Fluture: „Colorează-o potrivit dorinței tale” și astfel straietele, frunzele, steagurile, mările care zac încremenite de parcă asupra lor ar fi fost presărată țărâna morții sunt pe dată înfiorate de o adiere de vânt. Mă gândesc uneori că Dumnezeu a vrut ca lumea să se vadă așa cum o pictează Fluture, că a poruncit ca ea să fie o sărbătoare. Aceasta este o lume în care culorile își recită armonios poeme desăvârșite una alteia, în care timpul s-a oprit în loc, prin care Diavolul nu s-a abătut niciodată.

Dar până și Fluture știe că așa ceva nu există. Unii i-au spus în șoaptă - da, pe bună dreptate - că în pictura lui totul este fericit, ca în zilele de sărbătoare, dar că plămăda sa este

lipsită de profunzime. Picturile lui le plac prinților aflați la vârsta copilăriei și femeilor ramolite din Harem, în pragul morții, dar nu oamenilor de viață, nevoiți să înfrunte răul. Deoarece știe foarte bine ce se vorbește pe seama lui, bietul Fluture îi invidiază uneori pe miniaturiștii cu mult mai puțin iscusiți și înzestrați decât el, pentru simplul motiv că sunt bântuiți de demoni și ginni. Dar ceea ce socotește el că ar fi o latură demonică nu este, de cele mai multe ori, decât răutate și invidie superficială.

Mă supăr pe el pentru că, atunci când pictează, se rătăcește în lumea aceea miraculoasă și, chiar dacă nu este fericit, se preface că este, imaginându-și că pictura sa le va fi pe plac celorlalți. Mă supăr, totodată, pentru că se gândește la banii pe care-i va câștiga în acest chip. O altă ironie a vieții: sunt mulți alți miniaturiști mai puțin înzestrați decât el care se pot dărui cu mai mare înfocare propriei arte atunci când pictează.

Nevoia de a se mântui de aceste scăderi l-a făcut pe Fluture să dorească a dovedi că se jertfește pentru pictură. Este interesat de lucrările mărunte, delicate, ca miniaturiștii aceia cu minte de găină care fac picturi greu de deslușit cu ochiul liber pe unghii sau pe boabe de orez. L-am întrebat odată dacă nu cumva s-a dedat acestei pasiuni, care-i face pe mulți miniaturiști să orbească de tineri, pentru că se rușina de talentul nemăsurat pe care i-l dăruise Dumnezeu. Doar miniaturiștii lipsiți de har se lasă fermecați de ciudățeni precum aceea de a schița, una câte una, toate frunzele copacului pe care-l pictează pe un bob de orez, și săvârșesc acest lucru pentru a ajunge cu ușurință faimoși și a se impune atenției domnilor lipsiți de judecată.

Faptul că decora și picta nu pentru propriii ochi, ci pentru ochii altora, ca și nevoia de a plăcea, pe care nu și-o putea învinge cu nici un chip, au făcut din Fluture, mai mult decât din oricine, un rob al lingușelilor. Din această pricină, temătorul Fluture dorește să fie și Mai-marele miniaturiștilor, ca să se simtă mai sigur pe sine. Negru a fost cel care a

deschis acest subiect.

— Da, i-am zis, știu că unelțește să-mi ia locul după ce mor.

— Își poate oare ucide frații miniaturişti din această pricină?

— Poate. Pentru că este un mare maestru, dar nu știe acest lucru și nu poate uita de lumea sa nici măcar când pictează.

De îndată ce am spus acest lucru, am înțeles că de fapt doream ca în fruntea atelierului de pictură să fie adus, după mine, Fluture. Nu mă pot încrede în Măslină, iar despre Barză cred că va deveni, în cele din urmă, fără să-și dea măcar seama, unealta meșteșugurilor frânce. Dorința lui Fluture - pentru care simțeam tristețe, deoarece eram de părere că ar fi putut ucide - de a se face iubit era necesară pentru a putea controla, deopotrivă, atelierul de pictură și pe Padișah. Doar sensibilitatea și credința în culoare ale lui Fluture s-ar fi putut împotrivi iscusinței frâncilor de a picta în amănunt, cu umbre cu tot, cardinali, poduri, bărci, candelabre, biserici și grajduri, boi și roți ca și cum ar fi toate la fel de însemnate pentru Dumnezeu, de a le înfățișa nu ca pe o pictură, ci ca pe însăși realitatea și de a-l convinge pe privitor de acest lucru.

— V-ați dus vreodată la el acasă fără a-i da de veste, așa cum ați făcut cu ceilalți miniaturişti?

— Cel care privește picturile lui Fluture va pricepe din prima clipă că acesta știe multe despre ce înseamnă să iubești cu sufletul și să suferi; Fluture cunoaște prețul dragostei. Dar, asemenea tuturor pasionaților de culoare, se lasă purtat de vârtoarea pasiunilor și se schimbă cu ușurință. Deoarece mi-a plăcut foarte mult harul minunat, sensibilitatea pentru culoare cu care a fost dăruit de Dumnezeu, l-am urmărit îndeaproape în tinerețe, așa că știu totul despre el.

Desigur că, în asemenea împrejurări, ceilalți miniaturişti devin repede invidioși, iar relația maestru-ucenic este

zdruncinată și devine anevoioasă. Au fost multe clipele de dragoste în care Fluture nu s-a temut deloc de ceea ce vor spune ceilalți. Mai de curând, după ce s-a căsătorit cu frumoasa fată a băcanului din mahalaua lui, nu mi-a mai venit, dar nici nu s-a mai ivit prilejul să mă duc să-l văd.

— Se spune că este strâns legat de credincioșii hogeni din Erzurum, a zis Negru. Se zice că fanaticii hogeni din Erzurum devin tot mai numeroși și că interzic „cărțile de ceremonii” - care înfățișează perindarea tuturor breslelor, de la bucătari la scamatori, de la derviși la tineri dansatori, de la negustori de chebap la lăcătuși -, „cărțile de campanie” - care înfățișează lupte, arme, scene însângerate și clipe de viață dintre cele mai obișnuite -, pe motiv că ar contraveni credinței, iar dacă va avea loc o revenire la cărțile și la modelele vechilor maeștri persani, Fluture va ieși câștigat din treaba asta.

— Chiar dacă vom reveni cu har și cu deplină reușită la picturile miraculoase moștenite de pe vremea lui Timur, chiar dacă vom intra în acele amănunte ale vieții și ale meseriei noastre pe care o va continua cel mai bine, după mine, mintosul Barză, totul va fi uitat, am zis nemilos. Pentru că toți vor dori să picteze ca frâncii.

Credeam oare în aceste cuvinte nimicitoare?

— Și Unchiul spunea tot așa, a zis Negru liniștit. Dar el era optimist

Însușirile lui Barză

Am văzut că iscălește cu numele Pictorul cel Păcătos Mustafa Celebi. Pentru că el își pune semnătura zâmbind, cu sentimentul unei victorii, fără a-și mai frământa capul cu întrebări: „Am sau n-am oare un stil?”, „Trebuie să-l am?”, «Dacă-l am, trebuie să-l pun în lumină prin semnătură, sau trebuie să-mi ascund semnătura, asemeni vechilor maeștri?”, „Trebuie să semnez cu modestie sau fără?”

A pășit cu curaj pe calea deschisă de mine; a văzut și așternut pe hârtie lucruri pe care nu le-a mai pictat nimeni

până la el. La fel ca mine, a văzut și el cum meșterii sticlari răsuceau pasta și suflau fără încetare asupra materialului pe care-l topeau în cuptoare spre a făuri carafe albastre și sticle verzi, a văzut pieile, acele, calapoadele pantofarilor aplecați, plini de băgare de seamă asupra încălțărilor și cizmelor pe care le coseau, a văzut arcul delicat trasat de un scrânciob ce-și legăna mușteriu într-un parc de distracții, a văzut uleiul care se prelingea din presa de zdrobit semințe, tunurile care trăgeau îndreptate spre vrăjmași, țevile puștilor noastre, șuruburile, dar n-a zis că vechii maeștri de pe vremea lui Timur ori maeștrii legendari de la Tabriz, de la Kazvin nu cutezau să săvârșească așa ceva, ci pur și simplu le-a pictat. El este primul miniaturist musulman care a plecat la război ca să se pregătească pentru „cartea de campanie” pe care urma s-o picteze mai apoi, primul care a privit cu nesăț, pentru a le putea așterne pe hârtie, cetățile inamice, tunurile, armatele, caii cu răni sângerânde, muribunzii și trupurile fără viață, revenind de acolo teafăr și nevătămat.

Îl recunosc, înainte de stil, după subiect, iar înainte de subiect, după viziunea asupra unor amănunte cărora nu le-a acordat nimeni atenție până la el. Lui pot să-i dau de făcut cu deplină încredere o pictură cu tot ceea ce presupune ea, de la alcătuirea paginii, de la compoziție până la colorarea celui mai mărunt detaliu. Din această pricină, demnitatea de Mai-mare al miniaturiștilor i se cuvine, de fapt, după mine, lui. Dar este atât de ambițios și de trufaș, se poartă atât de umilitor cu ceilalți miniaturiști, încât nu este în stare să conducă atâția oameni și îi va goni pe toți. De fapt, dacă ar fi după mintea lui, el, cu incredibila lui osârdie, s-ar cuveni să împlinească toate picturile din atelier. Iar dacă își dorește asta, chiar o va face! Este un mare maestru. Își cunoaște meseria. Se iubește pe sine. Cât este de fericit!

Odată, când m-am dus la el acasă pe nepregătite, l-am văzut lucrând: paginile pe care le picta pentru cărțile Padișahului Nostru, pentru mine, paginile prăpăditelor de „cărți cu veșminte” pe care le mângălea pentru negliobii de

călători frânci dornici să ne umilească, una dintre cele trei pagini ilustrate pe care le picta pentru un pașă care se socotea cineva, picturile pe care le zămislea pentru felurite albume, ba chiar pentru propria-i plăcere - chiar și imaginea unei împreunări -, erau răspândite, toate, pe suporturi de carte, pe pupitre, pe mindire, iar Barză cel înalt și subțire alerga, harnic ca o albină, de la o pictură la alta, cânta, îl ciupea de obraz pe ucenicul care amesteca culorile, strecura câte o glumă în imagine, ne-o arăta și nouă și râdea de unul singur, cu încântare. Spre deosebire de ceilalți miniaturişti ai mei, nu s-a oprit din lucru ca să facă onorurile pentru că venisem eu, ba din contră, a făcut paradă, plin de mulțumire, de iuțeala cu care se folosea de harul dăruit de Dumnezeu și de măiestria dobândită prin truda fără răgaz (poate să îndeplinească, în același timp, munca a șapte-opt miniaturişti). Acum mă surprind gândind în taină: dacă ticălosul ucigaș este unul dintre miniaturiştii mei, acesta trebuie să fie, cu voia Domnului, Barză. Când, în anii uceniei lui, îl vedeam în diminețile de vineri la ușa mea, nu mă înveseam la fel ca atunci când îl vedeam pe Fluture.

Deoarece vădește aceeași prețuire pentru tot felul de amănunte ciudate, fără nici un fel de temeii (în afară de aceea că sunt vizibile cu ochiul liber), atitudinea lui față de pictură seamănă cu cea a maștrilor frânci. Dar, spre deosebire de pictorii frânci, ambițiosul meu Barză nu vede și nici nu schițează în mod deslușit chipurile oamenilor, pentru că nu-i socotește aparte unul de altul. Cred că nici măcar nu acordă vreo însemnătate chipurilor umane, deoarece disprețuiește, pe față ori pe ascuns, pe toată lumea. Răposatul Unchi nu l-a pus pe el să picteze chipul Padișahului Nostru, de asta sunt încredințat!

Chiar și atunci când pictează subiectul cel mai serios cu putință, nu se poate împiedica să nu așeze, într-un ungher al imaginii, la mare depărtare de ceea ce se petrece acolo, un câine neîncrezător ori să nu schițeze vreun nenorocit de cerșetor care, prin mizeria sa, face să pălească bogăția și

fastul unei ceremonii. Are destulă încredere în el ca să-și rădă de pictură, de subiect și de sine însuși.

— S-ar părea că uciderea lui Delicat Efendi prin prăvălirea în fântână seamănă cu aruncarea în fântână a lui Iosif de către frații săi, pricinuită de invidie, a zis Negru. Iar uciderea Unchiului pare a aduce cu uciderea neașteptată a lui Husrev de către fiul său, care pusese ochii pe tânăra lui soție, Şirin. Toată lumea spune că Barză se dă în vânt după picturi cu bătălii și cu scene de moarte însângerate.

— Gândul că miniaturistul seamănă cu subiectul pe care îl pictează arată o deplină lipsă de înțelegere față de mine, ca și față de miniaturistii mei. Ceea ce ne trădează nu sunt subiectele pe care ni le poruncesc ceilalți - ele sunt, de fapt, mereu aceleași -, ci sensibilitatea ascunsă pe care o strecurăm în pictură, atunci când le înfățișăm. Lumina care se vede ca și cum s-ar prelinge din pictură, o anume înfrânare sau, dimpotrivă, mânie care poate fi percepută din așezarea în pagină a oamenilor, a cailor, a copacilor, dorința și tristețea pe care le sugerează chiparosul când se înalță spre cer, simțământul de resemnare și răbdarea care se furișează în pagină în vreme ce decorăm plăcile de faianță de pe pereți, cu o ardoare care ne duce la orbire... Acestea sunt semnele noastre tainice; nu toate sunt asemenea cailor, care par să se repete mereu. Când pictează înverșunarea și iuțeala unui cal, pictorul nu-și pictează propria înverșunare și propria iuțeală; încercând să zămislească cea mai desăvârșită imagine a unui cal, el întrupează dragostea pe care o încearcă față de bogăția lumii și față de Cel care a plămădit-o, precum și culorile a ceea ce s-ar numi dragoste de viață. Atât și nimic mai mult.

42.Mă numesc Negru

Mi-am petrecut, împreună cu Marele Maestru Osman, o după-amiază întregă având în fața noastră pagini de cărți - unele doar caligrafiate, altele pe de-a-ntregul terminate, altele încă necolorate, altele, în sfârșit, lăsate la jumătate -, vorbind despre maeștrii miniaturiști și despre paginile cărții Unchiului și făcând felurite liste cu ceea ce gândeam despre toate acestea. Tocmai socoteam că oamenii cuviincioși, dar nelipsiți de grosolănie ai Mai-marelui grădinarilor, care ne aduseseră paginile adunate de pe la maeștrii miniaturiști și de la caligrafii cărora le călcaseră pragul și le răscoliseră casele, își sfârșiseră treaba (unele *levha* nu aveau nici o legătură cu cele două cărți ale noastre, iar alte pagini dovedeau, încă o dată, că și caligrafii făceau în taină lucrări de două parale, în afara Seraiului, pentru câțiva aspri în plus), când unul dintre ei - cel care avea cea mai mare siguranță de sine - s-a apropiat de Marele Maestru și a scos o hârtie de la brâu.

Am crezut, o clipă, că era vorba de una dintre acele cereri pe care vreun părinte dornic să-și dea fiul la ucenicie i-o adresa, pe o cale sau alta, câte unui conducător de companie ori agă de pluton, așa că nu mi-a deșteptat interesul. După lumina palidă care răzbătea de afară, îmi dădeam seama că soarele de dimineață se făcuse nevăzut. Spre a-mi odihni ochii, făceam acel lucru despre care vechii maeștri din Șiraz spuneau că trebuie înfăptuit adeseori de miniaturistul care nu dorește să orbească de tânăr: mă străduiam să privesc în gol, în depărtări, fără a-mi aținti ochii în nici un punct. Abia atunci am recunoscut, cu emoție, culoarea plăcută a hârtiei pe care o ținea în mână Maestrul și la care privea cu o

expresie de uimire, precum și felul în care era împăturită, care mi-a făcut inima să tresară. Era aidoma cu răvașul pe care mi-l trimisese mie Şeküre prin Ester. „Ce potriveală!" era să spun ca prostul; mai mult, așa cum se întâmplase cu primul răvaș trimis de Şeküre, era însoțit de o imagine, desenată pe hârtie ieftină!

Maestrul Osman a păstrat pentru sine hârtia cu imaginea. Mi-a dat mie scrisoarea, despre care am priceput atunci, cu rușine, că era de la Şeküre.

„Dragul meu Negru Efendi. Am trimis-o pe Ester la Kalbiye, văduva răposatului Delicat Efendi, s-o tragă de limbă. Aceasta i-a arătat hârtia pictată pe care ți-o trimit. Apoi m-am dus și eu la ea acasă, am încercat s-o iau cu vorba bună, am implorat-o și, uite, am izbutit să dobândesc hârtia pictată, gândind că îți va fi de folos. Hârtia se afla, pare-se, asupra bietului Delicat Efendi, al cărui trup fără viață a fost scos din acel puț. Kalbiye spune și se jură că nimeni nu l-a pus pe răposatul ei bărbat să deseneze cai. Atunci, cine i-a desenat pe hârtia asta? Oamenii Mai-marelui grădinarilor ne-au cercetat casa. Îți trimit povestea cu caii, pentru că e grabă mare. Copiii îți sărută mâna. Nevasta ta, Şeküre."

Am mai citit încă de două ori, cu venerație, ultimele cuvinte ale fermecătoarei misive, de parcă aş fi privit îndelung, cu atenție, niște trandafiri roșii, neasemuit de frumoși, într-o grădină. Apoi, mi-am apropiat și eu ochii de hârtia pe care o privea, plin de luare-aminte, cu lupa în mână, Maestrul Osman: am văzut pe dată că formele a căror cerneală se întinsese binișor erau siluete de cai desenate dintr-o suflare, în stilul vechilor maestri, pentru obișnuința mâinii.

Maestrul Osman, care citise în tăcere răvașul lui Şeküre, a dat glas întrebării sale:

— Cine a desenat asta? Desigur că miniaturistul care a desenat și calul răposatului Unchi, și-a răspuns singur, după aceea.

Era oare atât de sigur de asta? Pe deasupra, nu eram

deloc convinși cu privire la identitatea celui care desenase imaginea calului din carte. Am dat la iveală imaginea cu calul, aflată între cele nouă pagini, și am prins să ne uităm la ea.

Era un cal murg, frumos, simplu, pe care nu te mai saturai să-l privești. Spun oare adevărul când zic că nu te saturai să-l privești? Avusesem vreme din plin să admir acest cal împreună cu Unchiul și, mai apoi, când rămâneam singur cu picturile, dar nu stăruisem asupra lui. Era un cal frumos, dar obișnuit; atât de obișnuit, încât nici măcar nu puteam ghici al cui era. Era un „murg castaniu”, nu brun; în soiul acesta de murg se găsește și o brumă de roșu, greu de descris. Era un cal de felul celor pe care-i văzusem de atâtea ori în alte cărți și în alte picturi, așa încât îți dădeai seama că miniaturistul îl schițase din amintire, fără a se gândi deloc și fără a se opri asupra lui.

Privisem calul doar atât cât să aflăm dacă ascundea o taină. Acum însă vedeam în el o frumusețe care se vălurea în fața ochilor mei ca un abur și o forță care îmi trezea imboldul de a trăi, de a afla și de a cuprinde totul. „Cine este miniaturistul cu mâini fermecate care a pictat acest cal așa cum îl vede Dumnezeu?” mă întrebam în sinea mea, ca și cum aș fi uitat, preț de o clipă, că era un ucigaș ticălos. Calul era asemenea unuia aievea, se afla în fața mea, dar știam totodată, cu o latură a minții mele, că era vorba de o pictură, iar senzația de magie care plutea între cele două gânduri deștepta în mine un simțământ de împlinire, de desăvârșire.

Am comparat o vreme caii cu cerneala întinsă, desenați pentru obișnuința mâinii, cu murgul plămădit pentru cartea Unchiului și am priceput îndată că erau rodul aceleiași mâini: poziția cailor sugera întru totul nu mișcare, ci tihnă; erau mândri, puternici și delicați. Am simțit admirație pentru pictura calului din cartea Unchiului.

— Acest cal este atât de frumos, am zis, încât îți vine să iei de îndată o foaie de hârtie, să îi copiezi imaginea, iar mai apoi să pictezi totul, până la cel mai mic amănunt.

— Cea mai bună laudă care i se poate aduce acestui miniaturist este să spui că picturile lui trezesc în noi imboldul de a picta, a zis Maestrul Osman. Dar acum hai să ne gândim nu la măiestria diavolului, ci la identitatea lui. Răposatul Unchi a spus vreodată ce fel de poveste urma să ilustreze acest cal?

— N-a spus. După el, acesta era unul dintre acei cai obișnuiți care viețuiesc în toate ținuturile ocârmuite de puternicul nostru stăpân, Padișahul. Este un cal frumos; un cal al Casei lui Osman. Ceva care urmează să-i grăiască Dogelui Venetiei despre țările pe care le oblăduște Padișahul Nostru și despre avuția Acestuia. Dar, pe de altă parte, așa cum se întâmplă cu tot ceea ce pictează maestrul frânci, și acest cal avea să fie mai aproape de un cal în carne și oase decât de un cal văzut de Dumnezeu - un cal trăit la Istanbul, despre care se știa din ce grajd provenea și cine-i era rânduș -, astfel încât Dogele Venetiei să spună: „Otomanii au început să ne semene, de vreme ce miniaturistii lor au început să vadă și să picteze ca noi”, recunoscând astfel puterea și prietenia Padișahului Nostru. Ideea este că atunci când începi să pictezi un cal în alt chip, începi să vezi întreaga lume altfel. Dar, în pofida ciudățeniei sale, acest cal este pictat în stilul vechilor maștri.

Faptul că vorbisem atât de mult despre el îl făcuse de îndată pe cal și mai atrăgător, și mai prețios în ochii mei. Gura îi era întredeschisă și printre dinți i se zărea limba. Ochii îi străluceau. Avea picioare puternice și delicate. Oare ceea ce înzestra o imagine cu un aer de legendă era imaginea însăși sau ceea ce se spunea despre ea? Maestrul Osman își plimba încet-încet lupa pe deasupra calului.

— Ce vrea să spună acest cal? am zis cu sinceritate. De ce există el? Cauza este calul însuși! Ce este acest cal? De ce mă emoționează el?

— Padișahii, șahii, pașalele iubitoare de carte găsesc că atât imaginile, cât și cărțile pe care le poruncesc sunt frumoase deoarece le fac cunoscute forța și puterea, iar

decorațiunile din aur sunt o mărturie a bogăției lor, prin risipa de efort și prin vigoarea ideii despre pictură pe care le întrupează ele, a zis Maestrul Osman. Frumusețea imaginii, întocmai ca și aurul folosit în miniatură, este însemnată deoarece dovedește că harul miniaturistului este un lucru rar și prețios. În ceea ce-i privește pe ceilalți, care se uită la imagine, care răsfoiesc cartea, ei găsesc că pictura este frumoasă din pricina subiectului, deoarece calul seamănă cu un cal anume, deoarece este calul lui Dumnezeu sau deoarece este, într-adevăr, un cal închipuit; aceștia pun impresia autenticității pe seama harului miniaturistului. Pentru noi, frumusețea unei imagini începe cu mulțimea sensurilor și cu rafinamentul ei. Desigur că faptul de a afla că în calul acesta există, dincolo de cal, urma ucigașului, semnul Diavolului, sporește tâlcurile imaginii. Există, pe de altă parte, și ideea că nu imaginea este frumoasă, ci calul - ideea de a privi pictura calului ca și cum ai privi un cal adevărat, nu o imagine.

— Dacă ați fi privit-o așa cum priviți un cal, ce-ați fi văzut în această imagine?

— Având în vedere mărimea acestui cal, pot spune că nu este un cal de talie mică, pentru că are gâtul lung și arcuit, pot spune că este un bun cal de curse și pot, totodată, spune, dat fiind spatele lui neted, că este de folos la drumuri lungi. Picioarele delicate pot să însemne că este sprinten și măiestru ca un cal arab, dar nu este un cal arab, căci are trupul lung și vânjos. Finețea picioarelor lui ne arată, așa cum spunea învățatul Fadlan din Buhara în *Cartea oblojitorului de cai* când grăia despre alegerea cailor potriviți, că, dacă se întâmplă să ajungă în fața unui râu, îl sare și-l trece cu ușurință, nu dă înapoi și nu se teme. În *Cartea oblojitorului de cai*, pe care Fuyuzi, îngrijitorul seraiului nostru, a tradus-o așa de frumos, se găsesc atâtea cuvinte minunate - pe care le știu pe de rost - despre calul potrivit, încât pot să rostesc oricare dintre aceste cuvinte și cu privire la calul murg din fața noastră: cei mai buni dintre cai trebuie

să aibă cap frumos, ochi de gazelă, urechi drepte ca frunza trestiei, cu distanța cea mai potrivită între ele; un cal bun trebuie să aibă dinți mărunți, frunte boltită, sprâncene subțiri, trup înalt, păr lung, talie scurtă, nas mic, umeri înguști, spate drept; coapsa trebuie să-i fie plină, trupul prelung, pieptul vânjos, lăcașul cozii larg, iar crupa musculoasă. Trebuie să fie mândru și delicat și să pășească de parcă ar împărți saluturi în stânga și-n dreapta.

— Acesta este întocmai calul nostru murg! am zis, privind pictura cu admirație.

— Am priceput care ne este calul, a zis Maestrul Osman, cu același zâmbet reținut. Păcat însă că asta nu ne folosește deloc la descoperirea identității miniaturistului. Știu că nici un miniaturist întreg la minte n-o să deseneze imaginea unui cal uitându-se la un cal adevărat. Desigur că miniaturiștii mei desenează calul pe dinafară, dintr-o suflare. Dovadă, faptul că cei mai mulți dintre ei încep să deseneze conturul calului pornind de la vârful copitei.

— Nu se începe de la picioare pentru ca armăsarul să poată păși pe pământ?

— Așa cum spunea Cemalettin din Kazvin în *Pictarea cailor*, nu putem sfârși cum se cuvine imaginea unui cal pe care am pornit a-l desena de la picioare decât dacă purtăm în minte calul în întregime. Ceea ce este și mai hazliu - dacă te gândești bine și îți aduci aminte - este faptul binecunoscut că o imagine de cal desenată în vreme ce privești neconținut un cal adevărat va fi întotdeauna desenată dinspre cap înspre gât, iar apoi dinspre gât înspre corp. Erau niște pictori frânci care zămisleau o asemenea pictură, care pictau, adică, pe dibuite imaginea unui cal obișnuit, de povară, zărit pe stradă, spre a o vinde apoi croitorilor, măcelarilor. O asemenea imagine nu mai are nimic de-a face cu tâlcul lumii, cu frumusețea plămădită de Dumnezeu. Dar până și ei știu - sunt încredințat de asta - că adevăratul pictor nu pictează pe potriva a ceea ce vede ochiul atunci, ci pe potriva obișnuinței mâinii și a amintirilor acesteia. Pictorul este întotdeauna

singur dinaintea hârtiei. De aceea, are mereu trebuință să-și amintească. Acum, nu ne stă nimic altceva în putință decât să deslușim, folosindu-ne de „metoda însoțitoarei”, semnătura ascunsă pe care o poartă calul nostru, schițat din amintire cu iuțeală și cu har. Ia uită-te bine la asta! Își plimba încet lupa pe deasupra miraculosului cal, de parcă ar fi căutat o comoară pe o hartă veche, lucrată pe piele cu nemărginită finețe.

— Da, am zis, asemenea învățacelui cuprins de nerăbdarea de a face degrabă o descoperire strălucită, spre a-i fi pe plac dascălului său. Putem compara culorile și modelele de pe valtrap cu valtrapurile din celelalte picturi.

— Maeștrii miniaturiști nici măcar nu ating cu pensula aceste modele. Modelele care împodobesc veșmintele, covoarele, corturile sunt pictate de ucenici. Poate le-o fi pictat și răposatul Delicat Efendi, așa că treci peste asta.

— Urechile? am zis, neliniștit. Și urechile cailor...

— Nu. Acestea sunt binecunoscutele urechi de forma frunzei de trestie, care au urmat dintotdeauna modelele rămase de pe vremea lui Timur.

Eram pe cale să spun „coada împletită din coamă, firele de păr țesălate în parte”, când, brusc, am tăcut, neplăcându-mi acest joc de-a maestrul și învățacelul. Dacă sunt învățacel, trebuie să-mi recunosc limitele.

— Uită-te aici! a spus Maestrul Osman cu aerul acuzator, dar plin de luare-aminte pe care și-l ia un doctor atunci când îi arată altuia un buboi de ciumă. Vezi?

Acum își îndreptase lupa spre capul calului și, îndepărtând-o de suprafața imaginii, o ridica încet-încet către noi. Mi-am apropiat capul, pentru a putea vedea mai bine ce anume mărea lupa.

Botul calului era ciudat. Nările.

— Ai văzut? a zis Maestrul Osman.

Pentru a fi sigur de ceea ce văzusem, trebuia să-mi aduc privirea tocmai în partea contrară lupei. Cum și Maestrul Osman a făcut, în aceeași clipă, acest lucru, ne-am trezit

obraz lângă obraz, de partea cealaltă a lupei, care se îndepărtase binișor de imagine. M-am speriat, preț de o clipă, când am simțit pe obraz asprimea firelor de păr uscate din barba Maestrului, când i-am simțit răceala obrazului.

S-a așternut tăcerea. Aveam sentimentul că în imaginea aflată la o palmă de ochii mei osteniți se petrecea ceva miraculos, la care eram martori, plini de venerație și de uimire.

— Ce este aceea din bot? am izbutit să șoptesc, la multă vreme după acest moment.

— A desenat un bot ciudat, a zis Maestrul Osman, fără să-și desprindă ochii de pe pictură.

— I-o fi alunecat mâna? Să fie oare un cusur?

Tot ne mai uitam la modul acela ciudat, nemaivăzut în care fusese desenat botul.

— Oare acesta să fie stilul la care a început să se gândească toată lumea, chiar și marii maeștri chinezi, care-i imită pe frânci? a zis Maestrul Osman cu o voce batjocoritoare.

Crezând că acela pe care-l lua în derâdere era răposatul meu Unchi, am devenit bănuitor: „Dacă un cusur nu se datorează neputinței ori lipsei harului, ci vine din străfundurile sufletului miniaturistului, este vorba, de-acum, de stil”, spunea răposatul meu Unchi.

Indiferent cui i se datora, nu aveam alt indiciu pentru a-l afla pe ticălosul care-l ucisese pe Unchiul în afara mâinii miniaturistului ori a calului în sine, a acestui bot. Pentru că era anevoie să deslușim nu numai nările, ci chiar și boturile cailor de pe hârtia cu cerneala întinsă care ieșise la iveală odată cu trupul bietului Delicat Efendi.

Am petrecut multă vreme căutând imaginile cu cai pe care le pictaseră în ultimii ani, pentru tot felul de cărți, miniaturisti preaiubiți ai Maestrului Osman, precum și acel cusur al nărilor. În cuprinsul celor două sute cincizeci de miniaturi din *Cartea ceremoniilor*, pe cale de a fi isprăvită, erau foarte puțini cai, deoarece comunitățile, breslele care se

perindau prin fața Padișahului Nostru erau înfățișate întotdeauna mergând pe jos. Au fost trimiși oameni la atelierul de pictură, la Palatul Dinăuntru și la Harem, unde se aflau câteva cărți neasemuite, câteva registre cu șabloane și cărți de curând încheiate, astfel încât să fie aduse - desigur, cu învoirea Padișahului - toate cărțile care nu erau păstrate sub zeci de lacăte în Vistieria Dinăuntru.

Mai întâi ne-am uitat, în paginile volumului cu *Cartea biruințelor* care fusese adus din apartamentul unuia dintre tinerii prinți, la calul murg, cu pată în frunte, și la calul sur, cu ochi de gazelă, care trăgeau carul mortuar din pictura pe două pagini ce înfățișa ceremonia de înmormântare a Sultanului Soliman Legiuitorul, mort la asediul de la Szigetvar, precum și la caii întristați care purtau șei lucrute cu aur și minunate valtrapuri în cinstea celui dispărut. Pe acestea le pictaseră întotdeauna Fluture, Măslină și Barză. Toți caii, fie că trăgeau carul mortuar cu ditamai roțile, fie că salutau, cu ochi înrouați, trupul neînsuflețit al stăpânului lor, aflat sub o învelitoare de un roșu aprins, fuseseră pictați în aceeași poziție delicată, inspirată de vechii maeștri din Herat - cu un picior întins ușor în față, și cu celălalt așezat solid pe pământ. Gâtul tuturor era lung și arcuit, cozile le erau legate, coamele tunse și țesălate, dar botul nici unuia dintre ei nu avea cusurul pe care-l căutam noi. La fel, cusurul acesta nu exista la nici unul dintre sutele de cai care-i purtau pe comandantii, pe învățații, pe hogii ce erau de față la înmormântare, stând în poziție de drepti pe dealurile dimprejur, în semn de venerație față de răposatul Sultan Soliman.

Ceva din tristețea acestei melancolice înmormântări ni s-a transmis și nouă. Ne mâhnea să vedem că această carte miraculoasă, la care Maestrul Osman și miniaturistii săi trudiseră din greu, se deteriorase, că femeile din Harem, care se jucau cu prinții, trăsese aici-colo linii pe pagini, ba chiar scriseseră pe ele. „Preasfântul meu stăpân, vă iubesc și vă aștept cu răbdarea acestui copac”, mângălise cineva stângaci

sub un copac alături de care vâna bunicul Padişahului Nostru. Cu acelaşi simţământ de înfrângere şi de tristeţe am răsfoit toate cărţile legendare despre care aflasem doar din zvonuri, fără a fi văzut vreodată vreuna dintre ele.

În cel de-al doilea volum din *Cartea harurilor*, asupra căruia îşi pusese pecetea condeiele tuturor celor trei maeştri miniaturişti, am văzut sute de cai - albăstrii, murgi, suri, de toate culorile -, care-i purtau în spinare pe faimoşii spahii, cu scuturile ridicate şi săbiile scoase din teacă, mergând în urma tunurilor care bubuiau şi a pedestraşilor, am văzut sute de cai ce înaintau zgomotos, dar în deplină rânduială, cu armuri, copleşiţi de poveri, străbătând dealuri trandafirii, însă nici unul dintre ei nu avea vreun cusur la nări.

— Dar ce este, la urma urmei, şi cusurul! zise Maestrul Osman, privind mai apoi pagina care înfăţişa, în aceeaşi carte, Poarta Imperială şi Piaţa Cortegiilor, unde ne aflam noi în clipa aceea. Nici în pictura care zugrăvea - la scară mai mică, atât cât să încapă în cadru, deşi cu vădită măreţie, dată fiind însemnătatea pe care o dobândeau toate acestea în mintea noastră - bolniţa din dreapta, Sala Jalbelor, copacii din curte nu se zărea, la nările cailor de cele mai felurite culori încălecaţi de oştenii de gardă, de ceauşi, de scribii Divanului, semnul căutat. Am privit îndelung vânătoarea la care participase tatăl bunicului Padişahului Nostru, Sultanul Selim cel Crunt, în vremea campaniei pornite împotriva suveranului Dulkadir - vânătoare în timpul căreia acesta pusese să i se înalţe un cort fastuos pe malul râului Kuskun, în vreme ce ogarii săi negri cu coadă roşie se hârjoneau cu pui de gazelă cu fundul săltat şi cu iepuri sperioşi, iar un tigrul, ale cărui pete se deschiseseră ca florile, zăcea părăsit într-o baltă de sânge de un roşu viu. Semnul pe care-l căutam nu se afla nici la nările calului murg, cu pată în frunte, încălecat de Padişahul Nostru, nici la caii încălecaţi de şoimarii care aşteptau pregătiţi, cu şoimii pe braţ, în dosul dealurilor roşiatice din faţa Sa.

Până la lăsarea serii, am privit sute de cai iviți în ultimii patru-cinci ani de sub condeiul miniaturiştilor Maestrului Osman - al lui Măslină, al lui Fluture, al lui Barză: caii negri și galbeni, cu urechi delicate și pete maronii ai lui Mehmed Giray, hanul Crimeii; cai de culoare trandafirie și plumburie, cărora nu li se zărea decât gâtul în vreme ce se avântau în luptă de după coama unui deal; caii lui Haydar Paşa cel care luase îndărăt, de la ghiaurii spanioli, cetatea Halk-ul-Vad din Tunisia -, și caii roșu-bruni și verzi, de culoarea fisticului, ai spaniolilor, cu unul dintre ei prăbușindu-se în bot în vreme ce fugea de pașă; calul negru, care l-a făcut pe Maestrul Osman să zică: „Acesta mi-a scăpat, oare cine l-o fi pictat, așa de mântuială?"; calul roșcat care ciulise urechile, plin de prețuire, și care asculta lăuta la care cânta un paj, sub un copac; Şebdiz, calul la fel de sfios și delicat ca Şirin, care-o aștepta pe aceasta în vreme ce Şirin se scâldea noaptea, la lumina lunii; caii jucăuși încălecați de jucătorii de *cirit*¹; calul acela năvalnic și frumosul rândaș care l-au făcut pe Maestrul Osman să zică: „În tinerețe am iubit mult și m-am ostenit peste măsură!"; calul auriu, de culoarea soarelui, pe care i l-a trimis Dumnezeu Sfântului Ilie; calul sur, cu trup vânjos, cap mititel și ținută mândră al Sultanului Soliman Legiuitorul, care în răstimpul vânătorii îl privea cu ochi întristați pe tânărul și plăcutul prinț, chemat în preajma sa în urma morții înainte de vreme a celorlalți trei fii ai cârmuitorului; cai focoși; cai în galop; cai osteniți; cai frumoși; cai la care nu se uita nimeni; cai care nu aveau să treacă niciodată de aceste pagini; cai care făceau salturi, străpungând chenarul, ca și cum ar fi vrut să scape din strânsoarea hârtiei.

Nările nici unuia dintre ei nu purtau semnătura pe care o căutam.

Cu toate acestea, în ciuda simțământului de osteneală și de tristețe care cobora asupra noastră, nu eram lipsiți de o

---

¹ Joc în care sunt implicate mai multe persoane călare; acestea aruncă sulițe, încercând să-și atingă adversarul din goana calului.

oarecare emoție: o dată sau de două ori am uitat de cal și ne-am lăsat purtați de frumusețea picturii pe care o admiram, de culorile care te luau în stăpânire preț de o clipă. Maestrul Osman privea nu atât cu uimire miniaturile - pe care, în cea mai mare parte, el le orânduise, le veghease și le pictase -, cât cu un soi de emoție a amintirii: „Acestea sunt ale lui Kasim, din mahalaua Kasim Pașal, a zis la un moment dat, arătând spre plantele violacee de la baza cortului de luptă, colorat în roșu aprins, al sultanului Soliman, bunicul Padișahului Nostru. O parte dintre plantele acestea cu cinci frunze și o singură floare au fost pictate, în locurile rămase goale din miniaturile zămislite vreme de patruzeci de ani, de un maestru care s-a prăpădit acum doi ani. Eu l-am pus întotdeauna să le făurească, deoarece desena mai bine decât oricine plantele mărunte." Maestrul a tăcut puțin, apoi a zis: „Păcat, păcat!" Am simțit din tot sufletul că, odată cu aceste cuvinte, se sfârșea ceva, se isprăvea o epocă.

Tocmai se înnopta, când în încăpere s-a răspândit deodată o lumină și s-a iscat forfotă. Inima mea, care prinsese a bate cu putere, a priceput pe dată totul: intrase, pe neașteptate, Preasfântul Nostru Padișah, Stăpânitorul Lumii. M-am azvârlit la picioarele Lui. I-am sărutat poala. Eram amețit. Nu-L puteam privi în ochi.

Însă El începuse deja demult să vorbească cu Mai-marele miniaturistilor, Maestrul Osman. Faptul că vorbea cu persoana alături de care stătusem ceva mai înainte, privind miniaturile, mi-a umplut sufletul de vâlvătaia mândriei.

Nu-mi venea să-mi cred ochilor: Preasfântul Nostru Padișah ședea acum pe locul pe care șezusem eu adineaori și asculta cu luare-aminte, întocmai ca și mine, ceea ce-i povestea Maestrul meu. Mai-marele vistiernicilor, aflat lângă el, Aga Șoimarilor și alte câteva persoane, despre care n-am izbutit să deslușesc cine erau, vegheau asupra lor și priveau, totodată, cu atenție picturile de pe paginile cărților deschise. Mi-am adunat, o vreme, întregul curaj și am privit îndelung, deși pieziș, în ochii Stăpânitorului Lumii, ai Cârmuitorului.

Cât era de frumos! Cât era de semeț și de drept! Îmi stătuse inima de emoție. Tocmai atunci s-a uitat și El la mine, iar ochii ni s-au întâlnit.

— Cât de mult l-am iubit pe răposatul tău Unchi! a zis.

Da, mie îmi vorbea! De tulburare, am pierdut o parte din cuvintele pe care le rostea.

— ... m-am întristat peste poate. Este însă o mângâiere să vezi că fiecare dintre picturile la a căror plâsmuire a vegheat este o minune. Când o să le privească ghiaurul venețian, o să fie uluit și o să se teamă de mintea mea. Acum urmează să deslușiți, după nările calului, care este blestematul de miniaturist. Altfel, vor fi asupriți și puși la cazne toți maeștrii miniaturiști, dacă acest lucru se va vădi necesar.

— Padișah al Refugiului Lumii, Preasfântul Meu Sultan! a zis Maestrul Osman. Dacă maeștrii mei miniaturiști vor fi puși să deseneze imaginea unui cal, pe o foaie goală de hârtie, fără a se gândi la vreo poveste, poate că vom sfârși prin a pricepe al cui condei a săvârșit această abatere.

— Desigur, dacă nu e vorba de nări adevărate, ci doar de o abatere a condeiului, a zis Padișahul Nostru, foarte înțelept.

— Padișahul Meu, a zis Maestrul Osman. Dacă s-ar da de știre îndată că ați poruncit să se facă în această noapte o întrecere, dacă s-ar bate, pe rând, la ușa fiecăruia dintre miniaturiști și dacă i s-ar cere fiecăruia să deseneze degrabă, pe o foaie goală de hârtie, imaginea unui cal, pentru această întrecere...

Padișahul Nostru i-a aruncat Mai-marelui grădinarilor priviri care însemnau: „Ai auzit?”

— Știți care dintre poveștile privitoare la întreceri îmi place cel mai mult la poetul Nizami?

O parte dintre noi au zis: „Știm!”, o altă parte au zis: „Care?”, iar o altă parte au tăcut, așa cum am făcut și eu.

— Nu-mi place povestea stihuitoarelor care se întrec unii cu alții; nici povestea cu oglinda, cu pictorii chinezi și bizantini care se întrec între ei, a zis chipeșul meu Padișah. Cel mai

mult îmi place povestea doctorilor care se întrec pe viață și pe moarte.

De îndată ce a spus asta, a plecat - ne-a părăsit pe neașteptate, spre a nu întârzia la rugăciunea de seară.

După ce am ieșit mai apoi pe porțile Seraiului, în vreme ce se rostea în semiîntineric chemarea la rugăciunea de seară și în vreme ce mă îndreptam cu pași grăbiți către mahalaua noastră visând cu ochii deschiși la Şeküre, la copii, la casa noastră, mi-am amintit cu teamă de povestea întrecerii dintre doctori:

Unul dintre cei doi doctori care se luau la întrecere dinaintea Padişahului - pictat, cel mai adesea, în veşminte roz - a pregătit un hap de culoare verde, îndeajuns de puternic spre a ucide un elefant, și i l-a dat celui alt doctor îmbrăcat într-un caftan de culoare albastru-închis. Acesta a înghițit cu poftă hapul otrăvit, iar mai apoi un hap albastru-închis, pe care l-a preparat degrabă ca antidot, și, după cum se poate pricepe din zâmbetul lui, n-a pățit nimic. Mai mult, acum era rândul lui să-și facă adversarul să adulmece moartea. Se spune că ar fi rupt, pe îndelete, gustând din plin faptul că îi venise vremea să atace, un trandafir roz din grădină și, apropiindu-l de buze, ar fi murmurat în el un poem de neînțeles. Apoi i-ar fi întins, cu mișcări peste măsură de sigure, acest trandafir doctorului înveșmântat în roz, pentru ca acesta să-l miroasă, chipurile, și el. Doctorul în straie roz a fost cuprins de o asemenea tulburare din pricina poemului murmurat în trandafir încât, de îndată ce a apropiat de nas trandafirul, care nu avea nici un fel de altă însușire în afara obișnuitei sale miresme, s-a prăbușit la pământ și a murit de spaimă.

43. Mi se spune Măslină

Era înainte de chemarea la rugăciunea de seară. Cineva a bătut la ușă și am deschis: era un om al Mai-marelui grădinarilor, de la Serai - un tânăr curat, plăcut, zâmbitor și chipeș. Avea în mână o lampă, care mai mult îi umbrea fața decât i-o lumina, hârtie și o tăblie de scris. Mi-a povestit îndată despre ce era vorba: Padișahul Nostru poruncise și pusese la cale o întrecere între maeștrii miniaturiști: cine va schița, dintr-un condei, cea mai frumoasă imagine de cal. Porunca era să mă aștern acum, îndată, pe treabă, să așez hârtia pe tăblia de scris și tăblia de scris pe genunchi, și să desenez grabnic, în locul convenit din ramă, acea imagine cea mai frumoasă imagine de cal din lume.

L-am poftit pe musafir înăuntru. Am dat fuga și mi-am adus cel mai fin condei, făcut din păr luat de pe urechea pisicii, precum și cerneală. M-am așezat pe jos și am zăbovit o clipă. Exista oare în această istorie vreo păcăleală, vreun renghi pe care ar fi urmat să-l plătesc cu viața? Poate! Dar oare legendele vechilor maeștri din Herat nu erau, toate, plămădite cu această linie subțire care desparte moartea de frumusețe?

Sufletul mi s-a umplut de elanul de a picta, dar m-am speriat parcă de ideea de a desena întocmai ca vechii maeștri și m-am stăpânit. Am așteptat o clipă, cu ochii la foaia goală de hârtie, să mi se limpezească sufletul. Să nu mă gândesc decât la frumosul cal pe care-l voi desena, să-mi adun puterile și atenția!

Începuseră deja să mi se perinde prin fața ochilor toate imaginile de cai pe care le desenasem și le văzusem până atunci. Dar una dintre ele era cu adevărat desăvârșită. Urma

ca eu să pictez acum acel cal pe care nu-l mai zămislise nimeni, niciodată. Mi l-am închipuit, plin de hotărâre; orice altceva a dispărut; parcă uitasem, pentru o clipă, chiar și de mine, de faptul că stăteam așezat acolo și că aveam să plăsmuiesc o pictură. Mâna mea cufundase de la sine condeiul în călimară, în cerneala care avea consistența potrivită. Haide, mâna mea, fă acum în așa fel încât calul acela miraculos să devină aievea! Eu și calul deveniserăm parcă una, eram pe cale să ne ocupăm locul cuvenit în această lume!

Am căutat un moment, îmboldit de o anume intuiție, tocmai locul cuvenit pe foaia goală de hârtie, mărginită de chenar. Acolo mi-am așezat calul, în închipuire, și deodată:

Da, mâna mea s-a avântat plină de hotărâre, cu de la sine putere, fără să mă gândesc măcar la asta, și uite, ce frumos a prins a desena dinspre copita calului și, trecând pe dată, mlădios, de glezna subțire, a pornit în sus. Când a trecut, cu aceeași hotărâre și la fel de șerpuitor, de genunchi și a ajuns cu grăbire sub piept, m-am înveselit pe dată! Iată ce frumos i s-a bombat pieptul, în vreme ce eu înaintez astfel unduitor, biruitor, în sus! Când i s-a subțiat capul pieptului, a ieșit la iveală grumazul, aidoma cu grumazul calului pe care-l vedeam cu ochii minții. Fără să ridic condeiul de pe hârtie, am ajuns dincolo de falcă, la botul puternic pe care, cugetând puțin, i l-am desenat ușor deschis în partea de jos și, pătrunzând în el, așa, aici - ia mai deschide tu botul puțin, calule! -, am făcut în așa fel încât să i se străvadă minunea de limbă. I-am rotunjit ușor nasul - nu te arăta nehotărât! Urcând drept în sus, am privit o clipă la tot ceea ce izbândisem și, văzând că împlinisem desenul întocmai așa cum mi-l închipuiam, am uitat că eu dădusem la iveală imaginea, de parcă nu eu, ci mâna mea era cea care schițase urechile și acea arcuire plăcută a gâtului. În vreme ce desenam din amintire și cu repeziciune coburii, mâna s-a oprit singură, ca să ia cerneală cu pensula din călimară. Desenând crupa, cu carnea ei vârtoasă, încordată, tare, eram

foarte fericit, peste măsură de plin de imaginea mea. M-am văzut, o clipă, alături de calul pe care-l desenam și m-am strecurat vesel sub coada lui; era un cal de luptă, iute ca vântul. I-am înnodat coada, i-am dat roată, am urcat iar cu bucurie; în vreme ce-i desenam lăcașul cozii și fundul, am simțit parcă o răcoare plăcută chiar în fundul și-n gaura curului meu și, mânat de ea, i-am însemnat cu repeziciune moliciunea fermecătoare a crupei, precum și - cu mare deliciu - copitele și piciorul stâng din spate, pe care și-l zvârlea înapoi. Am fost cuprins de admirație față de mâna mea, care-i împrumutase piciorului stâng din față tocmai poziția delicată pe care-o îmbrăca el în mintea mea. Am fost copleșit de încântare față de calul pe care-l desenasem.

Mi-am ridicat mâna de pe hârtie și i-am desenat cu repeziciune ochii focoși, dar triști, nările - cu o scurtă șovăială - și valtrapul; i-am țesălat cu dragoste coama, fir cu fir, de parcă aș fi mângâiat-o, i-am adăugat scara șeii, i-am așezat o pată în frunte și i-am desenat, în mod voit, boașele și mădularul, de mărime potrivită, cu măsură, așa încât totul să fie desăvârșit.

Atunci când desenez un cal miraculos, devin eu însumi acel cal miraculos.

44. Mi se spune Fluture

Cred că era pe la vremea rugăciunii de seară. A venit cineva la ușă. Mi-a deslușit că Padișahul Meu poruncise să se facă o întrecere. Am înțeles, să trăiești, Padișahul Meu! Cine poate desena mai bine decât mine cea mai frumoasă imagine de cal?!

Cu toate acestea, faptul că imaginea urma să fie zămislită cu cerneală neagră, fără a fi colorată, m-a reținut o clipă. De ce să n-o colorăm, dacă eu sunt cel care așterne cel mai măiestrit culoarea? Cine va fi cel care va hotărî ce desen este mai bun? L-am iscodit pe frumosul copilandru cu umeri largi, cu buze trandafirii, care venise de la Serai, și am simțit că în spatele acestei istorii se afla Mai-marele miniaturiştilor, Maestrul Osman. Neîndoios că Maestrul Osman îmi cunoaște harul și că, dintre toți maestrii miniaturişti, pe mine mă iubește cel mai mult.

Privind astfel la foaia goală de hârtie, în fața ochilor mei au început să prindă viață ținuta, privirea, atitudinea calului care avea să le placă amândurora. Acesta trebuia să fie vioi, dar solemn, precum caii pe care-i desena Maestrul Osman cu douăzeci de ani în urmă, și cu cele două picioare dinainte ridicate în aer, precum cei care-i plăceau întotdeauna Padișahului Nostru, astfel încât amândoi să se învoiască asupra frumuseții lui. Oare câți galbeni prețuiește premiul?

Cum ar fi desenat Mir Musavvir această imagine? Cum ar fi desenat-o Behzad?

Deodată, ceva mi-a năvălit în minte cu atâta repeziciune, încât, până să pricep despre ce era vorba, mâna mea grăsuță apucase deja condeiul și prinsese a schița, începând de la piciorul stâng din față, înălțat în aer, acel cal miraculos pe

care nimeni altul nu și l-ar fi putut imagina. După ce am legat degrabă piciorul de trup, am trasat - cu îndrăzneală, cu iuțeală, cu nesăț - două linii arcuite pe care dacă le-ați fi văzut, ați fi spus: „Omul acesta plin de iscusință pare a fi caligraf, nu pictor!” îmi priveam mâna cu admirație, de parcă ar fi fost mâna altcuiva și s-ar fi mișcat de la sine. Aceste fermecătoare linii curbe, pântecul dolofan al miraculosului cal, pieptul ferm și grumazul ca de lebădă au prins viață cu adevărat și se poate socoti deja că desenul mi-a reușit. Cât sunt de înzestrat! În vremea aceasta, am băgat de seamă că mâna mea schițase botul deschis și nasul fericitului și puternicului cal, că-i plămădisse fruntea cea deșteaptă și urechile. Apoi - uite, mamă, ce frumos! - am mai tras încă o linie arcuită. Ce fericit eram, de parcă aș fi scris o literă! Mai lipsea puțin și râdeam. Am coborât de la grumazul arcuit fără cusur al miraculosului cal cabrat la șa. Mâna mea împlinea șaua; am privit cu mândrie forma calului, care prindea contur, trupul la fel de durduliu, de rotofei ca al meu: toată lumea se va minuna de acest cal! Mi-am închipuit plăcutele cuvinte pe care urma să mi le spună Padișahul Nostru când voi fi dobândit premiul; în vreme ce îmi imaginam cum avea să-mi dea o pungă cu galbeni și cum urma să-i număr eu acasă, unul câte unul, îmi venea să râd. În acest răstimp, mâna mea, la care priveam cu coada ochiului, a isprăvit șaua, iar condeiul s-a cufundat și a ieșit din călimară; apoi am desenat râzând, de parcă aș fi făcut o glumă, crupa calului. I-am schițat cu repeziciune coada. Cât de plăcut, de rotunjour i-am făcut fundul, cu plăcerea și dorința de a-l lua în palme, de parcă ar fi fost fundul minunat al unui flăcău cu care aveam să mă împreunez atunci, imediat! În vreme ce zâmbeam, mâna mea cea iscusită a isprăvit picioarele dinainte, iar condeiul s-a oprit: era cel mai frumos cal cabrat din lume! Sufletul mi-a fost cuprins de bucurie; tocmai mă gândeam cum aveam să-mi admire calul, cum aveam să mă numescă cel mai înzestrat miniaturist, ba chiar cum aveam să mă declare, de pe-acum,

Mai-marele miniaturiştilor, când am priceput deodată că prostănacii aceia vor zice: „Cât de repede a desenat, de parcă ar fi făcut-o în joacă!" Am fost cuprins de nelinişte la gândul că, doar din această pricină, nu-mi vor lua în serios minunata imagine. De aceea am lucrat cu delicateţe coama calului, nările, dinţii, firele de păr din coadă, valtrapul, astfel încât să se vadă că mi-am dat osteneala cu desenul. Din această poziţie, privind lateral din spate, se pot zări boaşele calului, dar nu l-am desenat ca să atrag atenţia femeilor. Mi-am privit calul cu mândrie: era cabrat, vioi, furtunos, plin de forţă! Trecuse, parcă, peste el o boare care-i însufletise liniile cât se poate de rotunjite, așa cum se întâmplă cu literele unui caligraf, dar era totodată tihnit. Urmau să-l elogieze pe minunatul miniaturist care desenase această imagine, întocmai cum îi elogiau pe Behzad, pe Mir Musavvir, iar atunci aveam să fiu și eu asemenea lor!

Plăsmuind miraculoasa imagine a unui cal, eu devin un miniaturist cu totul aparte, care plăsmuiește miraculoasa imagine a unui cal.

45. Mi se spune Barză

Era după rugăciunea de seară și tocmai eram pe cale să ies, să mă duc la cafenea; mi s-a spus că e cineva la ușă. Să nădăjduim că e de bine! M-am dus: era un trimis al Seraiului; mi-a spus despre ce era vorba. Bine: cel mai frumos cal din lume! Spuneți-mi câți aspri îmi dați pe bucată și am să vă desenez, pe dată, cinci-șase cai, dintre cei mai frumoși din lume.

M-am purtat însă cu băgare de seamă și n-am zis așa, ci l-am poftit înăuntru pe copilandrul proțăpît în ușă. M-am gândit: cel mai frumos cal din lume nici măcar nu există, ca să-l pot desena. Pot să desenez cai de luptă, cai mongoli vânjoși, cai arabi de rasă, cai eroici, care se zbat în bălți de sânge, ba chiar și mârțoage nefericite, care trag care cu piatră și poartă bolovani către clădiri ce tocmai se înalță, dar cine îl poate numi, pe vreunul dintre aceștia, „cel mai frumos cal”? Am priceput, desigur, că atunci când a zis „cel mai frumos cal din lume”, Padișahul Nostru și-a dorit cel mai fermecător dintre caii desenați de mii de ori în Țara Persanilor, după toate regulile și șabloanele, în toate pozițiile. Dar de ce?

Desigur, ca să nu pot eu câștiga o pungă cu galbeni! Este știut faptul că, dacă mi s-ar fi spus: „Desenează un cal obișnuit”, nimeni nu s-ar fi putut întrece cu mine. Cine l-a convins pe Padișahul Nostru? În ciuda bârfelor iscate de toți invidioșii aceia, Cârmuitorul Nostru știe foarte bine că eu sunt miniaturistul cel mai plin de har și îi place pictura pe care o plăsmuiesc.

Dintr-odată, mâna mea s-a așternut pe treabă cu furie, ca și cum ar fi dorit să se lepede de toate aceste gânduri, și am

desenat, pornind dinspre copită, într-un singur elan, un cal adevărat. Pe aceștia îi vedeți pe stradă și în lupte. Sunt osteniți, dar bine îngrijiți... Apoi, mânat de aceeași furie, am desenat degrabă calul unui spahiu, iar acesta a ieșit și mai frumos. Nici unul dintre miniaturisti din atelierul de pictură nu poate desena lucruri atât de minunate. Tocmai eram pe cale să mai desenez unul, din amintire, când feciorul venit de la Serai a zis: „Ajunge unul.”

Urma să ia hârtia și să plece, dar l-am oprit. Pentru că știu, așa cum îmi știu propriul nume, că ticăloșii aceștia nu vor îngădui să mi se dea mie o pungă cu galbeni pentru asemenea cai.

Dacă desenez așa cum desenez eu, nu vor îngădui să mi se dea o pungă cu galbeni! Iar dacă n-o să primesc punga cu galbeni, asta o să însemne, mai apoi, o pată pe bunul meu nume. Am stat și am cugetat. „Ia stai!”, i-am zis feciorului. M-am dus înăuntru, am luat doi galbeni venețieni, calpi și strălucitori de-ți luau ochii, și i i-am îndesat în mână. S-a speriat și a căscat ochii mari. „Ești un copil andru vajnic ca un leu”, i-am zis.

Am scos unul din caietele acelea cu modele, pe care le țineam la fereală de toată lumea. Aici copiasem în taină cele mai frumoase picturi pe care le văzusem de-a lungul anilor. Dacă, mai cu seamă, îi dai zece galbeni lui Cezmi, Aga Piticilor, nemernicul îți copiază și îți pune la îndemână cei mai izbutiți copaci și dragoni, cele mai desăvârșite păsări, cei mai reușiți vânători și războinici din paginile cărților care se păstrează zăvorâte - tănuite în Vistierie. Pentru cei care nu vor să vadă în pictură lumea în care trăiesc, ci să-și amintească de vechii maeștri și de vechile basme, caietul meu este o adevărată minune!

Am răsfoit paginile, arătându-i-le stăruitor feciorului venit de la Serai, și am ales cei mai izbutiți cai. Am trecut degrabă cu acul pe care-l țineam în mână peste desenele mele, făcând orificii în ele. Am așezat sub model o foaie curată de hârtie. Am turnat peste ea praf de cărbune din belșug, lăsându-l să

se absoarbă, și am scuturat-o puțin, așa încât să se strecoare bine dedesubt prin orificiile făcute. Am ridicat modelul. Praful de cărbune transferase, punct cu punct, întregul contur al frumosului cal pe hârtia de dedesubt și mi-a făcut plăcere să-l privesc.

Am luat condeiul. Mănat de o inspirație izvorâtă, în acel moment, dinlăuntru meu, am unit repede punctele, cu gesturi hotărâte, dând la iveală o formă plăcută și delicată, pe care am simțit-o cu drag cuibărindu-se în mine în vreme ce desenam pântecul, grumazul frumos, botul, crupa calului. „Iată!”, am zis. „Cel mai frumos cal din lume! Nici unul dintre tâmpiții ăilalți nu e în stare să deseneze așa ceva!”

I-am dăruit copilandrului venit de la Serai încă trei galbeni calpi, ca să creadă și el asta și să se stăpânească, să nu se ducă și să-i povestească Padișahului de unde era împrumutat desenul meu. I-am dat de înțeles totodată că, dacă o să câștig o pungă cu galbeni, o să-i mai dau și alții. Mai mult, și-a închipuit că o va putea vedea iar pe nevasta mea, la care se uitase cu gura căscată. Foarte mulți cred că, desenând o imagine izbutită de cal, ajungi să fii un bun miniaturist. Dar pentru a putea deveni cel mai bun miniaturist, nu e destul să desenezi cel mai reușit cal, ci trebuie să-i convingi, totodată, pe Padișahul Nostru și pe proștii din jurul lui că ești cel mai bun miniaturist. Desenând un cal minunat, eu nu pot fi decât eu însumi.

46.Voi fi numit Ucigașul

Ați reușit să pricepeți cine sunt, după felul în care am desenat calul?

De îndată ce am auzit că mi se cere să desenez un cal, am priceput că nu era vorba de o întrecere, ci că voiau să deslușească cine sunt după calul pe care-l desenam. Îmi dau seama că schițele cu cai, pe care le-am făcut pe hârtie ordinară, au rămas asupra trupului neînsuflețit al bietului Delicat Efendi. Dar n-am nici un cusur, n-am un stil propriu, ca să poată afla cine sunt după caii desenați. Deși eram cât se poate de încredințat de asta, tot m-a cuprins o oarecare îngrijorare în vreme ce plămădeam calul. Oare scăpasem ceva care să mă dea de gol pe când zugrăveam calul Unchiului? Acum trebuia să desenez un cal diferit de acela. De data asta, m-am gândit la cu totul alte lucruri și, cum m-am „stăpânit”, n-am mai fost eu însumi.

Dar cine sunt eu? Sunt oare cel care ascunde miracolele pe care le poartă în suflet, spre a urma stilul atelierului de pictură? Sunt oare cel care va desena, într-o bună zi, biruitor, calul pe care-l poartă în sine?

O clipă, am simțit cu teamă existența aceluși miniaturist în chiar ființa mea. Parcă din mine mă contempla un alt suflet, și m-am rușinat de el.

Pricepând de îndată că nu voi putea sta acasă, m-am năpustit afară și am pășit grăbit pe străzile întunecate. În *Cartea legendelor*, Șeyh Osman Baba scria că, pentru a scăpa de Diavolul din el, adevăratul derviș rătăcitor trebuie să colinde toată viața și să nu poposească nicăieri prea mult, dar, după ce a colindat el însuși, din oraș în oraș, vreme de șaizeci și șapte de ani, a obosit să mai fugă de Diavol și s-a

lăsat în voia lui. Aceasta este vârsta la care maestrii miniaturiști se întâlnesc cu orbirea, cu întunericul lui Dumnezeu - vârsta la care ajung să aibă un stil, fără a dori nicidecum acest lucru, și totodată vârsta la care scapă de toate semnele stilului.

M-am preumblat prin piața Beyazit, prin Târgul Vanzătorilor de Păsări, prin mica piață pustie din Târgul de Sclavi, în mirosul plăcut al dughenelor în care se prepară ciorbă și *muhallebi*¹, de parcă aș fi căutat ceva. Am trecut prin fața dughenelor cu uși zăvorâte ale bărbierilor și călcătorilor de haine, prin fața prăvăliei unui brutar bătrân, care m-a privit cu mirare în timp ce-și număra banii, prin fața unei băcănii care mirosea îmbietor a murături și a pește sărat, și, deoarece ochii mi se aținteau doar asupra culorilor, am intrat în prăvălia unui negustor de plante și condimente, care cântărea încă ceva înăuntru, și am privit cu admirație, la lumina lămpii, de parcă m-aș fi uitat cu nesaț la niște chipuri omenești, sacii cu cafea, cu ghimbir și cu mastic, grămezile de anason, de chimion brun și negru, de șofran, al căror miros ajungea de la tejghea până la mine. Erau clipe în care mi-aș fi dorit să gust din toate și să le pictez pe o foaie goală de hârtie.

Am intrat în locul acela în care îmi potolisem foamea de două ori în ultima săptămână și pe care-l numeam în sinea mea „Cârciuma întristaților” - de fapt, a sărăntocilor ar fi trebuit să spun. Pentru cei care știu acest lucru, ușa ei rămâne deschisă până la miezul nopții. Înăuntru erau câțiva amărâți de ocași, îmbrăcați ca niște hoți de cai, câțiva singuratici ai căror ochi lunecaseră din lumea aceasta și o apucaseră spre alte paradisuri, așa cum li se întâmplă, din pricina nefericirii și a disperării, împătimitilor de opiu, doi cerșetori care se căzneau să se poarte potrivit regulilor proprii bresle, precum și un domn care stătea așezat într-un colț, departe de toată această adunătură. L-am salutat

---

¹ Gen de budincă, preparată cu lapte, zahăr sau miere și făină de orez.

curtenitor pe bucătarul din Alep. I-am cerut să-mi umple ochi farfuria cu sarmale de carne în foi de varză, să toarne iaurt peste ele și, presărând din belșug boia de ardei iute deasupra, m-am așezat lângă acel domn.

În fiecare noapte, asupra mea coboară o melancolie, o tristețe. Fraților, fraților, ne otrăvim, putrezim, murim, ne mistuim trăind, ne cufundăm în mizerie până la gât! În unele nopți, îl visez ieșind din puț și pornind pe urmele mele, dar l-am îngropat temeinic, am pus pământ din belșug peste el; nu se mai poate scula din mormânt.

Oare faptul că domnul acela care stătea cu nasul cufundat în strachina cu ciorbă și despre care credeam că uitase de toată lumea deschidea poarta unei conversații să fi fost un semn de la Dumnezeu? Da, am zis, au tocat carnea tocmai atât cât trebuie, sarmalele sunt foarte gustoase! La întrebarea mea, a răspuns că tocmai isprăvise o școală coranică de douăzeci de aspri și că era scrib în serviciul lui Arif Pașa. N-am întrebat de ce se afla, la ceasul acela din noapte, în cârciuma tâlharilor holtei și nu în conacul Pașei, la moschee, ori la el acasă, în brațele neveste-sii. El m-a întrebat de unde veneam și cine eram. Iar eu m-am gândit o clipă și am zis:

— Mă numesc Behzad. Vin de la Herat, de la Tabriz. Am plămădit cele mai minunate picturi, cele mai nemaivăzute miracole. Sunt secole de când se tot spune, în fiecare atelier musulman de pictură din Persia, din Arabia: „Când te uiți la ea, ai spune că e adevărată, asemeni picturii lui Behzad”!

Desigur că nu aceasta este problema fundamentală. Pictura mea nu întruchiează ceea ce vede ochiul, ci ceea ce vede mintea. Iar pictura, după cum știți, este o sărbătoare a ochiului. Înlănțuiți aceste două cugetări și va ieși la iveală lumea mea. Iată ce vreau să vă spun:

ELIF: Pictura înseamnă să însuflețești ceea ce vede mintea, spre sărbătoarea ochiului.

LAM: Ochiul se strecoară în pictură atât cât să vadă în lume și să-i slujească minții.

MIM: Prin urmare, frumusețea înseamnă redescoperirea de către ochi, în lume, a ceea ce mintea cunoaște de la bun început.

Oare domnul nostru, care a isprăvit școala coranică de douăzeci de aspri, a priceput această judecată, venită din străfundurile sufletului meu, însuflețit de o neașteptată inspirație? Nu. Pentru că, dacă e să stai trei ani la picioarele hogeni care dă lecții prin școli coranice de periferie pentru douăzeci de aspri pe zi - cu banii aceștia cumperi azi douăzeci de pâini! -, nu mai știi cine este Behzad. Era limpede că Hogeia Efendi de douăzeci de aspri nu știa cine era Behzad. Bine, am să-i povestesc. Am zis:

— Am pictat orice, absolut orice. Pe Profetul nostru, care stătea în moschee, în fața *mihrab*-ului¹ verde, cu cei patru califi ai săi; apoi, într-o altă carte, pe Trimisul Domnului, care a urcat, la vremea Călătoriei în Noapte, preț de șapte caturi, până la Rai, călare pe calul său, Burak; pe Alexandru, aflat în drum spre China, care bătea toba din templul de pe țârm, spre a înspăimânta fiara care involbura marea cu furtuni; pe padișahul care își ațâța mädularul și trăgea cu ochiul la frumoasele din haremul său, în vreme ce acestea înotau goale pușcă în havuzul lui, în sunete de lăută; pe tânărul luptător care zicea: „Am să-mi înving maestrul, căci îi știu toate șiretlicurile”, care a fost apoi înfrânt, cu un ultim șiretlic nedezvăluit, păstrat de maestrul său doar pentru sine, și care și-a mărturisit înfrângerea în fața Padișahului; pe copiii Leyla și Mecnun care, îngenuncheați într-o școală cu ziduri minunat decorate, se îndrăgosteau unul de altul, în vreme ce rosteau Preasfântul Coran; pe îndrăgostiții care, de la cel mai sfios la cel mai fără de rușine, nu se puteau privi cu nici un chip. Am pictat seraiuri care tocmai se ridicau, piatră cu piatră, oameni vinovați puși la cazne, zborul vulturilor, tumele iepurilor, tigri nemiloși, chiparoși și

---

¹ Nișă practică în zidul orientat către Mecca (tr. *kible*, ar. *qibla*) al unei moschei.

platani, coțofene - întotdeauna cocoțate în vârful copacilor -, am pictat moartea, am pictat poezi care se întreceau între ei, am pictat ospățuri menite să celebreze biruințe și pe cei care, asemenea dumitale, nu văd altceva la o masă decât ciorba.

Scribul cel prudent nu se înspăimântase încă, ba chiar mă găsea hazliu și zâmbea.

— Doar Hogeza Efendi al dumitale te-a învățat, știi asta, am continuat. În *Livada* lui Sa'di se află o poveste care mi-a plăcut foarte mult. În timpul unei vânători, regele Darius s-ar fi îndepărtat de gloată și ar fi pornit la o plimbare pe dealuri. În acest răstimp, în fața lui și-a făcut apariția un necunoscut cu țacălie și înfățișare primejdioasă. Regele a fost cuprins de îngrijorare și, așa cum stătea încălecat pe cal, a dat să pună imediat mâna pe arc, la care omul cu țacălie l-a implorat: „Regele meu, oprește-te, nu slobozi săgeata, cum de nu m-ai recunoscut? Nu sunt eu oare credinciosul rândaș al Măriei Tale - cel căruia i-ai încredințat sute de cai și de mânji? Mă vezi ori nu mă vezi când te uiți la mine? Eu recunosc chipul fiecăruia dintre cei o sută de cai ai dumitale, cu firea și culoarea sa. Prin urmare, cum se face că Măria Ta nu-i bagi în seamă nici măcar pe aceia dintre robii pe care îi ocârmuiești și cu care te vezi atât de des, așa cum sunt eu?”

Când zugrăvesc această scenă, îi pictez pe caii aceia negri, murgi și albi - atât de fericiți și de tihniți -, la care rândașul se uită cu afecțiune, într-o luncă de un verde ca rupt din Rai, presărată cu flori pestrițe, așa încât până și cel mai nătâng dintre cititori pricepe învățătura pe care trebuie să o desprindă din istorioara poetului Sa'di: frumusețea și taina acestei lumi ies la iveală doar prin dragostea, prin grija, prin interesul și duiosia care i se arată. Dacă vreți să viețuiți în Raiul în care viețuiesc fericite iepete și armăsarii, fiți cu ochii în patru și vedeți întocmai această lume, luând aminte la culorile, la amănuntele și la ironiile ei.

Învățăcelul *muderris-ului* de douăzeci de aspri se distra, dar se și speriasse de mine. Ar fi vrut să azvârle lingura și să fugă, dar nu l-am slăbit:

— Așa i-a pictat Behzad, maestrul între maștri, în acea miniatură pe rege, pe rândușul lui, așa a pictat și caii, am zis. Sunt o sută de ani de când ceilalți tot imită caii pe care i-a făurit el și încă n-au izbutit să-i dovedească. Fiecare dintre caii pe care i-a desenat el din închipuire și din propria inimă a ajuns, de-acum, un model. Sute de miniaturiști, între care mă număr și eu, desenează caii aceia din amintire. Dumneata ai văzut vreodată o pictură care să înfățișeze un cal?

— Am văzut - într-o carte încântătoare, pe care un mare hoge, învățat între învățați, i-a dat-o într-o zi răposatului meu hoge - imaginea unui cal înaripat.

Oare să-l bag cu capul în strachina cu ciorbă pe neisprăvitul ăsta care, laolaltă cu hoglele lui cu tot, ia în serios *Făpturi ciudate*, sau să-l las să-mi povestească, întrecându-se cu laudele, despre singura imagine a unui cal pe care a văzut-o la viața lui - cine știe cât de proastă mai era și aia?! Am aflat o a treia cale și, lăsând lingura jos, m-am năpustit afară din cârciumă.

Când am pătruns în lăcașul de derviși părăsit, după ce mersesem pe jos îndelung, în sufletul meu s-a așternut un soi de tihnă. Am șters praful, am măturat împrejur și am ascultat tăcerea, nemișcat. Apoi am scos oglinda din locul în care o pitisem, am sprijinit-o de suportul de carte, am luat în poală pictura care se desfășura pe două pagini și tăblia de lucru și am încercat să-mi desenez în cărbune propriul chip, privindu-l în oglindă, din locul în care stăteam. Am lucrat cu răbdare, îndelung. Văzând, după multă vreme, că imaginea de pe hârtie tot nu semăna cu chipul meu din oglindă, inima mi-a fost cuprinsă de o asemenea tristețe, încât mi s-au umezit ochii. Cum înfăptuiau oare acest lucru pictorii venețieni, despre care îmi povestea mereu Unchiul, nemaicontenind cu laudele? M-am pus, preț de o clipă, în locul unuia dintre ei și m-am gândit că, dacă voi picta simțind acest lucru, voi reuși poate să fac în așa fel încât imaginea să-mi semene. Mai apoi, i-am potopit cu blesteme și

pe maeștrii frânci, și pe Unchiul și, ștergând ceea ce făcusem până atunci, am reînceput să desenez, privindu-mă în oglindă.

La mult timp după aceea m-am pomenit, mai întâi colindând pe străzi, apoi zăbovind în cafeneaua asta vrednică de dispreț. Nici măcar nu-mi aminteam cum ajunseseam aici. În vreme ce intram, am fost cuprins de o asemenea rușine pentru că mă amestecam cu miniaturişti și cu caligrafii aceștia de două parale, încât fruntea mi-a fost năpădită de sudoare.

Îmi dădeam seama - bine, iată, vedeam! - că mă urmăreau din priviri, că-și dădeau coate, că arătau spre mine și râdeau între ei. M-am așezat, desigur, într-un ungher, cu gesturi care încercau să pară firești. Îi căutam, pe de altă parte, din ochi pe ceilalți maeștri miniaturişti, pe iubiții mei frați - cei alături de care ucenicisem cândva la Maestrul Osman. Sunt incredințat că și ei au fost puși să deseneze, în noaptea aceasta, câte un cal și că neghiobii au luat întrecerea în serios și s-au zbuciumat peste poate.

Domnul *meddah* nu-și începuse încă povestea. Nici măcar pictura nu fusese atârnată pe perete. Iar lucrul acesta m-a silit să mă apropii binișor de mulțimea din cafenea.

Bine, am să vă spun adevărul: glumeam la fel ca toată lumea, spuneam istorii fără perdea, mă sărutam cu cei apropiați, făcând gesturi necuvenite, aruncam vorbe cu două înțelesuri, răutăcioase, imprecise, întrebam ce mai fac tinerele calfe, îi ironizam nemilos pe dușmanii noștri comuni la fel ca toată lumea și, înfierbântându-mă bine, ajungeam până la înghionteli prietenești și la sărutări pe gât.

Știind că, în vreme ce săvârșeam toate aceste lucruri, o latură a sufletului meu rămânea neiertător de tăcută, mă încerca o suferință greu de îndurat.

Cu toate acestea, în scurtă vreme am izbutit să-mi asemuiesc, prin jocuri de cuvinte, propriul mădular cu al celor pe seama cărora bârfisem mai înainte, cu condeiu, cu trestia, cu coloanele din cafenea, cu mai știu eu ce - cu

stâlpul de care se leagă parâmele, cu pisălogul de la piuliță, cu prazul, cu minaretul, cu fursecurile în formă de deget pudrate cu zahăr din belșug, cu bradul și, în două rânduri, chiar cu întreaga lume -, după cum am izbutit să compar și dosurile frumoșilor copilandri despre care vorbisem mai devreme cu portocalele, cu smochinele, cu cataiful, cu perna și cu un mușuroi mititel de furnici. Or, în același răstimp, cel mai închipuit dintre miniaturişti de-o seamă cu mine nu izbutise să-și asemuiască mădularul decât cu catargul de la corabie și cu prăjina hamalului, fiind, pe deasupra, foarte stângaci și lipsit de încredere în sine. M-am referit plin de subînțeles și, mai cu seamă, am rostit vorbe învăluite cu privire la „trestiile” bătrânilor maeștri, care nu se mai sculau de-acum, la buzele vișinii ale proaspeților ucenici, la maeștrii miniaturişti care (la fel ca mine) își doseau banii într-un loc anume („cel mai nerușinat loc”, am zis), la faptul că în vinul pe care îl sorbeam nu fuseseră puse petale de trandafir, ci opiu, la ultimii maeștri din Tabriz și din Șiraz, la faptul că la Alep cafeaua era confundată cu vinul, precum și la caligrafii și la frumoșii flăcăi de pe acolo.

Erau și clipe în care credeam că, în cele din urmă, unul dintre cele două suflete care sălășluiau în mine îl zdrobise și îl lăsase în urmă pe celălalt, că, în cele din urmă, aveam să pot uita de latura aceea tăcută și lipsită de dragoste ascunsă în străfundul meu. Îmi aminteam atunci de ceremoniile din zilele de sărbătoare ale copilăriei, pe care le împărtășeam cu ceilalți, rămânând eu însumi. În ciuda tuturor glumelor, a sărutărilor și îmbrățișărilor, în mine continua să stăruie însă o tăcere care-mi provoca suferință și mă făcea să mă simt cu desăvârșire singur în mijlocul mulțimii.

Cine pusese în mine acel suflet - era un ginn, nu un suflet! - tăcut și neiertător, care mă învinovătea neîncetat, care mă rupea de lume? Diavolul? Dar tăcerea din mine nu-și afla tihna în necuviințele dorite de Diavol, ci dimpotrivă, în poveștile cele mai simple, care vorbesc sufletului.

Sub efectul vinului, am depănat două povești, în speranța

că-mi vor aduce pacea râvnită. Ucenicul unui caligraf - înalt, cu chipul palid, dar totodată trandafiriu - mă asculta cu mare luare-aminte, cu ochii verzi ațintiți în ai mei.

*Două povești despre orbire și stil depănate
de miniaturist spre a-și amăgi singurăitatea*

Elif

Pictarea imaginilor cu cai în vreme ce în fața ochilor tăi se află chiar acei cai a fost, mai întâi, ideea marelui maestru Cemalettin din Kazvin, iar nu găselnița măștrilor frânci, așa cum s-ar putea crede. După ce Hasan cel Lung, cărmuitorul Celor-cu-Oile-Albe, a cucerit Kazvinul, bătrânul maestru Cemalettin nu s-a mărginit doar să se alăture, cu avânt, atelierului de pictură al suveranului învingător, ci i-a spus și că dorea să plece cu el în campanie și să-i illustreze *Istoria* cu scenele de luptă pe care urma să le vadă cu propriii săi ochi. Așa s-a întâmplat că acest mare maestru, care vreme de șazeci și doi de ani desenase imagini cu cai, călăreți și scene de luptă fără a fi văzut vreodată o luptă adevărată, a plecat pentru prima oară la război. Mai mult, atins de o salvă de tun trasă din rândurile vrăjmașilor, a orbit și și-a pierdut ambele mâini de la încheietură, fără a mai apuca să vadă cum se încleștau, nestăpâniți și zgomotoși, caii asudați. Bătrânul maestru care, asemeni tuturor marilor măștri adevărați, aștepta de fapt orbirea ca pe o binefacere de la Dumnezeu, nu s-a socotit schilod pentru că rămăsese fără mâini, ci a spus că memoria miniaturistului nu adastă în mâini, așa cum susțineau stăruitor unii, ci în mintea și în inima lui, și că abia acum, după ce orbise, vedea pictura și peisajele de la începuturi, caii dintâi, adevărați și fără de cusur pe care îi ceruse Dumnezeu să-i vadă. Spre a le putea împărtăși aceste miracole tuturor celor împătimiți de miniatură, și-a găsit un ucenic caligraf înalt, cu chipul palid, dar totodată trandafiriu, cu ochii verzi, căruia-i istorisea și pe

care-l punea să aștearnă în scris felul cum ar fi desenat el acei cai miraculoși ce-i răsăreau înaintea ochilor, în întunericul lui Dumnezeu. Istoria desenării acestor trei sute trei cai - care purcedea întotdeauna de la piciorul stâng din față al calului și pe care frumosul caligraf a cuprins-o, după moartea maestrului, în trei volume intitulate *Pictarea cailor*, *Curgerea cailor* și *Dragostea cailor* - a fost foarte îndrăgită și foarte căutată într-o vreme prin ținuturile stăpânite de Ceicu-Oile-Albe; s-au ivit mai multe manuscrise noi și imitații, a fost învățată pe dinafară de feluriți miniaturisti, de ucenicii și învățăceii lor, a fost folosită ca îndreptar, dar, după ce statul Celor-cu-Oile-Albe al lui Hasan cel Lung a fost spulberat și miniatura din Herat a biruit asupra întregii Țări Persane, a fost uitată. Desigur că în această evoluție a atârnat greu și judecata - îndreptățită - pe care o formulase Kemalettin Riza din Herat în cartea sa numită *Caii orbului*, în care înfiera aspru cele trei cărți pomenite înainte și afirma că trebuie arse: nici unul dintre caii despre care istorisește Cemalettin din Kazvin în cele trei cărți ale sale, spune el, nu poate fi calul lui Dumnezeu, căci acești cai nu sunt puri, de vreme ce bătrânul maestru i-a descris după ce a fost martor la o scenă de luptă adevărată, chiar dacă acest lucru s-a întâmplat o singură dată și pentru scurtă vreme. Deoarece vistieria lui Hasan cel Lung, cârmuitorul Celor-cu-Oile-Albe, a fost prădată și adusă la Istanbul de către Sultanul Mehmed Cuceritorul, nu e de mirare că unele din aceste trei sute trei povești au apărut uneori prin alte cărți, la Istanbul, ba chiar că unii cai au fost pictați de parcă ar fi ilustrat poveștile depănate de ele.

Lam

La Herat și la Șiraz, faptul că maestrul miniaturist orbea în ultima parte a vieții din pricina muncii nemăsurate nu numai că era văzut ca un semn al măreției maestrului, ci ridicat și în slăvi, ca o dovadă a faptului că Dumnezeu îl

răsplătea pe miniaturist pentru strădania și harul pe care le vădea. Din această pricină, îndoiala cu care erau priviți într-o vreme la Herat marii maestri care, în ciuda vârstei înaintate, nu orbiseră încă, îi împingea pe foarte mulți dintre aceștia să caute orbirea la vremea bătrâneții. În răstimpul unei lungi perioade în care s-a vorbit mereu cu admirație despre unii dintre ei, despre felul în care își pricinuiseră singuri orbirea, despre cum o apucaseră pe calea legendarilor maestri care aleseseră să-și vatămă vederea spre a nu fi siliți să lucreze pentru alți șahi ori să-și schimbe stilul, un singur miniaturist a deschis o nouă lume - în atelierul de pictură întemeiat, după cucerirea Tașkentului și a Samarkandului, de Ebu-Said, unul dintre nepoții lui Timur, din spița lui Miran Șah - prin prețuirea sporită arătată față de orbire, iar nu prin imitarea acesteia. Bătrânul maestru Veli cel Negru, care l-a inspirat pe Ebu-Said, a spus că miniaturistul orb va vedea, de fapt, în întuneric caii lui Dumnezeu, că adevăratul har înseamnă ca miniaturistul care vede să poată privi lumea ca și cum ar fi orb, și a dovedit acest lucru, la șaiszeci și șapte de ani, desenând la repezeală calul care i-a venit în vârful condeiului, fără a privi deloc hârtia din fața sa, deși ochii păreau să-i fi rămas ațintiți până la sfârșit asupra ei, și fără a sta pe gânduri. La capătul acestei ședințe de pictură, în timpul căreia chiar Miran Șah le ceruse unor muzicieni surzi să cânte la lăută și unor *meddah-i* muți să depene povești, din dorința de a-l ajuta pe legendarul maestru, miraculosul cal desenat de Veli vel Negru a fost comparat îndelung cu ceilalți cai și s-a băgat de seamă că între ei nu era nici o deosebire. În această împrejurare, care-i strica tihna lui Miran Șah, legendarul maestru a spus că pictorul înzestrat va vedea întotdeauna caii așa cum îi vede Dumnezeu, indiferent dacă va sta cu ochii deschiși sau închiși. Potrivit lui, între nevăzător și văzător nu exista nici o diferență în privința rangului de mare maestru miniaturist: mâna desena mereu același cal, pentru că pe vremea aceea nu se pomenise de invenția frâncă numită stil. Caii marelui maestru Veli cel

Negru au fost imitați de toți miniaturiştii musulmani vreme de o sută zece ani, iar în ceea ce-l privește pe acesta, după ce Ebu-Said a fost înfrânt și atelierul său de pictură s-a destrămat, a plecat de la Samarkand la Kazvin, iar la doi ani după aceea mai întâi a orbit, iar mai apoi a fost ucis de ostașii tânărului Nizam Şah, pe motiv că voia să defăimeze, cu rea intenție, versetul din Preasfântul Coran potrivit căruia „orbul și văzătorul nu sunt deopotrivă”.

Poate că, spunând și o a treia poveste, i-aș fi istorisit aceluia ucenic caligraf cu ochi frumoși despre felul cum se orbise singur marele maestru Behzad și despre faptul că nu voise să plece niciodată din Herat, i-aș fi istorisit de ce nu mai pictase deloc atunci când fusese adus cu sila la Tabriz, ca și despre faptul că stilul miniaturistului este chiar stilul atelierului de pictură din care face el parte, despre celelalte legende pe care le auzisem de la Maestrul Osman, dar mintea mi se concentrase acum asupra *meddah-ului*. De unde știam că în seara asta urma să spună povestea Diavolului?

— Cel care spune „eu” este primul Diavol, mi-a venit să zic. Diavol este și cel care are un stil, Diavol este și cel care desparte Răsăritul de Asfințit.

Am închis ochii și l-am desenat pe hârtia grosolană a *meddah-ului* pe Diavol, așa cum îl simțeam eu. În vreme ce desenam, *meddah-ul* și ucenicul lui, ceilalți pictori, curioșii adunați în jurul nostru râdeau între ei și mă tot ațâțau.

După dumneavoastră, am oare un stil, sau doar de la vin mi se trage?

47.Eu, Diavolul

Îmi plac mirosul de ardei roșu călit în ulei de măsline, ploile care cad pe marea neclintită la vremea zorilor, apariția fugară a vreunei femei în cadrul unei ferestre deschise, tăcerile, puterea de a gândi și răbdarea. Am încredere în mine și, de cele mai multe ori, nu iau în seamă ceea ce se spune pe socoteala mea. Am venit însă în seara aceasta la cafenea pentru a-i preveni pe frații mei miniaturiști și caligrafi cu privire la unele bârfe, minciuni și vorbe de clacă.

Da, știu că sunteți gata să credeți tocmai pe dos, doar pentru că eu am spus asta. Dar sunteți, totodată, destul de isteți ca să pricepeți că nu întotdeauna contrariul a ceea ce spun eu este adevărat și, chiar dacă nu credeți asta, sunteți îndeajuns de bănuitori ca să fiți interesați de ceea ce spun; știți că numele meu, care apare în Preasfântul Coran de cincizeci și două de ori, este unul dintre numele cel mai des pomenite.

Bine, să începem de la Cartea Domnului, de la Preasfântul Coran. Tot ceea ce se spune acolo despre mine este adevărat. Vreau să se știe că, mărturisind acest lucru, am săvârșit un act de modestie. Pentru că mai există și problema stilului. Defăimarea mea în Preasfântul Coran mi-a pricinuit întotdeauna suferință. Această suferință este însuși felul meu de a viețui. Nu stărui asupra acestui lucru.

Da, Dumnezeu l-a plămădit pe om în fața noastră, a îngerilor. Apoi, ne-a cerut să ne plecăm la pământ în fața lui. Da, așa cum stă scris în sura „Al-'Araf”, în vreme ce toți îngerii se plecau la pământ, eu m-am împotrivit acestei porunci. Am arătat că Adam a fost plămădit din lut, în vreme ce eu am fost zămislit din foc, despre care știți cu toții că se

află cu mult deasupra lutului. Nu m-am plecat omului. Iar Dumnezeu a găsit că sunt „trufaș”.

— Coboară din Rai! a zis El. Nu ai căderea de a pretinde că te afli deasupra celorlalți.

— Dă-mi voie să viețuiesc până la Sfârșitul Lumii, până la învierea morților, am zis.

Mi-a dat. Iar eu am spus că-i voi rătăci pe toți cei din neamul lui Adam - cel care era pricina pedepsei mele, căci nu mă plecasem lui la vremea cuvenită. El a spus că pe cei pe care-i voi rătăci eu îi va trimite El în Iad. Stăruim, după cum știți, amândoi, în săvârșirea acestor lucruri. Nu mai am foarte multe de adăugat în privința asta.

Unii susțin că Dumnezeu și cu mine am făcut atunci un târg. Potrivit acestui fel de a judeca, eu L-aș ajuta pe Dumnezeu să-și pună robii la încercare și m-aș potrivi să le iau mințile; cei buni sunt hotărâți și nu rătăcesc calea, pe când cei răi cad pradă cărnii, păcătuiesc și, în felul ăsta, se prăvălesc în Iad. Ceea ce am făcut eu este foarte însemnat, pentru că, dacă toată lumea s-ar duce în Rai, nimeni n-ar mai putea fi băgat în sperieți, pentru că treburile lumii și ale statului nu pot fi împlinite doar cu binele, pentru că răul este la fel de trebuincios ca binele, pentru că păcatul este la fel de necesar ca pioșenia. Suferința mea ascunsă este că, deși rânduiala lui Dumnezeu a fost înfăptuită datorită mie și cu voia lui Dumnezeu Preaînaltul (de ce mi-a dat oare răgazul de a trăi până la Sfârșitul Lumii?), eu sunt întotdeauna „rău” și nu mi se recunoaște niciodată ceea ce mi se cuvine. Cei ca misticul Hallac-i Mansur sau ca Ahmed Gazali - fratele vestitului Imam Gazali -, care au mers până la capăt cu această judecată pe socoteala mea, au împins lucrurile atât de departe, încât au scris și au spus că, de fapt, păcatele pe care le-am săvârșit eu sunt dorite de Dumnezeu, după cum totul se petrece cu învoirea și la dorința lui Dumnezeu, că nu există bine și rău pentru că totul i se datorează Lui, ba chiar că și eu sunt parte din Dumnezeu.

Unii dintre nebunii ăștia au fost, pe bună dreptate, arși

odată cu cărțile lor și uciși. Desigur că binele și răul există, că avem, cu toții, datoria de a trage o linie despărțitoare între acestea două! Eu - Domnul să mă aibă în pază! - nu sunt Dumnezeu, și nici nu le-am vârat smintiților ăstora în cap asemenea năzbâtii; ei singuri se gândesc la ele.

Iar aceasta mă conduce la cea de-a doua nemulțumire a mea: nu eu sunt izvorul tuturor relelor și păcatelor din lume! Foarte mulți oameni păcătuiesc din pricina propriei ambiții, a poftelor, a lipsei de voință, a ticăloșiei și, majoritatea, din pricina propriei prostii, iar nu pentru că îi ațâț eu, îi ispitesc sau le provoc temeri. Oricât de nechibzuite sunt strădaniile unor mistici învățați de a mă absolvi de toate relele, la fel de potrivnică Preasfântului Coran este și credința că orice rău își are obârșia în mine. Nu eu sunt cel care îi ademenesc pe vânzătorii de legume și fructe ce își păcălesc mușterii și le vând mere putrede, pe copiii care mint, pe lingușitori, pe bătrânii care își închipuie tot felul de lucruri nerușinate, pe flăcăii care își frământă de zor mădularul. Ba chiar pot spune că Dumnezeu Preaînaltul nu mă poate învinui de nici o mârșăvie care să ducă la pomenirea numelui meu pentru cele două fapte din urmă. Desigur că mă trudesesc din răputeri să îndemn la săvârșirea unor păcate grave, dar unii hogi ajung să scrie chiar că îi ademenesc pe cei ce cască cu gura deschisă, pe cei ce strănută, ba chiar pe cei care trag vânturi. Toate astea înseamnă că nu sunt defel înțeleș!

Nici să nu te înțeleagă cineva, îmi puteți spune, căci în felul ăsta și tu îi vei putea ispiti mai ușor! Asta e drept. Dar trebuie să vă amintesc că am și eu mândria mea - de fapt, tocmai ea e pricina gâlcevii mele cu Dumnezeu. Oare de ce stăruie frații mei miniaturiști - aici de față - să mă deseneze cu chipul acoperit de negi, pocit, cu coarne și cu coadă, ca pe o făptură menită să trezească spaimă, când ei știu foarte bine că pot lua cu ușurință nenumărate forme, căci s-a scris de multe ori despre asta, în zeci de mii de cărți în care le tai calea tuturor drept-credincioșilor, luând mai cu seamă înfățișarea unei femei frumoase, care-ți stârnește simțurile?

Așa am ajuns și la adevăratul nostru subiect: pictura. O gloată care umplea străzile Istanbulului și care era ațâțată de un predicator al cărui nume n-am să-l pomenesc aici, ca să nu vă supăr, spunea că rostirea chemării la rugăciune prin intonarea unei melodii, întrunirea credincioșilor în lăcașuri de derviși, slăvirea numelui lui Dumnezeu de către oameni strâns îmbrățișați, extazul dobândit în sunetul instrumentelor muzicale și băutul cafelei ar fi împotriva cuvântului lui Dumnezeu. Am auzit că unii dintre miniaturiştii aflați printre noi, speriați de acest predicator și de norodul care-l însoțea, ar fi cugetat că pictura după metodele folosite de maeștrii frânci mi s-ar datora tot mie. Vreme de sute de ani s-a clevetit pe seama mea. Nici una dintre cleveteli n-a fost însă atât de departe de adevăr!

Să ne întoarcem la începuturi. Toată lumea uită de ele, încăpățânându-se să creadă că eu aș fi împins-o pe Eva să muște din fructul oprit. Nu, începutul nu privește nici faptul că Dumnezeu m-a socotit trufaș. La începutul întregii povești se află clipa când El ni l-a arătat - mie și celorlalți îngeri - pe om și ne-a cerut să ne plecăm dinaintea lui, faptul că, în vreme ce ceilalți îngeri i s-au închinat, eu, însuflețit de o hotărâre foarte întemeiată,

NU M-AM PLECAT ÎN FAȚA OMULUI!

Din punctul vostru de vedere, este oare nimerit să spui:

PLEACĂ-TE ÎN FAȚA OMULUI!

care a fost plămădit din lut - o materie de două parale după ce eu am fost plămădit din foc? Spuneți, fraților, bizuindu-vă pe cugetul vostru! Bine, știu, vă gândiți că nimic nu va rămâne aici, între noi, că El va auzi totul și că, într-o bună zi, vă va cere socoteală; așadar, vă temeți. Nu întreb atunci de ce v-a dat El cuget; spun că aveți dreptate să vă temeți și uit de întrebarea mea, precum și de amănuntul cu focul și cu lutul. Dar rămâne un lucru pe care nu-l voi uita niciodată și de care, da, îmi voi aminti mereu cu trufie:

EU NU M-AM PLECAT ÎN FAȚA OMULUI!

Maeștrii frânci însă tocmai asta fac acum. Nu se

mulțumesc doar să picteze și să înfățișeze culoarea ochilor, alcătuirea pielii, arcuirea neasemuită a buzelor domnilor, popilor, negustorilor bogăți, ba chiar a femeilor - mergând până la umbra plăcută dintre sânii acestora -, cutele de pe frunte, inelele de pe degete, ba chiar și dezgustătoarele fire de păr care li se ițesc din urechi, să picteze și să înfățișeze așadar totul așa cum este, dar îi mai și așază exact în mijlocul picturilor lor, de parcă omul ar fi o făptură căreia să i te pleci, agățând aceste picturi pe perete, ca pe niște idoli la care ar trebui să te închini. Oare omul este o făptură atât de însemnată încât să fie înfățișată în amănunt, chiar și cu umbra sa? Oare pictând casele de pe stradă ca și cum s-ar micșora treptat, așa cum le vede, în chip înșelător, ochiul omului, nu se cheamă că în buricul lumii este așezat omul, și nu Dumnezeu? Lucrurile astea le știe cel mai bine Dumnezeu Preaînaltul, care este atotputernic. Încă mai cred că ați înțeles ce nesăbuintă este să afirmi că eu le-am dat ideea acestor picturi - eu, care n-am consimțit să mă plec în fața omului, care am îndurat nenumărate suferințe și singurătatea din această pricină, care am coborât astfel în ochii lui Dumnezeu, eu, care am îndurat atâtea vorbe de ocară! Mai chibzuit decât asta pare până și să crezi că din pricina mea obișnuiesc copiii să-și frământe mădularul, că eu sunt cel care îi îndeamnă pe toți să tragă vânturi, așa cum scriu unii *molia*¹ și cum zic unii predicatori.

Vreau să vă mai spun un ultim lucru pe această temă; cuvintele mele nu-i privesc însă pe oameni, care sunt mereu întinați din pricina ambițiilor de preamărire, a poftelor trupești și a lăcomiei de bani, precum și a patimilor lor nesăbuite! Doar Dumnezeu Preaînaltul mă poate înțelege, cu mintea Lui fără de fruntarii: nu i-ai învățat Tu oare să fie trufași, punându-i pe îngeri să li se plece? Acum fac și

---

¹ Titlu onorific acordat, mai ales în Iran, personalităților religioase și, în mod deosebit, „doctorilor” șiiți ai Legii. În Imperiul Otoman, termenul amintit putea desemna un judecător-superior sau un „doctor în legea canonică musulmană.

singuri ceea ce au învățat de la îngerii Tăi: se închină unul la altul și se așază pe ei înșiși în miezul lumii. Toți, până și cei mai credincioși dintre robii Tăi, doresc să fie pictați în stilul maestrilor frânci. Ca urmare a acestei încântări de sine, toți Te vor uita curând; știu asta așa cum mă știu pe mine însumi. Pe deasupra, vor arunca întreaga vină a faptului de a Te fi uitat asupra mea!

Cum aș putea să vă spun că nu mă sinchiesc de asemenea lucruri, așa cum s-ar crede? Dovedindu-vă, desigur, că sunt sute de ani de când supraviețuiesc bine-mulțumesc, în ciuda nemiloaselor puneri la zidul infamiei, ocări, sudalme și blesteme. Dacă dușmanii mei cei mânioși și necumpăniți - indiferent cine-ar fi ei -, care mă suduie mereu, și-ar aminti că însuși Dumnezeu a fost acela care mi-a dat învoirea de a viețui până la Sfârșitul Lumii, ne-ar mai ușura lucrarea tuturor. Dar viața cu care au fost ei dăruiți de Dumnezeu abia dacă trece de șaiszeci-șaptezeci de ani. Știu că, dacă le spun eu „încercați barem să v-o prelungiți, bând cafea", unii dintre ei nu vor mai bea cafea niciodată, zicându-și: „Aoleu, dacă spune Dracul asta, ia să fac eu taman pe dos!", sau se vor munci să stea în cap și să-și toarne cafeaua în fund.

Nu râdeți! Nu miezul, ci forma gândurilor este importantă. Nu ceea ce pictează miniaturistul, ci stilul lui! Dar nici aceste lucruri nu trebuie să fie deloc limpezi. V-aș fi istorisit, în încheiere, o poveste de dragoste, dar pare-se că s-a făcut târziu. Maestrul *meddah* care m-a pus să vorbesc în această seară a promis că nu mâine, ci poimâine - miercuri noaptea -, când va atârna pe perete imaginea unei femei, vă va depăna el, cu vocea lui plăcută, această poveste.

48.Eu, Şeküre

L-am visat pe tata - îmi spunea ceva ce n-am izbutit să desluşesc; era înspăimântător şi m-am trezit. Şevket şi Orhan se strânseseră tare în mine, de-o parte şi de alta, şi transpirasem din pricina căldurii trupurilor lor. Şevket îşi aşezase mâna pe pântecul meu. Orhan îşi pusese capul transpirat pe pieptul meu. Cu toate acestea, am izbutit să ies din aşternut şi din cameră fără să-i trezesc.

Am traversat holul şi am deschis, în linişte, uşa odăii în care se afla Negru. Nu l-am văzut la lumina sfeşnicului pe care-l ţineam în mână, dar i-am zărit aşternutul care zăcea ca un trup fără viaţă, învelit în giulgiu, în mijlocul camerei întunecate şi reci. Părea că lumina sfeşnicului nu putea ajunge cu nici un chip până la el.

De îndată ce mi-am apropiat mai mult mâna de aşternut, lumina portocalie a lumânării a căzut pe chipul ostenit, nebărbierit şi pe umerii goi ai lui Negru. M-am tras mai aproape. La fel ca Orhan, dormea încovrigat ca un păduche de lemn şi avea întipărită pe faţă o expresie de fată cufundată în somn.

„Acesta e bărbatul meu", mi-am zis. Era atât de departe şi îmi părea atât de străin, încât sufletul mi-a fost cuprins de remuşcare. Dacă aş fi avut în mână un hanger, l-aş fi ucis. Nu pentru că doream într-adevăr să fac asta, ci pentru că mă întrebam, aşa cum facem cu toţii când suntem copii, cum ar fi fost dacă aş fi făcut-o. Nu credeam nici că trăise ani de zile cu gândul la mine, nici în expresia de copil nevinovat de pe chipul lui.

L-am trezit împungându-l în umăr cu muchia piciorului gol. Când m-a văzut, s-a arătat mai degrabă speriat - chiar

dacă numai pentru o clipă, așa cum doream eu - decât fermecat și cuprins de emoție. I-am spus, înainte de a se deștepta bine:

— L-am visat pe tata. Mi-a spus ceva peste măsură de înfricoșător: tu l-ai omorât...

— Nu eram oare împreună când a fost omorât tatăl tău?

— Asta știu și eu, am zis. Dar tu știai că tata va fi singur acasă.

— Nu știam. Tu i-ai trimis pe copii cu Hayriye. Mai știau Hayriye, poate și Ester. Tu știi mai bine decât mine cine altcineva știa.

— O voce dinlăuntrul meu dă să-mi dezvăluie parcă uneori de ce a luat-o totul pe o pantă așa de rea - să-mi spună taina acestei nefericiri. Ba chiar deschid gura, pentru ca vocea aceea să se audă, dar, la fel ca în vis, din gâtleej nu mi iese nici un sunet. Nici tu nu mai ești acel Negru bun și neprihănit pe care l-am cunoscut în copilărie.

— Și tatăl tău, și tu l-ați izgonit pe acel Negru neprihănit.

— Dacă te-ai însurat cu mine ca să te răzbuni pe tata, te-ai răzbunat deja! Dar poate asta e și pricina pentru care copiii nu te iubesc deloc.

— Știu, a zis, dar fără tristețe. Înainte de culcare, tu erai jos, când i-am auzit zicând, ca să aud eu: „Negru, Negru, pupă-mă în fund!”

— Ar fi trebuit să-i bați, am zis mai întâi, dorind cu adevărat să-i fi bătut. Dacă ridici mâna asupra lor, te omor! i-am zis însă după aceea, îngrijorată.

— Vâră-te aici, în așternut, a zis el. O să îngheți.

— Poate că n-am să mă vâr niciodată în așternutul tău. Pe de altă parte, poate, amândoi am săvârșit o greșală, căsătorindu-ne. Se zice că nici cununia noastră n-ar fi pe potriva legii. Înainte de a adormi, azi-noapte, am auzit zgomotul pașilor lui Hasan. Nu uita că i-am auzit ani de zile zgomotul pașilor, pe vremea când locuiam cu răposatul meu bărbat. Copiii îl iubesc. Este însă nemilos. Are o sabie roșie, păzește-te de ea!

În ochii lui Negru am văzut o expresie atât de ostenită și de aspră, încât am priceput că nu-l puteam înspăimânta.

— Dintre noi doi, tu ești și cel mai fericit, și cel mai trist, am zis. Eu mă încăpățânez să nu fiu nefericită, să-mi apăr copiii, în vreme ce tu te încăpățânezi să te încredințezi pe tine însuși. Și asta nu pentru că mă iubești pe mine.

Mi-a vorbit îndelung despre cât de mult mă iubea, despre faptul că se gândise mereu la mine, prin caravanseraiuri pustii, prin munți golași, în nopți potopite de ninsoare. Dacă nu mi-ar fi destăinuit aceste lucruri, i-aș fi trezit pe copii și m-aș fi întors în casa fostului meu bărbat. Am spus deodată, pentru că așa îmi venise:

— Uneori mi se pare că fostul meu bărbat se poate întoarce în orice clipă. Nu mă tem să stau cu tine în aceeași cameră, la miez de noapte, ca să nu dea copiii peste noi, dar mă tem că, de îndată ce ne vom îmbrățișa, o să înceapă el să bată la ușa aia.

De afară, chiar din apropierea porții de la curte, s-au auzit miolrlăielile pisicilor, într-o luptă pe viață și pe moarte. A urmat apoi o lungă tăcere. Am crezut o clipă că o să încep să plâng în hohote. Nu puteam nici să pun sfeșnicul, pe care continuam să-l țin în mână, pe măsuta joasă, nici să mă duc înapoi în cameră, la copii. Mi-am spus în sinea mea că n-aveam să ies din încăperea aia până ce nu aveam să fiu pe deplin convinsă că nu era amestecat în moartea tatei.

— Te uiți la noi de sus, i-am zis lui Negru. După ce te-ai însurat cu mine, ai devenit trufaș. De fapt, ți-era milă de noi pentru că bărbatul meu nu s-a mai întors acasă, iar acum ți-e milă pentru că a fost ucis tata.

— Șeküre Hanâm, a zis el, prevăzător, și mi-a plăcut faptul că începuse prin a grăi astfel. Știi și dumneata că toate astea nu sunt adevărate. Aș face orice pentru dumneata.

— Atunci scoală-te din așternut și așteaptă și tu ca mine, în picioare.

De ce am spus că așteptam ceva?

— Nu pot, a zis, arătând rușinat către plapumă și către

cămașa de noapte de pe el.

Avea dreptate. Dar, cu toate astea, faptul că nu mă asculta m-a înfuriat.

— Înainte de uciderea tatei, veneai aici în casă peste măsură de spășit. Acum însă parcă nici tu nu crezi în ceea ce spui și dorești ca noi, la rândul nostru, să știm că nu crezi, chiar atunci când îmi spui „Şeküre Hanâm”.

Tremuram, dar nu de mânie, ci din pricina frigului care îmi învăluia picioarele, spatele și gâtul ca o mantie de gheață.

— Culcă-te cu mine și fii nevasta mea, a zis.

— Cum or să-l dibuiască pe ticălosul care l-a ucis pe tata? am întrebat. Dacă aflarea lui va dura peste măsură, nu e drept să locuiesc în casa asta, cu tine.

— Mulțumită lui Ester și ție, Maestrul Osman și-a îndreptat toată atenția asupra cailor.

— Maestrul Osman era dușmanul de moarte al tatei. Acum, bietul tata vede de acolo, de sus, că este nevoie tocmai de el pentru a-l afla pe ucigașul lui, și suferă.

A țâșnit pe neașteptate din așternut și s-a năpustit asupra mea. Nici măcar nu m-am putut clinti din loc. Dar, împotriva a ceea ce credeam, a stins lumânarea din sfeșnicul pe care-l țineam în mână și s-a oprit. Un întuneric dens a învăluit totul.

— Tatăl tău nu ne mai poate vedea acum, a zis în șoaptă. Suntem singuri. Spune-mi, Şeküre: m-ai făcut să simt, de îndată ce m-am întors aici, după doisprezece ani, că m-ai putea iubi, că în sufletul tău s-ar putea găsi un loc și pentru mine. Apoi ne-am căsătorit. De când ne-am căsătorit însă, te ferești să mă dezmierzi.

— M-am măritat cu tine de nevoie, am șoptit. Simțeam pe întuneric cum vorbele mele se înfingeau ca niște piroane, cum zicea Fuzuli, în trupul lui, aflat în fața mea.

— Dacă ar fi fost să te iubesc, te-aș fi iubit în copilărie, am șoptit din nou.

— Spune-mi, frumoasa mea din întuneric, a zis el. I-ai urmărit și îi cunoști pe toți miniaturiştii aceia care se

perindau prin casa voastră. Care dintre ei este, după tine, ucigașul?

Mi-a plăcut că putea încă să fie bine dispus. Era, la urma urmei, bărbatul meu.

— Mi-e frig.

Nu-mi amintesc dacă am spus asta sau ba. Am început să ne sărutăm. În întuneric, totul era foarte plăcut: faptul că-l îmbrățișam în vreme ce nu conteneam să țin sfeșnicul în mână, faptul că îi simțeam în gură limba catifelată, lacrimile, părul, cămașa mea de noapte, faptul că tremuram, ba chiar trupul lui. Era la fel de plăcut să-mi sprijin, în aerul rece, nasul de obrazul lui cald, dar Şeküre cea temătoare rămânea stăpână pe sine și, în vreme ce se săruta cu Negru, nu izbutea să uite de ea însăși, după cum se gândea și la sfeșnicul pe care-l ținea în mână, la tatăl ei, care o urmărea, la fostul ei bărbat, la copiii cufundați în somn, ghemuiți în așternut.

— E cineva în casă! am urlat.

L-am împins cât colo pe Negru și am ieșit în hol.

49. Mă numesc Negru

Am ieșit neauzit din casă, în întunericul dimineții, fără să mă vadă nimeni, ca un oaspete vinovat, și am umblat vreme îndelungată pe străzile năpădite de noroi. Ajuns la Beyazit, mi-am făcut abluțiunea în curte, am intrat în moschee și mi-am împlinit rugăciunea. Înăuntru nu erau decât un bătrân care izbutea să-și continue somnul în vreme ce-și făcea rugăciunea, cu o iscusință dobândită de-a lungul a patruzeci de ani, și Imam Efendi. Printre visele noastre împresurate de somn și amintirile nefericite, simțim uneori cum Dumnezeu își îndreaptă o clipă atenția și asupra noastră, motiv pentru care îi cerem ceva, însuflețiți de speranță, asemenea celui care izbutește să strecoare, plin de nădejde, o jalbă în mâna Padișahului: l-am implorat pe Dumnezeu să-mi dea o familie fericită, iubitoare.

Când am ajuns acasă, am simțit că în răstimp de o săptămână Maestrul Osman îi luase treptat, în mintea mea, locul răposatului Unchi. Era mai altfel, mai distant față de mine, dar credința sa în miniatură era mai profundă. Marele Maestru aducea mai degrabă cu un derviș bătrân și pașnic decât cu o persoană care stârnise, ani de-a rândul, teamă, admirație și dragoste printre miniaturisti.

În vreme ce mergeam de la casa Maestrului către Serai - el, ușor gârbovit pe calul lui, eu, ușor încovoiat pe lângă cal, pe jos - trebuie să fi semănat cu bătrânul derviș și învățacelul lui din picturile ieftine care împodobeau vechile cărți de basme.

La Serai i-am găsit pe Mai-marele grădinarilor și pe oamenii lui mai plini de elan și mai pregătiți de a purcede la

treabă decât noi. Încredințat că, în cursul dimineții, aveam să ne uităm la imaginile de cai desenate de cei trei maeștri miniaturişti și să decidem care dintre ei era blestematul ucigaș, Padișahul Nostru poruncise ca acesta să fie supus la cazne fără a mai fi măcar luat la întrebări. Din această pricină am fost conduși în căsuța aceea ridicată în pripă, care se afla într-o latură mai retrasă a Grădinii Imperiale, preferată pentru a-i iscodi pe vinovați și a-i supune la cazne, precum și pentru condamnările la moarte ce se săvârșeau în mare taină, iar nu fața cișmelei călăului, ca să vadă toată lumea și să ia aminte.

Un tânăr delicat și cuviincios - până într-atât încât să nu poată fi socotit ca făcând parte dintre oamenii Mai-marelui grădinarilor - a pus, cu gesturi sigure, trei foi de hârtie pe un suport de carte.

Când Maestrul Osman și-a scos lupa, inima mea s-a pornit să bată mai repede. Și-a plimbat foarte încet, ca un vultur care plutește cu grație deasupra pământului, lupa și ochii - aflați mereu la aceeași distanță - peste cele trei fermecătoare imagini de cal. Și-a încetinit o clipă gesturile și și-a îndreptat atenția către boturile cailor, asemenea unui vultur care zărește o gazelă bună de vânat, dar a rămas netulburat.

— Nu e, a zis apoi liniștit.

— Ce nu e? a întrebat Mai-marele grădinarilor.

În ceea ce mă privește, credeam că Marele Maestru avea să pornească la treabă fără să se grăbească și că avea să cerceteze fiecare amănunt din alcătuirea cailor, de la coamă la copită.

— Blestematul de miniaturist n-a lăsat nici o urmă! a zis Maestrul Osman. Este cu neputință să-ți dai seama, după aceste imagini, care dintre ei a făcut calul acela murg.

Am luat lupa pe care o lăsase el din mână și m-am uitat la nările cailor: maestrul avea dreptate. La nici unul dintre cei trei cai nu se regăsea ceva asemănător cu ciudata nară a calului murg care fusese desenat pentru cartea pregătită de

Unchiul.

Tocmai atunci am început să mă gândesc stăruitor la schingiuatorii care aşteptau afară cu o unealtă pe care nu izbuteam să pricep cum anume aveau s-o folosească. În vreme ce încercam să-i zăresc prin crăpătura uşii deschise, am băgat de seamă că unul dintre ei făcuse cale întoarsă şi fugea de parcă l-ar fi stăpânit un ginn, pentru a se răsuci apoi şi a se piti în dosul unui copac.

În clipa aceea a intrat în încăpere, ca o lumină care făcea să strălucească dimineţa plumburie, Preasfântul Nostru Padişah, Temelia Lumii.

Maestrul Osman i-a dezvăluit pe dată că nu izbutise să desluşască nimic din cele trei imagini de cai. Cu toate acestea însă, n-a putut să nu-i atragă atenţia Padişahului Nostru asupra felului în care se ridica pe picioarele dinapoi unul dintre caii din acele fermecătoare imagini, asupra fineţii din poziţia graţioasă a altuia, asupra măreţiei şi mândriei celui de-al treilea, care se observau doar în cărţile foarte vechi. În acelaşi timp, a încercat să ghicească, pe rând, care era miniaturistul care făurise fiecare imagine de cal, iar pajul care trecuse în timpul nopţii pe la fiecare dintre ei i-a întărit spusele.

— Nu vă miraţi, Stăpâne, că-mi cunosc miniaturiştii ca pe propriul buzunar, a zis Maestrul. Eu stau însă şi mă mir cum de s-a putut ivi, la miniaturiştii mei, pe care-i cunosc ca pe propriul buzunar, vreo trăsătură de condei care să-mi fie cu totul străină. Spun asta pentru că niciunul dintre cusururile unui maestru miniaturist nu este lipsit de temei.

— Adică? a zis Padişahul Nostru.

— Preafericitule Padişah, Preasfânt Refugiul al Lumii, în ceea ce mă priveşte, semnătura tainică pe care am băgat-o de seamă la botul aceluia cal murg este lipsită de înţeles, iar rădăcinile sale coboară până la maeştrii din vechime, la alte imagini, alte meşteşuguri, alte stiluri, poate şi la alţi cai; nu este vorba de cusurul unui miniaturist smintit. Dacă o să răsfoim fermecătoarele pagini ale cărţilor vechi de sute de ani

care se păstrează în Vistieria Voastră din Serai, în pivnițe ferecate cu lacăte peste lacăte, în cufere de fier, în dulapuri, vom vedea poate că lucrul acela pe care îl privim astăzi ca pe o greșală era un meșteșug anume și îl vom putea lega de condeiul unuia dintre cei trei miniaturişti.

— Vrei să intri în Vistieria Dinăuntru? a întrebat Sultanul cu mirare.

— Da, a zis Maestrul.

Era o dorință la fel de cutezătoare ca și aceea de a pătrunde în Harem. În aceeași clipă, am mai priceput ceva: clădirile Haremului și ale Vistieriei fuseseră așezate în cele mai frumoase unghere ale Curții Raiului Dinăuntru, aflate în Seraiul Padișahului Nostru, întocmai cum fuseseră durate în ungherele cele mai gingașe ale sufletului Padișahului Nostru.

Tocmai mă trudeam să deslușesc, după chipul Său fermecător, pe care îl puteam acum privi cu îndrăzneală, ce avea să se mai întâmple, când El a plecat pe negândite. Oare se supăraseră, ori se simțiseră insultat? Urma să fim pedepsiți cu toții, toți miniaturiştii, din pricina semetiei Maestrului nostru?

În vreme ce mă uitam la cei trei cai, mi-am închipuit cum aveam să fiu ucis fără s-o mai pot vedea vreodată pe Şeküre, înainte de a mă fi putut culca cu ea. În ciuda frumuseții lor, acești cai minunați îmi păreau iviți acum dintr-o lume foarte îndepărtată. În tăcerea aceea înspăimântătoare, în mintea mea s-a înstăpânit ideea că a fi miniaturist înseamnă a ajunge robul frumuseții lui Dumnezeu și a pieri pentru ea, tot așa cum a fi îngăduit în Palatul Dinăuntru, în inima Seraiului încă din copilărie, a crește și a trăi aici însemna să devii robul Padișahului Nostru și să poți pieri pentru acest țel.

Cu mult mai târziu, când oamenii Mai-marelui vistiernicilor ne-au purtat în susul drumului, către Poarta Mijlocie, în mine mai stăruia încă acea moarte; tăcerea morții. Dar, când am intrat pe Poarta Păcii, unde își pierduseră viața atâtea pașale osândite la moarte, paznicii

porții nu au dat nici un semn că ne-ar fi zărit. Nici Piața Divanului, nici turnul, nici păunii care-mi luaseră ochii ieri, de parcă acolo s-ar fi aflat Raiul însuși, nu m-au mai mișcat deloc. Pricepusem că eram duși și mai departe, în Palatul Dinăuntru, unde bătea inima lumii tainice a Padișahului Nostru.

Așa am ajuns să trecem de porțile pe care nici măcar mării-viziri nu pătrundeau fără învoire. Nu-mi ridicam privirile din pământ, ca un copil intrat într-un basm, ca să nu dau cu ochii de minunile și ființele care urmau să-mi iasă înaintea. Nu m-am putut uita nici măcar spre Sala Jalbelor. Cu toate acestea, cum la un moment dat ochii mi-au alunecat într-o parte, privirile mi s-au oprit asupra unui platan obișnuit, care nu se deosebea cu nimic de alți platani, și asupra unui bărbat mare de stat, îmbrăcat într-un caftan din atlas, de un albastru strălucitor. Am trecut printre coloanele înalte. Ne-am oprit în fața unei uși grele, mai mari și mai semețe decât celelalte, cu motive decorative viu colorate. În pragul ei se aflau agale înveșmântate în caftane strălucitoare, iar una dintre ele stătea aplecată deasupra lacătului.

Mai-marele vistiernicilor ne-a spus, privindu-ne în ochi:

— Ce binecuvântare pe voi că Preasfântul Nostru Padișah v-a dat învoire să pătrundeți în Vistieria Dinăuntru! Veți vedea cărți pe care nu le-a mai văzut nimeni, veți admira pagini aurite și picturi nemaivăzute, veți adulmeca, asemenea vânătorilor. Padișahul Meu mi-a poruncit, de asemenea, să vă amintesc că i-a dat Maestrului Osman un răgaz de trei zile, că Maestrul tocmai a sfârșit-o pe prima dintre ele, că va trebui să deslușească, în următoarele două zile, adică până joi la prânz, și să-i dezvăluie cine este blestematul acela de miniaturist, iar dacă nu-i va putea spune, nu va scăpa din această împrejurare fără a fi supus la cazne de Mai-marele grădinarilor.

Mai întâi au desfăcut învelitoarea în care se afla lacătul pentru a feri sigiliul, așa încât în gaura cheii să nu poată

intra vreo altă cheie. Prepusul Vistieriei și două agale au decis că sigiliul se afla la locul lui și au făcut un semn din cap. Apoi, sigiliul a fost rupt, în tăcerea încordată care domnea printre noi, lacătul s-a deschis cu zgomot de îndată ce cheia a fost vărâtă în broască, iar chipul Maestrului Osman a dobândit, preț de o clipă, o culoare cenușie. De cum s-a deschis unicul canat al ușii de lemn bogat decorate, grele, pe suprafața acesteia a căzut un soi de lumină neagră, rămasă parcă înăuntru din vremuri străvechi.

— Padișahul Meu n-a poruncit degeaba să vină agalele scribilor și secretarii care țin catastifele cu socoteala lucrurilor, a zis Mai-marele vistiernicilor. Bibliotecarul a răposat și nu mai are cine să se ocupe de cărți în locul lui. Din pricina aceasta, Padișahul Meu a poruncit să nu intre cu voi decât Cezmi Aga.

Acesta era un pitic care părea să aibă pe puțin șaptezeci de ani și ai cărui ochi străluceau cu putere. Boneta pe care o purta pe cap - asemănătoare unei corăbii cu pânze - era chiar mai ciudată decât persoana lui.

— Cezmi Aga ține minte tot ce se află înăuntru, de parcă Vistieria ar fi însăși casa lui. El știe mai bine decât oricine unde se află cărțile și fiecare lucru în parte.

Bătrânul pitic nu s-a fâlit cu știința lui. Măsura din priviri un mangel cu picioare de argint, un țucal a cărui toartă era împodobită cu plăcuțe de sedef, opaițul și sfeșnicele pe care le purtau pajii Odăii Vistieriei.

Mai-marele vistiernicilor ne-a spus că ușa avea să fie iar încuiată în urma noastră și pecetluită cu sigiliul Sultanului Selim cel Crunt, vechi de șaptezeci de ani, că, după rugăciunea de seară, sigiliul avea să fie rupt încă o dată și desfăcut în prezența grupului de agale acolo de față, care urmau să depună și mărturie, că trebuia să fim cu băgare de seamă ca nu care cumva să ni se strecoare ceva, „din greșală”, prin veșminte, prin haine, prin buzunare, prin chimire, deoarece la ieșire aveam să fim cercetați până la izmene.

Am pătruns în încăperea, trecând printre agalele înșirate la rând. Era frig ca-n peșteră. De îndată ce s-a închis ușa, totul s-a cufundat o clipă în întuneric și am simțit cum mirosul de mucegai, de praf și de umezeală îmi pătrundea până în străfundul nasului.

Ochii mi s-au obișnuit cu lumina ciudată care învăluia acest loc, strecurându-se printre balustradele scărilor ce urcau spre catul suspendat, de-a lungul zăbrelelor groase de la ferestrele de sus și al zidurilor înalte, precum și printre apărătoarele platformelor de promenadă din lemn ce dădeau ocol celui de-al doilea cat. Din pricina culorii catifelelor, a covoarelor și a chilimurilor, această încăperea părea cu totul roșie. Am văzut astfel, cuprins de un simțământ de venerație, urmările tuturor campaniilor purtate pentru adunarea acestei avuții, a acestor odoare, ale luptelor încrâncenate duse pentru dobândirea lor, ale șuvoaielor de sânge care curseseră în valuri, ale orașelor și vistierilor prădate.

— V-ați înspăimântat? a întrebat bătrânul pitic, dând glas sentimentului care-mi stăpânea inima. Toți se înspăimântă când intră aici prima oară. Noaptea, sufletele tuturor acestor lucruri vorbesc în șoaptă.

Ceea ce-ți trezea spaima era tăcerea care învăluia puzderia nemaivăzută de obiecte. Auzeam zgomotul sigiliului care se punea pe lacătul ușii din spatele nostru și priveam în jur, copleșiți de admirație, fără a ne clinti din loc.

Am văzut săbii, colți de fildeș, caftane, sfeșnice de argint, steaguri de atlas. Am văzut dulapuri întregi cu cutii de sidex și cufer de fier, cu vase chinezești, cu cingători, cu saz-uri¹, cu armuri, cu perne de mătase, cu globuri pământești, cu blănuri, cu coarne de rinocer, cu ouă de struț pictate, cu puști, cu săgeți, cu buzdugane. Pretutindeni se aflau stoffe, covoare și atlasuri și aveam impresia că acestea se revărsau încet spre mine, din dulapurile în perete și din micile lăcașuri săpate în ziduri. O lumină stranie, cum nu mai văzusem

---

¹ Instrument cu coarde.

niciodată, nicăieri, cădea asupra stofelor, a cutiilor, a caftanelor de padişah, a săbiilor, a uriaşelor lumânări roz, a turbanelor simple, a pernelor cusute cu perle, a şeilor lucrate cu aur, a iataganelor împodobite cu diamante, a buzduganelor înfrumuseţate cu rubine, a turbanelor pline de fală, a panaşurilor, a ceasurilor stranii, a statuetelelor de cai şi de elefanţi sculptate în fildeş, a narghilelelor cu muştiucul încrustat cu diamante, a casetelor de sedef, a panaşurilor de cai, a şiragurilor mari de mătăanii, a coifurilor gemând de rubine şi peruzele, a ibricelor, a hangerelor. Lumina abia vizibilă care se strecura prin ferestrele de sus scotea la iveală particulele de praf care pluteau în încăperea întunecată, așa cum face lumina soarelui când pătrunde prin luminatorul cupolei unei moschei, într-o zi de vară; dar aici nu de soare era vorba. Din pricina acestei lumini stranii, aerul se preschimbase parcă în ceva dens, lesne de pipăit, și toate lucrurile păreau plămădite din același material. După ce am ascultat, încă o dată, liniștea din încăperea, mi-am dat seama că, de fapt, ceea ce lega lucrurile unul de altul, în același țesut misterios, era tocmai praful; aidoma luminii, țărâna învăluia totul. Acest talmeș-balmeș de obiecte era și mai înspăimântător din pricină că se întrepătrundea cu lucruri ciudate, nelămurite, pe care ochiul nu izbutea să le deslușească nici măcar la a doua, la a treia privire. Presupuneam, zărind ceva, că era un cufăr, credeam, mai apoi, că era un suport de carte, pentru ca după aceea să decid că era vreo unealtă stranie de-a frâncilor. Înțelegeam, de pildă, că acel cufăr de sedef care zăcea printre caftanele scoase din lăzi și azvârlite pretutindeni, în grabă, printre panașuri, era de fapt o casetă neobișnuită, trimisă de Țarul de la Moscova. Cezmi Aga a pus, din obișnuință, mangalul în vatra săpată în zid.

— Unde sunt cărțile? a șoptit Maestrul Osman.

— Care cărți? a zis piticul. Cele aduse din Arabia,

Coranurile cu scriere kufică¹, cele aduse de Sultanul Selim cel Crunt, Sălășluitarul în Rai, de la Tabriz, cărțile pașalelor ale căror avuții au fost săltate odată cu condamnarea lor la moarte, volumele aduse în dar bunicului Padișahului Nostru de solul venețian, ori cărțile creștine rămase tocmai de pe vremea Sultanului Mehmed Cuceritorul?

— Cele pe care i le-a trimis în dar, acum treizeci de ani, Șahul Tahmasp Preasfântului Sultan Selim, Sălășluitarul în Rai, a zis Maestrul Osman.

Piticul ne-a dus la un dulap mare din lemn. De cum l-a descuiat și a văzut cărțile din fața lui, Maestrul Osman a fost cuprins de nerăbdare. A deschis un volum, i-a citit colofonul și i-a răsfoit paginile. M-am uitat și eu uimit, odată cu el, la pagini și la portretele de hani, cu ochii ușor oblici zămislite, fiecare, cu mare îngrijire.

— Cengiz Han, Cagatay Han, Tuluy Han, Kubilay Han, ocârmuitorul Chinei, a citit Maestrul Osman, închizând volumul și luând un altul.

În fața noastră s-a ivit o imagine de o frumusețe nemaivăzută, care înfățișa scena în care Ferhat o ia în spinare și o poartă plin de amărăciune, mânat de puterea dragostei, pe iubita sa Șirin, cu cal cu tot. Pentru a întări pasiunea și tristețea îndrăgostiților, stâncile de pe munte, norii și frunzele celor trei chiparoși de soi nobil care erau martori la iubirea lui Ferhat fuseseră desenați cu un tremur întristat al mâinii și cu o asemenea suferință, încât gustul lacrimilor și melancolia frunzelor care cădeau pe pământ ni s-au transmis pe dată, Maestrului Osman și mie. Această scenă înduioșătoare fusese pictată în stilul marilor maeștri, spre a arăta că suferința pricinuită de dragoste este trăită pretutindeni în lume, în aceeași clipă, iar nu pentru a vădi forța mușchilor lui Ferhat.

---

¹ Tip de caligrafie cu aspect unghiular, al cărei nume derivă de la orașul Kufa, din Irak; era folosită îndeosebi pentru copierea Coranului pe pergament și pentru inscripțiile monumentale.

Maestrul Osman a spus:

— Aceasta este una dintre imitațiile după Behzad, plăsmuită acum optzeci de ani, la Tabriz, apoi a pus volumul la loc și a deschis altul.

Era o imagine din *Kelile și Dimne*, care înfățișa prietenia silită dintre Pisică și Șoarece. Sărmanul șoarece, prins la strâmtoare între atacurile dihorului de pe pământ și cele ale uliului de pe cer, își află scăparea la o biată pisică, prinsă în capcana unui vânător. Cei doi cad la învoială: pisica se poartă fără dușmănie și îl spală pe șoarece. Dihorul și uliul se sperie de pisică și încetează să-l mai vâneze pe șoarece. Șoarecele, la rândul său, o eliberează cu grijă pe pisică din capcană. Înainte ca eu să fi priceput sensibilitatea miniaturistului, Maestrul înghesuisese deja cartea alături de alte volume și deschisese la întâmplare o alta, la o altă pagină.

Pe aceasta se zărea o pictură plăcută, cu o femeie misterioasă care, întrebând ceva, făcea plină de delicatețe un gest cu o mână, în vreme ce cealaltă mână i se odihnea pe feregeaua verde, și cu un bărbat care-i sorbea vorbele, privind-o dintr-o parte. Am observat cu invidie și cu admirație intimitatea, dragostea și prietenia care domneau între ei.

Maestrul Osman a lăsat-o deoparte și a deschis altă carte, la o altă pagină. Aici, călăreții armatelor din Iran și din Turan, care se vrăjmășesc de când lumea, își luaseră toate armurile, coifurile, apărătorile de genunchi, arcurile, tolbele cu săgeți, săgețile, încălecaseră pe acei fermecători cai de basm, prinși în armuri până la gât, se înșiruiseră frumos unii în fața celorlalți, într-o stepă de culoarea țărânei gălbui, își ridicaseră sulilele cu vârfurile împodobite și, înainte de a se încleșta pe viață și pe moarte, așteptau răbdători înfruntarea dintre comandanții lor, care se repeziseră în față și se luaseră la sfadă. Tocmai eram pe cale să-mi spun că, indiferent de ceea ce picta - fie că i se cerea ca lucrul respectiv să se făurească azi, fie că acesta fusese făurit cu o sută de ani în

urmă, fie că era vorba de o scenă de luptă, fie că era vorba de una de dragoste -, ceea ce înfățișa de fapt miniaturistul, stăpânit de o credință absolută, erau lupta cu propriul sine nevolnic și dragostea sa față de pictură, prin urmare, ceea ce picta el era propria răbdare, când Maestrul Osman a spus, închizând volumul greu:

— Nici asta nu este.

Am văzut într-un album un peisaj întins, care părea să se îndepărteze văzând cu ochii, cu munți care se pierdeau încet-încet printre vălătuci de nori. M-am gândit că a picta însemna a privi lumea aceasta ca și cum ar fi fost Lumea de Dincolo. Maestrul Osman ne-a explicat cum ar fi putut ajunge această pictură din China la Istanbul, intrând și ieșind din alcătuirea celor mai felurite cărți, de la Buhara la Herat, de la Herat la Tabriz, de la Tabriz în Seraiul Padișahului Nostru, cum fusese sfârtecat volumul din care făcuse parte cândva și cum fusese ea legată, mai apoi, într-un alt volum, laolaltă cu alte picturi.

Am văzut imagini de luptă și imagini ale morții, care mai de care mai înfricoșătoare, care mai de care mai bine pictate: Rustem cu Șahul Mazenderan; Rustem atacând oastea lui Efrasiyab; Rustem, misteriosul războinic, înveșmântat în zale, cu neputință de recunoscut... Într-un alt album am văzut trupuri ciopârțite, în vreme ce armate legendare, despre care n-am izbutit să aflăm ale cui erau, se luptau nemilos, am văzut hangere mânjite cu roșu sângerieu, soldați nefericiți în ai căror ochi lucea lumina morții, războinici care se hăcuiau și se tocau între ei de parcă ar fi tocat ceapă. Maestrul Osman s-a uitat - pentru a nu știu câta oară - la scena în care Husrev o pândea pe Şirin în vreme ce aceasta se scâldea în lac noaptea, la lumina lunii, la scena care înfățișa patima celor doi îndrăgostiți, Leyla și Mecnun, când se revedeau după o lungă despărțire, la imaginea fericirii trăite de Salaman și Absal după ce fugiseră de întreaga lume și rămăseseră cu desăvârșire singuri, pe o insulă a fericirii, printre copaci, flori și păsări cântătoare, și, ca un adevărat

mare maestru, nu s-a putut stăpâni să nu-mi atragă luarea-aminte asupra ciudăteniei care se ivea, chiar și în pictura cea mai proastă, în vreunul dintre ungherele acesteia, fie din pricina slăbiciunii pictorului, fie din pricina vreunei neînțelegeri pe seama culorilor. Ce nefericit de miniaturist, împins de gânduri necurate, așezase oare pe ramura aceluia copac, ca pe o piază rea, bufnița, care n-ar fi trebuit să se afle nicidecum acolo când Husrev și Şirin ascultau plăcutele istorisiri ale însoțitoarelor ei? Cine-l așezase pe feciorul acela frumos, îmbrăcat în straie femeiești, printre egiptencele care își tăiau degetele străduindu-se să curețe portocale dulci, în vreme ce admirau frumusețea chipeșului Iosif? Oare miniaturistul care pictase scena în care Isfendiyar era orbit de o săgeată putea bănuși că, mai apoi, avea să orbească și el?

I-am văzut pe îngerii care-l înconjurau pe Preasfântul Nostru Profet cu prilejul Călătoriei sale în Noapte, pe bătrânul tuciuriu, cu șase brațe și cu barbă lungă care înfățișa planeta Saturn, pe pruncul Rustem dormind tihnit în leagănul lui cu intarsii de sidex, sub privirile mamei și ale dădăcelor sale. Am văzut moartea dureroasă a lui Darius în brațele lui Alexandru, l-am văzut pe Behram Gur ferecat în încăperea aceea roșie, împreună cu prințesa rusă, l-am văzut pe Siyavuş - călare pe un cal negru, ale cărui nări nu purtau semnătura noastră ascunsă - trecând prin foc, am văzut trista înmormântare a lui Husrev, ucis de propriul fiu. În vreme ce alegea la repezeală și mai apoi lăsa deoparte volumele, Maestrul Osman recunoștea uneori câte un miniaturist și ne arăta ce anume făcuse, găsea și deslușea câte o semnătură tăinuită stingher printre flori, în pustietatea vreunei ruine ori chiar în vreun cotlon din puțului întunecat în care se ascundea ginnul, se uita la semnături, la colofon și ne lămurea apoi cine, de la cine și ce anume împrumutase. Răsfoia îndelung unele volume, în speranța că avea să afle câteva pagini cu picturi. Uneori se așterneau lungi tăceri și auzeam doar foșnetul nedeslușit al paginilor.

Alteori, când Maestrul Osman scotea câte o exclamație de uimire, cel care tăcea, nepricepând de ce anume se minuna, eram eu. Deschidea cărțile și îmi arăta pagini împodobite cu picturi, amintindu-mi că dădusem peste aceeași orânduire a paginii, peste aceeași așezare a copacilor și a călăreților și în alte volume, în alte scene, din cu totul alte povestiri. Compara o pictură din *Cvintetul* lui Nizami - aflată într-un volum plămădit tocmai pe vremea Șahului Riza, fiul lui Timur, ceea ce va să zică în urmă cu vreo două sute de ani - cu o pictură dintr-un alt volum, despre care spunea că fusese făurită cu șaptezeci-optzeci de ani în urmă la Tabriz și mă întreba ce tâlc putea avea faptul că miniaturiștii pictaseră, cu toții, aceeași imagine, fără să-și fi văzut unul altuia lucrările, iar apoi își răspundea singur:

— A picta înseamnă a-ți aminti.

Deschizând și închizând mereu vechile volume, întristându-se în fața capodoperelor (pentru că nimeni nu mai putea picta în acest fel!) și înveselindu-se în fața stângăciilor (pentru că de fapt noi, toți miniaturiștii, suntem frați), arătându-mi lucrurile de care își amintea miniaturistul, vechile picturi cu copaci, îngeri, umbrele, tigri, corturi, dragoni și prinți cuprinși de tristețe, îmi dădea de înțeles următoarele: cândva, Dumnezeu a văzut lumea în chipul său neasemuit și le-a lăsat-o robilor săi, increzător în frumusețea ei. Nouă, miniaturiștilor, ca și celorlalți care privesc pictura cu plăcere, ne revenea sarcina de a ne reaminti de minunatul peisaj văzut de Dumnezeu și lăsat de El nouă. Cei mai mari maeștri din fiecare generație de miniaturiști se străduiau, punându-și viața cheazășie și muncind din răspuțeri, până la orbire, animați de o nemărginită ardoare și de o mare inspirație, să zugrăvească acel peisaj minunat pe care Dumnezeu ne-a poruncit cândva să-l vedem. Ceea ce făceau ei semăna cu rememorarea de către om a propriilor amintiri din epoca de aur. Dar, din nefericire, până și cei mai mari maeștri nu-și puteau aminti decât pe alocuri, în chip nelămurit, de acea imagine

miraculoasă, la fel ca bătrânii osteniți și ca marii miniaturişti orbiți de atâta strădanie. Aceasta era pricina pentru care uneori, ca prin miracol, vechii maestri desenau aidoma un copac, o pasăre, un prinț întristat care se scâldea la hamam ori o domniță așezată la fereastră, în ciuda faptului că nu-și văzuseră unul altuia operele și, mai mult, că erau despărțiți de sute de ani.

Cu mult mai târziu, după ce lumina aceea roșie din încăperea Vistieriei s-a întunecat ușor și după ce am priceput cu toții că în dulap nu se afla nici una dintre cărțile trimise în dar tatălui Padișahului Nostru de către Șahul Tahmasp, Maestrul Osman a revenit la judecata sa de mai devreme:

— Uneori, aripa unei păsări, o frunză ce atârnă într-un copac, unduirea muchiei streșinii, forma unui nor pe cer, râsul unei femei sunt arătate, învățate, memorate generații de-a rândul, de la maestru la discipol, și păstrate vreme de secole. Cum maestrul miniaturist crede din toată inima că lucrurile pe care le-a învățat de la propriul maestru vor rămâne de-a pururi neschimbate, că au devenit un adevărat model, așa cum crede și în veșnicia Preasfântului Coran, el nu va uita niciodată un asemenea amănunt, întipărit în memoria sa întocmai așa cum se întâmplă atunci când înveți pe dinafară Preasfântul Coran. Dar neuitarea lui nu înseamnă că maestrul miniaturist se folosește mereu de acest detaliu. În sufletul miniaturistului își fac loc deprinderile, preferințele cromatice ale atelierului de pictură în care și-a istovit lumina ochilor, ale maestrilor ursuzi alături de care a pictat de-a lungul anilor, precum și toanele padișahilor. Cum nu i se îngăduie să picteze amănuntul cu pricina, aripa unei păsări ori râsul femeii...

— Ori nările unui cal, am zis eu pe dată.

— Ori nările unui cal, a zis Maestrul Osman, fără a schița vreun zâmbet, cum acel mare maestru nu le poate picta în felul în care sunt tănuite acestea în străfundul sufletului său, le pictează în limitele îngăduite de atelierul în care lucrează în acel moment, în felul în care o face toată lumea,

înțelegi?

A citit o inscripție săpată în piatră, pe un zid de serai de pe pagina ilustrată a unui manuscris cu *Husrev și Şirin* de Nizami - *mesnevi* din care văzuserăm nenumărate exemplare până atunci -, pagină în care Şirin era înfățișată șezând pe tron: „Dumnezeule Preaînalt, apără puterea, domnia și țara Padişahului Nostru de neam ales, a Suveranului Nostru Celui Drept, a Fiului Celui Victorios al lui Timur Han, astfel încât acesta să fie fericit" (aşa era scris pe piatra din stânga) „și, totodată, bogat" (aşa era scris pe piatra din dreapta).

— Cum o să dăm de picturile în care miniaturistul a plămădit nările calului așa cum i s-au întipărit lui în memorie? am întrebat mai târziu.

— Trebuie să găsim volumul cu faimoasa *Carte a şahilor*, trimis în dar de Şahul Tahmasp, a zis Maestrul Osman. Trebuie să ne întoarcem la zămislirea picturii, la vremurile acelea minunate, vechi, legendare îndrăgite de Dumnezeu. Ne vom mai uita la foarte multe cărți!

Mi-a trecut prin minte că adevăratul țel al Maestrului Osman nu era să dea de caii aceia cu nări ciudate, ci să poată privi cât mai mult imaginile acelea miraculoase care zăceau ascunse departe de ochii celorlalți, în încăperea Vistieriei. Eram atât de nerăbdător să aflui ițele ce urmau să mi-o redea pe Şeküre, care mă aștepta acasă, încât refuzam să cred că Marele Maestru ar fi dorit să zăbovească peste măsură în încăperea înghețată a Vistieriei.

Am continuat așadar să deschidem alte dulapuri, alte cufere, pe care ni le arăta bătrânul pitic, și să ne uităm la picturi. Uneori mă săturam de imaginile care semănau toate una cu alta, nu voiam să-l mai zăresc încă o dată pe Husrev venind s-o vadă pe Şirin sub fereastra conacului său, mă îndepărtam de Maestru, fără să mă mai uit nici măcar la nările calului lui Husrev, și încercam să mă încălzesc lângă mangal, ori rătăceam, plin de prețuire și admirație, printre înspăimântătoarele grămezi de stofe, galbeni, prăzi de război, arme și armuri din celelalte încăperi ale Vistieriei, care

dădeau una în alta. Alteori, alergam la Maestrul Osman, din pricina vreunei exclamații ori a vreunui gest, imaginându-mi că ieșise la iveală vreo nouă minune, din vreun alt volum, sau că pe vreo pagină apăruse - totuși, în cele din urmă! - un cal cu nări ciudate și, privind la pagina pe care maestrul, încovrigat pe un covor de Uşak rămas tocmai de pe vremea Sultanului Mehmed Cuceritorul, o ținea în mâna ușor tremurândă, mă trezeam în fața unei picturi cum nu mai văzusem vreodată, care-l înfățișa de pildă pe Diavol urcând pe furiș pe corabia lui Noe.

Am privit sute de șahi, regi, padișahi, sultani care șezuseră pe tronurile celor mai felurite ținuturi, din vremea lui Timur până în cea a Sultanului Soliman Legiuitorul, nemuriți în timp ce vâneau fericiți și plini de bună-dispoziție printre gazele, lei, iepuri. Am văzut cum până și Diavolul își mușca mâinile și se rușina de neobrăzatul care-și făcuse trepte din scânduri și le legase de picioarele dindărăt ale unei cămile, spre a necinsti bietul animal. L-am văzut, într-o carte arăbească făurită la Bagdad, pe negustorul care zburase și trecuse peste mări prinzându-se de picioarele unei păsări legendare. Pe prima pagină a volumului care i-a urmat acesteia și care s-a deschis de la sine, am văzut scena care ne plăcea cel mai mult mie și lui Şeküre - cea în care Şirin privește portretul lui Husrev, agățat într-un copac, și se îndrăgostește de el. Când am zărit imaginea care însuflețea mecanismul unui ceas greu de deslușit, zămislit din scripeți, mingi, păsări și mici statuete arăbești așezate, toate, pe spinarea unui elefant, ne-am amintit de timp.

Mi-e greu să-mi dau seama cât am privit astfel, trecând de la un volum la altul, de la o pictură la alta. Părea că un anume timp de aur, care nu se schimba niciodată, care nu se scurgea și pe care-l înfățișau imaginile și poveștile la care ne uitam, se amestecase cu timpul putred și umed pe care-l trăiam noi în încăperea Vistieriei. Părea că după atâta amar de vreme, paginile pictate de secole, cu prețul luminii ochilor, în atelierile de pictură ale atâtor șahi, prinți, hani, padișahi

urmasu să prindă viață și să pună-n mișcare coifurile, săbiile și hangerele cu mânere bătute în diamante, armurile, cămile sosite din China și delicatele lăute prăfuite, pernele cusute cu perle, chilimurile care-și găseau asemănare doar în picturi, precum și feluritele rase de cai.

— Acum înțeleg că miile de miniaturiști care au plămădit de-a lungul veacurilor, în taină și cu mare băgare de seamă, mereu aceleași imagini au pictat, de fapt, în taină și cu mare băgare de seamă transformarea lumii într-o altă lume.

Mărturisesc că n-am priceput pe de-a-ntregul ce voia să spună Marele Maestru. Dar atenția pe care o arătase față de fiecare pictură izvodită de-a lungul ultimelor două sute de ani, de la Buhara, de la Herat până la Tabriz, la Bagdad și apoi la Istanbul, întrecuse cu mult simpla căutare a unui semn aparte la nările cailor. Împlineam, în această odaie, un fel de ceremonie omagială plină de-ntristare închinată talentului, înzestrării și răbdării tuturor maestrilor care, de câteva secole încoace, făureau picturi și decorațiuni pe aceste pământuri.

De aceea, când s-au desferecat ușile Odăii Vistieriei la vremea rugăciunii de seară și când Maestrul Osman mi-a zis că nu dorea nicidecum să plece și că numai dacă avea să se uite până dimineața la picturi, la lumina lumânărilor și a lămpilor, avea să poată îndeplini cum se cuvine însărcinarea încredințată de Padișahul Nostru, primul meu imbold a fost să rămân cu el - și cu piticul -, așa că i-am și spus-o întocmai.

Când s-a deschis ușa și Maestrul le-a înștiințat pe agalele care așteptau afară de hotărârea noastră, cerând învoirea Mai-marelui vistiernicilor, am fost cuprins deodată de muștrări de conștiință. Tânjeam după Șeküre și după casă. Stăteam ca pe ghimpi, întrebându-mă cum avea să petreacă noaptea singură, cu copiii, și dacă izbutiseră să închidă bine ferestrele al căror oblon abia fusese reparat.

Uriășii platani umezi din curtea Palatului Dinăuntru, care se zăreau nedeslușit, ca printr-un fel de ceață, prin crăpătura

ușii deschise a încăperii Vistieriei, ca și gesturile celor doi tineri paji, care vorbeau în grădina aceea de vis folosindu-se de semnele surzilor ca să nu-i audă Padișahul și să nu se tulbure, mă chemau spre viața minunată de afară; am rămas însă nemișcat, cuprins de un simțământ de rușine și de vinovăție.

50. Noi, Cei Doi Derviși Rătăcitori

Pentru că zvonurile potrivit cărora într-un album din cel mai tainic ungher al Vistieriei - pe care strămoșii Preasfântului Nostru Padișah au ticsit-o vreme de sute ani, cucerind și jefuind sute de ținuturi -, printre pagini avându-și obârșia în China, la Samarkand și la Herat, s-ar afla și portretul nostru au fost răspândite, foarte probabil, de piticul Cezmi Aga, ajungând și la breasla miniaturiștilor, ce-ar fi să vă povestim și noi în chip aparte cum ni s-a depănat viața, așa încât, cu voia Domnului, nimeni dintre dumneavoastră - cei ce alcătuiți distinsa adunare din această frumoasă cafenea - să nu se simtă, în cele din urmă, jignit?

De la moartea noastră au trecut o sută zece ani, iar de la închiderea lăcașurilor noastre de derviși - pe motiv că ar fi fost vetre de eretici și cuiburi de diavoli, cu neputință de schimbat, aflate de fapt de partea persanilor - s-au scurs patruzeci de ani; cu toate acestea, priviți, ne aflăm în fața dumneavoastră! De ce? Pentru că am fost pictați în felul frâncilor, de-aia!

Așa cum se vede în această imagine, într-o zi, noi, Cei Doi Derviși, străbăteam din oraș în oraș țara Padișahului Nostru. Eram desculți, cu capetele rase, pe jumătate despuiți, aveam pe noi doar câte un ilic și o piele de cerb, iar la brâu chimire, în mâini purtam bâte cu capul încovoiat și la gât boluri de cerșit prinse cu lanțuri; unul dintre noi avea un topor de tăiat lemne, iar celălalt o lingură cu care înfulecam ceea ce, cu voia Domnului, ne pica în bolul de cerșit.

Tocmai ne avântaserăm în gâlceava noastră dintotdeauna - fiecare dintre noi sfădindu-se cu frumosul său prieten, iubit și frate -, ca să hotărâm care va apuca mai întâi lingura, să

mănânce din bol - „nu, mai întâi eu!", „nu, mai întâi tu!", ne tot spuneam unul altuia -, când, la o cișmea, lângă un conac, ne-a oprit un bărbat ciudat - un călător frânc -, care ne-a dat fiecăruia câte un ban venețian de argint și a prins a ne picta.

Era frânc și era ciudat: ne-a așezat taman în mijlocul hârtiei, de parcă am fi fost cortul Padișahului Nostru, și abia începuse să ne picteze - întocmai cum suntem noi, pe jumătate goi -, când mi-a venit pe neașteptate o idee, pe care i-am spus-o și tovarășului meu de viață; prin urmare, ca să arătăm ca niște adevărați derviși Kalenderi, sârmani și cerșetori, ne-am dat ochii peste cap și am început să ne chiombim ca orbii. Când stă așa, dervișul pare să se uite nu la lumea cea adevărată, la lumea din afară, ci la lumea din mintea lui, căci fiindu-i capul încetoșat de hașiș, priveliștea care se zărește înăuntru este cu mult mai plăcută.

Numai că priveliștea de afară s-a tulburat și mai rău, pentru că l-am auzit pe un hoge tunând și fulgerând. Dar să nu pricepeți greșit! Când am pomenit, acum o săptămână, în această minunată cafenea, de „Hogea Efendi", s-a iscat o neînțelegere; acesta nu este nicidecum Preasfântul Nusret Hogea, predicatorul din Erzurum, după cum nu este nici Husret Hogea, hoglele acela născut din flori, nici hoglele din Sivas, care și-o trăgea cu Diavolul în copac. Spunem asta deoarece aceia care răstălmăcesc totul au țipat sus și tare că „dacă domnul *meddah* mai vorbește de Preasfântul Hogea Efendi, îi tăiem limba și-i turnăm cafeaua în cap".

Acum o sută douăzeci de ani, când cafeaua nici măcar nu exista, Hogea Efendi despre care vă povestim noi tuna și fulgera de mânie în același fel.

— De ce îi pictezi pe ăștia, bre, ghiaurule frânc? zicea el. Nerușinații de derviși Kalenderi, care umblă din loc în loc, cerșind și ținându-se de hoții, iau hașiș, beau vin, și-o trag unul altuia și e limpede, după cum arată, pe jumătate despuiați, că sunt păcătoșii lumii; habar n-au de rugăciune, de casă, de familie, de țară. De ce pictezi scârboșenia asta, când minunatele noastre meleaguri au atâtea frumuseți? Ca

să ne jighești?

— Nu, ci din pricină că imaginea urâciunii voastre face mai mulți bani, a zis ghiaurul, iar noi, Cei Doi Derviși, am rămas mirați de pătrunderea minții pictorului.

— Dacă ar face mai mulți bani, l-ai înfățișa mai chipeș chiar și pe Diavol? a încercat Hogeza Efendi să-l atragă cu viclenie într-o sfadă, dar, așa cum se va desluși și din această imagine a noastră, pictorul frânc era un artist adevărat, iar mintea îi stătea doar la lucrarea lui și la bani, nu la scandaluri fără cheag; prin urmare, n-a plecat urechea la el.

Ne-a pictat așadar pe noi, și-a pus pictura în tașca de piele de pe șaua calului și s-a întors în țara lui ghiaură, dar, cum oastea cea biruitoare a otomanilor a cucerit și a prădat orașul de pe malurile Dunării, am revenit la Istanbul, în Odaia Vistieriei. Iar de aici, fiind priviți stăruiitor și copiați mereu, am ajuns dintr-un caiet tainic într-o carte și, în cele din urmă, în această fericită cafenea, în care se bea cafea de parcă s-ar bea un elixir ce stârnește delicii. Acum:

*O scurtă lămurire cu privire la pictură,
la moarte și la rostul nostru în lume*

Hogeza Efendi din Konya, despre care vorbeam adineaori, grația într-un loc din cartea aceea groasă în care a cerut să i se scrie și să i se reunească predicile după cum urmează: dervișii Kalenderi sunt căzăturile lumii. Deoarece oamenii, pe lume, se împart în patru tagme: 1. Domnii. 2. Negustorii. 3. Țăranii. 4. Meșteșugarii. Acești derviși nu intră în nici una dintre ele. Așadar, sunt niște căzături.

De asemenea, a mai grăit astfel: „Ei umblă în grupuri de câte doi și se sfădesc mereu cu privire la cel care va mânca primul din strachină, cu singura lingură pe care o duc în mână; sfada aceasta este un fel de a vorbi pe departe despre adevărata lor pricină, anume despre cine cui i-o va trage primul, drept care cei ce nu știu râd fără să priceapă nimic.”

Vai, să nu se înțeleagă greșit! Preasfântul Hoge ne-a pătruns taina tocmai pentru că pășește pe același drum cu noi și cu toți feciorii frumoși, cu ucenicii și cu restul breslei miniaturiştilor.

Adevărata taină

Dar adevărata taină este aceasta: în vreme ce ne picta, ghiaurul frânc se uita la noi cu atâta dulceață și luare-aminte, încât am prins drag de el și ne-a făcut, totodată, plăcere să ne lăsăm pictați. Greșea privind lumea doar cu ochiul și pictând ceea ce vedea, căci, în felul acesta, îi picta ca orbi pe cei care vedeau - cazul nostru -, însă noi n-am luat seama la fleacuri. Acum suntem foarte fericiți! Potrivit lui Hoge Efendi, ne aflăm în Iad, potrivit altora, necredincioși, nu suntem decât niște trupuri moarte și putrede, iar potrivit cetei de miniaturişti mintoși adunați aici, suntem doar o imagine și, fiind noi o imagine, este minunat că ne găsim în fața dumnezevoastră, de parcă am fi vii. Spunem asta pentru că, după ce ne-am întâlnit cu binecunoscutul Hoge Efendi, după ce am mers pe jos de la Konya la Sivas cerșind cale de trei conace și opt sate, ne-am pomenit într-o noapte că a dat un frig atât de năprasnic și o asemenea zăpadă, încât noi, Cei Doi Derviși Rătăcitori, am adormit strâns îmbrățișați, am degerat și am pierit. Înainte de a mă stinge, am visat că am fost pictat și că imaginea mea a ajuns în Rai, după ce a dăinuit mii și mii de ani.

51. Eu, Maestrul Osman

Se spune că la Buhara circulă o poveste moștenită tocmai de pe vremea lui Abdullah Han. Hanul uzbek - un suveran foarte bănuitor - nu încuviința ca într-o pictură să se amestece condeiele mai multor miniaturiști, după cum nu-i plăcea defel ca miniaturiștii să-și arunce privirile asupra paginilor lucrute de confrății lor și să se imite unul pe altul. Aceasta deoarece atunci când păcătuia cineva prin ceea ce picta, era cu neputință să-l afli pe vinovat printre făurarii care se copiau între ei fără sfială. Mai mult, după o vreme, miniaturiștii care, în loc să se silească să caute în întuneric amintirile lui Dumnezeu, furau unul de la altul, ajungeau până într-acolo încât nu mai făceau decât să privească peste umărul celor aflați lângă ei și să redeseneze, de lene, întocmai ceea ce vedeau. Din această pricină, hanul i-a întâmpinat cu bucurie pe doi mari maștri - unul de la miazăzi, din Șiraz, celălalt de la soare-răsare, din Samarkand - care, fugind de războaie și de șahi tiranici, se adăpostiseră la el, însă nu le-a îngăduit acestor pictori faimoși, dăruiți cu har, să-și privească unul altuia miniaturile și le-a rânduit fiecăruia câte o odăiță de lucru aflată în cel mai îndepărtat ungher al seraiului, departe una de cealaltă. Așa au ajuns ei să-l asculte vreme de taman treizeci și șapte de ani și patru luni, ca și cum ar fi ascultat o legendă, pe Abdullah Han care le povestea cât de minunate erau paginile lor, pe care nu și le văzuseră unul altuia niciodată, în ce privințe se deosebeau ele una de alta ori în ce privințe se asemănau în chip straniu una cu alta și au fost cuprinși, fiecare, de o curiozitate fără leac cu privire la picturile celuilalt. După ce a murit hanul uzbek - care a trăit vreme îndelungată, ca broaștele țestoase -

, cei doi bătrâni miniaturişti au dat fuga, amândoi, unul în odaia celuilalt, spre a-și vedea lucrările. Apoi, așezați în câte un colț al aceluiași mindir, fiecare cu cărțile celuilalt în brațe, au trăit o mare dezamăgire uitându-se la picturile care le erau cunoscute din istorisirile lui Abdullah Han. Pentru că picturile la care se uitau nu păreau deloc demne de poveste, asemenea celor ale căror istorii le auziseră de la Han, ci lipsite de orice semn aparte, șterse și fără strălucire, la fel ca toate picturile pe care le văzuseră în ultimii ani... Cum cei doi mari maștri n-au priceput nici după ce au orbit amândoi cu totul, la scurtă vreme după aceea, că pricina acestui aspect șters era tocmai orbirea care se abătuse asupra lor, au socotit că se înșelaseră de-a lungul întregii vieți și au murit încredințați că visele sunt mai frumoase decât picturile.

În vreme ce răsfoiam, cu degetele înțepenite de frig, paginile cărților la care visam de patruzeci de ani și în vreme ce le priveam îndelung, la ceas de noapte, în încăperea rece a Vistieriei, eram mai fericit decât eroii acelei povești petrecute în cruda Buhara. Mă mișca atât de tare prilejul de a putea lua în mână, înainte de a orbi și a muri, cărți despre care auzisem istorisindu-se de-a lungul întregii mele vieți, încât uneori, văzând că vreuna dintre paginile printre care rătăceam era chiar mai miraculoasă decât povestea sa, murmuram:

— Slavă, slavă, slavă Ție, Doamne!

De pildă, cu optzeci de ani în urmă, când Șahul Ismail a trecut fluviul¹ și a cucerit, prin forța sabiei, de la uzbeki Heratul și întregul Horasan, lăsându-l apoi pe fratele său, Sam Mirza, să guverneze Heratul, acesta din urmă a poruncit să se zămislească o carte în cinstea fericitului eveniment și a cerut să se rescrie și să se repicteze scrierea intitulată *Conjunctia astrilor*, în care se depăna o poveste asemănătoare celei la care fusese martor Emir Husrev în palatul de la Delhi.

---

¹ Este vorba de Harirud, fluviul care străbate Afghanistanul, Iranul și Turkmenistanul de astăzi.

Una dintre picturile din această carte îi înfățișa pe cei doi conducători care, după cum auzisem eu din povești, se întâlniseră pe malul unui fluviu, sărbătorindu-și, deopotrivă victoria și întâlnirea; chipurile lor semănau atât cu chipul lui Keykubat, suveranul de la Delhi, și cu cel al tatălui său, Bugra Han, suveranul din Bengal - la care se referea scrierea -, cât și cu cel al Șahului Ismail și al fratelui său, Sam Mirza, care prilejuiseră acest nou volum. Eram incredințat că oricare ar fi fost povestea pe care o purtam în minte, dacă mă uitam la acea pictură, chipurile eroilor poveștii cu pricina urmau să-și facă apariția în cortul suveranului, drept care i-am mulțumit lui Dumnezeu că-mi dăruise prilejul de a vedea acea pagină minunată.

Într-o imagine plămădită de Șeyh Muhammad, unul dintre marii maeștri ai aceleiași epoci legendare, un rob umil - a cărui admirație și afecțiune față de cârmuitorul său atinseseră pragul dragostei, care așteptase îndelung, cu răbdare, în vreme ce suveranul juca *gevgân*¹, nutrind speranța că mingea avea să se îndrepte spre el și că avea să o ridice, ca să i-o înapoieze - era înfățișat în vreme ce apuca mingea, după ce aceasta se apropiase într-adevăr de el, și i-o înmâna padișahului. Dragostea, admirația și renunțarea de sine - îndreptățite - pe care este de așteptat să le încerce un sărman rob față de un suveran maiestuos, față de un padișah plin de măreție la fel ca un tânăr ucenic față de un mare maestru - simțăminte despre care auzisem vorbindu-se de mii de ori -, fuseseră înfățișate cu o putere de pătrundere străbătută de o asemenea subtilitate și de o asemenea profunzime, de la modul în care se întindeau degetele robului, ținând mingea, până la faptul că acesta nici măcar nu cuteza să-l privească pe padișah în față, încât, uitându-te la acea pagină, pricepeai, așa cum simțeam și eu din străfunduri, că cea mai mare fericire din lume este să le fii

---

¹ Variantă a jocului de polo. Originar din Iran, acesta era foarte răspândit în Imperiul Bizantin și în lumea islamică.

maestru tinerilor, frumoșilor și înțelegătorilor ucenici și să fii, la rândul tău, ucenicul unui mare maestru, într-o despuiere de sine care să atingă supunerea deplină a stării de robie; mă încerca tristețea pentru cei care nu cunoscuseră acest adevăr.

În vreme ce răsfoiam paginile, în vreme ce mă uitam cu toată atenția la miile de păsări, de cai, de soldați, de îndrăgostiți, de cămile, de copaci, de nori, fericitul pitic al Vistieriei scotea mereu la iveală de prin cufere alte volume, lăudându-se fără sfială, asemenea unui șah din vremuri de demult, care aflase prilejul de a-și înfățișa bogățiile. Paginile a două volume impunătoare - unul de culoarea vișinei putrede, legat după meșteșugul celor din Șiraz, celălalt cu copertă de culoare închisă, lăcuită la Herat și purtând înrâuriri chinezești -, care au ieșit la lumină din ungherele unui cufăr de fier, dintre toate acele cărți miraculoase, dintre volume obișnuite și albume aflate într-o cumplită devălmășie, semănau atât de bine între ele, încât m-am gândit că fuseseră copiate unele după altele. Străduindu-mă să deslușesc care dintre ele era originalul și care imitația făurită după el, am urmărit numele miniaturistilor din colofon, am căutat semnăturile tainice și am priceput, în cele din urmă, cuprins de înfiorare, că cele două volume de Nizami erau cărțile legendare pe care Șeyh Ali din Tabriz le plămădiseră pentru Cihan Șah, suveranul Celor-cu-Oile-Negre, și pentru Hasan cel Lung, suveranul Celor-cu-Oile-Albe. De îndată ce fusese orbit de șahul Celor-cu-Oile-Negre, ca să nu mai zămislească pentru nimeni altcineva vreun exemplar asemănător, marele maestru miniaturist se refugiase la Hasan, suveranul Celor-cu-Oile-Albe, și pictase din memorie un exemplar și mai izbutit decât primul. Constatarea că picturile din cea de-a doua carte legendară, împlinite când miniaturistul era deja orb, se vedeau mai simple și mai limpezi, în vreme ce culorile din prima erau mai strălucitoare și mai pline de viață m-a făcut să cuget asupra faptului că amintirile orbilor pun în lumină simplitatea nemiloasă a

vieții, darucid vigoarea.

Pentru că sunt cu adevărat un mare maestru și pentru că și Dumnezeu Preaînaltul, care vede tot și știe tot, bagă de seamă, desigur, acest lucru, știu că voi orbi într-o bună zi, dar oare doresc să mi se întâmple acum acest lucru? I-am cerut Atotputernicului Dumnezeu ca un condamnat la moarte care, înainte de a-și pierde capul, dorește să mai privească o dată, pentru ultima oară, ceea ce se află în jurul său, „să văd toate aceste picturi, ca să-mi satur ochii”, căci, în întinericul înălțător și înspăimântător din încăperea plină de lucruri a Vistieriei, Dumnezeu părea să fie foarte aproape.

În paginile pe care le răsfoiam se iveau adesea în fața ochilor mei legende și subiecte legate de orbire ori vreun tâlc ascuns al lui Dumnezeu. Șeyh Ali Riza din Șiraz - cel care a pictat renumita scenă în care Șirin vede, în vreme ce se plimbă pe câmp, portretul lui Husrev atârnat de ramura unui platan și se îndrăgostește de el, care a zămislit, rând pe rând, toate frunzele platanului în așa fel încât să acopere cerul -, s-a apucat plin de trufie să deseneze același copac, cu frunze cu tot, pe un bob de orez, spre a-i dovedi unui neghiob care, uitându-se la imaginea aceea, îi spusese că subiectul plăsmuirii lui nu era platanul, că adevăratul subiect al picturii izvodite de el era patima miniaturistului, iar nu patima frumoasei tinere. Dacă nu mă înșela semnătura așezată cu mândrie sub picioarele delicatelor însoțitoare ale lui Șirin, ceea ce vedeam era copacul acela falnic desenat de maestrul orb pe hârtie, nu copacul desenat pe bob de orez, lăsat neterminat de marele maestru care orbise la șapte ani și trei luni de la începerea lucrării. Pe o altă pagină era înfățișat modul în care fusese orbit Alexandru de săgeata despicață a lui Rustem, dar în pictură stăruiau acea însuflețire și risipă de culoare care nu puteau fi aflate decât la miniaturistii deprinși cu meșteșugul din Ținutul Indiei, prin urmare orbirea - veșnica suferință și dorința tainică a miniaturistului adevărat - i se înfățișa privitorului ca simplu început al unei fericite sărbători.

Priveam toate aceste imagini și volume cu emoția celui care dorește să vadă aievea poveștile pe care le-a auzit ani de zile, dar și cu neliniștea bătrânului care simte că, după o vreme, nu le va mai vedea niciodată. În încăperea rece a Vistieriei care, din pricina stofelor, a culorii prafului și a luminii ciudate împrăștiată de lumânările din sfeșnice, dobândise o nuanță de un roșu întunecat pe care o vedeam pentru prima oară, Negru și piticul veneau din când în când la mine, auzindu-mă cum scoteam câte un strigăt de admirație, se uitau peste umărul meu la miraculoasa pagină pe care o priveam, iar eu, neputându-mă abține, nu mai pridideam cu lămuririle:

— Acest roșu este roșul lui Mirza Baba Imami, marele maestru din Tabriz, care i-a dus cu sine taina în mormânt. A colorat cu el marginea covorului, semnul de apartenență la secta „bonetelor roșii” de pe turbanul șahului safavid și - priviți pe această pagină! - pântecul unui leu, iar dincoace caftanul acestui flăcău frumos. Putem vedea cu ochiul liber, în lume, acest roșu cuceritor - pe care, afară de împrejurările în care le-a vărsat sângele, Dumnezeu nu li l-a arătat niciodată de-a dreptul robilor săi, ci l-a tăinuit în gângăniile rare, printre pietre, ca să ne trudim să-l aflăm -, îl putem vedea, așadar, doar pe țesăturile meșteșugite de oameni și în picturile marilor maeștri, spuneam, și adăugam: Slavă Celui care ne dezvăluie acum acest lucru!

— Priviți la asta, am zis, la mult timp după aceea, neputându-mă, din nou, stăpâni, și le-am arătat o pictură minunată care ar fi putut împodobi orice carte de gazeluri în care se vorbea despre dragoste, despre prietenie, despre primăvară, despre împlinire; privind copacii înveșmântați de primăvară, care înfloriseră în toate culorile, chiparoșii din grădina paradisiacă și fericirea îndrăgostiților care stăteau în grădină, beau vin și recitau poeme, am simțit cu toții parcă, în încăperea rece a Vistieriei care mirosea a mucegai și a praf, mireasma suavă a florilor de primăvară și a pielii fericiților îndrăgostiți. Priviți grupul înfățișat de miniaturist,

care a surprins cu inima atât de deschisă brațele îndrăgostiților, frumoasele lor picioare goale, delicatețea ascunsă în atitudinea lor, în vioiciunea păsărilor ce zboară împrejur, în chiparosul din spate, am zis. Aceasta este pictura lui Lutfi din Buhara, care și-a lăsat toate imaginile neterminate din pricina modului său de a fi morocănos și a firii mereu puse pe hartă, care s-a certat cu toți șahii, cu toți hanii, pe motiv că aceștia nu pricepeau nimic din pictură, și care nu s-a putut așeza niciodată în vreun oraș. Sfădindu-se mereu cu ceilalți și rătăcind din loc în loc, de la seraiul unui han la al altuia, acest mare maestru, care nu a aflat nici un stăpânitor care să-i placă și care să merite să lucreze la cartea lui, s-a aciuat, în cele din urmă, pe lângă atelierul de pictură al unui bei șters, care stăpânea asupra munților pleșuvi, și și-a petrecut acolo ultimii douăzeci și cinci de ani din viață, zicând: „Poate că ținutul pe care îl stăpânește hanul este mic, dar el se pricepe la pictură.” Și astăzi se vorbește și se glumește pe seama acestui fapt, iar oamenii se întreabă dacă el știa sau nu că hanul acela șters era, de fapt, orb.

— Vedeți această pagină? am zis, cu mult după miezul nopții, iar de data aceasta au dat amândoi fuga la mine, cu sfeșnicele în mână. Această carte a schimbat zece stăpâni în o sută cincizeci de ani, de la Herat până aici, adică tocmai de pe vremea nepotului lui Timur până astăzi.

Am mărit cu lupa și am citit toți trei semnăturile care ocupau fiecare colț al paginii cu colofonul, dedicațiile, frazele din care se desprindeau datele și numele sultanilor care năvăliseră unul asupra altuia, care se asupriseră unul pe altul, care-și luaseră unul altuia gâtul și viața: „Această carte a fost isprăvită, cu ajutorul lui Dumnezeu, de mâna miniaturistului Sultan Veli, fiul lui Muzaffer din Herat, la Herat, în anul 849 al Hegirei, pentru Ismet-ud Dunya, soția lui Muhammed Cuki, fratele învingător al lui Baysungur, Stăpânitorul Lumii.” Am citit că, mai apoi, intrase în stăpânirea lui Halil, sultanul Celor-cu-Oile-Albe, apoi în cea

a fiului său, Yakup, în cea a sultanilor uzbeci de la miazănoapte - fiecare dintre ei amăgindu-se o vreme, fericit, cu cartea ori scoțând sau adăugându-i două-trei picturi, completând însuflețit miniaturile, chiar de la primul stăpânitor, cu chipurile frumoaselor sale soții, și trecându-și mândru numele pe pagina cu colofonul -, că de la acești sultani uzbeci trecuse în stăpânirea lui Sam Mirza, fratele Șahului Ismail, care cucerise Heratul, că Sam Mirza îi dăruise cartea, cu o dedicație aparte, fratelui său mai mare, că, după ce dusesese cartea la Tabriz, Șahul Ismail ceruse ca aceasta să fie pregătită spre a fi dăruită și poruncise să i se scrie o nouă dedicație. După ce Sultanul Selim cel Crunt, Sălășluitarul în Rai, îl învinsese pe Șahul Ismail la Caldiran și îi jefuise Seraiul Celor Opt Raiuri de la Tabriz, sultanul învingător trecuse cu soldații săi deserturi, munți, fluvii, iar cartea ajunsese iarăși la Istanbul, în încăperea Vistieriei.

Cât de mult împărtășeau oare Negru și piticul atenția și trăirile mele - ale bătrânului miniaturist? Pe măsură ce deschideam alte volume și răsfoiam alte pagini, simțeam în mine tristețea profundă a miilor de miniaturişti, care mai de care mai diferiți unul de altul, fiecare în slujba altor șahi, hani, bei tiranici, care vreme de sute de ani pictaseră cu mic, cu mare, își vădiseră harul și apoi orbiseră. Am simțit, de asemenea, în vreme ce răsfoiam rușinat paginile unei cărți de joasă speță, care înfățișa moduri și unelte de schingiuire, durerea bătăilor pe care le înduraserăm cu toții în anii uceniciei, durerea care ne încerca atunci când eram plesniți cu muchia dinăuntru a riglei de ni se înroșeau obraji ca focul, durerea loviturilor primite cu pietre de marmură pentru lustruit hârtia în capetele tunse chilug. Nu știu ce căuta în Vistieria otomanilor cartea aceea mizerabilă, de felul celor de care se foloseau călătorii ghiauri pentru a le dovedi fraților lor întru credință cât de cruzi și de răi la inimă eram noi, deși ar fi trebuit să privească aceste cazne - împlinite sub privegherea cadiului - ca pe o cale de neocolit pentru săvârșirea dreptății lui Dumnezeu în lume; asemenea cărți le

erau cerute miniaturiştilor fără onoare, care puteau tăinui în inimile lor astfel de imagini însăilate, în schimbul a trei-patru galbeni. Am simţit însă ruşine pentru plăcerea revoltătoare pe care vedeam prea bine că o încercase miniaturistul zămisbind toate aceste imagini - cu băţai la tălpi, chelfăneli, răstigniri, cu oameni spânzuraţi de cap sau de picioare, atârnaţi în cârlige, traşi în ţeapă, aruncaţi în aer cu tunul, cu grumazul retezat, cu trupul sfâşiat de haite de câini flămânzi, biciuiţi, îndesaţi în saci, strânşi în menghină, cufundaţi în apă rece, cu părul smuls, cu degetele frânte, cu pielea jupuită fin, cu nasul tăiat, cu ochii scoşi din orbite. Doar miniaturişti adevăraţi, de felul nostru, care erau bătuţi nemilos la tălpi în anii uceniciei, care încasau scatoalce la întâmplare, care erau luaţi la pumni pentru că vreun maestru nervos, ce-şi greşise desenul, trebuia să se răcorească şi care erau loviţi ore întregi cu bătele şi cu riglele, pentru ca diavolul din ei să se preschimbe într-un ginn al picturii - doar ei pot încerca o plăcere atât de adâncă înfăţişând scene cu băţai şi cazne şi pot colora asemenea instrumente în nuanţe atât de vesele, atât de vii, de parcă ar fi nişte copii care îşi vopsesc zmeul.

Cei care privesc lumea noastră de departe, fără a pricepe prea multe lucruri, ca şi cum ar privi, peste secole, imaginile cărţilor pe care le pictăm, care doresc să se apropie de noi şi să înţeleagă, fără a vădi însă răbdarea trebuincioasă pentru aşa ceva, ar fi putut băga de seamă poate ruşinea şi fericirea, suferinţa profundă şi acea bucurie a ochiului pe care le încercam eu în vreme ce mă uitam la picturi, în încăperea rece a Vistieriei; nu le-ar fi putut pricepe însă pe de-a-ntregul. În vreme ce degetele mele îmbătrânite, care îşi pierduseră agerimea din pricina frigului, întorceau paginile, lupa veche şi credincioasă, cu mâner de sidex, trecea, împreună cu ochiul stâng, pe deasupra imaginilor, fără a se mira de priveliştea de dedesubt, ci privind cu admiraţie şi zăbovind ba asupra uneia, ba asupra alteia, ca o barză migratoare trecută prin multe, care străbate întreaga lume.

Aflând, din paginile care nu ne fuseseră dezvăluite ani de zile, dar ale căror legende ne ajunseseră uneori la ureche, care miniaturist de la cine și ce anume învățase, în ce ateliere de pictură și sub oblăduirea cărui șah prinsese contur pentru prima oară ceea ce se numea acum „stil”, care maestru legendar, în serviciul cui lucrase sau că, de pildă, vălătucii de nori în stil chinezesc, despre care știam că se răspândiseră, sub înrâurirea chinezilor, de la Herat în întregul ținut persan, se foloseau și la Kazvin, suspinam din vreme în vreme în sinea mea, ostenit. Suferința pe care o încercam mai în adâncul sufletului, melancolia și rușinea pe care mă voi strădui să vi le destăinui și dumneavoastră se legau de chinul îndurat în numele picturii de frumoșii miniaturişti cu chipuri rotunde ca luna, cu ochi de gazelă și trupuri mlădioase care fuseseră, în mare parte, rău tratați de maeștri pe vremea uceniciei, de înjosirea, emoția și nădejdea pe care le trăiseră, de apropierea lor sufletească față de propriii îndrumători, ca și de dragostea lor împărtășită pentru pictură, dar și de uitarea, de orbirea de care avuseseră parte la capătul anilor petrecuți împreună.

Deoarece sunt ani de când pictez scene de luptă și de sărbătoare pentru Padișahul Nostru, am pătruns, stăpânit de această melancolie și această rușine, în lumea subtilă și delicată a sentimentelor, de care sufletul meu tăcut uita mereu - uita că putea fi pictată. Când am văzut, într-un album, un fecior persan cu buze roșii, cu mijloc subțire, care ținea în brațe o carte, așa cum făceam și eu atunci, mi-am amintit de un lucru pe care-l uitau toți șahii lacomi de galbeni și de putere: tot ceea ce este frumos este plămada Domnului. Pe o altă pagină de album am văzut, cu ochii în lacrimi, doi tineri nemaivăzut de frumoși, îndrăgostiți unul de altul, pe care-i desenase un la fel de tânăr maestru din Ispahan, și mi-a venit în minte dragostea de pictură a propriilor și minunațiilor mei miniaturişti. Tânăra cu buze cireșii, cu ochi migdalați, cu nasul de forma unei călimări, cu trupul mlădiu privea plină de admirație, de parcă ar fi privit

trei flori mărunțele, cele trei semne ale dragostei, mici și adânci, pe care și le întipărise flăcăul, cu fierul încins, pe fermecătorul său braț, ca zălog al dragostei și atașamentului față de ea; brațul delicat, dezgolit cu grijă, al flăcăului, care avea, asemenea ei, picioare mici și piele transparentă, era subțirel și lipsit de mușchi și trezea în tine dorința de a-l săruta, pentru a muri îndată după aceea.

În mod ciudat, inima mea s-a pornit să bată mai tare. Fruntea mi s-a acoperit de broboane de sudoare, așa cum se întâmpla cu șaizeci de ani în urmă, în primii ani ai uceniciei, când priveam imaginile, în cerneală neagră, oarecum necuviincioase, plămădite la Tabriz, care înfățișau flăcăi frumoși cu pielea albă ca marmura și fete subțirele cu sâni mici. Mi-am amintit de profunzimea gândului și a dragostei față de pictură care mă străfulgeraseră cândva în vreme ce mă uitam la un tânăr frumos, cu chip îngeresc, cu ochi migdalați, cu ten trandafiriu care fusese adus la atelier ca ucenic, la câțiva ani după ce făcusem primii pași în noua calitate de maestru și mă căsătorisem. Am simțit, preț de o clipă, cu atâta putere că pictura nu avea legătură cu rușinea și melancolia, ci cu dorința pe care o încercasem eu atunci, că harul maestrului miniaturist preschimba, mai întâi, dorința aceea în dragoste de Dumnezeu, iar apoi dragostea de Dumnezeu în dragoste de lumea pe care o zărea el, încât am retrăit parcă toți anii pe care-i petrecusem aplecat peste tăblia de desen ținută în brațe, toate bătăile pe care le mâncasem ca să deprind meșteșugul, hotărârea de a-mi pierde vederea, suferințele pe care le îndurasem în numele miniaturii și pe care, la rândul meu, le provocasem altora ca pe victoria unei fericite delectări. Am privit în tăcere, îndelung, cu aceeași delectare, imaginea aceea miraculoasă, ca și cum aș fi privit un lucru oprit. Cu mult mai târziu, când încă mă mai uitam la ea, din ochi mi s-a desprins o lacrimă, care s-a prelins pe obraz și s-a pierdut în barbă.

Văzând că se apropia unul dintre cele două sfeșnice care se preumblau încet prin încăperea Vistieriei, am dat la o

parte albumul și am deschis, la întâmplare, un volum lăsat ceva mai devreme lângă mine de pitic. Era un album special, dintre acelea pregătite pentru șahi: am văzut, la marginea unui covor de iarbă, doi cerbi îndrăgostiți la care se uitau geloși, cu vrăjmășie, niște șacali. Am dat pagina: am văzut cai murgi și roșii, pe care i-ar fi putut desena doar vechii miniaturişti din Herat. Cât erau de frumoși! Am dat iar pagina: am văzut portretul unui funcționar al statului, care stătea așezat, țațoș; era un portret vechi de șaptezeci de ani și nu izbuteam să-mi dau seama despre ce miniaturist era de fapt vorba, căci aducea cu toți. Aș fi zis că atmosfera care se desprindea din portret, faptul că barba bărbatului așezat fusese pictată în mai multe culori îmi readucea în minte ceva. Inima mi-a luat-o la goană: am recunoscut miraculoasa mână din imagine - inima o simțise înaintea mea -, căci numai El putea desena o mână atât de frumoasă. Portretul era plămădit de Marele Maestru Behzad. Din pictură mi-a țâșnit parcă o lumină în față.

Văzusem înainte, în mai multe rânduri, imagini pictate de Marele Maestru Behzad, dar fie pentru că nu le admiram singur - căci le privisem, cu ani în urmă, alături de vechii maestri -, fie pentru că nu puteam fi sigur că pictura îi aparținea Marelui Behzad, ochii nu mi se împăienjeniseră ca acum.

Întunericul apăsător, mirosind a mucegai, din încăperea Vistieriei a părut să se lumineze. Mâna frumos desenată s-a întovărășit, în mintea mea, cu brațul acela miraculos, delicat, pe care-l văzusem cu puțină vreme înainte și pe care erau întipărite cu fierul roșu semnele dragostei. I-am mulțumit lui Dumnezeu că-mi dezvăluise aceste frumuseți înainte de a orbi. De unde știam că aveam să orbesc în curând? Nu știam. Am simțit o clipă că urma să-i împărtășesc această presimțire lui Negru, care se uita, cu sfeșnicul în mână, la pagina la care mă uitam și eu, dar din gură mi-a ieșit altceva:

— Uite ce frumoasă e mâna, i-am zis. E a lui Behzad.

Mâna mea a luat de la sine mâna lui Negru, ca și cum ar

fi apucat mâna unuia dintre acei frumoși copii-ucenici, cu pielea moale și catifelată, pe care-i iubisem în tinerețe pe rând. Mâna îi era netedă și fermă; mai caldă decât a mea; partea cu vene a încheieturii, acolo unde palma se unea cu brațul, era delicată și lată, după cum îmi plăcea mie. În tinerețe, înainte de a atinge mâna vreunui copil-ucenic și de a-i spune cum să țină pensula, îmi aținteam cu dragoste ochii în ochii lui temători și blânzi. Așa l-am privit și pe Negru. Am văzut cum i se oglindea în pupile flacăra lumânării înfipite în sfeșnicul din mâna lui.

— Noi, miniaturiştii, suntem cu toții frați, i-am zis. Însă acum totul se va sfârși.

— Cum? spusese așa cum ar spune un mare maestru care și-a închinat anii unui suveran, unui prinț, care a plâsmuit în atelierul său miracole în stilul vechilor maeștri și care chiar a mânat lucrurile astfel încât atelierul să aibă un stil propriu, așa cum ar grăi, așadar, un mare maestru atunci când ar spune, dorindu-și să orbească: „Acum se sfârșește totul!”, deoarece știe că de îndată ce hanul care îl ocrotește va pierde toate bățăliile, noii stăpâni, sosiți pe urmele oștenilor vrăjmași aflați în oraș spre a-l prăda, vor nimici atelierul de pictură, vor desface legăturile cărților și le vor amesteca paginile, vor nesocoti și vor ruina totul - toate acele mărunțișuri legate de pictură în care crede el, care sunt descoperirile lui și la care ține ca la propriul vlăstar. Dar altfel trebuia să-i lămuresc lui Negru acest lucru.

— Acesta este portretul marelui poet Abdullah Hatifi", am zis. Hatifi era un poet atât de însemnat, încât atunci când Șahul Ismail a intrat în Herat și toată lumea îi făcea sluj, nici măcar nu s-a clintit din loc; Șahul Ismail s-a dus să-l viziteze, tocmai la casa lui din afara orașului. Pricepem că acesta este portretul lui Hatifi după ceea ce scrie sub imagine și nu după chipul lui Hatifi, desenat de Maestrul Behzad, nu-i așa?

Negru s-a uitat la mine și a spus „Da” cu ochii lui frumoși.

— Cu privire la chipul poetului din portret, am zis. Îi vedem ca pe un chip oarecare, asemănător cu alte chipuri.

Dacă răposatul Abdullah Hatifi ar fi fost aici acum, nu l-am fi putut desluși nicidecum după chipul din portret. Am fi făcut-o însă după portret în întregul său: în atmosfera lui, în atitudinea lui Hatifi, în culori, în felul cum s-a înfăptuit aurirea și în această mână fermecătoare desenată de Maestrul Behzad stăruie ceva care te împinge să te gândești imediat că este vorba de portretul unui poet. Pentru că în pictura noastră înțelesul se află înaintea formei. Acum, când oamenii au început să-i imite în pictură pe maeștrii frânci și italieni, așa cum s-a întâmplat în cartea pe care i-a comandat-o Padișahul Nostru răposatului dumitale Unchi, va lua sfârșit tot acest univers al sensului și va începe universul formei, căci, cu meșteșugul frânc...

— Răposatul meu Unchi a fost ucis, a zis Negru cu grosolanie.

I-am mângâiat mâna, pe care o țineam în podul palmei, de parcă aș fi mângâiat, plin de prețuire, mâna micuță a vreunui tânăr ucenic care promitea să deseneze pe viitor miracole. Am privit o vreme în tăcere, cu respect, capodopera lui Behzad. Apoi, Negru și-a tras mâna dintr-a mea.

— Am trecut foarte repede peste pagina dinaintea acesteia, fără să ne uităm la nările cailor murgi, a zis.

— Nu e nimic acolo, am zis, și am mai deschis o dată cartea la pagina dinainte; nu era nimic neobișnuit la nările cailor.

— Când o să găsim caii aceia cu boturi ciudate? a întrebat Negru, ca un copil.

Dar cândva între miezul nopții și dimineață, când eu și piticul am dibuit și am scos dintr-un cufăr de fier, dintre mătăsuri, dintre adausuri verzi legendara *Carte a șahilor* trimisă de Șahul Tahmasp, Negru dormea încovrigat pe un covor roșu de Ușak, cu capul sprijinit pe un fel de pernă de catifea lucrată cu perle. Am priceput însă repede, de îndată ce am revăzut, după ani de zile, legendara carte că, pentru

mine, ziua abia începea.

Cartea era atât de mare și de grea, încât abia am putut s-o ridicăm și s-o cărăm, Cezmi Aga și eu. Când am atins volumul pe care, cu douăzeci și cinci de ani în urmă, îl privisem de departe, am priceput că partea învelită în piele era făurită din lemn. Cu douăzeci și cinci de ani în urmă, la moartea Sultanului Soliman Legiuitorul, Șahul Tahmasp s-a bucurat atât de mult că scăpa de padișahul care ocupase de trei ori Tabrizul, încât i-a trimis Sultanului Selim, care îi urma la tron, laolaltă cu alte daruri încărcate pe cămile, un Coran minunat și această carte - cea mai frumoasă din vistieria sa. Cartea, însoțită de trei sute de soli persani, a poposit mai întâi la Edirne, unde noul padișah își petrecea iarna vânând; când a ajuns la Istanbul, alături de celelalte daruri încărcate pe spinările cămilelor și ale catârilor, Maimarele miniaturiștilor, Memi cel Negru, și noi, cei trei tineri maeștri, ne-am dus să o vedem înainte de a fi încuiată în Vistierie. În ziua aceea în care am dat fuga la Serai, așa cum fac istanbulezii când se duc să vadă un elefant adus din India ori vreo girafă din Africa, am aflat de la Maestrul Memi cel Negru că, la bătrânețe, Marele Maestru Behzad plecase de la Herat la Tabriz, dar că, orb fiind, nu se atinsese de carte.

Pentru noi, miniaturiștii otomani care, la vremea aceea, ne desfățam cu cărți obișnuite în care nu se aflau mai mult de șapte-opt miniaturi, răsfoitul acestei cărți, în care se găseau două sute cincizeci de miniaturi mari, aducea cu plimbarea printr-un serai mareț, în care toată lumea doarme. Am privit fără o vorbă, cu un simțământ de tăcută venerație, paginile negrăit de bogate ale cărții de parcă am fi privit grădinile Raiului ivite pentru scurtă vreme, ca prin farmec, înaintea ochilor noștri. În cei douăzeci și cinci de ani care au urmat, am vorbit mereu despre cartea aceasta, ferecată apoi în Vistierie.

Am desfăcut în liniște, după douăzeci și cinci de ani, coperta groasă a legendarei *Cărți a șahilor*, de parcă aș fi deschis poarta uriașă a unui serai, dar în vreme ce răsfoiam

paginile care foșneau, scoțând un sunet plăcut, în mine s-a născut mai degrabă un simțământ de tristețe decât de admirație:

1. Din pricina acelor istorii care pretindeau că toți maeștrii miniaturişti de la Istanbul furaseră și folosiseră câte ceva din această carte, nu puteam să mă concentrez pe deplin asupra miniaturilor.

2. Bântuit de gândul că în vreunul din colțurile capodoperelor care se iveau o dată la cinci-șase dintre miniaturile cărții (cu câtă hotărâre și, totodată, delicatețe își abătea ghioaga Tahmuras asupra capetelor demonilor și ale uriașilor care, mai apoi, în vreme de pace, urmau să-l învețe alfabetul, greaca și cele mai felurite limbi!) aveam să dau din întâmplare de mâna lui Behzad, care ar fi putut desena și el câte ceva, nu puteam să fiu întru totul atent la ele.

3. Nările cailor, prezența lui Negru și a piticului mă împiedicau să mă dăruiesc pe de-a-ntregul lucrurilor pe care le vedeam.

Faptul că, dincolo de norocul de a putea privi pe săturate această carte înainte ca perdeaua de catifea a întunericului - care se apropie de toți marii miniaturişti ca o binecuvântare sortită de Dumnezeu - să coboare asupra ochilor mei, cu un prilej pe care desigur că Atotputernicul mi-l va hărăzi cu mărinimie, priveam miniaturile mai degrabă cu mintea decât cu inima era, cu siguranță, o pricină de tristețe.

Înainte ca lumina zorilor să se strecoare în încăperea Vistieriei, care aducea tot mai mult cu un mormânt rece, apucasem să văd toate cele două sute cincizeci și nouă (nu cincizeci!) de miniaturi ale acestei cărți fără pereche. Le-am privit cu mintea; să vă spun totul, rânduind lucrurile, așa cum fac învățații arabi pasionați de limpezimea gândirii:

1. N-am aflat nici un cal ale cărui nări să semene cu cele desenate de nemernicul ucigaș; nu le-am întâlnit la caii de cele mai felurite culori cu care i s-au încrucișat pașii lui Rustem în vreme ce se afla în Turan, pe urmele hoților de bidivii; nici la caii miraculoși ai lui Feridun Șah, care au

trecut înot fluviul Tigru, când sultanul arab nu le-a dat învoirea s-o facă altminteri, nici la caii suri care urmăreau de departe, cu tristețe, cum Tur, fratele mai mare al lui Irec, îi reteza cu ticăloșie și rea credință capul fratelui său mai mic, pe motiv că tatăl lor îi lăsase acestuia - celui mai mic dintre fiii săi - Iranul, cel mai frumos dintre ținuturile peste care stăpânea, în vreme ce unuia dintre frații mai mari îi lăsase Ținutul Rumului, aflat la mare depărtare, iar celuilalt Țara Chinei, care se afla și mai departe; nici la caii eroicei oștiri a lui Alexandru, care era sprijinită de hazari, de egipteni, de berberi și de arabi și care era înzestrată cu armuri, cu scuturi de fier, cu săbii peste puțință de frânt, cu coifuri strălucitoare; nici la vestitul cal care-l ucisese pe neașteptate, pe malul aceluia lac verde cu ape tămăduitoare, făcând astfel dreptatea Domnului, pe Șahul Yazdgird, al cărui nas sângera fără conținere, deoarece se ridicase împotriva sortii hărăzite de Dumnezeu; nici la sutele de cai, legendari și adevărați, desenați de șase-șapte miniaturiști odată. Mai aveam însă înainte mai mult de o zi ca să mă uit la celelalte cărți din Vistierie.

2. De-a lungul ultimilor douăzeci și cinci de ani, printre miniaturiști circulase un zvon: se spunea că unul dintre ei ar fi pătruns, cu învoirea specială a Padișahului, în această încăpere a Vistieriei în care îți este cu neputință să ajungi, ar fi dat de cartea miraculoasă aflată dinaintea mea, ar fi deschis-o, ar fi copiat la lumina lumânării în caietele sale cu modele, cai, copaci, nori, flori, păsări, grădini, precum și scene de luptă și de dragoste fără număr, iar apoi s-ar fi folosit de ele... De câte ori desena vreun miniaturist ceva miraculos și neobișnuit, ceilalți spuneau iar acest lucru, invidioși pe el. O făceau, într-o anume măsură, și pentru a-i micșora însemnătatea, dând de înțeles că era vorba de o înrăurire a miniaturiștilor de la Tabriz și că, prin urmare, era o „poveste” persană. Pe vremea aceea, Tabrizul nu se număra printre ținuturile Padișahului Nostru. Și eu am crezut în această cleveteală - în legătură cu care încercam o

îndreptățită mânia, dar și o tainică mândrie dacă era rostită pe socoteala mea -, de câte ori am auzit-o pe seama altora. În mod ciudat, am băgat acum de seamă cu tristețe că noi, cei patru miniaturiști care ne-am uitat o singură dată la carte în urmă cu douăzeci și cinci de ani, ne-am întipărit-o în acea zi în memorie și că, de-a lungul celor douăzeci și cinci de ani, ne-am amintit mereu de ea, modificând-o în minte și pictând-o în toate cărțile Padișahului Nostru. Mă întrista nu atât cruzimea padișahilor bănuitori care nu scosese la lumină această carte ori altele din Vistierie spre a ni le dezvălui, cât constatarea că lumea noastră - lumea miniaturii - era atât de mărginită. Indiferent că era vorba de marii maeștri din Herat ori de noii maeștri din Tabriz, miniaturiștii persani făuriseră picturi și capodopere mai aproape de desăvârșire decât noi, miniaturiștii otomani.

M-am gândit o clipă că ar fi fost bine ca toți miniaturiștii mei să fie puși la cazne odată cu mine și am răzuit fără milă, cu vârful ascuțitorului de condeie, ochii primului chip care s-a nimerit la îndemână în pictura desfășurată în față mea. Era povestea învățatului persan care aflase acum să joace șah uitându-se la tabla cu pătrate și la pietrele pe care le adusese solul indian, învingându-l apoi pe maestrul indian de îndată ce deprinsese jocul! Minciună persană! Am scos pe rând ochii jucătorilor de șah, ai Șahului care-i urmărea, precum și ai slujitorilor săi. Am dat paginile înapoi și am răzuit neîndurător, unul câte unul, ochii șahilor care se războiau, ai soldaților care alcătuiau oștiri falnice, înveșmântate în armuri mărețe, ochii capetelor retezate care zăceau la pământ. După ce am săvârșit acest lucru preț de trei pagini, mi-am vârât ascuțitorul de condeie la cingătoare.

Îmi tremurau mâinile, dar nu mă simțeam foarte rău. Înțelegeam oare acum ce simțiseră atâția nebuni care făptuiseră acest gest peste măsură de ciudat, cu care mă întâlnisem adeseori de-a lungul celor cincizeci de ani de viață petrecuți în lumea miniaturii? Îmi doream ca din ochii pe care-i răzuisem să curgă sânge pe paginile cărții!

3. Astfel ajung la suferința și la îngrijorarea care mă încearcă acum, la sfârșitul vieții. Condeiiul marelui Behzad nu s-a atins, se pare, de această carte fermecătoare, pe care Șahul Tahmasp i-a pus s-o lucreze, vreme de zece ani, pe cei mai iscusiți maestri persani; mâinile lui fermecătoare nu sunt zugrăvite, se pare, nicăieri. Această constatare îmi întărește credința că Behzad era deja orb când a venit, în ultimii ani ai vieții, din Heratul căzut în dizgrație la Tabriz. Am înțeles în felul acesta, încă o dată, cu bucurie, că odată ajuns la desăvârșirea vechilor maestri, după ce trudise toată viața, marele maestru și-a pricinuit singur orbirea pentru a nu-și întina propria miniatură cu cerințele vreunui alt atelier de pictură ori ale vreunui alt șah.

Negru și piticul au deschis atunci volumul gros pe care-l țineau în mâini și mi l-au pus în față.

— Nu, nu acesta, am zis, fără să mă împotrivesc. Aceasta este o „carte a șahilor” mongolă: caii de fier ai cavaleriei de fier a lui Alexandru sunt umpluți cu foc grecesc, apoi aprinși și sloboziți asupra dușmanilor, arzând ca niște torțe și scoțând flăcări pe nări.

Ne-am uitat la această armată de fier cuprinsă de flăcări, care purta pecetea picturilor chinezești.

— Cezmi Aga, am zis. Noi am pictat, în *Cartea lui Selim*, darurile solilor persani care aduceau această carte din partea Șahului Tahmasp, acum douăzeci și cinci de ani...

A găsit îndată volumul cu *Cartea lui Selim*, l-a adus și mi l-a așezat dinainte. Ochii mei au aflat imediat, singuri, printre darurile înșirate unul câte unul pe pagina din fața celei viu colorate care-i înfățișa pe soli înmânându-i răposatului Sultan Selim *Cartea șahilor*, alături de celelalte daruri, un lucru de care uitasem, de parcă ar fi fost cu neputința de crezut, deși citisem cândva despre el:

„Acul de egretă din aur, cu mâner de sidef, lucrat și împodobit cu peruzele, de care s-au folosit vechii maestri din Herat și Maestrul Maestrilor, miniaturistul Behzad, spre a-și pricinui singuri orbirea.”

L-am întrebat pe pitic unde dăduse de *Cartea lui Selim*. Am pășit prin întunericul prăfuit din încăperea Vistieriei, printre cufere, grămezi de stofe și covoare, printre dulapuri și, aplecându-mă, pe sub scări. Am văzut cum umbrele noastre, care ba se măreau, ba se micșorau, treceau peste scuturi, peste colți de fildeș, peste blănuri de tigru. Într-una din celelalte odăi, cufundată în același roșu ciudat care izvora din stofe și din catifele, am zărit, alături de cufărul de fier în care descoperisem *Cartea șahilor*, printre alte cărți, printre învelitori lucrate cu fir de aur și argint, printre granate neșlefuite și hangere cu teacă de rubin, o parte din celelalte daruri trimise de Șahul Tahmasp - covoare de mătase de la Ispahan, un joc de șah din fildeș și o cutie pentru condeie, despre care băgai de seamă îndată, după dragonii și ramurile chinezești, după rozeta încrustată cu sidif care o decorau, că era tocmai de pe vremea lui Timur. Am deschis cutia, iar din ea s-a ivit, odată cu mirosul ușor de hârtie arsă și mireasma de trandafiri, acul de egretă din aur, cu mâner de peruzele și sidif. L-am luat și m-am întors la locul meu, ca o umbră.

Când am rămas singur, am pus acul cu care își adusese orbirea Maestrul Behzad pe pagina deschisă din *Cartea șahilor* și l-am privit. Orice lucru trecut prin mâna miraculoasă a lui Behzad m-ar fi făcut să mă înfior, nu numai acul cu care se orbise.

De ce oare îi trimisese Șahul Tahmasp Sultanului Selim, laolaltă cu cartea oferită-n dar, acul acesta înspăimântător? Oare pentru că Șahul, care luase în copilărie lecții de pictură de la Behzad, care-i ținuse în tinerețe pe miniaturiști ca-n palme, se îndepărtase mai apoi, la bătrânețe, de cercul poeților și al pictorilor și își închinase viața rugăciunii? Oare aceasta să fi fost pricina pentru care consimțise să se despartă de miraculoasa carte la care lucraseră, vreme de zece ani, cei mai mari maeștri? Oare acul fusese trimis, împreună cu cartea, pentru ca toată lumea să priceapă că sfârșitul maestrului miniaturist este orbirea voită, sau pentru

a da de înțeles, așa cum se povestea cândva, că acela ce privea o dată paginile faimoasei cărți nu mai dorea să vadă nimic altceva pe lume? Dar pentru Șahul care, așa cum li se întâmplase foarte multor suverani la bătrânețe, se caia pentru pasiunea lui de tinerețe față de pictură, temându-se că astfel săvârșise un păcat, cartea nu mai era un miracol.

Mi-am amintit de poveștile spuse de miniaturişti nefericiți care suferiseră o dezamăgire la bătrânețe: pe când armatele lui Cihan Șah, suveranul Celor-cu-Oile-Negre, erau pe cale să intre în Șiraz, Ibn-i Husam, legendarul staroste al miniaturiştilor din oraș, l-a pus pe ucenicul său să-i ardă ochii, zicându-i:

— Eu nu pot picta altfel.

Se spunea că un bătrân maestru persan - unul dintre acei miniaturişti aduși la Istanbul de ostile Sultanului Selim cel Crunt, care l-a învins pe Șahul Ismail, a pătruns în Tabriz și a jefuit Palatul Celor Opt Raiuri -, s-ar fi orbit singur folosindu-se de felurite ierburi și că, așa cum susținea el însuși mai târziu, orbirea nu îi fusese pricinuită de bolile care-l năpădiseră pe drum, ci de faptul că nu putea picta în stil otoman. Și eu le povesteam miniaturiştilor mei, în clipele de mânie, despre felul cum se orbise singur Behzad, ca să le fie pildă.

Nu exista oare o a doua cale? Dacă maestrul miniaturist își însușește, de aici, de colo, noile meșteșuguri, nu poate el scăpa oarecum de la pieire un întreg atelier și, deopotrivă, stilul vechilor maeștri?

În vârful foarte ascuțit, subțiat cu mare delicatețe al acului de egretă stăruia o pată neagră, dar ochii mei osteniți nu izbuteau să deslușească dacă era vorba de sânge sau de altceva. Mi-am apropiat lupa și am privit acul îndelung, de parcă aș fi privit, trist, o scenă de dragoste plină de tristețe. Am încercat să-mi închipui cum ar fi putut săvârși Behzad lucrul la care mă gândeam. Se spunea că nu orbești imediat, ci că, așa cum li se întâmplă bătrânilor care își pierd vederea pe cale firească, întunericul catifelat se lasă domol asupra

ochilor tăi - uneori la câteva zile, alteori la câteva luni după aceea.

O văzusem în vreme ce treceam spre încăperea alăturată. M-am ridicat și m-am uitat; era tot acolo: o oglindă de fildeș în formă de floare, cu o scriere prelungă, cu mâner răsucit și ramă groasă de abanos. M-am așezat la locul meu și mi-am privit atent ochii în oglindă. Ce frumos juca flacăra sfeșnicului aurit în pupilele mele, care pictau și priveau picturi de șaiszeci de ani!

— Cum a făcut Maestrul Behzad? m-am întrebat încă o dată, cuprins de dorință.

Mâna mea a găsit singură acul, cu îndemânarea unei femei care se sulemeneste, fără ca pupilele să mi se desprindă din oglindă. Mi-am înfipt acul în pupila dreaptă - curajos, fără șovăire, tăcut și cu forță, de parcă aș fi străpuns capătul unui ou de struț care urma să fie pictat. Sufeream, dar nu pentru că simțeam ceea ce făceam, ci pentru că vedeam ceea ce mi se întâmpla. Mi-am înfipt acul în ochi preț de un sfert de deget, apoi l-am scos.

În distihul de pe rama oglinzii aflate în mâna mea, poetul îi ura frumusețe și lumină veșnică celui ce se va privi în ea, iar oglinzii, viață fără sfârșit.

Am făcut, zâmbind, același lucru și cu celălalt ochi.

Am zăbovit vreme îndelungată, fără să mă clintesc din loc. Am privit lumea. Totul.

Deși culorile lumii nu se întunecaseră așa cum credeam eu, păreau să lunece ușor una în alta. Dar continuam să văd, în același timp, mai mult sau mai puțin, totul.

La scurtă vreme după aceea, lumina palidă a soarelui a coborât printre stofele de culoare roșu închis, sângeriu din încăperea Vistieriei. Mai-marele vistiernicilor și oamenii lui au rupt din nou, cu același ceremonial, sigiliul și au deschis lacătul și ușa. Cezmi Aga a schimbat țucalurile, lămpile și mangalul, a luat pâine proaspătă și dudge uscate și a spus că vom continua să căutăm, printre cărțile Padișahului, cai cu nări stranii. Ce poate fi mai frumos decât să încerci să-ți

amintești, privind cele mai frumoase imagini ale lumii, de lumea pe care a văzut-o Dumnezeu?

52. Mă numesc Negru

Dimineața, când Mai-marele vistiernicilor și agalele au deschis ceremonios ușa, ochii mi se obișnuiseră atât de mult cu roșul catifelat din încăperea Vistieriei, încât lumina de iarnă ce pătrundea din curtea Palatului Dinăuntru mi s-a părut înfricoșătoare, făcută parcă anume să-l amăgească pe cel care o privea. Întocmai ca Maestrul Osman, n-am fost în stare să mă clintesc din loc; aveam simțământul că, dacă m-aș fi mișcat, aerul acela plin de mucegai și praf, lesne de pipăit, care domnea în încăperile Vistieriei, ar fi ieșit și ar fi zbughit-o pe ușă, cu semnele pe care le căutam noi cu tot.

Maestrul Osman privea cu nefirească uimire lumina care pătrundea înăuntru printre capetele agalelor de la Vistierie, înșirate pe două rânduri de o parte și de alta a ușii deschise, de parcă ar fi privit un lucru miraculos, pe care-l vedea pentru prima oară.

În timpul nopții, mă uitasem la el de departe, cu luare-aminte, în vreme ce răsfoia paginile *Cărții șahilor* - cea a Șahului Tahmasp - și văzusem că pe chip i se ivea, la răstimpuri, aceeași expresie de uimire. Umbra sa reflectată pe perete se clătina uneori ușor, capul i se apropia îngândurat de lupa pe care o ținea în mână, pe buze i se ivea un tremur blând, de parcă s-ar fi pregătit să dezvăluie cuiva o taină plăcută, iar apoi, când privea admirativ vreo miniatură, i se mișcau singure.

După ce s-a închis ușa, am umblat nerăbdător în sus și-n jos prin odăile în care sporea încordarea. M-am gândit îngrijorat că nu vom izbuti să ne alegem cu destule lămuriri din cărțile aflate în Vistierie, că nu ne va ajunge timpul. Simțind că Maestrul Osman nu se apleca îndeajuns asupra

acestui subiect, i-am vorbit despre neliniștile mele.

M-a prins de mână cu blândețe, ca un adevărat maestru obișnuit să-și aline ucenicii:

— Cei ca noi nu au altă scăpare decât să încerce să vadă lumea așa cum o vede Dumnezeu și să se refugieze în dreptatea Lui, a zis. Simt până în străfunduri că aici, între aceste miniaturi și aceste lucruri, cele două căi se apropie una de alta. Pe măsură ce începem să vedem lumea așa cum o vede Dumnezeu, se apropie de noi și dreptatea Sa. Uite acul cu care și-a pricinuit orbirea Maestrul Behzad!

M-am uitat cu băgare de seamă la vârful peste măsură de ascuțit al acelui lucru respingător, sub lupa pe care o apropiase acum ca să-l văd mai bine în vreme ce-mi spunea povestea lui crudă, și am văzut acolo ceva umed, de culoare trandafirie.

— Vechii maeștri, a zis Maestrul Osman, vedeau în prefacerea harului lor, a culorilor și a metodelor de a picta cărora le închinau întreaga viață o mare problemă de conștiință. Socoteau că este o dezonoare să privești lumea așa cum o fac cei de astăzi, așa cum le cer să o vadă - azi șahul de la Răsărit, mâine cărmuitorul de la Apus.

Ochii nu-i erau ațintiți nici în ochii mei, nici pe pagina din fața sa. Privea parcă spre un alb aflat undeva în spate, într-un loc îndepărtat, cu neputință de atins. Pe pagina din *Cartea șahilor*, care stătea deschisă în fața lui, războinicii eroici ai armatelor din Iran și din Turan se ucideau unii pe alții, într-o sărbătoare a bucuriei și culorii, încleștați cu toate forțele; în vreme ce caii se izbeau unul de altul, umăr la umăr, armurile cavaleriștilor erau străpunse de sulite, trupurile erau făcute zob, iar corpurile însângerate, despicate în două, cu capetele, cu brațele retezate, cu ochii dați peste cap, zăceau pretutindeni pe câmpul de luptă.

— După ce săvârșeau, în cele din urmă, folosindu-se de ac, acel gest menit să-i orbească, spre a-și apăra onoarea, marii maeștri din vechime care fuseseră siliți să împrumute meșteșugul învingătorilor și să-i imite pe pictorii acestora

obișnuiau să privească o pagină miraculoasă ore, uneori chiar zile în șir, fără a se clinti din loc, înainte ca întunericul neamestecat al lui Dumnezeu să coboare asupra ochilor lor ca o răsplată. Universul și înțelesul acestei picturi, care se păta uneori cu picăturile de sânge ivite din ochii lor, căci o priveau cu orele fără să ridice capul, lua locul răului pe care îl trăiseră în vreme ce zăceau cufundați în această atmosferă plină de gingășie care ducea direct la orbirea cutezătorilor maeștri, ai căror ochi se tulburau treptat! Ce fericire! Știi la ce miniatură mi-aș dori să mă uit până ce voi atinge întunericul orbirii?

Își ațintise ochii, al căror alb părea să se mărească treptat, pe măsură ce pupilele se micșorau, undeva în depărtări, către un loc aflat parcă în afara Vistieriei, așa cum fac cei care vor să reînvie o amintire din copilărie.

— Scena în care Husrev vine cu calul la poalele conacului lui Șirin, așteptând-o cu sufletul înfierbântat de dragoste zugrăvită în stilul vechilor maeștri din Herat!

Cred că tocmai se pregătea să-mi descrie acea pictură, folosindu-se de tonul unei poezii pline de tristețe, în chip de elogiul la adresa orbirii vechilor maeștri.

— Marele Meu Maestru, Efendi! i-am tăiat eu vorba, împins de un imbold ciudat. Lucrul pe care am dorit eu să-l privesc mereu este chipul delicat al iubitei mele. De trei zile m-am însurat cu ea. M-am gândit la ea cu dor, vreme de doisprezece ani. Scena în care Șirin se îndrăgostește de Husrev, privindu-i portretul, îmi amintește neconținut de ea.

Pe chipul Maestrului Osman stăruia o anumită expresie, o curiozitate poate, pe care nu izbutea să și-o ascundă, dar nu era atent nici la povestea mea, nici la scena de luptă însângerată pe care o avea în fața sa. Aștepta parcă o veste bună, care urma să-i fie dezvăluită încetul cu încetul. Când am fost sigur că nu mă vedea, am luat, într-o clipită, acul de egretă din fața lui și m-am îndepărtat.

În cea de-a treia încăpere a Vistieriei - cea lipită de hamam -, într-un loc întunecos, se afla un colț unde erau

îngrămădite sute de ceasuri ciudate, mari, primite în dar de la nenumărați regi și cărmuitori frânci, care se stricaseră repede și fuseseră date la o parte. M-am dus acolo și m-am uitat mai cu luare-aminte la acul cu care spusese Maestrul Osman că se orbise Behzad.

Vârful de aur al acului, năclăit cu o zeamă trandafirie, lucea la răstimpuri în lumina roșiatică ce se răspândea din monturile de aur ale ceasurilor prăfuite și fărâmate, din geamurile de cristal, din diamantele lor. Oare legendarul Maestru Behzad se orbise într-adevăr cu acul acela? Oare Maestrul Osman făcuse și el lucrul acela înspăimântător pe care-l făcuse Behzad? Un arab magrebian demn de tot disprețul, viu colorat, de mărimea unui deget, care era prins de mecanismul unuia dintre cele mai mari ceasuri, mi-a spus parcă Da! din priviri. Era limpede că, atunci când funcționa ceasul, omul acela cu turban otoman stârnea răsul Padișahului Nostru și al femeilor din harem scuturându-și capul cu vioiciune ori de câte ori era nevoie pentru a arăta cât este ora, ca într-o glumă bună făcută de regele de Habsburg, care trimisese ceasul, și de priceputul său ceasornicar.

Am luat la mână foarte multe cărți obișnuite; așa cum ținuse să arate și piticul, acestea fuseseră ale pașalelor cărora li se tăiasă capul și li se luaseră avuțiile. Atât de multe pașale fuseseră înecate, încât volumele de acest fel nu se mai isprăveau. Piticul mi-a spus, cu o bucurie necruțătoare, că pașalele care fuseseră cuprinse de beția averii și a puterii și care uitaseră că nu erau decât niște simpli robi, ajungând să ceară să se scrie și să se picteze cu aur cărți în numele lor, așa cum făceau doar padișahii și șahii, meritaseră să li se ia capul și agoniseala. Atunci când dădeam, chiar și în aceste cărți - unele dintre ele albume, altele culegeri de versuri pictate - de scena în care Șirin se îndrăgostește de Husrev privindu-i portretul, mă opream și o priveam îndelung.

Portretul din miniatură, adică portretul lui Husrev la care se uita Șirin în timpul unei plimbări pe câmp, nu era

niciodată limpede. Aceasta nu pentru că miniaturiștii nu izbuteau să deseneze îndeajuns de bine ceva foarte mic, așa cum era portretul cu pricina; marea majoritate a miniaturiștilor care închipuiau această scenă puteau lucra destul de delicat ca să poată picta pe unghii, pe boabe de orez, ba chiar pe fire de păr. Atunci de ce nu desenau îndeajuns de limpede, pentru a putea fi bine distinse, chipul și ochii chipeșului Husrev, la care se uita și de care se îndrăgostea frumoasa Șirin? La un moment dat, după-amiază, în vreme ce răsfoiam la întâmplare paginile unui volum pestriț, de felul unui album, care-mi picase în mână în vreme ce mă gândeam să-i cer lămuriri Maestrului Osman în legătură cu toate aceste lucruri ca să-mi uit poate disperarea, mi-a atras atenția un cal dintr-o pictură pe pânză, care înfățișa un alai de nuntă. Liniștea care stăpânea bățile inimii mele s-a spulberat într-o clipă.

Acolo, în fața mea, se afla un cal cu nări ciudate. Purta în spinare o mireasă năzuroasă și se uita la mine. Calul acela fermecat dădea impresia că urma să-mi șoptească o taină. Așa cum ți se întâmplă în vis, aș fi vrut să strig, dar din gură nu părea să-mi iasă nici un sunet. Am pus iute mâna pe carte, am alergat, printre lucruri, printre cufere, la Maestrul Osman și i-am pus-o în față, deschisă la acea pagină.

S-a uitat la miniatură.

Am fost cuprins de nerăbdare văzând că pe chipul lui nu era nici o licărire.

— Nările acestui cal sunt întocmai ca nările calului desenat pentru cartea Unchiului, am zis.

A mișcat lupa pe care o ținea în mână, aducând-o deasupra calului. Și-a apropiat ochii de miniatură și de lupă, aproape atingând pagina cu nasul.

N-am mai rezistat acestei tăceri prelungite:

— După cum vedeți, nu este un cal făurit după metoda și în stilul calului desenat pentru cartea Unchiului, am zis. Nările însă îi sunt la fel. Este vorba de un miniaturist care s-a străduit să vadă lumea așa cum o văd chinezii.

Am tăcut puțin.

— Un alai de nuntă. Parcă ar fi o pictură chinezească, însă cei pictați nu sunt chinezi; sunt ca noi.

Acum, lupa maestrului părea lipită de miniatură, iar nasul său de lupă. Își pusese în mișcare - adunându-și toate forțele, ca să poată vedea - nu numai ochii, ci și capul, mușchii gâtului, spatele și umerii lui de om bătrân. S-a lăsat o foarte lungă tăcere.

— Nara calului este crestată, a zis, la multă vreme după asta, gâfâind.

Mi-am sprijinit tâmpla de tâmpla lui. Am privit îndelung nara care se zărea dintr-o parte, cu obrajii lipiți de ai lui. Am băgat îndată de seamă, cu tristețe, nu numai că nara calului era crestată, ci și că Maestrul Osman se străduia din răspuțeri să o vadă.

— Vedeți, nu-i așa?

— Foarte puțin, a zis. Descrie-mi tu miniatura.

— După mine, este o mireasă melancolică, am zis cu amărăciune. Merge, ca mireasă, încălecată pe un cal sur cu nara crestată, însoțită de străjeri și de tovarăși de drum care-i sunt necunoscuți. Chipurile bărbaților, căutătura lor aspră, înspăimântătoarele bărbi negre, sprâncenele încruntate, mustățile pe oală, oasele puternice, mantalele simple, din pânză ușoară, încălțările subțiri, căciulile din blană de urs, baltagurile și săbiile ne arată că își au obârșia în rândurile turkmenilor Cu-Oile-Albe din Transoxiana. Poate că frumoasa mireasă, pe care o așteaptă un drum lung de vreme ce drumetește cu însoțitoarea ei la vreme de noapte, la lumina lămpilor și a torțelor, este o melancolică prințesă chinezoaică.

— Sau poate că, pentru a pune în lumină desăvârșirea frumuseții miresei, miniaturistul a dat-o cu vopsea albă pe față, așa cum fac chinezii, și i-a desenat ochii trași spre tâmple, așa cum sunt cei ai chinezilor, așa încât noi să o credem acum chinezoaică, a zis Maestrul Osman.

— Indiferent cine ar fi, mi-e milă de femeia aceasta

frumoasă și tristă care merge așa, în toiul nopții, prin mijlocul stepei, într-un ținut străin, însoțită de străjeri necunoscuți cu priviri aspre, spre a-i fi mireasă unui bărbat pe care nu l-a văzut niciodată, am zis. Cum vom izbuti să ne dăm seama, după nara crestată a calului pe care-l călărește, cine este miniaturistul nostru? am întrebat apoi grăbit.

— Întoarce paginile albumului și spune-mi ce vezi, a zis Maestrul Osman.

Piticul, pe care-l văzusem ceva mai înainte așezându-se pe țulcal, în vreme ce eu îi aduceam în fugă volumul Maestrului Osman, era și el acum cu noi și ne uitam toți trei la paginile pe care le întorceam eu.

Am văzut cu toții tinere chinezoaice frumoase, pictate în stilul în care fusese pictată mireasa noastră melancolică; erau adunate într-o grădină și cântau la o lăută ciudată. Am văzut case chinezești, caravane triste plecate la drumuri lungi, copaci și peisaje de stepă la fel de frumoase ca vechile amintiri. Am văzut arbori răsuciți după moda chinezească, ale căror ramuri erau împodobite cu flori de primăvară deschise în toată splendoarea lor și cu privighetori vesele, vioaie. Am văzut prinți așezați în corturi asemenea celor din Horasan, care tăifăsuiau despre poezie, despre vin și dragoste, grădini fermecate, bei chipeși care plecau la vânătoare purtând pe braț șoimi minunați și ținându-se drepți pe caii lor delicați. Apoi, deși părea că printre pagini trecuse un diavol, am simțit cu toții că răul strecurat în miniatură se confunda, de cele mai multe ori, cu inteligența. Nu pusese oare miniaturistul ceva batjocoritor în mișcarea eroicului prinț care ucidea un balaur cu lancea sa uriașă? Găsise oare vreun motiv de mulțumire în sărăcia bieților țărani care așteptau să fie lecuiți de *șeyh*¹? Oare încerca mai multă plăcere desenând ochii triști ai sârmanilor câini care rămăseseră încârligați în vreme ce se împreunau sau

---

¹ Lider spiritual musulman, adeseori aflat în fruntea unei congregații mistice sau a unui lăcaș de derviși.

colorând într-un roșu drăcesc gurile deschise ale femeilor care se uitau la ei și râdeau? I-am văzut apoi aievea pe demonii miniaturistului: creaturile acelea ciudate semănau foarte mult cu ginnii și cu uriașii pe care-i plămădiseră de nenumărate ori vechii maestri din Herat, precum și miniaturişti care pictaseră *Cartea șahilor*, dar harul plin de haz al miniaturistului îi făcuse mai puși pe rele, mai înverșunați și mai umani. Am văzut demoni înspăimântători, de mărimea unui om, cu trupuri strâmbe, cu coarne ramificate, cu șapte cozi și am râs de ei. Pe măsură ce întorceam paginile, demonii cu sprâncene stufoase, cu chipuri rotunde, cu ochi mari, cu dinți și unghii ascuțite, despuiați, cu piele negricioasă și încrețită ca de bătrâni se apucau să se încaiere și să se lupte între ei, să fure un ditamai calul și să-l aducă prinos zeilor, să țopăie și să dănțuiască, să taie copaci, să le răpească pe frumoasele prințese cu palanchinele lor cu tot, să-i prindă pe balauri, să prade comori. Când i-am povestit că în volumul acela în care își lăsaseră urma cei mai feluriți miniaturişti dervișii Kalenderi, cu capetele lor rase, cu veșmintele în neorânduiala, cu lanțuri de fier și cu toiege în mâini, fuseseră desenați tot de miniaturistul Siyah Kalem, care-i pictase și pe demoni, Maestrul Osman m-a pus să-i repet pe rând asemănările dintre ei și m-a ascultat cu luare-aminte.

— Obiceiul de a cresta nările cailor, ca să respire mai bine și să alerge mai repede, este o datină mongolă care dănuie de sute de ani, a zis el apoi. Când ostile lui Hulagu Han - cel care a cucerit, cu caii lui, toate ținuturile arabe, persane și chineze -, au pătruns în Bagdad trecând orașul prin foc și sabie, jefuindu-l și azvârlind toate cărțile în Tigru, faimosul caligraf și mai apoi miniaturist Ibn-i Şakir nu a apucat-o spre miazăzi, așa cum făcea toată lumea, ca să fugă din oraș și să scape de măcel, ci spre miazănoapte partea din care, după cum se știe, soseau călăreții mongoli, în vremea aceea cărțile nu erau pictate, pe motiv că o interzicea Preasfântul Coran, iar miniaturişti, la rândul lor, nu erau luați în serios. Am

auzit spunându-se că în timpul aceluia marș legendar în care s-a avântat pentru a ajunge până hăt departe, în inima oștilor mongole, întemeietorul și maestrul nostru, Ibn-i Şakir - căruia îi datorăm faptul de a privi lumea din înaltul minaretului (ceea ce poate fi socotit cea mai mare taină a îndeletnicirii noastre), faptul de a fi stabilit veşnicia liniei orizontului, când vizibilă, când ascunsă, și de a fi pictat întreg universul, de la nori până la insecte, așa cum îl vedeau chinezii, îmbârligat, în culori vii și încrezătoare -, Ibn-i Şakir s-ar fi uitat, aşadar, la nările cailor, pentru a se putea duce către miazănoapte. Însă, din câte am văzut și auzit eu, nici unul dintre caii pe care i-a desenat pe vremea când picta cărți la Samarkand, unde a ajuns după o călătorie de un an, fără a lua seama la vremea rea ori la alte urgii, nu avea nasul crestat. Aceasta deoarece, pentru el, caii adevărați, caii de vis nu erau caii voinici, caii biruitori ai mongolilor cu care se confruntase în puterea vârstei, ci gingașii cai arabi ai fericitei tinereți pe care o lăsase în urmă cu tristețe. Din această pricină, ciudăţenia nării calului pictat pentru cartea Unchiului nu mi-a adus aminte nici de caii mongoli, nici de același obicei înstăpânit de Mongoli în Horasan ori la Samarkand.

Maestrul Osman ne lămurea uitându-se ba la carte, ba, uneori, la mine, dar nu părea să ne vadă pe noi, ci doar lucrurile închipuite de el.

— Lăsând deoparte nările crestate ale cailor și pictura chineză, alte ciudăţenii care au ajuns, odată cu ostile mongole, pe meleag persan și apoi aici au fost demonii înfățișați în această carte. Ați auzit, pesemne, că ei sunt solii răului, trimiși de forțele întunecate de sub pământ, că ne vor răpi nouă, oamenilor, viețile și toate lucrurile pe care le prețuim, că vor fugi cu ele, că ne vor purta prin străfundurile întunericului și ale morții. Pe tărâmul acela de dincolo, tot și toate - norii, copacii, obiectele, câinii, cărțile - au suflet și grai.

— Da, a zis bătrânul pitic. Martor mi-e Dumnezeu că, în

unele nopți, când sunt încuiat înăuntru, nu numai sufletele acestor ceasuri, farfurii chinezești, vase de cristal - care, la drept vorbind, scot neîncetat clinchete -, ci și sufletele puștilor și ale săbiilor, ale scuturilor și coifurilor însângerate sunt cuprinse de tulburare și prind să vorbească atât de aprig, încât toată Vistieria se preschimbă, în întunericul orb, într-un fel de câmp de luptă ticsit cu oameni.

— Această credință a fost adusă din Horasan în Țara Persanilor, iar mai apoi tocmai în Istanbulul nostru de către dervișii Kalenderi, ale căror imagini le-ați văzut, a zis Maestrul Osman. În vreme ce Sultanul Selim cel Crunt îl învingea pe Șahul Ismail jefuind Tabrizul și Seraiul Celor Opt Raiuri, Bediuzzaman Mirza, care descindea din neamul lui Timur, l-a trădat pe Șahul Ismail și li s-a alăturat otomanilor, odată cu dervișii Kalenderi care-l însoțeau. Când a revenit de la Tabriz la Istanbul iarna, pe zăpadă, Sultanul Selim cel Crunt, Sălășluitarul în Rai, era însoțit nu numai de două dintre frumoasele soții - cu pielea albă, cu ochii migdalați și trași spre tâmpile - ale Șahului Ismail, pe care-l învinsese la Caldiran, ci și de toate acele cărți rămase de pe urma vechilor stăpânitori ai Tabrizului, de la mongoli, de la Ilkhanizi, de la Jalayirizi, de la Cei-cu-Oile-Negre, pe care șahul învins le prădase mai cu seamă de la uzbeki, de la persani, de la turkmeni, de la Timurizi și pe care le păstra în biblioteca sa din Seraiul Celor Opt Raiuri, de la Tabriz. Am să mă uit la toate cărțile acelea până când mă vor scoate de aici Padișahul Nostru și Mai-marele vistiernicilor.

Dar acum purta în priviri acea rătăcire pe care o bagi de seamă la orbi; ținea în mână lupa cu mânerul împodobit cu sidif nu atât pentru a vedea, cât din obișnuință. Am tăcut o vreme. Maestrul Osman i-a cerut Piticului, care ascultase întreaga poveste ca pe un basm înduioșător, să-i găsească și să-i aducă o carte a cărei legătură i-a descris-o cu luare-aminte. Când a plecat piticul, l-am întrebat pe maestru cu nevinovăție:

— Atunci, cine ar fi putut desena imaginea aceea a

calului din cartea Unchiului?

— Nărilor ambilor cai sunt crestate, a zis. Dar, fie că lucrul acesta s-a petrecut la Samarkand, fie că s-a petrecut în Transoxiana, calul a fost pictat, după cum spuneam, potrivit meșteșugurilor chinezești. În ceea ce privește frumosul cal din cartea Unchiului, acesta a fost plămădit după metode persane, la fel ca acei cai miraculoși ai măeștrilor din Herat. Este un cal delicat, cum rar găsești pe lumea asta! Este un cal pictat, nu un cal mongol!

— Dar are nara crestată, ca un adevărat cal mongol! am șoptit.

— Este limpede că, atunci când s-au retras mongolii și a început orânduirea lui Timur și a Timurizilor, unul dintre vechii măeștri care pictau la Herat cu două sute de ani în urmă a fost înrâurit, pe când desena imaginea calului, fie de caii mongoli pe care îi văzuse și de care își amintea, fie de desenele unui alt miniaturist, care pictase cai cu nărilor crestate - pricină pentru care a zămislit o imagine de cal minunată, un cal ale cărui nări erau crestate cu gingășie. Nimeni nu poate ști pe pagina cărei cărți, izvodite pentru care șah, se afla acea pictură; sunt însă încredințat că acea carte și acea imagine au fost foarte îndrăgite în vreun serai - cine știe, poate chiar de către favorita din seraiul șahului -, că au fost îndelung lăudate și că s-au aflat o vreme pe buzele tuturor. Sunt, de asemenea, încredințat că, deoarece lucrurile s-au petrecut în acest chip, toți miniaturiștii de rând au imitat în nenumărate rânduri calul acela cu nări crestate, pe care îl invidiau și despre care se vorbea atât de mult. În felul acesta, nara calului s-a preschimbat, odată cu calul, într-un șablon, s-a întipărit în memoria miniaturiștilor din acel atelier și a fost învățată pe de rost. La ani de zile după aceste întâmplări, când stăpânii lor au fost învinși în lupte, când, la fel ca întristatele femei din haremuri care se îndreptau spre alte haremuri, și-au aflat noi șahi, noi prinți, când și-au schimbat orașul și țara, acești miniaturiști au dus cu ei și nărilor delicat crestate ale cailor pe care-i purtau în

amintire. Nasul crestat a fost, poate, uitat în cele din urmă, căci majoritatea miniaturiştilor care-l păstrau într-un cotlon al memoriei nu l-au desenat niciodată în alte ateliere, din pricina altor meşteşuguri şi a altor maeştri. Unii dintre miniaturişti nu s-au mărginit însă doar să deseneze cai cu nări crestate delicat în noile ateliere din care făceau parte, ci i-au învăţat şi pe frumoşii lor ucenici să facă acest lucru, zicându-le că „aşa făceau vechii maeştri”. Prin urmare, chiar şi la secole bune după ce mongolii şi caii lor cei voinici, cu nări crestate, au dispărut din ţinuturile persane şi arabe, după ce în oraşele jefuite, trecute prin foc şi sabie, a început o viaţă nouă, unii miniaturişti au continuat să despice nările cailor, socotind că urmau un şablon. Sunt la fel de încredinţat că unii dintre ei îşi desenau caii aşa cum îi desenau şi miniaturiştii noştri, gândind, pur şi simplu, că „acesta este tiparul”, fără a avea habar de călăreţii mongoli cuceritori ori de nările crestate ale cailor lor.

— Maestre! am zis eu, cuprins de admiraţie. „Metoda însoţitoare”, de care v-aţi folosit în această împrejurare, a dat într-adevăr roade, aşa cum aţi nădăjduit. Fiecare miniaturist mai avea însă şi o semnătură ascunsă.

— Nu fiecare miniaturist, ci fiecare atelier, a zis el cu mândrie. Dar nici măcar fiecare atelier. În unele ateliere nefericite, la fel ca în unele familii nefericite, fiecare vorbeşte cu anii pe limba lui, fără a pricepe că fericirea vine din armonie, iar armonia înseamnă fericire. Cum unii se trudesă să picteze precum chinezii, alţii precum turkmenii, alţii precum cei din Şiraz, alţii precum mongolii, meşterii acestor ateliere nu pot avea nici măcar un stil comun, asemenea unor soţi nefericiţi care se ceartă mereu, ani de zile. Mândria i se înstăpânise acum foarte limpede pe chip, iar expresia aceea de bătrân întristat, plin de amărăciune, pe care i-o vedeam de multă vreme fusese înlocuită de privirea mânioasă a omului înverşunat, care doreşte să ţină în mână sa toate frăiele puterii.

— Maestre, am zis. Dumneavoastră i-aţi adunat laolaltă

aici, la Istanbul, vreme de douăzeci de ani, pe miniaturiștii cei mai neasemenea, veniți din cele patru colțuri ale lumii, pe miniaturiștii cu cele mai felurite temperamente, cu cele mai felurite înclinații, și ați făcut-o într-o armonie atât de deplină, încât ați dat naștere unui stil otoman!

De ce se preschimbase oare simțământul de admirație pe care-l încercam din toată inima, cu puțină vreme în urmă, într-un fel de prefăcătorie, acum când i-l mărturiseam în față? E oare necesar ca o persoană căreia îi admirăm sincer talentul și măiestria să-și fi pierdut simțitor puterea și să aibă ceva oarecum demn de compătimire când ajungem să o lăudăm deschis?

— Unde e piticul acela? a zis.

Spusese aceste cuvinte așa cum o spun cei care au parte de putere și căroro le plac linguşeala și lauda, dar care-și amintesc totuși în chip nedeslușit că nu trebuie să le placă; o spusese întrucât voia să fie limpede că dorea să schimbe subiectul.

— Deși sunteți un cunoscător temeinic al legendelor și meșteșugurilor persane, ați zămislit un univers al miniaturii cu totul aparte, demn de faima și de puterea otomanilor, am șoptit. Dumneavoastră ați adus în miniatură puterea spadei otomanilor, culorile încrezătoare ale biruințelor lor, atenția față de aspectul straniu al lucrurilor și al instrumentelor, neîngrădirea tihnei vieții. Maestre, cea mai mare cinste din viața mea este ca privind aici, alături de dumneavoastră, miracolele vechilor maeștri intrați în legendă...

Am vorbit astfel, în șoptă, vreme îndelungată. Neorânduiala din Vistierie, care semăna cu un câmp de luptă părăsit, precum și apropierea trupurilor noastre în întunericul rece îmi preschimbau șoapta într-un fel de destăinuire.

Apoi, așa cum se întâmplă cu unii orbi care nu-și mai pot stăpâni expresia feței, în ochii Maestrului Osman s-a ivit o privire de bătrân care se lasă pradă plăcerii. L-am slăvit îndelung pe bătrânul Maestru, simțind uneori sincer ceea ce

spuneam și înfiorându-mă alteori, cu acel dezgust profund pe care-l încercam în fața nevăzătorilor.

M-a prins de mână cu degetele lui reci, mi-a mângâiat brațele, mi-a atins fața. Am avut impresia că forța și bătrânețea lui treceau, prin degete, asupra mea. M-am gândit la Șeküre, care mă aștepta acasă.

Am zăbovit puțin, fără să ne clintim din loc, cu paginile deschise în fața noastră. Ne odihneam, ca și cum laudele mele, precum și admirația și compătimirea pe care le încerca el față de sine însuși ne sleiseră. Între noi se așternuse un fel de stânjeneală.

— Unde e piticul? a întrebat din nou.

Eram sigur că piticul cel șiret ne priveghea din codonul în care se ascunsese. Mi-am îndreptat umerii spre dreapta, spre stânga, de parcă m-aș fi uitat după el, dar îl priveam de fapt cu atenție, drept în ochi, pe Maestrul Osman. Era oare orb, sau voia doar să-i convingă pe toți, chiar și pe sine, că era orb? Unii dintre vechii maeștri din Șiraz, lipsiți de har și de măiestrie, se prefăceau la bătrânețe că sunt orbi doar ca să se bucure de prețuire și să nu-i învinuiască nimeni pentru nereușitele lor.

— Vreau să mor aici, a zis.

— Marele meu Mastru! l-am lingușit eu. Pricep atât de bine ce spuneți, în aceste vremuri în care nu se mai pune preț pe miniatură, ci pe banii aduși de aceasta, în care nu mai au însemnătate vechii maeștri, ci imitatorii lor frânci, încât mă năpădesc lacrimile! Dar aveți, totodată, datoria de a-i apăra pe maeștrii dumneavoastră miniaturisti de dușmanii lor! Spuneți-mi, vă rog, ce învățământ ați tras din „metoda însoțitoare”? Cine este miniaturistul care a pictat calul?

— Măslină! spusese în așa fel încât nici măcar nu m-am mirat. A tăcut puțin.

— Dar sunt totodată încredințat că nu Măslină i-a ucis pe Unchiul tău și pe bietul Delicat Efendi, a zis el cumpănit. Socot că Măslină trebuie să fi desenat calul după faptul că el

este cel mai legat de vechii maeștri, el cunoaște cel mai îndeaproape, cel mai în profunzime legendele și meșteșugurile din Herat, iar obârșia maeștrilor săi ajunge până la Samarkand. Știu că n-ai să mă întrebi de ce n-am dat peste aceste nări la ceilalți cai pe care i-a pictat Măslină vreme de ani de zile, căci, după cum spuneam, un amănunt - o aripă de pasăre, o frunză atârând într-un copac - poate să nu se vădească uneori deloc, din pricina încăpățănării și asprimii maestrului miniaturistului, a gustului și ambiției atelierului de pictură al padișahului, deși acestea se păstrează în amintire și se transmit preț de mai multe generații de la maestru la ucenic. Așadar, acesta era calul deprins în copilărie de dragul meu Măslină de-a dreptul de la maeștrii săi persani - calul pe care nu a putut să-l uite. Faptul că acest cal și-a făcut așa, deodată, apariția tocmai în cartea nesăbuitului Unchi este rengașul necruțător pe care mi l-a jucat mie Dumnezeu. Oare n-am luat, cu toții, îndeajuns aminte la vechii maeștri din Herat? Oare, întocmai ca miniaturistul turkmen care, atunci când își închipuia un chip frumos de femeie, nu-l putea desena altfel decât cu trăsături de chinezoaică, nu ne gândeam și noi la capodoperele vechilor maeștri din Herat când vorbeam despre o miniatură frumoasă? Cu toții îi admirăm pe vechii maeștri din Herat. În spatele lor, al tuturor, se află Heratul lui Behzad, iar în spatele Heratului se află călăreții mongoli și chinezii. De ce să-l omoare Măslină, care este atât de atașat de legendele din Herat, pe bietul Delicat Efendi, care era chiar mai atras decât el - așa spune, orbește - de vechile meșteșuguri?

— Cine? am zis. Fluture?

— Barză! a zis. Asta mi-o spune chiar inima. Pentru că îi cunosc ambiția și hărnicia neistovită. Ascultă: în mod lesne de bănuț, bietul Delicat Efendi, care se îndeletnicea cu auririle, a priceput că în cartea Unchiului dimitale, care imita meșteșugul frâncilor, mocneau necredința, erezia, tăgada, și s-a speriat. Pentru că era, pe de o parte, îndeajuns

de mocofan ca să plece urechea la vorbele acelu netot de predicator din Erzurum - din păcate, maeștrii în aurire, care sunt mai aproape de Dumnezeu decât pictorii, sunt plictisitori și proști - și pentru că știa, pe de altă parte, că acea carte a nechibzuitului dumitale Unchi era o lucrare tainică și de mare însemnătate a Padișahului, temerile și îndoielile sale au prins a se bate cap în cap: să creadă oare în Padișahul Său ori în predicatorul din Erzurum? Desigur că, în altă împrejurare, acest biet vlăstar al meu, pe care-l cunoșteam ca pe buzunarul meu, ar fi venit la mine și mi-ar fi împărtășit suferința care-i rodea sufletul. Dar pentru că până și el, cu mintea lui de găină, pricepea foarte bine că, făcând auriri pentru cartea Unchiului, care-i imita pe frânci, mă trăda pe mine și trăda atelierul de pictură, a căutat să se destăinuie altcuiva și și-a împărtășit suferința vicleanului și ambițiosului Barză, față de a cărui minte și bună-credință făcea greșeala de a nutri admirație, deoarece îi prețuia harul. Am văzut de multe ori cum se folosea Barză de Delicat Efendi, profitând tocmai de această admirație. Oricare ar fi fost gâlceava iscată între ei, Barză l-a ucis pe celălalt. Și pentru că Delicat Efendi le dezvăluise mai întâi temerile sale adepților hogeni din Erzurum, aceștia, dorind să se răzbune și să-și arate puterea, l-au ucis la rândul lor pe Unchiul dumitale, care era un admirator al frâncilor și pe care-l socoteau răspunzător de moartea prietenului lor. Nu pot spune că m-am amărât foarte tare din pricina asta. Cu ani în urmă, Unchiul dumitale l-a convins pe Padișahul Nostru să-și comande tabloul unui pictor venețian - Sebastiano se numea -, care l-a pictat după socoteala frâncă, de parcă ar fi fost vorba de un rege păgân, iar mai apoi mi-a pus dinainte, în chip de model, acest portret lipsit de bună-cuviință și m-a silit să fac ceva urât și umilitor: să pictez, adică, uitându-mă la el, un portret aidoma. Iar eu, lipsit la rândul meu de demnitate, am imitat acel portret plăsmuit după meșteșugul păgânilor, de teama Padișahului Nostru. Dacă n-aș fi făcut-o, poate că m-aș fi amărât pentru moartea Unchiului dumitale

și m-aș fi zbătut mai mult ca să fie aflat ticălosul care l-a ucis. Dar suferința mea este atelierul meu de pictură, nu Unchiul dumitale. Din pricina acestuia din urmă, maeștrii mei miniaturişti, pe care i-am iubit mai ceva ca pe propriii mei copii și pe care i-am pregătit vreme de douăzeci și cinci de ani, tremurând mereu pentru soarta lor, nu m-au trădat numai pe mine, ci au trădat toate tradițiile miniaturii noastre și au început să-i imite cu înfocare pe maeștrii frânci, pretinzând că asta dorește Padișahul Nostru acum. Toți acești oameni fără onoare merită să fie puși la cazne! Dacă noi, cei din breasla miniaturiştilor, am fi în primul rând robii harului și ai artei noastre - iar nu ai Padișahului, care ne dă de lucru -, am binemerita Raiul. Acum vreau să mă uit singur la această carte.

Spusese ultimele cuvinte cu tristețea cu care și-ar fi rostit ultima dorință un pașă obosit, socotit răspunzător de o înfrângere pentru care urma să-și piardă viața. A deschis cartea pusă în fața lui de pitic și a început să-i dea acestuia porunci pe un ton muștrător, spre a-i găsi pagina pe care o dorea. Prin aerul învinuitor pe care și-l luase, se preschimbase brusc în Mai-marele miniaturiştilor pe care-l cunoștea și cu care se obișnuise tot atelierul de pictură.

M-am îndepărtat și, retrăgându-mă într-un cotlon aflat între pernele lucrute cu perle, între puștile cu paturi împodobite cu giuvaiere și țevi ruginite, între dulapuri, l-am privit de departe pe Maestrul Osman. Bănuiala care mă rodea în vreme ce-l ascultam mă copleșise acum pe de-a-ntregul; mi se părea ușor de înțeles acum că el pusese la cale uciderea bietului Delicat Efendi și mai apoi a Unchiului, pentru a opri cartea aceea a Padișahului Nostru care urma meșteșugul frâncilor, drept care m-am învinovățit o clipă pentru simțământul de admirație pe care-l nutrisem ceva mai devreme față de el. Simțeam, pe de altă parte, fără să vreau, un adânc respect față de acest Mare Maestru care se cufundase cu totul în pictura dinaintea sa - nu mai avea însemnătate dacă era în întregime sau doar pe jumătate orb -

și care privea parcă miniatura cu toată pielea încrețită a bătrânului său chip. Atunci când mi-a trecut prin minte că, pentru a apăra vechiul meșteșug și vechea ordine a atelierului de pictură, pentru a scăpa de cartea Unchiului, pentru a redeveni unicul favorit al Padișahului, ar fi fost în stare să ne dea pe toți pe seama schingiuitorului Mai-marelui grădinarilor - nu numai pe oricare dintre miniaturiştii săi, ci și pe mine -, mi-am pus îndelung imaginația la lucru, ca să-mi închipui cum s-ar fi purtat și să mă eliberez de dragostea ce mă legase de el în răstimpul celor două zile.

Trecuse multă vreme și eram cu mintea tulbure. Pentru a domoli demonii din mine, pentru a abate atenția ginnilor șovăielii, am privit îndelung, la întâmplare, paginile ilustrate ale volumelor pe care le scosesem de prin cufere.

Cât de mulți erau aceia - bărbați ori femei - care își țineau degetul în gură! În ultimele două sute de ani, acest gest fusese însușit de toate atelierile de pictură, de la Samarkand la Bagdad, ca expresie a mirării: plutașul cel ticălos, precum și vâslașul cel ticălos care nu voiau să-l ia pe pluta lor pe eroul Keyhusrev, asaltat de vrăjmași, încremeneau mirați, cu degetul în gură, văzând că acesta trecea albia râului Jayhun în deplină siguranță cu ajutorul calului său negru și al lui Dumnezeu. Husrev rămâne cu degetul în gură a mirare, când se confruntă pentru prima oară cu frumusețea lui Şirin - cea cu chipul asemeni luminii lunii -, în timp ce aceasta se scaldă în lacul cu ape argintii, înnegurat de ani. Am privit îndelung, cu și mai mare băgare de seamă, degetele pe care și le țineau în gură frumoasele femei din haremurii, care se zăreau prin porțile întredeschise ale seraiurilor, pe la ferestrele de neatins ale turnurilor de cetate ori în dosul perdelelor. Pe când Tejav, învins de oastea persană, își pierde coroana și fuge de pe câmpul de luptă, favorita sa, preafrumoasa Espinuy, îl privește cuprinsă de tristețe, cu degetul aninat în gură a mirare, de la fereastra haremului din palatul său, în vreme ce îl imploră din ochi: „Nu mă lăsa pradă dușmanului!” Pe când Iosif, prins după ce fusese

ponegrit că o necinstise pe Zulayka, este dus în temnița sa, Zulayka, cea de la care pornise cleveteala, stă la fereastră cu degetul în gură, având întipărită pe chip mai degrabă o expresie diavolească și plină de dorință decât una plină de mirare. În vreme ce o pereche de îndrăgostiți fericiți, dar melancolici, inspirați dintr-un gazel, se lasă în voia forței dragostei și a vinului într-o grădină paradisiacă, însoțitoarea muncită de gânduri rele îi privește uitată, cu degetul în gura ei cea roșie - mai degrabă cu gelozie decât cu mirare.

Deși acest gest se preschimbăse într-un șablon de care se foloseau toți miniaturistii, pe care-l pictaseră deopotrivă în caietele lor cu modele și în propria memorie, degetul acela lung se strecura de fiecare dată cu o delicatețe aparte în gura frumoaselor femei.

În ce măsură mă mângâiasă oare vederea acestor miniaturi? Pe înserat, m-am dus la Maestrul Osman și i-am spus:

— Maestre, cu voia dumneavoastră, când se va deschide ușa, eu am să părăsesc Vistieria!

— Cum adică? a zis. Mai avem un răgaz de o noapte și o dimineată. Repede s-au mai săturat ochii tăi să privească imaginile cele mai frumoase și mai pieritoare ale lumii!

În vreme ce spunea asta, nu-și dezlipea chipul de pe pagina aflată în fața sa, dar paloarea care i se așternuse asupra pupilelor dovedea că orbea încetul cu încetul.

— Am aflat taina ascunsă în nările calului, am zis cu îndrăzneală.

— Ha! a exclamat el. Da! Restul depinde de Padișahul Nostru și de Mai-marele vistiernicilor. Poate ne vor cruța pe toți.

Oare avea să le dezvăluie că Barză era ucigașul? De frică, nici măcar nu l-am întrebat. Mă temeam că n-o să mă lase să ies. Mai rău, mă gândeam la răstimpuri că va arunca vina asupra mea.

— Acul de egretă cu care s-a orbit Behzad a dispărut, a zis.

— Ei, trebuie să-l fi luat piticul și să-l fi dus la locul lui, am zis. Ce frumoasă e pagina asta la care vă uitați!

Fața i s-a luminat, ca a unui copil, și a surâs îndată:

— Este vorba de așteptarea lui Husrev, care vine noaptea, cu calul, la poalele conacului lui Şirin, mistuit în taină de dor, a zis. Este în stilul vechilor maeştri din Herat.

Acum privea miniatura ca și cum ar fi văzut-o, dar nici măcar nu-și luase lupa în mână.

— Vezi frumusețea tăinuită în modul cum se strevăd una câte una, în întunericul nopții, frunzele copacilor, de parcă ar fi luminate dinăuntru, ca florile de primăvară și ca stelele, răbdarea plină de umilință din decorațiunile pereților, noblețea care răzbate din poleirea cu aur, echilibrul delicat care stăruie în orânduirea întregii miniaturi? Calul chipeşului Husrev este subțire și grațios ca o femeie. Trupul iubitei sale Şirin, aflată la fereastra de la catul de sus, este aplecat, dar chipul îi este plin de mândrie. Pare că, mulțumită iubirii miniaturistului, îndrăgostiții vor rămâne de-a pururi aici, scăldați în lumina filtrată prin culorile, prin țesătura, prin pielea fin lucrată a miniaturii. Vezi, capetele le sunt oarecum răsucite unul spre celălalt, însă trupurile le rămân totodată îndreptate pe jumătate către noi. Asta pentru că ei știu că fac parte dintr-o miniatură și știu, de asemenea, că ni se înfățișează nouă. Din pricina aceasta, nu se străduiesc deloc să fie aieveja cu ceea ce vedem noi mereu. Ba dimpotrivă, ne dau de înțeles că s-au ivit din amintirile lui Dumnezeu.

De aceea, acolo, în miniatură, timpul s-a oprit în loc. Oricât de zorită ar fi povestea depănată de miniatură, ei vor rămâne la fel, pentru totdeauna, fără a adăuga nici un gest nepotrivit mâinilor și brațelor lor, trupurilor lor delicate, ba chiar și ochilor, întocmai ca niște tinere bine educate, sfoase și cuviincioase. Odată cu ei, va încremeni totul, în noaptea de un albastru întunecat: pasărea de pe cer va zbura neliniștită în întuneric, printre stele, asemenea inimilor grăbite ale îndrăgostiților, dar va rămâne totodată acolo, în clipa aceea

fără pereche, priponită parcă de-a pururi pe cer. Vechii maeștri din Herat, care știau că întunericul de catifea al lui Dumnezeu coboară asupra ochilor lor asemenea unei draperii, știau foarte bine și că, privind zile ori săptămâni de-a rândul o asemenea miniatură fără a se clinti din loc, sufletele lor aveau să se împreuneze în cele din urmă cu timpul veșnic al miniaturii, chiar dacă ei urmau să orbească.

La vremea rugăciunii de seară, când ușa Vistieriei s-a deschis cu același ceremonial și în prezența aceluiași grup, Maestrul Osman încă se mai uita cu toată luarea-aminte la pagina din fața sa, la pasărea care zăbovea pe cer fără a se clinti. Dar cei care băgau de seamă culoarea stinsă a pupilelor sale pricepeau că se uita ciudat la miraculoasa pagină din fața sa, așa cum ni se întâmplă să vedem că se petrece cu unii orbi, care se apropie într-un fel necuvenit de farfuria din fața lor.

Pentru că nu m-au cercetat cu de-amănuntul, ceaușii din garda Vistieriei, care aflaseră că Maestrul Osman va mai rămâne înăuntru și că Cezmi Aga se afla la ușă, n-au izbutit să dea de acul de egretă ascuns în izmenele mele. După ce am pornit din curtea Seraiului pe străzile Istanbulului, m-am tras la o parte pe o scurtătură și, scoțând din izmene lucrul acela înfricoșător care-l orbise pe Behzad, mi l-am vârât în chimir. Am mers pe străzi cu pași grăbiți.

Frigul din încăperile Vistieriei lucrase atât de temeinic asupra mea, încât mi s-a părut că pe străzile orașului coborâse un aer blând, de primăvară timpurie. În vreme ce treceam prin fața dughenelor băcanului, bărbierului, negustorului de plante, negustorului de legume și negustorului de lemne din Târgul de la Vechiul Han, care se închideau pe rând, am încetinit pasul uitându-mă cu atenție la butoaiele, la învelitorile, la morcovii, la borcanele din prăvăliile bine încălzite, luminate de opaițe.

După două zile, strada Unchiului - nu luați seama la faptul că nu zic „strada mea”, pentru că nici măcar „strada lui Şeküre” nu puteam încă spune - mi s-a părut și mai

străină, și mai îndepărtată. Dar bucuria de a o regăsi, teafăr și sănătos, pe Șeküre a mea și gândul că, de vreme ce se putea socoti că ucigașul fusese aflat, aveam să mă pot culca la noapte cu iubita mea mă apropiiau atât de mult de întreaga lume, încât cu greu m-am înfrânat să nu strig când am văzut rodiul și oblonul închis, reparat între timp, ca un țăran care strigă la cineva aflat de cealaltă parte a unei văi. Pentru că, atunci când aveam s-o văd pe Șeküre, voiam să încep prin a-i spune:

— A fost dibuit blestematul de ucigaș!

Am deschis poarta. Nu știu de ce - poate din pricina scârțâitului acesteia, poate din pricina nepăsării vrabiei care bea apă din căldarea de la fântână ori poate din pricina aspectului mohorât al casei -, am înțeles pe dată, cu acel al șaselea simț, de lup, al omului care trăise cu desăvârșire singur vreme de doisprezece ani, că în casă nu se afla nimeni. Dar, deși pricepi uneori, cu amărăciune, că ești doar tu cu tine însuși, tot ajungi să deschizi și să închizi neîncetat ușile și dulapurile, ba chiar să ridici și să pui la loc capacele oalelor. Așa am făcut și eu. Am deschis până și cuferele și m-am uitat în ele.

Singurul lucru pe care l-am auzit în tot acest răstimp de tăcere a fost bubuitul inimii mele, care bătea cu iuțeală. Am găsit o clipă alinare atunci când mi-am scos sabia, pe care o ascunsesem în fundul celui mai îndepărtat cufăr, ca pe un bătrân care și-a trăit traiul și și-a mâncat mălaiul, și când m-am încins cu ea. Sabia mea cu mâner de fildeș mi-a adus întotdeauna mângâiere sufletească și echilibru (echilibru până și la mers) în amarul de ani în care am trudit cu condeiu. Cărțile nu adaugă nefericirii omenești decât o anumită adâncime, pe care noi o socotim a fi consolare.

Am coborât în curte. Vrabia plecase. Am ieșit, lăsând casa pradă tăcerii întunericului care cobora asupra ei, de parcă aș fi părăsit o corabie care se scufunda.

— Fugi, îmi spunea inima, mai plină acum de încredere, du-te să-i găsești!

Am luat-o la goană. Încetineam însă pasul prin locurile aglomerate, prin curțile de moschei pe unde treceam ca s-o iau pe scurtătură, din pricina câinilor care o porneau veseli și care se îngrămădeau peste măsură pe urmele mele, găsind în asta un fel de distracție.

53. Mă numesc Ester

Tocmai fierbeam ciorbă de linte pentru cină, când Nesim a zis:

— E cineva la ușă.

După ce i-am proptit lingura în mână, spunându-i să nu lase linta să se prindă de fund, l-am apucat de mâna îmbătrânită și am amestecat de două ori în oală. Asta pentru că, dacă nu-i arăți cum să facă, poate să țină lingura în ciorbă ore în șir, fără să învârtă deloc în ea.

Când l-am văzut pe Negru la ușă, mi s-a făcut pe dată milă de el. Avea o asemenea căutătură, că ți-era teamă să-l întrebi ce s-a petrecut.

— Nu intra! am zis. Mă schimb acum și vin.

Mi-am luat hainele cu roz și galben, cu care mă înțolesc când sunt chemată la petrecerile de Ramadan, la mesele bogătanilor, la nunțile care durează mult, precum și bocceaua de sărbătoare.

— Mănânc ciorba când vin, i-am zis bietului Nesim.

Mai aveam o stradă până să ies cu Negru din draga noastră mahala evreiască, ale cărei coșuri fumegau ca vai de ele, așa cum fumegă oalele sărăntocilor, când i-am zis:

— S-ar zice că fostul bărbat al lui Şeküre s-a întors de la război.

Negru a tăcut până am ieșit din mahala. Era cenușiu la față, precum seara care se lăsa.

— Unde sunt? a întrebat el după multă vreme. Așa am priceput că Şeküre și copiii nu erau acasă.

— Sunt la ei acasă, am zis.

Dându-mi imediat seama că vorbele mele aveau să se înfigă ca un fier roșu în inima lui Negru, căci priveau casa de dinainte a lui Şeküre, am deschis ușa speranței adăugând:

— Pesemne.

— L-ai văzut pe bărbatul care s-a întors de la război? m-a întrebat, uitându-se în ochii mei.

— Nu l-am văzut nici pe el, și n-am văzut nici când a plecat Şeküre de acasă.

— De unde ai priceput că au plecat de acasă?

— După fața ta.

— Povestește-mi totul, a zis el hotărât.

Era atât de îndurerat, încât nu putea înțelege că, pentru a rămâne mereu cu ochii pe geam, cu urechea ciulită la drum, pentru a putea fi o Ester care să le poată găsi bărbați atâtor fete visătoare, care să bată fără sficiune pe la ușile atâtor case nefericite, nu trebuia să povestesc niciodată tot.

— Fratele fostului bărbat al lui Şeküre, Hasan, am zis, s-a strecurat la voi în casă - am văzut că se bucura că zisesem „la voi în casă” - și i-a spus lui Şevket că taică-său e pe cale să se întoarcă de la război, că o să ajungă acasă pe la vremea chindiei și că, dacă n-o să-i vadă acasă pe maică-sa și pe copii, o să se amărăscă foarte tare. Deși Şevket i-a dus vestea maică-sii, Şeküre s-a purtat cu băgare de seamă și n-a luat nici o hotărâre. Către chindie, Şevket a șters-o de acasă și s-a oploșit la unchi-său, Hasan, și la bunică-său.

— De unde afli tu toate lucrurile astea?

— Nu ți-a spus Şeküre că sunt doi ani de când Hasan uneltește ca s-o aducă înapoi, în vechea casă? O vreme, Hasan i-a trimis lui Şeküre răvașe prin mine.

— Şeküre i-a răspuns în vreun fel?

— Știu tot soiul de femei din Istanbul. Nici una dintre ele nu e așa de preocupată de casa, de bărbatul și de cinstea ei ca Şeküre.

— Acum însă eu sunt bărbatul ei!

În vocea lui stăruia nesiguranța aia bărbătească de care mă întristam întotdeauna. Oricare ar fi fost tabăra pe care o alegea Şeküre, partea ailaltă avea să se facă praf.

— Hasan a scris un bilet, cum că Şevket a venit acasă să-l aștepte pe taică-său, că e foarte necăjit din pricina acelu

așa-zis bărbat cu care s-a măritat maică-sa după o cununie nelegiuită - a noului său tată -, că nu se mai întoarce, și mi l-a dat să i-l duc lui Şeküre.

— Şi ce a făcut Şeküre?

— Te-a aşteptat toată noaptea, singură-singurică, cu bietul Orhan.

— Hayriye?

— Hayriye pândeşte de ani de zile prilejul să-i vină de hac frumoasei tale neveste. De-aia se culca cu răposatul tău Unchi. Văzând că Şeküre şi-a petrecut noaptea singură-singurică, cu teama de ucigaş şi de stafii, Hasan i-a mai trimis o scrisoare prin mine.

— Ce i-a scris?

— Mulţumesc lui Dumnezeu că sărmana de Ester, deşi neştiutoare de carte, le poate răspunde domnilor furioşi şi taţilor nervoşi după cum urmează: „Chiar dacă nu pot citi scrisoarea, pot citi ceea ce se află întipărit pe chipul frumoasei fete care o citeşte.”

— Şi ce-ai citit?

— Neputinţă.

N-am vorbit deloc, vreme îndelungată. Am văzut bufniţa care se aşezase pe acoperişul unei bisericuţe greceşti, în aşteptarea nopţii. I-am văzut pe mucoşii din mahala cum se uitau la straietele şi la bocceaua mea şi râdeau. Am văzut un câine râios care se tot scărpină în vreme ce cobora voios din cimitirul cu chiparoşi în stradă, ieşind în întâmpinarea nopţii.

— Stai ușor! am țipat apoi la Negru. Eu nu urc pantele astea ca tine! Unde mă duci, cu bocceaua asta în mână?

— Înainte de a mă purta tu pe la casa lui Hasan, am să te pun eu să-ți desfaci bocceaua și am să te duc pe la niște flăcăi de ispravă, care or să cumpere, pentru iubitele lor tainice, batiste înflorate, cingători de mătase și pungi de bani lucrate cu fir de argint.

Era bine că Negru mai putea încă să glumească, în starea jalnică în care se afla, dar am băgat de seamă pe dată că în

gluma lui stăruia și ceva serios:

— Dacă aduni o ceată, nu te duc deloc la casa lui Hasan! am zis. Mi-e amarnic de frică de scandaluri și bătăi.

— Dacă o să rămâi Ester cea isteată dintotdeauna, n-or să fie nici scandaluri, nici bătăi, a zis el.

Am trecut de Aksaray și am intrat pe drumul care o lua prin dos, către grădinile de zarzavat de la Langa. În susul drumului noroios, într-o mahala care cunoscuse și zile mai bune, Negru a intrat în dugheana încă deschisă a unui bărbier. Am văzut că vorbea cu meșterul pe care îl rădea, la lumina lămpii, un tânăr cu chip limpede și mâini frumoase. Nu după multă vreme, ne-au prins din urmă la Aksaray bărbierul, frumosul lui ucenic și încă doi dintre oamenii săi. Aveau în mâini săbii și baltage. Pe o stradă dosnică de la Şehzadebaşi ni s-a alăturat, la un moment dat, și un flăcău de la școala coranică, un băietan care purta în mână o sabie și căruia nu păreau deloc să i se potrivească faptele de vitejie.

— O să năvăliți într-o casă din oraș așa, în miezul zilei?

— Nu în miezul zilei, ci la noapte, a zis Negru pe un ton mai degrabă satisfăcut decât glumeț.

— Nu fi atât de sigur pe tine doar pentru că ai adunat o ceată de oameni, am zis. Să nu care cumva să vadă ienicerii că vă vânturați așa, ca o oaste înarmată până-n dinți.

— Nu ne vede nimeni.

— Ieri, oamenii ăluia din Erzurum au dat iama mai întâi într-o cârciumă, apoi în lăcașul Cerrahi¹ de la Sagirkapi și au bătut pe toată lumea. Se zice că un bătrân a fost pocnit cu un par în cap și a murit. În beznă, puteți fi luați drept oamenii lor.

— Aud că te-ai dus în casa răposatului Delicat Efendi și că, de îndată ce ai văzut la nevasta lui - binecuvântată fie ea! - caii cu cerneala întinsă, i-ai și dat de veste lui Şeküre. Să fi

---

¹ Ramură a ordinului mistic Halveti (Halvetiye), răspândită mai ales la Istanbul.

avut oare Delicat Efendi multe de împărțit cu oamenii predicatorului din Erzurum?

— M-am dus cu gândul că, dacă iscodesc puțin prin casa aia, o să-i fiu de folos dragei mele Şeküre, am zis. Ca să spun drept, m-am dus să le arăt țeșăturile venite de curând cu corăbiile flamande. În orice caz, nu ca să mă amestec în treburile voastre religioase și politice, pe care biata mea minte de evreică nu le poate pătrunde.

— Ester Hanâm, ești foarte mintoasă!

— Pentru că sunt așa, am să-ți mai spun un lucru: oamenii acelui predicator din Erzurum se vor purta și mai crunt, vor pricinui și mai multe suferințe, așa că temeți-vă de ei!

Când am pătruns pe ulița dosnică de la Carşıkapi, inima a început să-mi bată mai tare de teamă. Ramurile golașe și umede ale castanilor și duzilor luceau în lumina palidă a semilunii. Un vânt stârnit de ginni și duhuri trecea prin dantelele cu care-mi era bordisită bocceaua și şuiera printre copaci, purtând cu el mirosul grupului nostru către toți câinii din mahala, aflați la pândă. Taman când au început să latre aceștia - unul câte unul -, i-am arătat casa lui Negru. Am privit o clipă, cu toții, acoperișul și obloanele întunecate. Negru și-a orânduit oamenii în jurul casei, în grădina pustie, de o parte și de alta a porții care dădea în curte și în dosul smochinilor din spate.

— În fundătura asta sade un nenorocit de cerșetor tătar, am zis. E orb, dar știe foarte bine de la *muhtar*¹ cine intră și cine iese de pe stradă. Își freacă întruna mădularul, ca maimuțele cele neobrazate ale Padişahului. Dați-i vreo optzeci aspri, fără să-l atingeți, și o să vă spună tot ce știe.

M-am uitat, de departe, cum Negru i-a dat mai întâi bani tătarului, iar apoi l-a strâns cu ușa, punându-i sabia la beregată. După aceea nu știu ce s-a întâmplat, dar ucenicul bărbierului, despre care socoteam că priveghează casa, a

---

¹ Conducător sau decan de vârstă (într-un cartier sau într-un sat).

început să-l pocnească pe tătar cu mânerul baltagului. M-am mai uitat un pic, cu gândul că acum-acum se termină tărășenia, dar tătarul plângea. Am dat fuga și l-am scos din mâna ucenicului, înainte să-l omoare.

— M-a înjurat de mamă, zicea ucenicul bărbierului.

— Cică Hasan nu e acasă. Oare să fie adevărat ce spune orbul ăsta? a zis Negru și mi-a întins un răvaș pe care îl scrisese pe loc. Ia ăsta, du-l în casă și dă-i-l lui Hasan, iar dacă nu este el, dă-i-l lui taică-său! a zis.

— Nu i-ai scris nimic lui Șeküre? am întrebat, în vreme ce luam răvașul.

— Dacă-i scriu ei ceva aparte, o să-i stârnească și mai tare pe bărbații din casă, a zis Negru. Spune-i că l-am găsit pe nemernicul de ucigaș.

— E adevărat?

— Tu așa să-i spui!

L-am muștrat pe tătarul care încă mai plângea și l-am făcut să tacă:

— Nu uita ce-am făcut pentru tine! i-am zis, dându-mi seama că lungeam toate poveștile astea ca să nu plec de acolo.

De ce-mi băgasem nasul în ciorba lor? Acum doi ani, unei femei care umbla cu bocceaua îi fuseseră tăiate urechile și apoi fusese omorâtă la Poarta Edirne, pentru că fata pe care o promisese se măritase cu altul. Bunica mea dinspre mamă spunea că turcii omoară de cele mai multe ori fără pricină. Prin fața ochilor mi-a trecut ciorba de linte aburindă pe care o mânca acum acasă drăguțul de Nesim. Deși picioarele m-ar fi purtat mai degrabă înapoi, m-am gândit la Șeküre, care se afla în casă, și m-am îndreptat într-acolo, îmi dădea ghes și curiozitatea.

— Femeia cu bocceauuuuaaa! Am mătăsuri venite din China, pentru veșminte de sărbătoare!

Am simțit că lumina portocalie care se strecura printre obloane pâlpaie. S-a deschis ușa. Tatăl cel distins al lui Hasan m-a poftit înăuntru. Casa era destul de bine încălzită,

ca toate casele celor avuți. Când m-a văzut Şeküre, care şedea cu copiii în jurul unei mese întinse, la lumina lămpii, s-a ridicat în picioare.

— Şeküre, am zis. A venit bărbatul tău.

— Care dintre ei?

— Ala nou, am zis. A înconjurat casa cu oameni înarmați. Se pregătesc să se bată cu Hasan.

— Hasan nu e acasă, a zis socrul cel cuviincios.

— O, ce potriveală! Ia de citește asta, să vedem despre ce-i vorba! am zis, și i-am dat răvașul pe care îl scrisese Negru, ca un sol mândru ce-i înmânează cuiva porunca nemiloasă a Padişahului.

În vreme ce socrul ei cel cuviincios citea răvașul, Şeküre a zis:

— Ester, hai să-ți dau niște ciorbă de linte, să te încălzești!

— Nu-mi place, am zis eu mai întâi.

Nu-mi venea deloc la socoteală că vorbise de parcă s-ar fi împăcat cu casa aia. Când am înțeles însă că voia să rămână singură cu mine, am apucat lingura și am pornit-o pe urmele ei.

— Spune-i lui Negru că toate s-au întâmplat din pricina lui Şevket, mi-a șoptit. Am stat la pândă toată noaptea, singură cu Orhan, de teama ucigașului. Orhan a tremurat cât a fost noaptea de lungă. Copiii mei au fost despărțiți! Care mamă se desparte de copilul ei?! Când Negru nu s-a mai întors acasă, schingiuitorii Padişahului Nostru ne-au adus vestea că-l făcuseră să vorbească și că era amestecat în moartea tatei.

— Negru nu era cu tine când a fost omorât tatăl tău?

— Ester, a zis frumoasa mea, deschizând larg ochii negri. Orice s-ar întâmpla, ajută-mă!

— Spune-mi de ce te-ai întors aici, ca să pot pricepe și să te ajut.

— Crezi că eu știu de ce m-am întors? a zis și a părut o clipă gata să plângă. M-am încrezut în spusele lui Hasan! a

șoptit, și am simțit că dorea ca, prin asta, să simt că îl iubea.

Dar pricepea oare Şeküre că începuse să se gândească mai mult la Hasan tocmai pentru că se măritase cu Negru?

S-a deschis ușa și a intrat Hayriye cu o pâine abia scoasă din cuptor, care mirosea de-ți lăsa gura apă. Am văzut pe chipul ei, deloc fericit că mă vede, că, odată cu moartea Unchiului, amărâta rămăsese ca o belea pe capul lui Şeküre; n-o putea nici zvârli în stradă, nici vinde. Când Şeküre s-a întors la copii cu pâinea proaspătă, am priceput și care era, de fapt, adevărul: ceea ce căuta și nu izbutea să afle Şeküre - fie că era vorba de tatăl adevărat al copiilor, de Hasan sau de Negru -, omul pe care ea l-ar fi putut iubi nu trebuia să fie un soț, ci un tată îndrăgit de acești copii, cu ochii lor larg deschiși de teamă; acesta era greu de găsit. Şeküre era gata să-i iubească, plină de cele mai bune intenții, pe toți soții buni.

— Ceea ce cauți, cauți cu inima, am zis, fără să stau pe gânduri. Însă de hotărât trebuie să hotărăști cu mintea!

— Mă întorc acum, imediat, cu copiii la Negru, a zis. Dar cu unele condiții!

A tăcut puțin.

— Să se poarte bine cu Şevket și cu Orhan. Să nu-mi ceară socoteală că m-am adăpostit aici. Și să se supună condițiilor în care s-a săvârșit cununia noastră - le știe el. M-a lăsat azi-noapte cu desăvârșire singură în casă, în seama ucigașului, a hoților, a tuturor nenorociților și a lui Hasan.

— N-a reușit încă să-l găsească pe ucigașul tatălui tău, dar voia să-ți spun că l-a găsit.

— Să mă duc la el?

Fostul ei socru, care terminase de multă vreme scrisoarea și stătea cu ea în mână, a zis, înainte ca eu să apuc să-i răspund:

— Spuneți-i lui Negru Efendi că eu nu pot să-mi iau răspunderea de a i-o da înapoi pe nora mea, câtă vreme fiul meu nu este aici.

— Care dintre fiii tăi? am întrebat în glumă, dar nu fără

blândețe.

— Hasan, a zis și, fiind un domn, l-a cuprins stinghereala. Se zice că fiul meu cel mare s-ar întoarce din Țara Persană; sunt martori care spun asta.

— Unde e Hasan? am zis și am luat două linguri din ciorba pe care mi-o dăduse Şeküre.

— S-a dus să-i adune pe scribii, pe hamalii și pe oamenii lui de la Departamentul Vămii, a zis, cu acel aer naiv al oamenilor cumsecade, dar mărginiți, care nu știu deloc să potrivească minciuna. După ceea ce au făcut ieri oamenii hogeni din Erzurum, ienicerii sunt și ei pe străzi în noaptea asta.

— Noi nu i-am văzut deloc, am zis, mergând către ușă. Asta e ultimul dumitale cuvânt?

Îl întrebasesm asta pe socru ca să-l sperii, dar Şeküre a priceput foarte bine că, de fapt, pe ea o întrebam. Oare mintea îi era într-adevăr atât de tulbure, sau ascundea cumva ceva, ca de pildă faptul că-l aștepta pe Hasan să se întoarcă împreună cu oamenii lui? M-am bucurat dându-mi seama că, de fapt, îmi plăcea nehotărârea lui Şeküre.

— Noi nu-l vrem pe Negru, a zis Şevket cu îndrăzneală. Iar tu să nu mai vii pe aici, grāsano!

— Dar cine o să-i mai aducă atunci mamei tale batice cu dantelă, batiste cu flori, cu păsări, cum îi plac ei, cine o să mai aducă țesăturile alea roșii pentru cămăși, care-ți plac ție? am zis și mi-am lăsat bocceaua în mijlocul camerei. Până mă întorc, puteți s-o desfaceți și să vă uitați în ea, să vă îmbrăcați cu ce vreți, să puneți pe voi ce doriți, să tăiați, să croiți și să coaseți tot ce vă pofteste inima.

În vreme ce ieșeam, m-a încercat tristețea; n-o văzusem niciodată pe Şeküre atât de înlăcrimată. Nici n-am apucat să mă obișnuiesc bine cu frigul de afară, că Negru m-a și oprit pe drumul plin de noroi, cu sabia în mână.

— Hasan nu e acasă, am zis. Poate s-a dus la piață să ia vin, ca să sărbătorească întoarcerea lui Şeküre. Sau poate va veni îndată cu oamenii lui, așa cum au zis ei. Atunci o să vă

bateți, pentru că e nebun. Mai ales când pune mâna pe sabia aia roșie a lui.

— Ce-a zis Şeküre?

— Socrul ei a zis că „nu, nu se poate, n-o dau pe nora mea”, dar tu nu de el să te temi, ci de Şeküre. Dacă e să mă întreb pe mine, cred că nevasta ta, buimacă la minte, a priceput, la două zile de la moartea tatălui ei, că nu va mai putea petrece o a doua noapte în aceeași casă cu propriile-i temeri - de spaima ucigaşului, din pricina ameninţărilor lui Hasan, dar și fiindcă tu ai dispărut fără să-i dai de veste. I s-a mai și spus că ești amestecat în uciderea tatălui ei... Dar nici vorbă de întoarcerea fostului bărbat al lui Şeküre, și așa mai departe. Pare că Şevket a crezut în minciuna lui Hasan, în care a crezut însă și tatăl lui... Şeküre are de gând să se întoarcă la tine, dar îți pune și câteva condiții.

Am înșirat condițiile, uitându-mă țintă în ochii lui Negru. A primit imediat, cu un aer serios, de parcă ar fi vorbit cu un sol adevărat.

— Și eu am o condiție, am zis. Acum mă duc iar în casă. I-am arătat scândurile ferestrei care se afla în spatele socrului:

— Imediat după aia, să vă repeziți încoace și la ușă. Când răcnesc eu, vă opriți. Dacă vine Hasan, bateți-vă fără șovăire.

Desigur că astea nu erau vorbe pe care să le fi putut spune un sol fără să dea de bucluc, dar uite că Ester s-a lăsat dusă de val. De data asta, ușa s-a deschis imediat ce am strigat „Femeia cu bocceaua”. M-am înfățișat direct socrului:

— Toată mahalaua, la fel ca și cadiul de pe țărnul ăsta, toți știu că Şeküre a divorțat de multă vreme, că s-a măritat iar, potrivit Preasfântului Coran, am zis. Chiar dacă fiul dumitale, care e mort de mult, ar învia din morți și s-ar întoarce la voi din Rai, tocmai de lângă Sfântul Moise, Şeküre e divorțată de-acum, așa că ar fi zadarnic. Ați săltat o femeie măritată și o țineți cu sila aici. Negru mi-a cerut să vă spun că o să vă pedepsească pentru nelegiuirea asta, el și cu

oamenii lui, chiar înainte de-a o face caduiul.

— Greșește, a zis socrul cu blândețe. Doar n-am luat-o cu de-a sila pe Șeküre! Eu, Domnul fie lăudat, sunt bunicul acestor copii. Hasan este unchiul lor. Ce putea să facă Șeküre când a rămas singură? A căutat adăpost la noi. Dacă dorește, se poate întoarce de îndată la ea acasă, cu copiii. Dar nu uita că aici este casa ei, cea în care și-a adus pe lume copiii și i-a crescut în fericire.

— Șeküre, am zis eu, fără să stau pe gânduri. Vrei să te întorci în casa tatălui tău?

Începuse să plângă din pricina vorbelor despre casa cea fericită.

— Tata nu mai e, a zis.

Sau poate eu am auzit așa? Copiii s-au agățat mai întâi de poalele ei, apoi au silit-o să se așeze și i s-au cuibărit la piept; au plâns cu toții, ținându-se în brațe. Ester asta nu e proastă deloc: înțelegeam foarte bine că, nefăcând nici o alegere, Șeküre îi conducea de fapt și pe unii, și pe alții, dar știam totodată că jelea din toată inima. Pentru că și eu începusem să mă tânguiesc. La puțină vreme după aia, am văzut că plângea și nerecunoscătoarea de Hayriye.

Atacul lui Negru și al oamenilor lui, care s-a dezlănțuit tocmai atunci, a venit ca o pedeapsă pentru socrul cel cuviincios cu ochii verzi - singurul om din casă care nu plângea. Au început loviturile în scândurile ferestrei și a fost forțată ușa. Două persoane izbeau în ea cu un soi de berbec și fiecare lovitură răsuna în casă ca o lovitură de tun.

— Dumneata ești un om care a avut parte și de zile mai bune - un domn, i-am zis socrului, îmbărbătată și de lacrimile pe care le vărsăm. Deschide ușa și spune-le că Șeküre o să vină, ca să se astâmpere câiniiăștia turbați de afară.

— Dacă ar fi după tine, ai arunca-o în stradă și, pe deasupra, ai lăsa-o pradă acestor câini pe o femeie singură, care s-a adăpostit în casa ta și care îți mai este pe deasupra și noră?

— Ea vrea să plece, am zis.

Mi-am șters nasul, care se înfundase de atâta plâns, cu batista mea violetă.

— Atunci, n-are decât să deschidă ușa, să iasă și să plece, a zis.

M-am așezat lângă Şeküre și lângă copii. Din pricina zgomotului înspăimântător făcut de cei ce se împingeau în ușă, fiecare mișcare era prilej de alte lacrimi; copiii au prins a jeli și mai tare, iar asta ne-a întetit și nouă plânsetul, lui Şeküre și mie. Dar amândouă cântăream, în vremea asta, loviturile care se abăteau asupra casei - s-o dărâme, nu alta - și strigătele amenințătoare de afară, știind că ne văicăream și pentru a câștiga timp.

— Frumoasa mea Şeküre, am zis. Socrul tău îți dă voie să pleci, bărbatul tău, Negru, ți-a primit îndată toate pretențiile și te așteaptă cu drag; nu mai ai nimic de făcut în casa asta. Îmbracă-te cu hainele de stradă, pune-ți vâlul, ia-ți bocceaua și copiii, deschide ușa și să plecăm de-acum încetișor spre casa ta.

Cuvintele mele i-au făcut pe copii să plângă și mai abitir. Au făcut-o, totodată, pe Şeküre să caște ochii mari:

— Mi-e frică de Hasan, a zis. Răzbunarea lui va fi înspăimântătoare. E crunt. Și asta pentru că am venit aici de bunăvoie.

— Asta nu pune capăt în nici un fel proaspătului tău măritiş, am zis. N-aveai ce face, desigur că trebuia să cauți adăpost undeva. Bărbatul tău te-a iertat deja pentru ceea ce s-a săvârșit și te primește înapoi. Cât despre Hasan, o să-l învățăm și acum pe degete, așa cum l-am învățat ani de zile.

I-am zâmbit.

— Dar nu deschid eu ușa, a zis. Ar însemna că mă întorc de bunăvoie.

— Draga mea Şeküre, nici eu nu pot deschide ușa, am zis. Știi și tu că asta ar însemna că mi-am băgat nasul în treburile voastre. Pe mine se vor răzbuna și mai crunt după aceea.

Am văzut în ochii ei că-mi dădea dreptate.

— Atunci nimeni nu poate deschide ușa, a zis. Să-i lăsăm s-o spargă, să intre, să ne ia și să ne salte de-aici.

M-am speriat, pricepând imediat că asta ar fi fost cea mai bună cale pentru Şeküre și pentru copii:

— Dar o să se lase cu vărsare de sânge! am zis. Dacă nu se amestecă în treaba asta cadiul, o să se amestece sângele, iar răzbunarea o să țină ani de zile. Nici un om cinstit nu poate sta să se uite cu brațele încrucișate când i se sparge ușa, când dau alții năvală în casa lui și când iau de acolo o femeie.

Atunci când, în loc să-mi dea un răspuns cu judecată, i-a îmbrățișat pe copii și s-a pus pe plâns din răspuțeri, mi-am dat seama încă o dată, plină de remușcări, cât de ascunsă și de vicleană era această Şeküre. O voce dinlăuntrul meu îmi spunea să las totul baltă și s-o șterg, dar acum nu mă mai puteam strecura nici eu pe ușa care era gata să se rupă, nu alta. De fapt, mă temeam atât că aveau să spargă ușa și să intre, cât și că n-aveau s-o poată sparge. Îmi venea în minte că Negru, care se-ncredea în mine și care se temea să ducă lucrurile mai departe, ar fi putut să-și cheme oamenii înapoi în orice clipă și că asta avea să-i dea curaj socrului. M-am înghesuit de-a binelea în Şeküre și am înțeles că se prefăcea că plânge, dar, ceea ce era și mai rău, tremura în așa hal că era cu neputință să fie la mijloc vreo prefăcătorie.

M-am apropiat de ușă și am răcnit din toate puterile:

— Stați, ajunge!

Atât zarva de afară, cât și planșetele au încetat într-o clipă.

— Să-i deschidă Orhan ușa mamei lui, am zis, cuprinsă de un gând neașteptat, pe o voce blândă, de parcă aș fi vorbit cu copilul. El vrea să se întoarcă acasă; n-o să se supere nimeni pe el.

Nici nu mi-am sfârșit bine vorba, că Orhan s-a și desprins din brațele mamei lui, care și-au slăbit strânsoarea, a tras mai întâi zăvorul, apoi opritoarea de lemn, apoi cârligul, de

parcă ar fi trăit ani de zile în casa aia, și s-a tras doi pași înapoi. Prin crăpătura ușii, care s-a deschis singură, a pătruns frigul de afară. S-a așternut o asemenea tăcere, că am auzit cu toții cum lătra în depărtare, ca să se afle în treabă, un câine molatic. Când Şeküre l-a sărutat pe Orhan, care se întorsese în brațele mamei lui, Şevket a zis:

— Am să vă spun unchiului Hasan!

Văzând că Şeküre s-a ridicat, și-a luat feregeaua și și-a pregătit legătura, am răsuflat atât de ușurată, că m-am temut să nu izbucnesc în răs. M-am așezat și am mai luat două linguri din ciorba de linte.

Negru a mai săvârșit un lucru deștept, neapropiindu-se de ușă. Deși, într-o vreme, când Şevket a tras zăvorul pe dinăuntru și s-a încuiat în odaia răposatului său tată, l-am chemat în ajutor, Negru n-a făcut nici un pas înainte și nici nu și-a lăsat oamenii să intre. Când mama lui l-a lăsat să ia hangerul cu mâner de rubin al unchiului Hasan, Şevket s-a învoit să iasă și el din casă.

— Temeți-vă de Hasan, de sabia lui cea roșie, a zis socrul, mai degrabă cu îngrijorare sinceră decât cu un aer de înfrângere și dornic de răzbunare.

Și-a sărutat nepoții pe rând, adulmecându-le părul. I-a șoptit totodată ceva lui Şeküre la ureche.

Luând aminte la Şeküre, care privea în grabă, pentru ultima oară, ușa, pereții, vatra, mi-am amintit că acolo își petrecuse cei mai fericiți ani, alături de primul ei bărbat. Oare băga de seamă că acum, în aceeași casă, sălășluiau doi bărbați nefericiți și singuri, că mirosea a moarte? Nu m-am apropiat de ea pe drumul de întoarcere, pentru că îmi frânsese inima.

Ceea ce ne apropia pe noi, adică pe cei doi copii orfani și pe cele trei femei - o roabă, o evreică și o văduvă -, pe drumul de întoarcere nu erau frigul și negura nopții, ci strâmtoarea mahalalelor străine și a ulițelor anevoie de străbătut, precum și frica de Hasan. Grupul nostru numeros, apărât de oamenii lui Negru ca o caravană care duce cu sine o comoară, a

apucat-o pe drumuri ocolite, pe ulițe înghesuite între case, prin cartiere mărginașe pe unde nici pasărea nu zboară, nici caravanele nu cutează să se-avânte, ca să nu ne petrecem cu paznicii, cu ienicerii, cu bandiții curioși ce nu lipseau din nici o mahala, cu tâlharii de drumul mare și cu Hasan. Uneori ne căutam drumul pe bâjbâite prin întunericul des - atât de des că nu te vedeai om cu om -, izbindu-ne unii de alții ori de ziduri. Socoteam că aveau să ne înhațe și să ne răpească duhurile, ginnii, demonii care urmau să iasă de sub pământ, drept care ne strângeam bine unii într-alții. Auzeam, în bezna nopții, chiar în dosul zidurilor pe care le pipăiam cu mâinile și al obloanelor ferecate, sforăiturile și gemetele celor cufundați în somn, precum și mugetele animalelor din grajduri.

Eu, Ester, care am cutreierat toate străzile Istanbulului, afară de cele mai amărâte și mai urâte dintre mahalale, adică a celor prin care s-au oploșit refugiații și tot soiul de oameni de cele mai prăpădite nații, tot mai eram în stare să recunosc unele cotloane pe unde treceam ziua răbdătoare, cu bocceaua în mână, deși aveam la răstimpuri simțământul că ne rătăceam și că treceam pe ulițe care coteau la nesfârșit, într-un întuneric fără margini. De cum am recunoscut zidurile Străzii Starostelui Croitorilor, duhoarea pătrunzătoare de balegă a grajdului lipit de grădina lui Nurullah Hogeia - care, oricum, mirosea a scortişoară -, locurile pustiite de incendiu de pe Strada Acrobaților, Pasajul Șoimarilor și Cișmeaua Hagiului Orb, aflată în piața spre care dădea ulița de trecere, am priceput că nu ne îndreptam spre casa răposatului tată al lui Şeküre, ci spre un alt loc, pe care nu l-am putut ghici.

Mi-am dat seama îndată că Negru, voind să-și pună familia la adăpost de Hasan, despre care nu se știa ce avea să facă odată cuprins de mânie, dar și de ucigașul acela diavolesc, găsisese alt adăpost. Dacă aș fi putut afla care era locul acela, vi l-aș fi spus acum dumneavoastră, iar a doua zi dimineată, și lui Hasan. Nu din ranchiună, ci pentru că eram

încredințată că lui Şeküre avea să i se deştepte iar interesul față de el. Dar Negru nu mai avea deloc încredere în mine, și pe bună dreptate!

Ne aflam pe o uliță întunecată din dosul Târgului de Sclavi când au răsunit, la capătul ei, strigăte, chemări, răcnete. Am auzit zvonul unei încăierări și am recunoscut cu spaimă acel trosnet fără pereche care se aude când se încrucișează baltage, săbii, bâte și când începe o bătălie, așa cum am recunoscut și țipetele scoase de răniți.

Negru i-a dat unuia dintre oamenii lui de încredere sabia cea mare, i-a luat lui Şevket cu sila hangerul din mână, făcându-l să plângă, și i-a îndepărtat, împreună cu ucenicul bărbierului și cu alți doi oameni, pe Şeküre, pe Hayriye și pe copiii. Mi-a zis că feciorul de la școala coranică mă va duce acasă pe o scurtătură; nu m-a lăsat să merg cu ei. Să fi fost oare vorba doar de o potriveală, sau o făcea din șiretenie, pentru a-mi tăinui locul unde aveau să se ascundă?

La capătul uliței înguste pe care eram nevoiți să trecem se afla o dugheană, despre care am priceput că era o cafenea. Poate că înfruntarea cu săbiile se sfârșise înainte de a începe. Un pâlț de oameni care se vânturau pe acolo, țipând de zor, făceau cafeneaua una cu pământul - la început am crezut că o prădau. Scoteau afară, cu grijă, ceștile, ibricele, cupele, măsuțele, pentru ca noi, curioșii, să le vedem la lumina torțelor și să luăm aminte, apoi le spărgeau în fața noastră. L-au bătut nițel pe un om care încerca să îi oprească, dar acesta a izbutit apoi să scape din mâinile lor. Mai întâi am crezut că oful lor era legat doar de cafea, așa cum spuneau, înșirau ponoasele aduse de cafea, vorbeau despre cum vatămă ea ochii și foalele, cum tulbură creierul și-l rătăcește pe om de pe calea credinței, cum este o otravă frâncă și cum n-a consimțit s-o bea Preasfântul Mahomed, deși Diavolul îl ademenise cu ea, luând înfățișarea unei femei frumoase. Parcă era o distracție de noapte sortită să ne dea o lecție și tocmai mă gândeam ca, odată întoarsă acasă, să-l cert pe Nesim și să-i spun: „Nu bea fără măsură din zeama asta”.

Faptul că în scurtă vreme s-au adunat pentru a urmări tărașenia o mulțime de neisprăviți fără nici o îndeletnicire, intrați în oraș pe furiș, nestingheriți, deoarece prin împrejurimi erau o mulțime de locuri cu odăi de închiriat și de hanuri ieftine, le-a dat și mai mult curaj acestor vrăjmași ai cafelei. Atunci am priceput că erau oamenii vestitului predicator Nusret Hogea din Erzurum. Se zicea că făceau „curățenie” prin toate locurile din Istanbul unde se bea vin și se mergea la curve, prin cafenele, și că-i pedepseau pe cei care se abăteau de la calea Preasfântului Mahomed, pe cei care dănțuiau pe muzică și se destrăbălau, zicând că luau parte la slujbe religioase. I-au spurcat pe dușmanii credinței, pe cei care aveau de-a face cu Diavolul, care se închinau la idoli, pe eretici și pe cei care pictau. Atunci mi-am amintit că asta era cafeneaua în care se atârnavă picturi pe pereți, în care era defăimată credința, în care era ponegriț hoglele din Erzurum și în care se săvârșeau necuviințe.

Dinăuntru a ieșit un ucenic de cafegiu cu fața plină de sânge; credeam că o să se prăvălească la pământ, dar și-a șters sângele de pe frunte cu mâneca de la cămașă, s-a amestecat în gloată și a prins a privi încăierarea alături de noi. Gloata, speriată, se dăduse oarecum înapoi. Am băgat de seamă că Negru zărise pe cineva în grămada de oameni și că fusese cuprins o clipă de nehotărâre. Am priceput, după faptul că ceata celui din Erzurum se aduna laolaltă, că veneau ienicerii sau vreun alt buluc, cu bâte în mâini. Torțele s-au stins, iar mulțimea s-a învălmășit.

Negru m-a apucat de braț și m-a dat în seama feciorului de la școala coranică.

— Să mergeți pe ulițele dintre case, a zis. Te duce el acasă.

Feciorul de la școala coranică voia s-o șteargă cât mai repede, așa că ne-am îndepărtat cu pas grăbit. Eram cu gândul la Negru, însă, de vreme ce acum părăsește scena, Ester n-o să vă mai poate spune urmarea poveștii.

54. Eu, Femeia

— *Meddah* Efendi, dumneata poți imita orice, dar nu poți să fii femeie! o să ziceți.

Eu susțin tocmai contrariul. Da, pentru că mă perind din oraș în oraș și pentru că spun povești pe la nunți, pe la petreceri, prin cafenele, maimuțărind orice, până-n miez de noapte, până ce-mi piere vocea, nu mi-a fost dat să mă însor. Dar asta nu înseamnă că nu cunosc tagma femeilor.

Le știu foarte bine pe femei; ba chiar cunosc îndeaproape patru dintre ele, le-am văzut chipurile, am stat de vorbă. Acestea sunt:

1. Răposata mea mamă. 2. Iubita mea mătușă. 3. Nevasta fratelui meu mai mare, care mă bătea mereu și care mi-a zis: „Ieși din cameră” (mai întâi m-am îndrăgostit de ea). 4. Femeia pe care am zărit-o o clipă la Konya, stând la o fereastră deschisă, în timpul peregrinărilor mele. Deși n-am vorbit deloc, am nutrit ani de zile, și încă mai nutresc față de ea o vie dorință. Poate că până acum a și murit.

Deoarece vederea unei femei cu fața descoperită, faptul de a vorbi cu ea, de a fi martor la stările ei omenești ne deschide nouă, bărbaților, calea spre suferințe deopotrivă trupești și adânc spirituale, este de dorit să nu le vedem deloc pe aceste ființe - îndeosebi pe cele frumoase - înainte a de ne cununa cu ele, așa cum ne poruncește religia noastră. Singura cale de a ne astâmpăra nesmintit simțurile este să căutăm tovărășia frumoșilor feciori care țin loc de femei, iar această împreunare se transformă și ea în cele din urmă într-un obicei plăcut. Desigur, faptul că în orașele frâncilor femeile umblă nu doar cu chipurile dezvelite, ci și cu părul lor strălucitor (partea cea mai ademenitoare), cu brațele, cu

frumoasele gâturi, ba chiar - dacă ceea ce se povestește este adevărat - cu o parte a frumoaselor lor picioare la vedere, iar mădularele bărbaților stau mereu sculate din această cauză, drept care pășesc stânjeniți, anevoie, îndurând tot soiul de chinuri, a băgat în dambla pe toată lumea. Aceasta este și pricina pentru care ghiaurii frânci pierd zilnic câte o fortăreață în fața otomanilor.

După ce am priceput astfel, încă din prima tinerețe, că viața departe de femeile frumoase este cea mai bună cale de a-mi asigura fericirea și tihna sufletului, am ajuns și mai curios în privința lor. Pentru că pe atunci nu văzusem alte femei în afară de mama și de mătușa dinspre mamă, curiozitatea pe care o nutream față de ele avea ceva misterios; îmi vuia capul și pricepeam ce simțeau doar făcând ceea ce făceau, mâncând ceea ce mâncau ele, pricepeam că le voi putea pătrunde simțămintele doar repetându-le vorbele, imitându-le felul de a se purta și îmbrăcându-mă cu hainele lor. De aceea, într-o zi de vineri, când mama, tata, fratele meu mai mare și mătușa mea s-au dus cu toții în grădina de trandafiri a bunicilor de pe țărmul Fahreng, eu m-am prefăcut că sunt suferind și am rămas acasă.

— Hai, vino, căci o să vezi pe câmp câini, copaci, cai, o să-i imiți și o să ne faci să râdem. Ce să faci acasă de unul singur? a zis răposata mea mamă.

Nu puteam zice: „Am să mă îmbrac cu hainele tale și am să mă fac femeie, măicuță.”

— Mă doare burta, m-am văitat.

— Nu mai face pe beteagul, a zis tata. Hai, că ne luăm la trântă!

Acum am să vă povestesc vouă, fraților mei miniaturisti și caligrafi, ce anume am simțit de îndată ce au plecat și m-am îmbrăcat cu rufăria și cu hainele răposatei mele mame și ale mătușii, am să vă povestesc tainele femeii taine pe care le-am pătruns în ziua aceea. Vă pot spune mai întâi, fără înconjur, următoarele: împotriva a ceea ce am citit în cărți, a ceea ce

am auzit de la predicatori, nu te simți nicidecum ca Dracul când ești femeie.

Ba dimpotrivă: când m-am îmbrăcat cu pantalonașii de lână, brodați cu trandafiri, ai mamei, am fost cuprins de o stare plăcută de bine și m-am simțit la fel de gingaș ca ea. Când mi-a atins pielea dezgolită cămașa din mătase verde-fistic a mătușii, pe care aceasta nu se îndurase s-o îmbrace, în mine s-a deșteptat un fel de dragoste față de toți copiii, chiar și față de mine. Îmi doream să fac mâncare pentru toată lumea și să-i alăptez pe toți. Ceea ce mi-a stârnit mai cu seamă curiozitatea, după ce am priceput întrucâtva câtva cum m-aș fi simțit dacă aș fi avut sâni, a fost simțământul pe care l-aș fi încercat dacă aș fi fost o femeie cu țâțe mari, așa că mi-am îndesat în sân nenumărate lucruri - ciorapi, ștergare - și, văzând umflătura aia uriașă - da, bine! - m-am simțit fălos ca Dracul! Înțelegând că bărbații aveau să gonească pe urmele ei - ale umflăturii - chiar de i-ar fi văzut doar umbra, că aveau să se zbuciume și să mă roage fierbinte să-i las s-o ia în gură, m-am simțit nemăsurat de puternic, dar oare doream să fiu puternic? Eram buimac: doream, în același timp, să fiu puternic, dar și să le fie milă de mine; doream să fiu un bărbat bogat, puternic și deștept, așa cum nu cunoscusem nici unul, niciodată, să fiu iubit nebunește, dar mă și temeam de așa ceva. Mi-am pus brățările de aur spiralate, pe care mama le păstra în ciorapii de lână cu iz de mosc aflați alături de cearșafurile brodate cu frunze, pe fundul lăzii ei de zestre, m-am dat în obraz cu cârmăzul cu care se dădea ea pentru a se sulemenii și mai tare când venea de la hamam, m-am înțolit cu feregeaua mătușii mele, de culoarea bradului verde, mi-am strâns părul și mi-am pus vălul de aceeași culoare și, când m-am privit în oglinda cu ramă de sidex, m-am înfiorat. Deși nu mă atinsesem de ochi și de gene, acestea îmi dădeau acum o căutătură de femeie. Nu mi se zăreau decât ochii, dar eram o femeie foarte frumoasă, iar asta m-a mulțumit peste măsură. Așa mi s-a sculat bărbăția, care băgase de seamă înaintea

mea acest lucru. Întâmplarea cu pricina m-a făcut nefericit. Am văzut, în oglinda pe care o țineam în mână, cum se scurgea o lacrimă din frumoșii mei ochi și, în clipa aceea, s-a înălțat din mine un poem plin de suferință, pe care nu l-am uitat niciodată. Nu l-am uitat pentru că, în aceeași clipă, cuprins de un imbold trimis de Dumnezeu Preaînaltul, am căutat să-mi uit amarul rostind poemul pe note, ca pe un cântec:

*Sovăielnica mea inimă zice că vreau să mă aflu
la Asfințit când mă aflu la Răsărit,
și la Răsărit când mă aflu la Asfințit;
Când sunt bărbat, vreau să fiu femeie,
când sunt femeie, vreau să fiu bărbat,
zic celelalte părți ale trupului meu;
Ce greu este să fii om și, chiar mai mult,
să viețuiești ca om!
Eu vreau să mă distrez și cu cele dinainte,
și cu cele dinapoi,
și cu Răsăritul, și cu Asfințitul.*

Atenție, eram gata să spun: Să nu audă frații noștri din Erzurum că am cântat cântecul desprins din inima mea, căci or să se mânie foarte tare! De ce să mă sperii? Poate că n-or să se mânie, căci, vedeți - n-o spun ca pe o vorbă de clacă -, îl știți pe predicatorul acela faimos, Preasfântul Husret-Tragicu-Puşca-Nu-Ia-Foc Efendi; acesta era însurat, se pare, doar așa, ca să fie, dar la fel ca și nouă, miniaturiştilor gingași, îi plăceau mai degrabă feciorii frumoși decât noi, femeile. Nu vă spun decât ce mi s-a povestit și mie. Dar, pentru că îl socotesc de fapt greșos, nu-mi pasă de asta; este și foarte bătrân. I-au căzut dinții și, după cum spun frumoșii feciori care s-au apropiat de el, duhnește groaznic - scuzați expresia -, ca un cur de urs.

Bine, gata, îmi țin gura și mă întorc la adevărata mea durere: de îndată ce am priceput că sunt foarte frumoasă, nu mi-am dorit cu nici un chip să spăl haine și vase, să umblu pe stradă ca roabele. Sărăcia, lacrimile și nefericirea,

dezamăgirea încercată de fiecare dată când te uiți în oglindă, plânsul și tristețea au de-a face doar cu femeile urâte. Eu trebuie să-mi găsesc un bărbat care să mă trateze cu respect, dar care să fie acela?

Așa am început să-i urmăresc cu atenție, prin gaura din zid, pe fiii de pașă, pe prinții pe care răposatul meu tată îi chema acasă cu tot felul de pricini inventate. Doream ca soarta mea să semene cu cea a unei binecunoscute femei frumoase, cu gura mică, mamă a doi copii, de care erau îndrăgostiți toți miniaturistii. Ar fi bine oare să vă depăn povestea sârmanei Şeküre? Dar stați puțin, am promis ca miercuri seara să vă povestesc următoarele:

*Povestea de dragoste spusă de femeia pe care Dracul a
pus-o s-o spună*

De fapt, este o poveste foarte simplă. S-a petrecut în Kemerustu - una dintre mahalalele mai sârmane ale Istanbulului. Celebi Ahmed, persoană de vază a mahalalei - un om liniștit, înșurat, cu doi copii, un adevărat domn - este secretarul lui Vasif Pașa. Într-o zi, o vede prin fereastra deschisă pe o frumoasă bosniacă, subțirică, cu părul negru, cu ochii negri, înălțută, cu pielea argintie și se îndrăgostește de ea. Femeia este însă măritată și nu-i șade deloc inima la Celebi, ci îl iubește pe chipeșul ei bărbat. Așa se face că Celebi nu-și poate împărtăși suferința nimănui, slăbește din dragoste, de se face numai piele și os, cumpără și bea vin de pe la greci, dar în cele din urmă nu-și mai poate tăinui dragostea față de cei din mahala. Iar aceștia, pentru că se dau, la rândul lor, în vânt după poveștile de dragoste și pentru că-l iubesc și-l respectă foarte mult pe Celebi, arată mai întâi prețuire pentru iubirea lui, fac vreo două-trei glume și să prefac că nu bagă de seamă ce se petrece. Dar Celebi, care nu e deloc în stare să-și stăpânească patima deznădăjduită, se îmbată în fiecare seară, se așază la poarta casei în care viețuiesc fericiți frumoasa cu piele argintie și

bărbatul ei și îi înspăimântă pe toți cei din jur când începe a se tângui îndelung, ca un copil. Când jelește și se zbate în chinuri, seară de seară, îndrăgostitul nu poate fi nici luat la bătaie și zvârlit de acolo, nici îmbărbătat. Apoi, Celebi învață să plângă în taină, fără a mai spune o vorbă nimănui și fără a mai plictisi pe nimeni, ca un domn ce este. Treptat, tristețea lui fără leac învăluie și mahalaua, devenind tristețea și nefericirea tuturor; le alungă pofta de viață și devine un izvor de amărăciune, la fel ca cișmeaua din piață care curge neîncetat, plină de melancolie. Astfel, în mahala se răspândesc și sunt luate în serios cuvântul „tristețe”, apoi cuvântul „nenoroc”, iar mai apoi gândul blestemului. Unii se mută în altă parte, altora le merg prost afacerile ori nu le mai izbutește meșteșugul pentru că le-a pierit elanul. Într-o bună zi, când mahalaua e deja pustie și când Celebi cel îndrăgostit își ia și el nevasta și copiii și se mută în altă parte, frumoasa cu piele argintie și bărbatul ei rămân cu desăvârșire singuri. Nenorocirea pe care au pricinuit-o le-a sleit dragostea și i-a făcut să se certe. Vor rămâne împreună până la sfârșitul vieții, dar nu vor mai putea fi niciodată fericiți.

Tocmai mă pregăteam să vă spun că îmi place foarte mult această poveste, căci ea ne arată cât de primejdioase sunt, deopotrivă, dragostea și femeile, când - aoleu, am uitat, mai am oare minte în cap?! - ar fi trebuit să vă spun de fapt altceva, de vreme ce acum sunt femeie. Bine, vă spun cele ce urmează:

Ah, ce frumoasă este dragostea!

Dar cine sunt străinii care intră pe ușă?

55.Mi se spune Fluture

Când am văzut gloata, am priceput că oamenii hogei din Erzurum îiucid pe miniaturişti noştri puşi pe glume.

Negru se afla şi el în mulţimea care privea năvala. Avea în mână un hanger, iar alături de el i-am zărit pe nişte inşi ciudaţi şi pe vestita Ester, negustoreasa cu bocceaua, alături de alte femei, cu boccele în mâini. După ce am văzut cum cei care ieşeau din cafenea erau bătuţi nemilos şi cum dugheana era răvăşită cu cruzime, mi-a venit să o iau la fugă. Mai pe urmă a sosit un alt grup de oameni - probabil ienicerii -, iar oamenii hogei din Erzurum şi-au stins torţele şi şi-au luat tâlpăşiţa.

La uşa întunecată a cafenelei nu era nimeni, şi nici nu se uita nimeni într-acolo. Am intrat: peste tot erau numai hâmburi; am păşit călcând peste cioburi de ceşti, de farfurii, de pahare, de străchini şi de sticle. Lampa atârnată de un cui pe perete, la mare înălţime, nu se stinsese în timpul încăierării; nu mai lumina însă podeaua cafenelei, acoperită de spărturi călcate în picioare, ori bucăţile de scândură rămase de la mesele joase şi de la băncile care fuseseră răsturnate şi făcute praf, ci petele de funingine de pe tavan.

Am pus mindirele unul peste altul, m-am întins şi am luat lampa. La lumina ei am băgat de seamă trupurile care zăceau pe jos. Când vedeam chipuri pline de sânge, nici nu mă puteam uita la ele, ci mă întorceam în altă parte. Cel deal doilea trup gemea; când a văzut lampa, din gură i-a ieşit un scâncet ca de copil, aşa că m-am tras înapoi.

Mai intrase cineva. Întâi m-am ferit, dar am simţit că era Negru. Ne-am aplecat împreună asupra celui deal treilea trup întins pe jos. Când am apropiat lampa de chipul lui, am

văzut ceea ce, cu o parte a minții noastre, știam de o vreme: îl omorâseră pe *meddah*.

Pe fața lui, sulemenită și făcută să aducă a femeie, nu erau urme de sânge, dar maxilarul, ochii și gura dată cu cârmâz erau făcute zob; fusese strâns de gât, care era vinețiu. Avea mâinile răsucite la spate. Nu era greu să pricepi că cineva îl ținuse pe bătrânul înveșmântat în straie de femeie cu mâinile sucite la spate, iar ceilalți îi căraseră pumni în față și-l bătuseră, iar apoi îl sugrumaseră. Oare se apucaseră de o asemenea treabă zicând: „Tăiați-i limba aia care clevețește pe seama preasfântului predicator, a hogei”?

— Ia adu aici lampa aia a ta, a zis Negru.

Lumina lămpii pe care o țineam în mână a căzut asupra râșnițelor de cafea, a sitelor, balanțelor și bucăților de cești sparte care zăceau în mazăgă cafelelor vărsate, împrejurul vetrei. În colțul în care își atârna *meddah-ul* imaginile în fiecare seară, Negru căuta resturi din recuzita, centura, năframa și bastonul magic al omului care murise. A spus, îndreptând lampa pe care mi-o luase din mână spre fața mea, că în mintea lui stăruiau anumite picturi; da, sigur că pe două dintre ele le zugrăvisem eu, într-o atmosferă plină de simțăminte frățești. N-am izbutit să găsim decât tichia persană pe care și-o punea răposatul pe capul lui chilug.

Am ieșit în întunericul nopții fără a da ochii cu nimeni, apucând-o pe ușa din spate la care se răzbătea printr-un culoar îngust. Probabil că în timpul iureșului droaia de oameni și miniaturiștii aflați înăuntru ieșiseră și fugiseră pe aici, dar glastrele de flori răsturnate și sacii de cafea rostogoliți pe jos arătau, totodată, că avusese loc o încăierare.

Atacul de la cafenea, uciderea nemiloasă a maestrului *meddah*, întunericul înfricoșător al nopții ne-au apropiat, pe Negru și pe mine. Cred că tăcerea care domnea între noi se datora și acestui fapt. După ce am trecut de două străzi, Negru mi-a dat lampa pe care o purta în mână, ca s-o duc eu, apoi și-a scos hangerul și mi l-a pus la gât.

— O să mergem la tine acasă, a zis. Vreau să cercetez pe-

acolo. Ca să fiu cu sufletul împăcat.

— Dar au cercetat și ei, am zis, apoi am tăcut.

Mă încerca un sentiment de dispreț, nu de mânie. Faptul că dădea crezare ponegrelilor necuviincioase scornite pe socoteala mea nu arăta oare că era unul dintre invidioșii aceia de rând? Până și hangerul și-l ținea fără a vădi prea mare încredere în el.

Casa mea se află tocmai în direcția opusă străzii pe care mergeam când am ieșit pe ușa din spate a cafenelei. Din această pricină, am descris un arc de cerc larg, cotind pe diverse ulițe, ba la dreapta, ba la stânga, trecând printre mahalale, prin grădini pustii care miroseau trist a copaci umezi și singuratici, pentru a nu da nas în nas cu gloata. Vuietul ce venea dinspre cafeneaua căreia îi dădeam ocol nu a conținut nici o clipă. Auzeam cum alergau pe străzi, de-a valma, oamenii hogeni din Erzurum, iar pe urmele lor ienicerii, paznicii de cartier, tot soiul de tineri. Tocmai trecuserăm de jumătatea drumului când, ajunși într-un anume loc, Negru a zis:

— Acum două zile, pe vremea asta, mă uitam cu Maestrul Osman la miracolele vechilor maeștri, în Vistierie.

Am tăcut vreme îndelungată. Mult după aceea am spus, aproape strigând:

— Chiar dacă un miniaturist zăbovește, după o anumită vârstă, la același pupitru la care a stat odată Behzad, ceea ce va vedea îi va bucura doar ochii și îi va umple doar sufletul de pace și de emoție, dar nu-i va spori harul. Pentru că pictura nu se împlinește cu ochii, ci cu mâinile, iar mâna învață foarte greu, nu doar la vârsta Maestrului Osman, ci chiar la vârsta mea.

Vorbeam tare, dar nu pentru că îl luam prea în serios pe nătângul ăla amărât, cu hangerul în mână și plin de sine, ci pentru ca frumoasa mea soție, despre care eram încredințat că mă aștepta, să priceapă că nu eram singur și să nu dea ochii cu Negru.

Pe când intram pe poartă am avut impresia că văd

înăuntru lumina tremurândă a lămpii, dar acum, din fericire, întreaga casă era cufundată în întuneric. Faptul că un dobitoc intra cu hangerul în mână în casa mea ca ruptă din rai, în casa în care îmi petrecusem timpul și întreaga viață cercetând și pictând amintirile lui Dumnezeu și iubindu-mă, când îmi osteneau ochii, cu cea mai frumoasă femeie din lume mi se părea o încălcare atât de neomenoasă a intimității mele, încât am jurat să mă răzbun pe Negru.

S-a uitat la hârtiile mele, la o pagină pe care eram pe cale de a o isprăvi - osândiții care aveau parte de milostenia Padișahului, de care se rugau fierbinte pentru a scăpa de lanțurile datoriei -, la vopsele, la suporturile de carte, la cuțite, la uneltele de tăiat condeie, la pensule, la tot ceea ce se afla împrejurul tăbliei mele de scris, din nou la hârtii, la pietrele de lustruit hârtia, la ascuțitori, a cercetat printre cutiile cu condeie și cu hârtii, în dulapul din perete, sub cufere, sub mindire, după aceea sub covor, apoi iar s-a întors, colindând prin aceleași locuri și apropiind de ele lampa pe care o ținea în mână. Așa cum spusese și atunci când scosese hangerul, nu-mi cerceta casa, ci odaia în care pictam. Oare nu puteam ascunde ceea ce doream să ascund în odaia din care ne urmărea acum nevasta mea?

— Cartea pe care o diriguia Unchiul meu avea, se pare, o ultimă pictură, a zis. Cel care l-a ucis a furat-o.

— Era altfel decât celelalte, am zis îndată. Unchiul tău mă pusese și pe mine să pictez, într-unul din colțuri, un copac. Undeva, în spate... În mijloc și în partea din față urma să fie portretul cuiva; portretul Padișahului Nostru, pesemne. Locul hărăzit acestuia - foarte mare - era deja pregătit, dar nu fusese încă pictat. Mi-a cerut să desenez un copac mic, deoarece în această pictură formele aflate în spate se micșorau, ca la frânci. Pe măsură ce înainta, pictura îți dădea impresia că privești lumea pe fereastră, nu că te uiți la o imagine. Atunci am priceput că liniile și auririle unui tablou zămislit după metoda perspectivei, întrebuițată de frânci, înlocuiesc rama ferestrei.

— Rama și aurirea erau lucrate de Delicat Efendi.
— Dacă mă întrebi de el, ți-am spus că nu eu l-am ucis.
— Nimeni nu spune că a ucis, chiar dacă a ucis, a zis grăbit, și m-a întrebat ce făceam acolo când s-a petrecut încăierarea de la cafenea.

Așezase lampa puțin mai încolo de mindirul pe care sedeam eu, în așa fel încât să-mi lumineze fața printre hârtiile, printre paginile pe care le pictam. Iar el se vânzolea prin odaie ca o umbră în întuneric.

În afară de ceea ce v-am spus și dumneavoastră - de faptul că, la drept vorbind, mă duceam foarte puțin pe la cafenea, că treceam pe acolo întâmplător - i-am zis că pictasem două dintre imaginile atârinate pe perete, dar că, în realitate, nu-mi plăcea deloc ceea ce se petrecea acolo.

— Pentru că, am zis, dacă pictura își trage seva din batjocorirea laturilor urâte ale vieții și din dorința de a pedepsi, iar nu din harul miniaturistului, din dragostea sa de a zugrăvi și din năzuința de a deveni una cu Dumnezeu, sfârșește prin a fi ea însăși înjosită și pedepsită. Oricine ar fi cel care o înjosește - predicatorul din Erzurum sau Diavolul însuși. Mai mult, dacă acea cafenea nu s-ar fi luat de cei din Erzurum, poate nici n-ar fi fost călcată în noaptea asta.

— Dar tu tot te-ai fi dus acolo! a zis ticălosul.

— M-aș fi dus, pentru că m-aș fi distrat! Oare înțelegea cât de sincer vorbeam?

— Noi, oamenii, putem încerca și plăcere față de lucrul despre care știm, cu conștiința și cu mintea deopotrivă, că sunt urâte și greșite, am adăugat. Mă rușinam mereu de faptul că îmi plăceau acele picturi, acele imitații ieftine, acele povești despre Diavol, despre bani, despre câini, depănate cu grosolanie, fără nici un fel de grijă pentru măsura versului ori pentru rimă.

— Atunci de ce te duceai la cafeneaua acelor oameni fără de credință?

— Bine, atunci, am zis, supunându-mă unei voci care venea dinlăuntru meu, uneori mă roade și pe mine o

îndoială, ca un vierme. Să-ți spun despre ce este vorba: de când au băgat de seamă - nu numai Maestrul Osman, ci și Padișahul Nostru - că sunt cel mai înzestrat și mai destoinic dintre miniaturiştii atelierului de pictură, am început a mă teme atât de tare de pizma celorlalți încât, ca să nu mă urască de moarte, mă duc, oricât de puțin, prin locurile pe unde umblă și ei, mă amestec cu gloata, încerc să le semăn. Pricepi? Iar de când a prins să se spună că aş fi omul hogen din Erzurum, mă duc pe la cafeneaua acelor mizerabili fără credință ca să nu creadă lumea că zvonul ăsta e adevărat.

— Maestrul Osman spunea că ai făcut foarte multe lucruri ca să fii iertat pentru înzestrarea și priceperea ta.

— Ce altceva a mai spus despre mine?

— Că ai pictat imagini mărunte, împotriva bunului-simț, pe boabe de orez, pe unghii, ca să se creadă că te-ai lepădat de viață pentru pictură. A spus că te străduiești mereu să fii pe placul celorlalți fiindcă ți-e rușine de harul pe care ți l-a dăruit Dumnezeu.

— Maestrul Osman este la fel de mare ca Behzad, am zis cu sinceritate. Altceva?

— A vorbit fără să se ferească și de cusururile tale, a zis ticălosul.

— Spune, care-mi sunt cusururile?

— A zis că, în ciuda înzestrării tale, nu pictezi din dragoste pentru pictură, ci ca să te impui atenției. Lucrul care te bucură cel mai mult când pictezi este să-ți închipui plăcerea pe care o vor încerca ceilalți când îți vor privi imaginea. Dar pictura înseamnă să poți picta pentru propria ta plăcere.

Faptul că Maestrul Osman îi dezvăluisese cu atâta nerușinare ceea ce gândea despre mine unui om neînsemnat, care nu fusese în stare să-și închine viața picturii, ci însărcinărilor funcționărești, soliilor și linguşelii m-a rănit. Negru a mai spus și altele:

— A zis că marii maestri din vechime n-au renunțat niciodată la stilurile și la metodele pe care le dobândiseră

jertfindu-și întreaga viață, cu gândul de a se supune puterii vreunui nou șah, toanelor vreunui nou prinț ori gusturilor unei alte epoci, și că, din această pricină, spre a nu fi forțați să-și schimbe metodele și stilurile, și-au pricinuit singuri orbirea, plini de curaj. Pe câtă vreme voi i-ați imitat cu înfocare, într-un fel care nu vă face deloc cinste, pe maeștrii frânci pentru paginile cărții Unchiului, pretinzând că așa dorește Padișahul Nostru.

— Marele Maestru, Mai-marele miniaturiștilor Osman n-a vrut să spună nimic rău, am zis. Să nu-i fac oare un ceai de tei musafirului meu?

Am trecut în încăperea alăturată. Iubita mea, îmbrăcată cu cămașa de noapte din mătase chinezească pe care o cumpărase de la Ester, femeia cu bocceaua, s-a năpustit asupra mea, maimuțărindu-mi vorbele - „Să nu-i fac oare un ceai de tei musafirului meu?” - și mi-a pus imediat mâna pe „trestie”.

Am luat sabia cu mâner bătut în agate, ascunsă pe fundul dulapului în perete din imediata apropiere a așternutului întins de ea, printre cearșafuri cu mireasmă de trandafiri, și am scos-o din teacă. Are tăișul atât de ascuțit, încât dacă arunci peste ea o batistă de mătase o taie în două, iar dacă lași să cadă asupra ei o foiță de aur, bucățile tăiate sunt atât de drepte, încât par trasate cu rigla.

M-am întors în odaia de pictură, ascunzându-mi sabia. Negru Efendi era atât de mulțumit de cercetarea la care mă supunea, încât continua să dea roată mindirului roșu, cu hangerul în mână. Am pus pe mindir o pagină pe jumătate pictată.

— Uită-te la asta, i-am zis.

A îngenuncheat curios și a încercat să priceapă despre ce era vorba.

Am trecut în spatele lui, am scos sabia și m-am repezit la el, doborându-l la pământ dintr-un salt. I-a căzut hangerul din mână. În vreme ce-l apucam de păr și-i apăsam capul la pământ, i-am pus, pe dedesubt, sabia la gât. Zdrobeam, cu

trupul meu greu, trupul delicat al lui Negru, pe care îl întinsesem cu fața în jos, și-i apăsam capul cu bărbia și cu mâna, astfel încât să simtă vârful ascuțit al săbiei. Îi țineam cu o mână, de părul murdar, în vreme ce cu cealaltă îi propteam sabia în pielea fină a gâtului. A avut atâta minte să nu se clinească din loc, pentru că așa fi putut să-i vărs sângele pe loc. Faptul că mă aflam atât de aproape de părul lui cârlionțat, de ceafa îmbietoare - peste care mi-ar fi plăcut să-i trag, în altă împrejurare, o palmă nerușinată -, de urechile lui urâte mă înfură și mai tare. I-am șoptit la ureche, de parcă i-aș fi dezvăluit o taină:

— Mă stăpânesc cu greu să nu te omor aici!

Mi-a plăcut că mă asculta fără să scoată o vorbă, ca un copil cuminte:

— Știi legenda din *Cartea șahilor*, i-am șoptit. Tatăl, Feridun Șah, a greșit împărțindu-și țara în trei și lăsându-le celor doi fii mai mari cele mai neprielnice ținuturi, iar micului Irec, pe cel mai bun dintre ele, adică Iranul. Hotărât să se răzbune, Tur îl înșală pe fratele său mai mic, Irec, pe care-l pizmuiește, și, înainte de a-i tăia grumazul, îl apucă de păr, exact așa cum fac eu acum și, tot așa cum fac eu acum, se lasă cu toată greutatea peste trupul fratelui său. Simți greutatea trupului meu asupra ta?

N-a răspuns, dar, după ochii care mă priveau de parcă ar fi fost ai unei oi sortite jertfei, am priceput că mă asculta și am avut și eu, o dată, o clipă de inspirație:

— Sunt devotat stilului și metodei persane nu numai în pictură, ci și în felul în care proptesc sabia la gât și în tăierea grijulie a capului. Am văzut o altă variantă a acestei scene foarte populare în picturile care înfățișau moartea Șahului Siyavuș.

I-am povestit pe larg lui Negru, care mă asculta în tăcere, cum se pregătise Siyavuș să-și răzbune frații, cum dăduse foc întregului serai și întregii sale averi, cum își luase rămas-bun de la nevasta lui și cum își iertaseră unul altuia păcatele, cum încălecase pe cal și plecase cu oastea în

campanie, cum pierduse bătălia, cum fusese târât de păr, pe pământ, prin țărâna de pe câmpul de luptă presărat cu cadavre, cum fusese trântit cu fața în jos, cum îi fusese pus apoi un hanger la gât și cum se încăieraseră prietenii și vrăjmașii lui, în vreme ce legendarul șah se afla în această stare, sfădindu-se dacă să-l omoare sau să-l ierte, cum ascultase șahul învins, stând culcat cu fața la pământ, toată această gălceava, iar după aceea mi-am întregat oaia de jertfă:

— Îți place pictura aceasta? Capul lui Siyavuș, care este întins la pământ, va fi retezat de Geruy, care, la fel ca și mine, se apropie de el pe la spate, se apleacă asupra lui, îl apucă de păr chiar așa și-i proptește sabia în gât. Din sângele lui roșu, care va curge la scurt timp după aceea pe pământul sterp, va ieși mai întâi un abur negru, iar apoi va răsări o floare.

Am tăcut puțin și i-am ascultat amândoi pe adepții hogeni din Erzurum, care alergau strigând pe ulițe. Urgia și groaza care domneau afară ne-au apropiat curând și mai mult - pe noi, cei care zăceam la pământ, prăvăliți unul peste celălalt.

— Dar în toate aceste picturi, am zis, trăgându-l și mai tare de păr pe Negru, ghicești dificultatea de a desena cu eleganță două persoane ale căror trupuri se împreunează, întocmai ca ale noastre, și care sunt totodată scârbite una de alta. Ai mereu sentimentul că trădarea, invidia și tulburarea luptelor care au precedat momentul magic și mărș al tăierii capului s-au strecurat cam prea mult în imagini. Până și cei mai mari maeștri din Kazvin desenau anevoie doi bărbați, prăvăliți unul peste altul; încurcau totul. Asta pe când noi - eu și cu tine - suntem mai dichisiți, mai grațioși.

— Mă taie sabia! a gemut.

— Îți mulțumesc că ai vorbit, dragule, dar nu te taie! Sunt atent, nu fac nimic care să vatăm frumusețea felului în care stăm. Marii maeștri din vechime nu puteau decât să ne stoarcă lacrimi când desenau, în scenele de dragoste, de moarte și de luptă, trupuri care se învălmășeau, de parcă ar

fi fost un singur trup. Uite: am capul afundat în ceafa ta, ca și cum ar fi o parte a trupului tău. Îți simt mirosul părului și al cefei. Picioarele mi s-au întins atât de desăvârșit de-a lungul picioarelor tale, încât cel care ne vede ar putea crede că suntem un animal cu patru picioare. Simți cumpăna greutății mele, pe spate și pe fund?

S-a lăsat tăcerea, dar nu l-am mai apăsat cu sabia, pentru că i-ar fi dat sângele.

— Dacă nu vorbești, te mușc de ureche! i-am zis la ureche, în șoaptă.

Văzând, după ochii lui, că era gata să vorbească, i-am mai pus o dată aceeași întrebare:

— Simți asupra ta cumpăna greutății mele?

— Da.

— E plăcut? am întrebat. Suntem oare frumoși? Suntem la fel de frumoși ca acei eroi legendari care, în minunățiile plămădite de maestrul din vechime, se ucideau cu delicatețe unul pe altul?

— Nu știi, a zis Negru. N-am cum să ne văd, ca în oglindă.

Când mi-am închipuit cum ne-ar fi putut vedea nevasta mea, care ne pândește din odaia alăturată, la lumina lămpii aduse de la cafeneaua aflată nu departe de noi, m-am temut să nu-l mușc cu adevărat pe Negru de ureche din pricina emoției.

— Negru Efendi, care pătrunzi cu hangerul în casa și în intimitatea mea și care mă iscodești, i-am zis, simți acum puterea mea asupra ta?

— Simt că ai și tu dreptate.

— Iar acum, pune-mi întrebarea pe care voiai să mi-o pui!

— Povestește-mi cum te mângâia Maestrul Osman.

— Pe vremea uceniciei mele, când eram mai subțire, mai delicat, mai frumos decât sunt acum, se urca pe mine așa cum m-am urcat eu pe tine acum. Mă mângâia pe brațe, uneori mă făcea să și sufăr, dar pentru că îi admiram știința, harul și forța, lucrurile acestea îmi plăceau și nu mă

gândeam la nimic rău, pentru că îl iubeam. Pentru mine, dragostea față de Maestrul Osman era o cale deschisă către dragostea de pictură, de culori, de hârtie, de condei, către dragostea de frumusețea imaginii și a tuturor lucrurilor pictate și, astfel, către dragostea de lume și de Dumnezeu. Maestrul Osman era pentru mine mai mult decât un tată.

— Te bătea mult? m-a întrebat.

— Mă bătea așa cum trebuie să te bată un tată, atunci când era nevoie, îmboldit de simțământul dreptății, dar mă bătea și așa cum trebuie să te bată un maestru pentru a te instrui, făcându-mă să sufăr și pedepsindu-mă. Azi îmi dau seama că, din pricina durerii și a spaimei pricinuite de liniile cu care mă lovea peste unghii, am învățat nenumărate lucruri, mai bine și mai repede. Ca să nu mă prindă de perciuni și să nu mă dea cu capul de pereți, pe vremea uceniciei nu vărsam vopseaua, nu prăpădeam apa de aur, îmi întipăream în minte fiecare încrețitură de la piciorul calului, acopeream greșeala celui care trăgea linii, îmi curățam pensulele la timp și învățam să-mi adun toată luarea-aminte și tot trupul asupra paginii la care lucram. Pentru că îmi datorez înzestrarea și măiestria bătailor pe care le-am mâncat, îmi bat și eu acum ucenicii din toată inima. Știu că până și o bătaie dată pe nedrept îi va fi, în cele din urmă, de folos copilului, dacă nu-i rănește ucenicului mândria.

— Cu toate astea, pricepi uneori, când îl bați pe un ucenic cu chip frumos, cu priviri blânde, cu fire de înger și când scapi hățurile pentru a-ți împlini propria plăcere, că Marele Maestru Osman îți făcea și ție același lucru, nu-i așa?

— Uneori mă lovea atât de tare în dosul urechii cu piatra de marmură pentru lustruit hârtia, încât urechea îmi vâjâia zile întregi, de mă înnebunea. Alteori îmi trăgea o asemenea palmă, încât obrazul îmi ardea săptămâni în șir, de mă făcea să lăcrimez. Îmi amintesc de toate aceste lucruri, dar îmi și iubesc maestrul.

— Nu, a zis Negru. Te supărai pe el. În vreme ce pictai

pentru cartea Unchiului, care-i imita pe frânci, te răzbunai de fapt pentru mânia adunată temeinic în tine.

— Nu-i cunoști deloc pe miniaturști. Adevărul este tocmai pe dos. Bătăile pe care le-a încasat în copilărie de la maestrul său îl leagă pe miniaturist de el până la moarte, printr-o dragoste profundă.

— Tăierea capului lui Irec, al lui Siyavuș cu sabia proptită în gât pe la spate, așa cum mi-ai făcut tu mie acum, mărturisește cruzime și trădare și se datorește invidiei dintre frați. Iar cel care stârnește invidia fraților în *Cartea șahilor* este tot părintele cel nedrept...

— E adevărat.

— Părintele vostru cel nedrept, care v-a asmuțit unul împotriva altuia, se pregătește acum să vă trădeze, a zis el cu obrăznicie. Ah, oprește-te, mă taie! a gemut și a mai țipat apoi puțin de durere. Da, e treabă de o clipă să-mi iei gâtul și să-mi verși sângele, ca unei oi sortite jertfei, a zis. Dar dacă faci asta fără să ascuți cele ce am să-ți povestesc - de fapt, nu cred că vei fi în stare s-o faci, ah, ajunge! -, ai să fii bântuit ani de zile de ceea ce ar fi urmat să-ți spun acum. Mai slăbește puțin apăsarea săbiei! (Am slăbit-o.) Maestrul Osman, care, urmărindu-vă din copilărie fiecare pas, fiecare răsufare, a văzut fericit cum înzestrarea pe care v-o dăruise Dumnezeu s-a deschis ca o floare primăvărată și s-a preschimbat în talent datorită grijii sale, vă întoarce acum spatele ca să-și apere atelierul de pictură și stilul cărora le-a închinat întreaga viață, așa cum v-a închinat-o și vouă.

— În ziua în care l-am înmormântat pe Delicat Efendi, ți-am povestit trei pilde, ca să pricepi ce pocitanie este lucrul acela numit stil.

— Erau despre stilul miniaturistului, a zis Negru prudent. Dar grija Maestrului Osman este să apere stilul atelierului de pictură.

Mi-a povestit pe îndelete cum Padișahul Nostru a socotit însemnată aflarea ticălosului care i-a ucis pe Delicat Efendi și pe Unchiul lui, cum le-a deschis, cu acest gând, chiar ușa

Vistieriei Palatului Dinăuntru și cum se va folosi Maestrul Osman de acest prilej pentru a defăima cartea Unchiului lui și pentru a-i pedepsi pe cei care îl trădaseră, prinzând a-i imita pe maeștrii frânci. Mi-a spus, de asemenea, că Măslină era cel bănuțit de a fi desenat calul cu nările crestate, din pricina felului în care fusese zămislit acesta, dar că, în calitatea sa de Mai-mare al miniaturiștilor, li-l va preda călăilor pe Barză, de a cărui vinovăție era încredințat. Simțeam că, sub amenințarea săbiei, rostea adevărul și-mi venea să-l sărut pentru că se lăsa în voia poveștii lui ca un copil. Nu m-au înspăimântat deloc cele auzite: înlăturarea lui Barză ar fi însemnat că, după moartea Maestrului Osman - să dea Domnul ca aceasta să se petreacă cât mai târziu! -, eu eram cel care urma să devină Mai-marele miniaturiștilor.

Ceea ce mă supăra nu era faptul că amănuntele povestite de el aveau să se împlinescă, ci probabilitatea ca ele să nu se împlinescă. Printre cuvintele poveștii se întrezărea ideea că Maestrul Osman ar fi putut să mă distrugă și pe mine, nu doar pe Barză. Gândindu-mă la această împrejurare de necrezut, nu numai că eram înspăimântat de moarte, dar mă simțeam totodată bătuit și de groaza dispariției oricărui refugiu, ca și cum aș fi rămas deodată fără tată. Pentru că eram îmboldit să-mi înfig sabia în gâtul lui Negru ori de câte ori îmi trecea prin minte un asemenea gând, m-am stăpânit și n-am mai încercat deloc să stărui asupra acestui subiect, cu Negru ori cu mine însumi: de ce să ne preschimbe în trădători faptul că, înrăuriți de maeștrii frânci, zămisliserăm câteva picturi împotriva firii pentru cartea Unchiului? M-am gândit încă o dată că, după moartea lui Delicat Efendi, Barză și Măslină uneltiseră împotriva mea și mi-am tras sabia de sub gâtul lui Negru.

— Să mergem împreună la Măslină și să-i scotocim casa, s-o cercetăm, am zis. Dacă ultima imagine e la el, cel puțin o să pricepem de cine trebuie să ne temem. Dacă nu e la el, ne unim forțele și năvălim cu toții în casa lui Barză.

I-am spus să aibă încredere în mine, căci hangerul lui ne

va fi de ajuns amândurora. Mi-am cerut scuze de la Negru că n-am apucat să-i dau măcar o cană cu ceai de tei. În vreme ce luam de pe jos lampa adusă de la cafenea, ne-am uitat o clipă amândoi cu subînțeles la mindirul pe care îl răsturnasem. M-am apropiat de el cu lampa în mână și i-am spus că tăietura subțire de pe gâtul lui va fi semnul prieteniei noastre. Negru sângerase puțin.

Pe străzi încă mai stăruia zarva iscată de oamenii hogeți din Erzurum și de cei care-i urmăreau, dar noi n-am stârnit interesul nimănui. Am ajuns repede la casa lui Măslină. Am bătut la poartă, am ciocănit la ușa casei și, nerăbdători, în obloanele ferestrelor: nu era nimeni acasă. După ce făcuserăm atâta tărăboi, eram siguri că nu putea să doarmă înăuntru. Cel care a rostit ceea ce gândeam amândoi a fost Negru: să intrăm?

Am slăbit fierul lacătului de la ușa - forțat de Negru cu muchia lată a hangerului -, apoi am strecurat hangerul în deschizătura ușii, ne-am opintit în ea și am spart lacătul. Dinăuntru a răzbătut miros de umezeală, de murdărie și de singurătate, adunate cu anii. La lumina lămpii, am văzut un așternut răvășit, brâie, ilice, două turbane, mintene, dicționarul persan-turc al lui Nakşibendi Nimetullah Efendi, țesături pentru turbane și postavuri, ață de cusut, o cratiță de aramă plină cu coji de măr, nenumărate mindire, o învelitoare de pat din catifea, vopsele, pensule și alte materiale de pictură de-ale miniaturistului, aruncate de-a valma pe mindire. Aș fi vrut să scotocesc printre hârtiile de scris de pe pupitru, printre teancurile de hârtie de India tăiate cu grijă și printre paginile pictate, dar m-am stăpânit.

Am făcut-o pentru că Negru era mai pornit decât mine; știam, totodată, că răvășirea materialelor de pictură ale unui maestru miniaturist de către un alt miniaturist, mai puțin înzestrat decât el, aducea ghinion. Măslină nu este atât de priceput pe cât crede lumea; este doar ambițios. Se străduiește să întregească lipsa talentului prin admirația față de maestrul de altădată. Vechile legende nu fac însă decât să

înlăcăreze imaginația miniaturistului; cea care plămădește pictura este mâna.

Până să ajungă Negru la fundul coșurilor cu haine, în vreme ce căuta grijuliu prin toate cuferele, prin toate cutiile, m-am uitat, fără să pun mâna pe nimic, la prosoapele de Bursa ale lui Măslină, la pieptenele lui de abanos, la ștergarul murdar cu care se ducea la hamam, la sticlele cu apă de trandafiri, la un șorț caraghios din stambă indiană, la mantiile lui largi, la o feregea sfâșiată, grea și murdară, la o farfurie ciobită din aramă, la lucrurile lui - ieftine, față de banii pe care-i câștiga, și îngălate -, la covoarele soioase. Măslină sau era foarte zgârcit și-și punea banii deoparte, sau îi risipea pe undeva...

— Este întocmai casa unui ucigaș, am zis apoi, împins de un gând neașteptat. Nu are nici măcar covor de rugăciune.

Dar nu asta aveam în minte. Am cugetat.

— Sunt lucrurile unui om care nu știe să fie fericit..., am zis.

Simțeam însă trist, cu o parte a minții mele, că nefericirea și apropierea Diavolului îi erau totodată de folos în pictură.

— Omul poate să nu fie fericit, chiar dacă știe cum să fie fericit, a zis Negru.

Mi-a pus dinainte o seamă de picturi scoase de pe fundul unui cufăr, însăilate pe hârtie proastă de Samarkand întărită pe spate cu alte hârtii groase. Am văzut un Diavol simpatic, ieșit de sub pământ, a cărui obârșie se afla tocmai în Horasan, un copac, o femeie frumoasă, un câine și acea imagine a morții pe care o desenasem eu; erau picturi de felul celor pe care le agăța pe perete în fiecare seară, în vreme ce-și spunea necuviincioasa poveste, *meddah-ul* ucis. La întrebarea lui Negru, i-am arătat imaginea morții desenată de mine.

— Și în cartea Unchiului sunt aceleași imagini, a zis el.

— *Meddah-ul*, la fel ca și stăpânul cafenelei, a priceput că era mai înțelept să le ceară miniaturiștilor să deseneze imaginea care urma să fie agățată pe perete în fiecare seară.

Ne punea să schițăm în grabă o imagine pe hârtie grosolană și își rostea îndată povestea, întrebându-ne câte ceva despre glumele miniaturiştilor pe acea temă și legând, la rândul lui, vreo două vorbe.

— De ce ai desenat și pentru el imaginea aceea a morții pe care o desenaseși pentru cartea Unchiului?

— Era o imagine fără nici o legătură cu altele, așa cum dorea și *meddah-ul*. Am desenat-o însă pe fugă, urmându-mi propria mână, fără să mă străduiesc prea mult așa cum făcusem pentru cartea Unchiului. Și ceilalți, la rândul lor, au desenat pentru *meddah* - în glumă, poate - variante mai necioplite și mai simple ale picturilor înfăptuite pentru cartea aceea de taină.

— Cine a desenat calul? m-a întreat. Are nările crestate.

Am apropiat lampa și am privit calul cu admirație. Semăna cu calul plămădit pentru cartea Unchiului, dar fusese desenat mai repede, mai neatent, pentru a se potrivi unui gust mai ieftin. Părea că cineva îi dăduse miniaturistului mai puțini bani și nu se mărginise doar să-l zorească, ci îl și silise să deseneze un cal mai nedelicat și, poate tocmai din această pricină, mai plin de viață.

— Barză știe cel mai bine cine a desenat calul ăsta, am zis. Încrezutul ăla nu poate trăi fără să audă bârfele miniaturiştilor, așa că se duce în fiecare seară pe la cafenea. Sunt sigur că Barză l-a desenat.

56. Mi se spune Barză

Fluture și Negru au venit în miez de noapte, au înșirat picturile pe jos, una câte una, și mi-au cerut să le spun cine ce imagine desenase. În copilărie ne jucam de-a „al cui e turbanul”, iar jocul lor cu asta semăna: se desenează, adică, pe o hârtie tichiile și turbanele - al hoguei, al spahiului, al femeii, al călăului, al *defterdar-ului*, al scribului - și ți se cere să le potrivești cu numele nevăzute de pe o altă foaie de hârtie, așezată cu fața în jos.

Am spus că eu am desenat câinele. Îi spusese răm cu toții această poveste *meddah-ului* care fusese ucis mișelește. Am dezvăluit că Moartea, deasupra căreia tremura lumina lămpii, a fost desenată de simpaticul Fluture, care tocmai îmi pusese hangerul la gât. Îmi aminteam, de asemenea, că Măslină îl desenase cu mare înflăcărare pe Diavol; poate că însuși răposatul îi spusese povestea acestuia. Eu am început să desenez copacul, iar mai apoi frunzele au fost desenate de fiecare dintre miniaturistii care veneau pe la cafenea. Noi am fost cei care i-am spus *meddah-ului* povestea lui. La fel s-a întâmplat și cu Roșu: pe o *levha* căzuse o picătură de vopsea roșie; *meddah-ul* cel zgârcit ne zicea: „Poate să iasă oare din asta o *levha*?” Am mai adăugat puțin roșu, iar mai apoi miniaturistii nu s-au mărginit doar să deseneze fiecare, în câte un colț al imaginii, ceva de culoare roșie, ci au mai și istorisit ce anume desenaseră, așa încât *meddah-ul* să depeze povestea în locul nostru. Calul acela minunat a fost desenat de Măslină - bravo lui! -, iar Femeia aceea tristă îmi aminteam că fusese desenată de Fluture. Chiar atunci, Fluture și-a tras hangerul de la gâtul meu și i-a spus lui Negru că - da, acum își amintea! - el o desenase pe femeia

aceea frumoasă. Bani din piață fuseseră desenați de noi toți, iar Cei Doi Derviși Rătăcitori fuseseră, desigur, desenați de Măslină, care, de felul lui, era un derviş Kalenderi. Secta acestor derviși se întemeiază pe cerșit și pe împreunarea cu flăcăii frumoși, căci *şeyh-ul* lor, Evhad-ud Dini Kirmani, a scris acum două sute cincizeci de ani cartea acestei istorii, arătând în poemele sale că Dumnezeu își vede desăvârșirea în cei cu chipuri frumoase.

— Frații mei maeștri miniaturişti, mă iertați din suflet pentru dezordinea din casa noastră, dar am fost luați pe nepregătite; nu v-am putut oferi nici măcar cafea aromată cu ambră, nu v-am putut pune dinainte nici măcar portocale dulci, căci nevasta mea doarme în odaia de alături.

Spuneam toate astea pentru ca atunci când, deschizând cu însuflețire și scotocind până la fund prin coșuri, printre postavuri, printre brăcinare, printre cingătorile de vară din mătase indiană și din tul, printre stambele persane și jachetele din adâncul cuferelor și pe sub covoare, pe sub mindire, printre paginile pictate pe care le izvodisem pentru tot felul de cărți și printre paginile deja legate, n-aveau să afle ceea ce căutau, să nu dea buzna în odaia alăturată și să nu fiu nevoit să-mi mânjesc mâinile cu sânge.

Dar, cu toate astea, mărturisesc că am încercat o oarecare plăcere purtându-mă ca și cum m-aș fi speriat foarte tare de ei: înzestrarea miniaturistului se întemeiază atât pe priceperea de a-și îndrepta întreaga luare-aminte asupra frumuseții clipei prezente și de a o lua în serios cu toate amănuntele ei, cât și pe iscusința de a așeza între această lume - care se ia prea în serios - și el distanța și harul unei glume, ca atunci când faci un pas înapoi și te uiți într-o oglindă.

Așa se face că, atunci când m-au iscodit, am spus că da, în timpul atacului adeptilor hogeni din Erzurum, la cafenea era adunată o mulțime de lume, dat fiind că era seară; împreună cu mine mai erau Măslină, maestrul în chenare Nasir, caligraful Cemal, două tinere calfe de miniaturişti și

niște tineri caligrafi care, acum, împărțeau așternutul cu ei, ucenicul Rahmi - frumosul între frumoși -, alți câțiva învățăcei, poeți, bețivani, opiomani și șase-șapte inși din tagma dervișilor rătăcitori; punându-i la socoteală și pe ceilalți, care izbutiseră să se alăture acestei adunări vesele și glumețe pentru că îl duceau cu vorba pe stăpânul cafenelei, eram patruzeci de suflete. Le-am povestit că, atunci când a început năvala, s-a stârnit tulburare și că, atunci când nenumărații inși fără căpătâi pe care-i adunase stăpânul cafenelei și care erau curioși să se uite la tot felul de necuviințe au prins a fugi pe ușile din față și din spate, neliniștiți, cu simțământul propriei vinovății, nimănui nu-i trecuse prin minte să apere bărbătește cafeneaua și pe bietul *meddah* bătrân, îmbrăcat în straie de femeie. Mă întrista acest lucru? Da! Le-am deslușit, uitându-mă drept în ochii lui Fluture, cel cu minte de găină, care pătimise mult de pe urma pizmei celorlalți și care dobândise un aer de flăcău rotofei, cu ochii mereu înrouați, că eu, pictorul Mustafa, cunoscut drept Barză, care mi-am închinat cu deplină sinceritate viața picturii, socoteam necesar să mă întâlnesc undeva în fiecare seară cu frații mei miniaturişti, să tăifăsuim, să glumim și să-i luăm pe alții peste picior, să rostim vorbe frumoase, să recităm poeme, să scornim tot felul de jocuri de cuvinte. Fluturile vostru, care are încă ochi frumoși, de copil, era pe vremea uceniciei lui un băiat minunat, foarte simțitor, cu trup delicios.

Prin urmare, atunci când au continuat să mă iscodească, le-am povestit că a doua zi după ce bătrânul *meddah*, răposatul, care-și câștiga pâinea colindând orășelele și mahalalele, începuse să dea reprezentații la cafeneaua la care mergeau miniaturişti, un miniaturist atârnase în glumă o imagine pe perete - poate din pricina bunei dispoziții pricinuite de cafea -, că *meddah-ul* cel bun de gură, care băgase de seamă ce se întâmplase, începuse să turuie ca o moară stricată, răspunzând acestei pozne de parcă el ar fi fost câinele înfățișat în acea imagine, și că, plătând foarte

mult găselnița, lucrurile se repetaseră seară de seară, cu imagini desenate de maeștrii miniaturiști și cu vorbe pline de haz șoptite la urechea *meddah*-ului. Pentru că înțepăturile pe seama predicatorului din Erzurum îi binedispuneau pe miniaturiștii care se temeau de mânia hogeni, dar atrăgeau totodată și foarte mulți mușterii la cafenea, ele erau încurajate și de stăpânul cafenelei, care era de loc din Edirne.

Mi-au spus că găsiseră imaginile pe care le atârna *meddah-ul* în spatele lui în fiecare seară - aflate acum în fața noastră - când dăduseră iama în casa goală a fratelui nostru Măslină și m-au întrebat ce părere aveam despre asta. Am spus că nu aveam nevoie de părerea mea, că stăpânul cafenelei, la fel ca și Măslină, era un derviș Kalenderi, un cerșetor, un hoț, un străin ticălos. Le-am arătat că naivul Delicat Efendi, care murea de frică la auzul vorbelor hogeni și mai cu seamă al celor spuse cu încruntare la predicile de vineri, încercase să se plângă de aceste lucruri adepților celui din Erzurum. Sau, le-am zis, nu încapă îndoială că stăpânul cafenelei și Măslină, care sunt de aceeași teapă, l-au ucis fără milă pe bietul auritor atunci când acesta a încercat să le spună să nu mai săvârșescă asemenea fapte. Adepții hogeni din Erzurum, furioși, l-au ucis la rândul lor pe Unchi, poate pentru că Delicat Efendi le povestise și despre cartea Unchiului, poate pentru că-l socoteau pe el răspunzător de moartea primului, iar astăzi au dat buzna în cafenea, ca o a doua răzbunare.

Cât erau oare de atenți dolofanul Fluture și seriosul Negru (acesta arăta ca o stafiel!), care-mi cercetau pe îndelete lucrurile, cu plăcerea de a ridica fiecare capac, fiecare piatră, la cele istorisite de mine? Când a dat, în cușorul pictat din lemn de nuc, peste cizmele, armura și echipamentul meu de oaste, am văzut invidia de pe chipul copilăresc al lui Fluture și am declarat din nou, cu mândrie, ceea ce știa foarte bine toată lumea: eu sunt primul miniaturist musulman care a plecat cu armata în campanie, care a privit cu luare-aminte

loviturile de tun, turnurile cetăților vrăjmașe, culorile veșmintelor purtate de soldații ghiauri, leșurile înșirate de-a lungul râurilor și mormanele de capete retezate, felul în care se rânduiau și porneau la atac călăreții înveșmântați în armuri, primul care a pictat în „cărțile biruințelor” cele văzute!

Când Fluture a dorit să-i arăt cum mă îmbrac în armură, mi-am scos fără să preget minteanul bordisit cu blană de iepure negru, cămașa, ceacșirii și izmenele. M-am îmbrăcat cu izmenele lungi și curate pe care mi le iau pe sub armură, cu cămașa groasă de postav roșu care se pune pe dedesubt pe vreme rece, cu ciorapii de lână, cu cizmele din piele galbenă, iar deasupra mi-am tras jambierele, încântat că mă urmăreau la lumina vetrei. Mi-am scos armura din învelitoare și mi-am prins-o cu plăcere pe piept, m-am întors cu spatele la Fluture și i-am cerut, de parcă i-aș fi poruncit unui paj, să lege băierile strâns și să-mi pună apărătorile de umăr. În vreme ce-mi luam apărătorile de braț, îmi puneam mânușile, mă-ncingeam cu cingătoarea de sabie țesută din păr de cămilă și, în cele din urmă, îmi puneam coiful lucrat cu fir pe care-l purtam la ceremonii, am spus cu fală că de-acum încolo scenele de luptă aveau să fie pictate ca pe vremuri.

— De-acum încolo, nimeni nu va mai putea să-i picteze pe călăreții celor două tabere înșiruiți cu dichis, față în față, întorcând același șablon pe față și pe dos, am zis. De-acum încolo, în atelierile de pictură ale Casei lui Osman, scenele de luptă vor fi pictate așa cum le-am văzut și pictat eu, amestecând de-a valma armate, cai, armuri și morți năclăiți de sânge!

— Miniaturistul nu pictează ceea ce vede el, ci ceea ce vede Dumnezeu, a zis Fluture cu pizmă.

— Da, am zis, însă de fapt Dumnezeu Preaînaltul vede și El ceea ce vedem și noi.

— Desigur că Dumnezeu vede și ceea ce vedem noi, dar El nu vede ceea ce vede așa cum vedem noi, a zis Fluture, ca și

cum m-ar fi muștră. Într-o luptă pe care noi o vedem uimiți ca pe o învolburare, El vede, cu întreaga Sa putere de pătrundere, două armate înșiruite ordonat, față în față.

Desigur că aveam un răspuns și la asta; voiam să zic: „Să credem în Dumnezeu și să pictăm doar ceea ce ne arată El, nu și ceea ce nu arată”, dar am tăcut. Nu tăcusem însă de teamă că Fluture avea să mă acuze că-i imitam pe frânci ori că avea să mă lovească fără milă cu muchia hangerului, în coif ori în spate, prefăcându-se că-mi încearcă armura. Îmi făceam socoteala că, dacă mă stăpâneam și aveam să-i câștig de partea mea pe nerodul ăsta cu ochi frumoși și pe Negru, ne puteam mântui de uneltirile lui Măslină.

De îndată ce au priceput că n-aveau să găsească aici lucrul după care umblau, mi-au spus ce anume căutau. Cică ar fi existat o pictură furată de nenorocitul de ucigaș... Le-am spus că de fapt casa mea fusese deja scotocită pentru asta și că, de-acum, ucigașul, isteț, avea să ascundă imaginea aceea într-un loc de nepătruns (pe Măslină îl aveam în minte). Dar oare cât de atenți erau la ce le spuneam? Negru mi-a povestit de-a fir a păr că cele trei zile pe care Padișahul Nostru i le acordase Maestrului Osman pentru a afla calul cu nările crestate erau pe cale să se sfârșească. Când am stăruit asupra semnului cailor cu nările crestate, Negru mi-a spus, privindu-mă stăruitor în ochi, că Maestrul Osman apucase un capăt al firului și că făcuse legătura între acești cai și Măslină, dar că mă bănuia cel mai mult pe mine de omor, căci era încredințat de ambițiile mele.

La prima vedere, veniseră aici pentru a se convinge că eram un ucigaș și pentru a dovedi acest lucru, dar, după părerea mea, pricinile venirii lor nu erau tocmai acestea. Bătuseră la ușa», mea și datorită singurătății și neputinței. Când am deschis ușa, hangerul pe care îl ținea îndreptat spre mine Fluture tremura. Le era teamă, pe de o parte, că ticălosul ucigaș, pe care nu izbutiseră deloc să-l dibuiască, avea să-i prindă la strâmtoare în vreun ungher întunecat, cu zâmbetul unui vechi prieten, și că avea să le ia gâtul cât ai

zice pește; pe de altă parte, n-aveau somn la gândul că Maestrul Osman avea să se înțeleagă cu Padișahul Nostru și cu Mai-marele vistiernicilor și că avea să-i dea pe mâna schingiuitorului, după cum îi descuraja și mulțimea adeptilor hogeni din Erzurum, de afară. Cuprinși de îngrijorare, doreau să le fiu prieten. Dar Maestrul Osman le spusese taman pe dos. Trebuia să le dovedesc acum, așa cum își doreau din adâncul sufletului, că adevărul era cu totul altul.

Dacă aș fi spus că Marele Maestru s-a înșelat, că s-a ramolit, mi l-aș fi întors imediat împotriva pe Fluture. Deoarece aveam impresia că încă zăresc, în ochii apoși ai frumosului miniaturist cu gene ca de fluture care mă izbea cu hangerul în armură, lucirile palide ale dragostei pe care o nutrea față de Marele Maestru, al cărui preferat era. În anii tinereții mele, apropierea dintre cei doi, dintre maestru și ucenicul său, era luată în derădere cu nemăsurată pizmă de ceilalți miniaturiști, dar ei nu țineau seama de asta, ci se priveau îndelung în ochi, se adulmecau de față cu toți ceilalți, iar apoi Maestrul Osman rostea cu tărie, necruțător, că Fluture avea cel mai mlădios condei, că pensula sa plină de culoare era cea mai sigură. Această judecată - care, de cele mai multe ori, era întemeiată - deschidea calea unor nesfârșite jocuri de cuvinte, în care miniaturiștii invidioși se foloseau de trimiteri diavolești și metafore necuviincioase pentru a face aluzii fără perdea, vorbeau de condeie, de pensule, de călimări și de cutii de condeie. Din pricina aceasta, nu sunt singurul care simte astăzi că Maestrul Osman vrea să-l pună în fruntea atelierului de pictură, după moartea sa, pe Fluture. De multă vreme pricepeam că asta era, de fapt, în capul Marelui Maestru atunci când le vorbea altora despre firea mea pusă pe hartă, despre neputința de a mă înțelege cu ceilalți și despre îndărătnicia mea. Spunea că vădesc mult mai multă înclinație către metodele miniaturiștilor frânci decât Măslină și Fluture, că „maeștrii din vechime n-ar fi pictat niciodată așa” și gândea, pe bună dreptate, că nu voi putea trece cu vederea noile dorințe ale

Padişahului Nostru.

Ştiam că, în această privinţă, aveam să mă pot bizui îndeaproape pe Negru. Asta pentru că proaspătul şi nerăbdătorul nostru ginere trebuie să-şi fi dorit să încheie cartea răposatului său Unchi nu numai pentru a cuceri inima frumoasei Şeküre şi a-i dovedi că era în stare să-i ia locul tatălui ei, ci şi pentru că voia să dobândească neîntârziat favorurile Padişahului Nostru.

Aşa am ajuns să prind un capăt al firului, pornind de la un lucru la care ei nu se aşteptau: am început prin a spune despre cartea Unchiului că este un miracol binevenit, fără egal pe lume. Când miracolul acesta va fi isprăvit, aşa cum a poruncit Padişahul Nostru şi cum a dorit-o răposatul Unchi, întreaga lume îşi va muşca mâinile de uimire în faţa puterii, a bogăţiei Padişahului otoman şi a harului, a gingăşiei şi măiestriei măestrilor miniaturişti. Se vor înspăimânta şi totodată se vor amări din pricina noastră, a forţei şi a cruzimii noastre, se vor uita cum ne-am amuzat, cum am furat câte ceva din meşteşugul măestrilor frânci, vor privi culorile noastre pline de viaţă şi felul în care observăm noi cel mai mic amănunt şi vor simţi cu spaimă ceea ce au izbutit arareori să simtă chiar şi cei mai inteligenţi dintre sultani - anume, că noi ne găsim atât undeva în universul imaginii pe care o pictăm, cât şi foarte departe de ea, printre măestrii din vechime.

La început, Fluture lovea în armura mea ca un copil care vrea să priceapă dacă e adevărată sau nu, apoi a prins să lovească în ea ca un prieten care vrea să-i încerce trăinicia, pentru ca mai târziu, folosindu-se de cele două false temeuri dinainte, să o străpungă şi să înceapă să lovească în ea ca un om pizmaş şi cuprins de deznădejde, care voia să mă facă să sufăr. De fapt, pricepea că sunt mai înzestrat decât el; mai mult, trebuie să fi simţit cu amărăciune că Maestrul Osman ştia acest lucru. Pentru că Fluture era un pictor fără egal, datorită iscusinţei cu care-l dăruise Dumnezeu, inciudarea lui mă făcea să mă simt şi mai mândru; mi-am dat seama că

aveam sã-l silesc sã consimtã cã eu eram maestrul lui, și asta pentru cã devenisem maestru prin vigoarea propriului condei, nu ținându-mã de „trestia” dascãlului, așã cum fãcuse el.

Am ridicat vocea și am arãtat cãt este de pãcat cã existã persoane care vor sã punã opreliști în calea acelei miraculoase cãrți a Padișahului Nostru și a rãposatului Unchi. Maestrul Osman era pãrintele nostru, al tuturor, era maestrul nostru; de la el învãțaserãm totul! Dar, din nu se știe ce pricinã, dupã ce-i luase urma în Vistieria Padișahului Nostru și dupã ce pricepuse cã ticãlosul ucigaș era Mãslinã, încercase sã tãinuiascã acest lucru. Am spus cã eram încredințat cã Mãslinã, pe care nu-l aflaserã acasã, se ascundea în acel lãcaș în ruinã al dervișilor Kalenderi din apropierea Porții Fanarului. Am pomenit cã acel lãcaș, care era un cuib de nerușinare și destrãbãlare, fusese închis pe vremea bunicului Padișahului Nostru, dar nu din aceastã cauzã, ci din pricina nesfãrșitelor rãzboaie cu persanii, și cã Mãslinã se lãudase cãndva cã el era cel care „pãzea” sãlașul pecetluit al dervișilor. Dacă n-aveau încredere în mine și se gândeau cã în dosul spuselor mele exista vreo uneltire, aveau hangerul în mãnã și mã puteau osãndi acolo, pe loc.

Fluture mi-a mai ars douã lovituri zdravene cu hangerul, cãruia nu-i puteau face fațã prea multe armuri. S-a întors spre Negru, care-mi dãdea dreptate, și a țipat la el ca un copil. M-am apropiat pe la spate și, apucându-l pe Fluture cu brațul înfășurat în armurã, l-am tras cãtre mine. Cu cealaltã mãnã i-am rãsucit brațul și l-am fãcut sã scape hangerul. De fapt, nici nu ne bãteam, nici nu ne jucam cu-adevãrat. Le-am depãnat povestea unei asemenea scene din *Cartea șahilor*.

— În cea de-a treia zi a înfruntãrii dintre armata turanicã și cea persanã, care se înșiruiserã fațã în fațã, cu toate armurile și înlesnirile ce le stãteau la îndemãnã, la poalele Muntelui Hamaran, turanicii l-au trimis pe cãmpul de luptã pe dibaciul Șengil spre a afla cine era misteriosul rãzboinic persan care ucidea zilnic cãte un mare rãzboinic turanic, am

început eu povestea. Când Şengil l-a înfruntat pe misteriosul războinic, celălalt a primit, la rândul lui, provocarea; în vreme ce armatele celor două tabere, ale căror platoşe sclipeau în soare de-ţi luau ochii, îi urmăreau cu răsuflarea tăiată, caili înveşmântaţi în zale ai celor doi luptători s-au năpustit cu o asemenea iuţeală unul asupra altuia, încât scânteile care au ţâşnit din armuri le-au părilit pielea. Lupta a ţinut mult. Turanicul şi-a slobozit săgeţile, persanul şi-a folosit foarte bine sabia şi calul şi, în cele din urmă, misteriosul persan l-a doborât de pe cal, pe care-l apucase mai întâi de coadă, pe turanicul Şengil; în vreme ce acesta fugea, l-a ajuns din urmă, cu platoşele lui cu tot, l-a prins pe la spate şi l-a apucat de gât. Turanicul, curios să afle cine era misteriosul războinic, l-a iscodit neputincios, în vreme ce-şi recunoştea înfrângerea, cu privire la lucrul acela care le stârnea de zile întregi curiozitatea: „Cine eşti?” „Pentru tine, numele meu este moartea”, a zis misteriosul războinic. Cine era el de fapt?

— Era legendarul Rustem, a zis Fluture, bucuros ca un copil.

L-am sărutat pe gât:

— Cu toţii l-am trădat pe Maestrul Osman! am zis. Acum, înainte să ne pedepsească el pe noi, trebuie să-l găsim pe Măslină, să scăpăm de otrava din sufletele noastre, să statornicim între noi o înţelegere de nestrămutat, în așa fel încât să ne împotrivism cu hotărâre veşnicilor vrăjmaşi ai miniaturistului şi celor care voiesc să ne dea degrabă pe mâna schingiuitorului. Poate atunci când vom ajunge acolo, la lăcaşul acela de dervişi în ruină al lui Măslină, vom afla că nemilosul ucigaş nu este unul dintre noi.

Sărmanul Fluture n-a scos o vorbă; oricât ar fi fost de înzestrat, de fudul, sau oricât de sigur i-ar fi fost spatele, se temea de fapt, asemenea tuturor miniaturiştilor care, deşi se pizmuiiau şi se duşmăneau unul pe altul, se căutau mereu, să nu ajungă în Iad şi să nu rămână cu desăvârşire singur pe lumea asta.

Sus, pe drumul ce ducea către Poarta Fanarului, stăruia o lumină galben-verzuie, dar nu era lumina lunii. Prin simpla prezență a acestei lumini, acea neasemuită privescătoare a Istanbulului, alcătuită noaptea de chiparoși, de cupole, de zidurile de piatră, de casele din lemn și de locurile pustiite de incendii, fusese înlocuită de un sentiment de înstrăinare, pe care doar o cetate inamică ți l-ar putea stârni. În vreme ce urcam dealul, am văzut tocmai în spate, într-un loc aflat în dosul Moscheii Beyazit, incendiul.

Petrecându-ne, în întunericul orb, cu o căruță trasă de boi, pe jumătate plină cu saci de făină, care se îndrepta ca și noi către zidurile orașului, am plătit doi aspri și ne-am urcat în ea. Negru avea miniaturile asupra lui, așa că s-a așezat cu băgare de seamă. În vreme ce priveam norii joși, luminați de incendiul care se întindea repede, pe coif mi-a căzut prima picătură de ploaie.

După o lungă călătorie, în vreme ce ne străduiam să dăm de urma lăcașului de derviși părăsit, am trezit toți câinii din mahalaua care, în plină noapte, părea de fapt pustie. Deși am văzut cum se aprindeau, din pricina noastră, lămpile în câteva case, nu s-a deschis decât cea de-a patra ușă la care am bătut; un unchieș cu tichie, care se uita la noi de parcă ar fi văzut o stafie la lumina opaițului pe care îl ținea în mână, ne-a descris lăcașul de derviși părăsit, dar a întregit totodată, cu mulțumire de sine, că vom avea de suferit de pe urma ginnilor celor răi, a ifriților și a duhurilor.

În grădina lăcașului ne-a întâmpinat tăcerea chiparoșilor mândri, care nu se sinchiseau de mirosul frunzelor putrede și de ploaie. Când ni s-au deprins ochii și am privit mai întâi la lambriurile din lemn cu care era acoperit zidul lăcașului, iar mai apoi prin oblonul unui mic orificiu ce servea de fereastră, am văzut umbra înspăimântătoare a unei persoane care-și făcea rugăciunea la lumina lămpii sau care se prefăcea că-și face rugăciunea, de ochii noștri.

57. Mi se spune Măslină

Era oare mai bine să-mi întrerup rugăciunea, să mă ridic de îndată și să le deschid ușa, sau să-i las să aștepte în ploaie ca să mi-o sfârșesc? Când m-am dumirit că mă urmăreau, mi-am făcut rugăciunea până la capăt, fără să fiu prea atent la ceea ce împlineam. Când am deschis ușa și i-am văzut în fața mea pe ai noștri - pe Fluture, pe Barză, pe Negru -, din gâtlej mi-a ieșit un țipăt de bucurie. L-am luat în brațe pe Fluture, însuflețit cum eram de această emoție.

— Câte nu ni s-au întâmpat, câte! am gemut, îngropându-mi capul în umărul lui. Ce vor de la noi? De ce ne omoară?

Am băgat de seamă la ei acea neliniște de a nu se rupe de ceată pe care o văzusem din timp în timp, de-a lungul vieții mele de pictor, la fiecare dintre maeștrii miniaturiști. Nici măcar în lăcaș nu se desprindeau unul de altul.

— Nu vă temeți, am zis. Ne putem ascunde aici zile întregi.

— Ne temem la gândul că acela de care trebuie să ne temem se află poate printre noi, a zis Negru.

— Mă tem și eu ori de câte ori mă gândesc la așa ceva, am zis. Pentru că am auzit și eu zvonurile astea.

Bârfele care porniseră de la oamenii Mai-marelui grădinarilor și care se răspândiseră în breasla miniaturiștilor susțineau că ucigașul lui Delicat Efendi și al răposatului Unchi se afla printre noi, cei care ne risipiserăm lumina ochilor pentru cartea aceea, de-acum deloc tainică.

Negru m-a întrebat câte miniaturi plămădisem pentru cartea Unchiului.

— Prima era Diavolul. Am desenat pentru el un diavol

care umblă pe sub pământ, din aceia pe care vechii maeștri îi zămisleau adeseori în atelierile de pictură ale Celor-cu-Oile-Albe. *Meddah-ul* făcea parte din secta mea; de aceea i-am plămădit și Doi Derviși Rătăcitori. Eu am fost cel care i-a propus Unchiului să le facă loc în cartea lui și să consimtă că în ținuturile otomane își au locul și asemenea derviși.

— Astea sunt toate? a întrebat Negru.

Când i-am spus că astea erau toate, Negru s-a dus la ușă, plin de sine, ca și cum l-ar fi prins pe un ucenic cu hoția, a adus de afară un sul de hârtie neatins de ploaie și l-a pus în fața noastră, a celor trei miniaturişti, ca o mătă care le aduce puilor o pasăre rănită.

Le recunoscusem încă de când le avea sub braț: erau desenele pe care le luasem și cu care fugisem de la cafenea în timpul nopții, când se petrecuse buluceala. Nu i-am întrebat cum de intraseră și le luaseră din casa mea. Cu toate astea, le-am arătat supus, una câte una, imaginile pe care le făurisem cu Fluture și Barză pentru răposatul *meddah*. Așa a rămas la urmă un cal - un cal frumos, cu gâtul arcuit. Nici măcar nu aveam habar că cineva desenase și un cal, credeți-mă.

— Nu tu ai făcut calul ăsta? a zis Negru, ca un hoga cu bățul în mână.

— Nu l-am făcut eu, am zis.

— Dar pe cel din cartea Unchiului?

— Nici pe acela nu l-am făcut eu.

— După stil, s-a tras concluzia că tu l-ai făcut, a zis el. În plus, cel care și-a dat seama de asta a fost Maestrul Osman.

— Eu nu am un stil propriu, am zis. Nu spun asta cu fală, ca să mă împotrivesc gusturilor de acum. N-o spun nici ca să-mi dovedesc nevinovăția. Pentru că, pentru mine, cel care are un stil propriu e chiar mai rău decât un ucigaș.

— Tu ai ceva aparte, care te deosebește de vechii maeștri și de ceilalți, a zis Negru.

I-am zâmbit. A început să vorbească despre acele lucruri pe care socoteam că voi toți le cunoașteți. L-am ascultat cu

multă luare-aminte povestind cum Padişahul Nostru se sfătuiseră cu Mai-marele vistiernicilor, căutând o cale de a opri crimele, am ascultat istoria celor trei zile care i se oferiseră Maestrului Osman, am ascultat amănunte despre „metoda însoţitoare”, despre nările cailor şi despre felul cum pătrunseseră în Vistieria Palatului Dinăuntru, care era cea mai mare minunăţie, despre cum se uitaseră cu adevărat la acele cărţi de neatins. În viaţa noastră, a tuturor, sunt clipe în care înţelegem, chiar în vreme ce ni se întâmplă ceva, că trăim un lucru pe care nu-l vom uita multă vreme după aceea. Cădea o ploaie tristă. Fluturii îşi ţineau abătut hangarul, de parcă ar fi fost supărat pe ploaie. Barză, a cărui armură se albise pe spate mai ceva ca făina, colinda îndrăzneţ, cu lampa în mână, prin cotloanele lăcaşului. Aceşti maeştri miniaturişti, ale căror umbre jucau pe pereţi ca nişte spectre, erau fraţii mei, şi cât de mult îi iubeam! Eram fericit să fiu miniaturist.

— Ştii ce fericire este să stai alături de Maestrul Osman şi să te uiţi zile întregi la miracolele vechilor maeştri? l-am întrebat pe Negru. Te-a sărutat? Ți-a dezmiertat chipul frumos? Te-a luat de mână? l-am admirat harul, cunoaşterea?

— Maestrul Osman mi-a dezvăluit, printre miracolele vechilor maeştri, şi faptul că tu ai un stil, a zis Negru. El m-a învăţat că stilul nu se află la alegerea miniaturistului, că acest cusur ascuns este hotărât de trecutul lui, de amintirile lui uitate. El mi-a arătat că aceste cusururi ascunse, aceste slăbiciuni, aceste lucruri ruşinoase de care miniaturistul se sfia foarte tare cândva şi care au rămas tănuite pentru a nu-l deosebi de vechii maeştri vor ieşi de-acum încolo la iveală, laudate ca „trăsături personale”, ca „stil”, deoarece metodele maeştrilor frânci s-au răspândit în întreaga lume. De-acum încolo, din pricina nătângilor care se laudă cu scăderile lor, lumea va fi mai colorată, dar şi mai proastă şi, desigur, cu mult mai plină de cusururi.

Faptul că Negru credea, orgolios, în vorbele lui arăta că era şi el unul dintre proştii aceia de soi nou.

— Maestrul Osman a apucat să-ți explice că de-a lungul anilor am desenat pentru cărțile Padișahului Nostru nările a sute de cai așa cum se cuvine?

— Nici el nu poate pricepe că, fiindu-vă încă din copilărie părinte și, deopotrivă, iubit, datorită dragostei pe care v-a dăruit-o și bătailor pe care vi le-a tras, vă asemuiește pe toți cu el și vă compară între voi. El dorea ca atelierul de pictură al otomanilor să aibă un stil, nu voi. Voi, la rândul vostru, uitați de cusururile izvorâte din adâncul vostru, de amănuntele care nu intră în tipare, de deosebiri, din pricină că vă aflați în umbra lui, a celui pe care-l admirați. De câte ori pictai pentru alte cărți, pentru alte pagini care n-ar fi putut ajunge sub ochii Maestrului Osman, pictai calul ascuns în tine de ani de zile.

— Răposata mea mamă era o ființă cu mult mai mintoasă decât tata, am zis. Într-o seară, acasă, când, înspăimântat nu numai de Maestrul Osman, ci și de bățile pe care le mâneam la atelier de la ceilalți maeștri, aspri și nervoși, de loviturile de riglă pe care le abătea asupra noastră șeful atelierului ca să ne scoată din fire, plângeam și spuneam că n-am să mă mai întorc niciodată acolo, ea mi-a zis că există două feluri de oameni. Primii sunt cei striviți de bățile pe care le mănâncă în copilărie. Aceștia rămân așa pentru totdeauna, spunea răposata mea mamă. Deoarece a fost ucis diavolul din ei, ceea ce s-a și dorit prin bătaie. Mai sunt însă și fericiți ai sorții, la care bățile nu ucid diavolul din ei, ci doar îl înspăimântă și îl împlânzesc. Nici ei nu uită de această amintire neplăcută din copilărie, dar - nu spune nimănui, îmi zicea mama -, pentru că s-au deprins să trăiască cu Diavolul, izbutesc să fie vicleni, să cunoască cele ascunse, să-și facă prieteni, să-și recunoască dușmanii, să simtă la timp intrigile țesute pe la spatele lor și, întregesc eu, să picteze mai bine ca toată lumea. Maestrul Osman îmi altoia asemenea palme pentru că nu desenam în deplină armonie ramurile vreunui copac, încât, în vreme ce vărsăm lacrimi de durere, în fața ochilor mei prindea viața o întregă

pădure, îndată ce îmi trăgea furios câte un pumn în cap, spunându-mi că nu văd cusurul din josul paginii, lua cu drag oglinda în mână, ca să ne eliberăm de obișnuința ochiului, o pune deasupra cărții și, sprijinindu-și obrazul de al meu, îmi arăta rând pe rând cusurile care se vedeau îndată în imaginea inversată din oglindă; o făcea cu o asemenea dragoste, încât n-am uitat niciodată acest simțământ, după cum nu i-am uitat mărinimia. Într-o dimineață, după ce îmi petrecusem noaptea plângând, rănit în orgoliul meu pentru că fusesem muștrat în fața tuturor și pentru că încasasem niște lovituri de riglă, a venit și m-a sărutat pe brațe cu o asemenea patimă încât, de atâta dragoste, am prins a crede că într-o bună zi aveam să ajung un miniaturist legendar. Nu, nu eu am desenat calul acela.

— O să căutăm în lăcaș - vorbea de el și de Barză - ultima pictură, furată de blestematul care mi-a ucis Unchiul. Ai văzut acea ultimă imagine?

— Era ceva cu neputință de acceptat, atât pentru Padișahul Nostru și pentru noi, cei atașați de vechii maeștri, cât și pentru musulmanii care-și cinstesc credința, am zis, și am tăcut îndată.

Răspunsul meu l-a stârnit și mai mult. A început să caute, împreună cu Barză, răscolind întregul lăcaș. M-am dus la ei, o dată sau de două ori, doar ca să le ușurez treaba. Într-una din chiliile sortite dervișilor, cu tavanul spart, le-am arătat gaura din podea, ca să nu cadă în ea și, totodată, să poată scotoci și acolo dacă doreau. Le-am dat uriașa cheie de la odăița în care locuise Părintele cu treizeci de ani în urmă, înainte ca adepții lăcașului să se împrăștie, alăturându-li-se Bektași-ilor¹. Când au văzut că încăperea în care pătrunseseră plini de avânt nu mai avea zid și că înăntu ploua de-a dreptul nici măcar n-au mai cotrobăit.

---

¹ Ordin mistic foarte popular în Turcia otomană; a fost, printre altele, patronul spiritual al ienicerilor și a absorbit, în faza târzie, diverse grupări cu înclinații heterodoxe.

Mă bucuram că Fluture nu li se alătura, dar simțeam că, dacă avea să se găsească vreo dovadă care să mă învinuiască, urma să treacă și el de partea celorlalți doi. Negru, care se temea ca Maestrul Osman să nu ne dea pe mâna schingiuitorilor și care spunea că trebuie să ne sprijinim unul pe altul, că trebuie să ne înfățișăm Mai-marelui vistiernicilor înzestrați cu această putere, se apropiase binișor de Barză. Pricepusem că Negru nu era călăuzit doar de ideea de a-i face lui Șeküre un adevărat dar de nuntă prin aflarea ucigașului Unchiului, ci și de gândul de a isprăvi cartea Unchiului, punându-i pe miniaturiştii otomani să-i imite pe maeştrii frânci și folosindu-se de banii pe care avea să-i primească la rândul lui de la Padişahul Nostru. Înțelegeam, desigur, și dorința lui Barză, care visa să ajungă Mai-mare al miniaturiştilor (pentru că toată lumea bănuia că Maestrul Osman avea să-l prefere pe Fluture) și care era gata să încerce orice pentru a avea parte de un trai tihnit, pentru a scăpa de noi, ba chiar și de Maestrul Osman.

O clipă, mi s-a tulburat mintea. Am stat și-am cugetat îndelung, ascultând ploaia. Apoi, mânat de un imbold venit din inimă, m-am alăturat lui Barză și lui Negru, asemenea cuiva care se desprinde din mulțime și se trudește să înmâneze o jalbă cârmuitorului și marelui-vizir. I-am însoțit dintr-un hol întunecos pe ușa largă, spre locul acela înspăimântător în care se afla pe vremuri bucătăria. I-am întrebat dacă găsiseră sau nu ceva printre ruine; desigur că n-avuseseră cum să găsească. Nu mai rămăsese nici urmă din cazanele, din oalele și tingirile, din foalele folosite cândva aici, când se gătea pentru străini și pentru cei nevoiași. Nici măcar nu mă apucasem să curăț locul acela dătător de fiori, plin de pânze de păianjen, de praf, de noroi, de rahat de câine și de pisică și de mormane de moloz. Un curent puternic, iscat parcă din senin, cutreiera încăperea, făcând să pâlpâie flacăra lămpii și să ne tremure umbrele, ce păreau când mai palide, când mai întunecate.

— Ați cercetat, dar n-ați izbutit să dați de comoara mea

ascunsă, am zis.

Folosindu-mă din obișnuință de dosul mâinii ca de o mătură, am dat la o parte cenușa din grămada de ruine care fusese, cu treizeci de ani în urmă, vatra, am prins capacul de fier al cuptorului, care ieșise și el astfel la lumină, de mâner și l-am tras în lături, cu un scârțâit. Am ținut lampa îndreptată către mica gură a cuptorului. N-am să uit niciodată cum s-a repezit Barză, înaintea lui Negru, și cum a pus mâna pe sacii de piele aflați înăuntru. Era gata-gata să-i deschidă pe loc, dar pentru că revenisem în încăperea cea mare, iar Negru pornise pe urmele mele, temându-se să nu rămână singur, ne-a urmat și Barză, cu picioarele lui lungi și subțiri.

Văzând că din saci se revărsau ciorapii de lână, pantalonii largi, izmenele roșii, minteanul meu cel mai mândru, cămașa de mătase, briciul, pieptenele și celelalte lucruri pe care le stăpâneam, toate curate, au șovăit o clipă. Din celălalt sac greu, deschis de Negru, s-au ivit, rând pe rând, cincizeci și trei de galbeni venețieni, foitele de aur pe care le furasem în ultimii ani din atelierul de pictură, caietul cu modele pe care-l păstram la fereală de toată lumea, doldora de foite de aur șterpelite și strecurate printre pagini, picturile necuviincioase pe care le făurisem sau pe care le adunasem de la alții, un inel cu agat rămas amintire de la mama și o șuviță din părul ei alb, cele mai bune condeie și pensule ale mele.

— Dacă aș fi fost un ucigaș, așa cum credeți voi, am zis cu trufie prostească, din comoara mea ascunsă nu s-ar mai fi ivit asemenea lucruri, ci acea ultimă pictură.

— Ce e cu astea? a întrebat Barză.

— Când mi-au scotocit casa oamenii Mai-marelui grădinarilor - întocmai cum au făcut și cu a ta -, și-au strecurat cu nerușinare prin buzunare doi dintre galbenii ăștia, adunați de-a lungul întregii mele vieți. M-am gândit că, din pricina aceluși ucigaș ticălos, ne vor scotoci casele și altă dată; aveam dreptate. Dacă acea ultimă pictură s-ar fi aflat la mine, ar fi fost aici.

Greșisem rostind ultima frază, dar simțeam că se liniștiseră și că acum nu se mai temeau de mine, nu se mai temeau că i-aș fi putut gătui în vreun cotlon întunecat al lăcașului. În ceea ce vă privește, dumneavoastră m-ați crezut?

Dar, de data asta, sufletul meu era stăpânit de neliniște; ceea ce mă rodea nu era faptul că miniaturiștii, confrății mei pe care-i știam încă din anii copilăriei, aflaseră că strângeam bani cu lăcomie de multă vreme, că luam aur și îl doseam, ba mai mult, că îmi văzuseră picturile necuviincioase și caietele. De fapt, mă încerca un fel de remușcare pentru că le împărtășisem prietenilor mei miniaturiști toate aceste lucruri, într-o clipă de îngrijorare. Doar tainele unui om care trăiește în voia sorții se destăinuie cu atâta ușurință.

— Totuși, a zis Negru după un lung răstimp, să ne hotărâm ce-o să spunem când ne vor pune la cazne, dacă Maestrul Osman o să ne dea, nepăsător, pe mâna Maimarelui grădinarilor, fără să dezvăluie nimic și fără să-l numească pe vreunul dintre noi.

Simțeam că deasupra noastră plutea un soi de indiferență, de lehamite. Barză și Fluture se uitau la picturile necuviincioase din caietul meu, în lumina palidă a lămpii. Aveau aerul că nu le pasă de nimic; ba chiar erau înspăimântător de fericiți. M-a încercat o puternică dorință de a privi și eu pagina aceea, despre care îmi închipuiam foarte bine ce înfățișa, așa că m-am ridicat de la locul meu, m-am așezat în spatele lor și am privit cu emoție, în tăcere, pictura aceea necuviincioasă zămislită de mine, de parcă mi-aș fi readus în memorie o amintire fericită, foarte îndepărtată. Ni se alăturase și Negru. În orice caz, faptul că ne uitam toți patru la pictura aceea îmi ușura nemăsurat de mult sufletul.

— „Este oare orbul deopotrivă cu văzătorul?” a zis Barză, într-un târziu.

Dădea oare de înțeles că, deși ceea ce vedeam noi era o necuviință, plăcerea de a vedea, dăruită de Dumnezeu, nu

era lipsită de noblețe? Dar Barză nu se pricepea deloc la asemenea lucruri, căci nu citea niciodată Preasfântul Coran. Știam că acest verset era adeseori pomenit de vechii artiști din Herat. Marii maeștri îl foloseau în chip de răspuns la amenințările celor care dușmăneau pictura și care pretindeau că ilustrarea acestor vorbe este interzisă de credința noastră, că în Ziua Judecării de Apoi pictorii vor fi trimiși în Iad. Dar, până în clipa aceea plină de vrajă, nu auzisem niciodată asemenea vorbe din gura lui Fluture, care părea să le rostească fără voie.

— Voiam să înfăptuiesc o pictură care să arate că „orbul și văzătorul nu sunt deopotrivă”!

— Cine ar fi orbul și cine văzătorul? a zis Negru naiv.

— „Orbul și văzătorul nu sunt deopotrivă”, ăsta este înțelesul cuvintelor „*Ve mă yestevil'âmâ ve'l basâru'nun*”¹, a zis Fluture și a continuat:

„*Nici întunecimile și lumina,*

Nici umbra și arșița,

Nici viii și morții nu sunt deopotrivă.”²

M-am înfiorat o clipă cu gândul la sfârșitul lui Delicat Efendi, al Unchiului și al fratelui nostru *meddah*, ucis în acea seară. Oare și ceilalți se înspăimântaseră, ca și mine? Nimeni nu s-a clintit o vreme din loc. Barză încă mai stătea cu caietul meu deschis în mână, dar, deși continuam să ne uităm la necuviința pe care o pictasem eu, părea să nu o mai vadă!

— Și eu îmi doream să pictez Ziua Judecării de Apoi, a zis Barză. Învierea morților, despărțirea păcătoșilor de cei neîntinați. Dar de ce nu putem zugrăvi Preasfântul Coran?

Iată cum ne purtam în anii tinereții noastre, în vreme ce lucram în aceeași încăpere a atelierului de pictură, și cum procedau, la rândul lor, bătrânii maeștri pentru a-și odihni ochii: ridicam uneori capul de pe tăblia de lucru, de la

---

¹ În original, în arabă (Coranul, sura 35, 19).

² Coranul, sura 35, 20—22.

pupitru, și începeam să vorbim despre cu totul altceva, care ne venea deodată în minte. Nici atunci nu ne uitam unul la altul pe când sporovăiam despre tot felul de mărunțișuri care ne treceau prin gând, așa cum făceam și acum, când stăteam cu caietul deschis în fața noastră. Pentru că, pentru a ne odihni cu adevărat ochii, priveam pe fereastra deschisă. Nu știu de ce - poate din cauza emoției pricinuite de amintirea unui lucru plăcut din fericirii ani ai uceniciei, poate din cauza remușcării sincere pe care o simțeam pentru că nu mai deschiseseam și nu mai citisem de multă vreme Preasfântul Coran, ori poate din cauza groazei pricinuite de crima pe care o văzusem în timpul serii la cafenea -, însă, când mi-a venit rândul, mi-am simțit mintea răvășită, inima mi-a luat-o razna, ca și cum s-ar fi aflat dinaintea unui pericol, și am spus degrabă, pentru că nu-mi venea în minte altceva:

— Vă amintiți că la sfârșitul surei „Vaca” există niște versete, pe care doresc cel mai mult să le ilustrez: „Domnul nostru! Nu ne osândi dacă vom uita ori vom greși! Domnul nostru! Nu ne da nouă o povară asemenea celei pe care le-ai dat-o celor dinaintea noastră! Domnul nostru! Nu ne împovăra pe noi cu ceea ce nu putem duce! Șterge greșelile noastre! Iartă-ne nouă! Miluiește-ne pe noi! Tu ești Oblăduitorul nostru!”

Vocea mi s-a frânt o clipă și m-am rușinat de lacrimile care-mi șiroiau pe obraji, în chip cu totul neașteptat. Poate m-am speriat de zeflemeaua pe care, în anii uceniciei noastre, o păstram mereu la îndemână, spre a ne apăra de ceilalți, spre a ne ascunde firea simțitoare.

Credeam că lacrimile îmi vor seca pe dată, dar nu m-am mai putut stăpâni și am început să plâng cu sughițuri. Simțeam că, pe măsură ce mi se înteteau hohotele, ceilalți erau cuprinși la rândul lor de simțăminte frățești, de disperare și tristețe. De-acum, în atelierul Padișahului Nostru urma să se picteze în felul frâncilor, metodele și cărțile cărora le închinaserăm întreaga viață aveau să fie

treptat uitate, totul avea de fapt să se sfârșească, iar dacă n-aveau să ne prindă la strâmtoare și să ne hărțuiască oamenii hogei din Erzurum, aveau să ne dogească schingiuitorii Padișahului... Dar deși continuam să ascult, în vreme ce plângeam, printre sughițuri și suspine, zgomotul trist al ploii, simțeam cu o parte a minții că pricina lacrimilor mele se afla în altă parte. În ce măsură își dădeau seama ceilalți de acest lucru? Jeleam din toată inima, dar încercam și un sentiment nelămurit de vinovăție, căci lacrimile mele nu erau într-un totul adevărate.

Fluture s-a apropiat de mine, mi-a pus mâna pe umăr, m-a mângâiat pe păr, m-a sărutat pe obraz și mi-a spus vorbe blânde. Această atitudine prietenoasă m-a făcut să plâng și mai sincer, cu un simțământ și mai adânc de vinovăție. Nu-i puteam vedea chipul, dar, în orice caz, m-am lăsat purtat de amăgirea că și el plângea. Ne-am așezat amândoi.

În această atmosferă sentimentală ne-am amintit cum am fost dați împreună în ucenicie la atelierul de pictură în același an, ne-am amintit de tristețea înstrăinării care ne macină când ne-am rupt de mamele noastre pentru a începe, deodată, o altă viață, de suferința pricinuită de bătăile încasate încă din prima zi, de bucuria primelor daruri de la Mai-marele vistiernicilor, de zilele când ne întorceam acasă alergând într-un suflet. La început istorisea doar el, iar eu ascultam cu tristețe, dar cum mai apoi s-au alăturat taifasului nostru Barză și, după aceea, Negru - care, în primii ani ai uceniei noastre, venise o vreme pe la atelier -, am uitat că plângeam ceva mai devreme și am început și eu să povestesc și să râd cu ei.

Ne-am amintit de diminețile de iarnă când ucenicii se sculau în zori, făceau focul în vatra din cea mai mare încăpere a atelierului și spălau pe jos cu apă caldă. Ne-am amintit de felul în care ne mustra, pentru a mia oară, fără să ne bată, un bătrân maestru răposat acum, care era atât de lipsit de inspirație și de grijuliu încât închina o zi întregă pictării unei singure frunze dintr-un copac și care ne spunea

mereu: „Nu vă uitați acolo, ci aici!”, când vedea că nu ne uitam la frunzele din miniatură, ci la frunzele de un verde strălucitor ale copacilor primăvăratice care se zăreau prin fereastra deschisă. Ne-am amintit cum plângea în auzul întregului atelier, pe când se îndrepta spre ușă cu boccea în mână, un ucenic subțirel, care chiorâse din pricina muncii peste măsură și care era trimis acasă. Apoi, în fața ochilor noștri a prins viață plăcerea cu care urmăream (pentru că nu aveam nici o vină) cum se revărsa încet, dintr-o călimară de bronz crăpată, un roșu ucigător care se întindea pe o pagină la care trudiseră vreme de șase luni trei miniaturişti (pe ea era zugrăvită scena în care armata otomană - aflată în pericol de a muri de foame pe drumul spre Şirvan, pe malul pârâului Kinik - se ghiftuise cucerind Eresul). Am vorbit cu delicatețe, cu cinstire despre cum ne iubiserăm, pe rând, toți trei și ne îndrăgostiserăm de doamna aceea cercheză - cea mai frumoasă dintre soțiile unui pașă de șaptezeci de ani, care, date fiind cuceririle, puterea și avuția lui, își dorea să aibă în casă o decorațiune de tavan aidoma celei aflate în chioșcul de vânătoare al Padișahului Nostru. Am vorbit, de asemenea, cu dor, de plăcerea cu care ne mâncam ciorba de linte în diminețile de iarnă, în pragul ușii întredeschise, pentru ca aburul să nu înmoaie hârtia. De asemenea, despre tristețea de a ne despărți de prietenii și de maestrii noștri din atelierul de pictură, când eram siliți de aceștia din urmă să plecăm în vreun loc îndepărtat, pentru a ucenici. La un moment dat, în fața ochilor mei s-a înfiripat cea mai încântătoare imagine a dragului meu Fluture, de pe vremea când acesta avea șaisprezece ani: lăcuia o hârtie, într-o zi de vară, ținând în mână și trecând cu iuțeală pe suprafața ei piatra de lustruit din spumă de mare, în vreme ce soarele care se strecura prin fereastra deschisă cădea pe brațele lui dezgolite, de culoarea mierii. În toiul acestei trude, care îl absorbea cu totul, se oprea uneori o clipă, își apropia ochii de vreun cusur al hârtiei și-l cerceta cu atenție, iar după ce trecea cu piatra de lustruit peste acel punct, servindu-se de două-trei mișcări

aparte de toate celelalte, își relua poziția dinainte, privind pe fereastră, în zare, cufundat în visare, în vreme ce mâna i se mișca cu repeziciune de sus în jos. Ceea ce nu voi uita niciodată, și ceea ce am făcut și eu cu ceilalți mai apoi, era felul în care își cufunda, pentru scurte răgazuri, ochii în ai mei, înainte de a și-i întoarce din nou spre fereastră. Această privire avea un singur înțeles, pe care-l cunoșteau toți ucenicii: dacă nu visezi cu ochii deschiși, timpul rămâne încremenit.

58.Voi fi numit Ucigașul

M-ați uitat, nu-i așa? Măcar vouă să nu vă ascund faptul că mă aflu aici. Căci nevoia de a vorbi cu această voce care crește treptat înlăuntrul meu este de nestăvilit. Uneori mă silesc foarte tare și, din această pricină, cred că îmi simțiți răgușeala din voce. Alteori, mă stăpânesc cu mare greutate, iar atunci mi se revarsă din gură cuvinte care vădesc cealaltă fire a mea și pe care, poate, le băgați de seamă. Ele sunt cele care îmi fac mâinile să tremure și fruntea să mi se acopere de sudoare, drept care pricep îndată că acestea sunt, la rândul lor, tot atâtea semne.

Dar ce fericit sunt totodată aici! Stau cu frații mei miniaturişti și, în vreme ce depanăm amintiri legate de cei douăzeci și cinci de ani petrecuți împreună, alinându-ne unul pe altul, nu ne mai vin în minte dușmăniile iscate de pictură, ci laturile ei frumoase și atrăgătoare. În felul în care stăm așezați, cu simțământul că a venit sfârșitul lumii, în felul în care ne amintim de frumoasele zile de odinioară, mângâindu-ne unul pe altul cu ochii în lacrimi, stăruie ceva care le este specific femeilor din haremuri.

Am luat această comparație de la Abu-Said din Kirman care, în vreme ce scria istoria Timurizilor, pomenea și de poveștile vechilor maeștri din Șiraz și din Herat. Acum o sută cincizeci de ani, conducătorul Celor-cu-Oile-Negre, Cihan Șah, a învins și a nimicit ostile și ținuturile mărunte ale hanilor, ale șahilor Timurizi care se războiau între ei, a traversat cu oastea biruitoare a turkmenilor întregul ținut persan, a ajuns în Orient și, în cele din urmă, l-a învins la Esterabad pe Ibrahim, nepotul lui Șah Ruh, fiul lui Timur, a cucerit Gurganul și și-a mânat ostile către cetatea Herat.

Potrivit istoricului din Kirman, această mare lovitură dată puterii de neînfrânt a Timurizilor, care stăpâneau de o jumătate de secol nu doar Țara Persană, ci jumătate de lume, din India până în Bizanț, a pricinuit un asemenea simțământ de nenorocire și de deznădejde, încât cetatea Heratului, aflată sub asediu, era bântuită de un haos de nedescris. Istoricul Abu-Said îi istorisea cititorului, cu o stranie plăcere, cum Cihan Șah, cârmuitorul Celor-cu-Oile-Negre, îi ucisese neîndurător pe toți Timurizii care se aflau în cetatea cucerită, cum le alesese pe femeile din haremurile șahilor, ale prinților și le luase în haremul lui, cum îi despărțise pe miniaturiști și îi dăduse, necruțător, în ucenicie pe cei mai mulți dintre ei pe lângă propriii săi maștri miniaturiști. Ajuns în acest loc al poveștii sale, Abu-Said trecea de la Șah și de la soldații săi, care, urcați în turnurile cetății, se străduiau să-i risipească pe dușmani, la miniaturiștii care așteptau în atelierul de pictură, printre condeie și vopsele, sfârșitul înspăimântător - de multă vreme limpede - al luptei, și scria că nici miniaturiștii - cu toții uitați astăzi -, ale căror nume le înșira pe rând, pe care toată lumea spunea că-i cunoaște și că nu-i va uita niciodată, nu putuseră face altceva decât să se îmbrățișeze plângând și să-și amintească de frumoasele vremuri de altădată, întocmai ca femeile din haremul Șahului. Și noi ne-am amintit, aidoma întristatelor femei de prin haremurii, că pe vremuri Padișahul ne arăta o dragoste mai sinceră, după cum ne-am amintit și de caftanele îmblănite și de pungile doldora de bani pe care ni le dăruia pe loc la sărbători după ce primea de la noi cutii multicolore, oglinzi și farfurii împodobite, ouă de struț pictate, obiecte făurite din hârtie decupată, picturi pe o singură foaie, albume pline de haz, cărți de joc și cărți sortite lecturii. Unde erau acum bătrânii maștri ai acelor zile, care trudeau din greu, care sufereau îndelung, care se mulțumeau cu puțin? Nici vorbă să se zăvorască în casele lor, temători și invidioși, ca să nu cumva să se afle cum lucrau ori neliniștiți că ar putea ieși la iveală faptul că plăsmuiau lucrări în afara

atelierului; veneau la atelier în fiecare zi. Unde erau bătrânii miniaturişti care îşi închinau plini de umilinţă întreaga viaţă schiţării modelelor delicate care împodobeau pereţii seraiurilor, desenării frunzelor chiparoşilor - despre care pricepeai că erau aparte una de alta abia după ce le priveai îndelung - şi ierburilor de stepă cu şapte frunze, menite să acopere spaţiile goale ale paginii? Unde erau acei maeştri fără virtuţi deosebite care recunoşteau că exista o înţelepciune, o dreptate în faptul că Dumnezeu le dăruia unora doar harul şi iscusinţa, iar altora doar răbdarea şi resemnarea, şi care nu se pizmuiau niciodată între ei? Amintindu-ne de acei bătrâni maeştri - unii dintre ei cocârjaţi şi mereu zâmbitori, alţii visători şi beţivi, alţii dornici să-şi împingă fetele, pe care nu izbutiseră să le mărite, în braţele noastre -, am încercat să reînsufleţim amănuntele uitate ale atelierului de pictură de pe vremea uceniciei şi a primilor ani pe care-i petrecuserăm aici ca maeştri.

Exista, de pildă, un făuritor de chenare cu ochi verzi care, în vreme ce trăgea linia, scotea limba din gură; dacă linia se îndrepta către dreapta paginii, şi-o scotea către stânga, iar dacă se îndrepta către stânga, şi-o scotea către dreapta. Mai era un miniaturist mic de stat şi firav, care atunci când îi picura vopseaua murmura printre dinţi, doar pentru sine, spunând mereu: „Ah, răbdare, răbdare, răbdare!” Era şi maestrul în auriri care stătea ore în şir la taifas cu ucenicii legători de la catul de dedesubt şi care pretindea că, aşternută pe frunte, cerneala roşie opreşte îmbătrânirea. Mai era maestrul acela supărăcios care, atunci când i se umpleau unghiile din pricina vopselei pe care şi-o întindea pe ele pentru a-i încerca tăria, îl oprea la întâmplare pe vreunul dintre ucenici, pe oricare dintre ei, şi-l boia pe unghii. Era şi miniaturistul acela gras care ne făcea să rădem ori de câte ori îşi mângâia barba cu picioarele de iepure întrebuiţate pentru a aduna praful de aur rămas după auriri. Oare unde erau toţi aceştia?

Unde erau oare acum scândurile pe care se lustruia

hârtia și care, folosite ani de-a rândul, deveneau una cu trupurile ucenicilor, iar mai apoi erau azvârlite într-un ungher, unde erau foarfecele lungi de tăiat hârtia, pe care le fărâmau ucenicii jucându-se de-a spadasiinii, tăbliile de scris pe care erau înscrise numele marilor maeștri spre a nu fi confundate, mirosul de mosc al cernelei chinezești, clinchetul ibricelor de cafea răsunând în tăcere, pisica târcată de la ai cărei pui luam, în fiecare vară, fire de păr de la urechi și de la ceafă spre a ne făuri felurite pensule, vrafurile de hârtie de India care ni se oferea din belșug pentru a nu sta de pomană și a face exerciții de scriere precum caligrafii? Unde era acum ascuțitoarea aceea de condeie urâtă, cu mâner de oțel, ce nu putea fi folosită decât cu învoirea Mai-marelui miniaturiștilor, când trebuiau răzuite ditamai greșelile, și care era menită să fie pildă pentru întregul atelier? Și unde erau rânduielile care însoțeau aceste greșeli?

Am vorbit de faptul că învoirea acordată de către Padișahul Nostru maeștrilor miniaturiști de a lucra pe la casele lor a fost o altă greșală. Am vorbit despre delicioasa halva caldă care-și făcea apariția de la bucătăria seraiului în serile de iarnă care se lăsau atât de repede, după ce munceam la lumina lămpii și a lumânării chinuiți de dureri de ochi. Ne-am amintit zâmbind, cu lacrimi în ochi, de gogoșile pe care bătrânul și ramolitul meșter auritor, care, atins fiind de tremurătură, nu mai putea pune mâna pe hârtie și pe condei, ni le aducea când venea în ospeție pe la atelier, o dată pe lună, punând-o pe fata lui să le prăjească pentru noi, ucenicii. Am vorbit despre miraculoasele pagini aflate între hârțiile din tașca de piele ce fusese descoperită - când a fost luată în primire odaia Mai-marelui miniaturiștilor, Marele Maestru Memi cel Negru, cel de dinaintea Maestrului Osman, nelocuită multe zile după înmormântarea sa - sub salteaua pe care și-o așternea răposatul meșter la amiază ca să tragă un pui de somn.

Întocmai ca Maestrul Memi cel Negru, am arătat și am înșirat paginile de care eram mândri, pe care am fi dorit să le

scoatem la iveală și să le privim la răstimpuri, dacă ar fi trebuit să fie copiate. Ei mi-au povestit că atunci când a fost poleit cu apă de aur cerul aflat în partea de sus a imaginii ce înfățișa seraiul pictat pentru *Cartea harurilor*, printre cupole, turnuri și chiparoși, a răsărit o prveliște care-ți evoca, nu prin aurul propriu-zis, așa cum s-ar fi convenit să se petreacă într-o miniatură plină din eleganță, ci prin culoare, sfârșitul lumii.

Potrivit spuselor lor, felul în care a fost apucat Preasfântul Profet de subțiori de către îngeri, în vreme ce se înălța la cer din înaltul minaretului cu câte un înger animat de fiecare braț, și felul în care s-a gădilat cu acel prilej, stingherit, a fost înfățișat în culori atât de cumpătate, încât văzând această sfântă imagine până și copiii mici se înspăimântau în prima clipă, înfiorați de credință, pentru ca mai apoi să rătă plini de venerație, de parcă ar fi fost gădilați ei înșiși. Eu le-am istorisit că am înfățișat cu plăcere capetele retezate de pașă - de Marele-vizir de dinaintea celui de acum -, în vreme ce îi zdrobea pe răsculații aciuțați prin munți, că le-am înșirat cu delicatețe și cinstire pe marginea paginii pe care o pictam, schițând cu băgare de seamă, rând pe rând, așa cum ar fi făcut un zugrav de portrete frânc, sprâncenele încruntate a moarte ale capetelor scurtate pe care le vopsisem în roșu, buzele întristate care se întrebau despre rostul vieții, nările care se opintiseră neputincioase pentru ultima oară și ochii închiși, dar nu ca la niște capete obișnuite de morți, ci ca la niște capete care arătau, fiecare, altfel și că, în felul acesta - din pricina capetelor -, răspândisem în pictură un aer misterios, înspăimântător.

Astfel am ajuns să ne aducem aminte de scenele de dragoste și de luptă la care țineam cel mai mult, de cele mai fără de pereche frumuseți și finețuri, care-ți storceau lacrimi, să vorbim cu dor despre ele ca despre niște lucruri de neuitat, de-acum de neatins. Prin fața ochilor mei s-au perindat grădini pustii și misterioase în care se întâlneau îndrăgostiții în nopți înstelate, copaci primăvăratnici, păsări

legendare, timpul oprit în loc... Ne-am închipuit lupte însângerate, la fel de aproape de noi și de înspăimântătoare ca propriile noastre coșmaruri, războinici despicați în două, cai cu armuri năclăite de sânge, ni i-am imaginat pe frumoșii oameni de altădată înfigându-și hangerele unul în celălalt, ne-am imaginat femei cu guri delicate, cu mâini mici, cu ochi trași spre tâmpole, care urmăreau, stând cu trupul înclinat, întâmplările lumii prin fereastra întredeschisă... Ne-am amintit de feciorii frumoși, mândri și fericiți, de șahii și hanii cei chipeși, de ținuturile și de seraiurile lor care se prăbușiseră și dispăruseră de multă vreme. Știam acum că, asemenea femeilor care plângeau adunate laolaltă prin palatele șahilor, trecuserăm și noi din viață în amintire, dar aveam oare să trecem, întocmai ca și ele, din istorie în legendă? Pentru ca umbra temerii de a nu fi dați uitării, care era chiar mai înfricoșătoare decât teama de pierzanie, să nu semene groaza printre noi, ne-am întrebat unul pe altul care erau scenele de moarte care ne plăceau cel mai mult.

Imediat a fost pomenit felul în care Dehhak și-a ucis tatăl, amăgit de Diavol. În vremea acestei legende, despre care se povestește la începutul *Cărții șahilor*, totul era simplu, căci lumea era zămislită de curând și nu avea nevoie de nici o tălmăcire. Dacă voiai lapte, mulgeai capra și beai lapte; dacă venea vorba de cal, încălecai pe el și dus erai; dacă aduceai vorba de rău, apărea Diavolul și te încredința că era cât se poate de plăcut să-ți omori părintele. Uciderea tatălui său, Merdas, care era de seminție arabă, de către Dehhak era încântătoare atât pentru că se petrecea în felul acesta, fără nici o pricină, cât și pentru că omorul avea loc în puterea nopții, într-o grădină de palat uimitoare, în vreme ce stelele luminau nedeslușit chiparoșii și florile multicolore.

Ne-am amintit apoi cum și-a ucis legendarul Rustem, după trei zile de luptă, fiul, pe Suhrab, care comanda ostile inamice, fără a ști că acesta era vlăstarul său. În felul în care Rustem - care-și dăduse seama după apărătoreea de braț pe care i-o dăruise mamei lui, cu ani în urmă, că Suhrab, cel pe

care-l lovide cu sabia fărâmandu-i pieptul, era feciorul său - se izbea cu pumnii în piept, cu ochii scăldați în lacrimi, se afla ceva care ne înduioșa pe toți.

Ce anume era acel ceva?

Pe când măsurăm încăperea în sus și-n jos, în vreme ce ploaia continua să cadă trist pe acoperișul lăcașului, am spus:

— Ori ne trădează și ne ucide părintele și maestrul nostru, Osman, ori îl trădăm și-l ucidem noi pe el.

Am fost cuprinși de groază, nu pentru că ceea ce spuseseam era greșit, ci pentru că era adevărat. Am tăcut cu toții. În vreme ce continuam să mă preumblu înapoi și încolo, îmi spuneam în sinea mea, mânat de grija de a readuce totul la starea dinainte: să le povestesc despre uciderea lui Siyavuş de către Efrasiyab, căci astfel o să schimbăm subiectul! Dar în aceasta ființa un fel de trădare de care mă temeam. Povestește-le despre uciderea lui Husrev! Bine, dar așa cum o istorisește Firdevsi în *Cartea șahilor* ori așa cum o istorisește Nizami în *Husrev și Şirin*? Întristător, în *Cartea șahilor*, este faptul că, în clipa în care ucigașul pătrunde în încăpere, Husrev pricepe, cu ochii în lacrimi, cine este cel care și-a făcut apariția! Ca o ultimă scăpare, îl trimite pe feciorul care-l însoțește să-i aducă apă, săpun, veșminte curate și covorul de rugăciune, spre a se ruga pentru ultima oară, dar feciorul, slab de minte, nu pricepe că stăpânul său l-a trimis să ceară ajutor și se duce să-i aducă întocmai cele cerute. Primul lucru pe care îl face ucigașul, rămas singur în încăpere cu Husrev, este să încuie ușa pe dinăuntru. Firdevsi îl descrie cu dezgust, în această scenă de la sfârșitul *Cărții șahilor*, pe asasinul năimit de uneltitori: miroase urât, este păros și pântecos.

În vreme ce mă preumblam de colo până colo, mintea-mi era ticsită de vorbe, dar, ca într-un vis, nu puteam scoate un sunet.

Am simțit atunci, tot ca prin vis, că ceilalți șușoteau între ei, că vorbeau despre mine cu vrăjmășie. Pe neașteptate, s-au

năpustit toți trei asupra mea. Când au tăbărât pe mine, m-au doborât de pe picioare cu o asemenea iuțeală, încât ne-am rostogolit toți patru pe jos. S-a iscat un soi de încăierare, o luptă corp la corp, dar aceasta n-a durat mult.

Pe când se suiau pe mine, am rămas întins pe spate, prins sub ei.

Unul dintre ei s-a așezat pe genunchii mei. Altul, pe brațul meu drept.

Negru s-a proptit cu genunchii de încheietura dintre braț și umăr și și-a trântit cu nădejde fundul undeva între stomacul și pieptul meu. Aflat în această poziție, nici nu mă puteam clinti din loc. Fuseserăm cuprinși cu toții de tulburare și respiram anevoie. Mi-am amintit următoarele:

Răposatul meu unchi dinspre tată avea un băiat scârbos, cu doi ani mai mare decât mine, despre care nădăjduiesc că a fost de multă vreme prins jefuind caravane și scurtat de cap. Individul ăsta pizmaș, simțind că știam mai multe decât el, că eram mai isteț și cu gusturi mai alese, căuta mereu sămânță de ceartă; dacă nu izbutea să dea de ea, îmi spunea: „Hai să ne luăm la trântă!” și, culcându-mă degrabă la pământ, se așeza cu genunchii pe umerii mei, își aținea ochii în ochii mei - așa cum făcea acum Negru -, lăsa să i se strecoare printre buze un scuipat și, în vreme ce-și ținea scuipatul atârnat deasupra mea, se înveselea nespun când încercam să-mi feresc dezgustat capul la dreapta și la stânga, cu gândul că acum-acum o să pice pe mine.

Negru mi-a spus să nu ascund nimic. Unde e ultima pictură? Mărturisește!

Două lucruri îmi trezeau o tristețe și o mânie înăbușitoare: faptul că nu-mi dădusem seama, de la bun început, că ajunseseră la învoială între ei și că îmi răcisem gura de pomană; faptul că nu fusesem în stare să văd că ranchiuna lor putea ajunge atât de departe și că nu fugisem dinainte.

Negru a spus că, dacă nu scoteam la iveală și nu-i dădeam ultima pictură, avea să-mi taie capul.

Caraghioasă poveste! Îmi țineam buzele strâns lipite, de parcă dacă aș fi deschis gura adevărul ar fi putut-o zbughi printre ele. Pe de altă parte, mă gândeam și că nu era nimic de făcut. Dacă se învoiau între ei și mă dădeau pe mâna Maimarelui vistiernicilor, spunându-i că eu eram ucigașul, se puteau socoti dezlegați de această ispravă. Singura mea speranță era ca Maestrul Osman să numească pe altcineva, să arate în altă direcție, dar oare era adevărat ceea ce spusese Negru despre el? Puteau oare să mă răpună aici, iar apoi să dea vina pe mine?

Mi-au pus hangerul la gât. Am văzut îndată că acest lucru îi provoca lui Negru o mulțumire pe care nu izbutea să o ascundă. Mi-au ars o palmă peste față. Oare hangerul era ascuțit? Mi-au mai ars o palmă.

Am cugetat însă și în felul următor: dacă nu spun nimic, nu mi se întâmplă nimic! Asta mi-a dat o oarecare forță. Acum nu mai ascundeau faptul că mă pizmuiau tocmai de pe vremea uceniciei - pe mine, cel care de-a lungul întregii sale vieți a întrebuițat, în chip limpede, cel mai bine culoarea, a trasat cele mai frumoase linii, a făurit cele mai izbutite miniaturi. Îi iubeam pentru că mă pizmuiau în asemenea măsură! Le-am zâmbit iubiților mei frați.

Unul dintre ei - nu vreau să știți cine a făptuit această necuviință - m-a sărutat cu foc, de parcă și-ar fi sărutat iubita după care tânjea de multă vreme. Ceilalți stăteau și se uitau la lumina lămpii pe care o apropiaseră de noi. Am răspuns sărutului pe care mi-l dăduse iubitul meu frate. Ca să se știe, dacă totul se va sfârși, că eu plăsmuiam cea mai desăvârșita miniatură. Dibuiți paginile făcute de mine și uitați-vă bine la ele! A început să mă lovească cu furie, de parcă l-ar fi mâniat peste măsură faptul că-i răspusesem la sărut tot prin sărut. Dar ceilalți l-au oprit. Au șovăit o clipă, înghiontelile lor l-au înfuriat pe Negru. Nu păreau supărați atât pe mine, cât pe calea spre care se îndrepta viața lor și părea că, din această pricină, voiau să se răzbune pe întreaga lume, pe toți.

Negru a scos ceva de la brâu: un ac lung, cu vârful foarte ascuțit. L-a apropiat fugar de ochii mei; a făcut o mișcare, de parcă ar fi fost gata să mi-l înfigă în ochi.

— Acum optzeci de ani, când s-a prăbușit Heratul, marele Behzad, Maestrul Maeștrilor, a priceput că totul se sfârșise și s-a orbit singur, cu simțământul deplin al demnității, pentru ca nimeni să nu-l silească să picteze în alt chip, a zis. La o vreme după ce și-a înfipt și apoi și-a scos încetișor acul de egretă din ochi, mărețul întuneric al lui Dumnezeu a coborât treptat asupra iubitului său rob, a acestui miniaturist cu mâini miraculoase. Ajuns de la Herat la Tabriz odată cu Behzad, care era de-acum orb și cuprins de o fericire fără margini, acul i-a fost trimis în dar tatălui Padișahului Nostru de către Șahul Tahmasp, laolaltă cu legendara *Carte a șahilor*. La început, Maestrul Osman n-a fost în stare să deslușească de ce i-a fost trimis. Însă astăzi a înțeles că în spatele acestui dar necruțător se ascundea dorința de a face rău și, totodată, noima îndreptățită a răului. După ce a văzut că Padișahul Nostru dorea să-i fie pictat de-acum portretul în felul maeștrilor frânci și că voi, care erați vlăstarele sale și pe care vă iubea nemăsurat, l-ați trădat, Maestrul Osman și-a înfipt aseară, în Vistierie, acest ac în ochi, întocmai ca Behzad. Iar acum, la ce mai folosește dacă te orbesc eu pe tine, blestematele - pe tine, care duci la pierzanie atelierul de pictură pe care l-a creat el și căruia i-a închinat întreaga viață?!

— Fie că mă orbești, fie că nu, tot n-o să ne mai aflăm locul nicăieri în cele din urmă, am zis. Dacă Maestrul Osman este cu adevărat orb ori dacă moare, dacă noi o să pictăm sub înrâurirea frâncilor cu toate cusururile, cu firea noastră - așa cum ne dă ghes inima să o facem -, dacă o să dobândim așadar un stil, o să semănăm cu noi înșine, dar n-o să mai putem fi noi înșine. Nu, căci dacă o să spunem: „Vom picta ca maeștrii din vechime” și: „Vom fi noi înșine doar dacă vom picta ca ei”, Padișahul Nostru, care i-a întors spatele până și Maestrului Osman, va găsi pe altcineva în locul nostru. Nu se

va mai uita nimeni la noi; vor fi doar înduioșați de soarta noastră. Iar atacul de la cafea nu va face altceva decât să adauge sare și piper tuturor acestor lucruri, pentru că, fără îndoială, pricina acestei întâmplări va fi pusă, în parte, în spinarea noastră, a miniaturiştilor, care ne-am luat de predicator.

Mi-am răcit gura și am încercat să le arăt că învrăjbia noastră nu ne va aduce nici un folos, dar strădania mea a fost în van. Nu aveau de gând să mă asculte. Erau cuprinși de îngrijorare și credeau că dacă hotărau grabnic, până în zori, fără a ține seama dacă aveau sau nu dreptate că unul dintre noi era vinovat, urmau să iasă basma curată din toată această istorie și nu aveau să fie puși la cazne, iar viața din atelierul de pictură avea să se scurgă mai departe, ani de zile, ca pe vremuri.

Cu toate acestea însă, ceea ce amenința Negru să facă nu le era pe plac celorlalți doi. Dacă altcineva era găsit vinovat și-i ajungea la ureche Padişahului că mă orbiseră degeaba? Îi înspăimânta totodată apropierea dintre Maestrul Osman și Negru, precum și neobrăzarea cu care acesta din urmă vorbea despre el. Au încercat să îndepărteze acul pe care Negru, înnebunit de furie, continua să-l țină chiar lângă ochii mei. Negru a început să se teamă că aveau să-i ia acul de egretă din mână, că urma să ajungem la o învoială. S-a iscat o încăierare. Nu puteam decât să ridic bărbia și să-mi dau capul pe spate, ca să mă feresc de lupta pentru dobândirea acului care se dădea chiar dinaintea ochilor mei.

Apoi, totul s-a petrecut atât de repede, încât prima dată nici măcar n-am priceput despre ce era vorba: am simțit, în ochiul drept, o durere ascuțită, dar de scurtă durată; o clipă, mi-a stat mintea în loc. Apoi, totul a revenit la starea dinainte, deși în mine se cuibărise deja groaza. Lampa se îndepărtase, dar am văzut în amănunt cum celălalt îmi vâra hotărât acul - în ochiul stâng, de data asta. Îi luase adineaori din mâna lui Negru; era mai atent și mai grijuliu. Când m-am dumerit că acul îmi pătrunsese pe negândite în

ochi, nu m-am clintit din loc; am avut aceeași impresie de arsură. Amorțeala mi se răspândise parcă din frunte în tot capul, dar când a ieșit acul, a conținut. Acum se uitau ba la ochii mei, ba la vârful acului. Parcă nu erau tocmai siguri de ceea ce se săvârșise. Când au priceput cu toții întocmai nenorocirea ce se abătuse peste capul meu, încăierarea s-a potolit, iar apăsarea de pe brațele mele a slăbit.

Am început să urlu. Nu de durere, ci de spaimă, pentru că înțelesesem ce mi se întâmplase. Nu știu cât am urlat. La început, am simțit că țipătul nu mă ușura doar pe mine, ci îi ușura și pe ei. Vocea mea ne apropia unii de alții.

Dar pe măsură ce țipătul meu se domolea, am văzut că fuseseră cuprinși de o oarecare îngrijorare. Continua să nu mă doară nimic. Nu-mi ieșea însă din minte faptul că acul acela îmi fusese înfipt în amândoi ochii.

Dar nu orbisem încă. Din fericire, puteam încă vedea cum mă priveau cu groază și tristețe, puteam încă zări umbrele care se mișcau șovăitoare pe tavanul lăcașului. Asta m-a bucurat, dar a și răspândit în mine o neliniște adâncă.

— Lăsați-mă! am strigat. Lăsați-mă să mai văd o dată totul, vă rog!

— Povestește-ne îndată! a zis Negru. Cum te-ai întâlnit în seara aia cu Delicat Efendi? Apoi o să te lăsăm în pace.

— Mă întorceam acasă de la cafenea, când mi-a ieșit în cale bietul Delicat Efendi. Era îngrijorat, părea foarte răvășit. În prima clipă, mi s-a făcut milă de el. Dar acum lăsați-mă, căci o să vă povestesc după aceea! Mi se întunecă privirea.

— Nu ți se întunecă imediat, a zis Negru, plin de remușcare. Maestrul Osman a recunoscut calul cu nările crestate după ce ochii i-au fost străpunși de ac, crede-mă!

— Bietul Delicat Efendi a spus că vrea să stea de vorbă cu mine, că numai în mine are încredere.

Dar nu de el îmi era mie milă acum, ci de mine.

— Dacă ne povestești înainte ca sângele să-ți potopească ochii, ai să mai poți privi mâine dimineață lumea pe săturate pentru ultima dată, a zis Negru. Uite, contenește ploaia!

— Să ne întoarcem și să mergem la cafenea, i-am zis lui Delicat, dar am înțeles îndată că nu-i plăcea acolo, ba chiar se temea de locul acela. M-am dumerit astfel, pentru prima oară, după ce ne-am îndeletnicit împreună cu miniatura vreme de douăzeci și cinci de ani, că, odată trecuți anii uceniciei, Delicat Efendi se rupsese și se îndepărtase destul de mult de noi. În ultimii opt-nouă ani, de când se căsătorise, nici nu mai știam ce făcea, deși îl vedeam pe la atelier... Mi-a spus că văzuse ultima pictură. În ea ar fi stăruit un mare păcat. Un lucru de a cărui apăsare nu ar fi putut scăpa nici unul din noi. Spunea că din această pricină urma să ardem cu toții în Iad. Era neliniștit, înfricoșat; îl încerca simțământul de dezamăgire al celui care a săvârșit, fără să-și dea seama, o mare fărădelege.

— Care era marea fărădelege?

— Când l-am întrebat asta, a făcut ochii mari, uimit, de parcă ar fi spus: „Ca și cum tu nu ai ști!” Atunci m-am gândit că tovarășul nostru de ucenicie a îmbătrânit, ca și noi. A spus că bietul Unchi s-a folosit în ultima pictură, fără nici un fel de șovăială, de metoda perspectivei. În această imagine, lucrurile n-ar fi fost înfățișate potrivit însemnătății pe care o au ele în mintea lui Dumnezeu, ci așa cum fac frâncii, cum se înfățișează, adică, ele în fața ochilor noștri. Acesta ar fi fost un mare păcat. Un al doilea păcat era faptul că un câine fusese pictat la fel de mare ca Padișahul Nostru, Califul Islamului. Un al treilea păcat era faptul că imaginea Diavolului părea la fel de mare ca El și era pictată în chip plăcut. Dar cea mai mare blasfemie dintre toate era, negreșit, faptul că, odată această gândire frâncă adusă în imagine, portretul Padișahului Nostru fusese zămislit la dimensiuni uriașe, cu toate amănuntele chipului. Așa cum fac cei care se închină la idoli... Sau ca în „portretele” zugrăvite pe zidurile bisericilor, la care se închină creștinii, care nu s-au putut dezbăra de apucăturile lor idolatre. Delicat Efendi știa foarte bine cuvântul „portret”, pe care-l aflase de la Unchiul, și credea pe bună dreptate că portretul era cel mai mare păcat,

că, odată cu el, va lua sfârșit pictura islamică. Mi-a spus asta în vreme ce umblam pe străzi, pentru că nu ne-am dus la cafeneaua aia unde zicea că erau atacați Preasfântul Predicator și credința noastră. Din când în când se oprea și mă întreba, cu aerul că îmi cerea ajutorul: „Sunt adevărate toate acestea?”, „Nu există nici o scăpare?”, „O să ardem în Iad?” Trecea prin crize de remușcare și se învinovăța singur, dar la un moment dat am simțit că nu-l credeam deloc. Era un fătarnic care se purta ca și cum s-ar fi învinovățit singur.

— Cum ai deslușit asta?

— Îl cunoaștem cu toții pe Delicat Efendi încă din copilărie. Este foarte dichisit, dar tăcut, șters și fără haz. Cum sunt toți auritorii! Părea că individul din fața mea era mai prost, mai naiv și mai credincios decât era el, însă totodată și mai lipsit de adâncime.

— Și el avea, se pare, legături cu adeptii hogeni din Erzurum, a zis Negru.

— Nici un musulman nu se învinovățește în felul acesta pentru că a săvârșit un păcat fără să-și dea seama, am zis. Un bun musulman știe că Dumnezeu este drept și înțeleghător și că ține seama de gândurile robului său. Doar neștiutorii cu minte de găină cred că vor ajunge în Iad pentru că au mâncat, fără a băga de seamă, carne de porc. Un adevărat musulman știe însă că teama de Iad nu a fost zămislită pentru a-l înspăimânta pe el, ci pe ceilalți. Iată, asta făcea Delicat Efendi: voia să mă înspăimânte! Unchiul tău era cel care îl învățase că ar fi putut-o face; tot atunci am priceput asta. Acum, iubiții mei frați miniaturişti, spuneți-mi drept, îmi umple oare sângele ochii, își pierde oare pupilele mele culoarea?

Au adus lămpile, le-au apropiat de fața mea și m-au privit cu luarea-aminte și afecțiunea unor doctori.

— Arată ca și cum nu s-ar fi petrecut nimic.

Oare ultimul lucru pe care-l voi vedea pe lume vor fi acești trei inși, care se uită țintă în ochii mei? Simțeam că nu aveam să uit până la sfârșitul vieții acele clipe și pentru că,

deși plin de muștrări de cuget, eram în continuare însuflețit de speranță, le istoriseam mai departe:

— Unchiul tău a fost cel care i-a spus lui Delicat Efendi că a săvârșit un lucru interzis. A făcut-o acoperind suprafața ultimei picturi, descoperind câte unul din colțurile ei pentru fiecare dintre noi, punând să se făurească acolo câte o imagine, tăinuind pictura în întregul ei... I-a dăruit un aer misterios și greu de priceput și a răspândit teama de păcat. El, și nu adeptii hogei din Erzurum, care n-au văzut în viața lor o carte cu miniaturi, a fost cel care ne-a fluturat pentru prima oară pe la nas invențiile acelea care ne întinau și pe noi, așa cum ne-a adus și neliniștea păcatului. Dar de ce oare s-ar putea înspăimânta un miniaturist cu conștiința curată?

— Miniaturistul cu conștiința curată are a se teme încă de foarte multe lucruri, a zis Negru, făcând pe istețul. Da, nimeni n-are nimic de zis împotriva picturii, dar portretul este oprit de credința noastră. Pentru că picturile maeștrilor persani, ba chiar miracolele celor mai mari maeștri din Herat au fost privite, în cele din urmă, ca o parte a decorațiunii hărăzite chenarului, nu se leagă nimeni de ele, socotind că pun în lumină frumusețea scriiturii, miracolele înfăptuite de caligrafi. Câți oameni văd, de fapt, pictura noastră? Însă pictura decorativă ori miniatura pe care o plâsmuim folosindu-ne de meșteșugul maeștrilor frânci trece de pragul simplei decorațiuni și începe să fie portret de-a binelea. Iată, asta este ceea ce nu îngăduie Preasfântul Coran, asta nu-i era deloc pe plac Profetului Nostru. Și Padișahul Nostru, și Unchiul meu știau foarte bine acest lucru. Din pricina aceasta a fost ucis Unchiul.

— Unchiul tău a fost ucis pentru că se temea, am zis. La fel ca și tine, și el începuse să susțină că pictura pe care o plămădeam nu era potrivnică religiei, Cărții... Iar asta este tocmai pretextul căutat de adeptii hogei din Erzurum, care se dau de ceasul morții să dibuiască ceva potrivnic religiei. Delicat Efendi și Unchiul tău se potriveau foarte bine unul cu

altul.

— Iar tu i-ai omorât pe amândoi, nu-i așa? a zis Negru. Am crezut o clipă că o să mă lovească și abia atunci am priceput că proaspătul soț al frumoasei Şeküre nu era deloc nemulțumit de uciderea Unchiului său. N-avea să mă lovească și, chiar dacă mă lovea, acum nu-mi mai păsa.

— De fapt, atât cât să izvodească laolaltă o carte sub înrâurirea pictorilor frânci, după cum voia Padişahul Nostru, am zis cu încăpățănare. Unchiul tău dorea și el să zămislească o carte care să-i înfrunte pe toți - o carte străbătută de teama păcatului. Asta ca să se dea mare cu ea, trufaș cum îl știi! Fusesse vrăjit, înrobit de picturile maestrilor frânci, pe care le văzuse în timpul călătoriilor sale, și a crezut până la sfârșit în acele lucruri despre care ne vorbea tuturor zile întregi - ți-a istorisit și ție aiurelile legate de perspectivă și de portret... După mine, în cartea pe care am făurit-o nu se găsea nimic păgubitor, așa cum nu exista nici vreun amănunt care să încalce zăgazurile credinței... În ceea ce-l privește pe el, avea aerul cuiva care împlinea o carte primejdioasă tocmai pentru că știa acest lucru și îi plăcea nespus... Pentru el, înfăptuirea unui asemenea lucru „primejdios” - cu învoirea Padişahului! - era la fel de însemnată ca prețuirea față de picturile maestrilor frânci. Da, dacă facem o pictură de atârnat pe perete săvârșim un păcat. Dar în nici una din imaginile pe care le-am pictat pentru cartea aceea n-am simțit ceva potrivit credinței - vreo tăgadă, vreo erezie ori poate chiar teama de vreo opreliște nelămurită. Voi ați simțit?

Ochii mei își pierduseră ușor puterea de pătrundere, dar, slavă Domnului, încă mai eram în stare să văd într-atât încât să pricep că întrebarea mea îi făcea să șovăie peste măsură.

— Nu vă puteți hotărî, nu-i așa? am zis cu plăcere. Chiar dacă credeți, în taină, că în imaginile pe care le-am pictat stăruie ideea unui păcat oarecare ori umbra unei necredințe, nu veți fi niciodată în stare să încuviințați și să o spuneți deschis. Pentru că ar însemna să le dați dreptate vrăjmașilor

voștri din Erzurum, fanaticilor care vă învinuiesc. Pe de altă parte, nu veți putea spune niciodată răspicat că sunteți nepătați, pentru că asta ar însemna să vă deziceți de trufia îmbătătoare de a împlini lucruri tainice, misterioase, neîngăduite, de a vă umfla în pene și de a vă da aere de noblețe.

Știți cum am priceput că și eu îmi dădeam asemenea aere? Aducându-l pe bietul Delicat Efendi în acest lăcaș, la vreme de noapte! Îl adusesem aici pentru că înghețasem bocnă tot rătăcind cu el pe tot soiul de ulițe. De fapt, eram măgulit că vedea în mine o rămășiță de derviș Kalenderi eretic, ba chiar mai rău, un imitator al Kalenderi-lor. Aveam impresia că, văzând în mine ultimul reprezentant al unei tagme desființate, care se deda sodomiei, opiumului, pribegiei și altor lucruri la fel de scandaloase, bietul Delicat Efendi avea să se teamă și mai tare de mine, avea să mă prețuiască și mai mult și avea să-și țină gura, de frică. Desigur că s-a întâmpnat tocmai invers. Prietenul nostru din copilărie, cel cu minte de găină, a decis pe dată că învinuirile de necredință pe care le auzise de la Unchiul erau întemeiate, după cum a decis și că nu-i plăcea deloc aici. Așa se face că dragul nostru tovarăș de ucenicie, care spunea la început: „Ajută-mă, încredințează-mă că n-o să ajungem în Iad, ca să pot dormi liniștit în noaptea asta!”, a prins mai apoi să rostească, pe un ton amenințător: „Asta se va sfârși rău!” Spunea că în ultima pictură ne îndepărtaserăm foarte mult de poruncile Padișahului Nostru, că Padișahul Nostru n-avea să ne-o ierte, că bârfele aveau să ajungă la urechea predicatorului din Erzurum. În orice caz, era cu neputință să-l mai conving că totul mergea bine. Am înțeles că avea de gând să le povestească tuturor prietenilor lui cu minte de găină, vrăjiți de predicatorul din Erzurum, despre aiurelile Unchiului, exagerând cu închipuirile lui despre blasfemie și despre Diavolul înfățișat ca o făptură simpatică, iar aceștia aveau să creadă în asemenea cleveteli. Știți cât de mult ne pizmuiesc nu numai breasla artizanilor, ci toți meșteșugarii pentru că

Padişahul Nostru ne-a cinstit îndeaproape cu interesul său! Acum urmau să spună toți, cu mare plăcere: MINIATURIȘTII SUNT FĂRĂ DUMNEZEU! Mai mult, din pricina lucrării împlinite laolaltă de Unchi și de Delicat Efendi, această cleveteală avea să mai și pară demnă de crezare. Spun „cleveteală” pentru că nu credeam cu nici un chip în spusele fratelui meu Delicat cu privire la carte și la ultima pictură. La vremea aceea, încă nu îngăduiam să se spună nimic pe seama răposatului Unchi. Ba chiar socoteam foarte potrivit ca favorurile Padişahului Nostru să se îndrepte dinspre Maestrul Osman înspre el, credeam - chiar dacă nu la fel de mult ca el - în ceea ce-mi povestise cu de-amănuntul despre maeștrii frânci și despre picturile lor. Gândeam sincer că noi, miniaturiştii otomani, puteam împrumuta foarte bine de ici, de colo, meșteșugul frâncilor, după cum ne poftea inima și atât cât văzuserăm noi prin călătorii, fără să avem nici un fel de negoț cu Diavolul, și că aceste lucruri nu vor aduce nenorocirea pe capul nostru. Viața părea ușoară, iar răposatul tău Unchi devenea, pentru mine, un nou tată, după Maestrul Osman, în această nouă viață.

— Să nu vorbim încă de asta! a zis Negru. Povestește-ne mai întâi cum l-ai omorât pe Delicat.

— Am făcut treaba asta, am zis, pricepând că nu puteam rosti cuvântul „a omori”, nu numai pentru noi, pentru a ne mântui pe noi, ci pentru a scăpa de la pieire întregul atelier de pictură. Delicat Efendi pricepuse că pusese mâna pe o armă cu care putea să ne amenințe. M-am rugat lui Dumnezeu, l-am implorat să-mi arate ce ființă josnică era acel ticălos. Dumnezeul meu mi-a primit rugăciunile și a scos la iveală cât de jalnic era mizerabilul: m-am oferit să-i dau bani. Îmi veniseră în minte acești galbeni, dar, luminat de Dumnezeu, am ticluit o minciună. I-am spus că galbenii nu se aflau aici, în lăcaș, ci în alt loc, unde îi pitisem. Am ieșit. Am mers la întâmplare pe ulițe pustii, prin mahalale mărginașe, fără să-mi fac deloc socoteala încotro o apuc. Nici măcar nu știam ce urma să fac; și-mi era foarte teamă. La

capătul rătăcirii noastre fără țintă, fără nici o direcție, când am trecut încă o dată pe o uliță pe care mai trecusem înainte, fratele nostru auritor, Delicat Efendi, care-și închinase întreaga viață repetiției și formei, a devenit bănuitor. Dar Dumnezeu ne scosese și El în cale un loc neîngrădit, pustiit de incendii, și, în imediata lui apropiere, un puț.

Ajuns în acest punct, mi-am dat seama că nu voi mai putea istorisi ceea ce a urmat:

— Și voi, dacă ați fi fost în locul meu, v-ați fi gândit la salvarea tuturor ceilalți frați miniaturişti ai noștri și ați fi făcut același lucru, am zis, plin de curaj.

Când am văzut că-mi dădeau dreptate, mi-a venit să plâng. Era să spun „căci compătimirea lor, pe care nu o meritam, mi-a înmuiat inima”, dar nu asta era pricina! Era să spun „căci am auzit din nou zgomotul făcut de trupul lui atunci când s-a izbit de fundul puțului în care l-am aruncat după ce l-am ucis”, dar nu asta era pricina! Era să spun „cât de fericit eram înainte de a deveni ucigaș, eram și eu ca toată lumea, prin urmare mi-a venit să plâng amintindu-mi de acest lucru”, dar nu asta era pricina! În fața ochilor mei prinsese viața un orb care trecea în copilărie prin mahalaua noastră nevoiașă: își scotea de sub veșmintele murdare un ulcior de aramă și mai murdar decât el și ne spunea nouă, copiilor, care urmăream de departe ceea ce se petrecea la cișmea: „Puii mei, care dintre voi îi umple unchiașului orb ulciorul de la cișmea?” Dacă nu se ducea nimeni, spunea: „O să faceți o faptă bună, puii mei, o să faceți o faptă bună!” Pupilele i se decoloraseră și își pierduseră cu totul culoarea, fiind asemenea cu albul ochilor.

Le-am povestit apoi la întâmplare, fără să încerc nici o plăcere, îngrijorat că voi ajunge să semăn cu unchiașul acela orb, cum l-am ucis pe Unchi. N-am exagerat nici cu adevărul, nici cu minciuna. Găsind o măsură potrivită între cele două, care nu mă făcea să-mi calc prea tare pe inimă, au priceput, din câte mi-am dat seama, că nu mă dusesem acolo să-l

omor. Când le-am spus că nu ajungi în Iad dacă nu ești mânat de gânduri rele, că îmi găsisem tot felul de justificări și de scuze, au sfârșit prin a pricepe ce voiam să spun: că nu-l omorâsem nutrind de la bun început această dorință.

— După ce l-am încredințat pe Delicat Efendi îngerilor lui Dumnezeu, am zis gânditor, cuvintele pe care mi le spusese răposatul în ultima vreme au început să-mi roadă sufletul ca un vierme. Faptul că-mi mânjisesem mâinile de sânge pentru ultima pictură o făcea să crească în ochii mei. M-am dus la Unchiul tău, care nu ne mai chema acum acasă pe nici unul dintre noi ca să lucrăm la carte, și i-am cerut să-mi arate acea ultimă pictură. Nu numai că nu mi-a arătat-o, dar s-a purtat cu mine de parcă nu era nici o pricină de îngrijorare! Nu exista nici o pictură misterioasă în numele căreia să ucizi oameni, și nici altceva, nimic! Ca să nu mă privească de sus, ca să mă ia în seamă, i-am mărturisit că-l ucisesem pe Delicat Efendi și că-l zvârlisem în puț. M-a luat în seamă, dar a continuat să mă privească de sus. Nici un părinte nu-și poate privi astfel fiul. Marele Maestru Osman se supăra foarte tare pe noi, ne bătea strașnic, dar nu ne-a privit niciodată de sus. Se pare, fraților, că am greșit trădându-l!

Le-am surâs confrăților mei, care-și ațintiseră ochii asupra mea de parcă mi-ar fi ascultat ultimele vorbe, pe patul de moarte. Așa cum trebuie că simte un om aflat în agonie, îi simțeam și eu devenind treptat tot mai tulburi și îndepărtându-se tot mai mult de mine.

— L-am omorât pe Unchiul tău din două pricini. Pentru că l-a silit pe Marele Maestru Osman să-l imite, ca o maimuță, pe pictorul acela frânc, Sebastiano. Și, de asemenea, pentru că l-am întrebat, dând dovadă de slăbiciune, dacă am un stil al meu.

— Și ce-a zis?

— Că așa avea. Dar desigur că, pentru el, asta nu era o jignire, ci o vorbă de laudă. Îmi amintesc că, deodată, m-am gândit cu rușine: „Oare asta să fie o laudă pe seama mea?” Pentru că eu privesc stilul ca pe un fel de lipsă de noblețe, ca

pe o ocară, dar mă și roade ceva, ca un vierme pe dinăuntru... Nu vreau să am un stil, dar, cum mă ispitește Diavolul, am și o oarecare curiozitate în privința asta.

— Toți își doresc, în taină, să aibă un stil, a zis Negru, făcând pe istețul. De asemenea, fiecare își dorește, așa cum a dorit și Padișahul Nostru, să i se picteze portretul.

— Asta e o boală cu care nu se poate lupta, am zis. Pe măsură ce se va răspândi, nici unul dintre noi nu se va mai putea împotrivi meșteșugului maestrilor frânci.

Dar nu mă mai asculta nimeni. Negru istorisea povestea nefericitului bei turkmen care plecase, vreme de doisprezece ani, în surghiun în Ținutul Chinei deoarece își mărturisise prea de timpuriu dragostea față de fata Șahului. Cum nu avea nici măcar un portret al iubitei sale în jurul căruia să țeară fantezii în răstimpul celor doisprezece ani și cum, aflat printre frumoasele chinezoaice, uitase cum arăta chipul ei, suferința dragostei s-a preschimbat într-o pătimire adâncă, la care a fost osândit de Dumnezeu. Cu toții știam însă că, de fapt, ceea ce istorisea era propria lui poveste.

— Mulțumită Unchiului tău, am învățat de-acum cu toții cuvântul „portret”, am zis. Cu voia Domnului, vom învăța într-o bună zi și să ne povestim, fără să ne temem, propria viață întocmai ca pe propria noastră viață.

— Toate basmele sunt basmele tuturor, a zis Negru. Nu sunt ale fiecărui om în parte.

— Și toată pictura este pictura lui Dumnezeu, am întregit eu versurile poetului Hatifi din Herat. Dar pe măsură ce se vor răspândi metodele maestrilor frânci, toată lumea va socoti că a cunoaște înseamnă a povesti basmul altora ca pe propria poveste.

— Iar Diavolul tocmai asta dorește!

— Lăsați-mă acum! am strigat din rășputeri. Lăsați-mă să privesc lumea pentru ultima oară!

Văzându-i că suferă, în mine a renăscut o oarecare încredere. Negru a fost primul dintre ei care s-a adunat:

— Ai să scoți la iveală ultima pictură?

M-am uitat în așa fel la Negru, încât a înțeles îndată că așa aveam să fac și m-a lăsat în pace. Inima a început să-mi bată cu putere.

Ați priceput pesemne de multă vreme care este identitatea pe care mă străduiam, chipurile, s-o ascund. Cu toate acestea, să nu vă mai mirați că m-am purtat ca vechii meștri din Herat; ei își tănuiau semnătura, dar nu ca să nu se știe cine sunt, ci în semn de prețuire față de meștrii lor și față de rânduiești. Am pășit emoționat, cu lampa în mână, prin încăperile cufundate în întuneric ale lăcașului, deschizând drumul propriei mele umbre palide. Oare perdeaua întunericului începuse să coboare asupra ochilor mei, sau aceste încăperi și holuri erau cu adevărat atât de întunecate? Oare cât timp mai aveam înainte - câte zile, câte săptămâni - până să orbesc? Umbra mea s-a oprit odată cu mine printre duhurile din bucătărie; am luat hârtiile din codonul acela curat al dulapului prăfuit și ne-am întors degrabă. Negru mă urma îndeaproape, dar nu-și luase hangerul cu el. Doream oare ca, înainte de a orbi, să pun mâna pe hanger și să-l orbesc la rândul meu?

— Sunt fericit să mai pot vedea încă o dată imaginea asta înainte de a orbi, am zis cu mândrie. Vreau s-o vedeți și voi. Uitați-vă la ea!

Așa le-am arătat, la lumina lămpii, ultima pictură pe care o luasem din casa Unchiului în ziua în care îl omorâsem. I-am urmărit mai întâi cum se uitau, curioși și temători, la imaginea care se întindea pe două pagini. Când m-am întors și m-am uitat la pictură odată cu ei, tremuram ușor, fie din pricina acului de egretă pe care mi-l înfipseșeră în ochi, fie pentru că aveam fierbințeală, cuprins cum eram de o nețărmurită admirație.

Imaginile copacului, calului, Diavolului, morții, câinelui, femeii se înstăpâniseră în ultimul an, cu mic, cu mare, într-un asemenea fel în diversele unghere ale acestor două pagini, potrivit noii metode de orânduire a picturii pe care o imaginase, cu oarecare stângăcie, Unchiul, încât auririle și

chenarele răposatului Delicat Efendi dădeau impresia că nu ne mai uitam, de-acum, la o pagină de carte, ci că priveam întreaga lume pe fereastră. În centrul acestei lumi, în locul în care ar fi trebuit să se afle portretul Padişahului Nostru, se afla propriul meu portret, pe care l-am privit o clipă, cu mândrie. Eram puțin stânjenit de faptul că, ștergând și stricând mereu ceea ce făcusem, privindu-mă zile întregi în oglindă, trudind plin de neputință, nu izbutisem să mă fac să semăn cu mine decât foarte puțin; simțeam însă totodată o emoție pe care nu o mai încercasem niciodată, nu numai pentru că portretul și imaginea aceea mă așezau în centrul întregului univers, ci și dintr-o pricină diavolească, pe care nu o pot tâlmăci - pentru că mă făceau să par mai pătrunzător, mai complicat și mai misterios decât eram. Doream ca frații mei miniaturişti să vadă, să priceapă, să împartă cu mine această emoție. Eram, în același timp, în centrul tuturor lucrurilor, ca un padişah sau ca un rege, dar eram și eu însumi. Această postură mă făcea să încerc, deopotrivă, mândrie și rușine. Pentru că aceste două simțăminte mă linișteau, cumpănindu-se unul pe altul, izbuteam să trăiesc o plăcere amețitoare, cu gândul la noul loc pe care îl dobândisem în acel portret. Dar, pentru ca plăcerea să poată fi întreagă, trebuia ca, mulțumită măiestriei maeștrilor frânci, toate cutele, toate umbrele de pe veșmintele mele, toate coșurile și bubele de pe chip, toate micile amănunte, de la barbă până la țesătura stofei, toate culorile, totul - să fie desăvârșit și fără de cusur.

În ceea ce privește chipurile vechilor mei prieteni, care priveau portretul, vedeam pe ele, laolaltă cu un soi de teamă și de uimire, acel simțământ de nestăvilit care este invidia. Odată cu scârba mânioasă pe care o încercau față de cel cufundat în păcat până la gât, mă și pizmuiau, cuprinși de spaimă.

— În nopțile în care priveam acest portret aici, la lumina lămpii, am simțit pentru prima oară că Dumnezeu m-a părăsit și că, în singurătatea mea, doar Diavolul îmi mai

poate arăta prietenie, am zis. Dacă mă aflu cu adevărat în centrul lumii - și îmi doream foarte mult acest lucru de câte ori priveam portretul -, urma să mă simt și mai singur, în ciuda tuturor lucrurilor care mă împresoară și la care țin, ba chiar a femeilor care seamănă cu frumoasa Şeküre și a prietenilor mei derviși, a minunăției roșului care stăpânește pictura. Nu mă tem să am personalitate și un fel de a fi aparte, nu mă tem ca nu cumva ceilalți să se plece în fața mea, ba chiar doresc să se întâmple taman pe dos.

— Adică, nu te căiești? a zis Barză, pe tonul unuia abia ieșit de la predica de vineri.

— Mă simt ca Diavolul, dar nu pentru că am ucis doi oameni, ci pentru că am pictat un asemenea portret. Socotesc că i-am ucis ca să-mi pot zămisli portretul. Dar, în același timp, mă sperie singurătatea noii împrejurări în care mă aflu. Imitarea măștrilor frânci înainte de a le fi deprins măiestria îl înrobește și mai mult pe miniaturist. Vreau să mă izbăvesc de această stare. De fapt, sigur că și voi ați priceput, așa cum a priceput și Dumnezeu, că i-am ucis pe amândoi pentru ca viața în atelierul de pictură să continue la fel ca mai înainte.

— Dar fapta aceasta ne va aduce tuturor noi suferințe! a zis dragul meu Fluture.

L-am apucat într-o clipită de încheietură pe Negru, care încă se mai uita la portret, l-am strâns din răspuțeri, cu furie, înfigându-mi unghiile în carnea lui, și i-am răsucit brațul. Nemaiputând să rabde, i-a căzut hangerul din mână. L-am luat iute de jos.

— Mai mult, acum n-o să mai puteți scăpa de suferințe dându-mă pe mine pe seama schingiuitorului, am zis.

Am apropiat vârful hangerului, peste măsură de ascuțit, de ochii lui Negru, ca și cum m-aș fi pregătit să i-l înfig în ei:

— Dă-mi acul de egretă!

Mi l-a dat, cu mâna rămasă teafără, iar eu mi l-am vârât la brâu. Mi-am ațintit privirea în ochii lui; se uita la mine ca un mieluşel:

— Mi-e foarte milă de frumoasa Şeküre pentru că, în cele din urmă, nu i-a rămas altceva mai bun de făcut decât să se mărite cu tine, am zis. Dacă n-aş fi fost nevoit să-l ucid pe Delicat Efendi, ca să vă scap de belea, s-ar fi măritat cu mine şi ar fi fost chiar fericită. Se pare că eu am priceput cel mai bine basmele şi iscusinţa maestrilor frânci, despre care tatăl ei ne-a istorisit tuturor. De aceea, plecaţi bine urechea la ultimele mele vorbe: am înţeles că aici nu mai e loc pentru noi, maestrii miniaturişti care dorim să trăim potrivit înzestrării noastre şi cu sufletul neîntinat. Dacă vom prinde să-i imităm pe maestrii frânci, aşa cum îşi doreau răposatul Unchi şi Padişahul, ne va înfrâna laşitatea îndreptăţită din sufletele noastre - dacă n-o vor face cei ca Delicat Efendi şi ca adepţii hogeni din Erzurum -, aşa încât nu vom putea merge niciodată până la capăt. Chiar dacă vom ajunge să ne supunem Diavolului şi să mergem până la capăt, trădându-ne trecutul şi preluând felul de a fi al frâncilor, nu vom avea sorti de izbândă, aşa cum n-am avut nici eu de vreme ce nu mi-au fost de ajuns harul şi cunoaşterea ca să-mi făuresc propriul portret. Punând la socoteală aspectul naiv al portretului pe care l-am pictat, faptul că n-am izbutit să-l fac să-mi semene cum se cuvine, am aflat încă o dată că iscusinţa maestrilor frânci este deprinsă de secole - lucru pe care îl ştiam, de fapt, cu toţii de multă vreme, fără a-l lua în seamă. Dacă ar fi fost isprăvită cartea Unchiului şi dacă le-ar fi fost trimisă, maestrii pictori veneţieni ne-ar fi întâmpinat cu un surâs, iar surâsul lor i s-ar fi transmis şi Dogelui Venetiei. Atât! Ar fi spus că otomanii au încetat să mai fie otomani şi nu s-ar mai fi temut de noi. Ce bine ar fi fost dacă am fi urmat calea vechilor maestri! Dar nici Preasfântul Nostru Padişah, nici Negru Efendi, întristat că nu are un portret al dragei lui Şeküre, nimeni nu vrea acest lucru! Aşadar, n-aveţi decât să staţi aici şi să imitaţi, secole de-a rândul, metodele frâncilor! Puneţi-vă cu mândrie semnăturile pe picturile care vor fi rodul acestei imitaţii. Vechii maestri din Herat nu se semnau când se străduiau să picteze

universul așa cum îl vedea Dumnezeu, pentru a tăinui faptul că își aveau propria personalitate. În ceea ce vă privește, voi vă veți semna tocmai pentru a tăinui faptul că nu aveți nici un fel de personalitate. Dar mai există o scăpare (îmi ascundeți, poate, faptul că s-a bătut, în această privință, pe la ușile voastre, ale tuturor): padișahul Indiei, Akbar, îi reunește în jurul său pe cei mai talentați miniaturişti ai lumii, risipindu-și în toate zările galbenii și dragostea. A devenit acum limpede că vom lucra la cartea care este pe cale de a fi desăvârșită pentru a sărbători anul o mie al islamului în atelierul de pictură de la Agra, nu la Istanbul.

— Oare miniaturistul trebuie să devină mai întâi ucigaș ca să ajungă să-și dea aere ca tine? a întrebat Barzâ.

— Ajunge să fie cel mai iscusit și cel mai înzestrat, am zis, fără să-l iau în seamă.

În depărtare, un cocoș mândru cântase de două ori. Mi-am strâns sacul, galbenii, mi-am așezat caietele cu modele și picturile în tașca de piele. Îmi trecea prin minte că i-aș fi putut ucide, rând pe rând, cu hangerul al cărui vârf ascuțit îl țineam îndreptat spre gâtul lui Negru, dar îi și iubeam acum foarte mult pe prietenii mei din copilărie, alături de care viețuisem tocmai de pe vremea uceniciei - până și pe Barzâ, care îmi înfipsese acul de egretă în ochi.

Am scos un urlet, sperându-l pe iubitul meu Fluture, care se ridicase în picioare, și făcându-l să se așeze la loc. Cum aceasta mi-a dat siguranța că aveam să pot ieși teafăr și nevătămat din lăcaș, m-am grăbit către ușă; tocmai când ieșeam, am rostit nerăbdător aceste vorbe neasemuite, pe care plănuisem dinainte să le spun:

— Plecarea mea din Istanbul va semăna cu plecarea lui Ibn-i Şakir din Bagdadul aflat sub stăpânirea mongolilor, am zis.

— În cazul ăsta, n-ar trebui să te duci în Orient, ci în Occident, a zis pizmașul Barzâ.

— „Ale lui Dumnezeu sunt Răsăritul și Asfințitul”, am zis eu în arabă, precum răposatul Unchi.

— Dar Răsăritul e răsărit, iar Asfințitul asfințit, a zis Negru.

— Miniaturistul nu trebuie să fie trufaș, a zis Fluture. În loc să se preocupe de Răsărit și de Asfințit, mai bine ar picta după cum îi poruncește inima.

— Vorba aceasta este atât de adevărată, i-am zis iubitului Fluture. Îmi vine să te sărut.

Dar nici nu făcusem bine doi pași către el, când Negru s-a năpustit asupra mea cu însufletire. Într-o mână aveam sacul plin cu haine și galbeni, iar sub braț tașca de piele plină cu picturi. Vrând să le ocrotesc, nu m-am putut feri. M-a apucat de brațul în care țineam hangerul. Dar nici lui nu i-a surâs soarta, căci s-a dezechilibrat o clipă, împiedicându-se de suportul de carte, și nu m-a mai putut înșfăca de braț, ci s-a agățat doar de el. M-am zbătut trăgându-i, pe de o parte, picioare din răsputeri și mușcându-l, pe de altă parte, de degete. A urlat ca din gură de șarpe. L-am călcat pe aceeași mână, făcându-l de astă dată să sufere și mai aprig, și am apucat hangerul, strigând la ceilalți doi:

— Stați pe loc!

Au stat. Am înfipt vârful hangerului în nara lui Negru, așa cum făcuse Keykavus în legendă. Când a început să sângereze, din ochii care mă implorau să-i dau drumul i-au curs lacrimi de durere:

— Spune acum, am zis. Am să orbesc?

— Potrivit legendei, ochii unora sunt potopiți de sânge, ai altora nu. Dacă Dumnezeu este mulțumit de pictura ta, o să-ți dăruiască mărețul lui întuneric, ca să te poată lua la El. Atunci, n-ai să mai vezi această lume nenorocită, ci minunatele priveliști pe care le vede El. Dacă nu este mulțumit de pictura ta, vei continua să vezi ca și până acum.

— Am să înfăptuiesc adevărata pictură în Ținutul Indiei, am zis. Încă n-am zămislit pictura pentru care o să mă judece Dumnezeu.

— Nu-ți face prea multe vise că ai să te poți izbăvi de metodele frâncilor, a zis Negru. Știi că Akbar Han i-a

îndemnat pe toți miniaturiştii săi să-și semneze picturile? Preoții iezuiți din Portugalia au dus de multă vreme acolo pictura și metodele frâncilor. Ele domnesc acum pretutindeni.

— Celui care dorește să rămână neîntinat îi rămâne întotdeauna ceva de făcut, la fel ca și un loc în care să poată fugi, am zis.

— Da, să orbească și să fugă în țări închipuite, a zis Barză.

— De ce vrei să rămâi neîntinat? a zis Negru. Stai aici, cu noi.

— Îi veți imita toată viața pe frânci, din dorința de a avea un stil propriu, am zis. Și, deoarece îi veți imita pe frânci, nu veți avea parte niciodată de așa ceva.

— Nu mai e nimic de făcut, a zis Negru, într-un fel care nu-i făcea cinste.

Desigur că marea lui fericire nu era pictura, ci frumoasa Şeküre. Mi-am retras hangerul năclăit din nasul lui Negru, care continua să sângereze, și l-am ridicat deasupra capului lui, de parcă ar fi fost sabia unui călău care se pregătea să scurteze pe cineva de cap:

— Acum îți tai capul, dacă asta mi-e voia! am rostit ceea ce, de fapt, era limpede. Dar, pentru copiii și pentru fericirea lui Şeküre, te pot și ierta. Fii bun cu ea - să nu fii aspru și să nu te porți prosteste! Promite-mi!

— Promit, a zis el.

— Te-am dat în dar lui Şeküre, am zis.

Dar brațul meu a făcut taman pe dos decât spuneau vorbele care-mi ieșiseră din gură. Am abătut hangerul asupra lui Negru cu toată forța de care eram în stare.

În ultima clipă, atât pentru că el s-a mișcat din loc, cât și pentru că eu am schimbat direcția loviturii, hangerul nu l-a nimerit în gât, ci în umăr. Am privit cu teamă la ceea ce săvârșea brațul meu, cu de la sine putere. Locul din care am scos hangerul înfipt în carne a devenit pe dată nemăsurat de roșu - de un roșu neamestecat. M-am înspăimântat, dar m-

am și rușinat de ceea ce făptuisem. Știam însă că, dacă voi orbi curând - pe corabie, poate prin mările arabe -, niciunul dintre prietenii mei miniaturişti nu se va mai afla lângă mine, ca să mă răzbun.

Barzā, care s-a speriat pe bună dreptate că avea să-i vină și lui rândul, a fugit înăuntru, către încăperile întunecate. Am pornit-o pe urmele lui, cu lampa în mână, însoțit de umbra mea, dar m-am temut și m-am întors. Ultimul lucru pe care l-am făcut a fost să mă sărut cu Fluture și să-mi iau rămas bun de la el. Pentru că între noi se strecurase mirosul sângelui, n-am putut să-l sărut din inimă, așa cum voiam. A văzut că-mi șiroiau lacrimile din ochi.

Am ieșit din lăcaș în mijlocul unei tăceri de moarte, întrerupte doar de gemetele lui Negru. M-am îndepărtat în fugă de grădina năpădită de umezeală și noroi și de mahalaua întunecată. Corabia care urma să mă poarte către atelierul de pictură al lui Akbar Han avea să pornească la drum după chemarea la rugăciunea de dimineață; la vremea aceea, o ultimă barcă avea să plece din portul de la Kadirga spre corabie. În vreme ce alergam, lacrimile nu conteneau să-mi curgă din ochi.

Pe când mă strecuram în tăcere, ca un hoț, prin Aksaray, am văzut în zare, nelămurit, mijirile dintâi ale zorilor. În fața primei cișmele de mahala care mi-a ieșit în cale - dintre scurtături, dintre ulițe înguste de trecere, dintre ziduri - se afla casa de piatră în care îmi petrecusem noaptea când venisem prima oară la Istanbul, cu douăzeci și cinci de ani în urmă. Am revăzut acolo, prin crăpătura porții deschise care dădea în curte, puțul în care voisem să mă arunc în puterea nopții, chinuit de vinovăție, pe când aveam unsprezece ani și mă scăpasem pe mine în așternutul pregătit de ruda aceea îndepărtată care mă găzduise cu atâta mărinimie și bunătate. Până să ajung la Beyazit, mi-au dat onorul, cu aleasă cinstire, mie și lacrimilor mele, dugheana ceasornicarului - la care veneam adesea să-mi repare roțile dințate ale ceasornicului stricat -, dugheana sticlarului - de

la care luam lămpi simple de cristal, ulcioare de șerbet pe care le împodobeam și apoi le vindeam pe sub mână persoanelor de vază, precum și sticle pe care le decoram cu flori - și hamamul, pe la care obișnuiam să mă abat adeseori într-o vreme, atât pentru că era ieftin, cât și pentru că nu era mai nimeni pe acolo.

Nici la cafeneaua ștearsă de pe fața pământului, arsă din temelii, nici în casa frumoasei Şeküre, căreia-i dorisem din inimă să fie fericită alături de proaspătul ei bărbat - aflat poate pe moarte -, nu era țipenie de om. Acum, după ce îmi mărturisisem crimele și hotărâsem să părăsesc orașul vieții mele, câinii, copacii aceia întunecați, ferestrele oarbe, coșurile negre, cei care se deșteptau devreme pentru a da fuga la rugăciunea de dimineață, sânguincioși și nefericiți, duhurile care mă urmăreau cu dușmănie în zilele când rătăceam mereu pe străzi, după ce-mi mânjisem mâinile de sânge, se uitau la mine cu prietenie.

După ce am trecut de Moscheea Beyazit, am privit lung, de pe o măgură, Cornul de Aur; orizontul se lumina, dar apa era încă întunecată. Două bărci de pescari, corăbiile de marfă cu velele strânse, o galeră părăsită îmi spuneau, legănându-se încetișor pe valurile abia vizibile: „Nu pleca, nu pleca!” Oare lacrimile îmi șiroiau din pricina acului pe care mi-l înfipseseră în ochi? Imaginează-ți viața minunată pe care o vei duce în India grație miracolelor pe care le va da la iveală măiestria ta, mi-am zis.

Am ieșit de pe drum, am trecut în fugă prin două grădini pline de noroi și am pătruns într-o casă veche de piatră, înconjurată de verdeață. Aceasta era casa de la a cărei ușă îl luam în anii uceniciei mele, în fiecare zi de marți, pentru a-l conduce la atelierul de pictură, pe Maestrul Osman, mergând apoi cu doi pași în urma lui și purtându-i geanta, tașca de piele, cutia cu condeie și tăblia de scris. Nu se schimbaseră nimic, dar platanii din grădină și de pe stradă crescuseră atât de mult, încât casa și strada erau învăluite într-un aer de măreție, de putere și bogăție care amintea de vremea

Sultanului Soliman.

Pentru că era aproape de drumul care cobora înspre port, i-am dat ascultare Diavolului și m-am lăsat purtat de dorința de a vedea pentru ultima oară arcadele clădirii ce adăpostea atelierul de pictură, în care îmi petrecusem douăzeci și cinci de ani din viață. Așa am ajuns să trec pe drumul pe care pășeam, ucenic fiind, în zilele de marți, pe urmele Maestrului Osman, pe Strada Săgetătorilor pe care plutea primăvara un miros amețitor de flori de tei, prin fața cuptorului de la care Maestrul cumpăra plăcintă cu carne tocată, pe povârnișul pe care stăteau înșirați gutui, castani și cerșetori, prin fața obloanelor trase ale noului târg, prin fața dughenei bărbierului cu care-și dădea binețe Maestrul în fiecare dimineață, pe lângă grădina goală unde veneau saltimbancii să-și ridice corturile vara pentru a da reprezentații, pe lângă odăile ieftine de închiriat ce duhneau a mizerie, pe sub apeductele bizantine cu iz de mucegai, pe lângă seraiul lui Ibrahim Pașa, pe lângă Coloana cu Șerpi pe care o pictasem de sute de ori, pe lângă platanul pe care-l pictam de fiecare dată altfel și, strecurându-mă pe sub castanii și pe sub duzii în care ciripeau dulce vrăbiile și coțofenele cocoțate în copaci de cu zori, am ajuns la Hipodrom.

Poarta grea a atelierului de pictură era încuiată. Nu era nimeni nici la ușă, nici sub porticul cu arcadă de la catul de sus. Nici nu apucasem să privesc bine, cu neliniște, preț de o clipă, spre obloanele închise ale ferestruicii de la care, în anii uceniciei noastre, țintuiam copacii ori de câte ori simțeam că înnebunim de plictiseală, când cineva m-a oprit locului.

Avea o voce răutăcioasă și ascuțită, care-ți zgâria urechile. Mi-a spus că hangerul însângerat cu mâner de rubin din mâna mea era hangerul lui și că nepotu-său Şevket uneltise cu maică-sa ca să i-l fure din casă. Iar aceasta dovedea că eram unul dintre oamenii lui Negru, care-i călcase ră casa în noaptea aceea și o răpiseră pe Şeküre. Omul ăsta furios, cu voce spartă, care le știa pe toate, îi cunoștea și pe prietenii miniaturişti ai lui Negru și aflase că

Negru urma să vină la atelier. Avea o sabie strălucitoare, de un roșu ciudat, și, în orice caz, era hotărât să-mi ceară socoteală în nenumărate privințe, așa cum avea și nenumărate lucruri de zis. Eram gata să-i spun că la mijloc era o neînțelegere, dar am văzut mânia nespusă care i se oglindea pe chip. Am văzut totodată pe fața lui că se pregătea să facă un salt și să mă omoare, cu sufletul clocotind de ură. Doream să-i pot spune: „Îndurare, oprește-te!”

Însă făcuse deja saltul.

Cât despre mine, nici măcar nu apucasem să-mi îndrept bine hangerul; am izbutit doar să ridic mâna în care purtam sacul.

Acesta mi-a zburat prin aer. Sabia cea roșie mi-a tăiat mai întâi mâna, fără șovăire, apoi mi-a secerat gâtul, lunecând dintr-o parte în alta și despărțindu-mi capul de trup.

Am înțeles că mi-a fost retezat capul după cei doi pași ciudați și șovăielnici pe care i-a făcut bietul meu trup, care acum mă părăsea, după cum mi se bălăbănea prostește hangerul în mână și după cum mi se prăvălea trupul la pământ, în vreme ce sângele îmi țâșnea din gât ca dintr-o fântână. Bietele mele picioare, care pășeau singure, s-au zbatut în zadar, cu disperare, precum picioarele unei mârțoage care se zbuciumă înainte de moarte.

Din noroiul în care mi se rostogolise capul nu-l puteam vedea pe ucigașul meu, dar nu-mi puteam vedea nici sacul plin cu galbeni și picturi pe care încă doream să-l țin strâns în mână. Cele din urmă - picturile - rămăseseră întoarse către ceafa mea, în partea de povârniș care cobora spre mare și spre portul de la Kadirga, la care nu aveam să mai ajung niciodată. Capul meu nu avea să se mai întoarcă nicicând pentru a privi înspre ele, spre acea parte de lume care rămânea în urmă. Le-am dat uitării și m-am lăsat în voia gândurilor.

Iată la ce mă gândeam înainte să-mi reteze sabia capul: corabia va pleca de la Kadirga; în mintea mea, asta se lega de

nevoia de a mă grăbi; iar nevoia de a mă grăbi era întregită de îndemnul pe care mi-l adresa mama când eram mic - „Grăbește-te!” „Mamă, mă doare gâtul și nimic nu se clintește!”

Așadar, asta era ceea ce numeau ceilalți „moarte.”

Dar știam că încă nu murisem. Pupilele mele străpunse de ac nu se clinteau, dar stând așa, cu ochii larg deschiși, vedeam lucruri nespuse de frumoase. Ceea ce zăream de la nivelul pământului îmi potopise gândurile. Drumul care urca pe panta ușoară. Zidul și arcada atelierului de pictură. Acoperișul. Cerul. Toate se îndepărtau.

Părea că momentul în care tot priveam aceste lucruri se prelungea și atunci am înțeles că a vedea devenise un mod de a-ți aminti. Mi-a venit în minte aidoma ceea ce simțeam în vreme ce priveam cu orele o miniatură frumoasă: dacă te uiți îndelung la ea, mintea pătrunde în timpul miniaturii.

Acum, toate timpurile se preschimbaseră în acel timp.

Părea că nimeni nu mă va observa și că, în vreme ce gândurile mele vor păli, capul prăvălit în noroi se va uita cu anii la povârnișul acela trist, la zidul de piatră, la duzii și la castanii de neatins care se aflau ceva mai încolo.

Nesfârșita așteptare mi s-a părut deodată atât de chinuitoare și de searbădă, încât nu mi-am mai dorit decât să ies din acest timp.

59.Eu, Şeküre

Am petrecut noaptea, fără să dorm, în casa acelei rude îndepărtate la care ne-a trimis Negru ca să ne ascundem. Aş fi putut dormi, în aşternutul în care mă lungisem alături de Hayriye şi de copii, printre sforăituri şi accese de tuse, dar mă urmăreau şi mă trezeau făpturi şi femei ciudate, care-mi bântuiau visele neliniştite şi cărora li se retezaseră braţele şi picioarele, pentru a fi apoi amestecate şi repuse la loc de-a valma, pe dos. Către dimineaţă, i-am acoperit bine pe Şevket şi pe Orhan, care se treziseră de frig, i-am îmbrăţişat, i-am sărutat pe păr şi, la fel ca în minunatele vremuri în care dormeam tihnită în casa răposatului meu tăicuţ, m-am rugat lui Dumnezeu să-mi trimită un vis fericit.

N-am putut însă adormi. După rugăciunea de dimineaţă, în vreme ce priveam strada printre obloanele odăii mici şi întunecoase, am zărit ceea ce mi se arăta mereu în visele mele fericite: se apropia de mine, cu paşi cunoscuţi, arzând de dor, un bărbat ca o stafie, sfârşit de luptele pe care le dăduse şi de rănilor de care avusese parte, purtând în mână o bătă pe care o ţinea ca pe o sabie. În vise, mă trezeam cu ochii scăldaţi în lacrimi tocmai când îl îmbrăţişam pe acest om. Când mi-am dat seama că bărbatul de pe stradă era Negru, căruia îi curgea sângele şuvoaie, din gâtlee mi-a ieşit acel urlat care nu se auzea niciodată în vis.

Am alergat şi i-am deschis uşa.

Avea faţa umflată şi învineţită de atâta bătaie. Nasul îi era strivit şi sângera. Avea o rană uriaşă, de la umăr până la gât. Cămaşa şi toate hainele i se înroşiseră de sânge. Îmi surâdea nelămurit, pentru că izbutise, în cele din urmă, să revină acasă, la fel ca bărbatul din visele mele.

— Intră! am zis.

— Cheamă copiii, a zis el. Ne întoarcem acasă!

— Nu ești în stare să te întorci acasă în starea asta.

— Nu te mai teme, a zis el. Era, se pare, Velican Efendi, persanul.

— Măslină..., am zis. L-ai omorât pe ticălos?

— A fugit în India cu corabia care pleca de la Kadirga, a zis, și și-a ferit o clipă ochii, pentru că știa că nu-și dusesese treaba până la capăt.

— Ai să poți merge până acasă? am întrebat. Să-ți scoată un cal din grajd.

Când m-am întors în casă, am simțit că avea să moară și mi s-a făcut milă de el. Nu numai pentru că avea să moară, ci și pentru că nu avusese parte de fericire. Vedeam, după tristețea și hotărârea din ochii lui, că nu dorea să moară în casă străină, că, de fapt, dorea să plece fără a se mai arăta nimănui în starea înspăimântătoare în care se afla. L-au urcat cu greu pe cal.

Pe drumul de întoarcere, în vreme ce pășeam pe scurtăturile dintre case cu boccelele în mâini, copiii, înfricoșați, nici măcar nu s-au putut uita la început la chipul lui Negru, care ne însoțea călare pe cal. Cu toate acestea, Negru a izbutit să le povestească, de pe calul care înainta cu greu, cum îi zădărniciise planurile ucigașului care-l omorâse pe bunicul și cum se luptase cu sabia. Vedeam că purtarea copiilor față de Negru se mai îmblânzise și mă rugam fierbinte lui Dumnezeu să nu moară.

Când ne-am întors acasă, Orhan a strigat cu o asemenea bucurie „Am ajuns acasă!”, încât am avut simțământul că Azrail se va îndura de noi, iar Dumnezeu ne va mai da un răgaz. Cu toate acestea, știind din experiență că nu era niciodată limpede cui, de ce și când îi va lua Dumnezeu Preaînaltul sufletul, nu mi-am făcut prea multe speranțe.

L-am dat cu greu jos de pe cal pe Negru, am urcat cu toții și l-am dus, ca să-l culc, în odaia cu ușă albastră a tatei. Hayriye a încălzit apă și mi-a adus-o. I-am scos împreună toate hainele, sfâșiindu-le ori tăindu-le cu foarfecele: cămașa însângerată, care i se lipise de carne, centura, încălțările,

lenjeria, până la izmene. Când am deschis obloanele, soarele blând de iarnă care juca printre ramurile din grădină s-a revărsat în cameră și, reflectat de ibrice, de cratițe, de cutiile cu lipici, de călimări, de bucățile de sticlă și de ascuțitorile de condeie, s-a răsfrânt pe pielea lui Negru, care dobândise paloarea morții, precum și pe rănile sale de culoarea vișinei și a cărnii.

Am umezit bucățile de cearșaf cu apă caldă și săpun și am șters cu grijă trupul lui Negru, ca și cum aș fi curățat un covor prețios și vechi, cu dragostea și dăruirea cu care l-aș fi îngrijit pe unul dintre fiii mei. I-am curățat ca un doctor înspăimântătoarea despicătură de la umăr și nu am insistat prea tare asupra vânătăilor pe care le avea pe față, nu i-am zgândărit prea mult tăietura de la nară. Îi spuneam în același timp, cu voce duioasă, tot soiul de nimicuri, așa cum făceam cu copiii mei când erau mici și îi îmbăiam. Avea tăieturi și pe piept, și pe brațe. Degetele de la mâna stângă îi erau vinete de mușcături. Pe măsură ce i le plimbam pe trup, bucățile de pânză pe care le țineam în mână se îmbibau tot mai tare de sânge. I-am atins pieptul; am simțit, la pipăit, moliciunea pântecelui; m-am uitat îndelung la mădularul lui. De jos, din curte, se auzeau vocile copiilor. De ce-l numesc poezii „condeiul de trestie”?

Când am auzit-o pe Ester intrând în bucătărie, cu aerul acela vioi și misterios pe care și-l lua ori de câte ori venea cu vești proaspete, am coborât.

Ester era atât de emoționată, încât mi-a spus ce avea de spus înainte de a mă îmbrățișa și a mă săruta: capul lui Măslină fusese găsit la poarta atelierului de pictură, împreună cu picturile și cu sacul care-i dovedeau fărădelegile. Se pare că voia să fugă în India, dar că dorise să se mai ducă încă o dată, pentru ultima oară, pe la atelier.

Ar fi existat și martori care spuneau că Hasan, care-l văzuse acolo pe Măslină, și-ar fi scos spada roșie din teacă și i-ar fi zburat capul dintr-o singură lovitură.

În vreme ce povestea, mă întrebam unde se găsea oare

bietul tata. Aflând că cineva îi venise de hac ucigaşului, am fost, mai întâi, eliberată de teamă. Am simţit, în acelaşi timp, că răzbunarea îi dă omului un sentiment plăcut, de uşurare şi dreptate. M-am întregat atunci cum era trăit simţământul acela în locul unde se afla tata şi mi s-a părut, deodată, că universul întreg era asemenea unui serai cu nenumărate încăperi care dădeau toate una în alta. Nu trebuia decât să trecem dintr-o odaie în alta, amintindu-ne şi visând cu ochii deschişi, dar cei mai mulţi dintre noi nu făceau decât foarte rar acest lucru - din trândăvie - şi zăboveau mereu în aceeaşi încăpere.

— Nu plânge, draga mea, a zis Ester. Uite, în cele din urmă, totul s-a terminat cu bine!

I-am dat patru galbeni. I-a luat în gură cu lăcomie şi i-a muşcat pe rând, cu nerăbdare şi lăcomie, dar şi cu stângăcie.

— Se pare să peste tot s-au răspândit galbenii calpi ai ghiaurilor veneţieni, mi-a zis ea surzând.

Nici n-a plecat bine Ester că i-am spus lui Hayriye să nu-i lase pe copii să vină sus. Am urcat, am încuiat uşa, m-am ghemuit plină de îndârjire lângă trupul gol al lui Negru şi am făcut - mai degrabă din curiozitate decât din dorinţă, mai degrabă cu grijă decât cu teamă - ceea ce dorise el să fac în casa evreului spânzurat, în noaptea în care fusese ucis tata.

Nu pot spune că am înţeles pe de-a-ntregul de ce poeţii persani compară de secole gura noastră, a femeilor, cu călimara, după cum compară şi mădularul acela cu condeiul de trestie. Nu pot spune că am priceput ce se află în dosul acestor comparaţii, a căror obârşie a fost uitată, dat fiind faptul că au fost repetate neostenit, pe de rost: micimea gurii? Tăcerea misterioasă a călimării? Faptul că Dumnezeu este un pictor? Dar dragostea trebuie să fie ceva care se poate pricepe mai degrabă prin absenţa desăvârşită a oricărei socoteli decât prin mijlocirea judecăţii unei femei ca mine, care îşi pune neîncetat mintea la treabă, pentru a se apăra.

Am să vă dezvălui, aşadar, o taină: acolo, în încăperea aceea care mirosea a moarte, „lucrul” pe care îl luasem în

gură nu-mi trezea nici o emoție; ceea ce mă emoționa era faptul că auzeam gângurelele voioase ale fiilor mei care se înghionteau și se ocărau în curte, în vreme ce eu stăteam acolo și simțeam cum întregul univers zvâcnea dureros în gura mea.

În vreme ce gura îmi era ocupată astfel, ochii au izbutit să-l vadă pe Negru cum se uita la chipul meu cu totul altfel decât înainte. Mi-a spus că nu-mi va uita niciodată chipul, gura. Pielea îi mirosea a hârtie mucegăită, ca paginile unora dintre cărțile vechi ale tatei; în păr îi intrase tot mirosul de praf și de stofe din Vistierie. Pe măsură ce mă pierdeam cu firea și-i atingeam rănile, umflăturile, tăieturile, gemea ca un copil, se îndepărta treptat de moarte și pricepeam atunci că aveam să prind și mai mult drag de el. Felul în care ne iubeam s-a întetit încetul cu încetul, ca o corabie ale cărei pânze se umflau treptat în vânt, și ne-a purtat curajos către mări necunoscute, aidoma acelei corăbii semețe.

Înțelegeam că Negru colindase îndelung acele ape înainte - cine știe cu ce femei lipsite de bunăcuviință! - și că rămânea la cârma bărcii chiar și pe patul de moarte. În vreme ce eu nu mai știam dacă ceea ce tocmai sărutasem era brațul meu ori brațul lui, dacă ceea ce vâram în gură era propriul meu deget ori viața întreagă, el urmărea, pe jumătate amețit din pricina rănilor și a plăcerii, cu unicul ochi pe jumătate deschis, încotro se îndrepta lumea și izbutea să-mi ia uneori capul în palme cu delicatețe, pentru a se uita la chipul meu cu admirație, de parcă s-ar fi uitat la un portret, pentru ca imediat după aceea să se uite la el ca la chipul unei târfe mingreliene.

Faptul că în clipa mării plăceri a scos un urlet, asemeni eroilor legendari despicați în două cu sabia din acele miniaturi faimoase ce înfățișau înfruntarea dintre ostile iraniene și cele turanice, precum și faptul că acel urlet s-ar fi putut auzi în toată mahalaua m-au înspăimântat. Dar, ca un adevărat maestru miniaturist care mânua condeiul de trestie la porunca lui Dumnezeu, care, până și în clipa supremei

inpirații, era în stare să cumpănească dimensiunea și rânduiala întregii pagini, Negru veghea întotdeauna, cu o parte a minții sale - chiar și atunci când era peste măsură de emoționat - asupra locului nostru în lume:

— Ai să le spui: „Ii dădeam tatălui vostru cu balsam pe răni", mi-a zis gâfâind.

Aceste vorbe n-au fost doar culoarea așternută pe dragostea noastră, care înflorea la granița dintre viață și moarte, dintre opreliște și Rai, dintre neputință și rușine; au fost și o scuză pentru ea. În cei douăzeci și șase de ani care au urmat, adică până într-o dimineață când a căzut lângă puț și a murit de inimă, m-am iubit întotdeauna cu dragul meu bărbat, Negru, la ceasul amiezei, în vreme ce lumina soarelui intra în încăpere strecurându-se printre obloane, și, în primii ani, în vreme ce ascultam gănguritul lui Șevket și al lui Orhan, numind întotdeauna acest lucru „a da cu balsam pe răni". În felul acesta, fiii mei cei geloși, pe care nu doream să-i hărțuiască, cu propriile lui dorințe și gelozii, un tată aspru și melancolic, au continuat să doarmă ani de zile noaptea în același pat cu mine. Toate femeile întregi la minte știu că este cu mult mai plăcut să dormi în brațele copiilor decât în brațele unui bărbat istovit și strivit de viață.

Noi - eu și copiii mei - am fost fericiți, dar Negru n-a reușit să fie. Prima pricină vădită a acestei nefericiri a fost faptul că rana de la umăr și de la gât nu i s-a vindecat niciodată pe de-a-ntregul și că iubitul meu bărbat a rămas „beteag", așa cum am auzit că era numit uneori de către unii. Dincolo de aspectul său, nu era vorba de un beteșug care să-i facă viața grea. Ba chiar mi s-a întâmplat să aud că alte femei, care-l vedeau de la distanță, ziceau că e chipeș. Dar umărul drept al lui Negru a rămas mereu căzut, iar gâtul înclinat într-un mod ciudat. Uneori mi-au ajuns la ureche și cleveteli potrivit cărora o femeie ca mine s-ar potrivi doar cu un bărbat pe care l-ar socoti mai prejos decât ea și că beteșugul lui Negru era, deopotrivă, pricina tainică a fericirii noastre și pricina nefericirii lui.

Poate că, la fel ca în orice vorbă de clacă, exista și în asta o măsură de adevăr. Dar am avut mereu un simțământ de neîmplinire și de dezamăgire pentru că nu puteam străbate străzile Istanbulului stând țanțoșă pe un cal de o neasemuită frumusețe, înconjurată de robi, de roabe și de slujitori, așa cum socotea mereu Ester că mi s-ar fi convenit, după cum am dus, din vreme în vreme, dorul unui bărbat care să-și poată ține capul sus și să privească lumea drept în față, biruitor ca un leu.

Indiferent care i-ar fi fost pricinile, Negru a rămas mereu melancolic. Deoarece vedeam că, de cele mai multe ori, tristețea lui n-avea nimic de-a face cu umărul, am crezut că într-un ungher tainic al sufletului său stăruia un ginn al tristeții, care îl făcea să cadă pe gânduri chiar și în cele mai fericite momente, când făceam dragoste. Pentru a domoli ginnul, obișnuia uneori să bea vin, alteori se uita la miniaturile din felurite cărți și se arăta interesat de pictură, iar alteori își petrecea vremea cu miniaturiști și alerga, alături de ei, după feciori frumoși. După cum au fost perioade în care s-a mângâiat și s-a veselit, amestecându-se printre miniaturiști, caligrafi și poeți, cu jocuri de cuvinte, cu vorbe în doi peri, cu aluzii, cu metafore, cu feciori frumoși și cu bufonerii, au fost și perioade în care a uitat de toate, ocupându-se doar de scriptele și de secretariatul *divan-ului* lui Suleyman Pașa cel Ghebos, în al cărui serviciu a izbutit să intre. După patru ani, când a murit Padișahul Nostru, dat fiind dezinteresul Sultanului Mehmed - care i-a urmat la tron - față de asemenea lucruri, pasiunea pentru miniatură și pentru pictură a lui Negru s-a preschimbat dintr-o plăcere sărbătorită cu fast într-o taină trăită în singurătate, în dosul ușilor ferecate. Uneori deschidea câte o carte rămasă de la răposatul meu tată și se uita, cu simțăminte de vinovăție și tristețe, la vreo pictură plăsmuită la Herat tocmai pe vremea Timurizilor - da, la imaginea care-o înfățișa pe Şirin îndrăgostindu-se de Husrev, după ce-i vedea portretul -, dar n-o privea ca pe o frântură dintr-un fericit joc al măiestriei

care continua să se desfășoare în cămărilor Seraiului, ci ca și cum ar fi zgândărit o taină dulce, rămasă undeva în memorie.

În cel de-al treilea an de la urcarea pe tron, Regina Angliei i-a trimis Padișahului Nostru un ceas miraculos în care se afla un instrument muzical cu burduf. Acel ceasornic uriaș și părțile care-l alcătuiau, roțile dințate, tablourile și statuile descărcate de pe corabia venită din Anglia pentru a transporta comedia și solia care-l însoțea au fost instalate, cu mare trudă, vreme de mai multe săptămâni, pe un povârniș al Grădinii Imperiale orientat spre Cornul de Aur. Mulțimea care se adunase pe colinele Cornului de Aur și care venise cu bărcile spre a fi de față la acest spectacol a văzut cu uimire și admirație cum, prin punerea în funcțiune a uriașului ceasornic, care isca un fel de muzică zgomotoasă, înspăimântătoare, statuile și siluetele de mărimea unui stat de om se roteau unele în jurul altora cu gesturi pline de înțeles, cum se mișcau de la sine, grațioase și pline de miez, în ritm cu melodia, de parcă n-ar fi fost făurite de om, ci de Dumnezeu, și cum bazaconia a făcut să se audă timpul la Istanbul, asemenea dangătelor de clopot.

Negru și Ester mi-au transmis, fiecare în parte, că ceasul față de care populația Istanbulului, laolaltă cu toată gloata și mulțimea de prostănaci, nutrea o admirație nețărmurită era o pricină îndreptățită de neliniște pentru Padișahul Nostru și pentru tagma pioșilor căzuți în patima religiei, căci el dovedea puterea necredincioșilor. Am auzit cu toții cum, într-o vreme în care asemenea zvonuri se înmulțiseră, Padișahul, Sultanul Ahmed, care urmase la tron, s-a trezit într-un miez de noapte inspirat de Dumnezeu, a pus mâna pe buzdugan, a coborât din Harem în Grădina Imperială și a făcut ceasul și statuile una cu pământul. Cei care ne-au transmis această veste și aceste zvonuri adăugau că Padișahul Nostru zărise în somn chipul sfânt al Profetului scăldat în lumină, că Trimisul Domnului îl prevenise că, dacă îngăduia norodului să admire imaginile și chiar acele obiecte care, create fiind după

asemănarea omului, se luau la întrecere cu creaturile lui Dumnezeu, avea să se îndepărteze de porunca divină, și că Padișahul Nostru pusese mâna pe buzdugan chiar în vreme ce visa. În ceea ce-l privește pe Padișahul Nostru, el i-a cerut credinciosului său cronicar să însemneze acest eveniment cam în felul următor: a pus să se scrie cartea numită *Miezul istoriilor*, dându-le caligrafilor nenumărate pungi cu galbeni, dar nu i-a pus pe miniaturiști să s-o ilustreze.

Iată, astfel s-a ofilit trandafirul cel roșu al emoției miniaturii și picturii care s-a deschis la Istanbul vreme de o sută de ani, inspirat de Ținuturile Persiei. Vrajba care s-a iscat între vechii maestri din Herat și meșteșugul maestrilor frânci și care a stârnit gâlcevi, precum și nesfârșite întrebări printre miniaturiști, nu a avut nici o urmare. Pentru că pictura a fost părăsită; nimeni n-a mai pictat, nici ca orientalii, nici ca occidentalii. Miniaturiștii nu s-au mâniat și nu s-au răzvrătit împotriva acestei împrejurări; s-au împăcat cu ea ca niște bătrâni care se deprind cu o boală - în tăcere, încetul cu încetul, cu o resemnare lipsită de măreție, cu melancolie.

N-au mai fost curioși și nici măcar n-au mai încercat să viseze la ceea ce făceau marii maestri din Herat, din Tabriz pe care îi urmăreau altădată cu admirație, dar nici la ceea ce făceau maestrii frânci, care trudeau pentru noile lor metode și față de care șovăiau între invidie și dezgust. Părea că pictura fusese părăsită, așa cum se întâmpla cu orașul care seara, când se fereau ușile caselor, rămânea pradă întunericului. Toată lumea a uitat, fără părere de rău, că universul era văzut cândva în cu totul alt mod.

Din păcate, cartea tatei n-a fost isprăvită. Paginile care fuseseră încheiate au ajuns, din locul în care le lăsase Hasan să cadă, în Vistierie, iar aici au fost date la legat de către un bibliotecar sânguincios și meticulos, laolaltă cu alte câteva picturi lipsite de interes zămislite în atelier și s-au risipit prin felurite albume. Hasan a fugit din Istanbul și i s-a pierdut urma, astfel încât nu s-a mai aflat nimic despre el. Dar

Şevket și Orhan n-au uitat niciodată că acela care îl răpusesese pe ucigaşul tatei nu fusese Negru, ci unchiul lor.

Barză a devenit Mai-marele miniaturiştilor în locul Maestrului Osman, care a murit la doi ani după ce a orbit. Fluture, a cărui măiestrie era mult admirată și de tata, și-a dăruit restul vieții modelelor pentru covoare, pentru pânzeturi și corturi. Tinerele calfe din atelierul de pictură au urmat și ele aceeași cale. Nimeni nu a dat semne că părăsirea picturii ar fi fost o mare pierdere. Asta pentru că nimeni nu-și văzuse, poate, portretul făurit cu migală.

În ceea ce mă privește, mi-am dorit în taină, de-a lungul întregii mele vieți, să se împlinească două picturi, dar n-am avut cui mărturisi acest lucru:

1. Doream să mi se realizeze portretul. Dar știam că, oricât de multe strădanii s-ar fi depus, acest lucru era cu neputință, pentru că, din păcate, chiar dacă mi-ar fi văzut frumusețea întocmai așa cum este ea, nici unul dintre miniaturiştii Padişahului n-ar fi fost în stare să creadă că fața unei femei este frumoasă atâta vreme cât ochii și buzele nu-i sunt desenate întocmai ca ale chinezoaicelor. Dacă m-ar fi înfățișat ca pe o fermecătoare chinezoaică, așa cum ar fi făcut vechii maeștri din Herat, cei care mă văzuseră și mă cunoșteau mi-ar fi putut descifra, poate, chipul în spatele acesteia. Dar cei care vor urma după noi nu-mi vor mai putea recunoaște trăsăturile, chiar dacă vor pricepe că ochii femeii din pictură nu erau, de fapt, trași spre tâmpile. Cât de fericită aș fi astăzi, la bătrânețe, când îmi petrec zilele alinată de fiii mei, dacă aș avea o imagine a propriului chip plămădită la tinerețe!

2. Un lucru care-i stârnea curiozitatea lui Nazim cel Blond din Ran, într-unui din mesneviu-urile sale: doream să se izvodească imaginea fericirii. Știu foarte bine cum s-ar putea împlini ea. Doream să se picteze imaginea unei mame cu doi copii; doream ca în vreme ce-l ținea zâmbind în brațe pe cel mic și-i dădea să sugă, iar acesta ținea între buze sfârcul sânului dolofan al mamei sale, zâmbind fericit, ochii mamei

să se petreacă cu ochii fratelui mai mare, care să se arate puțin gelos. Doream, de asemenea, ca eu să fiu acea mamă din pictură, ca acea imagine să înfățișeze pasărea de pe cer zburând și, în același timp, rămânând agățată pe cer, fericită pe vecie; doream ca toate aceste lucruri să se înfăptuiască potrivit metodei maeștrilor din Herat, care opreau timpul în loc. Știu că nu este ușor!

Orhan, fiul meu, care este destul de nesăbuit ca să caute o lămurire pentru toate cele, mi-a reamintit că maeștrii din Herat care opreau timpul în loc nu m-ar fi putut desena niciodată așa cum sunt eu și mi-a mai spus, pe de altă parte, că maeștrii frânci care făureau neîncetat imagini cu mame frumoase ce-și îmbrățișau fiii nu-l vor putea zăgăzui niciodată. Sunt ani de când îmi tot repetă că acea imagine a fericirii nu se va putea împlini, de fapt, nicicând.

Poate că are dreptate. Omul nu caută, de fapt, zâmbetul zugrăvit în imaginile care înfățișează fericirea, ci fericirea trăită în viață. Miniaturisti știu acest lucru, dar tocmai asta nu pot ei picta. De aceea înlocuiesc fericirea vieții cu fericirea de a vedea.

I-am istorisit această poveste - care nu va putea fi ilustrată - fiului meu, Orhan, nutrind speranța că, poate, o va așterne pe hârtie. I-am dat, fără a pregeta, răvașele pe care mi le-au trimis Hasan și Negru, precum și desenele de cai cu cerneala întinsă descoperite asupra bietului Delicat Efendi. Este mereu mânios, îmbufnat și nefericit și nu se teme deloc că-i nedreptățește pe cei care nu-i plac. Dacă, din această pricină, îl înfățișează pe Negru mai dus pe gânduri decât era, dacă ne arată viața mai grea decât a fost, dacă-l zugrăvește pe Șevket ca pe un om rău, iar pe mine ca pe o ființă mai frumoasă și mai lipsită de bunăcuviință decât am fost, să fiți cu băgare de seamă și să nu-l credeți pe Orhan! Căci nu va exista minciună pe care să n-o ticluiască pentru ca povestea lui să fie frumoasă, iar noi să o credem.

1990-1992, 1994-1998

Glosar

Abhaz - originar din Abhazia sau locuitor al Abhaziei (astăzi, republică autonomă în nord-vestul Georgiei). Locuitorii regiunii vorbesc abhaza, limbă din familia limbilor caucaziene de nord-vest. Circa jumătate dintre ei sunt musulmani sunniți, iar restul, creștini ortodocși.

Agra - oraș în nordul Indiei, în actualul stat Uttar Pradeș. Este celebru mai ales pentru Taj Mahal mausoleu construit de împăratul mogul Șah Jahan în memoria soției sale, Arjumand Banu Bagam, supranumită Mumtaz Mahal. Orașul actual a fost fondat în 1566 de împăratul mogul Akbar (1556—1605) și a devenit, foarte curând, un important centru de cultură, adăpostind, până în 1648 (când împăratul Aurangzeb a mutat capitala la Delhi), și administrația centrală a mogulilor. A fost cucerit de britanici în 1803, iar din 1835 a devenit capitală de provincie.

Ahmed Gazali (sec. al XI-lea) - poet mistic, fratele lui Abu-Hamid al-Ghazali, cunoscut teolog și mistic islamic. Poemele sale se situează adeseori la limita periculoasă a „abaterii de la dreapta cale”, cum este numită, în termeni eufemistici, erezia în dogmatica islamică.

Akbar Han / Akbar (1542—1605) - cel de-a treilea suveran mogul al Indiei, socotit fondatorul *de fado* al Imperiului Marilor Moguli. După ce a stabilit alianțe matrimoniale cu dinastia locală din Rajput, Akbar și-a extins teritoriul din Afghanistan până la Golful Bengal, și de la Munții Himalaya până la râul Godavari. A încercat să pună bazele unei noi religii, care urma să constituie o sinteză între islam, brahmanism, creștinism și zoroastrism. Tentativa sa a eșuat, dar a contribuit la sporirea caracterului cosmopolit și tolerant al curții imperiale. Akbar s-a înconjurat de mari

savanți și artiști, de diverse etnii și orientări religioase, și și-a asumat rolul de protector al artelor.

Alep / Halab sau **Aleppo** (vechea Beroea) - oraș în nordul Siriei actuale. A fost fondat pe vremea hitiților (în jurul anului 1000 î.Chr.) și locuit în permanență de diverse populații. Aici se află, printre alte vestigii, moscheea lui Zacharia, în perimetrul căreia se găsește mormântul atribuit tatălui lui Ioan Botezătorul.

Amasya - vechiul Pontus grecesc. Orașul se află în nordul Turciei, către coasta Mării Negre, fiind populat, încă din epoca otomană timpurie, de triburi turkmene, în permanent conflict cu administrația centrală.

Bairam (tr. *bayram*) - termen care desemnează, la turci, cele două mari sărbători islamice: Sărbătoarea Jertfei (*Kurban Bayrami*) și sărbătoarea de încheiere a postului din luna Ramadan (*Şeker Bayrami*).

Behzad / Bihzad (m. 1535) - cel mai cunoscut miniaturist sau „pictor de manuscrise” persan de la sfârșitul epocii mongole și începutul celei safavide. Născut la Herat, în actualul Afghanistan, a fost pregătit de pictorul Mirak Nakkaş, tutorele său. Behzad a lucrat o perioadă la Herat, în biblioteca regală a Timurizilor, care reunea un număr apreciabil de savanți, caligrafi și miniaturiști. În 1506 sau, după alte surse, în 1510, după instalarea la putere a noii dinastii safavide, Behzad a însoțit curtea regală la Tabriz (actualul Iran). Ajuns în fruntea bibliotecii regale după 1522, el avea să influențeze decisiv nu numai pictura persană, ci și pe cea indiană și otomană. Treizeci și două dintre numeroasele manuscrise ilustrate care i se atribuie, realizate la Herat între 1486 și 1495, au o paternitate certă. Miniaturile sale se remarcă prin cromatica subtilă, stilul elaborat al compoziției, aspectul realist al peisajelor și personajelor.

„Bonetele roșii” (tr. *Kizilbaş*) - termen desemnând, la origine, un grup de șapte triburi turkmene rebele, care profesau o formă de islam popular blamat de teologii sunniți,

deoarece încorpora numeroase elemente preislamice și știite. Formula lor de cult era, într-o anumită măsură, similară cu cea a ordinului mistic Bektași (patronul spiritual al ienicerilor), care s-a prefigurat către sfârșitul secolului al XIII-lea, dar care s-a integrat în sistemul social otoman. Triburile amintite erau preponderent nomade ori seminomade și se aflau în conflict permanent cu otomanii, care urmăreau sedentarizarea lor. Conflictul cu autoritățile otomane era periodic stimulat de dinastia safavidă din Iran, care se folosea de ele ca forță de interpunere și, totodată, de presiune, pentru a cuceri estul Anatoliei. Termenul de *Kizilbaş* a devenit, în timp, sinonim cu noțiunea de „erezie”, ajungând să desemneze și alte grupuri care se disociau de islamul sunnit; în unele contexte, el era folosit ca sinonim al etnonimului „iranian/persan”, în sensul de „adept/aliat al persanilor”.

Buhara - oraș situat într-o oază din vestul actualului Uzbekistan. A fost fondat în secolul I d.Chr., remarcându-se ca centru cultural și comercial datorită faptului că se afla pe traseul caravanelor ce străbăteau Drumul Mătăsii. Cucerit de arabi la începutul secolului al VIII-lea, a devenit apoi un important centru al culturii islamice, menținându-și acest statut și în perioada Samanizilor (dinastie persană care a domnit în secolele IX—X). Ulterior, a fost cucerit succesiv de Karakhanizi (dinastie turcică) și de tătari. În secolul al XVI-lea a fost capitala Hanatului Uzbek, transformat, în secolul al XVIII-lea în emirat. Acesta din urmă a fost cucerit în 1866 de Rusia, devenind în perioada 1868—1920 protectorat rusesc.

Buhari (810—870) - savant arab originar din Buhara. A călătorit prin întreaga lume islamică, adunând tradiții orale cu privire la Profetul Mahomed. Din cele peste 600 000 de tradiții de acest gen a selectat, verificându-le riguros autenticitatea, 7 275, incluse în opera intitulată *Autenticele*. Sunniții consideră că acestea sunt depășite în importanță doar de Coran. În urma unei dispute teologice, Buhari a fost expulzat la Kartank, lângă Samarkand, unde a și murit.

Mormântul său este vizitat anual de mii de pelerini din întreaga lume islamică.

Burak - cal legendar, cu atribute miraculoase, care l-ar fi purtat pe Profetul Mahomed în ascensiunea sa nocturnă la cer (ar. *al-Miraj*, tr. *Mirac*), petrecută la Ierusalim (al treilea oraș sfânt al islamului, după Mecca și Medina).

Cami (1414—1492) - poet și mistic persan născut în actuala provincie Horasan din Iran. Numele său este strâns legat de curtea timuridă de la Herat și îndeosebi de suveranul Hosayn Baykara (tr. Huseyin Baykara). Opera sa cea mai importantă este o alegorie compusă din șapte poeme și intitulată *Cele șapte tronuri*. A scris, de asemenea, alte trei volume de poeme, mai multe opere în proză, inclusiv biografii ale unor sfinți persani, și o culegere de anecdote cu accente licențioase. Este și autorul mai multor tratate de sufism.

Caravanserai (tr. *kervansaray*) - gen de han, folosit de caravanele de negustori, dar și de alte categorii de călători. Caravanseraiurile erau amplasate de-a lungul rutelor comerciale, precum și în marile orașe ale lumii islamice. Ele aveau aspectul unor veritabile fortărețe, fiind prevăzute cu o singură poartă, care se închidea noaptea din rațiuni de securitate. Indiferent de zona în care se situau, aveau o concepție arhitectonică relativ identică: un corp de clădiri situat împrejurul unei incinte vaste, cu numeroase cișmele, iar la nivelul solului, grajduri pentru animale, eventual depozite pentru mărfurile transportate de caravane. Corpul de clădiri era compartimentat și, uneori, prevăzut cu încăperi. În incintă se afla și o moschee sau o sală de rugăciune. Curtea era folosită pentru tranzacții comerciale; călătorii sosiți din cele mai diverse zone ale lumii obișnuiau să schimbe vești, idei, obiceiuri, ceea ce-i conferea caravanseraiului un important rol de socializare în perioada clasică.

Cartea biruințelor (tr. *Zafemame*) - volum realizat în atelierul de pictură al Palatului de la Topkapi, sub supravegherea lui Nakkaș Osman (Maestrul Osman), care

data din 1579 și care prezenta, prin intermediul celor 25 de miniaturi, sfârșitul domniei lui Soliman Magnificul mort în 1566, în timpul asediului fortăreței maghiare de la Zigetvar (azi, Szeged).

Cartea ceremoniilor (tr. *Surname*) - volum realizat sub îndrumarea lui Nakkaş Osman (Maestrul Osman), care cuprindea 437 de miniaturi și care ilustra ceremonia de circumcizie a prințului moștenitor Mehmed, fiul sultanului Murat III (1574—1595), petrecută în anul 1582. Potrivit unor surse de epocă, această ceremonie, care a necesitat un an de pregătiri, a durat 50 de zile și 50 de nopți. La sărbătorile de acest gen participau, prin reprezentanții lor desemnați, diverse corpuri ale armatei, organizații religioase și bresle. Delegații acestora defilau în fiecare după-amiază pe Hipodromul din Istanbul (tr. At Meydam), într-o ordine prestabilită, purtând care alegorice, ustensile și produse specifice. Acestea din urmă îi erau oferite sultanului și, ulterior, distribuite mulțimii care asista la festivități.

Cartea harurilor (tr. *Hunemame*) - unul dintre cele mai vestite manuscrise cu miniaturi realizate în atelierul de pictură al Palatului de la Topkapi, sub îndrumarea lui Nakkaş Osman (Maestrul Osman). Textul era conceput de Lokman Efendi (Şehnameci Seyyid Lokman). Opera a fost realizată în două etape. Primul volum, datat 1584, cuprindea 45 de miniaturi care prezentau viața și faptele de vitejie ale suveranilor otomani, începând cu Osman Gâzi (fondatorul dinastiei) și terminând cu Selim I. Cel de-al doilea, datat 1587, cuprindea 95 de miniaturi și îi era dedicat în exclusivitate lui Soliman Magnificul (tr. Kanuni Sultan Suleyman).

Cartea lui Selim (tr. *Şahname-i SelimHan*) - volum realizat în 1581 în atelierele de pictură de la Palatul Topkapi, sub îndrumarea lui Nakkaş Osman (Maestrul Osman); cuprindea 43 de miniaturi și ilustra domnia sultanului Selim II (1566—1574). Textul îi aparținea lui Lokman Efendi (Şehnameci Seyyid Lokman).

Cartea sufletului (ar. *Kitab al-ruh*) - vezi **El-Cevziyye**.

Cartea șahilor (pers. *Şahname*) - capodopera lui Firdevsi (940?—1020?), care cuprinde 60 000 de distihuri. Poemul debutează cu epoca regilor persani legendari: Gayumart, Hoşang, Tahmuras și Jamşid. Această perioadă idilică este urmată de domnia fatidică a arabului Dahhak (sau Zohak), care este ispitit de propriul strămoș, Ahriman, cade în păcat și devine din ce în ce mai tiranic. Dahhak sfârșește prin a fi întemnițat sub Muntele Damavand. Cursul evenimentelor este întrerupt de un episod romantic, care narează dragostea dintre Zal prinț din dinastia regală a Persiei și Rudabah, fiica regelui din Kabul. Din căsătoria lor se naște Rustam (tr. Rustem), erou adeseori asemănat cu Hercule din mitologia greacă. Poemul avansează de la epoca legendară la cea istorică a Persiei, trecând în revistă domniile șahilor sassanizi și ajungând până la cucerirea musulmană, asociată cu moartea lui Yazdگرد III, în 651 (vezi **Firdevsi**).

Ceacșiri - pantaloni largi, de tipul șalvarilor, strânși în pliuri în jurul taliei și atașați, în zona gleznelor, de cizme ușoare din piele; spre deosebire de șalvari, care erau purtați de ambele sexe, ceacșirii erau purtați doar de bărbați.

Cei-cu-Oile-Albe (tr. Akkoyunlu) - confederație de triburi turkmene sunnite din regiunea Diyarbakir (sud-estul Turciei actuale), apărută prin secolul al XIV-lea, după ocupația mongolă. Confederația se compunea din diverse clanuri și triburi turkmene, sosite în Anatolia în aceeași perioadă cu turcii selgiukizi. Statul amintit integra inițial atât gruparea Celor-cu-Oile-Albe, cât și gruparea Celor-cu-Oile-Negre uniuni de triburi care s-au separat ulterior pentru a pune bazele unor formațiuni statale rivale, prima sunnită, cea de-a doua șiiită. Expansiunea Celor-cu-Oile-Albe a fost multă vreme stăvilită de confederația rivală, a Celor-cu-Oile-Negre. Puterea lor avea să se consolideze odată cu domnia lui Uzun Hasan (în roman, Hasan cel Lung, m. 1478), care și-a extins dominația până la Bagdad, Herat și Golful Persic. Cei-cu-Oile-Albe vor fi subminați ulterior de propaganda șiiită a

dinastiei safavide din Iran, care le va aplica o lovitură decisivă prin victoria Șahului Ismail asupra lui Uzun Hasan (1502). Un principat autonom al Celor-cu-Oile-Albe s-a mai menținut o vreme la Mardin (sud-estul Turciei).

Cei-cu-Oile-Negre (tr. Karakoyunlu) - confederație de triburi turkmene islamizate, de orientare șiiită, care ocupa zona lacului Van, în vestul Anatoliei (vezi și **Cei-cu-Oile-Albe**).

Delhi (sultanatele de la ~) - succesiune de dinastii (1206—1526) fondate de unul dintre comandanții ghurizi, Kutb al-Din Aybeg (cuceritorul orașului Delhi), ai căror reprezentanți erau de origine afghană și turcică (central-asiatică). Aceste dinastii au generat o civilizație specifică, în care islamul interfera cu elemente hinduse și budiste.

Derviș - termen de origine persană, care îi desemna, la modul general, pe adepții misticii islamice (sufism). De-a lungul istoriei misticii islamice, ale cărei prime manifestări se situează către sfârșitul secolului al VIII-lea, au apărut numeroase ordine de derviși (tr. *tarikati*), care au generat ramuri și subramuri numeroase, atât în mediile sunnite, cât și în cele șiiite. Acestea își aveau, fiecare, propriul mod de organizare, propriile rituri și metode de inițiere; unele dintre ele valorificau tradiții locale, de origine preislamică. Existau ordine de derviși cerșetori, care duceau o viață itinerantă. Altele dispuneau de o vastă rețea de lăcașuri proprii (numite în turcă, în funcție de mărime și importanță, *hankah*, *asitane*, *zaviye* sau, generic, *tekke*), aveau simpatizanți laici care contribuiau la susținerea lor financiară și organizau reuniuni rituale regulate; lăcașurile erau întreținute de persoane consacrate celibatului (dervișii propriu-ziși).

Divanhane - sala de consiliu a Palatului Imperial de la Topkapi.

Dulkadir - trib turkmen aflat în conflict constant cu turcii otomani. S-a situat de partea dinastiei safavide din Iran în timpul sângeroaselor conflicte care opuneau cele două tabere, în secolul al XVI-lea; a contribuit nemijlocit la

consolidarea dinastiei safavide și la anihilarea rivalilor acesteia. Ocupa zonele Maraș, Malatya, Elbistan și Harput din sud-estul Turciei actuale, dar avea ramificații și în zona Azerbaidjanului iranian.

Edirne - anterior Adrianopole (vechiul Hadrianopolis sau Adrianopolis), oraș în nord-vestul Turciei, în apropierea actualei granițe cu Bulgaria. Printre vestigiile sale istorice figurează Moscheea Selimiye, construită către 1500 de faimosul arhitect otoman Sinan, și Moscheea Bayezit, terminată în 1488. La origine, orașul Edirne făcea parte din Tracia de Est, fiind cunoscut ca Uskadama sau Uskudama. Orașul a fost reconstruit de împăratul roman Hadrian, căruia avea să-i poarte ulterior numele, în jurul anului 125 d.Chr. A fost apoi cucerit succesiv de avari, de bulgari și de cavalerii cruciați. În 1361, turcii otomani au preluat controlul asupra orașului, care a devenit capitala sultanilor otomani până la cucerirea Constantinopolului, în 1453, și care a avut, ulterior, statutul unei capitale de vară.

El-Cevziyye (1292—1350) - învățat arab ale cărui preocupări s-au îndreptat mai ales către jurisprudența islamică, teologie și tradițiile profetice. Era renumit pentru cunoștințele sale aprofundate în domeniul comentariilor Coranului, afirmându-se îndeosebi pe tărâmul gândirii hanbalite. Multe dintre lucrările sale erau compilații, dar a scris și opere originale. Una dintre cărțile sale cele mai îndrăgite este *Cartea sufletului*, frecvent amintită în romanul lui Orhan Pamuk.

Erzurum - oraș în estul Turciei. Erzurumul actual corespunde vechiului oraș armean Garin Kalakh; în perioada bizantină, aici se afla orașul Theodosiopolis. Așezarea a fost cucerită de turcii selgiukizi în 1071, apoi de turcii otomani în 1515. Erzurumul a fost ocupat, pentru scurte perioade, și de Rusia (1828, 1878 și 1916).

Esterabad - actualul Gurgan (vezi **Gurgan**).

Făpturi ciudate (tr. *Acayip Ul-Mahlukat*) - carte de mare popularitate în lumea islamică, care poate fi socotită un

echivalent al așa-numitelor *mirabilia* din Occidentul medieval. Acest gen de lucrări consemnau ciudățeniile lumii fizice sau ceea ce părea să se situeze la granița dintre straniu și miraculos (animale monstruoase, rase umane neobișnuite, fenomene inexplicabile etc), folosindu-se de o literatură de colportaj care circula mai ales pe cale orală. Fenomene similare sunt consemnate, sub formă de „legende” sau „zvonuri”, și în celebre cărți de călătorie din lumea islamică, precum cea a lui Ibn Fadlan ori cea a lui Evliya gelebi (1611-1684).

Feregea - mantie sau pelerină din stofă sau mătase, purtată de femeile musulmane în public, peste celelalte veșminte; termenul s-a răspândit și în Țările Române, unde desemna o mantie din stofă subțire sau mătase purtată de boieri sau de soțiile acestora peste îmbrăcămintea obișnuită.

Firdevsi / Ferdousi (940?—1020?) - poet persan, socotit de unii critici „un Homer al Persiei”. Născut în Horasan, lângă Tun, Firdevsi și-a consacrat o mare parte a vieții celei mai vaste dintre operele sale, *Cartea șahilor* (pers. *Şahname*). Încheiat după circa treizeci și cinci de ani, în 1010, când autorul avea în jur de 70 de ani, poemul cuprinde circa 60 000 de distihuri. Opera se remarcă prin numeroasele descrieri de bătălii, reconstituite într-un stil alert și expresiv; a fost unul dintre subiectele predilecte de inspirație ale miniaturiştilor din întreaga lume islamică. Nemulțumit de tratamentul de care avea parte la curtea sultanului Mahmud din Ghazna, căruia îi dedicase cartea, Firdevsi pleacă la Herat, iar de acolo în Tabaristan. Mai târziu se stabilește la Bagdad, unde compune un *mesnevi* de 9 000 de distihuri, intitulat *Iosifși Zulayka* (versiunea arabă a poveștii biblice).

La sfârșitul vieții revine pe meleagurile natale (vezi și ***Cartea șahilor***).

Fuzuli (1494?—1556) - poet otoman originar din vechiul trib turkmen Bayat, stabilit pe teritoriile Irakului actual încă de pe vremea turcilor selgiukizi. De confesiune șiiită, și-a redactat scrierile în turcă azeră, în persană și în arabă. Este

socotit unul dintre cei mai mari poeți otomani, alături de contemporanul său Baki. Opera sa, vastă și variată, vădește cunoștințe enciclopedice și este dominată de tema dragostei mistice. Ea include antologii poetice și un număr de poeme erotico-mistice de mare întindere, dintre care cel mai celebru este *Leyla și Mecnun* (prelucrare proprie a vestitei povești de dragoste arabe).

Galata - vechiul cartier genovez din Istanbul, aflat la nord de Cornul de Aur.

Gazali (Abu-Hamid al-Ghazali, 1058—1111) - mistic și teolog islamic originar din Tus (provincia Horasan din Iranul actual). A fost o vreme profesor la celebra școală coranică al-Nizamiyya din Bagdad, unde și-a redactat și publicat o mare parte din operă. Și-a petrecut apoi circa unsprezece ani în călătorii, la Damasc, Ierusalim, Mecca, pentru a reveni, către sfârșitul vieții, la Nișapur și, ulterior, la Tus. A scris, printre altele, *Reînvierea științelor religioase*, *Salvatorul de la rătăcire*, *Firida luminilor*, *Incoerența filozofilor*.

Genghis Han / Ginghis Han (1167?—1227) - personaj cvasi-legendar, fondatorul Imperiului Mongol. Originar dintr-un clan mongol obscur, Temujin, viitorul Mare Han, a izbutit să reunească sub conducerea sa mai multe triburi mongole, spre a pune bazele unui „imperiu universal”, care s-a dovedit, în cele din urmă, efemer. Invaziile mongole au răvășit China, Transoxiana, Afghanistanul, o mare parte a Iranului, a Rusiei meridionale și a Indiei. Descendenții lui Genghis Han aveau să fondeze dinastii în China, Persia și Rusia și să stăpânească, vreme de mai multe secole, Asia Centrală.

Ghaznevizi - dinastie turcică islamică, care a stăpânit, vreme de mai bine de 200 de ani, Afghanistanul și Punjabul. Dinastia a fost fondată de Alptigin (m. 963), un sclav samanid de origine turcică, care a cucerit în 962 orașul strategic Ghazna și l-a transformat într-un regat autonom. Cel mai însemnat reprezentant al dinastiei a fost sultanul Mahmud din Ghazna (971—1030), nepotul lui Alptigin, care a condus numeroase expediții războinice în Punjab, revenind,

de fiecare dată, cu imense prăzi de război, folosite pentru a transforma Ghazna într-un înfloritor centru de cultură islamică. El a reușit să anexeze, în cele din urmă, Punjabul, capitala Ghaznevizilor mutându-se, din 1160, la Lahore. Ultimul suveran ghaznevid a fost înlăturat de la tron în 1186 de către Muhammad din Ghur (m. 1206), cuceritor musulman din dinastia Ghurizilor (vezi **Ghurizi**).

Ghurizi - dinastie originară din Ghur (vestul regiunii centrale a actualului Afghanistan), care a pus bazele unui regat pe la mijlocul secolului al XII-lea, provocând căderea Ghaznevizilor. Ghurizii au stăpânit regiuni din Afghanistan (1186—1215) și din India (1173—1206), fiind la rândul lor înlăturați de la putere de șahii din Horezm (Khwarizm), care fondaseră o altă dinastie, în centrul Asiei (aceștia aveau să fie la rândul lor dislocați de mongolii lui Genghis Khan în 1219-1220).

Gori - fortăreață în nordul Georgiei.

Gurgan / Gorgan oraș în nord-estul Iranului, aproape de Marea Caspică, în provincia Mazandaran, numit anterior Esterabad sau Astrabad. Așezarea exista cel puțin din epoca ahemenidă (550?—330? î.Chr.). Către secolul I d.Chr., Esterabadul a devenit loc de popas pe vestitul Drum al Mătăsii care lega China de Marea Mediterană, acest statut contribuind substanțial la dezvoltarea sa economică și culturală până către anul 1200. Din secolul al XIII-lea până la începutul secolului al XX-lea, orașul a avut profund de suferit de pe urma incursiunilor unor armate inamice, care au condus la depopularea și la declinul său treptat.

Hafez / Hafiz (1325?—1389?) - poet persan originar din Șiraz (Iran). Era un adept fervent al misticii islamice, dar a fost, o vreme, și poet de curte. Versurile sale celebrează agapele bahice, partidele de vânătoare și dragostea în ipostazele ei cele mai surprinzătoare, reflectând, aparent, stilul de viață al curții imperiale din Șiraz; ele au însă și o dimensiune mistică mai profundă. Poetului i se atribuie peste cinci sute de poeme, genul preferat fiind de departe gazelul,

căruia i-a adus inovații importante atât la nivelul surselor de inspirație, cât și al formei.

Hallac-i Mansur (ar. Mansur al-Hallaj, m. 922) - mistic persan de expresie arabă, provenit, probabil, dintr-o familie de zoroastrieni. Remarcându-se prin influența crescândă și prin numărul mare de discipoli, a fost arestat de poliția abbasidă și a petrecut opt ani de temniță la Bagdad. A sfârșit prin a fi declarat eretic, torturat și executat în public, pe esplanada noii moschei din Bagdad. Discipolilor săi, urmăriți și persecutați asiduu, li se atribuie revigorarea poeziei mistice din Iran și din Turcia. Deși condamnat de o parte însemnată a teologilor dogmatici, al-Hallaj s-a bucurat de o vie simpatie în mediile populare, care continuă să-l venereze și astăzi. Operele sale, conservate în parte, se remarcă prin argumentația subtilă și prin rafinamentul expresiei.

Halveti - confrerie mistică islamică a cărei înființare îi este atribuită lui Uman al-Halwati, mort la Tabriz prin 1397—1398. Confreria a pătruns în Asia Mică dinspre Azerbaidjan, fiind constant prezentă în viața publică pe tot parcursul istoriei otomane și ajungând la apogeu în secolele XVI—XVII. A avut numeroase ramuri, îndeosebi în provinciile centrale ale Imperiului. Circa un sfert din numărul total al lăcașurilor sufite istanbuleze de la sfârșitul secolului al XIX-lea era revendicat de diversele ramuri ale ordinului Halveti.

Hanbalism - cea mai dogmatică și mai rigidă dintre școlile de jurisprudență islamică sunnită, plasată sub patronajul lui Ahmad bin Hanbal (m. 855). Această școală nega dreptul la opinia personală și la raționamentul prin analogie, fiind în mod explicit literală, nu speculativă. Hanbalismul a fost foarte răspândit în ultimele două secole ale călifarului abbasid (750—1258), rămânând popular în Siria și în Irak până în secolul al XIV-lea, pentru a înregistra apoi un declin în perioada otomană.

Hanefism - școală juridică întemeiată de teologul Abu-Hanifa, care, pe lângă Coran și „tradițiile profetice” izvoare fundamentale ale dreptului islamic -, acceptă ideea opiniei

personale raționale, în măsura în care cauza litigioasă nu are analogie în sursele menționate. Din această școală a derivat sistemul juridic oficial al abbasizilor, al turcilor selgiukizi și al celor otomani. Ea continuă să predomine astăzi în Turcia și în vechile teritorii otomane, precum și în Asia Centrală.

Havuz - bazinul situat între apartamentele imperiale și viitoarele chioșcuri ale Bagdadului și Revanului, în incinta Palatului Imperial de la Topkapi.

Herat - oraș în nord-vestul Afghanistanului, pe cursul Harirudului (anticul Arius). Se presupune că așezarea a fost fondată de Alexandru Macedon în secolul al IV-lea î.Chr. În secolul al VII-lea d.Chr. orașul a fost cucerit de musulmani. În 1381, Heratul a devenit capitala cuceritorului turco-mongol Timur Lenk și s-a dezvoltat rapid, dobândind o faimă solidă, datorită rețelei de școli și atelierelor de pictură. A fost cucerit de afgani în 1749, după ce își pierduse treptat strălucirea de altădată, în urma strămutării capitalei iraniene la Tabriz.

Horasan - provincie în nord-estul Iranului; toponimul era utilizat, în mod tradițional, nu numai pentru desemnarea actualei provincii iraniene, ci și pentru zonele situate la est de Iran, inclusiv pentru Transoxiana.

Hulagu / Hulagu Han (1217?—1265) - fondatorul dinastiei ilkhanide, care a dominat circa 70 de ani Persia și regiunile învecinate. Nepot al lui Genghis Han și frate cu Kublai Han și Mangu Han, Hulagu a inclus Persia și Irakul în Imperiul Mongol, distrugând, în 1256, celebra fortăreață a ismailiților de la Alamut (disidență islamică radicală, cu pronunțate accente ezoterice, cunoscută în Europa și sub numele de „Secta Asasinilor”). În 1257—1258 a asediat Bagdadul, în urma refuzului califului abbasid de a i se preda; potrivit unor istorici, în masacrul care a urmat au fost cruțate doar viețile creștinilor, la intervenția soției creștine a lui Hulagu. Bagdadul a ars vreme de șapte zile. Hulagu a cucerit apoi Alepul și Damascul (Siria) și a invadat Palestina, dar, lipsite temporar de comanda sa, armatele ilkhanide au

fost învinse de Mamelucii egipteni. Hulagu s-a retras în Persia, petrecându-și ultimii ani mai ales în nord-vestul Iranului, în zona lacului Urmia; multe dintre orașele distruse cu prilejul invaziei și al cuceririlor au fost refăcute chiar în timpul vieții sale.

Husrev și Șirin - unul dintre cele cinci poeme narative ce alcătuiesc *Cvintetul* compus de scriitorul iranian Nizami. Este inspirat de povestea de dragoste a lui Khosrou (tr. Husrev) II, supranumit Parvez („învingătorul”), rege din dinastia sassanidă (590—628). Acesta a cucerit tronul cu ajutorul împăratului bizantin Mauritius și, în semn de recunoștință, le-a restituit bizantinilor o parte din teritoriile cucerite de bunicul său. Când împăratul Mauritius a fost detronat și ucis (602), Khosrou și-a modificat politica față de Bizanț, declarându-i război perpetuu. A recucerit, pe această cale, teritoriile retrocedate în 592, a invadat largi zone din sud-vestul Asiei, a atacat Egiptul (616) și a ajuns, în cele din urmă, până la Chalcedon. Ca urmare a problemelor interne și a intrigilor urzite pentru detronarea sa, a fost învins, în cele de urmă, de împăratul bizantin Heraclius (628). După această înfrângere, a fost înlăturat de la tron și ucis de fiul său.

Ibn Arabi (m. 1240) - unul dintre cei mai importanți mistici islamici ai tuturor timpurilor. Născut în Andaluzia, a călătorit în întreaga lume musulmană, stabilindu-se o vreme și în Asia Mică. Existența i-a fost aproape în întregime consacrată studiului, ceea ce explică bogăția și varietatea operei sale. Învățătura lui Ibn Arabi, foarte personală, a fost popularizată, după moartea maestrului, îndeosebi de Sadr al-Din al-Kunyavi și de așezământul patronat de acesta la Konya (vechiul Iconium, în centrul Turciei) veritabil loc de azil pentru mari savanți ai vremii, supuși presiunii mongole. Ideile lui Ibn Arabi s-au bucurat de o receptare deosebit de favorabilă în Anatolia, devenind obiect de studiu în școlile coranice din Imperiul Otoman. începând din secolul al XIV-lea, doctrina sa monistă a devenit dogma centrală a

sufismului anatolian și a influențat vizibil literatura clasică otomană. Printre cele mai însemnate scrieri ale sale se numără *Firida luminilor*, *Cartea teofaniilor*, *Revelațiile de la Mecca*.

Ibn Fadlan (sec. al X-lea) - savant musulman cunoscut mai ales printr-o relatare de călătorie în Asia Centrală. Ibn Fadlan l-a însoțit, în calitate de secretar, pe ambasadorul trimis de califul abbasid al-Muktadir (908—932) la Almiș, regele bulgarilor de pe Volga, spre a-i remite banii necesari construirii unei fortărețe. Misiunea - eșuată, deoarece autoritățile califale nu au izbutit să strângă suma solicitată a - plecat de la Bagdad în iunie 921 și a ajuns la bulgari, după nenumărate peripeții, în mai 922.

Ilkhanizi - dinastie fondată de Hulagu (1217—1265), nepotul lui Genghis Han. Acesta a primit în stăpânire Hanatul Iranului (1256) și a ajuns să domine treptat o zonă care includea - în termenii geografiei actuale - Iranul, estul Irakului, vestul Afghanistanului și Turkmenistanul. Dinastia fondată de el avea să dăinuie până în 1353. În vremea lui Mahmud Ghazan Han, care a ocupat tronul în 1295, Ilkhanizii s-au convertit la islam. Cu acest prilej, dinastia conducătoare și-a proclamat independența față de Marele Han mongol, teritoriile ilkhanide au fost reorganizate din punct de vedere administrativ, iar armata reformată. Pe teritoriile conduse de Ilkhanizi se vorbeau, alături de mongola, turca, araba și persana. Capitalele Ilkhanizilor, Tabriz și Șiraz, au fost, în epocă, veritabile centre ale culturii islamice, remarcându-se prin sinteza iraniano-mongolă la nivelul arhitecturii, al artelor decorative (mai ales al miniaturii) și în viața științifică. Ilkhanizii au contribuit, totodată, la revigorarea și dezvoltarea comerțului între Orient și Europa.

Iosif și Zulayka - versiunea arabă a istoriei lui Iosif, personajul din Vechiul Testament, și a soției lui Potifar. În roman se face aluzie la poemul epic compus pe această temă de Firdevsi, în perioada petrecută la Bagdad.

Ispahan - oraș în centrul Iranului. În perioada preislamică, când purta numele de Aspadana, așezarea făcea parte din Media. Ea a fost invadată și cucerită de arabi la mijlocul secolului al VII-lea. A fost ocupată apoi de turcii selgiukizi, veniți din Asia Centrală, și a devenit, în 1051, capitala imperiului fondat de aceștia. În 1387, Ispahanul a fost cucerit de Timur Lenk. Epoca sa cea mai fastă a început în 1598, când șahul Abbas I (1588—1629) a mutat aici capitala Iranului. Sub atenta lui supraveghere, orașul s-a extins neconținut și și-a dezvoltat baza economică, care a contribuit la susținerea vieții intelectuale. Ispahanul a fost invadat de afghani în 1722, ceea ce a determinat mutarea capitalei iraniene la Șiraz. Ocupația afghană a luat sfârșit în 1729, dar orașul nu și-a mai redobândit vitalitatea de altădată.

Jalayirizi - dinastie mongolă care a dominat Azerbaidjanul oriental în perioada 1336—1432.

Kazvin - oraș în nord-vestul Iranului. A fost fondat în secolul al III-lea d.Chr. Grav afectat de invaziile mongole din secolul al XIII-lea, avea să fie refăcut ulterior de suveranii persani în mai multe etape. Șahul Tahmasp I (1524—1576) și-a stabilit aici capitala, contribuind astfel la dezvoltarea orașului care a devenit cunoscut, printre altele, pentru școala sa de miniatură.

Kelile și Dimne - culegere de povestiri indiene, traduse din limba sanscrită în limba siriacă spre anul 570 și, două secole mai târziu, din limba siriacă în limba arabă. A beneficiat de mai multe traduceri în turca otomană, prima dintre ele datând din 1347. Cea mai celebră dintre ele rămâne *Cartea imperială*, tradusă de Ali Celebi (m. 1543—1544) după versiunea persană intitulată *Lumina canopului*. Aceasta din urmă era cunoscută și în Europa.

Konya - oraș în Turcia centrală, centru important al ordinului Mevlevi, patronat de Mevlana Celaleddin Rumi. Aici se afla, în perioada otomană, lăcașul-mamă al ordinului, care cuprindea, printre altele, mausoleul fondatorului și care a

devenit, de-a lungul timpului, loc de pelerinaj. Actualul oraș Konya se află pe amplasamentul uneia dintre cele mai vechi așezări din lume, care data, probabil, din mileniul al III-lea î.Chr. La sfârșitul secolului al XI-lea s-au instalat în zonă turcii selgiukizi, ocazie cu care orașul a devenit capitala Sultanatului de Iconium sau Rum. Orașul a fost cucerit de mongoli către sfârșitul secolului al XIII-lea, iar ulterior de principatul autonom turkmen al Karamanizilor. A fost anexat de Imperiul Otoman la sfârșitul secolului al XV-lea.

Lamii Celebi (m. 1531) - autor otoman care a tradus, printre altele, în turcă, vestitul ciclu de povești arabe *1001 de nopti*.

Leyla și Mecnun - celebră poveste de dragoste arabă, care a cunoscut numeroase prelucrări, în diverse zone ale lumii islamice; există versiuni în limbile arabă, persană, kurdă, turcă, paștu, urdu etc. Forma sa actuală datează, probabil, din cea de-a doua jumătate a secolului al VIII-lea. În miniatura islamică, care a abordat frecvent această temă, eroul poveștii, Mecnun, este de obicei reprezentat în deșert, în mijlocul animalelor sălbatice pe care le îmblânzește cu sfâșietoarele sale cântece de dragoste. Romanul lui Orhan Pamuk face referire la versiunea persană a poveștii, al cărei autor este Nizami.

Loknian Efendi / Şehnameci Seyyid Lokmân (sec. al XVI-lea) - poet de curte otoman, mediocru sub raportul înzestrării literare, dar extrem de prolific, ale cărui scrieri au fost frecvent ilustrate de Nakkaş Osman (Maestrul Osman) și de atelierul de pictură de la Topkapi. Originar probabil din Iran, din zona lacului Urmia, a fost profund influențat de stilul literaturii persane. Unele dintre cronicile sale în versuri cu pronunțat caracter apologetic, dedicate faptelor de arme ale sultanilor otomani, erau realizate în forma clasică a *mesnevi-uhri*.

Maestrul Osman (în realitate, **Nakkaş Osman**) - a condus atelierul de pictură de la Palatul Topkapi în epoca sultanului Murat III (1574—1595), când se desfășoară acțiunea

romanului lui Orhan Pamuk. Sub oblăduirea sa au fost realizate miniaturile câtorva manuscrise celebre din secolul al XVI-lea. Miniaturile realizate sub îndrumarea lui Nakkaş Osman se remarcă prin rafinament și prin aspectul studiat al compoziției - particularitate care nu exclude inovațiile îndrăznețe, menite să confere imaginii un centru de greutate. Se pune preț nu numai pe scenele în mișcare și pe cele colective, ci și pe acuratețea detaliului. Unele picturi ajung să ocupe una sau chiar două pagini, nemaifiind, prin urmare, simple anexe ale textului însoțitor, ci tinzând către autonomie artistică. Culorile, între care domină roșul, sunt vii, luminoase, strălucitoare, iar aurirea, generoasă, demnă de epoca în care au fost plăsmuite.

Malekism - una dintre cele patru școli juridice recunoscute de jurisprudența islamică sunnită. Școala amintită are la bază învățăturile lui Malik bin Anas (m. 795), autorul celui mai vechi tratat de drept islamic. Este răspândită astăzi cu precădere în Africa de Nord și de Vest, după ce anterior, în secolele VIII-IX, s-a bucurat de mare popularitate în Andaluzia. Malekismul se distinge prin accentul pus pe opinia personală și pe raționamentul prin analogie, în detrimentul „tradițiilor profetice”.

Manisa - oraș în vestul Turciei. Așezarea actuală se află pe amplasamentul orașului antic Magnesia. Manisa a fost stăpânită pe rând de persani, de greci, de romani, de bizantini, de cavalerii cruciați și de turcii selgiukizi, fiind cucerită de otomani în 1405.

Măslină (în realitate, **Velican**) - miniaturist, discipol al lui Siyavuş, vestitul „pictor de chipuri” iranian din atelierul de pictură al Șahului Tahmasp I (1524—1576), de la Tabriz; nu se cunosc detalii biografice privitoare la el.

Memi cel Negru - miniaturist numit, în realitate, Mehmed Celebi și supranumit Karamemi/Kara Memi; a fost ucenicul pictorului persan Șah Kulu (adus de la Tabriz la Istanbul de Selim I, 1512—1520) și a lucrat în atelierul Palatului de la Topkapi în perioada 1540—1566.

Meşhed - oraş în nord-estul Iranului, situat în apropierea graniței cu Turkmenistanul, respectiv cu Afghanistanul actual. Este unul dintre cele mai mari orașe din Iran, bucurându-se atât de renumele unui centru religios, cât și de condiții economice favorabile. Aici se află, printre altele, mausoleul consacrat celui de-al VIII-lea imam din seria liderilor spirituali venerați de șiiții duodecimani (imamiți) - Imam Reza (m. 818) -, de unde importanța sa ca loc de pelerinaj pentru șiiți. Șahul Abbas I (1588—1629) a contribuit substanțial la dezvoltarea sa arhitectonică, orașul continuând apoi să prospere în perioada lui Nadir Șah, care i-a înlăturat de la putere pe Safavizi și și-a stabilit aici capitala, la sfârșitul secolului al XVII-lea.

Mevlana Celaleddin Rumi (1207—1273) - mistic și poet persan născut la Balh, în actualul Afghanistan. S-a stabilit, după lungi peregrinări determinate de invazia mongolă, la Konya, în Turcia actuală. În 1244 a intrat sub influența lui Șams al-Din, derviș din Tabriz care a determinat disocierea sa de mediile rigurose sunnite frecventate anterior. Șams al-Din a dispărut în 1247, motiv pentru care Rumi avea să compună, în anii următori, circa 30 000 de versuri în care își exprima dezolarea pentru această pierdere. Capodopera sa este un *mesnevi* de mare întindere, care a exercitat o influență notabilă asupra gândirii și literaturii islamice și care a devenit canonul congregației plasate sub patronajul său.

Mevlevi - ordin mistic celebru în întreaga lume islamică, care își datora numele marelui poet mistic de expresie persană Mevlana Celaleddin Rumi. Organizarea ordinului i-a revenit fiului mai mare al lui Mevlana, Sultan Veled. Confreria, care s-a răspândit îndeosebi din secolul al XV-lea și al cărei centru spiritual se afla la Konya, era populară mai ales în mediile intelectuale, bucurându-se de un tratament privilegiat în cercurile palatului imperial al Selgiucizilor și, ulterior, al Otomanilor. Faima sa a ajuns destul de devreme și în Occident, îndeosebi datorită celebrului dans ritual,

menit să simbolizeze evoluția astrelor pe bolta cerească și să inducă transa extatică.

Mingrelian - originar din Mingrelia, regiune din Transcaucazia aflată astăzi în Georgia. Locuitorii zonei vorbesc un idiom care face parte din grupul caucazian de sud și este strâns înrudit cu georgiana. Se considera că mingrelienii sunt georgieni care s-au încrucișat cu alte populații din jur. Reduși ca număr, sunt în majoritate de confesiune greco-catolică.

Nakş - la turcii otomani, pictură decorativă de orice tip, inclusiv miniatura, precum și broderie; termenul a ajuns să desemneze, la un moment dat, și muzica vocală bogat „ornamentată”.

Nakşibendi - ordin mistic islamic de orientare sunnită, extrem de popular în regiunea Caucazului și în Asia Centrală. Se remarcă prin practici devoționale specifice, prin accentul pus pe metodele de concentrare și reculegere, prin austeritatea comportamentală, care contrasta cu exuberanța altor ordine, mai puțin „ortodoxe”. Adepții săi erau practicanți fervenți ai „invocației inimii”, realizată în tăcere, prin intermediul „inimii spirituale” ca centru al virtuții.

Nestalik - stil persan de scriere, în caligrafia cu caractere arabe.

Nizami (1140—1203 sau 1217) - poet de limbă persană, născut în Azerbaidjan; a fost puternic influențat de mistica islamică și a jucat un rol de prim rang în evoluția literaturii persane. Cinci dintre lucrările sale cele mai importante, inspirate de literatura epică din perioada sassanidă (224—651), preislamică, și de opera lui Firdevsi, sunt reunite în așa-numitul *Cvintet*. Prima parte a acestei antologii este intitulată *Comoara misterelor*, cea de-a doua, *Husrev și Şirin*, cea de-a treia *Leyla și Mecnun*, cea de-a patra, *Cartea lui Alexandru* - o poveste romanțată a vieții lui Alexandru Macedon -, iar cea de-a cincea, *Şapte prințese* — consacrată aventurilor de dragoste ale suveranului sassanid Bahrain Ghur. *Cvintetul* lui Nizami, la care fac adeseori referire

personajele lui Orhan Pamuk, a fost una dintre sursele favorite de inspirație ale miniaturii persane.

Palatul Dinăuntru (tr. Enderun) - partea interioară a Palatului otoman de la Topkapi (Istanbul), incluzând apartamentele private ale sultanului și Haremul.

Poarta Imperială (tr. Bab-i Humayun) - singura poartă a Palatului de la Topkapi destinată accesului public; ei i se adăugau alte șapte porți.

Ramadan - cea de-a noua lună a calendarului islamic, marcată de un post diurn a cărui respectare figurează printre cei „cinci stâlpi” ai islamului; în această lună, mai precis în „noaptea destinului”, este comemorată „pogorârea” Coranului asupra lui Mahomed. Postul se încheie printr-o sărbătoare de trei zile care marchează „ruperea postului” și care se numește, în Turcia, *Şeker Bayrami*. Postul este obligatoriu pentru orice credincios musulman în deplinătatea forțelor sale; pot fi scutite doar femeile însărcinate sau cele care alăptează, precum și copiii. El poate fi amânat - dar nu ignorat - de călători, de persoanele bolnave, precum și de orice altă persoană care, din rațiuni obiective, nu poate să-i urmeze rigorile la timpul convenit. Celui care ține post i se interzice să bea, să mănânce, să fumeze, să asculte muzică și să întrețină relații sexuale pe tot parcursul zilei; postul este rupt după rugăciunea de seară și reluat în zorii zilei următoare. Noaptea de Ramadan se asociau, în perioada otomană, cu nenumărate ceremonii, reprezentații teatrale și alte forme de divertisment.

Rașiduddin din Kazvin (1247?—1318?) - medic și învățat persan, mare constructor, vizir sub doi hani ilkhanizi. S-a remarcat mai ales ca istoric, fiind însărcinat de Mahmud Ghazan Han să întocmească o amplă *Istorie universală*, care începe, după moda timpului, de la Adam, referindu-se apoi la patriarhi, la profeții evrei și musulmani, la toate dinastiile persane și islamice care s-au succedat până la prăbușirea Bagdadului, în timpul invaziilor mongole. Cea mai celebră realizare a lui Rașiduddin rămâne însă redactarea primei

istorii a mongolilor (*Istoria secretă a mongolilor*), care circulase până atunci doar pe cale orală.

Rika - stil de scriere cursivă, cu caractere arabe, utilizat în Turcia otomană.

Sa'di (1213?—1292?) - poet persan originar din Şiraz. A studiat la Bagdad și a călătorit mult, în Africa de Nord, în Irak și, poate, în India; a făcut, totodată, mai multe pelerinaje la Mecca. Revenit la Şiraz în jurul anului 1250, poetul s-a dedicat elaborării celor mai celebre dintre operele sale, *Livada* (1257) - o culegere de fabule, aforisme și scurte istorii în versuri, care reflectă morală islamică - și *Grădina cu trandafiri* (1258) - istorii și anecdote în proză, care alternează cu poeme lapidare și maxime. Sa'di a scris, de asemenea, poeme lirice și panegirice, atât în persană, cât și în arabă. Opera sa se remarcă prin eleganța limbii, a turnurilor stilistice și prin inteligența vie, nelipsită de sarcasm.

Sa'di - fiu al unui renegat, este considerat reprezentantul istoriografiei de curte otomane cu influențe persane. A elaborat, printre altele, o *Carte a lui Selim* (tr. *Selimname*), consacrată sultanului Selim I (1512—1520), evocată și în romanul lui Orhan Pamuk.

Safavizi - dinastie de origine turkmenă, care a dominat Iranul în perioada 1501—1732 și care a patronat un stat teocratic de orientare šiită (duodecimană). Fondatorul acesteia, Ismail (1501—1524), care și-a luat titlul de „șah” la Tabriz, în 1501, după ce l-a învins pe rivalul său din tribul Celor-cu-Oile-Albe, s-a servit de šiism spre a-și rallya o serie de forțe locale, cu ascendență tribală. Originile dinastiei safavide se situau în regiunea Ardabilului (tr. Erdebil) din Azerbaidjan, devenit, în vremea șeicului Ishak Safi al-Din (m. 1334) - eponimul confreriei Safaviyya, dar și al dinastiei safavide -, un important centru religios. Congregația creată de acesta era adepta unui sufism moderat, care respecta litera Coranului. Abaterea de la sunnism a survenit către mijlocul secolului al XV-lea, când unul dintre descendenții fondatorului, Junayd, a fost izgonit din fieful său de la

Ardabil de către suveranul șiiit al Celor-cu-Oile-Negre și, dornic să-și ia revanșa, a organizat o contraofensivă, reorientându-se, totodată, către šiism. Fiul acestuia, Haydar, a accentuat nota extremistă a mișcării; ea avea să prindă un contur politic mai net în vremea urmașului său, Ismail. Dincolo de ambițiile politice, statul safavid s-a remarcat prin ambianța culturală de excepție și prin rafinamentul dezbaterii intelectuale. Apogeul dinastiei a fost atins în vremea lui Abbas I (1588—1629), cunoscut ca Șah Abbas, în vremea căruia capitala se afla la Ispahan.

Samarkand - oraș aflat astăzi în centrul Uzbekistanului. Este socotit cel mai vechi oraș din Asia Centrală, fiind probabil fondat în jurul anului 2000 î.Chr. Cunoscut mai târziu sub numele de Maracanda, a fost capitala Sogdianei - veche provincie persană și a fost cucerit de Alexandru Macedon în 329 î.Chr. A devenit ulterior un centru comercial înfloritor, situat pe vechiul Drum al Mătăsii. La începutul secolului al VIII-lea d.Chr. a fost cucerit de arabi, ajungând un reper important al culturii islamice. Orașul a trecut printr-o criză profundă în perioada invaziei mongole (1220), fiind aproape distrus de armatele lui Genghis Han. S-a refăcut însă aproape în totalitate după ce Timur Lenk și-a stabilit aici capitala, în 1369. Imperiul întemeiat de Timur Lenk avea să decadă în secolul al XV-lea, Samarkandul fiind cucerit, în 1500, de uzbeki. Ulterior, în 1784, orașul a intrat în componența emiratului Buharei. În 1868, Samarkandul a fost anexat de Rusia.

Saz / sazyolu - stil decorativ creat de Șah Kulu, miniaturist adus de la Tabriz la Istanbul în vremea sultanului Selim I (1512—1520) și aflat, în epoca acestuia, în fruntea atelierului de pictură (tr. *nakkașhane*) de la Palatul Topkapi; stilul amintit se distingea prin nota fantezistă și prin evitarea repetiției.

Sebzivar - oraș în nord-estul Iranului (provincia Horasan). Orașul era atestat, ca mică așezare urbană, încă din perioada sassanidă (224—651). A fost relativ prosper în

perioada medievală (641—1500), dar a fost cucerit, jefuit și parțial distrus în mai multe rânduri.

Sivas - oraș în Turcia actuală, situat pe râul Kizihrmak, reședință a guvernatorilor mongoli în perioada ilkhanidă. Se află pe amplasamentul vechii așezări Sebaste sau Sebastia, oraș înfloritor în perioadele romană, bizantină și selgiukidă. La sfârșitul secolului al XII-lea, Sivasul făcea parte din Imperiul Selgiukid de Rum. A fost ulterior cucerit de mongoli, iar în secolul al XV-lea, de otomani. Aici s-a aflat multă vreme capitala principatului autonom turkmen de Eretna, care, alături de principatul de Karaman, rivaliza în cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea cu statul otoman. Supus, după bătălia de la Nicopole (1398), de către sultanul Baiazid I (1389—1402), acest principat avea să fie restabilit după bătălia de la Ankara (1402), sub protecția lui Timur Lenk (1370—1405). Readusa la ordine în vremea cuceritorului Constantinopolului, Mehmed II (1430—1481), regiunea a rămas tensionată, tentată de subversiune și de idealul revanșei istorice.

Sultanul Selim cel Crunt / Selim I (1470?—1520) - suveran al Imperiului Otoman în perioada 1512—1520. A contribuit decisiv la includerea teritoriilor arabe în componența Imperiului Otoman și a dublat teritoriul acestuia. După ascensiunea sa la tron, a reînnoit tratatele cu statele europene și și-a început domnia prin eliminarea posibililor rivali la tron, cu excepția lui Soliman, pe care l-a desemnat ca succesor. Între 1514 și 1517 s-a concentrat asupra Safavizilor din Iran, care aspirau la teritoriile din estul Anatoliei, a obținut victorii relativ ușoare în Siria, apoi a traversat peninsula Sinai, capturându-l și executându-l pe sultanul mameluc din Egipt. Selim devenea, astfel, califul islamului și protectorul musulmanilor sunniți din întreaga lume. El a mutat sediul administrației otomane din vechea capitală, Edirne, la Istanbul, a pus la punct un cod penal și a consolidat flota. Mutarea administrației la Istanbul a determinat o remarcabilă afluență a comercianților, artiștilor,

savanților și liderilor religioși către acest oraș, care avea să devină metropola lumii islamice.

Sultanul Soliman Legiutorul / Suleyman I (1494—1566) - suveran al Imperiului Otoman în perioada 1520—1566, cunoscut în Europa sub numele de Soliman Magnificul. În 1521, la începutul domniei sale, a cucerit Belgradul (aflat la acea vreme în Ungaria). În anul următor i-a expulzat pe Cavalerii Sfântului Ioan din insula Rhodos. În 1526 a invadat din nou Ungaria, învingând armata maghiară în bătălia de la Mohács. Avea să revină aici în 1529, sprijinindu-l pe Ioan I Zâpolya, ales rege de nobilimea maghiară, dar contestat de arhiducele Ferdinand de Austria (mai târziu, Ferdinand I). Apoi, Soliman s-a orientat către Iran. În 1534 a cucerit Tabrizul și Bagdadul. În 1535 a încheiat o alianță cu Francisc I, regele Franței, împotriva lui Carol I, deschizând calea relațiilor diplomatice între cele două țări și a relațiilor comerciale ale Levantului cu Occidentul. În 1541, Soliman a revenit în Ungaria, a cucerit Buda și a încorporat în Imperiul Otoman toată zona centrală a țării. Doi ani mai târziu, flotele reunite ale Franței și Imperiului Otoman au atacat coastele italiene, cucerind Nisa. Au urmat un al doilea și al treilea război cu Iranul - ocupat în parte - și un asediu eșuat asupra Maltei. Soliman moare în septembrie 1566, în vreme ce asediază Szigetvârul (azi, Szeged). Socotit cel mai mare sultan otoman, s-a remarcat prin reformele administrative și juridice, fiind, totodată, un veritabil patron al artelor și al științelor.

Suyuti (1445—1505) - savant enciclopedist arab originar din Cairo, unde și-a petrecut cea mai mare parte din viață. Inițiat de timpuriu în tainele Coranului, ale jurisprudenței islamice și ale sufismului, a fost multă vreme profesor la diverse școli coranice. Cea mai mare parte a operelor sale este constituită din pamflete ori din rezumatele unor opere datorate altor scriitori.

Șafiism - una dintre cele patru școli juridice recunoscute de islam. A fost fondată de imamul al-Șafi'i (m. 820), socotit

inițiatorul principiilor fundamentale ale dreptului musulman. Școala șafiită pune accentul pe „tradițiile profetice” și, la nevoie, pe raționamentul deductiv sau analogie. Este răspândită mai ales în sudul Arabiei, în Africa de Est și în Malaiezia.

Șah Abbas I (1588—1629) - suveran iranian din dinastia safavidă, în timpul căruia Persia a înregistrat una din perioadele cele mai strălucite ale dezvoltării sale, îndeosebi sub aspect arhitectonic și cultural.

Șah Ismail vezi **Safavizi**.

Șah Mahmud / Șah Mahmud din Chazna vezi **Ghaznevizi**.

Șah Yazdgird - ultimul șah sassanid, mort în 651, în timpul invadării Persiei de către proaspăt constituitele armate musulmane.

Șeybanizi - dinastie uzbekă, al cărei nume provine de la fondatorul ei, Muhammed Șeybani Han (1500—1510).

Șiraz - oraș în sud-vestul Iranului, capitala actualii provincii Fars. A fost fondat în secolul al VII-lea, devenind în mai multe rânduri capitala Iranului. Situat în Munții Zagros, Șirazul a avut întotdeauna o viață comercială înfloritoare (era renumit, de pildă, pentru calitatea vinurilor sale și pentru manufactura de covoare). Aici se află, printre altele, mormintele celebrilor poeți persani Hafez și Sa'di - ambii originari din acest oraș.

Tabriz / Tebriz - oraș în nord-vestul Iranului, capitală a Azerbaidjanului de Est, situat lângă lacul Urmia. Actualul oraș se află pe amplasamentul vechii așezări Tauris, care s-a impus multă vreme ca important centru comercial, devenind apoi, în secolul al III-lea d.Chr., capitala Armeniei. Tabrizul se află într-o zonă seismică foarte activă, fiind adeseori afectat de cutremure de mari proporții; a fost în mai multe rânduri distrus și de diverse invazii.

Tașkent - oraș situat într-o oază din estul Uzbekistanului. A fost cucerit succesiv de arabi (secolul al VIII-lea d.Chr.), de Genghis Han (începutul secolului al XIII-

lea), de Timur Lenk (secolul al XIV-lea). A fost anexat de Rusia în 1865 și a devenit apoi capitala Uzbekistanului, după Samarkand.

Tezkireci - oficial otoman care avea ca sarcină redactarea de rapoarte oficiale.

Tiflis - astăzi Tbilisi, capitala Georgiei. Până în secolul al VHI-lea d.Chr., orașul Tiflis s-a remarcat ca centru intelectual și comercial. În secolele XII-XIII a devenit capitala regatului restaurat al Georgiei și a continuat să se dezvolte, pe măsură ce georgienii avansau spre Caucaz. În secolul al XIV-lea, orașul a fost cucerit de mongoli, fiind apoi guvernat, succesiv, de mongoli, de turcii otomani și de persani. În secolul al XVIII-lea, a devenit capitala unui regat autonom al Georgiei, nevoit să accepte apoi suzeranitatea Rusiei, în schimbul protecției militare.

Timur Lenk / Tamerlan (1336—1405) - conducător și cuceritor de origine turco-mongolă. S-a născut lângă Samarkand (actualul Uzbekistan), în tribul Barlas - trib de mongoli care-l însoțise, în secolul al XIII-lea, pe Genghis Han în campaniile de cucerire din Asia Centrală. Timur își impune treptat dominația asupra Transoxianeii, cu intenția de a restaura Imperiul Mongol fondat de Genghis Han. Samarkandul devine capitala noii formațiuni statale, iar Timur încearcă să medieze relația dintre nomazii de origine turcică și populația persanofonă sedentară din zonă. Teritoriile învecinate sunt anexate relativ ușor și încredințate spre administrare fiilor sau oamenilor de încredere ai lui Timur. În 1381 organizează o mare campanie în Iran. Urmează Armenia și Georgia (1392), India (1398-1399), Siria și Turcia (1400—1402). În cursul acestei ultime campanii cucerește Alepul și Damascul, iar în 1402 îl învinge și îl ia prizonier, lângă Ankara, pe sultanul otoman Baiazid I. Timur Lenk moare în 1405, lângă Otrar (azi, în Kazakhstan), în vreme ce pregătea o campanie în China. Este îngropat la Samarkand, mausoleul său fiind unul dintre cele mai impunătoare monumente arhitectonice ale orașului. Timur a

construit, de altfel, numeroase palate și moschei de mare valoare, aflate în majoritate în fosta sa capitală.

Timurizi - dinastie fondată de Timur Lenk. Timurizii au dominat Transoxiana și Iranul până la începutul secolului al XVI-lea, contribuind substanțial la dezvoltarea literaturilor turcă și persană. Unul dintre descendenții lui Timur Lenk, Babur, a fondat Imperiul Mogul din India (1526).

Tophane - cartier istanbulez situat la est de Galata, spre Bosfor; aici se afla turnătoria destinată tunurilor.

Transoxiana - toponim clasic latin, cu sensul de „zona aflată dincolo de (fluviul) Oxus (ar. Jayhun)”, care desemna regiunea situată între fluviile Amu-Daria (vechiul Oxus) și Sâr-Daria (vechiul Iaxartes). Transoxiana a fost o zonă tradițională de migrație pentru populațiile turcice dislocate din Asia Centrală, dar și punctul de plecare al unor invazii, precum cea mongolă și cea timuridă. Astăzi se află pe teritoriul Uzbekistanului.

Turan - vechi termen persan, care desemna teritoriile situate la nord de Iran; aceste teritorii erau locuite preponderent de populații turcice, astfel încât termenul de „limbi turanice” era folosit cu referire la ceea ce numim astăzi „limbi turcice”.

Uşak - oraș în vestul Turciei. Era renumit, în trecut, pentru manufactura de covoare, alături de alte centre de tradiție din Turcia otomană, precum Kutahya, Gordes ori Ladik. Pe amplasamentul actualei așezări au existat, de-a lungul timpului, alte centre urbane, datând din perioadele turtită, frigiană, lidiană, persană și romană. În secolele al XI-lea și al XII-lea, orașul a fost disputat și controlat pe rând de Imperiul Bizantin și de Imperiul Selgiukid de Rum. A fost anexat de Imperiul Otoman în 1429.

Uzbeki - grupuri de populație constituite, inițial, din triburi turco-mongole, care au pus bazele unei formațiuni statale independente în zona Fargana. Deși cu populație majoritar turcică (limba uzbekă face parte din grupul limbilor turcice de est), formațiunea amintită perpetua numele

hanului Uzbek (1312—1340), descendent al Hoardei de Aur. Uzbekii devin o forță importantă pe scena Asiei Centrale de la jumătatea secolului al XV-lea, când iau în stăpânire Transoxiana (dominată anterior de Timurizi) și intră în conflict cu dinastia safavidă din Iran. Sunt sprijiniți, în confruntările cu Safavizii, de turcii otomani. Uzbekii sunt, în cele din urmă, înfrânți de șahul safavid Abbas I, în 1599. În perioada de maximă expansiune, Hanatul Uzbek își extinsese dominația asupra unei părți din Persia, asupra Afghanistanului și a provinciei chineze Xinjiang (Turkestanul oriental). Din secolul al XVII-lea, uzbekii - puternic influențați de cultura persană - intră în componența hanatelor de Khiva, de Buhara și de Kokand. Aceste zone vor fi anexate din secolul al XIX-lea de către ruși.

Uskudar - cartier în zona asiatică a orașului Istanbul, cunoscut de europeni sub numele de Scutari.

Van - oraș în estul Turciei, pe malul de vest al lacului Van (cel mai mare lac din Turcia). Orașul modern se află în apropierea vechii așezări Van - unul dintre cele mai vechi centre de locuire descoperite pe teritoriul actual al Turciei. Între secolele al XIII-lea și al VIII-lea î.Chr., când purta numele de Tușpa, orașul a fost capitala celebrului regat Urartu. A fost cucerit apoi, succesiv, de armeni, de persani, de grecii bizantini, de arabi, de turcii selgiukizi și de cei otomani.

Editor: GR. ARSENE
CURTEA VECHÉ PUBLISHING
str. arh. Ion Mincu 11, București
tel.: (021)222.57.26, (021)222.47.
redacție: 0744.554.7
distribuție: (021)222.25.
fax: (021)223.16.
internet: www.curteaveche.ro
e-mail: redactie@curteaveche.ro

Orhan Pamuk (n. 1952) este cel mai cunoscut și, totodată, cel mai controversat scriitor turc contemporan, asumat de întreaga Europă ca una dintre cele mai valoroase și originale voci ale ultimilor ani. Născut la Istanbul, Pamuk a urmat studii de arhitectură, la Universitatea Tehnică din orașul natal, abandonate ulterior; în 1976 a absolvit Institutul de Jurnalistică al aceleiași universități. Din 1973 s-a consacrat aproape în întregime scrisului, după ce, o vreme, cochetase cu pictura.

Opera sa, elogiată cu entuziasm de critici și tradusă în peste 40 de limbi, cuprinde romane ~ printre care *Beyaz Kale* (*Fortăreața albă*, 1985), *Kara Kitap* (*Cartea neagră*, 1990), *Yeni Hayat* (*Viața cea nouă*, 1994), *Benim Adım Kirmizi* (*Mă numesc Roșu*, 1998), *Kar* (*Zăpada*, 2002) — și un volum de memorii dedicat Istanbulului. Recunoașterea internațională s-a concretizat și într-o pleiadă de premii prestigioase, precum: The Independent Award for Foreign Fiction, Prix de la Decouverte Europeenne, Prix du Meilleur Livre Etranger, International IMPAC Dublin Literary Award, Prix Medicis Etranger, Friedenspreis ş.m.a.

Traducere din limba turcă, note și glosar de: LUMINIȚA MUNTEANU